Fortsatt högskoleutbildning

Forskarutbildningsutredningen

SOU 1977:63

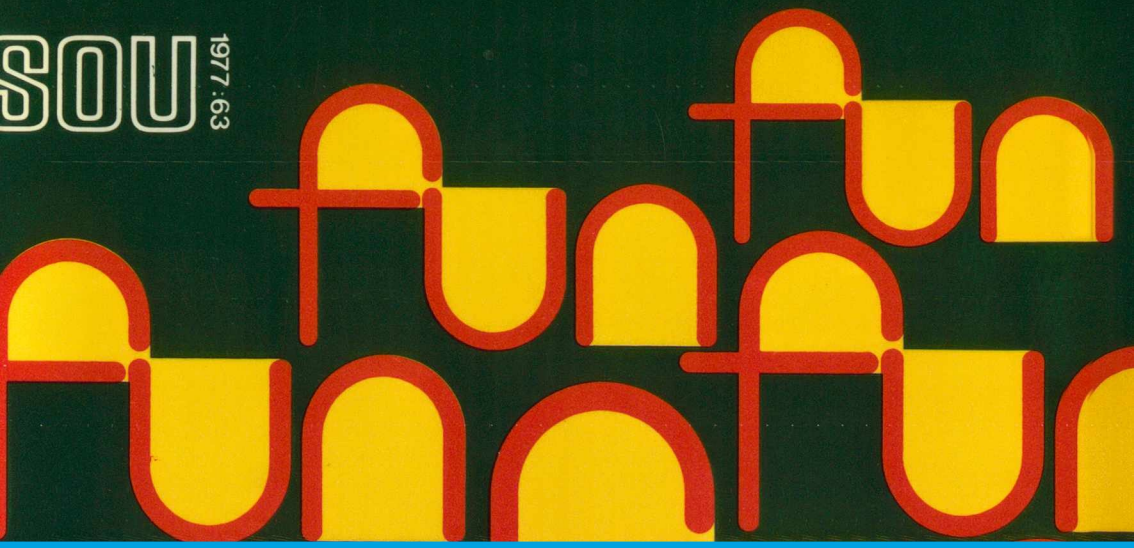

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2013

KUNGL. BIBLIOTEKET

National Library of Sweden

Fortsatt högskoleutbildning

Forskarutbildningsutredningen

SOU 1977:63

223

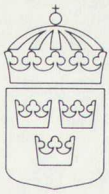

Statens offentliga utredningar
1977:63
Utbildningsdepartementet

Fortsatt högskoleutbildning

Betänkande av Forskarutbildningsutredningen

Stockholm 1977

Omslag Håkan Lindström
Jernström Offsettryck AB

ISBN 91–38–03562–6
ISSN 0375–250X
Gotab, Stockholm 1977

Till statsrådet och chefen för utbildningsdepartementet

Genom beslut den 19 april 1974 bemyndigade Kungl. Maj:t dåvarande chefen för utbildningsdepartementet, statsrådet Zachrisson, att tillkalla sju sakkunniga med uppdrag att utreda vissa frågor rörande forskarutbildningen m. m.

Med stöd av detta bemyndigande tillkallade departementschefen den 19 juni 1974 som sakkunniga riksdagsledamöterna Arne Gadd, Anna Eliasson och Anita Gradin, docenten Bengt Karlberg samt professorerna Rune Lagneborg, Kerstin Lindahl-Kiessling och David Magnusson samt uppdrog åt Gadd att vara ordförande

De sakkunniga antog namnet forskarutbildningsutredningen (FUN).

Genom beslut den 19 september 1974 förordnades departementssekreteraren Anders Franzén att vara sekreterare åt de sakkunniga. Som biträdande sekreterare åt de sakkunniga har under skilda perioder tjänstgjort filosofie kandidaterna Christer Andersson och Ewa Arenbro, socionomen Anders Major, forskningssekreteraren Roger Svensson samt förste byråsekreteraren Kerstin Wallin. Ett stort antal experter har förordnats att biträda de sakkunniga.

Forskarutbildningsutredningen avgav den 13 juni 1975 delbetänkandet Utbildningsbidrag för doktorander (Ds U 1975:11) med förslag till provisorisk förstärkning av studiestödet inom forskarutbildningen.

Genom beslut den 14 augusti 1975 erhöll FUN tilläggsdirektiv med utgångspunkt i riksdagens beslut om reformering av högskoleutbildningen.

Till FUN har överlämnats ett 15-tal skrivelser från utbildningsdepartementet att beaktas i utredningsarbetet.

Forskarutbildningsutredningen har avgivit yttranden till statsrådet och chefen för utbildningsdepartementet över bl. a. (SOU 1975:26) Forskningsråd, (SOU 1976:14) Kårobligatorium?, (SOU 1976:33) Musiken, människan, samhället, (SOU 1977:11) Forskning om massmedier, (SOU 1977:30) Elektronmusik i Sverige och (SOU 1977:31) Studiestöd. Alternativa utvecklingslinjer.

Forskarutbildningsutredningen överlämnar härmed betänkandet Fortsatt högskoleutbildning. Uppdraget är därmed slutfört.

Reservationer har avgivits av ledamoten Eliasson, ledamöterna Gadd och Gradin gemensamt, ledamoten Gradin samt ledamoten Lindahl-Kiessling. Särskilt yttrande har avgivits av ledamöterna Gadd, Gradin, Karlberg, Lagneborg, Lindahl-Kiessling och Magnusson gemensamt.

Stockholm den 16 oktober 1977

Arne Gadd

Anna Eliasson *Anita Gradin* *Bengt Karlberg*

Rune Lagneborg *Kerstin Lindahl-Kiessling* *David Magnusson*

/Anders Franzén

Christer Andersson

Roger Svensson

Kerstin Wallin

/Gerd Brandt

Beatrice Christensen-Sköld

Innehåll

I Bakgrund

1 *Grundsyn och sammanfattning av förslagen* 15

2 *Utredningsarbetet* 37

3 *Forskning och forskarutbildning efter år 1950* 41
3.1 Inledning 41
3.2 Utvecklingen av forskning och forskarutbildning inom högskolan 43
3.3 Rekrytering och studiefinansiering 43
3.4 Tjänsteorganisationens utformning och utveckling 47
3.5 Planerings- och ledningsorganisationen för forskning och forskarutbildning inom högskolan 50
3.5.1 Ämbetsverksnivån 50
3.5.2 Konsistorienivån 52
3.5.3 Fakultetsnivån 53
3.5.4 Institutionsnivån 55
3.5.5 Försöksverksamhet med nya samarbetsformer . . . 55
3.6 Innehåll och organisation 56
3.6.1 1969 års reform 56
3.6.2 Forskarutbildningsreformens fortsatta genomförande – resursfrågor 58

II Utgångsläget

4 *Kvantitativ utveckling* 61
4.1 Gymnasieskola och grundläggande högskoleutbildning . . 61
4.2 Forskarutbildningens utveckling 64

5 *Breddat utbildningsutbud* 67
5.1 Inledning 67
5.2 Nuläge 68
5.2.1 Psykologutbildningen 68
5.2.2 Yrkesinriktad högre utbildning vid teknisk fakultet . 69
5.2.3 Samhällsekonomisk påbyggnadsutbildning 69

5.2.4 Övriga påbyggnadsutbildningar 70

6 *Studiefinansiering* 71
6.1 Assistent- och amanuenstjänster 71
6.2 Utbildningsbidrag för doktorander 73
6.3 Studiefinansiering inom ramen för projektanslag m. m. . . 73
6.4 Studiemedel 74

7 *Samverkan med forskning och utvecklingsarbete utanför högskolan* . 75
7.1 Inledning 75
7.2 Forskningssamarbete 75
7.2.1 Bakgrund 75
7.2.2 Forskningssamarbetets omfattning 77
7.2.3 Gällande bestämmelser för forskningssamverkan . . 79
7.3 Utbyte av forskare 83
7.3.1 Adjungerad professor 84
7.3.2 Speciallärare och timarvoderade lärare 85
7.3.3 Universitetslärares/forskares deltagande i forskningsverksamhet utanför högskolan 85
7.4 Forskarutbildning i samarbete med organisationer utanför högskolan 85
7.5 Övriga samarbetsformer 86
7.5.1 Kontaktsekretariat 86
7.5.2 Lantbruksuniversitetets konsulentavdelning 87
7.5.3 Informella samarbetsformer 88

8 *Tjänsteorganisation* 89
8.1 Omfattning 89
8.2 Tjänsteåligganden m. m. 92
8.3 Behörighetsregler och befordringsgrunder 93

9 *Planerings- och ledningsorganisation* 97
9.1 Inledning 97
9.2 Institutionsnivå 97
9.3 Fakultetsnivå 98
9.4 Enhetsnivå 101
9.5 Regional nivå 102
9.6 Ämbetsverksnivå 102

10 *Den grundläggande högskoleutbildningens forskningsanknytning* . . 105
10.1 Inledning 105
10.2 1968 års utbildningsutredning 106
10.2.1 Allmänt 106
10.2.2 U 68:s förslag rörande former för forskningsanknytning 106
10.3 U 68-beredningen 108
10.4 Prop. 1975:9 om reformering av högskoleutbildningen . . 108
10.5 Prop. 1976/77:59 om utbildning och forskning inom högskolan m. m. 110

III Överväganden och förslag

11 *Rekrytering* 111
11.1 Inledning 111
11.2 Utgångspunkter 111
11.2.1 Direktiven 111
11.2.2 Högskolereformen 112
11.2.3 Övrigt 113
11.3 Problembeskrivning 113
11.3.1 Allmänt 113
11.3.2 Kravet på kvalitet 114
11.3.3 Kvantitativa frågor 115
11.3.4 Fördelningsproblem 118
11.4 Överväganden och förslag 119
11.4.1 Allmänt 119
11.4.2 Vidgad rekrytering 120
11.4.3 Ekonomiska villkor m. m. 121
11.4.4 Verksamhetsformer och mål 122
11.5 Behörighet för tillträde till fortsatt högskoleutbildning . . 125
11.5.1 Allmänt 125
11.5.2 Överväganden och förslag 126
11.6 Antagning m. m. 134

12 *Breddat utbildningsutbud* 137
12.1 Inledning 137
12.2 Överväganden och förslag 139
12.2.1 Påbyggnadsutbildningar 139
12.2.2 Utbildningens innehåll och uppläggning 140
12.2.3 Klassificering av påbyggnadsutbildningar som f. n. hänförs till grundläggande högskoleutbildning 141
12.3 Studiefinansiering 142
12.4 Planerings- och ledningsorganisation 144

13 *Studiefinansiering* 149
13.1 Utgångspunkter 149
13.2 Överväganden 151
13.2.1 Principer för ett studiefinansieringssystem 151
13.2.2 Analys av nuvarande system 153
13.3 Förslag 154
13.4 Ansvarsfördelning rörande studiestödet inom forskarutbildningen 157
13.5 Stipendieringsvolym 159
13.6 Vissa övriga frågor 160

14 *Dimensionering* 163
14.1 Inledning 163
14.2 Forskarutbildningens omfattning och inriktning 165
14.2.1 Allmänt 165
14.2.2 Forskarutbildning och FoU 165

14.2.3 Resurser 166
14.2.4 Utvecklingstendenser 168
14.3 Arbetsmarknaden för forskarutbildade 169
14.3.1 Allmänt 169
14.3.2 Förändringar på arbetsmarknaden 170
14.4 Dimensioneringssystemet för forskarutbildningen 171
14.4.1 Allmänt 171
14.4.2 Dimensioneringsprocessen 172
14.5 Forskarutbildningens framtida omfattning 181

15 *Samverkan med forskning och utvecklingsarbete utanför högskolan* . 183
15.1 Inledning 183
15.2 Forskningssamverkan 185
15.2.1 Allmänna överväganden 185
15.2.2 Ansvarsfördelning 186
15.2.3 Kostnadsfördelning 187
15.2.4 Offentlighet och sekretess 188
15.2.5 Rätt till uppfinningar 190
15.3 Utbyte av forskare 192
15.4 Forskarutbildning i samarbete med organisationer utanför högskolan 194
15.4.1 Allmänt 194
15.4.2 Kursdelen 195
15.4.3 Avhandlingsdelen 195
15.4.4 Anställning av forskarstuderande 196
15.5 Informations- och kontaktverksamhet 197
15.5.1 Allmänt 197
15.5.2 Lokal och regional nivå 198
15.5.3 Informations- och kontaktverksamhet på central nivå 200
15.5.4 Referensgrupper m. m. 200

16 *Tjänsteorganisation* 203
16.1 Inledning 203
16.2 Mål för utformningen av tjänsteorganisationen 203
16.3 Trygghet i anställningen 205
16.3.1 Allmänt 205
16.3.2 Forskningens förnyelse 207
16.3.3 Genomströmningen 209
16.4 De forskarutbildades rörlighet på arbetsmarknaden 211
16.5 Överväganden och förslagets omfattning 212
16.6 Högskolans tjänster 213
16.6.1 Forskarassistent 213
16.6.2 Docent och universitetslektor 215
16.6.3 Professor 223
16.6.4 Tjänster för högskolans uppdragsforskning 225
16.6.5 Gästforskare 226
16.7 Tjänster vid forskningsråd m. m. 226

17 *Planerings- och ledningsorganisation* 231
17.1 Inledning 231
17.2 Planerings- och ledningsorganisationens uppgifter 232
17.3 Tre huvudfrågor 233
17.3.1 Ansvar, befogenheter och inflytande 233
17.3.2 Verksamhetsområdets indelning 237
17.3.3 Ekonomiadministration och redovisning 244
17.4 Planerings- och styrinstrument 247
17.4.1 Allmänt 247
17.4.2 Mål och riktlinjer 248
17.4.3 Anslagssystem 249
17.4.4 Långtidsplan, petita, verksamhetsplan, budget och verksamhetsuppföljning 250
17.4.5 Utbildnings- och studieplaner m. m. 251
17.5 Institutionell organisation 253
17.5.1 Institutionsnivån 253
17.5.2 Fakultetsnivån 254
17.5.3 Högskoleenheten 263
17.5.4 Högskoleregionen 264
17.5.5 Central myndighet 264
17.6 Systemanalys 267

18 *Samspel forskning – grundutbildning* 271
18.1 Avgränsning och definitioner 271
18.1.1 Allmänt 271
18.1.2 Forskningsanknytningens innebörd 272
18.2 Utbildningens innehåll och verksamhetsformer 275
18.3 Högskolelärarna 279
18.3.1 Allmänt 279
18.3.2 Fort- och vidareutbildning av lärare 280
18.3.3 Lärarnas möjligheter att bedriva och följa forskning . 281
18.4 Planering och ledning av grundläggande högskoleutbildning 285
18.5 Förekomst av relevant forskning 285
18.6 Fortsatt högskoleutbildning 286

19 *Resurser* 289

20 *Tekniskt genomförande* 299

Reservationer och särskilt yttrande 303

IV Bilagor

Bilaga 1 *Direktiven* 315
Bilaga 2 *Tilläggsdirektiven* 325
Bilaga 3 *Forskarutbildningsutredningens ledamöter, sekretariat och experter* 329

Bilaga 4 *Deltagare i forskarutbildningsutredningens symposier november 1976 – januari 1977* 333
Bilaga 5 *Tabellmaterial* 339
Bilaga 6 *Forskarutbildning vid medicinsk fakultet* 371
Bilaga 7 *Indelning av forskning och forskarutbildning vid högskolan i Lund* 377
Bilaga 8 *Mål och riktlinjer för forskning och forskarutbildning i de historisk-filosofiska vetenskaperna* 383
Bilaga 9 *Schematisk sammanställning av det i avsnitt 17.3.3 föreslagna redovisningssystemet* 387
Bilaga 10 *Ekonomisk redovisning* 389
Bilaga 11 *Författningsförslag* 437
a) Förslag till Lag om ändring i högskolelagen (1977:218) 437
b) Förslag till Lag om tidsbegränsning av anställning som assistent eller forskarassistent vid högskoleenhet . . 438
c) Förslag till Förordning om ändring av högskoleförordningen (1977:263) 439
d) Förslag till Förordning om ändring av förordningen (1976:536) om utbildningsbidrag för doktorander . . 456
e) Förslag till Förordning med ändring i förordningen (1977:458) med instruktion för regionstyrelserna för högskolan. 458

Förkortningar

ADB	Automatisk databehandling
AES	Utbildningssektorn för administration, ekonomi och socialt arbete
AMS	Arbetsmarknadsstyrelsen
AST	Allmänt avlöningsavtal för statliga och vissa andra tjänstemän
ATP	Allmän tjänstepension
BIDOK	Biblioteks- och dokumentationssamverkanskommittén
BNP	Bruttonationalprodukten
CF	Sveriges Civilingenjörsförbund
CSK	Civilförvaltningens sekretesskungörelse
CSN	Centrala studiestödsnämnden
CTH	Chalmers tekniska högskola
FNYS	Försöksverksamheten med nya samarbetsformer mellan lärare, studerande och övrig personal
FOA	Försvarets forskningsanstalt
FoU	Forskning och utveckling
FRN	Forskningsrådsnämnden
FRU	Forskningsrådsutredningen
FUN	Forskarutbildningsutredningen
GIH	Gymnastik- och idrottshögskolan
HFR	Statens humanistiska forskningsråd
H 75	Centrala organisationskommittén för högskolereformen
IVA	Ingenjörsvetenskapsakademien
KTH	Tekniska högskolan i Stockholm
LAS	Lagen (1974:12) om anställningsskydd
LO	Landsorganisationen
LOA	Lagen (1976:600) om offentlig anställning
MBL	Lagen (1976:580) om medbestämmande i arbetslivet
MFR	Statens medicinska forskningsråd
NFR	Statens naturvetenskapliga forskningsråd
NLV	Nämnden för läkares vidareutbildning
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development
OSK	Offentlighets- och sekretesslagstiftningskommittén
REFTEC	Teknologorganisationen Reftec
RFV	Riksförsäkringsverket
RRV	Riksrevisionsverket
rskr	riksdagsskrivelse

SACO/SR	Centralorganisationen SACO/SR
SAF	Svenska arbetsgivareföreningen
SALF	Sveriges Arbetsledareförbund
SAV	Statens avtalsverk
SCB	Statistiska centralbyrån
SEA	Statens ekonomiadministrativa system
SF	Statsanställdas förbund
SFO	Statsföretagens förhandlingsorganisation
SFR	Statens råd för samhällsforskning
SFS	Sveriges Förenade Studentkårer
SHIO	Sveriges Hantverks- och Industriorganisation
SI	Sveriges Industriförbund
SIF	Svenska Industritjänstemannaförbundet
SINFDOK	Statens råd för vetenskaplig information och dokumentation
SOU	Statens offentliga utredningar
SPN	Statens personalnämnd
SPRI	Sjukvårdens och socialvårdens planerings- och rationaliseringsinstitut
ST	Statstjänstemannaförbundet
STU	Styrelsen för teknisk utveckling
SU	Statsutskottet
SUHAF	Sveriges universitets- och högskoleanställdas förbund
SVA	Statens veterinärmedicinska anstalt
SÖ	Skolövertyrelsen
TCO	Tjänstemännens Centralorganisation
TF	Tryckfrihetsförordningen
U	Utbildningsdepartementet
UbU	Utbildningsutskottet
U 63	1963 års forskarutredning
U 68	1968 års utbildningsutredning
UHÄ	Universitets- och högskoleämbetet
UKÄ	Universitetskanslerämbetet
ULF	Universitetslärarförbundet
usk	undervisningsskyldighet
vs	versus
YTH	Yrkesteknisk högskoleutbildning

Förteckning över refererade riksdagsbeslut

Prop.	Utskotts-utlåtande	rskr	Angående
1958:104	SU 1958:B 48	1958:B 76	Vissa åtgärder för upprustning av universitet och högskolor
1959:105	SU 1959:26 samt Mem. 138 och 139	1959:294	Ökat stöd åt forskningen m. m.
1964:50	SU 1964:119	1964:293	Universitetens och högskolornas organisation och förvaltning m. m.
1965:141	SU 1965:173 SU 1965:195	1965:411	Utbyggnaden av universitet och högskolor m. m.
1967:1 Bil. 10	SU 1967:40	1967:113	Statsverksprop. VIII HT Litt E
1968:68	SU 1968:131	1968:304	Ökat statligt stöd till teknisk forskning och industriellt utvecklingsarbete
1969:1 Bil. 10	SU 1969:46	1969:137	Statsverksprop. VIII HT Litt E
1969:4	SU 1969:34	1969:101	Utbildningens organisation vid filosofisk fakultet m. m.
1969:31	SU 1969:93 2 LU 55 JoU 1969:20	1969:202 1969:222 1969:223	Forskarutbildning och forskarkarriär m. m.
1972:1 Bil. 10 (s. 292)	UbU 1972:4	1972:93	Statsverksprop. VIII HT Litt. E
1972:84	UbU 1972:31	1972:240	Gymnasieskolans kompetensvärde
1973:1 Bil. 10 (s. 320)	UbU 1973:8	1973:105	Statsverksprop. VIII HT Litt. E
1975:1 Bil. 10 (s. 263)	UbU 1975:9	1975:92	Budgetprop. VIII HT Litt. E
1975:9	UbU 1975:17	1975:179	Reformering av högskoleutbildningen
1975/76:128	UbU 1975/76:28	1975/76:380	Utbildningsbidrag för doktorander
1975/76:129	UbU 1975/76:32	1975/76:368	Forskningsrådsorganisationen inom utbildningsdepartementets verksamhetsområde
1976/77:59	UbU 1976/77:20	1976/77:246	Utbildning och forskning inom högskolan m. m.

1 Grundsyn och sammanfattning av förslagen

Under 1900-talet har industrin successivt tagit systematisk forskning och utvecklingsarbete (FoU) i sin tjänst. De senaste årtiondena har man också medvetet satsat på FoU som stöd för och för utveckling av verksamheten inom allt fler samhällssektorer. Inom snart sagt alla grenar av samhällslivet har ett medvetande om forskning som ett medel att främja utveckling, effektivitet och produktivitet vuxit fram. Det har därvid varit fråga om dels att själv bedriva eller finansiera forskning, dels att söka och utnyttja resultat vunna genom forskning inom högskolan eller annorstädes. Universiteten har härvid kommit att bli en – om än stor – forskningsinstitution bland många andra.

Den antydda utvecklingen har återspeglats i finansieringen av forskningen inom universiteten. Högskolans fasta organisation för forskning och forskarutbildning har kommit att spela en relativt sett allt mindre roll. Inom många områden är, bl. a. som en följd av vetenskapens utveckling, tillskott av medel från forskningsråd, myndigheter, företag eller fonder en förutsättning för forskningen.

Budgetåret 1976/77 anvisades ca 3,6 miljarder kr. över statsbudgeten till forskning och utvecklingsarbete inom skilda samhällssektorer. Härav kan ca 800 milj. kr. beräknas ha avsett forskning och forskarutbildning inom högskolan. Genom anslag till forskningsprojekt, gåvo- och donationsmedel samt ersättning för arbete tillfördes högskolan något över 400 milj. kr. huvudsakligen för FoU-verksamhet.

Forskningen inom högskolan utgör sålunda en begränsad del av den totala FoU-volymen i samhället. Den intar dock en central ställning dels genom att huvuddelen av den inomvetenskapligt motiverade forskningen sker där, dels genom att utbildningen av nya forskare är en integrerad del av verksamheten. Det är därför viktigt att planering och ledning av forskning och forskarutbildning inom högskolan kan bringas i samklang med samhällets forskningspolitik i övrigt.

Högskolans primära uppgifter inom verksamhetsområdet forskning och forskarutbildning är kompetensuppbyggnad och generering av ny kunskap. Det sker genom att utbilda nya forskare, att följa forskningen inom och utom landet samt att bedriva egen forskning. För att fullgöra dessa primära uppgifter är högskolan emellertid i hög grad beroende av resurstillskott, främst från forskningsråden. Detta beroende skapar betydande problem när det gäller högskolans egen planering av verksamheten.

Av väsentlig betydelse både för utformningen av en planerings- och ledningsorganisation och för verksamhetens innehåll är det förhållandet, att högskolans materiella och personella resurser för forskning och forskarutbildning skall stå till förfogande också för verksamhet, som finansieras med medel utifrån. Det har varit och bör även fortsättningsvis vara en huvudlinje i svensk forskningspolitik, att merparten av den av samhället finansierade forskning, som kan bedrivas inom högskolan, också skall bedrivas inom högskolans ram. Sektorsorganens finansiering av forskning är utomordentligt viktig när det gäller att med utgångspunkt i samhällsintresset påverka valet av problem och forskningens inriktning inom högskolan.

En politik, som innebär att den sektorsfinansierande forskning som inte bedrivs i direkt anslutning till den löpande verksamheten förläggs till högskolan, skapar förutsättningar för det nödvändiga samspelet mellan inomvetenskapligt och externt motiverad forskning. Utan ett sådant samspel löper båda risk att stagnera och isoleras från varandra. Vidare skapas förutsättningar för en effektiv forskarutbildning, som ger de studerande möjlighet att under utbildningen bearbeta problem med såväl hög samhällsrelevans som inomvetenskaplig betydelse. De med nödvändighet begränsade resurserna särskilt vad gäller vetenskaplig kompetens kan därigenom utnyttjas effektivt.

Uppgiften å ena sidan, att svara för kunskapsgenering och kompetensuppbyggnad, samt å den andra, att utgöra bas för övrig samhällsfinansierad FoU-verksamhet, kan i vissa fall ställa högskolan inför två med varandra konkurrerande krav. Samtidigt som utrymme måste beredas för fri och obunden forskning inom alla vetenskapsområden, är det nödvändigt att fördela resurserna på ett sådant sätt, att kompetensuppbyggnad och kunskapsgenerering sker inom de områden där bl. a. sektorsorganen ställer krav på FoU-aktivitet. Högskolans roll kan inte begränsas till att avse en över alla vetenskapsområden jämnt fördelad verksamhet. Den måste i stället profileras, för att i rimlig grad svara mot samhällets och vetenskapens behov av ny kunskap och utbildad personal. Detta ställningstagande innebär inte, att högskolans forskningsorganisation kan avvecklas inom områden där en uttalad forskningsefterfrågan från sektorsorgan vid en viss tidpunkt inte kan registreras. Inom vissa områden kommer en sådan efterfrågan sannolikt aldrig att uppstå. Det finns emellertid bl. a. inom dessa områden, med hänsyn till forskningens roll för kulturliv och samhällsutveckling samt till dess kritiska funktion i samhällsarbetet, skäl att vidmakthålla en livskraftig organisation för forskning och forskarutbildning. Ställningstagandet innebär däremot att riksdag och regering måste ha tillgång till underlag för och ha möjligheter till beslut om en profilering av organisationen.

Inom forskningsområden med såväl internt som externt finansierad verksamhet är det betydelsefullt att det råder balans mellan omfattningen av den fasta organisationen och den utifrån finansierade verksamheten av mer tillfällig karaktär. Den eftersträvade balansen är inte en statisk, generellt giltig relation mellan fast organisation och externfinansierad verksamhet. Den måste i stället vid varje tidpunkt grundas på såväl en bedömning av givna förhållanden som antaganden rörande framtida forsknings- och personalbehov. Det är uppenbart att relationen kommer att ha olika karaktär beroende på vilka kombinationer av nuläge och antaganden rörande fram-

tiden, som föreligger inom det enskilda vetenskapsområdet. Underlaget för beslut inom planerings- och ledningsorganisationen måste på alla nivåer vara så utformat att det möjliggör överväganden och beslut av detta slag. En förutsättning för att den eftersträvade balansen skall kunna uppnås är att högskolan disponerar adekvata resurser för verksamheten. Det torde därför vara nödvändigt att inom vissa områden tillföra organisationen särskilda resurser, avsedda som bas för främst den sektorsfinansierade forskningen.

Två av högskolans uppgifter är, som nämnts, kompetensuppbyggnad och kunskapsgenerering. Dessa två verksamhetsgrenar är mycket intimt sammankopplade med varandra. Utbildningen av nya forskare sker i inte ringa utsträckning genom deltagande i forskningsprojekt eller genom egen forskning under handledning. Inom den fasta organisationen är det därför inte rimligt eller praktiskt möjligt, att anslagsmässigt skilja verksamhetsgrenarna åt. Inom vissa vetenskapsområden utförs i själva verket huvuddelen av forskningen inom ramen för forskarutbildningen.

Forskning inom högskolan kan i många fall inte bedrivas utan tillskott av resurser från externa finansieringskällor. Detta gäller även sådan forskning som sker som ett led i forskarutbildningen. Anslag från forskningsråd och sektorsorgan samt uppdrag från näringslivet spelar inom flera fakulteter en avgörande roll för utbildningskapaciteten inom forskarutbildningen. Detta innebär, att forskningsrådens, sektorsorganens och näringslivets möjligheter till och intresse av att finansiera FoU inom högskolan och de externa medlens fördelning mellan institutionerna på ett avgörande sätt påverkar tillgången på forskarutbildad arbetskraft under lång tid framöver. Det torde emellertid inte finnas något omedelbart, enkelt samband mellan sektorsorganens eller näringslivets efterfrågan på FoU-insatser inom högskolan vid en viss tidpunkt och behovet av forskarutbildad arbetskraft på kort eller lång sikt. Planeringen och dimensioneringen av forskarutbildningen måste sålunda trots den nära kopplingen till forskningen kunna särskiljas från planeringen av denna.

Inflödet av externa medel är en nödvändig och värdefull del av finansieringen och styrningen av högskolans FoU-verksamhet. Som styrfaktor behöver det emellertid kompletteras bl. a. med mer långsiktiga bedömningar av utvecklingen av forskningen och forskningsbehovet. Det ligger i sakens natur, att sådana bedömningar inte kan få prognosens karaktär. Man rör sig här med utvecklingen av faktorer, som i hög grad påverkas av politiska beslut men som också själva påverkar de politiska besluten. Inom högskoleorganisationen bör därför centralt finnas erforderlig kompetens och kapacitet för att i form av framtidsstudier, som belyser konsekvenserna av alternativa handlingsvägar, ta fram underlag för statsmakternas prioriteringar.

Forskarutbildningen skall, enligt de riktlinjer som lades fast vid 1969 års forskarutbildningsreform, utformas för att tillgodose både behovet av forskare i inskränkt mening och behovet av högt kvalificerad arbetskraft utanför undervisningsväsendet och ren forskningsverksamhet.

I ett tidigare skede där en karriär som forskare eller lärare inom utbildningsväsendet var den naturliga fortsättningen på en fullbordad forskarutbildning, var det också naturligt att forskarutbildningens innehåll och in-

riktning präglades av de värderingar som styr meritvärderingen vid tillsättning av forskartjänster inom högskolan. Med en lätt överdrift kunde forskarutbildningen karakteriseras som högskolans internutbildning.

Utvecklingen inom och utom högskolan förändrar emellertid kraven på högskolans utbildning. I fråga om sådan utbildning som bygger på avslutad grundläggande högskoleutbildning, dvs. för närvarande främst forskarutbildningen, är det främst forskningens förändrade ställning i samhället och en alltmer komplicerad samhällsprocess som medför ändrade förutsättningar. Det är sålunda nödvändigt att utgå från att endast en del av dem som gått igenom forskarutbildning kommer att fortsätta med yrkesverksamhet inom högskolan eller skolväsendet. Högskolan har också att tillgodose behoven inom skilda delar av arbetsmarknaden av kvalificerade analytiker och specialister. Det sektorsfinansierade FoU-arbetet inom och utom högskolan ställer andra krav på formerna för forskningsarbetet än vad som varit vanligt inom högskolan. Högskolereformen ställer krav på att ytterligare samhällssektorer samt nya lärare- och studerandegrupper skall ha tillgång till och delaktighet i högskolans forskning och forskarutbildning.

Det är mot denna bakgrund viktigt att föra vidare den breddning av utbildningen efter grundexamen som inleddes genom 1969 års forskarutbildningsreform. En sådan breddning bör komma till stånd dels genom förändringar som rör den egentliga forskarutbildningens innehåll och verksamhetsformer, dels genom en breddning av det utbildningsutbud, som bygger på grundläggande högskoleutbildning. Som en samlande benämning på egentlig forskarutbildning, dvs. utbildning till doktorsexamen, och annan utbildning som bygger på grundläggande högskoleutbildning används i det följande begreppet fortsatt högskoleutbildning.

En breddning av utbildningen till doktorsexamen, i syfte att göra dem som gått igenom forskarutbildning bättre lämpade för en icke-traditionell arbetsmarknad, kan inte åstadkommas genom att man kompletterar ämnesspecialiseringen med specifika yrkesförberedande moment. En sådan utveckling skulle minska "utbytbarheten" i utbildningen och dessutom kräva att den forskarstuderande på ett tidigt stadium bestämde sig för en karriär antingen inom forskningsanknuten verksamhet eller verksamhet som "kvalificerad analytiker".

Möjligheten att lösa detta doktorsutbildningens dilemma ligger i att utveckla och framhäva att forskarutbildningen ger varje studerande en dubbel kompetens. Den forskarutbildade har dels en specialistkompetens, dels en allmänkompetens eller snarare generalistkompetens. Specialistkompetensen består i ämnesmässig djupkunskap, kännedom om avancerade tekniker, metoder m. m. som är knutna till ett smalt vetenskapsområde. Generalistkompetensen är kunskap och färdigheter som inte är unika för de forskarutbildade men som alla forskarutbildade i varierande grad tillgodogör sig oberoende av ämnesområdet för utbildningen. Till generalistkompetensen kan föras bl. a. kritisk skolning, förmåga att förstå och kommunicera FoU, förmåga till självständigt arbete m. m. Andra färdigheter av mer generell natur är förmåga att överblicka, planera och hålla samman ett större arbete, uthållighet, "arbetsmoral" etc. Färdigheter av detta slag är gemensamma för dem som på ett framgångsrikt sätt gått igenom forskarutbildning.

En vanlig inställning till de forskarutbildade på arbetsmarknaden utanför

högskolan är, att de är renodlade specialister, vars kompetens inte kan utnyttjas i en mera allmänt inriktad verksamhet. Det är därför angeläget att framhålla att det inte föreligger något motsatsförhållande mellan specialistkompetens och generella färdigheter. De svårigheter de forskarutbildade möter på den icke-traditionella arbetsmarknaden utanför högskolan beror i många fall på att det värde som inom högskolan sätts på den ämnesspecifika kompetensen har tillåtits skymma de generella färdigheterna hos de forskarutbildade.

Forskarutbildningen bör mot denna bakgrund utformas så att den forskarutbildade så länge som möjligt har möjlighet att välja mellan en verksamhet där han utnyttjar sin specialistkompetens och en verksamhet där främst de mer generella färdigheterna kan utnyttjas. Det är också önskvärt att utbildningen utnyttjas så att han senare skall kunna byta från den ena funktionen till den andra.

Grunden för en hög utbytbarhet på arbetsmarknaden läggs genom att den forskarstuderande ges en så bred vetenskaplig och metodologisk skolning som möjligt, dvs. en generalistkompetens. På denna grund kan en specialisering byggas, som erhålles främst genom avhandlingsarbetet.

Inom avgränsade delar av samhällslivet kan man identifiera mer stadigvarande behov av personal med fördjupad utbildning utöver vad som ges inom den grundläggande högskoleutbildningen men som inte har omedelbar anknytning till forskningsverksamhet. I avsaknad av annan mer ändamålsenlig utbildning tillgodoses dessa personalbehov nu med dem som gått igenom mer eller mindre fullständig forskarutbildning. Under vissa förutsättningar, som preciseras närmare i kapitel 12, bör utbildningsbehov av detta slag tillgodoses genom breddning av utbildningsutbudet över grundutbildningsnivån. För mer speciella och tillfälliga utbildningsbehov bör man, i analogi med vad som gäller för utbudet av enstaka kurser inom den grundläggande utbildningen, inom ramen för tillgängliga resurser, skapa möjligheter till individuellt sammansatta studieprogram. Man bör räkna med att den typ av utbildning varom här är fråga i vissa fall även i framtiden kommer att kunna tillgodoses endast genom utbildning till doktorsexamen.

En betydande del av forskarutbildningen bedrivs inom ramen för utifrån finansierade projekt. Dessa projekt initieras i allmänhet genom ett intimt samarbete mellan den enskilde forskaren och FoU-beställaren. En ökad omfattning av externfinansierad FoU – med eller utan inslag av forskarutbildning – bidrar till att öka förståelsen hos såväl forskare som forskningsbeställare för de villkor under vilka forskning utförs och under vilka betingelser beställaren kan utnyttja forskningsresultat.

Den som går igenom forskarutbildning inom ramen för ett projekt kan skaffa sig erfarenheter om verksamhet utanför högskolan, som är av värde antingen han fortsätter som forskare/lärare inom högskolan eller söker sig till andra delar av arbetsmarknaden. En del av dessa erfarenheter kan synas triviala men är viktiga. FoU är för beställaren *ett* instrument bland andra för att utveckla verksamheten. Forskningen måste därför anpassa sig till de villkor som gäller för verksamhet utanför skolan, inom näringsliv och offentlig förvaltning. Här är kraven på att hålla resurs- och tidsramar så stora, att de krav på originalitet och fullständighet i behandlingen av ett problem som är framträdande inom högskolan kan behöva stå tillbaka. Att

skapa medvetenhet om dessa skilda villkor bland dem som går igenom forskarutbildning är en väsentlig uppgift för högskolans lärare. En forskningsrapport må vara aldrig så originell och fullständig – kommer den forskningsbeställaren tillhanda så sent att den inte kan beaktas är den från beställarens synpunkt värdelös. Det är samtidigt viktigt att bland dem som utnyttjar forskning och forskningsresultat skapa förståelse för att forskning ofta kräver tidsödande systematiskt arbete för att elementära krav på tillförlitlighet, relevans och validitet skall kunna tillgodoses. Den konflikt som kan skönjas mellan verksamhetsformerna för forskning inom och utanför högskolan samt mellan FoU och industriell verksamhetsplanering kan elimineras genom fortsatt och utvidgad samverkan mellan forskare och nyttjare av FoU. Härigenom skapas respekt och ömsesidig förståelse för arbetsvillkoren inom verksamheter av skilda slag.

I det följande redovisas i korthet de förslag vi för fram i de skilda kapitlen.

Kapitel 11 Rekrytering

I kapitel 11 diskuteras inledningsvis frågor av kvantitativ och kvalitativ natur när det gäller rekrytering av studerande till forskarutbildning och påbyggnadsutbildning. Vidare belyses den fördelningsproblematik som föreligger i fråga om rekrytering av studerande till bl. a. forskarutbildning.

I kapitlet anges ett antal mål för reformarbetet, nämligen

att vidga rekryteringsbasen till att omfatta så stor del av den grundläggande utbildningens utbildningslinjer som möjligt,

att i ökad utsträckning rekrytera personer med erfarenhet av yrkesverksamhet till fortsatt högskoleutbildning,

att vidmakthålla den traditionella rekryteringsbasen för forskarutbildningen på en hög nivå,

att motverka snedrekrytering på grundval av kön, bostadsort eller social bakgrund.

I syfte att förverkliga dessa mål för vi fram förslag bl. a. om

nya behörighetsregler för forskarutbildning och påbyggnadsutbildning,

forskningsförberedande moment i grundläggande utbildning som f. n. saknar sådana,

ett brett utbud av överbryggande kurser för studerande, som söker sig till forskarutbildning och påbyggnadsutbildning från yrkesverksamhet och från utbildningslinjer, som inte ger full behörighet för tillträde,

breddning av utbildningsutbudet efter grundexamen främst i form av påbyggnadsutbildningar (se kapitel 12),

breddning av högskolans forskning och forskarutbildning disciplinärt och tematiskt till områden, som har särskild relevans för utbildningslinjer, som hittills saknat eller haft svag anknytning till högskolans forskningsorganisation,

vidgade kontakter mellan högskolan och FoU utanför denna (se kapitel 15),

utveckling av studieplaner och studieorganisationen i syfte att definiera etappavgångar inom forskarutbildning och påbyggnadsutbildning,

utveckling av studieorganisationen i syfte att underlätta deltidsstudier,

skyldighet för statliga myndigheter med sektoriellt ansvar för FoU att medverka till deltidsarbete för tjänstemän, som önskar gå igenom fortsatt högskoleutbildning.

Förslaget till nya behörighetsbestämmelser innebär, att kraven för behörighet delas in i allmän behörighet och särskild behörighet.

För allmän behörighet skall krävas att den studerande gått igenom allmän utbildningslinje omfattande minst 80 poäng. Detta krav för allmän behörighet avses gälla all fortsatt högskoleutbildning.

Kraven för särskild behörighet i form av krav på förkunskaper i ämne eller ämnen, erfarenheter och andra förutsättningar fastställs för varje ämne i forskarutbildningen och för varje påbyggnadsutbildning särskilt. Vid utformningen av de särskilda förkunskapskraven för forskarutbildningen skall stort avseende fästas vid att upprätthålla nuvarande kvalitetsnivå.

Tillsammans utgör allmän och särskild behörighet för varje utbildning en helhet som definierar förkunskapskraven.

Vi betonar, att en förutsättning för att en vidgad rekrytering skall kunna förverkligas är, att man individuellt prövar varje sökandes förutsättning i förhållande till den sökta utbildningen och att stor vikt läggs vid kunskaper och färdigheter, som inhämtats på annat sätt än genom studier inom högskolan, t. ex. genom yrkesverksamhet.

Erfarenhet av yrkesverksamhet av betydelse för den aktuella utbildningen skall normalt utgöra krav för särskild behörighet för påbyggnadsutbildningar och i övrigt kunna krävas, om detta är motiverat av utbildningens inriktning. Yrkeserfarenhet skall kunna tillmätas betydelse också vid urval mellan sökande.

Allmänna riktlinjer för utformningen av de särskilda förkunskapskraven inom en fakultet anges av UHÄ i utbildningsplan för forskarutbildningen inom fakulteten. Kraven för särskild behörighet skall anges i studieplan, som fastställs av forskarutbildningsnämnden.

I kapitlet framhålls att skillnaden mellan allmän och särskild behörighet många gånger kommer att vara stor. Omfattande åtgärder måste därför sättas in för att göra övergång till fortsatt högskoleutbildning till en realistisk möjlighet för studerande inom hela högskolan. För utveckling och i vissa fall drift av överbryggande kurser m. m. beräknas 10 milj. kr.

Frågor om urval mellan sökande och antagning till forskarutbildning och i vissa fall påbyggnadsutbildning föreslås åvila en antagningsnämnd på varje institution (se kapitel 17).

Kapitel 12 Breddat utbildningsutbud

I kapitel 12 redovisas inledningsvis bakgrunden till den översyn av utbildningsutbudet över grundutbildningsnivån som ingått i utredningsuppdraget.

I kapitlet anges att motiven för en breddning av utbildningsutbudet är

att tillgodose arbetsmarknadens behov av kvalificerad personal för sådan verksamhet där den egentliga forskarutbildningens inriktning mot forskningsverksamhet inte är helt ändamålsenlig, men där utbildning utöver grundläggande högskoleutbildning krävs,

att tillgodose behovet av utbildning som bygger på utbildningslinjer, som genom högskolereformen förts till högskolan och som f. n. saknar naturlig fortsättning över grundutbildningsnivån.

För sådan fortsatt högskoleutbildning som inte är egentlig forskarutbildning används i betänkandet begreppet påbyggnadsutbildning.

Kapitlet innehåller inte förslag om nya utbildningar utan anger riktlinjer och ramar för ett utvecklingsarbete, som redan inletts.

Vi framhåller, att det varken är möjligt eller önskvärt att söka ange innehållsmässiga kriterier för att avgränsa påbyggnadsutbildning från grundläggande utbildning resp. forskarutbildning. De kriterier som anges är därför av praktisk administrativ natur.

Påbyggnadsutbildning föreslås sålunda

bygga på grundläggande utbildning om minst 80 poäng,

ha ett klart definierat utbildningsmål med inriktning mot kvalificerad yrkesverksamhet i en viss funktion eller inom ett visst område,

utformas som en sammanhängande utbildning med i förväg angiven omfattning,

omfatta minst ett och ett halvt års heltidsstudier eller deltidsstudier av motsvarande omfattning,

inrättas med utgångspunkt i arbetsmarknadens behov,

inrättas endast om utbildningsbehovet kan antas ha sådan varaktighet och omfattning, att ett inte alltför litet antal studerande kan utbildas under en följd av år.

Vid uppläggningen av utbildningen bör man beakta de krav principen om återkommande utbildning ställer. Utbildningen bör kunna organiseras i etapper där varje etapp har ett klart angivet utbildningsmål. Utbildningen bör bestå dels av en kursdel, dels av en tillämpningsuppgift.

Inom de föreslagna ramarna kommer utbildning av starkt varierande karaktär att kunna anordnas. I vissa fall kommer anknytningen att vara stark till den grundläggande utbildningen, i andra till forskarutbildningen. Efter beslut i varje enskilt fall föreslås därför, endera den grundläggande ut-

bildningens eller forskarutbildningens regelsystem – i tillämpliga delar – kunna gälla för påbyggnadsutbildning.

Ansvaret för initiering och övergripande planering av påbyggnadsutbildning föreslås åvila regionstyrelserna. Ansvaret för detaljplanering och genomförande skall av regionstyrelsen överlämnas till antingen linjenämnd eller forskarutbildningsnämnd, beroende på utbildningens karaktär. Regionstyrelsernas verksamhet bör bedrivas i nära kontakt med UHÄ, som också föreslås få möjlighet, att i undantagsfall upphäva beslut om att starta viss utbildning.

För utveckling av och försöksverksamhet med påbyggnadsutbildningar föreslås en förstärkning av medlen till regionstyrelserna och till pedagogiskt utvecklingsarbete med sammanlagt 4 milj. kr.

Kapitel 13 Studiefinansiering

Kapitel 13 inleds med en presentation av utgångspunkterna för en reform av det särskilda studiestödet inom forskarutbildningen. Därefter redovisas de principer, som har varit vägledande vid utformningen av förslaget till nytt studiefinansieringssystem. Före presentationen av förslaget görs också en analys av nu gällande studiefinansieringssystem.

Vägledande principer vid utformningen av förslaget har varit, att studiestödet inom forskarutbildningen skall

ge ekonomisk och social trygghet, som är likvärdig den som gäller för andra jämförbara grupper i samhället,

främja effektiva studier på heltid eller deltid och därvid kunna förenas med yrkesverksamhet inom eller utom högskolan,

utgå med samma belopp per tidsenhet till alla studerande som kommer i åtnjutande av det,

kunna användas i rekryteringsfrämjande syfte samt

kunna samordnas med dimensioneringsbesluten.

Förslaget innebär kortfattat, att samhällets särskilda studiestöd inom forskarutbildningen i sin helhet utformas som utbildningsbidrag för doktorander av det slag som – på grundval av våra förslag – infördes den 1 juli 1976. Utbildningsbidragen ansluter beloppsmässigt till utbildningsbidragen inom arbetsmarknadsutbildningen och utgår f. n. med 39 600 kr. per år. De är vidare förenade med vissa sociala förmåner.

Utbildningsbidragen skall kunna utgå vid såväl heltids- som deltidsstudier. Studiestöd utgår därvid i proportion till den tid som ägnas åt utbildningen. Utbildningsbidrag skall kunna utgå för en tid som motsvarar fyra års heltidsstudier, dock längst åtta år.

Tekniskt innebär förslaget, att den resurs för studiefinansiering som nu är bunden till assistent- och amanuenstjänster förs samman med befintliga medel för utbildningsbidrag för doktorander. Assistent- och amanuenstjänsterna i nuvarande form avvecklas därmed. I stället kompletteras tjänste-

organisationen inom högskolan med en ny tjänst, som kopplas till studiefinansieringssystemet inom forskarutbildningen. Tjänsten är en halvtidstjänst, som – i likhet med nuvarande assistent- och amanuenstjänster – förenas med tjänstgöringsskyldighet i form av undervisning, forskning eller allmänt institutionsarbete. Tjänsten är avsedd att förenas med utbildningsbidrag för doktorander, som därvid utgår med 50 procent av fullt bidrag. Tjänsten benämns assistenttjänst.

Frågan om förordnandetidens längd för innehavare av den nya assistenttjänsten föreslås bli reglerad i lag.

Medel för utbildningsbidrag föreslås inledningsvis anvisas under ett särskilt anslag i statsbudgeten. Fördelningen mellan fakulteter förutsätts samordnas med dimensioneringsbesluten. Inom fakulteterna avses utbildningsbidragen fördelas mellan ämnen/institutioner av forskarutbildningsnämnden. Fördelningen mellan sökande åläggs antagningsnämnden för forskarutbildning vid varje institution.

Övergången till det nya systemet förutsätts ske på ett sådant sätt, att studiestödets volym beräknad som hela bidragsår behålls oförändrad, dvs. räknat på förhållandena år 1975 ca 2 450 utbildningsbidrag. Härutöver föreslås antalet utbildningsbidrag öka med 250 under en treårsperiod. Kostnaderna för denna ökning uppgår, med nu gällande bidragsbelopp, till ca 10 milj. kr. Kostnadsökningen för systemomläggningen kan beräknas uppgå till ca 7 milj. kr.

Kapitel 14 Dimensionering

I kapitel 14 diskuteras inledningsvis det nära samband som råder mellan forskarutbildning och FoU inom högskolan, vissa utvecklingstendenser inom forskarutbildningen samt arbetsmarknaden för forskarutbildade.

I kapitlet anges, att syftet med en dimensionering av forskarutbildningen är att söka skapa balans mellan tillgång på forskarutbildad arbetskraft, arbetsmarknadens och samhällets behov av sådan personal samt de studerandes önskemål att genomgå forskarutbildning. En total överensstämmelse förutses därvid inte kunna uppnås, men ett system för planerad dimensionering bör införas för att åstadkomma en bättre balans mellan tillgång och efterfrågan på forskarutbildade.

Förslaget bygger bl. a. på att samhällets efterfrågan på forskarutbildad personal kan delas in med utgångspunkt i de funktioner de nu fyller på arbetsmarknaden. Följande indelning föreslås ligga till grund för bedömningar av behovet av forskarutbildad arbetskraft:

1. högskolans, gymnasieskolans och vissa forskningsinstitutioners efterfrågan på forskarutbildade för befattningar för vilka forskarutbildning i visst ämne är ett behörighetskrav,
2. den offentliga och – i viss utsträckning – den privata FoU-verksamhetens efterfrågan på arbetskraft för funktioner som nära ansluter till verksamheten inom den disciplinbaserade forskningen inom högskolan,
3. samhällets behov av personal för funktioner inom bl. a. utbildningsväsendet och FoU, vilka kräver vetenskaplig skolning och erfarenhet men som inte innebär krav på ämnesspecifik kompetens,

4. samhällets behov av kvalificerad arbetskraft för funktioner där analytisk förmåga, erfarenhet av forskning och vetenskapligt arbetssätt är av värde.

En grundtanke i förslaget är, att den som på ett framgångsrikt sätt gått igenom forskarutbildning har dels en specialistkompetens, dels en mer allmän kompetens, generalistkompetens. De funktioner, som ovan angivits, kan sägas lägga tonvikten på olika punkter längs en glidande skala, som uttrycker specialist- och generalistkompetens. Vi betonar att för den enskilde föreligger inte någon motsättning mellan specialist- och generalistfunktionerna.

Bedömningar av behovet av forskarutbildade inom delområdena (1) och (2) föreslås ligga till grund för beslut om minimigränser för forskarutbildningens omfattning inom skilda ämnen eller grupper av ämnen. Behoven inom dessa områden kan beräknas relativt väl. Till dessa beräkningar bör fogas mera allmänna bedömningar av behoven inom delområdena (3) och (4). Dessa bedömningar avser dock snarare riktningen av eventuella förändringar än absoluta tal.

I kapitlet konstateras, att beslut om forskarutbildningens omfattning och inriktning inte kan fattas frikopplade från beslut om forskningspolitiken i stort, kulturpolitik, näringspolitik etc. De avgörande besluten om forskarutbildningens dimensionering bör därför fattas på politisk nivå. Med hänsyn till verksamhetens karaktär föreslår vi att besluten skall avse dels resursramar, dels intervall för antalet examinerade under en längre tidsperiod, förslagsvis fem år.

Miniminivån i intervallet föreslås bestämmas av det antal forskarutbildade som krävs för att besätta de ämnesspecifika befattningarna inom delområdena (1) och (2). Det innebär att miniminivån anges för varje ämne eller grupp av ämnen inom en fakultet. Maximinivån bestäms ytterst av de tillgängliga resurserna och skall anges för varje fakultet. Inom den ram som anges av minimi- och maximinivåerna skall forskarutbildningsnämnden – med beaktande av de studerandes önskemål, tillgängliga handledarresurser och föreliggande möjligheter att omfördela resurser – varje år fastställa antalet tillgängliga utbildningsplatser.

Underlag för de bedömningar, som enligt förslaget skall ligga till grund för beslut om minimi- och maximinivåer, föreslås bli utarbetat av fakultets- och forskarutbildningsnämnderna på grundval av institutionernas förslag. Fakultetsorganens bedömningar redovisas i petita. På grundval av detta material och med utgångspunkt i den långsiktiga forsknings- och forskarutbildningsplanering, som enligt våra förslag i kapitel 17 föreslås åvila UHÄ, skall UHÄ utarbeta underlag för statsmakternas dimensioneringsbeslut.

Kapitel 15 Samverkan med forskning och utvecklingsarbete utanför högskolan

I kapitel 15 beskrivs inledningsvis de skäl för en ökad samverkan inom forskarutbildningen och forskningen som anförts av företrädare för högskolan och för andra organ som driver eller finansierar forskning.

Högskolans samverkan med FoU utanför högskolan sker i form av

extern finansiering av forskningsprojekt,

forskarutbildning i samarbete med institutioner som bedriver forskning,

deltids- eller korttidsanställning av forskare verksamma huvudsakligen utanför högskolan.

I kapitlet framhålls att en vidgad forskningssamverkan är motiverad med hänsyn till

att den bidrar till en breddning av forskningens inriktning inom högskolan,

att den bidrar till ett effektivt utnyttjande av landets samlade personella, ekonomiska och materiella resurser för forskning,

att den skapar förutsättningar för ett vidgat ämnes- och problemval inom forskarutbildningen.

Vidare betonas, att en utökad forskningssamverkan kräver, att skärpt uppmärksamhet ägnas balansen mellan inomvetenskapligt motiverad forskning och forskning som initieras med utgångspunkt i bl. a. sektorsorganens behov. En alltför stor dominans av endera forskningsinriktningen inom ett ämne under längre tidsperioder kan på lång sikt påverka forskningen negativt och bör motverkas. Fakultetsnämnden föreslås få särskilt ansvar för att denna balans upprätthålls och skall ange riktlinjer för omfattningen och inriktningen av forskningssamverkan inom sitt område.

Vid extern finansiering av projekt i form av uppdrag eller anslag föreslås följande regler gälla:

avtal upprättas mellan högskolestyrelsen och den utomstående parten under medverkan av den eller de forskare som skall utföra arbetet,

högskolestyrelsen inrättar ett särskilt utskott, som för högskolestyrelsen – på grundval av riktlinjer som anges av denna – fattar beslut om avtal,

beslutanderätten i fråga om projekt av liten omfattning delegeras till institutionsnivå,

fakultetsnämnden ges vetorätt i fråga om avtal om forskningssamarbete.

Avtal om forskningssamarbete föreslås kunna innehålla föreskrift om tidsbegränsad sekretess. Därvid föreslås följande gälla

beslut om sekretess skall alltid fattas av högskolestyrelsen,

sekretessbelagda projekt skall normalt inte utföras inom ramen för avhandlingsarbete,

forskning, som åberopas vid kompetensbedömning inom högskolan, t. ex. vid tjänstetillsättningar, får inte vara sekretessbelagd vid bedömningstillfället.

För forskningsprojekt, som utförs på uppdrag av utomstående part, föreslås principen om full kostnadstäckning fortfarande gälla. Frågan om kostnadsfördelning vid anslag från utomstående part bör ses över.

I fråga om arbetstagares rätt till uppfinningar för vi fram förslag om

att den rätt som f. n. tillkommer lärare vid högskolor utsträcks till att omfatta också övriga anställda samt studerande,

att anställd eller studerande, som gjort en uppfinning, skall anmäla detta till vederbörande fakultetsnämnd samt

att möjligheter öppnas för återföring till högskolan av inkomster från licenser, patent m. m., som kan bli resultatet av forskningsarbete inom högskolan.

I anslutning därtill föreslås

att sådana medel tillförs det anslag från vilket forskningsarbetet bekostades.

För att främja ett vidgat samarbete inom forskarutbildningen föreslås

att ökade resurser avsätts för att inrätta tjänster som adjungerad professor,

att högskoleanställda lärare beviljas tjänstledighet under begränsad tid för verksamhet i forskning utanför högskolan,

att forskarstuderande engageras i FoU utanför högskolan,

att forskare, som är verksamma utanför högskolan, i ökad utsträckning anlitas som handledare inom forskarutbildningen.

Åtgärder som syftar till att öka utbytet av information och underlätta kontakter är av stor betydelse för ett ökat samarbete. I detta syfte föreslås

att de av STU finansierade kontaktsekretariaten förs över till högskolan och knyts till regionstyrelserna,

att sekretariatens verksamhet skall omfatta hela högskolan och rikta sig till alla delar av samhällslivet,

att sekretariaten tillförs ytterligare resurser.

De regionala sekretariatens verksamhet föreslås få en institutionsbaserad motsvarighet genom att forskare/lärare vid vissa institutioner ges partiell befrielse från övriga tjänsteåligganden för informations- och kontaktverksamhet. Medel för detta ändamål skall disponeras av regionstyrelserna.

För att möta de ökade anspråk som bör bli en följd av våra förslag och i syfte att vidga inflytandet över initieringen av forskning till organisationer och företag, som saknar egen kompetens och egna resurser för att beställa forskning, förordas i kapitlet

att FRN skall tillhandahålla viss service när det gäller problemanalys, kontakter med lämpliga forskningsinstitutioner samt ansökningar om anslag till projekt,

att FRN ges resurser att svara för kostnaderna för problemanalyser och – efter sedvanlig prövning av ansökan om anslag – att finansiera projekt, som kan komma att initieras.

Avslutningsvis i kapitlet behandlas några förslag till åtgärder av mer informell natur, som syftar till utökade kontakter mellan högskolan och skilda grenar av samhällslivet.

De framförda förslagen har kostnadsberäknats till närmare 10 milj. kr. Härav avser 3,4 milj. kr. de regionala kontakt- och informationssekretariaten och 5 milj. kr. medel, som ställs till FRN:s disposition.

Kapitel 16 Tjänsteorganisation

Kapitel 16 tar inledningsvis upp dels de mål som bör gälla vid utformningen av en tjänsteorganisation för högskolans forskning och forskarutbildning, dels de delvis motstridiga krav som med skilda utgångspunkter kan ställas på tjänsteorganisationen. Vidare diskuteras frågan om trygghet i anställningen, betydelsen av förnyelse i forskningen samt genomströmningen i högskolans tjänsteorganisation. Betydelsen av en ökad horisontell rörlighet på arbetsmarknaden för de forskarsutbildade betonas.

Utgångspunkterna för förslagets utformning har varit

att tjänsteorganisationen skall bidra till goda förutsättningar för forskning och utbildning inom högskolan,

att tjänsteorganisationen har avgörande betydelse för högskolans möjligheter att samtidigt svara för kompetensuppbyggnad och kunskapsgenerering, utgöra bas för samhällsfinansierad FoU samt förse arbetsmarknaden med arbetskraft med erfarenhet av egen forskning.

I kapitlet konstateras att de nämnda utgångspunkterna ställer krav på en flexibel tjänsteorganisation och att detta krav på flexibilitet i vissa fall kommer i konflikt med de anställdas krav på trygghet i anställningen. Behovet av en inom högskolan rörlig forskningsresurs stryks under.

Tjänsteorganisationen föreslås omfatta tre tjänstekategorier: professor, docent och forskarassistent. Därutöver föreslås att fasta tjänster skall tillkomma för högskolans uppdragsverksamhet inom områden där denna verksamhet kontinuerligt har en betydande omfattning. I kapitel 13 läggs förslag om en ny tjänst som assistent, som skall ersätta nuvarande assistent- och amanuenstjänster.

Nuvarande tjänster som professor och biträdande professor föreslås bli ersatta av en tjänst, benämnd professor. Några förändringar av tjänstens innehåll föreslås inte.

Förslag förs vidare fram om att nuvarande tjänster som universitetslektor och docent skall föras samman till en ny tjänst, benämnd docent. Den nya tjänsten skall ha huvudsaklig inriktning mot den grundläggande utbildningen. Innehavare av tjänst som docent ges efter prövning i varje särskilt

fall särskild tid för forskning inom ramen för sin tjänst. Resurser för ändamålet skall disponeras av fakultetsnämnden, och fördelas mellan sökande på grundval av en vetenskaplig prövning av föreslagna projekt. Innehavare, som bereds tid för forskning, befrias helt eller delvis från undervisningsskyldigheten. Vid fördelningen av den givna resursen skall fakultetsnämnden prioritera långsiktigt planerad och genomförd forskning av det slag som präglat de nuvarande tjänsterna som docent.

Med hänsyn till den nya docenttjänstens inriktning föreslås, att befordringsgrunderna utformas så att lika vikt fästs vid vetenskaplig och pedagogisk meritering.

Förslaget innebär, att tjänsterna som forskarassistent behålls med oförändrat innehåll. För att ytterligare markera tjänstens karaktär av genomgångstjänst föreslås en fyraårig förordnandeperiod utan möjlighet till omförordnande. Förordnandetidens längd för innehavare av tjänst som forskarassistent föreslås bli reglerad i lag.

Som ett led i strävandena att underlätta en breddning av forskning och forskarutbildning föreslås högskolan få vidgade möjligheter att till sig knyta utländska forskare för viss tid. Utökad verksamhet med gästforskare och kontraktsanställning anges som tänkbara vägar.

I kapitlet behandlas vidare övergångsproblem i samband med en reform av tjänsteorganisationen. Befintliga tjänster som biträdande professor och universitetslektor föreslås omvandlade utan att de kungörs lediga. Docent- och forskarassistenttjänsterna omvandlas i samband med att löpande förordnanden går ut eller att innehavarna övergår till annan verksamhet.

Slutligen behandlas forskningsrådens möjligheter att inrätta tjänster för forskare. Därvid förordas att forskningsråden ges stor frihet att själva välja formerna för sitt stöd till forskningen. Vi betonar dock att råden måste ta det fulla ekonomiska ansvaret för de beslut de fattar. Nuvarande ordning där arbetsgivaransvaret vid förordnandetidens utgång förs över på högskolan kan inte accepteras. Frågan om ansvars- och kostnadsfördelning mellan högskolan och forskningsråden bör ses över.

Kostnaderna för de föreslagna förändringarna av tjänsteorganisationen kan beräknas till ca 8 milj. kr. Därutöver föreslås resursförstärkningar i form av ökat antal tjänster som forskarassistent och ytterligare resurser för att bereda innehavare av docenttjänst tillfälle till forskning med sammanlagt ca 17 milj. kr.

Kapitel 17 Planerings- och ledningsorganisation

I kapitel 17 diskuteras inledningsvis planerings- och ledningsorganisationens uppgifter. Dessa anges – med en viss förenkling – vara att säkra väsentliga moment av forskningens frihet och samtidigt skapa förutsättningar för ett samhällsinflytande över forskningsresursernas fördelning inom högskolan.

Förslagen i kapitlet bygger på överväganden i följande tre huvudfrågor.

I avsnittet om ansvar, befogenheter och inflytande konstateras

att behovet av inflytande över forskningsprioriteringarna och över forskningsarbetet måste tillgodoses inom systemet som helhet och inte i varje organ sett för sig,

att fördelningen av forskningsresurserna mellan vetenskapsområden (fakulteter) skall ske med utgångspunkt i politiskt grundade prioriteringar och utföras på politiskt ansvarig nivå,

att fördelningen av forskningsresurserna inom fakulteterna skall ske med utgångspunkt i mål och riktlinjer, som fastställs av regering och riksdag, och grundas på vetenskapliga kriterier,

att ansvaret för redovisning av de inomvetenskapliga kriterierna skall åvila i första hand dem som genom utnämning till professor eller biträdande professor ålagts ansvar för vetenskapens utveckling inom skilda områden.

Indelningen av verksamhetsområdet skall enligt förslaget syfta till att skapa enheter (fakulteter) som

bidrar till att skapa goda betingelser för forskning och utbildning,

kan ligga till grund för avvägningar mellan fakulteterna på politisk grund,

skapar förutsättningar för meningsfulla inomvetenskapligt grundade prioriteringar inom fakulteterna.

Förslaget till indelning av verksamhetsområdet innebär

att indelningen skall kunna förändras över tiden och variera mellan högskoleenheterna,

att indelningsgrunden skall kunna vara såväl vetenskaplig samhörighet som teman,

att beslut om fakultetsindelning, som inte kräver omläggning av anslagssystemet och därmed fattas av riksdagen, skall fattas av UHÄ efter förslag från eller hörande av berörda institutioner och högskolestyrelser,

att nuvarande sektioner inledningsvis får utgöra grund för indelningen.

Ekonomiadministrationen och redovisningen föreslås, utöver nuvarande kassamässiga redovisning per institution, –

omfatta samtliga resursströmmar inom högskolan,

vara baserad på projekt, där varje projekt hänförs till ämne och – då så är möjligt – till problemområde, som definieras med utgångspunkt i samhällsintresset,

göra det möjligt att lägga samman uppgifterna ämnesvis, fakultetsvis och problemområdesvis för hela högskolan.

Den löpande planeringen och ledningen av högskolans forskning och forskarutbildning föreslås bygga på den årliga budgetprocessen. Inom ramen

för denna avses statsmakterna fastställa mål och riktlinjer för verksamheten inom varje fakultet i anslutning till beslut om anslag. Vidare betonas betydelsen av att verksamhetsplan upprättas och av att dispositionen av tilldelade resurser för forskning, utbildning och studiefinansiering följs upp på alla nivåer.

För forskarutbildningen inom varje fakultet föreslås UHÄ fastställa utbildningsplan; för varje ämne skall forskarutbildningsnämnden fastställa studieplan.

I fråga om beslutande organ på institutionsnivå föreslås

att ansvaret för antagning av studerande förs över till en antagningsnämnd för forskarutbildning vid varje institution,

att antagningsnämnden skall bestå av handledarna vid institutionen,

att antagningsbesluten skall fastställas av forskarutbildningsnämnden inom fakulteten.

I fråga om de beslutande organen på fakultetsnivå föreslås bl. a.

att fakultetskollegiet bevaras med oförändrade uppgifter och oförändrad sammansättning,

att en liten, forskardominerad fakultetsnämnd skapas,

att en forskarutbildningsnämnd med självständigt ansvar för forskarutbildningen bildas inom varje fakultet.

Fakultetsnämndens huvuduppgifter föreslås vara

att planera forskningen inom verksamhetsområdet och därvid redovisa de vetenskapliga kriterier som ligger till grund för nämndens beslut,

att ange riktlinjer för omfattningen och inriktningen av forskningssamverkan med organ utanför högskolan,

att ta initiativ till forskning inom nya områden i samarbete med företrädare för den grundläggande utbildningen,

att samordna forskningen och forskarutbildningen,

att avge petita till UHÄ angående forskningen och forskarutbildningen inom fakulteten.

Förslaget till sammansättning av fakultetsnämnden har styrts av krav på

hög vetenskaplig kompetens,

litet antal ledamöter för att främja effektivitet och att motverka ovidkommande kollegialt hänsynstagande,

insyn för de forskarstuderande och för övrig personal,

breddning av högskolans forskning i syfte att säkra ett samspel med all grundläggande högskoleutbildning.

Fakultetsnämnden föreslås därför bestå av

dekanus och prodekanus, som väljs av fakultetskollegiet,

en, tre eller fem andra ledamöter som väljs av kollegiet,

en företrädare för de forskarstuderande och en för teknisk och administrativ personal inom fakulteten,

en företrädare för grundläggande högskoleutbildning, som saknar eller har liten representation i fakultetskollegiet, om regionstyrelsen så beslutar.

Av de ledamöter som väljs av kollegiet skall två, fyra resp. fem vara professor. Efter förslag från fakultetskollegiet och beslut av högskolestyrelsen skall en av de ledamöter som utses av kollegiet i stället kunna vara företrädare för FoU utanför högskolan.

Forskarutbildningsnämndens huvuduppgifter föreslås vara

att planera forskarutbildningen och inom givna ramar besluta om dess innehåll, organisation och dimensionering,

att till fakultetsnämnden avge förslag till petita rörande forskarutbildningen.

Förslaget om en särskild forskarutbildningsnämnd syftar till att tillförsäkra de forskarstuderande ett väsentligt inflytande över sin utbildning. Den föreslås därför bestå av

dekanus, som är ordförande samt

två, tre eller fyra företrädare för vardera fakultetskollegiet och de forskarstuderande.

I kapitlet beskrivs i det följande enhetsstyrelsernas och regionstyrelsernas roll i den föreslagna planerings- och ledningsorganisationen. Därvid betonas särskilt högskolestyrelsens samlade ansvar för all verksamhet inom högskoleenheten. Vidare redovisas i korthet de nya uppgifter, bl. a. i fråga om information om och samverkan inom forskningen, som i andra kapitel föreslagits ankomma på regionstyrelsen.

Förslag förs också fram om en väsentlig höjning av ambitionsnivån när det gäller planering av forskning och forskarutbildning på central nivå. UHÄ föreslås få i uppgift, att svara för en långsiktig forskningsplanering och sammanställning av underlaget för statsmakternas beslut rörande högskolans forskning och forskarutbildning. Dessa uppgifter förutsätter ett omfattande och nära samarbete, framför allt med sektorsorgan, forskningsråd och FRN. De nya uppgifterna förutses få konsekvenser för UHÄ:s lednings- och kansliorganisation.

Kapitlet avslutas med en analys av den föreslagna planerings- och ledningsorganisationen.

Kapitel 18 Samspel forskning-grundutbildning

Ett centralt inslag i det fortsatta utvecklingsarbetet inom högskolan är att söka förverkliga ett samspel mellan forskningen och all grundläggande högskoleutbildning. Denna fråga berör flera av de breda problemområden som omfattas av utredningsuppdraget. I kapitel 18 behandlas dels vissa definitionsfrågor, dels förslag till åtgärder för att förverkliga det önskade samspelet. Åtskilliga av de förslag som i kapitlen 11, 12, 15, 16 och 17 förs fram rörande vidgad rekrytering, breddat utbildningsutbud, samverkan med FoU utanför högskolan, en ny tjänsteorganisation samt planerings- och ledningsorganisationen bidrar direkt till ett förstärkt samspel mellan forskning och grundutbildning.

I kapitel 18 framhålls att en förbättrad forskningsanknytning av den grundläggande utbildningen bör innebära

att den grundläggande utbildningen utvecklas för att ge alla studerande studieträning, metodskolning och kunskapsberedskap,

att direkta kontakter skapas mellan all grundläggande utbildning och forskning inom relevanta områden,

att nya kanaler för initiering av forskning skapas till delar av samhällslivet, som tidigare saknat sådana.

Förändringar av den grundläggande utbildningens innehåll och organisation bör åstadkommas genom

att forskare inom högskolan medverkar vid utveckling av studieplaner och utbildningsutbudet,

att självständigt arbete förs in i den grundläggande utbildningen i ökad utsträckning,

att lärarlag bildas för den grundläggande utbildningen med lärare från enheter med och enheter utan fast forskningsorganisation,

att utbudet av enstaka kurser breddas,

att påbyggnadsutbildning, som ansluter till utbildningslinjer som f. n. saknar naturlig fortsättning över grundutbildningsnivån utvecklas (se kapitel 12),

att överbryggande utbildning och sneddningskurser utvecklas för att underlätta övergång till forskarutbildning inom hela högskolan (se kapitel 11).

För att skapa förutsättningar för en direkt kontakt med forskning inom relevanta områden och för att höja den grundläggande utbildningens kvalitet föreslås

att UHÄ ges i uppdrag att planera och genomföra ett program för fortbildning av högskolelärare som i sin utbildning saknar forskningsanknytande moment av det slag som förutsätts komma till inom all grundläggande utbildning,

att undervisningsskyldigheten för universitetslektor (den nya tjänsten som docent) minskas med minst 36 timmar,

att samtliga lärare inom högskolan ges administrativ aknytning till närmast berörda institution med fasta resurser för forskning.

I syfte att bredda högskolans forskning till att omfatta också nya områden med relevans för den grundläggande utbildningen förordas

att forskningsprojekt, som förläggs till orter utan fast forskningsorganisation, utformas på ett sådant sätt, att även lärare utan forskarutbildning ges tillfälle att medverka,

att lärare inom grundläggande utbildning, som saknar eller har liten representation i fakultetskollegiet, ges möjlighet till representation i fakultetsnämnd (se kapitel 17),

att informella referensgrupper med anknytning till den grundläggande utbildningen och yrkeslivet inrättas i anslutning till forskningsprojekt,

att regionstyrelserna tilldelas ytterligare resurser för att främja kontakter mellan lärare och studerande vid enheter utan fast forskningsorganisation och enheter med sådan.

För att de framförda förslagen skall kunna förverkligas krävs betydande resurstillskott. De föreslagna förstärkningarna framgår av följande sammanställning.

Ändamål	Milj. kr.
Vidgad rekrytering	10,0
Breddat utbildningsutbud	4,0
Vissa kontaktfrämjande åtgärder enligt kapitel 15	1,2
Till regionstyrelsernas disposition	3,5
Medel för forskning inom ramen för nya docenttjänsten	9,0
Fortbildning av lärare	2,5
Minskad undervisningsskyldighet för universitetslektor/docent	17,0
Summa	47,2

Kapitel 19 Resurser

Kapitel 19 innehåller förslag om resursförstärkningar av allmän natur samt kostnadsberäkningar av de skilda reformförslagen. Totalt föreslås resursförstärkningar om 123 milj. kr. fördelade på tre år fr. o. m. budgetåret 1979/80. Häri ingår en allmän förstärkning av basorganisationen för forskning med 24 milj. kr.

Kapitel 20 Tekniskt genomförande

I kapitel 20 redovisas tidplaner för genomförande av de skilda förslagen. Dessa innebär att de föreslagna förändringarna skall förverkligas under en treårsperiod med början den 1 juli 1979.

2 Utredningsarbetet

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 19 april 1974 tillkallade dåvarande chefen för utbildningsdepartementet statsrådet Zachrisson, genom beslut den 19 juni 1974, sju sakkunniga med uppdrag att utreda vissa frågor rörande forskarutbildningen m. m. Det första sammanträdet ägde rum i början av september 1974.

Utredningens ledamöter, tre parlamentariker och fyra företrädare för resp. samhällsvetenskaplig, medicinsk, matematisk-naturvetenskaplig och teknisk forskning och forskarutbildning, hade i utgångsläget mycket olika erfarenheter och referensramar när det gällde forskning och forskarutbildning inom högskolan. De yttre ramar som skulle komma att gälla för verksamheten inom högskolan var hösten 1974 oklara. Regeringens proposition på grundval av U 68:s och U 68-beredningens förslag hade aviserats till september 1974 men uppsköts vid denna tidpunkt till våren 1975. FRU befann sig i slutskedet av sitt arbete.

I syfte att vidga och förenhetliga referensramarna inom utredningen och för att få en grund för kartläggning av problemen inom forskarutbildningen, som de upplevdes på läroanstalterna, samt – i någon mån – för att invänta klarlägganden rörande den omgivande miljön, beslöt vi att som en första etapp i utredningsarbetet besöka samtliga fakulteter i landet. Under hösten/vintern 1974/75 sammanträffade utredningen, i vissa fall företrädare för utredningen, med lärare, forskare och studerande inom praktiskt taget samtliga fakulteter. Sammanträffandena dokumenterades i minnesanteckningar. Dessa utsändes till de berörda för granskning. Sammanlagt utsändes minnesanteckningar till över 330 personer verksamma inom universitet och högskolor varav ca 100 återsände dem granskade.

Utöver besök vid den del av högskolan som traditionellt svarat för forskning och forskarutbildning anordnades i mars 1975 en konferens i Örebro med företrädare för utbildningen vid socialhögskolorna, journalisthögskolorna, bibliotekshögskolan och universitetsfilialerna samt för berörda centrala myndigheter. Företrädare för de större lärarhögskolorna inbjöds till överläggningar med utredningen vid ett senare tillfälle. Vidare besökte företrädare för utredningen och sekretariatet flera enskilda universitetsinstitutioner, socialhögskolan i Östersund och universitetsfilialen i Växjö.

Utredningsarbetet under vintern och våren 1975 dominerades i övrigt av frågan om studiefinansiering inom forskarutbildningen. I direktiven betonades att denna fråga borde behandlas särskilt skyndsamt. Riksdagens utbildningsutskott gjorde både våren 1974 och våren 1975 uttalanden med

denna innebörd. Den 18 juni 1975 överlämnades departementspromemorian (Ds U 1975:11) Utbildningsbidrag för doktorander till utbildningsdepartementet. Efter remissbehandling lade regeringen fram proposition i frågan. Riksdagsbeslutet anslöt till de i promemorian föreslagna principerna (prop. 1975/76:128).

De omfattande kontakterna med forskare, lärare, studerande och förvaltningstjänstemän vid universiteten och vissa högskolor bidrog till att skapa underlag för en strukturering av det problemområde som avgränsades av direktiven. Struktureringen ledde fram till den indelning av området som i väsentliga delar präglar även föreliggande betänkande. Följande sju delområden avgränsades

- ☐ studiefinansiering inom forskarutbildning
- ☐ dimensionering av utbildning efter grundexamen
- ☐ rekrytering till forskarutbildning
- ☐ differentiering av utbildningsutbudet efter grundexamen
- ☐ kontakt med FoU utanför högskolan
- ☐ forskarkarriären
- ☐ styrproblem

Denna indelning av ansvarsområdet låg till grund för den andra etappen i utredningsarbetet, som bedrevs inom ramen för sju referensgrupper. Referensgrupperna, som tillsattes i april/maj 1975, bestod av företrädare för berörda organisationer och myndigheter samt ett antal lärare/forskare, som vi fått kontakt med vid besöken på läroanstalterna, sammanlagt ett 90-tal personer (se bilaga 3).

Referensgrupperna leddes var och en av en av utredningens ledamöter och var verksamma under perioden maj 1975 – januari 1976. Varje grupp träffades fyra till sex gånger.

Vid dåvarande högskolan i Linköping utarbetades under denna period ett förslag till forskningsorganisation för den filosofiska fakulteten. För fortlöpande kontakt med utredningsarbetet i Linköping skapades en speciell referensgrupp med företrädare för de båda utredningarna.

Med utgångspunkt i riksdagsbeslutet om reformering av högskoleutbildningen fattade regeringen den 14 augusti 1975 beslut om tilläggsdirektiv till forskarutbildningsutredningen. Dessa behandlade tre huvudfrågor, nämligen möjligheterna till övergång till utbildning över grundexamensnivå från utbildningslinjer som f. n. inte har någon naturlig fortsättning, utformningen av planerings- och ledningsorganisationen för forskning och forskarutbildning inom högskolan samt den grundläggande högskoleutbildningens forskningsanknytning.

Ledamöterna Eliasson, Gadd, Karlberg, Lagneborg, Lindahl-Kiessling och Magnusson och sekreteraren företog i oktober 1975 under fem dagar en studieresa till Storbritannien. Programmet, som lades upp av The British Council, omfattade överläggningar med ledande företrädare för såväl ansvariga myndigheter och organisationer på central nivå, som för några läroanstalter. I London omfattade besöket Department of Education and Science, Committee of Vice Chancellors and Principals of the Universities of the United Kingdom, University Grants Committee, Council for National

Academic Awards samt North East London Polytechnic. Vidare besöktes universiteten i Oxford, Cambridge och Loughborough.

Ledamoten Gradin deltog vid samma tidpunkt i en av nämnden för socionomutbildning anordnad studieresa till USA. Ledamoten Lindahl-Kiessling hade i augusti 1975 deltagit i en konferens i Lancaster, England om Excellence and Equality in Higher Education.

På grundval av det material som utarbetats för referensgrupperna och med ledning av de förslag och invändningar som kommit fram i deras arbete, sammanställde sekretariatet en stomme till betänkande under januari – februari 1976. Detta första utkast behandlades vid ett tredagarsinternat i Rättvik den 10 till den 12 mars 1976. Vid detta internat kunde grunddragen i våra förslag läggas fast.

Internatet i Rättvik bildade utgångspunkten för den tredje etappen i utredningsarbetet. De beslut och riktlinjer som utgjorde resultatet av sammanträdet låg till grund för en omarbetning och utvidgning av betänkandeutkastet. På en rad punkter förutsatte detta ytterligare undersökningar och utredningsarbete som pågick under andra och tredje kvartalet 1976.

Under denna period företog ledamöterna och sekreteraren en andra studieresa, till Nederländerna. Även i detta fall innefattade programmet såväl överläggningar med ansvariga på central nivå som besök på läroanstalter. I Haag anordnades överläggningar med statssekreteraren i undervisningsministeriet och med tjänstemän knutna till ministern för vetenskapspolitik (Minister voor Wetenschapsbeleid). Vidare besöktes Vetenskapsakademien, tekniska högskolan och institutet för tillämpad fysik i Delft, Erasmus-universitetet i Rotterdam samt SKF:s European Research Center i Jutphaas.

Ledamöterna Gadd, Lindahl-Kiessling och Magnusson besökte i juni 1976 universitetet i Århus för studium av den danska forskarkarriären. Biträdande sekreteraren Svensson företog i april 1976 en resa till OECD i Paris för att studera anpassningen av forskarutbildningen till arbetsmarknadens behov inom OECD-länderna.

I syfte att belysa de problem som är förknippade med forskarutbildning vid medicinsk fakultet tillsattes i september 1976 en särskild expertgrupp. I expertgruppen ingick företrädare för socialstyrelsen, Svenska landstingsförbundet, Sveriges Läkarförbund, SFS och medicinska fakulteten vid karolinska institutet. Gruppen höll fem sammanträden under perioden oktober 1976 – januari 1977.

I arbetet med en ny planerings- och ledningsorganisation inleddes våren 1976 ett samarbete med RRV. RRV utförde för utredningens räkning inledningsvis en kartläggning av ekonomisk omslutning och ekonomi-administrativa rutiner vid fyra universitetsinstitutioner, nämligen fysikum/teknikum och zoofysiologiska institutionen i Uppsala samt historiska institutionen och psykologiska institutionen i Stockholm. På grundval av denna kartläggning utarbetade RRV i samarbete med universitetet i Uppsala rapporten (PM P 1977:9) Ekonomisk redovisning, vilken fogats till betänkandet som bilaga 10.

Den tredje etappen av utredningsarbetet avslutades med fyra symposier med utgångspunkt i rapporten Forskarutbildningen och dess miljö, som färdigställdes i november 1976. Rapporten utgjorde en sammanfattning av de ställningstaganden och förslag som utvecklats genom arbetet efter

Rättviksinternatet. De två första symposierna, som hölls i resp. Marstrand och Huddinge i november och december 1976, utgjorde delvis en uppföljning av de kontakter som etablerades under utredningsarbetets inledningsskede. Till dessa symposier inbjöds universiteten, karolinska institutet, tekniska högskolorna, styrelsen för jordbrukets högskolor, ett par lärarhögskolor, UHÄ samt organisationskommittéerna för Stockholms och Göteborgs högskoleregioner att sända representanter. Sammanlagt deltog ett 90-tal företrädare för den blivande högskolan i de två första symposierna. I januari 1977 anordnades två endagssymposier resp. på Hässelby slott och i gamla riksdagshuset med företrädare för dels löntagar- och studerandeorganisationer, dels forskningsfinansierande myndigheter, företag och organisationer, sammanlagt ca 60 personer. I bilaga 4 redovisas deltagarförteckningarna från de fyra symposierna.

Den avslutande och fjärde etappen av utredningsarbetet har bestått i att, med hänsynstagande till de vid symposierna framförda synpunkterna, utarbeta de slutliga förslag som redovisas i det följande.

Under hela utredningstiden har ledamöter och medlemmar av sekretariatet informerat om utredningsarbetet vid sammanträden, konferenser och kurser som anordnats av skilda myndigheter och organisationer.

Under utredningsarbetet har vi samlat in en stor mängd material bl. a. rörande de särskilda förhållanden som råder vid skilda fakulteter. Det är givetvis varken praktiskt möjligt eller ändamålsenligt att redovisa detta material i sin helhet. Som ett exempel redovisas dock i bilaga 6 en inom sekretariatet, på grundval bl. a. av den nämnda expertgruppens arbete, upprättad PM om forskarutbildningen vid medicinsk fakultet.

3 Forskning och forskarutbildning efter år 1950

3.1 Inledning

Det svenska universitets- och högskoleväsendet har under tiden efter andra världskriget expanderat kraftigt. Ökningen i antalet studerande både på grundläggande nivå och inom forskarutbildningen har varit betydande. Mellan åren 1940 och 1970 har antalet närvarande studerande ungefär tiofaldigats. Ökningen därefter har varit mer begränsad.

Forskning och forskarutbildning vid universitet och högskolor har undergått genomgripande förändringar. Det gäller både verksamhetens omfattning och innehåll. Den ökade omfattningen av forskarutbildningen framgår av sammanställningarna i tabellerna 7 och 8. Den ökade tillströmningen till forskarutbildningen var särskilt markant under 1960-talets sista år och under början av 1970-talet. Mellan åren 1966 och 1972 mer än fördubblades antalet närvarande aktiva forskarstuderande. Någon motsvarande ökning i antalet examinerade i forskarutbildningen har inte ägt rum även om examinationen steg kraftigt under några år i början av 1970-talet. Under åren 1975 och 1976 har examinationen från forskarutbildningen sjunkit.

Under samma tidsperiod har en förskjutning ägt rum mellan de olika fakulteterna. De filosofiska fakulteterna har under tiden från år 1960 till år 1975 haft mellan 65 och 70 procent av samtliga närvarande i forskarutbildning. Däremot har de inbördes förhållandena mellan de filosofiska fakulteterna alltmer förskjutits till en dominans för samhällsvetenskaplig fakultet, som år 1971 hade nära nog lika många forskarstuderande som de humanistiska och matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna tillsammans. Det bör dock betonas att en stor del av ökningen inom samhällsvetenskaplig fakultet faller på psykologutbildningen.

Resurserna för FoU har ökat betydligt under hela tiden efter andra världskriget. OECD har beräknat att de svenska FoU-utgifterna under tiden från år 1963 till år 1973 ökade sin andel av bruttonationalprodukten från 1,2 procent til 1,7 procent. De statliga FoU-utgifterna har för budgetåret 1976/77 beräknats till ca 3,6 miljarder kr. Utbildnings- och försvarsdepartementen svarar för de största beloppen till FoU (se tabell 1). Industrins egenfinansierade FoU har för år 1975 beräknats till ca 2,3 miljarder kr. (se tabell 2).

Den andel av bruttonationalprodukten som avsätts för FoU är vid en internationell jämförelse ganska låg. Sålunda uppvisar Frankrike en ökning mellan år 1963 och år 1973 från 1,5 procent till 1,7 procent men med toppar

Anm.: Tabellhänvisningarna i detta kapitel avser tabellerna i bilaga 5.

under senare delen av 1960-talet som överstiger 2 procent. Västtyskland ökade under samma tidsperiod från 1,4 procent till 2,4 procent. USA:s satsning på FoU har däremot sjunkit från en andel av bruttonationalprodukten av 2,9 procent till 2,4 procent (se figur 1). Dessa jämförelser bör omfattas med stor reservation eftersom skillnaderna i FoU-statistikens struktur är betydande.

De viktigaste faktorerna för den samhällsfinansierade FoU-verksamhetens tillväxt är inrättandet av forskningsråd för stöd till den grundläggande forskningen och ökningen av antalet forskningsfinansierande statliga organ – sektorsforskning. FRU har i sitt första betänkande (SOU 1975:26) Forskningsråd noggrant beskrivit framväxten av såväl forskningsråden som den sektorsfinansierade forskningen och de förändringar i universitetens och högskolornas roll denna medfört.

Organisatoriska förändringar av forskningens och forskarutbildningens förutsättningar har under tiden efter år 1950 främst ägt rum genom reformer i anslutning till *1955 års universitetsutrednings* och *1963 års forskarutrednings* arbete.

De båda nämnda utredningarna arbetade mot bakgrund av behovet att öka genomströmningen i forskarutbildningen genom minskade studietider. 1955 års universitetsutredning riktade i första hand in sig på att förbättra resurserna för forskning och forskarutbildning dels vad gällde finansieringen av licentiat- och doktorsstudier, dels vad gällde möjligheterna till biträdeshjälp och handledning. 1963 års forskarutredning föreslog en mer långtgående reform av forskarutbildningen för att begränsa studietiderna. En ny forskarexamen – som ersatte licentiatexamen och doktorsgraden och som närmast var baserad på en översättning av den amerikanska Ph.D.-examen – infördes. Den nya forskarutbildningen fick väsentligt ökade inslag av kurser och kravet på planerad handledning av den forskarstuderande gavs en framskjuten plats i förslaget.

Forskarutredningen föreslog också en mellanexamen som skulle kunna utgöra en möjlighet att avbryta forskarutbildningen men trots detta ge den studerande en avslutad sammanhållen utbildning. Vidare föreslogs att särskilda tjänster för forskarstuderande skulle inrättas samt förändringar i den s. k. forskarkarriären. Utredningens förslag i dessa delar utsattes för kritik och följdes inte i prop. 1969:31. Frågan om tillsättning av tjänst som professor och biträdande professor hänsköts sedermera till en särskild utredning.

I det följande redovisas utredningsförslag, propositioner och riksdagsbeslut i de delar som är av särskilt intresse som bakgrund för våra förslag:

1. Utvecklingen inom forskarutbildningen och forskningen inom högskolan som i huvudsak ansluter till kapitlen om dimensionering och rekrytering till forskarutbildningen
2. Rekryteringsfrämjande åtgärder samt formerna för studiefinansiering inom forskarutbildningen
3. Tjänsteorganisationens utformning och utveckling
4. Planerings- och ledningsorganisationen för forskning och forskarutbildning.

Slutligen redovisas huvuddragen i de förändringar i forskarutbildningens innehåll och organisation som infördes genom riksdagens beslut med anledning av prop. 1969:31.

3.2 Utvecklingen av forskning och forskarutbildning inom högskolan

De förslag som presenterades av de nämnda utredningarna präglades i hög grad av att forskningen och det tekniska utvecklingsarbetet ansågs utgöra en "av de mest fundamentala utvecklingsfaktorerna". 1955 års utredning betonade risken för att tillgången på högt utbildad personal inte skulle räcka till för att tillgodose industrins efterfrågan och att den kompetensskapande och kunskapsgenererande forskningen måste hålla jämna steg med det tekniska och sociala utvecklingsarbetet.

Även 1963 års utredning visade på den ökade forskningsvolymen utanför universitet och högskolor men underströk att denna utveckling inte fick tolkas som att den universitetsbaserade forskningen minskade i betydelse. Man borde snarare se det som ett

"tecken på att hela samhällslivet börjar genomsyras av ett vetenskapligt arbetssätt, vilket i sin tur kräver en starkt ökad andel akademiskt utbildad arbetskraft".

Behovet av forskarutbildad arbetskraft inom vitala delar av samhällslivet tenderade, enligt utredningens bedömning, att öka. Problemen att tillgodose detta behov försvårades av den rådande allmänna bristen på arbetskraft. Den effektivering av forskarutbildningen, som utredningen föreslog, krävde dock att en ökad andel av de forskarutbildade stannade kvar på universitet och högskolor som lärare i forskarutbildningen. Den brist på forskarutbildad arbetskraft utanför universiteten som därigenom kunde uppstå, fick accepteras under ett övergångsskede för att den långsiktiga uppbyggnaden av en kår av välutbildad arbetskraft skulle tryggas. Detta förhållande behövde dock inte innebära någon stagnation i landets totala produktion av FoU eftersom forskarutbildning, enligt utredningens mening, inte kunde äga rum annat än i samband med aktiv forskning. De forskningsresultat som framkom i samband med forskarutbildning var ett väsentligt bidrag till landets samlade forskningsproduktion.

3.3 Rekrytering och studiefinansiering

1955 års universitetsutredning ägnade en stor del av sitt första betänkande (SOU 1957:24) Den akademiska undervisningen – Forskarrekryteringen åt *forskarrekryteringen.* Utredningen anförde att den avsåg att senare behandla frågor rörande forskningens omfattning och organisation och att det kunde vara naturligt att i detta sammanhang ta upp frågor om utbildning till forskare och rekryteringen till denna utbildning. Situationen inom forskarutbildningen bedömdes dock av utredningen vara så allvarlig att omedelbara åtgärder krävdes. Den starka utökningen av gymnasieorganisationen skulle kräva ett stort antal lektorskompetenta läroverkslärare. Industrin ställde ökade krav på teknikernas vetenskapliga utbildning. En undersökning, som utredningen gjort, visade att industrin behövde ett ökat antal kvalificerade naturvetare för forskning och industriellt utvecklingsarbete. Utbyggnaden av universiteten och högskolorna skulle stärka behovet av "doktorskompetenta akademiska lärare. . . högst väsentligt". Utredningen presenterade

ett omfattande statistiskt material för att belysa bl. a. rekryteringen till forskarutbildningen.

Föredragande statsrådet instämde i prop. 1958:104 liksom sedermera riksdagen, i nästan alla delar i utredningens bedömningar och anförde bl. a.

"att /jag/ med ledning av dessa uppgifter blivit övertygad om angelägenheten av att de i många fall långa studietiderna fram till licentiatexamen måste nedbringas. Vidare har dessa data gjort klart för mig att ett starkt behov föreligger av att öka de forskningsstimulerande åtgärderna överhuvud taget".

Särskild vikt skulle fästas vid att stimulera ett ökat antal personer att ägna sig åt licentiatstudier. Föredragande statsrådet följde utredningens förslag att öka antalet licentiatstipendier från ca 200 till 480. Antalet doktorandstipendier ökades från 218 till 385.

Vidare höjdes stipendiebeloppen från 3 000 kr. till 5 500 kr. vad gällde licentiatstipendierna och från 6 000 kr. till 8 000 kr. vad gällde doktorandstipendierna. Den proportionellt sett större ökningen i resurserna för studiefinansiering på licentiatnivån motiverades med att stipendierna skulle ha en så starkt rekryteringsbefrämjande effekt som möjligt. Beloppsnivån skulle också anpassas så att den blev konkurrenskraftig med de olika arvodesbefattningar som forskarstuderande kunde upprätthålla inom universiteten men som ofta innebar förlängda studietider. Föredragande statsrådet fäste så stor vikt vid behovet av ökad rekrytering till forskarutbildning att han ansåg

"att varje studerande som avlagt grundexamen vid universitet och högskola och som visat fallenhet och intresse för vetenskapliga studier bör sålunda, enligt min mening, om möjligt genom stipendium eller befattning vid universitet eller högskola ges möjligheter till en lämplig forskarutbildning".

Rekryteringen till forskarutbildningen gällde inte enbart en höjning av den totala volymen utan också en möjlighet att göra särskilda insatser på områden som av skilda skäl framstod som särskilt angelägna. 1955 års utredning föreslog – för att minska stelheten i fördelningen av stipendier på fakulteter och högskolor – att en särskild rörlig stipendiereserv skulle skapas. Föredraganden följde även i detta avseende utredningens förslag.

Utredningen tog också upp frågan om de "forskarrekryterande" tjänsterna, dvs. assistent- och amanuenstjänsterna. Dessa tjänster betraktades som forskarkarriärens första tjänster. I sitt första betänkande konstaterade utredningen, att tjänsterna även i fortsättningen borde användas för både undervisning och forskning och att detta i princip borde gälla för varje enskild befattningshavare. Vidare gjorde utredningen vissa beräkningar av det antal assistenttimmar som krävdes inom de filosofiska fakulteterna. Detta arbete anslöt i huvudsak till förslagen om organisationsplaner. Föredragande statsrådet följde i prop. 1958:104 i allt väsentligt utredningens förslag. Riksdagen hade i dessa delar intet att erinra mot förslagen.

I sitt femte betänkande (SOU 1958:32) Forskningens villkor och behov gick utredningen närmare in på frågan om assistent- och amanuenstjänsternas betydelse för forskarrekryteringen och som finansieringsform. Vidare slog man fast att varje ämne som var representerat av en professur eller laboratur måste tillförsäkras ett visst mått av "högt kvalificerad biträdeshjälp i /tjänsteinnehavarens/ forskningsarbete". Möjligheterna att finansiera forskarutbildning

genom innehav av assistent-/amanuenstjänster var därför ett värdefullt komplement.

Utredningen föreslog mot denna bakgrund att till varje tjänst som professor och laborator (motsv.) skulle knytas assistent- och amanuenshjälp motsvarande kostnaderna för 500 tjänstgöringstimmar för assistent per år. För vissa ämnen med omfattande experimentell forskning eller omfattande undervisningsorganisation föreslogs ytterligare 500 assistenttimmar per befattning. Förslaget avsåg att tillgodose alla institutioners minimibehov av assistent- och amanuenshjälp för forskning och allmänt institutionsarbete. Den assistent- och amanuenshjälp som motiverades av rena undervisningsbehov eller vissa institutioners speciella behov föll utanför förslaget och förutsattes bli tillgodosett efter prövning i varje särskilt fall. De kliniska ämnena inom medicinsk fakultet undantogs från förslaget. Behovet av tjänster för forskarrekrytering avsågs här bli täckt genom tjänster som forskarassistent.

Departementschefen anslöt sig i huvudsak till utredningens förslag men ansåg att assistenttimmarna för laborator (motsv.) endast skulle vara hälften av vad som föreslogs för professor (prop. 1959:105). Reformen gällde vidare endast de filosofiska fakulteterna. För de teoretiska ämnena inom medicinsk fakultet kunde, enligt departementschefens mening, inte samma beräkningsgrunder som för de filosofiska fakulteterna användas. Behov av personalförstärkningar inom dessa ämnen fick redovisas via anslagsframställningarna. De tjänster som förste assistent som fanns vid de tekniska högskolorna avsåg – åtminstone formellt – full tjänstgöringsskyldighet i institutionens arbete. För att förbättra forskarrekryteringen vid de tekniska högskolorna omvandlades – i enlighet med utredningens förslag – tjänsterna som förste assistent så att tjänstgöringsskyldigheten överensstämde med universitetsassistenternas (dvs. 1 000 timmar per år). Departementschefen föreslog vidare en ökning av antalet tjänster vid de tekniska högskolorna. Riksdagen följde i allt väsentligt förslagen i propositionen.

1963 års forskarutredning fäste mindre vikt vid *rekryteringen* till forskarutbildningen i den mening att ett ökat antal personer skulle stimuleras att söka sig till utbildningen. Huvudvikten lades vid behovet av att bringa ned de långa utbildningstiderna, som ansågs bero på att utbildningen var dåligt organiserad med alltför ringa undervisning och handledning och på att de kvantitativa fordringarna för examen var alltför omfattande.

Utredningen ansåg att alla studerande som hade erforderliga kvalifikationer, dvs. hade avlagt lämplig grundexamen, skulle vara behöriga att undergå forskarutbildning. I vissa ämnen kunde man vidare förvänta sig att antalet kvalificerade sökande till forskarutbildning skulle komma att överstiga antalet utbildningsplatser. I en sådan situation skulle urvalet av de för forskning lämpligaste individerna bli en komplicerad fråga. Det avgörande kriteriet vid urval bland de sökande till forskarutbildningen borde vara deras förmåga att tillgodogöra sig sådan utbildning. Denna förmåga kunde emellertid inte bedömas enbart på grundval av betygsmeriterna i basexamen. Utredningen anförde att

"de egenskaper som konstituerar en god forskare och därmed de faktorer som bör vara utslagsgivande vid antagningen av doktorander varierar sannolikt från ämnesområde till ämnesområde. Urvalsmetoderna måste följaktligen utformas olika i ämnen av olika karaktär".

Experimentell färdighet, erfarenhet av industriell eller annan praktisk verksamhet samt kunskaper i angränsande vetenskaper borde beaktas vid antagningen. Man underströk vidare att subjektiva bedömningar av den sökandes förmåga måste få spela in.

Mot bakgrund av dessa varierande förhållanden och svårigheter och med hänsyn till att grundutbildningen inom flera fakulteter snart skulle komma att förändras avstod utredningen från att lägga fram konkreta förslag till hur urval bland sökande till forskarutbildningen borde ske. Det borde ankomma på UKÄ att åstadkomma en viss enhetlighet i urvalsmetoderna.

Utredningen ägnade desto större uppmärksamhet åt en annan del av rekryteringsfrågan, nämligen *studiefinansieringen*. Som framgått ovan innebar genomförandet av 1955 års universitetsutrednings förslag att licentiand- och doktorandstipendierna ökade betydligt såväl i antal som vad gäller stipendiebelopp.

1963 års utredning ställde i huvudsak följande krav på studiefinansieringssystemet på forskarutbildningsnivå.

- ☐ Den kvantitativa rekryteringen till forskarutbildningen bör bringas till en nivå som möjliggör att de tillgängliga utbildningsresurserna utnyttjas på bästa sätt och att samtidigt arbetsmarknadens och forskningens behov av kvalificerad personal tillgodoses.
- ☐ Rekryteringen till forskarutbildningen bör ske genom ett positivt urval bland dem som avlagt grundexamen. Detta innebär dels att den som har håg och fallenhet för utbildningen inte av ekonomiska skäl skall tvingas avstå från den, dels att de ekonomiska förhållandena under den tid utbildningen pågår inte får vara alltför påtagligt oförmånliga i jämförelse med övergång till förvärvsarbete direkt efter grundexamen. – Kravet på att rekrytera ett positivt urval får dock inte tolkas så, att de ekonomiska förhållandena under utbildningstiden måste vara likvärdiga med eller bättre än vad som kan erhållas vid direkt övergång till förvärvsarbete.
- ☐ De personer som undergår forskarutbildning bör – utan att detta skall innebära några nämnvärda uppoffringar i fråga om sänkt inkomststandard och utan att de skall behöva ådraga sig ytterligare studieskulder – kunna bedriva sina studier på heltid, såsom förutsätts i studieplanerna.

Utredningen skilde i sitt förslag mellan studiefinansiering genom stipendier och genom forskarrekryteringstjänster, dvs. i första hand assistenttjänster. Man föreslog inga förändringar av assistenttjänsternas ställning eller tjänstgöringsvillkor utan förutsatte att sådana tjänster även i fortsättningen skulle spela en viktig roll för rekryteringen till forskarutbildningen. Utredningen räknade med att en assistent skulle ha möjlighet att genomgå en eljest fyraårig utbildning till doktor på fem år.

Beträffande de två typerna av stipendier fann man däremot genomgripande förändringar nödvändiga. Man ansåg, på basis av undersökningar utförda av utredningen, det vara tveksamt om de nuvarande stipendierna genom de låga belopp som utgick (för nio månaders studier 6 500 kr./år för licentiander, 9 500 kr./år för doktorander) hade några rekryteringsbefrämjande effekter. Förvärvsarbete vid sidan av stipendieinnehav fördröjde studiernas avslutande. Utredningen ville därför lägga studiestödet på en sådan nivå att de studerande kunde ägna sig åt studierna på heltid och föreslog att stipendierna skulle ersättas av anställning med lön. Såväl praktiska som principiella skäl anfördes. Som statsanställd skulle den studerande bli delaktig i en rad sociala förmåner. Genom att universitetet/högskolan skulle vara arbetsgivare

torde man skapa garantier för att studiestödet användes på rätt sätt. Utredningen hänvisade även till att forskarutbildning borde betraktas som produktiv verksamhet genom att den studerande i sin avhandling bidrog till landets samlade produktion av forskning.

Utredningen föreslog därför doktorandtjänster, som skulle tillsättas av vederbörande fakultet eller sektion efter förslag från prefekten. Denne skulle samråda med övriga ordinarie lärare vid sin institution. I sina kostnadsberäkningar utgick utredningen från att tjänsten skulle placeras två lönegrader lägre än vad som gällde för tjänst som assistent. Innehavare av doktorandtjänst skulle kunna meddela viss undervisning. Man förutsatte att sådan undervisning skulle ansluta till doktorandens egen forskning. Undervisningen borde under inga förhållanden överstiga två timmar per vecka.

Utredningens förslag om studielön för doktorander mottogs med få undantag positivt av remissinstanserna. Föredragande statsrådet ansåg sig dock inte kunna ansluta sig till utredningens förslag om doktorandtjänster (prop. 1969:31). De krav som man enligt utredningen skulle ställa på studiefinansieringssystemet kunde, enligt föredraganden, i allt väsentligt tillgodoses inom ramen för det studiesociala system som redan tillämpades. Doktorandstipendium – som skulle ersätta de tidigare licentiand- och doktorandstipendierna – föreslogs kunna kombineras med studiemedel. Studiemedel skulle därvid kunna utgå utan reducering av doktorandstipendiet. Doktorandstipendiet bestämdes till 10 750 kr. per år, vilket innebar att, om det kombinerades med studiemedel, det totala studiestödet kunde uppgå till 18 870 kr. per år varav 12 500 kr. var återbetalningsfria.

För att tillgodose kravet på sociala förmåner föreslogs också att doktorandstipendium skulle förenas med det efterlevandeskydd som erbjöds inom ramen för statens grupplivförsäkring.

Riksdagens beslut anslöt i allt väsentligt till förslagen i propositionen.

3.4 Tjänsteorganisationens utformning och utveckling

Såväl 1955 års universitetsutredning som 1963 års forskarutredning ägnade betydande uppmärksamhet åt *tjänsteorganisationens utformning*. I sitt första betänkande föreslog universitetsutredningen inrättandet av en ny tjänstetyp vid de filosofiska fakulteterna kallad universitetslektor. Förslaget bör ses mot bakgrund av utredningens strävanden att förbättra undervisningen på grundläggande nivå och – med tanke på expansionen inom grundutbildningen – frigöra professorerna från delar av undervisningen så att de kunde ägna mer tid åt forskning och forskarutbildning. Remissorganen var i huvudsak positivt inställda till förslaget. Universitetslektorerna skulle i princip överta den undervisning som tidigare meddelades av biträdande lärare. Under en övergångsperiod skulle dock tjänster som biträdande lärare kunna behållas.

Departementschefen anslöt sig i prop. 1958:104 till utredningens förslag. Som behörighetsvillkor skulle gälla avlagt disputationsprov och styrkt pedagogisk skicklighet. Licentiat som uppfyllde vissa villkor skulle på dispens kunna erhålla tjänst som universitetslektor. I propositionen underströks att det, bl. a. med hänsyn till vetenskapens snabba utveckling m. m., var an-

geläget att rekrytera personer med så hög vetenskaplig kompetens som möjligt till tjänsterna. Med hänsyn till tänkbara rekryteringssvårigheter föreslogs emellertid inte behörighetsregler som gick utöver vad som föreslagits av utredningen.

Undervisningsskyldigheten fastställdes till 12 timmar per vecka, vilket med ett undervisningsår på 33 veckor innebar 396 timmars undervisning. Tyngande examination eller t. ex. "professorsundervisning" utförd av universitetslektor skulle kunna utgöra skäl för nedsättning av undervisningsskyldigheten. Högre undervisningsskyldighet skulle kunna åläggas universitetslektor om dennes undervisning fördes i flera parallella grupper eller var av sådan beskaffenhet att den inte kunde anses kräva mer tidskrävande förberedelsearbete. Beträffande de biträdande lärartjänsterna, som alltså skulle finnas kvar under en övergångsperiod, föreskrevs även fortsättningsvis en undervisningsskyldighet på sex timmar per vecka, dvs. 198 timmar per läsår.

Tjänsterna som biträdande lärare hade tjänat som förbindelseled i forskarkarriären mellan tjänst som assistent och tjänst som docent. I och med att dessa tjänster nu skulle successivt avskaffas föreslog utredningen en ny tjänst benämnd forskarassistent. Särskilt angelägna fann man sådana tjänster vara inom forskningsområden som hade svårt att hävda sig i konkurrensen med andra verksamhetsområden. Tjänst som forskarassistent avsågs inrättas som extra ordinarie heltidsbefattning med en tjänstgöringsskyldighet på 800 timmar om tjänstgöringen fullgjordes som institutionsarbete eller det däremot svarande antalet undervisningstimmar.

Föredragande statsrådet anslöt sig till förslaget med tillägget att undervisningsskyldigheten borde uppgå till 198 timmar per läsår, dvs. hälften av vad som skulle gälla för universitetslektor. Undervisningen borde med hänsyn till tjänstens karaktär fullgöras så långt möjligt på högstadiet. Riksdagen hade i denna del intet att erinra mot förslaget.

1963 års forskarutrednings förslag till en reformerad forskarkarriär vann föga gehör hos remissinstanserna och föranledde endast vissa justeringar av existerande ordning. Utredningen inneslöt i begreppet forskarkarriär sådana tjänster vid universitet och högskolor och vid de statliga forskningsråden för vilka forskning var ett tjänsteåliggande, dvs. tjänsterna som universitetslektor omfattades inte av förslaget. Man sökte – mot bakgrund av den kritik som riktats mot karriären – bygga upp en tjänsteorganisation där hänsyn skulle tas till såväl den enskilde forskarens som samhällets krav. Vidare skulle dimensioneringen av de olika stegen i karriären vara sådan att rimliga möjligheter till avancemang förelåg. Å andra sidan måste ställas krav på att karriären gav betryggande garantier för ett gott urval av forskare till de olika befattningarna. Utredningen föreslog att karriären skulle bestå av dels ett aspirantstadium, dels en fast karriär bestående av två steg.

Aspiranttjänsterna skulle utgöra meriterings- och specimineringstjänster för doktorerna. Förordnande skulle meddelas för högst tre år med möjlighet till förlängning på ett år. Steget skulle dimensioneras så att antalet antagna aspiranter per år med 100 procent översteg det beräknade rekryteringsbehovet till de fasta tjänsterna i karriären. Tjänstetiteln föreslogs bli docent. I den fasta karriären skulle finnas tjänster som professor och biträdande professor. För tjänsterna skulle gälla samma tjänsteåligganden och den enda skillnaden

vara den ådagalagda kompetensen. Utredningen ansåg att karriären i princip borde göras pyramidformad.

Vidare föreslog utredningen en s. k. forskartjänstreserv. Reserven, som skulle utgöra tio procent av antalet tjänster i den fasta karriären, skulle ställas till lärosätenas förfogande. Tjänsterna i reserven skulle utgöras enbart av tjänst som biträdande professor med treårsförordnande. Antalet omförordnanden skulle i princip vara obegränsat. Tjänsteinnehavaren skulle åläggas att söka varje ledigbliven tjänst i den fasta karriären inom sitt ämnesområde.

Utredningen föreslog också vissa ändringar i tillsättningsförfarandet av forskarkarriärens tjänster. Förslagen syftade i huvudsak till att bringa ned tiden för tillsättningsförfarandet.

Som ovan anförts föreslog departementschefen i prop. 1969:31 endast marginella förändringar rörande tjänsteorganisationen. Den kritik som riktades mot förslaget gällde främst aspirantsteget och att forskarkarriären utformats som en sluten karriär för universitetens interna behov. Statsrådet ansåg att en sluten karriär i alltför hög grad skulle begränsa den flexibilitet och rörlighet som måste eftersträvas. Växlingar mellan universitet och övrig verksamhet borde betraktas som normala och eftersträvansvärda företeelser. En vidgad samverkan, bl. a. i form av uppdragsforskning innebar möjligheter till förbättrat resursutnyttjande. Tjänsteorganisationen fick inte lägga hinder i vägen för en sådan utveckling. UKÄ hade i sitt remissvar anfört att det i princip inte kunde anses vara universitetens skyldighet att "bereda förtjänta forskare tillfälle till tryggad vetenskaplig verksamhet". Den rörliga resurs som kunde krävas för dessa behov inom den statliga sektorn borde i första hand knytas till forskningsråden. Departementschefen avstyrkte därför den föreslagna forskartjänstreserven. Han anförde vidare att "även i övrigt synes mig det nuvarande tjänstesystemet i forskarkarriären i stora drag ändamålsenligt". På två punkter gjordes dock mera märkbara förändringar. Då tjänsterna som forskardocent skulle fylla samma funktion som de förlängda docentförordnandena föreslogs tjänstetypen slopad. Samtliga tjänster som forskardocent omvandlades den 1 juli 1969 till personliga med möjlighet – efter Kungl. Maj:ts prövning – att erhålla personlig tjänst som biträdande professor. De tidigare tjänsterna som laborator, observator, preceptor och prosektor skulle fortsättningsvis ges en enhetlig benämning inom universitets- och högskoleområdet. Benämningen skulle vara biträdande professor.

Remissorganen hade vad gällde förfarandet vid tillsättning av tjänst som professor efterlyst en mera genomgripande revision. I avvaktan på att ställning kunde tas till ett nytt förslag föreslog föredragande statsrådet förändringar i bl. a. specimenstidens längd och tiden för de sakkunnigas granskning för att söka bringa ned tidsåtgången.

Riksdagen beslutade i huvudsak i överensstämmelse med förslagen i propositionen.

3.5 Planerings- och ledningsorganisationen för forskning och forskarutbildning inom högskolan

3.5.1 *Ämbetsverksnivån*

Planerings- och ledningsorganisationen för forskning och forskarutbildning inom högskolan har genomgått mycket få förändringar i sin principiella uppbyggnad. Den grundläggande indelningen i *fakulteter* (ursprungligen baserad på en "yrkesindelning" men under modern tid även grundad på en viss gemenskap vad gäller forskningsobjekt, teoribildning m. m.), *konsistorier* (huvudsakligen sammansatta av fakulteternas dekaner) och en *kansler* (som "högste utövare av den akademiska självstyrelsen") kvarstod i allt väsentligt under flera hundra år fram till 1964 års reformer (prop. 1964:50) med anledning av 1955 års universitetsutrednings förslag (SOU 1963:9).

I nämnda betänkande anförs att

"universitetens ställning såsom från den övriga statsverksamheten fristående, om och ej av staten obeorende, institutioner markeras av att den högsta ledningen av universiteten /. . ./ ligger hos en av Kungl. Maj:t utnämnd men av universiteten själva vald förtroendeman, kanslern för rikets universitet."

Kanslern valdes före 1964 års reform genom indirekta val där elektorerna utsågs av professorerna och vissa chefstjänstemän vid universiteten. Utgången av val skulle anmälas hos Kungl. Maj:t som kunde utse den valde eller förordna om nytt val. I praktiken hade Kungl. Maj:t därför endast möjlighet att stadfästa elektorernas val. Universitetskanslerns principiellt oberoende ställning markerades också genom att han inte var statstjänsteman utan uppbar arvode. Kanslerns planerande och förvaltande funktion utövades huvudsakligen genom den årligen avgivna petitaframställningen, genom förvaltningen av universitetens enskilda egendom samt genom handläggning av vissa slag av vetenskapliga bedömningsfrågor. De kansliresurser som var knutna till kanslern var i jämförelse med dagsläget begränsade.

För de tekniska högskolorna fanns en överstyrelse som fullgjorde motsvarande uppgifter.

1955 års universitetsutredning föreslog inrättande av ett nytt ämbetsverk, som skulle fungera som administrativ chefsmyndighet för samtliga högre läroanstalter under ecklesiastikdepartementet. Verket skulle kallas universitetskanslersämbetet (UKÄ) och ledas av en universitetskansler. Utredningen ansåg att ämbetsverkets ställning borde preciseras så att det skulle ha överinseende över universitetens/högskolornas verksamhet. Därutöver skulle det fungera som aktivt utredningsorgan. Utredningsverksamheten skulle närmast ha formen av "driftkontroll" och främst syfta till att belysa utbildningens resultat och organisation.

Den uppgift som lades på UKÄ krävde, enligt utredningens mening, att

"planeringsarbetet /. . ./ grundas på en ingående kännedom om både forskningsmetoder och forskningens utvecklingsmöjligheter och om förutsättningarna för en ändamålsenlig och rätt dimensionerad utbildningsorganisation."

Planeringsarbetet borde därför läggas hos grupper av fackmän och "sålunda inte på enskilda individer och ej heller på förvaltningstjänstemän".

Som grund för detta planeringsarbete föreslogs inrättandet av fem fakultetsberedningar: (1) för humanoria och teologi, (2) för rätts-, samhälls- och företagsvetenskaperna, (3) för medicin, odontologi och farmaci, (4) för matematik och naturvetenskap samt (5) för de tekniska vetenskaperna.

Fakultetsberedningarnas huvudsakliga arbetsuppgift skulle vara att årligen lägga fram förslag till anslagsäskanden för sina resp. områden. Fakultetsberedningarna skulle vidare fungera som kontaktorgan mellan regeringen och läroanstalterna liksom mellan regeringen och "avnämarna av universitets-/högskoleverksamhetens resultat, på utbildningssidan lika väl som inom forskningen".

Förslaget innebar en uppdelning av det administrativa ansvaret och ansvaret för utbildnings- och forskningsplaneringen. Utredningen var medveten om de samordningsproblem som härigenom kunde uppstå och föreslog ett kanslerskollegium bestående av universitetskanslern och ordförandena i beredningarna. Kanslerskollegiet skulle till Kungl. Maj:t lägga fram UKÄ:s och beredningarnas förslag till årliga anslagsäskanden för universitet och högskolor jämte sin samlade bedömning av dessa förslag.

Beträffande tillsättning av universitetskansler föreslog utredningen att denne skulle förordnas av Kungl. Maj:t efter anmälan av fakultetsberedningarna. Universitetskanslern skulle i fortsättningen vara statstjänsteman med sexårsförordnande.

Fakultetsberedningarna skulle bestå av dels företrädare för de berörda fakulteterna (utsedda av Kungl. Maj:t efter förslag från fakulteterna), dels företrädare för allmänna intressen. De senare skulle få majoritet i beredningarna.

Utredningen berörde också behovet av samarbete mellan resp. forskningsråd och fakultetsberedning. Man avvisade dock en sammanslagning med hänsyn till bl. a. de olika kraven på sammansättning.

Föredragande statsrådet anslöt i prop. 1964:50 till den nya syn på UKÄ:s uppgifter och verksamhetsformer som framförts av 1955 års universitetsutredning. Den lösning som föreslagits beträffande fakultetsberedningarna kunde dock innebära risk för splittring av den centrala universitets-/högskoleledningen. Beredningarna borde därför inordnas som beredande organ inom det centrala ämbetsverket. För att ge beredningarna ett tillräckligt inflytande över planeringsarbetet skulle ordförandena i beredningarna ingå även i det centrala ämbetsverkets ledning. Därigenom kunde utredningens förslag om ett kanslerskollegium slopas. Ämbetsverkets styrelse skulle utgöras av, förutom universitetskanslern som styrelsens ordförande, fakultetsberedningarnas ordföranden och ytterligare tre av Kungl. Maj:t förordnade ledamöter.

Ämbetsverket skulle inom sig organiseras på en planeringsbyrå (som skulle fungera som sekretariat åt fakultetsberedningarna), en utbildningsbyrå, en administrativ byrå och en rationaliseringsgrupp.

Riksdagen biföll i dessa delar förslaget.

3.5.2 *Konsistorienivån*

Det enskilda universitetets högsta beslutande organ var före 1964 års reform det *större konsistoriet*. Större konsistoriet bestod av rektor, prorektor, fakulteternas och sektionernas dekaner samt valda ledamöter i viss proportion till antalet tjänster som professor och laborator (motsv.) inom de olika fakulteterna/sektionerna. För vissa ärenden adjungerades de högre tjänstemän som ärendena i första hand berörde, t. ex. överbibliotekarien, akademiräntmästaren m. fl.

Konsistoriet hade att utöva allmän tillsyn och vård i fråga om universitetets "vetenskapliga, administrativa och ekonomiska angelägenheter". Större konsistoriet avgav remissyttranden i universitetets namn, lämnade universitetets årliga anslagsframställning och utsåg sakkunniga för bedömning av sökande till ledigblivna tjänster.

Det *mindre konsistoriet* fungerade som en universitetets styrelse i administrativa frågor som inte var av kameral natur. Det bestod av rektor, prorektor samt dekaner. Samma adjungeringsförfarande som för större konsistoriet tillämpades. Mindre konsistoriet fungerade i petitaarbetet som beredningsorgan för större konsistoriet. Det hade också en allmän skyldighet att utöva tillsyn över undervisningen och examinationen "samt lärarnas och de studerandes förhållande i vad som hör till studierna".

Vid sidan av mindre konsistoriet fanns ett organ för uppgifter huvudsakligen inom den rent ekonomiska förvaltningen: *drätselnämnden*. Ett universitets drätselnämnd bestod av rektor, prorektor, akademiräntmästare samt ett antal valda ledamöter.

Valbara till de organ som ovan beskrivits var endast professorer medan både professorer och laboratorer (motsv.) hade rösträtt.

Rektor kunde ses som ett fjärde organ inom universitetens styrelse. Förutom att rektor satt som ordförande i de två konsistorierna och i drätselnämnden tillkom honom ett antal uppgifter och befogenheter av allmänt exekutiv karaktär.

1955 års universitetsutredning föreslog genomgripande förändringar i de enskilda universitetens och högskolornas styrelse och förvaltning. En allmän princip var att skapa organisatoriska förutsättningar för en "slagkraftig framtidsplanering". En förskjutning av ansvaret för utbildningens innehåll och organisation till fakultetsorganen skulle öka dessa organs betydelse för såväl undervisning som forskning. Den lokala universitetsstyrelsen föreslogs befriad från alla rent vetenskapliga bedömningar; däribland skyldigheten att själv ta ställning till och mot varandra väga de enskilda fakulteternas förslag till utbyggnad av forskningens och utbildningens resurser. Styrelsens uppgifter blev därigenom av mer renodlad administrativ karaktär. Denna förändring av styrelsens uppgifter innebar, enligt utredningens mening, att de tre tidigare organen – större och mindre konsistorierna samt drätselnämnden – kunde slopas och ersättas med ett organ – konsistoriet. Konsistoriet skulle bestå av fakulteternas och sektionernas dekaner samt av rektor, som skulle väljas av läroanstaltens ordinarie lärare. Vidare skulle högste chefen för universitets-/högskoleförvaltningen, universitetsrådet (motsv.) ingå i konsistoriet. För enklare handläggning av löpande ärenden föreslogs inrättande av ett rektorsämbete, bestående av rektor och förvalt-

ningschef, samt utökade möjligheter att till rektor eller förvaltningschef delegera beslutanderätten i vissa frågor.

Statskontoret hade i en rapport till utredningen föreslagit att de renodlat administrativa uppgifterna skulle läggas på en för varje universitetsort gemensam, lokal förvaltningsorganisation under en chefstjänsteman i generaldirektörs ställning och de allmänna tillsynsuppgifterna läggas dels på ett konsistorium, dels på ett rådgivande organ.

Endast ett fåtal remissorgan stödde statskontorets modell.

Föredragande statsrådet underströk behovet av effektiv förvaltning av de högre läroanstalterna. Med hänsyn till remissopinionen och universitetsverksamhetens speciella karaktär borde man dock söka en lösning som i huvudsak anslöt till utredningens förslag. Det fanns anledning att pröva om förslaget var funktionsdugligt och gav tillräckliga garantier för en effektiv förvaltning. Om det skulle visa sig att man inte på denna väg nådde målet – en effektiv förvaltning – borde man på nytt aktualisera statskontorets förslag.

Kanslern för rikets universitet hade föreslagit att ett organ motsvarande den tidigare drätselnämnden borde inrättas. I dessa frågor kunde det vara angeläget att personer utanför läroanstalten – t. ex. representanter för sjukvårdshuvudmännen – kunde delta. I prop. 1964:50 anförde föredragande statsrådet att det ankom på Kungl. Maj:t att närmare ta ställning till om en sådan möjlighet borde öppnas.

Propositionen anslöt i övrigt i allt väsentligt till utredningens förslag som utan större ändringar antogs av riksdagen.

3.5.3 *Fakultetsnivån*

Fakultetsorganens uppgifter kunde, enligt 1955 års universitetsutredning, sammanfattas i fyra huvudgrupper:

1. fördelningsärenden
2. övriga vetenskapliga bedömningsärenden
3. ärenden rörande utbildningens innehåll och organisation
4. planläggning.

Utredningen underströk att fakultetsorganens uppgifter inte var eller borde vara i egentlig mening administrativa (dvs. de omfattade varken ansvar för förvaltning av medel och egendom eller ansvar för personaladministrativa beslut). Fakultetsorganens uppgifter borde så långt möjligt begränsas till att gälla samarbete i och för forskning och utbildning.

Utredningen övervägde att skapa två skilda organ på fakultetsnivån – ett för utbildningens innehåll och organisation och ett för de vetenskapliga bedömningarna. Dessa uppgifter hade så olika karaktär att en delning kunde vara motiverad. Med hänsyn till den roll som fakultetsorganet skulle spela i planeringen av de högre utbildningsanstalternas fortsatta utbyggnad, vilken planering skulle omfatta både utbildning och forskning, stannade dock utredningen vid att föreslå *ett* fakultetsorgan (sektionsorgan). En sådan lösning krävde dock, enligt utredningens mening, förbättrade möjligheter att skapa olika slags samarbets- och specialorgan. Ett lämpligt tillvägagångssätt var att använda en sektionsindelning liknande den som fanns inom den humanistiska fakulteten (historisk-filosofisk och språkvetenskaplig sektion). Ett an-

nat sätt var att använda sig av ämnesgrupperingar omfattande lärare i närbesläktade ämnen som inte behövde tillhöra samma fakultet. Genom modifieringar av detta slag i de existerande fakulteternas sektions- och ämnesgruppindelning kunde, enligt utredningens mening, fakultetsorganisationen ges en sådan utformning att den kunde bli ett effektivt instrument för såväl bedömning av vetenskapliga frågor som för utbildningsplanering och utbildningsorganisation. På en punkt föreslog dock utredningen en förändring av fakultetsindelningen och förordade att en samhällsvetenskaplig fakultet skulle inrättas. Tanken var inte ny utan hade debatterats med anförande av såväl vetenskapliga som utbildningsorganisatoriska skäl. Vid universitetet i Lund fanns genom provisoriska bestämmelser en ekonomisk fakultet. Det ökade behovet av såväl samhällsvetenskapligt utbildad arbetskraft som samhällsvetenskaplig forskning talade, enligt utredningens mening, för en särskild samhällsvetenskaplig fakultet.

Beträffande den matematisk-naturvetenskapliga fakulteten ville utredningen inte gå så långt som att dela den i flera fakulteter utan föreslog en indelning i sektioner: en matematisk-fysisk, en kemisk och en biologisk-geografisk.

Vid sina överväganden kring fakulteternas/sektionernas sammansättning konstaterade utredningen dels att ansvaret för utbildningsorganisationen motiverade att samtliga fast anställda lärare som deltog i undervisningen också borde delta i fakultets-/sektionsarbetet, dels att vetenskapliga bedömningsfrågor borde handläggas av en mindre krets lärare med "kvalificerade vetenskapliga meriter". Man föreslog därför att – som huvudregel – ledamotskap av fakultet/sektion skulle förbehållas de ordinarie lärarna varmed menades professor, laborator (motsv.) och universitetslektor. Vissa begränsningar infördes dock för ärenden som krävde vetenskapliga bedömningar. Laborator fick inte delta i ärende rörande tillsättning av professor. Universitetslektor fick inte delta i ärende som rörde tillsättning av tjänst som professor eller laborator, ärende rörande betygssättning av gradualavhandling eller ärende rörande docentförordnande.

Med den föreslagna sammansättningen skulle vissa fakulteter/sektioner bli så stora att realbehandling av ärenden in pleno skulle bli omöjlig. Redan tidigare fanns undervisningsnämnder där representanter för lärare och studenter beredde ärenden med anknytning till undervisningens planering. Dessa frågor skulle i framtiden bli än mer väsentliga och ställa större krav. Utredningen föreslog därför inrättandet av utbildningsnämnder, som skulle vara beredande organ i alla fakultetens ärenden som rörde utbildningens organisation och innehåll. Utbildningsnämnderna skulle också anvara för studierådgivningen. I utbildningsnämnd skulle ingå fyra lärarrepresentanter (varav minst två professorer och minst en annan lärare än professor eller laborator (motsv.)), en representant för assistent-/amanuensgruppen och tre studeranderepresentanter. Fakultetens/sektionens dekanus skulle vara ordförande i utbildningsnämnden.

Utredningen föreslog vidare att möjligheter skulle öppnas för fakulteter och sektioner att i stadgemässigt föreskrivna former tillsätta beredningsoch exekutivorgan. Dessa organ borde kallas fakultets- eller sektionsnämnder.

Departementschefen anslöt sig i prop. 1964:50 i alla delar till de förslag från 1955 års universitetsutredning som ovan redovisats. Riksdagen anslöt sig till förslagen.

I prop. 1969:4 föreslogs genomgripande förändringar i fråga om den grundläggande utbildningens organisation vid de filosofiska fakulteterna. I detta sammanhang stärktes utbildningsnämndernas ställning gentemot fakulteten/sektionen i frågor som gällde utformningen av utbildningen. Varje nämnd skulle svara för studiekurserna inom sitt område, följa studietider och studieresultat och vid behov ta initiativ till förändringar i uppläggningen av studierna. Till utbildningsnämnderna knöts en ny tjänstetyp benämnd utbildningsledare.

3.5.4 *Institutionsnivån*

1955 års universitetsutredning anförde vad gällde institutionernas uppgifter att den rent administrativa verksamheten (personalredovisning, ekonomi m. m.) så långt möjligt skulle koncentreras till läroanstalternas centralförvaltningar. Däremot borde utbildningsadministrationen inom ett ämne i stor utsträckning förläggas till institutionen.

För ledning av institutionen föreslog utredningen att

- till varje institution skulle knytas ett institutionskollegium omfattande institutionens samtliga lärare samt representanter för assistenter/amanuenser och de studerande. Kollegiet skulle ha en huvudsakligen rådgivande funktion
- förslag till petita samt till studie- och organisationsplaner m. m. ålades institutionens ordinarie lärare kollektivt
- den dagliga ledningen av institutionen samt fördelningen av arbetsuppgifter och dispositionen av gemensamma resurser lades hos institutionens prefekt.

Utredningen underströk vikten av samråd mellan institutionskollegiet, lärarkollegiet och prefekten i samtliga frågor som berörde institutionen. Prefekten skulle utses bland institutionens ordinarie lärare av konsistoriet för tre år i sänder.

3.5.5 *Försöksverksamhet med nya samarbetsformer*

Våren 1969 inleddes en försöksverksamhet med nya former för samarbete mellan studerande, lärare och övrig personal vid universitet och högskolor. Utan att formella ändringar infördes i universitetsstadgan fick studerande och anställda vid universiteten och högskolorna ökad representation i konsistorier, utbildningsnämnder och i institutionernas ledning.

I konsistorierna ingick, förutom de ledamöter som framgick av universitetsstadgan, företrädare för de studerande och de anställda. Dessa utsågs i allmänhet av studentkårer och fackliga organisationer. Olika modeller för konsistoriernas sammansättning kunde användas vilket innebar att antalet företrädare för de studerande och de anställda varierade.

Fakulteterna/sektionerna blev av flera skäl inte föremål för någon försöksverksamhet med nya samarbetsformer.

UKÄ:s föreskrifter om försöksverksamhet med nya samarbetsformer gav konsistoriet rätt att enligt vissa modeller besluta om utbildningsnämndernas sammansättning. Antalet ledamöter kunde därvid variera mellan nio och sjutton. I nämnden ingick då även företrädare för icke-ordinarie lärare och för teknisk och administrativ personal, vilka utsågs av personalorganisationerna.

I modellerna hade antingen gruppen lärare, assistenter/amanuenser två platser mer än gruppen studerande eller också de båda grupperna lika många platser. Om konsistoriet inte bestämde annat ingick också en företrädare för teknisk och administrativ personal. I berörda nämnder ingick även representanter för universitetsfilialerna.

Försöksverksamheten med nya samarbetsformer var mest differentierad och långtgående på institutionsnivån. UKÄ meddelade föreskrifter som gav konsistoriet rätt att inom vissa ramar besluta om organisations- och arbetsformer inom institutionerna. Ramarna innebar att prefektens beslutanderätt i flertalet fall fördes över på ett kollegialt organ, institutionsstyrelsen, sammansatt av företrädare för de anställda och studerande vid institutionerna och med den av konsistoriet utsedde prefekten som självskriven ordförande.

Slutligen kan också nämnas att de till UKÄ hörande fakultetsberedningarna utökades med två företrädare för de studerande och tre för arbetstagarintressena.

3.6 Innehåll och organisation

3.6.1 *1969 års reform*

Som tidigare påpekats innebar 1955 års universitetsutrednings förslag i huvudsak resursförstärkningar för forskningen och forskarutbildningen inom högskolan. Problemet med den långa studietiden fram till disputationsprovet sökte man bemästra genom tillskott av lärare och genom förbättrad studiefinansiering. Utbildningens innehåll och organisation förändrades endast i begränsad utsträckning.

1963 års forskarutrednings förslag innebar mer genomgripande förändringar. Licentiatexamen och doktorsgrad ersattes med *en* examen som benämndes doktorsexamen. Denna utbildning skulle omfatta i princip fyra år och få starkt ökade inslag av undervisning, kursmoment och systematisk handledning. Motiven bakom förslaget var huvudsakligen att bringa ned de ofta mycket långa studietiderna för forskarutbildningen. Föredragande statsrådet följde i allt väsentligt förslaget vad gällde forskarutbildningen fram till doktorsexamen.

Utredningen föreslog också att en mellanexamen, som skulle kunna avläggas efter två års doktorandutbildning, skulle införas. Denna examen skulle vara frivillig. Flera remissinstanser tillstyrkte förslaget men en del ansåg att examen skulle vara obligatorisk eftersom den annars kunde få karaktären av utgallringsstation. Utredningen lade i sitt förslag stor vikt vid att gymnasiets behov av lektorer skulle kunna fyllas genom en mellanexamen.

Departementschefen anslöt sig inte i detta avseende till utredningens förslag. Det syntes inte motiverat att ta lektorsutbildningen till utgångspunkt för en speciell konstruktion av forskarutbildningen i allmänhet. Det bör här påpekas att hela lektorssituationen vid denna tidpunkt var föremål för överväganden. Vidare var lärarutbildningen under omvandling.

Föredragande statsrådet anförde dock att "behovet av en sådan examen får bedömas mot bakgrund av möjligheterna att precisera avnämarintresset". En lösning med mellanexamen kunde vara motiverad för t. ex. psykologutbildningen eller inom det tekniska området.

Förändringarna i forskarutbildningens organisation och innehåll bör ses också mot bakgrund av att forskarutbildningen skulle tillgodose behovet av högt kvalificerad arbetskraft även på arbetsmarknaden utanför universitet och högskolor.

I direktiven till 1963 års forskarutredning anförde föredragande statsrådet att

"praktiskt taget alla näringslivets fält och särskilt den expanderande industrin sysselsätter i starkt ökande omfattning personal med vetenskaplig utbildning. Forskarutbildningen vid universiteten och fackhögskolorna har sålunda numera att tillgodose ett väsentligt bredare yrkesfält än tidigare /. . ./ nya krav måste /härigenom/ kunna ställas på inriktningen och uppläggningen av denna utbildning."

I forskarutredningens betänkande (SOU 1966:67–68) berörs målet för forskarutbildningen endast i förbigående. Man säger bl. a. att "Forskarutbildningen har till ändamål att ge de studerande kunskaper om och erfarenheter av vetenskaplig forskning". Detta mål ställde enligt utredningen två krav på forskarutbildningen:

- Den blivande forskaren skall erhålla en bred metodisk skolning och orientering om forskningsfronten inom sitt ämnesområde
- Han skall genom utbildningen bibringas kunskaper och färdigheter som gör det möjligt för honom att inom den föreskrivna tiden författa en god doktorsavhandling.

Ett stort antal remissinstanser kritiserade forskarutredningen för att den givit utbildningen en alltför stark inriktning mot fortsatt forskningsverksamhet. Utbildningen hade utformats som en universitetens och högskolornas "internutbildning". Enligt remisskritiken kunde inte behovet av personal för kvalificerade uppgifter utanför universitetssektorn tillgodoses inom ramen för den föreslagna forskarutbildningen. Föredragande statsrådet anförde i prop. 1969:31 bl. a. att

"Forskningens och de vetenskapliga arbetsmetodernas betydelse för den fortsatta samhällsutvecklingen inom allt fler sektorer har lett till krav på att forskarutbildningen skall utformas så att väsentligt mer differentierade samhällsintressen än hittills kan tillgodoses."

Han anförde vidare – som svar på den kritik som riktats mot en snäv utbildning för blivande forskare – att den nya utbildningen måste konstrueras så att en betydande flexibilitet blev möjlig. Detta gällde i synnerhet sammansättningen av kurserna och inriktningen av avhandlingsarbetet. Genom en sådan ordning skulle skiftande utbildningsbehov kunna tillgodoses. Huvudvikten vid avhandlingsarbetet skulle läggas vid den i avhandlingen dokumenterade förmågan till vetenskaplig metodik och redovisning. Kraven på originalitet och fullständighet – det senare i meningen helt genomarbetade problemkomplex – som traditionellt ställts på doktorsavhandlingarna borde tonas ned. Riksdagen hade i dessa delar inget att erinra mot förslaget.

Den nya organisationen av forskarutbildningen och förskjutningen av tyngdpunkten inom utbildningen mot kursmoment, systematisk handledning och seminarieverksamhet ställde ökade krav på utbildningsresurserna. De generella normer för reglering av bl. a. handledningens omfattning, som utredningen föreslagit, fann inte gehör i propositionen. I den mån obalans uppstod mellan antalet studerande i forskarutbildning och tillgängliga hand-

lednings- och undervisningsresurser skulle antagningen kunna begränsas med utgångspunkt i de tillgängliga utbildningsresurserna. Prövningen av hur många utbildningsplatser som varje år borde finnas tillgängliga borde ske lokalt. Urvalet av sökande skulle ske inom institutionen. Det uppdrogs åt UKÄ att utfärda bestämmelser i fråga om antagning och urval av studerande till forskarutbildning.

3.6.2 *Forskarutbildningsreformens fortsatta genomförande – resursfrågor*

Med bifall till i prop. 1969:31 framlagda förslag godkände 1969 års riksdag de av dåvarande chefen för utbildningsdepartementet förordade riktlinjerna för forskarutbildning och forskarkarriär. Kungl. Maj:t utfärdade därefter genom kungörelser (SFS 1969:327–333) erforderliga författningsbestämmelser beträffande bl. a. forskarutbildningen vid resp. fakulteter. Enligt dessa kungörelser skulle studieplan för forskarutbildning fastställas av UKÄ. Därvid skulle utbildningsnämnd avge förslag eller beredas tillfälle att yttra sig.

I propositionen konstaterades att erforderliga nya studieplaner inte skulle hinna utarbetas och fastställas av UKÄ redan fr. o. m. höstterminen 1969, utan att provisoriska studieplaner, fastställda lokalt efter riktlinjer från UKÄ, torde få tillämpas under en övergångstid.

UKÄ tillsatte i januari 1970 en arbetsgrupp med uppdrag att planera och leda arbetet, i första hand samordningsuppgifter, i samband med forskarutbildningsreformens genomförande. Enligt direktiven skulle gruppen särskilt överväga bl. a. följande frågor:

- Studieplanernas tekniska utformning, bl. a. användningen av ett enhetligt poängsystem inom forskarutbildningen
- Gemensamma metodkurser, stödämneskurser m. m. för flera ämnesområden inom en eller flera fakulteter
- Kungl. Maj:ts uppdrag till UKÄ att se över bestämmelserna om lärarkrafttilldelning vid filosofisk fakultet vad gäller forskarutbildningsnivån.

UKÄ tillsatte sedermera tre undergrupper med uppdrag att biträda arbetsgruppen, nämligen en undergrupp för klinisk forskarutbildning, en undergrupp för teknisk forskarutbildning och en undergrupp för översyn av lärartilldelning m. m. inom filosofisk fakultet.

I det följande kommer närmare att redovisas det förslag till nytt system för tilldelning och disposition av lärarkrafter för forskarutbildning vid filosofisk fakultet som i början av år 1971 framlades av arbetsgruppen. Det föreslagna systemet formaliserades aldrig, bl. a. mot bakgrund av uttalandet i prop. 1969:31 att det inte var

> "lämpligt på sätt som utredningen föreslagit nu införa en generell reglering av handledningens omfattning, eftersom bl. a. möjligheterna att organisera handledningen i olika former varierar starkt mellan skilda ämnen och forskningsprojekt. Även behovet av handledning varierar sannolikt inom relativt vida gränser såväl individuellt som mellan olika stadier i forskningsarbetet. Jag anser det med hänsyn till bl. a. dessa förhållanden inte lämpligt att fixera en generellt giltig norm för handledningsgruppens storlek."

De förslag till normer för beräkning av bl. a. handledningskapacitet som framlades av UKÄ:s arbetsgrupp har emellertid lokalt använts för beräkning av resurser och fördelning av resurser. Det finns därför anledning att presentera det föreslagna tilldelnings- och dispositionssystemet mer i detalj.

Förslaget innebar bl. a. att tjänsterna som professor, biträdande professor, docent och forskarassistent skulle hållas åtskilda från tilldelningen av lärarkrafter för den grundläggande utbildningen. Vidare skulle varje fakultetsområde erhålla ett kursanslag för forskarutbildning, vilket bl. a. ersatte det tidigare anslaget Särskilda åtgärder för forskarutbildning.

Tjänsterna och kursanslagen skulle utgöra en ram inom vilken de lokala myndigheterna fick stor frihet att disponera resurserna. Fördelningen av de rörliga medlen, dvs. kursanslaget, mellan ämnesområden vid en fakultet skulle ske enligt lokala beslut. Genom lokala beslut skulle även inom ramen för kursanslaget kunna inrättas extra tjänster som biträdande professor, forskarassistent, universitetslektor och assistent. Omfattningen av partiell tjänstebefrielse för professor p. g. a. handledning skulle inte längre maximeras och universitetslektor – i regel docentkompetent sådan – skulle kunna fullgöra handledning.

Gruppen föreslog för att skapa underlag för petitaarbetet ett antal typplaner för forskarutbildningen inom de filosofiska fakulteterna. Typplanerna angav undervisningens, handledningens och examinationens omfattning per år för varje "årskull" i forskarutbildningen. Vidare föreslogs vissa schablonmässiga normer för hur många studerande – på heltid sysselsatta med avhandlingsarbete – som kunde handledas inom ramen för den tjänstgöringsskyldighet som var förenad med olika tjänster.

Typplanerna omfattade olika ämnesområden inom de filosofiska fakulteterna:

Typplan I	Ämnesområden inom historisk-filosofisk sektion och samhällsvetenskaplig fakultet
Typplan II	Moderna språk
Typplan III	Matematiska ämnesområden
Typplan IV	Ämnesområden med fältkurser
Typplan V	Utpräglat laborativa ämnesområden.

Såväl handledningens omfattning per studerande i typplanerna som normerna för handledningskapaciteten i olika tjänster beräknades med utgångspunkt i den av UKÄ tillämpade normen för innehavare av tjänst som docent, dvs. att handledning av sex forskarstuderande, som på heltid bedriver avhandlingsarbete, skulle anses motsvara 75 timmars "professorsundervisning".

Med utgångspunkt i de timkostnader som användes inom vissa ämnesområden för tilldelning av resurser kunde arbetsgruppen också beräkna kostnaden per studerande och läsår inom de olika typplanerna.

UKÄ anförde i en rundskrivelse till rektorsämbetena vid universiteten och högskolorna att det var angeläget – med hänsyn till intentionerna i forskarutbildningsreformen – att reglerna för lärarkrafttilldelning till forskarutbildningen reformerades. Detta gällde i första hand de filosofiska fakulteterna där antalet forskarstuderande var störst och där det fanns en organisatorisk grund att bygga på när det gällde utformningen av ett nytt system. Man räknade

med att det av arbetsgruppen föreslagna systemet för resursanvisning skulle kunna förverkligas fr. o. m. budgetåret 1972/73. Vad gällde övriga fakulteter borde fortsatta överväganden kunna utgå från principerna i arbetsgruppens förslag.

UKÄ föreslog i sina anslagsäskanden för budgetåret 1972/73 att tjänsterna som professor, biträdande professor, docent och forskarassistent beräkningsmässigt skulle "lyftas" till forskarutbildningen, varvid resurserna för den grundläggande utbildningen skulle behöva förstärkas med ca 5 milj. kr. i syfte att där behålla en i princip oförändrad undervisningsstandard. I 1972 års statsverksproposition (prop. 1972:1, Bilaga 10) anslöt sig föredragande statsrådet till UKÄ:s förslag. Åtgärderna för förstärkning av resurserna för forskarutbildning var att se som ett steg i riktning mot att redovisa avlöningsanslagen till de filosofiska fakulteterna som dels medel för grundläggande utbildning, dels medel för forskning och forskarutbildning.

I sina anslagsäskanden för budgetåret 1973/74 redovisade UKÄ ett normsystem avseende de filosofiska fakulteterna, vilket innehöll en uppskattning av behovet av lärarkrafter inom ett ämnesområde i relation till antalet studerande inom forskarutbildningen. Föredragande statsrådet framhöll i 1973 års statsverksproposition (prop. 1973:1, Bilaga 10) att han – utan att därmed ta ställning till det sakliga innehållet i normsystemet – delade UKÄ:s uppfattning att ett sådant normsystem kunde vara av värde som hjälpmedel för universitetsmyndigheternas petitaarbete och vid fördelningen av anvisade medel. Man kunde emellertid inte räkna med att det skulle vara möjligt att låta tillströmningen av studerande ensam bestämma omfattningen av de resurser som skulle ställas till förfogande för forskarutbildningen. Föredragande statsrådet framhöll vidare, med hänvisning till vad som anförts i prop. 1969:31, att det fanns anledning att befara att det inte skulle vara möjligt att få fram tillräckligt många handledare och att en begränsning av antalet studerande, som skulle få gå vidare till forskarutbildning, i vissa fall kunde bli ofrånkomlig.

De schabloner som här redovisats har sedermera använts av universitetsmyndigheterna vid petitaarbete och vid fördelning av anvisade resurser.

II Utgångsläget

4 Kvantitativ utveckling

4.1 Gymnasieskola och grundläggande högskoleutbildning

I det följande kommer att översiktligt redovisas forskarutbildningens kvantitativa utveckling för i huvudsak den senaste tioårsperioden. Det statistiska material som ligger till grund för översikten redovisas i bilaga 5.

För att få en rättvisande bild av forskarutbildningens förändring vad gäller omfattning och inriktning bör en redovisning av utvecklingen inledas med en allmän översikt av utbildningen på de närmast underliggande nivåerna.

1960-talet har ofta kallats utbildningsexplosionens årtionde. Under denna tid byggdes grundskolan ut över hela landet, gymnasieutbildningen expanderade kraftigt och benägenheten att gå över till universitets- och högskolestudier ökade stadigt. Antalet avlagda studentexamina var år 1940 ca 4 000, vilket motsvarade ca fem procent av antalet 20-åringar. 20 år senare hade antalet avlagda studentexamina tredubblats och ca tolv procent av alla 20-åringar avlade då studentexamen. Under 1960-talet ökade examinationen från gymnasierna till ca 32 000 år 1968, dvs. drygt 25 procent av samtliga 20-åringar. Tillväxten har sedan avstannat och inom vissa områden har en minskning inträffat såväl i absoluta som i relativa tal.

Fram till år 1970 ökade antalet nyinskrivna vid universitet och högskolor i ungefär samma takt som ökningen av avlagda studentexamina. En sådan utveckling var naturlig eftersom studentexamen eller motsvarande examen från handelsgymnasium eller tekniskt gymnasium fram till senare år varit nästan de enda utbildningar som givit behörighet för studier vid universitet och högskolor.

Under första hälften av 1970-talet inträffade emellertid betydande förändringar i tillströmningen till universitet och högskolor (se figurerna 2 och 3). Bruttoantalet nyinskrivna i icke spärrad utbildning låg såväl höstterminen 1968 som höstterminen 1969 på ca 22 000. Fram till höstterminen 1972 hade emellertid tillströmningen sjunkit drastiskt och låg då på ca 15 000. Tillströmningen till de spärrade utbildningarna ökade dock stadigt från 2 800 läsåret 1960/61 till 6 800 läsåret 1969/70 och 8 200 läsåret 1972/73.

Den ökade tillströmningen innebar också relativa förskjutningar mellan de olika fakultetsområdena inom högskolan. Den starkaste ökningen uppvisar samhällsvetenskapliga studier. Samhällsvetenskaplig fakultet bröts år 1964 ut ur den humanistiska fakulteten och redan läsåret 1965/66 skrevs nära 40 procent av nybörjarna vid de filosofiska fakulteterna in vid samhällsvetenskaplig fakultet. Läsåret 1971/72 var motsvarande andel ca 50

procent. Tillströmningen till samhällsvetenskapliga studier har under senare år minskat något men fakultetsområdet dominerar fortfarande.

Tillströmningen till matematisk-naturvetenskapliga studier har i förhållande till andra fakultetsområden sjunkit under 1960-talet. Läsåret 1960/61 sökte sig 26 procent av de nyinskrivna vid de fria fakulteterna till matematisk-naturvetenskapliga studier. Denna andel hade läsåret 1970/71 sjunkit till ca 16 procent och läsåret 1975/76 till ca 14 procent. Minskningen är även i absoluta tal anmärkningsvärd: från ca 5 300 läsåret 1968/69 till ca 2 800 läsåret 1975/76. En av orsakerna till den minskade tillströmningen är att antalet nybörjare på gymnasieskolans naturvetenskapliga linje minskade betydligt under början av 1970-talet. En betydande andel av dessa studerande kommer att söka sig till spärrade utbildningar som t. ex. läkar- och tandläkarutbildning. Man har uppskattat att endast ca 3 000 av de elever som lämnar gymansieskolan år 1977 kommer att fortsätta sina studier vid teknisk och matematisk-naturvetenskaplig fakultet. Utbildningskapaciteten vid dessa fakulteter kommer att överstiga den förväntade tillströmningen mycket kraftigt.

De tendenser som här redovisats avviker betydligt från de planeringsmål som fastställdes genom 1965 års riksdagsbeslut i vilket man räknade med en väsentlig ökning av andelen matematiker och naturvetare (se tabell 3).

Strukturförändringar

Tillträdesbestämmelserna för utbildning vid universitet och högskolor var fram till 1970-talets början i allt väsentligt utformade så att studentexamen eller motsvarande utbildning krävdes. De studerandes utbildningsbakgrund var därmed enhetlig och de flesta studerande påbörjade sina studier vid universitet och högskolor direkt efter avslutad gymnasieutbildning. Nybörjare vid universitet och högskolor var i allmänhet drygt 20 år.

Läsåret 1969/70 öppnades universiteten delvis för en ny kategori studerande genom den s. k. "25:5-regeln". Regeln innebär i korthet att den som fyllt 25 år och förvärvsarbetat i minst fem år är behörig att studera vissa ämnen vid de filosofiska fakulteterna. Förutsättningen är att den studerande uppfyller de eventuella förkunskapskraven som uppställts i vissa ämnen. Regeln ändrades sedermera till att gälla minst fyra års yrkesverksamhet.

Den minskade tillströmningen till grundutbildningen ledde mycket snabbt till en minskning i närvaroantalen trots att de långa studietiderna bort verka fördröjande (se figur 4). Förklaringen står delvis att finna i att antalet korttidsstuderande ökade kraftigt. Denna allmänna utveckling kontrasterar mot andra områden av grundutbildningen som haft en kontinuerlig tillväxt, t. ex. läkarutbildningen och andra mer yrkesförberedande utbildningar. Ökningen av antalet korttidsstuderande inom framför allt de filosofiska fakulteterna ledde också till en minskning i antalet examinerade trots att den kraftiga tillströmningen under 1960-talets sista år bort innebära en markant ökning i examinationen.

Den minskade tillströmningen gällde i första hand de yngre studerande. I gengäld ökade antalet studerande som först åtskilliga år efter avslutad skolgång eller efter en period av yrkesverksamhet började universitetsstudier.

De studerande vid universitet och högskolor blev snabbt genomsnittligt sett äldre. Åldersgruppen omfattande studerande under 25 år har minskat betydligt både absolut och relativt.

Inom de filosofiska fakulteterna märktes under 1970-talets första år en snabb förändring av de studerandes studiemönster. Det kännetecknades av att allt färre studerande valde att följa de allmänna utbildningslinjerna och att allt fler valde kortare studieprogram med inslag av studier på deltid och på kvällstid. En ökande andel av de nyinskrivna uppgav vid inskrivningstillfället att de inte avsåg att studera för hel examen. Nära en tredjedel uppgav att de avsåg att studera på deltid.

Den här antydda utvecklingen innebar att de studerande, framför allt inom de filosofiska fakulteterna, bedrev sina studier som återkommande utbildning redan innan statsmakterna slog fast att en sådan utbildningsplanering borde eftersträvas och underlättas.

De nya studerandegruppernas delvis speciella krav på utbildning drev så småningom fram ett avsevärt mer differentierat kursutbud. De nya kurserna kan sägas präglas av ett ökat inslag av yrkesutbildning. Särskilt starkt har differentieringen av kursutbudet varit inom de filosofiska fakulteterna trots att antalet studerande minskat. Mellan läsåren 1970/71 och 1973/74 tillkom inte mindre än drygt 700 nya studiekurser. Samtidigt minskade antalet och andelen studerande som läste de högre kurserna, C- och D-kurser, markant. Även antalet avklarade 40-poängskurser minskade (se figurerna 6 och 7 samt tabell 4).

De strukturella förändringar i grundutbildningen som här översiktligt redovisats har inneburit att den traditionella rekryteringsbasen för forskarutbildningen minskat såväl absolut som räknat som andel av dem som deltar i grundutbildningen.

Fördelningsproblem

Andelen kvinnor som bedriver studier på olika nivåer över den obligatoriska skolan har under efterkrigstiden ökat väsentligt. Förskjutningarna i kvinnornas utbildningsval har emellertid varit marginella och under senare tid har vissa tendenser till ökad snedfördelning kunnat registreras. Medan andelen kvinnor i medicinsk utbildning ökade något under sista hälften av 1960-talet och början av 1970-talet minskade andelen som valde teknisk eller naturvetenskaplig utbildning.

Kvinnor utgör en majoritet av de studerande inom humanistisk fakultet och är väl representerade inom vissa ämnen vid samhällsvetenskaplig fakultet. Det mönster för studieval som kan konstateras för såväl grundskola som gymnasieskola förstärks vid övergång till universitets- och högskolestudier.

Rekryteringen från socialgrupp 3 till högskoleutbildning ökade under 1960-talet såväl i absoluta som i relativa tal. Den allmänt minskade tillströmningen till högre utbildning under början av 1970-talet ledde emellertid till en uppbromsning av tendenserna till utjämning (se tabell 5). Vissa undersökningar tyder på att i första hand ungdomar från socialgrupp 3 avstår från högre utbildning inför utsikten av en försämrad arbetsmarknadssituation.

4.2 Forskarutbildningens utveckling

Nyrekryteringen till forskarutbildningen ökade kraftigt under sista hälften av 1960-talet och 1970-talets första år (se tabell 7). Genom den forskarutbildningsreform som genomfördes år 1969 är det i flera fall svårt att få en exakt bild av hur stor ökningen var inom vissa områden av högskolan. Studier för doktorsgrad, licentiatexamen eller doktorsexamen grep ofta in i varandra.

Tillströmningen har emellertid minskat något under senare år. Läsåret 1971/72 registrerades ca 2 500 nybörjare i forskarutbildning. Enligt preliminära siffror för läsåret 1976/77 har tillströmningen minskat till drygt 2 200.

Den kraftigt ökade tillströmningen ledde givetvis till en betydande ökning av antalet närvarande studerande i forskarutbildning (se tabell 8), men många lämnade också utbildningen utan examen. Antalet närvarande studerande uppgavs för höstterminen 1969 till drygt 9 000. Sedan höstterminen 1971 har antalet närvarande legat relativt stabilt på drygt 11 000. Samtidigt har examinationen minskat. Beräkningar av hur många som lämnar forskarutbildningen ställer sig svåra att utföra. Under vissa schablonmässiga antaganden kan beräknas att ca 20 procent av det totala antalet närvarande räknat för varje läsår lämnar utbildningen utan examen.

Den kraftiga expansionen av antalet närvarande forskarstuderande borde vid mitten av 1970-talet resulterat i en betydande ökning av examinationen. Någon sådan ökning har dock inte inträffat om man bortser från läsåren 1970/71 och 1971/72. Den ökningen torde i huvudsak förklaras av att möjligheterna att disputera för doktorsgrad enligt äldre studieordning upphörde med utgången av läsåret 1973/74 (se tabell 9).

Det är svårt att ge några entydiga förklaringar till den uteblivna ökningen av antalet forskarexamina. Resurserna för forskarutbildning har inte ökat i proportion till det ökade antalet studerande. Det gäller såväl resurser för handledning m. m. som för studiefinansiering. Många forskarstuderande bedriver sina studier vid sidan av förvärvsarbete. Många forskarstuderande kan också antas påbörja utbildningen utan avsikt att avlägga examen. Forskarutbildningen tjänar i dessa fall som en form av påbyggnadsutbildning.

Stora skillnader föreligger mellan skilda fakulteter i fråga om antalet studerande i forskarutbildning. Mycket få forskarstuderande finns exempelvis inom juridisk fakultet. Inom samhällsvetenskaplig fakultet har skett en kraftig ökning av antalet studerande efter grundexamen, främst beroende på att antalet studerande för psykologexamen stigit betydligt. Det kan påpekas att läsåret 1975/76 avlades nära nog lika många psykologexamina som det totala antalet doktorsexamina inom samtliga fakulteter (se tabell 10).

Inom medicinsk fakultet är ungefär var femte studerande registrerad i forskarutbildning. Inom denna fakultet har också ökningen i antalet avlagda examina varit betydande och i stort motsvarat den ökade tillströmningen. Även matematisk-naturvetenskaplig fakultet har en i förhållande till grundläggande utbildning omfattande forskarutbildning.

Forskarutbildningen inom de skilda fakulteterna domineras i flera fall av ett fåtal ämnen (se tabell 12). Inom den humanistiska fakulteten har ämnen som historia, engelska, konstvetenskap och litteraturvetenskap mycket stora andelar av det totala antalet registrerade forskarstuderande. Äm-

nena sociologi, psykologi och pedagogik vid samhällsvetenskaplig fakultet har tillsammans ca 50 procent av samtliga närvarande studerande. Om studerande för psykologexamen inkluderas blir beteendevetenskapernas dominans än mer markerad.

Tillströmningen till vissa ämnen i forskarutbildningen är mycket liten och har i några fall nära nog upphört. Detta är en följd bl. a. av att en vikande andel av de studerande i grundutbildningen läser de högre kurser som ger behörighet för forskarutbildning.

Möjligheterna att finansiera forskarutbildningen torde för de flesta forskarstuderande ha en avgörande betydelse för beslut att övergå till forskarutbildning (se tabell 18). De ekonomiska villkoren under utbildningen torde också på ett avgörande sätt påverka studieintensiteten. Åtta procent av de forskarstuderande har universitetslärartjänst. Drygt tio procent av samtliga aktiva forskarstuderande har f. n. utbildningsbidrag (tidigare doktorandstipendium). Knappt var fjärde forskarstuderande har tjänst som assistent eller amanuens och en mindre del bedriver sina studier parallellt med tjänstgöring i externfinansierade projekt. I vissa fall innebär anställning i projekt att de studerande kan bedriva sin forskarutbildning på heltid. Några exakta bedömningar av de olika finansieringsformernas betydelse för studieintensiteten kan inte göras. Forskarutbildning i projekt uppfattas dock ofta som fördelaktigast dels genom de bättre ekonomiska villkor som gäller, dels genom att studierna blir effektivare, bl. a. genom den stimulans lagarbete synes innebära. Den statistik som avser utvisa studieintensiteten i forskarutbildningen pekar på en genomsnittlig aktivitet på ca 50 procent räknat för hela högskoleområdet (se tabellerna 13 och 14). Det finns anledning att förmoda att den verkliga studieintensiteten är något mindre.

Den snedfördelning vad gäller kön och social bakgrund som kan konstateras för den grundläggande utbildningen återfinns givetvis också inom forskarutbildningen. Färre kvinnor än män fortsätter med forskarutbildning efter avslutad grundutbildning (se tabell 16). Drygt en tredjedel av de studerande inom grundutbildningen är kvinnor medan endast var fjärde forskarstuderande är kvinna. Ökningen i snedfördelningen mellan könen mellan grundutbildning och forskarutbildning varierar emellertid mellan olika delar av högskolan. I ämnen, t. ex. naturvetenskapliga och tekniska, där kvinnorna har liten representation på grundläggande nivå, minskar andelen på forskarutbildningsnivå mindre än inom ämnen där kvinnorna är väl representerade på grundläggande nivå (se figur 13). Proportionellt sett färre kvinnor än män har försörjning under studietiden i form av tjänst i projekt, som universitetslärare eller som assistent/amanuens.

Snedfördelningen vad gäller social bakgrund är svårare att fastställa. Det sedan länge kända faktum att varje utbildningsval i en lång utbildningskedja tenderar att förstärka snedfördelningen gäller även forskarutbildningen. Förändringarna i fråga om socialgruppstillhörighet är emellertid mindre mellan grundutbildning och forskarutbildning än vad som gäller för t. ex. övergång från gymnasieskola till grundutbildning. Här föreligger emellertid stora variationer, såväl inom grundutbildning som inom forskarutbildning. De s. k. statusutbildningarna, t. ex. läkarutbildning, civilingenjörsutbildning m. m., har en klarare social selektering än utbildningarna vid t. ex. filosofisk fakultet. Man finner vidare att studerande från hem där faderns yrke är folk-

skollärare och akademiker ökar sin andel vid övergång från grundutbildning till forskarutbildning. Studerande från arbetarhem minskar däremot sin andel (se tabell 17).

Åldersfördelningen hos de forskarstuderande har under senare år genomgått betydande förändringar. Sålunda ökade den genomsnittliga åldern med ett år från läsåret 1973/74 till läsåret 1975/76, dvs. med ett halvt år per läsår. Läsåret 1975/76 var den genomsnittliga åldern hos närvarande forskarstuderande 33,8 år. Genomsnittsåldern varierar litet mellan olika fakulteter. Genomsnittligt yngst är forskarstuderande vid farmaceutisk fakultet (30,6) och genomsnittligt äldst vid teologisk fakultet (38,4). Den humanistiska fakulteten uppvisar den jämnaste åldersfördelningen (se tabell 15a) Samtliga fakulteter har en största andel forskarstuderande i intervallet 30–34 år (se tabell 15b).

Åldern vid tillfället för examens avläggande ökar också genomsnittligt. Den största andelen avlägger doktorsexamen mellan 26 och 31 års ålder. I förhållande till vad som gällde för disputation för doktorsgrad är förändringen emellertid uppseendeväckande liten. De förkortade studietider som förutsatts gälla för doktorsexamen har inte slagit igenom fullt ut om man ser på de examinerades ålder vid examenstillfället. Det bör noteras att åldersfördelningen för de examinerade nära sammanfaller med åldersfördelningen för samtliga forskarstuderande. Detta tyder på att de forskarstuderande sannolikt består av dels en mindre grupp som relativt snabbt genomför sin forskarutbildning, dels en stor grupp som under mycket lång tid är registrerade men som aldrig eller efter lång tid avlägger sin doktorsexamen.

De förändringar i forskarutbildningens omfattning och inriktning samt andra strukturella förändringar som redovisats översiktligt i det föregående har inte relaterats till förändringar i samhällets samlade FoU-insatser. Även om det faktiska sambandet är svårt att fastställa är det uppenbart att den ökade satsningen på FoU under hela efterkrigstiden har haft en stor betydelse för tillväxten av forskarutbildningen. FoU-verksamheten har också verkat styrande på tillströmning till och inriktningen av forskarutbildningen.

Förändringar på arbetsmarknaden har också påverkat forskarutbildningens kvantitativa tillväxt. Under vissa perioder, särskilt under 1970-talets första år, ökade arbetslösheten för universitets- och högskoleutbildad arbetskraft. Det finns anledning att förmoda att vissa forskarstuderande i brist på vad de upplevt som adekvat sysselsättning sökt sig till forskarutbildning (jfr tabell 6).

5 Breddat utbildningsutbud

5.1 Inledning

Forskarutbildningen förberedde länge främst för verksamhet inom forskning och undervisning. För forskarutbildade vid de filosofiska fakulteterna var en yrkeskarriär som forskare eller lärare inom utbildningsväsendet den naturliga fortsättningen efter avslutad utbildning. Forskarutbildning vid t. ex. medicinsk fakultet förberedde på liknande sätt för verksamhet inom ett väl definierat yrkesområde. Det var därför naturligt att de värderingar som låg till grund för meritvärdering vid tillsättning av forskar- och lärartjänster inom de olika verksamhetsområdena präglade forskarutbildningens inriktning och innehåll.

Samhällsutvecklingen har medfört ökade behov av personer med högt kvalificerad utbildning även för verksamhet inom områden som legat utanför den traditionella arbetsmarknaden för forskarutbildade. Dessa behov har i viss utsträckning täckts med forskarutbildade. Samtidigt har det emellertid vuxit fram krav på att högskolan skall ge en mer differentierad högre utbildning, som är bättre anpassad till verksamhet utanför högskolan. I direktiven till 1963 års forskarutredning (U 63) markerade föredraganden således att begreppet "forskarutbildning" inte enbart skulle avse utbildning för framtida lärar- och forskarkarriärer utan också utbildning av alla dem som – oavsett yrkesmål – efter en akademisk eller motsvarande grundexamen fortsätter studier för högre examen.

U 63:s förslag (SOU 1966:67) Forskarutbildning och forskarkarriär innebar att dåvarande forskarexamina, licentiatexamen och doktorsgrad, sammanfördes till en gemensam vetenskaplig grad kallad doktorsexamen, med en normalstudietid på fyra år. Utredningen föreslog också, främst av arbetsmarknadsmässiga och pedagogiska skäl, att möjlighet skulle finnas att avlägga en frivillig mellanexamen (magisterexamen) efter två års studier. En sådan utbildning bedömdes lämplig som teoretisk utbildning för blivande lektorer vid gymnasieskolor och för kvalificerad verksamhet inom olika områden i näringsliv och förvaltning. Ett införande av mellanexamen ansågs väl motiverat, men utredningen pekade också på risken för att den skulle kunna leda till förlängd studietid och därmed indirekt motverka avsikterna med den nya doktorsexamen.

I prop. 1969:31 anslöt sig departementschefen till utredningens ställningstaganden i fråga om doktorsexamen. Under remissbehandlingen hade emellertid, enligt föredragandens mening, behovet av den föreslagna mellan-

examen inte tillräckligt styrkts. Behovet av en viss typ av lektorsutbildning bedömdes mindre lämpligt som utgångspunkt för en speciell konstruktion av forskarutbildningen i allmänhet och stor vikt lades vid risken för förlängd studietid. Föredraganden ansåg sig därför inte kunna förorda att mellanexamen infördes som ett reguljärt – om än frivilligt – led i forskarutbildningen. Behovet av en sådan examen skulle bedömas mot bakgrund av möjligheterna att precisera avnämarintresset, vilket dock också borde kunna tillgodoses genom att studerande som genomgått del av forskarutbildning erhöll bevis över detta. Det betonades vidare att de i forskarutbildningen ingående momenten borde kunna kombineras så att skiftande utbildningsbehov kunde tillgodoses. Behov av en särskild yrkesinriktad examen efter grundexamen bedömdes kunna föreligga på det tekniska området och för psykologutbildning.

5.2 Nuläge

Föreskrifter rörande forskarutbildningen vid de olika fakulteterna återfanns tidigare i de år 1969 av Kungl. Maj:t utfärdade utbildningskungörelserna (SFS 1969:327 m. fl.). För perioden 1977–1979 gäller övergångsbestämmelser med i huvudsak oförändrad innebörd. Detta innebär att forskarutbildningen är en i princip enhetlig utbildning efter grundexamen, som i formellt avseende konstruerats på samma sätt för samtliga fakulteter. Utbildningen leder fram till doktorsexamen men studerande som genomgått del av forskarutbildning kan erhålla bevis över detta.

I anslutning till departementschefens uttalande i fråga om behovet av en särskild yrkesinriktad högre examen för psykologutbildning utfärdades våren 1969 provisoriska bestämmelser om utbildning för psykologexamen. Samtidigt fick UKÄ i uppdrag att efter utredning komma in med förslag till definitiv utformning av psykologutbildningen. År 1970 tillsattes vidare inom UKÄ en arbetsgrupp för forskarutbildning vid teknisk fakultet med uppgift att överväga utformningen av en yrkesinriktad högre utbildning. Denna skulle vara anpassad till arbetsmarknadens behov, och omfatta ca två års heltidsstudier fördelade på en kursdel och en tillämpningsdel. Utvecklingsarbete för utbildningar av liknande slag bedrevs även inom flera andra ämnesområden, bl. a. för en samhällsekonomisk påbyggnadsutbildning vid nationalekonomiska institutionen i Göteborg.

I det följande redovisas kortfattat befintliga och planerade utbildningar av detta slag.

5.2.1 *Psykologutbildningen*

Den tvååriga psykologutbildningen avsågs ersätta tidigare teoretisk utbildning för blivande psykologer, dvs. filosofie licentiatexamen i pedagogik eller psykologi. Den arbetsgrupp som tillsattes av UKÄ, presenterade ett förslag till en mer yrkesinriktad utbildning med enhetlig utformning vid de olika universiteten. Regeringen fattade beslut på grundval av UKÄ:s förslag och utbildningen inleddes år 1972.

Psykologutbildningen bedrivs parallellt med forskarutbildning i psykologi och vissa kurser kan vara gemensamma. Studietiden är två år. För behörighet krävs antingen avslutad grundläggande högskoleutbildning eller motsvarande kunskaper. Den grundläggande utbildningen skall ha erhållits på psykologlinjen (120 poäng) eller omfatta ämnena psykologi, pedagogik och sociologi i kombinationen 60 + 40 + 20 poäng eller 40 + 60 + 20 poäng. Psykologutbildningen syftar till att utbilda personer för verksamhet som psykolog i självständig ställning.

5.2.2 *Yrkesinriktad högre utbildning vid teknisk fakultet*

Arbetsgruppen för forskarutbildning vid teknisk fakultet presenterade sitt förslag till s. k. specialistutbildning i september 1972. Arbetsgruppen fann att det förelåg ett synnerligen stort behov av en yrkesinriktad högre utbildning vid teknisk fakultet och gav ett stort antal exempel på behovsområden. Man betonade skillnaderna mellan forskarutbildning i egentlig mening och den föreslagna specialistutbildningen – den senare skulle således inte, även om den baserades på samma förkunskaper, kunna utnyttjas som en mellanexamen. Arbetsgruppens förslag remissbehandlades med positivt resultat och UKÄ lade hösten 1973 fram förslag om en tvåårig verksamhet. I prop 1975:1 (Bil. 10, s. 263) anförde departementschefen att den föreslagna specialistutbildningen var ett intressant exempel på sådan fort- och vidareutbildning som i ökad utsträckning borde anordnas inom högskoleorganisationen. Riksdagen delade denna uppfattning. På grundval av riksdagsbeslutet bemyndigades UKÄ att, inom ramen för de resurser som eljest skulle ha använts för forskarutbildning, anordna försöksverksamhet i huvudsak enligt förslaget. Beslutet innebar att de som skulle antas till utbildningen normalt borde ha varit yrkesverksamma i minst tre år.

En arbetsgrupp har sedan hösten 1975 varit verksam med detaljplanering av försöksverksamheten. Under planeringsgruppens arbete har fyra specialistutbildningar föreslagits för en första försöksperiod. Dessa är arbetsvetenskap samt kemisk och metallurgisk processteknik vid KTH, strukturmekaniska beräkningsmetoder vid CTH och tillämpad fysik – nyare materialbestämningsmetoder vid universitetet i Uppsala. För tillträde till utbildningarna kommer att krävas civilingenjörsexamen eller motsvarande kunskaper. För viss utbildning kan dessutom anges särskilda förkunskapskrav avseende studieinriktning och/eller fullgjorda kurser i vissa ämnen. Därutöver gäller, i överensstämmelse med riksdagsbeslutet, krav på viss tids yrkesverksamhet. Specialistutbildningarna består av kurser från både grundläggande utbildning och forskarutbildning samt av för ändamålet särskilt utarbetade kurser. Vidare ingår ett tillämpningsarbete.

Försöksverksamhet med specialistutbildning i arbetsvetenskap avses komma till vid KTH vårterminen 1978.

5.2.3 *Samhällsekonomisk påbyggnadsutbildning*

Det tidigare nämnda utvecklingsarbetet rörande en högre samhällsekonomisk påbyggnadsutbildning vid nationalekonomiska institutionen i Göteborg motiverades av arbetsmarknadens behov av väl kvalificerade nationalekonomer. Detta medförde att många forskarstuderande fann en fortsatt

utbildning med avhandlingsarbete mindre attraktiv och i betydande utsträckning valde att i stället gå över till yrkesverksamhet. Förhållandet bedömdes otillfredsställande för såväl studerande som för arbetsmarknad och det framstod som mer ändamålsenligt att direkt utbilda ekonomer för denna form av verksamhet. Efter förslag från UKÄ medgav regeringen våren 1976 att försöksverksamhet med en samhällsekonomisk påbyggnadsutbildning anordnades i Göteborg.

Syftet med utbildningen är att ge de studerande teoretiska insikter och praktisk färdighet för avancerade samhällsekonomiska utredningar och analyser. Utbildningen består av obligatoriska kurser, specialkurser, praktiktjänstgöring och ett självständigt arbete. Studietiden är två och ett halvt år (heltid). För behörighet krävs avslutad grundläggande högskoleutbildning innehållande minst 40 poäng i nationalekonomi och 20 poäng i statistik. Även sökande som på annat sätt erhållit motsvarande kunskaper kan antas till utbildningen.

Utbildningen startade hösten 1976 och antalet sökande översteg väsentligt antalet utbildningsplatser.

5.2.4 *Övriga påbyggnadsutbildningar*

Vidareutbildningen av sjuksköterskor samt speciallärarutbildningen vid högskolan är utformade så att de i huvudsak är jämförbara med tidigare nämnda påbyggnadsutbildningar. De bygger båda på viss grundläggande högskoleutbildning men hänförs f. n. till utbildningsutbudet på grundutbildningsnivå. Samma förhållande gäller även för ett antal påbyggnadslinjer som genom högskolereformen förts in i högskolan.

Utanför högskolan bedrivs specialistutbildning för allmänläkar- eller specialistkompetens. Utbildningen anordnas av nämnden för läkares vidareutbildning (NLV) och sorterar under socialstyrelsen, som är huvudansvarigt organ för sjukvården.

6 Studiefinansiering

6.1 Assistent- och amanuenstjänster

Tjänsterna som assistent och amanuens är avsedda främst för studerande som bedriver forskarutbildning. Tjänstgöringen för assistenter och amanuenser skall läggas upp så att de dels får möjlighet att bedriva aktiva studier i sådan omfattning att doktorsexamen kan avläggas inom fem år, dels kan medverka i institutionens utbildnings- och forskningsverksamhet. Tjänstgöringsskyldigheten uppgår för assistent till 1 000 timmar per år, för förste amanuens till 600 timmar per år och för andre och tredje amanuens till 400 timmar per år. Assistenttjänsten anses därvid vara heltidstjänst, förste amanuenstjänsten halvtidstjänst och andre och tredje amanuenstjänsterna deltidstjänster (tredjedelstjänst resp. fjärdedelstjänst). Lönen beräknas sedan den 1 januari 1976 i lönegraderna L 5 – L 11.

Tabell 6.1 Antal tjänster som assistent/amanuens, februari 1975

Fakultet (motsv.)	Assistent	1:e amanuens	2:e amanuens	3:e amanuens
Humanistisk	74	194	13	31
Teologisk	2	17		11
Juridisk	3	40	10	
Samhällsvetenskaplig	262	200	17	59
Medicinsk	227	198		288
Odontologisk	49	132		47
Farmaceutisk	46	28		6
Matematisk-naturvetenskaplig	352	479	9	102
Filosofisk	3	11		
Teknisk	916	34		26
Handelshögskolan	8			
Jordbrukets högskolor	80	32		11
Summa	2 022	1 365	49	581

Källa: Ds U 1975:11 (reviderad).

De i tabell 6.1 redovisade ca 4 000 tjänsterna som assistent och amanuens motsvarar ca 2 860 heltidstjänster som assistent. Kostnaderna för samtliga dessa tjänster bestreds från anslagen till resp. avlöningar till lärarpersonal och programanslagen till teknisk och viss medicinsk och matematisk-na-

turvetenskaplig utbildning och forskning i Göteborg och Linköping. Härutöver fanns i februari 1975 ca 460 tjänster som assistent och ca 200 tjänster som amanuens inrättade inom ramen för medel som tilldelats för forskningsprojekt eller uppdrag.

Medel för assistent- och amanuenstjänster har i vissa fall beräknats i form av assistenttimmar. Därvid anses 1 000 assistenttimmar motsvara en tjänst som assistent, 500 assistenttimmar en tjänst som 1:e amanuens samt 300 och 225 assistenttimmar en tjänst som resp. 2:e och 3:e amanuens. Assistenttimmar har också kunnat utnyttjas för timarvoderad undervisning.

Vid de filosofiska fakulteterna hade budgetåret 1974/75 medel motsvarande ca 315 tjänster som assistent tilldelats i form av assistenttimmar för forskning och allmänt institutionsarbete i enlighet med de normer som fastställdes av riksdagen år 1959. Vidare hade 76 000 assistenttimmar tilldelats för vård av samlingar och gemensamma anläggningar. Övriga assistent- och amanuenstjänster vid de filosofiska fakulteterna hade inrättats inom ramen för medel som anvisats för grundläggande utbildning eller forskarutbildning.

Vid teknisk fakultet hade medel beräknats under kursanslagen (motsv.) för assistenthjälp åt innehavare av tjänster som professor och biträdande professor i huvudsak enligt de normer som fastställts för de filosofiska fakulteterna, dvs. motsvarande ca 250 assistenttjänster. Övriga assistent- och amanuenstjänster hade inrättats inom ramen för medel som anvisats för undervisning.

Vid medicinsk fakultet grundades tilldelningen av assistenttimmar i väsentlig utsträckning på beräkningar av resursbehoven i samband med den kraftiga utbyggnaden av läkarutbildningen under 1960-talet och början av 1970-talet. En utgångspunkt för dessa beräkningar har varit ett behov av minst 1 000 assistenttimmar för varje tjänst som professor eller biträdande professor inom medicinskt-teoretiskt och laborativt medicinskt-kliniskt ämnesområde. Någon helt enhetlig beräkningsgrund har dock inte förelegat.

Normalstudietiden för doktorsexamen är fyra år. Innehavare av assistent- och amanuenstjänst skall normalt kunna avlägga doktorsexamen efter fem år. En förutsättning härför är att den tjänstgöring som skall fullgöras inom ramen för tjänsten läggs upp så att den medger effektiva studier. I prop. 1969:31 framhöll föredraganden att tjänstgöringen för assistenter och amanuenser bör inriktas på uppgifter som så långt det är möjligt ligger i linje med assistentens/doktorandens egen utbildning.

Inom vissa områden – i synnerhet vid medicinsk och teknisk fakultet – ges forskarstuderande stora möjligheter att inom ramen för assistent/amanuenstjänster ägna tid åt eget arbete. Som exempel kan nämnas att rektorsämbetet vid KTH har på uppdrag av konsistoriet utfärdat tillämpningsföreskrifter för assistenternas tjänstgöringsskyldighet. Rektorsämbetet föreskriver att den arbetstid som tas ut av assistenterna för arbetsuppgifter som inte är till nytta för assistentens egen utbildning får uppgå till högst 350 timmar per år i genomsnitt under den beräknade anställningstiden fram till doktorsexamen. Omfattningen av sådan tjänstgöring får aldrig överstiga 1 000 timmar per år. Assistent kan utöver denna tjänstgöring åläggas undervisande uppgifter på kurser inom grundutbildningen om detta bedöms vara till nytta för assistentens forskarutbildning. Kursen i fråga skall ha

anknytning till forskarutbildningens inriktning och den bedöms vara till nytta för assistentens egen utbildning endast första gången assistenten genomför kursen. Kursundervisning av nämnt slag får uppgå till maximalt 700 timmar under anställningsperioden.

6.2 Utbildningsbidrag för doktorander

Vi lade under våren 1975 fram förslag om provisorisk förstärkning av studiestödet inom forskarutbildningen (Ds U 1975:11). Riksdagens beslut med anledning av prop. 1975/76:128 följde i stort vårt förslag. Beslutet innebar att de tidigare doktorandstipendierna ersattes med utbildningsbidrag för doktorander.

Utbildningsbidragen är beskattade och ligger till grund för beräkning av sjukpenning och ATP. Bidraget utgår med f. n. 39 600 kr. per år, fördelade på tolv månader. Utbildningsbidraget är beloppsmässigt anknutet till utbildningsbidraget inom arbetsmarknadsutbildningen. Bidragsbeloppet skall därvid ligga i mitten av det fastställda intervallet. Antalet bidragsrum uppgår budgetåret 1977/78 till 1 360.

Utbildningsbidragen får inte – till skillnad från doktorandstipendierna – förenas med studiemedel. Det är inte heller möjligt att samtidigt inneha utbildningsbidrag och vuxenstudiestöd. Utbildningsbidrag får utgå utan hinder av att den studerande fullgör militärtjänst eller är ledig för barnsbörd under högst 60 dagar under ett bidragsår. Därutöver får studerande som uppbär utbildningsbidrag ej ägna sig åt sådan verksamhet som kan fördröja hans studier. Endast om särskilda skäl föreligger får den studerande under ett läsår fullgöra mer än 100 timmar schemalagd tjänstgöring eller 200 timmar annat arbete.

6.3 Studiefinansiering inom ramen för projektanslag m. m.

Forskarstuderande som fullgör sitt avhandlingsarbete inom ramen för projekt som finansieras av forskningsråd eller annat organ utanför högskolan är ofta anställd inom projektet. I flertalet fall förordnas vederbörande därvid som forskningsassistent. Forskningsassistenttjänsten är en heltidstjänst på samma lönenivå som assistenttjänsten. Tjänstgöringsskyldigheten fullgörs i sin helhet inom projektet. Tjänsten är således inte förenad med undervisningsskyldighet.

Anställning inom ramen för projektanslag är en fördelaktig form av studiefinansiering under avhandlingsarbetet. Eftersom den studerande förutsätts göra en full arbetsinsats inom projektet kan emellertid svårigheter uppstå vid inläsning bl. a. av obligatoriska litteraturkurser och liknande.

Omfattningen av denna form av studiestöd har inte beräknats i detalj. En punktundersökning avseende universitetet i Lund höstterminen 1975 visar emellertid, att 219 forskarstuderande var anställda på projektmedel. Huvuddelen av dessa, 186 personer, hade anställning som forskningsas-

sistenter. Ca två tredjedelar av de forskarstuderande anställda på externa medel var verksamma inom matematisk-naturvetenskapliga och tekniska fakultetsområden. Då den ekonomiska omslutningen vid universitetet i Lund omfattar ca 20 procent av den sammanlagda omslutningen inom dåvarande UKÄ:s förvaltningsområde och antalet forskarstuderande vid universitetet utgjorde höstterminen 1975 ca en femtedel av samtliga forskarstuderande kan man uppskatta, att omkring 1 100 forskarstuderande höstterminen 1975 finansierade sin forskarutbildning genom anställning inom externfinansierade projekt.

6.4 Studiemedel

Forskarstuderande är berättigade till studiemedel på samma villkor som andra högskolestuderande. Studiemedel utgår budgetåret 1977/78 med 15 540 kr. per år, varav 2 178 kr. utgör ett återbetalningsfritt utbildningsbidrag. Återbetalningen skall påbörjas tre år efter studiernas avslutande. Studiemedel kan inte kombineras med utbildningsbidrag för doktorander.

I delbetänkandet Utbildningsbidrag för doktorander redovisade vi en undersökning av omfattningen av de forskarstuderandes uttag av studiemedel. Därav framgår att under perioden höstterminen 1973 till vårterminen 1975 utnyttjade mellan 16 och 11 procent av de forskarstuderande studiemedelssystemet. Andelen studerande som tog ut studiemedel minskade successivt under perioden. Av dem som utnyttjade studiemedelssystemet tog omkring 40 procent ut endast det återbetalningsfria studiebidraget. Det är sålunda, ett mycket litet antal forskarstuderande som tar ut återbetalningspliktiga studiemedel, under den undersökta perioden i genomsnitt ca 350 personer.

7 Samverkan med forskning och utvecklingsarbete utanför högskolan

7.1 Inledning

Forskning och utvecklingsarbete bedrivs dels inom högskolan, dels vid ett stort antal enheter – statliga och privata forskningsinstitut, branschorganisationer och industrilaboratorier m. m. – utanför högskolan. Universitetsforskningen utgör, som redovisats i kapitel 1, numera en begränsad del av den totala FoU-volymen. Med hänsyn till att de resurser som kan avdelas för forskningsverksamhet med nödvändighet är begränsade, har det framstått som önskvärt att befintliga resurser i ökad utsträckning samordnas.

Som bakgrund till de i kapitel 15 redovisade förslagen till åtgärder för att främja en sådan samordning, behandlas i det följande olika former för samverkan mellan högskolan och forskningsintressenter utanför denna. Största utrymmet har därvid kommit att ägnas åt samarbete kring forskningsprojekt och de bestämmelser som för närvarande anger ramarna för denna samverkansform. Vidare behandlas forskarutbyte, samverkan i forskarutbildning och olika former av kontaktverksamhet vid högskolan.

7.2 Forskningssamarbete

7.2.1 *Bakgrund*

Behovet av ökat samarbete mellan universitet/högskolor och andra forskningsinstitutioner i samhället togs upp i direktiven till 1963 års forskarutredning. Utredningen konstaterade i sitt betänkande (SOU 1966:67) Forskarutbildning och forskarkarriär, att ett samarbete borde omfatta både forskning och forskarutbildning. Ett förbättrat samarbete på forskningens område skulle utgöra en grundval för samverkan också i forskarutbildningen.

Den utbyggnad av universitet och högskolor som verkställdes under senare hälften av 1960-talet medförde avsevärda tillskott till forskningsverksamheten. I 1967 års statsverksproposition (Bilaga 10) betonade föredraganden nödvändigheten av ett ökat samarbete mellan grundforskning och industriellt utvecklingsarbete. Den samordning av resurserna för ämnena mikrobiologi och biokemi som förordades mellan de farmaceutiska, medicinska och matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna i Uppsala hade således som ett huvudsyfte att främja detta samarbete. Goda förutsättningar skulle vidare erhållas för samverkan över fakultets- och institutionsgränser.

Genom tillkomsten av kemicentrum i Lund förstärktes resurserna för utbildning och forskning i naturvetenskaplig, teknisk och medicinsk kemi. Dessa borde, enligt föredraganden, utnyttjas så att näringslivet fick största möjliga utbyte.

UKÄ fick år 1967 i uppdrag av Kungl. Maj:t att närmare belysa olika former för forskningssamverkan mellan universitet/högskolor och näringslivet. I rapporten Forskningssamverkan universitet och högskolor – näringsliv hävdades att det fanns ett starkt latent behov av vidgad samverkan mellan statlig, kommunal och enskild praktisk verksamhet och forskningen vid universitet och högskolor. För att främja sådan samverkan föreslogs bl. a. att särskilda samarbetsprojekt skulle tas upp mellan läroanstalterna och näringslivet. För att vidga kontakterna dem emellan föreslogs vidare att man skulle inrätta särskilda kontaktmän vid läroanstalterna, anordna industriseminarier och expertkonferenser, utge informationsskrifter samt anvisa resebidrag m. m.

Chefen för industridepartementet redovisade i prop. 1968:68 vissa ställningstaganden som byggde på UKÄ:s promemoria.

De åtgärder för ökad kontakt som föreslagits av UKÄ borde, enligt föredraganden, lämpligen ingå i de uppgifter som skulle komma att åvila det i propositionen föreslagna statliga organet för teknisk utveckling – STU. Beträffande betydelsen av att forskningsinstitutioner vid universitet och högskolor i ökad utsträckning engagerades i s. k. uppdragsforskning anfördes bl. a.

"Med växande resurser till högre läroanstalter ökar såväl förutsättningarna för som kraven på att utnyttja dessa resurser för att tillgodose näringslivets och samhällets behov. Det är därför viktigt att förutsättningar skapas för en förbättrad forskningssamverkan mellan universitet/högskolor och näringsliv. En ökad sådan samverkan har positiva konsekvenser både för näringslivet och utbildningsväsendet."

Återstående delar av UKÄ:s förslag i den förut nämnda promemorian behandlades i 1969 års statsverksproposition (Bilaga 10). Föredragande statsrådet anförde i fråga om samarbete mellan universitet och högskolor och forskningsintressenter utanför dessa bl. a. följande

"Forskningsresurserna vid universitet och högskolor har som nämnts i promemorian under senare år kraftigt ökats i takt med den växande studerandetillströmningen. Härigenom har större möjligheter skapats för forskningsinsatser i samverkan med statlig, kommunal och enskild verksamhet. Inte minst gäller detta näringslivet. En hårdnande internationell konkurrens ställer stora krav på teknisk utveckling och innovationstakt. /.../ Denna utveckling av uppdragsforskningen, som jag sålunda finner ytterst angelägen, kräver att enkla och smidiga former utvecklas för verksamheten. De förslag som lagts fram i den förutnämnda promemorian finner jag i huvudsak ändamålsenliga vad gäller såväl principerna för verksamheten som lösningarna av de praktiska problem som är förknippade med denna."

Föredraganden anslöt sig vidare till principen att universitetens och högskolornas forskningssamverkan med samhället i övrigt borde ske inom ramen för läroanstalternas organisation. Särskilda institut eller stiftelser borde således inte inrättas. De projekt som skulle bli föremål för forskningssamverkan mellan högskolan och intressenter utanför denna skulle vidare vara sådana att de hade ett naturligt samband med högskolans utbildnings- och forskningsverksamhet i övrigt.

Ersättning för verksamheten skulle utgå enligt principen om full kostnadstäckning. En intensifierad forskningssamverkan ställde även ökade krav på tillsyn över verksamheten. Föredraganden betonade konsistoriernas ansvar på denna punkt. Riksdagen anslöt sig i båda de nämnda fallen till vad föredraganden anfört.

Intresse för en ökad samverkan med universitet och högskolor såväl i fråga om forskarutbildningen som i forskningsarbetet manifesterades också från näringslivets sida. Sveriges Industriförbund publicerade år 1970, tillsammans med Ingenjörsvetenskapsakademien, en skrift om industrins medverkan i forskarutbildningen. I denna framfördes även förslag till åtgärder för att främja en sådan samverkan. År 1974 behandlades frågan om olika slag av samarbete inom forskningen i en av Sveriges Industriförbund utgiven skrift Industrin och forskningspolitiken. Ett fritt utbyte av kunskaper och forskningsresultat mellan forskningsinstitutioner vid universitet, högskolor och industri ansågs vara en förutsättning för att forskningsinsatserna totalt sett skulle kunna hållas på en hög nivå såväl kvalitativt som kvantitativt.

De refererade åtgärderna för att främja en ökad forskningssamverkan ledde emellertid inte till någon väsentlig ökning av kontakter eller uppdrag. För att utreda varför så var fallet sammanställde UKÄ år 1973 en promemoria som remitterades till läroanstalterna samt till ett 50-tal myndigheter och organisationer. Efter bearbetning av inkomna synpunkter lade UKÄ två år senare fram förslag till ändringar av bestämmelserna för läroanstalternas uppdragsarbete (UKÄ-rapport 1975:9).

7.2.2 *Forskningssamarbetets omfattning*

Den ur ekonomisk synpunkt dominerande formen för samarbete mellan universitet/högskolor och olika institutioner utanför dessa, utgörs av forskningsprojekt som helt eller delvis finansieras av den utomstående parten. Budgetåret 1975/76 uppgick förbrukningen av externa medel för forskningsändamål, enligt en av UHÄ den 15 oktober 1976 upprättad sammanställning över läroanstalternas ekonomiska omslutning, till sammanlagt 425 milj. kr. Detta innebär en ökning med 25 procent jämfört med föregående budgetår. Av denna summa utgjorde 81 milj. kr. ersättning för arbete, dvs. analysarbete m. m. för utomståendes räkning, vilket var en ökning med 38 procent i förhållande till föregående budgetår.

I det följande redovisas i tabellform dels förbrukningen av externa medel för forskningsändamål inom skilda fakulteter (tabell 7.1), dels relationen mellan erhållna externa forskningsresurser och den totala driftmedelsomslutningen för varje läroanstalt (tabell 7.2). I tabell 7.3 redovisas fördelningen av medel från forskningsråd och STU samt ersättning för arbete mellan vissa fakulteter. Av materialet framgår att verksamheten fördelat sig ojämnt mellan skilda fakulteter. När det gäller ersättning för arbete svarar således teknisk fakultet för 27 procent och matematisk-naturvetenskaplig fakultet för 25 procent av verksamheten. Tillsammans med samhällsvetenskaplig och medicinsk fakultet svarar dessa fakulteter för 85 procent av den totala verksamheten, mätt i pengar. Samma fyra fakulteter svarar tillsammans för 95 procent av den verksamhet som finansieras med medel från forskningsråd och STU.

Tabell 7.1 Förbrukning av externa forskningsresurser budgetåret 1975/76 fördelade på fakulteter (tkr)

Finansieringskälla	Fakultet									Fil. fak. Linköp.	Ej förd. på fak.	Summa
	Hum.	Teol.	Jur.	Samh.	Med.	Odont.	Farm.	Mat-nat.	Tekn.			
Forskningsråd och STU	4 394	39	975	15 175	73 628	709	1 111	57 667	75 543	55	3 495	232 791
Gåvo- och donationsmedel	4 670	204	669	12 349	63 574	771	518	16 561	7 328	400	3 407	110 451
Ersättning för arbete	2 152	–	195	15 749	11 609	17	545	20 108	21 665	–	8 904	80 944
Summa	11 216	243	1 839	43 273	148 811	1 497	2 174	94 336	104 536	455	15 806	424 186
Procent	2,6	[a]	[a]	10,2	35,1	[a]	[a]	22,2	24,6	[a]	3,7	100,0

[a] De teologiska, juridiska, odontologiska och farmaceutiska fakulteterna samt den filosofiska fakulteten i Linköping har tillsammans 1,6 % av de totala resurserna.
Källa: UHÄ:s sammanställning över läroanstalternas ekonomiska omslutning (1976-10-15).

Tabell 7.2 Läroanstalternas inkomster från externa forskningsfinansiärer i förhållande till den totala driftmedelsomslutningen budgetåret 1975/76 (milj. kr.).

Läroanstalt	Driftmedelsomslutning	Fo-råd och STU	Gåvo- och donationsmedel	Ersättn. för arbete	Summa externa fo-resurser	
					Milj kr	I % av driftmedelsomslutn[a]
Uppsala	339,2	33,4	23,2	14,1	70,7	21
Lund	430,9	47,7	14,8	7,5	70,0	16
Göteborg	272,4	22,0	14,2	9,1	45,3	17
Stockholm	217,3	20,2	12,3	11,3	43,8	20
Umeå	173,4	9,4	4,0	11,5	24,9	14
KI	242,3	34,3	41,3	4,0	79,6	33
KTH	248,8	37,6	1,3	15,8	54,7	22
Luleå	43,3	4,5	0,1	0,9	5,5	13
CTH	182,5	23,8	5,0	5,8	34,6	19
Linköping	104,2	5,0	2,6	–	7,6	7
Summa	2 254,3	237,9	118,8	80,0	436,7	19

[a] Basen omfattar även medel för grundläggande utbildning.
Källa: UHÄ:s sammanställning över läroanstalternas ekonomiska omslutning (1976-10-15).

Tabell 7.3 Fördelning av anslag från forskningsråd och STU samt av ersättning för arbete budgetåret 1975/76 på vissa fakulteter (tkr.)

		Tkr	Procent
a) *Forskningsråd och STU*			
Totalt summa	232 791		
Varav:	samh. fak.	15 175	6
	med. fak.	73 628	32
	mat.-nat. fak.	57 667	25
	tekn. fak.	75 543	32
Summa		222 013	95
b) *Ersättning för arbete*			
Totalt summa	80 944		
Varav:	samh. fak.	15 749	20
	med. fak.	11 609	14
	mat.-nat. fak.	20 108	25
	tekn. fak.	21 665	27
Summa		69 131	85

Källa: UHÄ:s sammanställning över läroanstalternas ekonomiska omslutning (1976-10-15).

7.2.3 *Gällande bestämmelser för forskningssamverkan*

Ansvarsfördelning

Bestämmelser för forskningssamarbete utfärdades av UKÄ på grundval av de år 1969 fattade riksdagsbesluten. De enskilda befattningshavarnas rätt att åta sig projekt reglerades tidigare i 68 § universitetsförordningen (1964:461). Enligt förordningen (1977:459) om införande av högskoleförordning, 39 §, skall motsvarande bestämmelser gälla även efter den 1 juli 1977, intill dess kollektivavtal träffas. Lärare eller annan befattningshavare får åta sig uppdrag i fråga om forskning eller utbildning som skall bedrivas vid högskolan endast under förutsättning att de medel som anvisas för uppdraget förvaltas av högskolans styrelse. Ett åtagande får inte innebära att någon annan än befattningshavaren tar på sig ansvar för att uppdraget slutförs. Enligt de av UKÄ utfärdade anvisningarna skall avtal upprättas mellan uppdragsgivare och uppdragstagare. I detta bör verksamhetens inriktning och omfattning, prestationskrav samt arbets- och finansieringsformer regleras. Avtalet skall godkännas av högskolans styrelse.

Universitets- och högskoleanställdas bisysslor

Med uppdragsverksamhet avses sådan verksamhet som bedrivs inom ramen för den anställdes tjänstgöring. Med bisyssla avses varje annan sysselsättning vid sidan av uppgifterna i den anställning som får anses vara den anställdes huvudtjänst.

Efter förhandlingsrättsreformens genomförande regleras frågan om bisysslor dels i lagen (1976:600) om offentlig anställning (LOA), dels i avtal. Upp-

drag eller verksamhet som kan medföra att förtroendet för en tjänstemans opartiskhet i tjänsteutövningen rubbas, är förbjudna enligt 6 kap. 1 §, LOA. Enligt anställningsförordningen (1976:863) skall myndighet på lämpligt sätt informera tjänstemännen om vilka bisysslor som enligt myndighetens bedömning faller under denna paragraf. Tjänsteman kan begära besked av myndigheten om viss bisysslas tillåtlighet. För lärare vid universitet och högskolor lämnas sådant besked av högskolestyrelsen. Om läraren är ledamot av denna lämnas sådant besked av UHÄ.

I allmänt avlöningsavtal för statliga och vissa andra tjänstemän (AST), behandlas frågan om bisysslor i 8 §. Tjänsteman har enligt paragrafens första moment skyldighet att på anfordran lämna uppgift om bisyssleverksamhet och omfattningen av densamma. Arbetsgivaren får ålägga tjänsteman att helt eller delvis upphöra med bisyssla som enligt arbetsgivarens bedömning inverkar hindrande på tjänsteutövningen. Paragrafens andra moment gäller tjänstemän vid myndighet som bedriver affärs- eller uppdragsverksamhet, och innehåller förbud mot att

"inneha anställning eller uppdrag hos, ha del i eller själv eller genom annan driva företag inom området för denna verksamhet och inte heller annars i förvärvssyfte utöva verksamhet som berör nämnda område (konkurrensbisyssla)".

Förbudet gäller om inte arbetsgivaren medger annat. Då undantag medgivits har tjänstemannen skyldighet att på anmaning lämna arbetsgivaren uppgifter om arten och omfattningen av konkurrensbisysslan.

Konsultuppdrag, dvs. att tjänsteman biträder uppdragsgivare som ämnesexpert med rådgivande funktion inom sitt ämnesområde, har av UHÄ ansetts tillåtna så länge de hålls strikt åtskilda från tjänsten och inte medför en jävssituation eller inverkar hindrande på tjänsteutövningen.

Kostnadsfördelning

Bestämmelser rörande ersättning för projekt som bedrivs i samarbete med utomstående forskningsintressenter har meddelats i regleringsbrev den 27 juni 1969. Enligt detta skall ersättning för uppdragsverksamhet täcka alla kostnader för denna, dvs. principen om full kostnadstäckning tillämpas. Högskolans styrelse får emellertid, enligt riktlinjer som meddelats av UHÄ, medge att ersättningen reduceras. En sänkning av ersättningen kan vara motiverad om ett projekt bedöms ha synnerlig betydelse för den verksamhet som i övrigt bedrivs vid läroanstalten och om kravet på full kostnadstäckning annars kan medföra att det måste avvisas. Ersättning för direkta lönekostnader och lönekostnadspålägg samt för eventuella speciella kostnader skall dock alltid tas ut.

Beträffande verksamhet som bedrivs med utnyttjande av gåvo- och donationsmedel samt av medel som anvisats av statens forskningsråd eller STU, gäller dels kungörelsen (1969:345) om mottagande för statsverkets räkning av gåvo- och donationsmedel, dels av Kungl. Maj:t och vederbörande myndigheter själva meddelade bestämmelser

Offentlighet och sekretess

Handlingar som inkommit till eller upprättats hos statlig och kommunal myndighet (allmänna handlingar) är offentliga enligt 2 kap. tryckfrihetsförordningen (TF 1949:105, omtryckt 1974:308). Avsikten med offentlighetsprincipen är att främja allsidig upplysning och fritt meningsutbyte genom att ge allmänheten lagstadgad rätt till insyn i myndigheternas handläggning av tjänsteuppgifter. Inskränkningar i denna rätt får endast ske av skäl som anges i TF och skall då regleras i särskild lag. Ordet "handling" avser även karta, ritning eller bild samt dessutom upptagning för automatisk databehandling eller annan upptagning som fordrar tekniskt hjälpmedel för att kunna läsas eller avlyssnas.

Universitet och högskolor är att betrakta som myndigheter i TF:s mening och de handlingar som inkommer till eller upprättas hos dessa är allmänna handlingar.

Tryckfrihetsförordningen kommer från den 1 januari 1978 att ha ändrad lydelse enligt lag (TF, omtryckt 1976:955) om ändring utfärdad den 18 november 1976. Vad gäller allmänna handlingars offentlighet medför detta emellertid inga förändringar av betydelse i detta sammanhang.

Inskränkningar i rätten till fri tillgång till allmänna handlingar får, som nämnts, endast ske i enlighet med särskild lag. Sekretessbestämmelser återfinns f. n. i lagen (1937:249) om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar – den s. k. sekretesslagen – samt i kungörelsen (1939:7) med förordnanden på civilförvaltningens område – civilförvaltningens sekretesskungörelse (CSK).

I 4 § CSK har Kungl. Maj:t meddelat förordnande om sekretess för ett 30-tal myndigheter som bedriver affärsmässig serviceverksamhet. Bland dessa nämns lantbruks- och skogshögskolan, medan högskolor inom UHÄ:s förvaltningsområde inte medtagits. Handlingar rörande externfinansierade projekt vid universitet och högskolor är således allmänna handlingar.

Rätt till uppfinningar m. m.

Arbetstagares rätt till sina uppfinningar regleras i lag (1949:345). I denna görs ingen principiell skillnad mellan allmän och enskild tjänst, men vissa allmänna tjänster anses vara av sådan karaktär att de undantas från lagens tillämpning. Bland sådana tjänster nämns uttryckligen tjänst som *lärare* vid universitet, högskolor och vissa andra undervisningsenheter, oavsett befattningshavarens tjänsteåligganden. Detta undantag motiverades av hänsyn till den särskilda verksamhet som bedrivs vid universitet och högskolor. En ordning enligt vilken läroanstalterna skulle ges rätt att hävda anspråk på tjänstgörande lärares uppfinningar ansågs kunna verka hämmande på det fria forskningsarbetet. Läroanstalternas administrativa organisation bedömdes vidare vara mindre lämplig att ta till vara och utnyttja en sådan rätt till uppfinningar. Andra anställda än lärare omfattas inte av undantaget.

Lagen är, med vissa undantag dispositiv, dvs. kan ersättas med särskilt avtal mellan parterna. Ett sådant avtal får inte utformas så att den anställdes rätt till ersättning går förlorad. I det följande redovisas dels lagens innehåll, dels exempel på avtal som ersatt den.

Lag (1949:345) om arbetstagares rätt till uppfinningar

Lagen utgår från principen att en arbetstagare har samma rätt till sin uppfinning som andra uppfinnare. När en uppfinning tillkommit i samband med anställning anses dock arbetsgivaren i viss mån ha medverkat till dess tillkomst genom att denne tillhandahållit kapital, utrustning, material m. m. Arbetstagaren skall emellertid erhålla skälig ersättning i proportion till uppfinningens värde. Omfattningen av den rätt till uppfinningen som arbetsgivaren övertagit samt den betydelse anställningen kan ha haft för dess uppkomst skall likaså beaktas vid beräkning av ersättningens storlek.

Anställd som gjort en uppfinning som kan utnyttjas inom arbetsgivarens verksamhetsområde är skyldig att omedelbart underrätta arbetsgivaren om detta. Om forsknings- eller uppfinnarverksamhet är den anställdes huvudsakliga arbetsuppgift och om uppfinningen tillkommit väsentligen som resultat av denna verksamhet, har arbetsgivaren – om uppfinningens utnyttjande faller inom hans verksamhetsområde – rätt att helt eller delvis inträda som arbetstagarens rättsinnehavare med avseende på uppfinningen. Detta gäller likaså om uppfinningen innefattar lösningen av en i tjänsten förelagd, närmare angiven uppgift. När det gäller tjänsteuppfinningar skall ersättning – utöver skälig gottgörelse för de kostnader den anställde kan ha orsakats för uppfinningen – utgå endast i den mån värdet, av den rätt till uppfinningen som arbetstagaren övertagit, överstiger vad som med hänsyn till den anställdes lön och övriga tjänsteförmåner rimligen kunnat förutsättas.

Har uppfinning som faller inom arbetsgivarens verksamhetsområde tillkommit i annat samband med anställning än vad som sagts i det föregående, äger arbetsgivaren förvärva rätt att utan hinder från arbetstagaren utöva uppfinningen i sin verksamhet. Arbetsgivaren har vidare företräde framför annan att med den anställde träffa överenskommelse om förvärv av mer omfattande rätt till uppfinningen. Samma företrädesrätt gäller också beträffande uppfinning vars utnyttjande faller inom arbetsgivarens verksamhetsområde, men som tillkommit utan samband med anställningen.

Arbetsgivare skall, inom fyra månader efter det han fått kännedom om uppfinning som gjorts av en anställd, meddela om han vill förvärva rätten till den. Den anställde kan inte utan arbetsgivarens medgivande förfoga över eller offentliggöra uppfinningen innan arbetsgivaren lämnat sådant besked.

Lagen innehåller också regler avsedda att förhindra att den kringgås genom att anställd begär avsked och senare söker patent på uppfinning som gjorts i tjänsten.

Kollektivavtal

För anställda inom det privata näringslivet tillämpas i stor utsträckning det avtal som träffats mellan SAF och SIF/SALF/CF. Detta innebär i jämförelse med lagen vissa inskränkningar i arbetstagares rätt till uppfinningar. I avtalet har man fastställt tre former av uppfinningar, A-, B- och C-uppfinningar.

A-uppfinningar är sådana som faller inom ramen för anställds tjänst eller särskilda uppdrag. B-uppfinningar definieras som ”uppfinning vars utnytt-

jande faller inom arbetsgivarens verksamhetsområde men som inte utgör A-uppfinning". C-uppfinning slutligen, är uppfinning som varken är A- eller B-uppfinning. Anställd som gjort A- eller B-uppfinning skall enligt avtalet anmäla detta skriftligt till arbetsgivaren. C-uppfinningar bör anmälas. Arbetsgivaren skall inom fyra månader från anmälan lämna skriftligt besked om vilken kategori uppfinningen enligt dennes mening tillhör. A-uppfinning tillhör arbetsgivaren, vars äganderätt skriftligt skall bekräftas av upphovsmannen. Anmälan om B-uppfinning anses innefatta ett erbjudande till arbetsgivaren att förvärva uppfinningen. Arbetsgivaren skall inom fyra månader lämna besked om han vill förvärva uppfinningen. Om arbetsgivaren underlåter att lämna sådant besked kan den anställde fritt förfoga över sin uppfinning då åtta månader förflutit från anmälan. C-uppfinningar är arbetstagarens egendom. Avtalet innehåller även normer för beräkning av ersättning till anställd som gjort A- eller B-uppfinning.

För den statliga företagssektorn har ett avtal i huvudsak motsvarande det ovan redovisade, träffats mellan statsföretagens förhandlingsorganisation (SFO) och SIF/SALF/CF.

STU och forskningsråd

För forskningsprojekt som förläggs till högskolan och som finansieras av STU upprättas särskilda avtal. I dessa ingår bestämmelser om hel eller partiell återbetalningsskyldighet av givna anslag om projektet resulterar i uppfinning som ger intäkt. Ett liknande förfaringssätt tillämpas av forskningsråden. Från dessa anslagsgivares sida hävdas således ingen rätt till eventuella uppfinningar.

Rapporter m. m.

Upphovsrätt vad gäller rapporter, promemorior, uppsatser etc. tillkommer normalt upphovsmannen, enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk. Frågan om upphovsrätt till vad som utförs under anställning är emellertid ofta svår att avgöra. En automatisk rätt för en forskare att för egen räkning publicera resultat som härrör från externfinansierade projekt kan t. ex. inte baseras på offentlighetsprincipen. Det är därför av avgörande betydelse att parterna i det avtal som träffats rörande forskningsprojektet också har reglerat rätten att publicera rapporter m. m. från arbetet.

7.3 Utbyte av forskare

Utbyte av forskare mellan universitet/högskolor och forskningsdrivande institutioner utanför dessa har bedömts vara en väsentlig form för forskningssamverkan. Som inledningsvis berörts, hade 1963 års forskarutredning enligt sina direktiv att överväga bl. a. hur de resurser som fanns inom industrin skulle kunna utnyttjas för utbildning av forskare inom vissa områden. Mot bakgrund av den förväntade starka expansionen av den högre utbildningen

fann man det i betänkandet naturligt att forskningsledare vid företag och fristående institutioner engagerades i forskarutbildningen. Detta ansågs särskilt angeläget i de fall då dessa besatt den reella kompetensen och erfarenheten inom ett ämnesområde. Departementschefen anslöt sig i prop. 1969:31 till dessa synpunkter.

Intresse för denna form av samverkan inom forskningen/forskarutbildningen redovisades också från såväl fristående forskningsinstitut som från forskningsavdelningar inom större företag. I den tidigare nämnda rapporten Industrins medverkan i forskarutbildningen, diskuterades möjligheten att inrätta s.k. industriprofessurer för att forskare verksamma utanför universitet och högskolor skulle kunna delta i forskarutbildningen som lärare, handledare eller gästföreläsare. För industrins del skulle detta bidra till förbättrade kontakter med den forskning som bedrivs vid universitet och högskolor. En ökad samverkan kunde förväntas leda till en allmän höjning av kunskapsnivån. För företagens del nämndes också fördelar av intern karaktär, såsom ökade möjligheter att behålla kvalificerade forskare, bättre rekryteringsmöjligheter m. m. Sveriges Industriförbund betonade i sin rapport år 1974 Industrin och forskningspolitiken, betydelsen av personalbyten mellan läroanstalter och företag. Man skulle därvid kunna tillgodose såväl företagens intressen i fråga om fortbildning som läroanstalternas önskemål om ökad samhällsorientering av forskarutbildningen.

Formerna för anlitande av forskare med huvudsaklig verksamhet utanför högskolan för uppgifter inom denna behandlades år 1970 av en arbetsgrupp inom UKÄ. På grundval av gruppens förslag inrättades år 1973 tjänster som adjungerad professor.

7.3.1 *Adjungerad professor*

Forskare som i huvudsak är verksamma utanför högskolan kan förordnas på personlig arvodestjänst som adjungerad professor. År 1973 fanns ca 25 sådana tjänster. Efter avslutad försöksperiod, som bedömdes ha givit positivt resultat, utökades antalet år 1976 till 40. Gällande regler anges i 19 kap. högskoleförordningen (1977:263). Tjänsterna tillsätts av regeringen efter förslag av den fakultets- eller sektionsnämnd till vars verksamhetsområde tjänsten hör. Innehavaren skall vara vetenskapligt kvalificerad person som är verksam utanför universitets- och högskoleväsendet i offentlig eller privat tjänst. Inga andra kompetenskrav har fastställts. Arbetsuppgifterna omfattar undervisning, handledning och examination i den omfattning som högskolestyrelsen bestämmer. Tjänstgöringsskyldigheten omfattar minst en dag/vecka under läsåret. Förordnande meddelas tills vidare, dock högst tre år, och tjänsterna finansieras med medel som disponeras för forskarutbildning.

En utvärdering av verksamheten genomfördes hösten 1975 av IVA, som samlade representanter för berörda parter till en diskussion. Vid detta tillfälle presenterades dels en enkät som industriforskargruppen vid IVA riktat till innehavare av tjänster som adjungerad professor, dels en enkät som UKÄ riktat till läroanstalterna. Samtliga i diskussionen deltagande parter – förutom ca hälften av berörda tjänsteinnehavare även arbetsgivare och läroanstalter – redovisade mycket goda erfarenheter. Tjänsterna ansågs ha vidgat läro-

anstalternas forskningsområde och gett ett ökat utbud av doktorandkurser. De positiva effekter som kunnat förutses för berörda parter bedömdes ha kommit till stånd.

Från de deltagande forskarnas sida nämndes främst den ökade arbetstillfredsställelsen och stimulans som tjänsteutbytet givit. De forskarstuderande hade uppfattat dessa lärares kurser som konstruktiva bidrag till det egna arbetet. Kritik riktades främst mot den korta förordnandetiden där den gällande treårsperioden medfört planeringssvårigheter och problem för en meningsfull forskarhandledning.

Sammanfattningsvis framfördes önskemål om en kraftig utbyggnad av antalet tjänster som adjungerad professor under de närmaste åren. Man betonade dock att en utbyggnad inte fick ske snabbare än att samma stränga krav på vetenskaplighet som hittills gällt skulle kunna bevaras. Man förordade också att förordnandetiden skulle utsträckas till att omfatta fem år, i överensstämmelse med normalstudietiden för doktorander som vid sidan av studierna upprätthåller tjänst som assistent eller amanuens.

7.3.2 *Speciallärare och timarvoderade lärare*

Forskare som är verksamma utanför högskolan kan också engageras som speciallärare eller timarvoderade lärare. Tjänster som speciallärare har inrättats vid teknisk fakultet, socialhögskolor och inom vissa ämnesområden vid filosofisk fakultet.

Speciallärare har t. ex. anlitats för undervisning i psykologutbildningen samt i den samhällsekonomiska påbyggnadsutbildningen som läsåret 1976/77 inleddes som försöksverksamhet vid nationalekonomiska institutionen i Göteborg. För innehavare av dessa tjänster förutsätts praktisk yrkesverksamhet utanför högskolan vara särskilt värdefull. Ärenden rörande tjänstetillsättning handläggs sedan den 1 juli 1977 av högskolestyrelsen.

7.3.3 *Universitetslärares/forskares deltagande i forskningsverksamhet utanför högskolan*

För att universitetsanställda forskare/lärare skall kunna medverka i forskningsprojekt utanför högskolan måste de beviljas tjänstledighet. Särskilda föreskrifter för detta saknas i högskoleförordningen, varför det allmänna avlöningsavtalet för statliga och vissa andra tjänstemän (AST) blir tillämpligt. För perioder om högst sex månader beviljas tjänstledighet på lokal nivå (högskolans styrelse) medan beslut avseende längre perioder fattas av UHÄ.

Avsaknaden av formella föreskrifter innebär att högskolan har betydande frihet vid bedömning av tjänstledighetsansökningar för deltagande i forsknings- eller utvecklingsverksamhet utanför högskolan.

7.4 Forskarutbildning i samarbete med organisationer utanför högskolan

Bestämmelser rörande forskarutbildningen återfinns i högskoleförordningens 8 kapitel. I 9 § anges att forskarutbildning, där så är ändamålsenligt,

skall anordnas i samarbete med forskare inom andra fakulteter och sektioner och vid andra högskoleenheter samt med andra myndigheter och inrättningar som bedriver forskning. Doktorsexamen får, enligt 26 §, avläggas också av annan än den som gått igenom forskarutbildning, om vederbörande är behörig att antas som forskarstuderande.

Det finns, som framgår ovan, inga formella hinder för ett samarbete mellan högskolan och olika organisationer utanför denna när det gäller forskarutbildningen. Det förekommer f. n. att anställda vid en organisation utanför högskolan utför avhandlingsarbete inom ramen för sina ordinarie arbetsuppgifter. Vidare kan forskarstuderande i sin utbildning medverka i forskningsprojekt som helt eller delvis finansieras av utomstående intressent.

Samarbetet i forskarutbildningen avser i huvudsak de tillämpningsinriktade delarna av utbildningen. Det förekommer emellertid också att skilda moment i den teoretiska delen av utbildningen anordnas vid, eller i samarbete med, en organisation utanför högskolan.

7.5 Övriga samarbetsformer

Universitet och högskolor har hittills erhållit forskningsuppgifter från praktisk verksamhet utanför högskolan på flera olika sätt. Vanligast har varit att forskare vid högskolan tagit direkt kontakt med potentiella intressenter utanför denna, eller att en beställare vänt sig till viss forskare/institution för att få ett bestämt problem vetenskapligt behandlat. Den kontaktsökande parten har då redan kännedom om var den sökta verksamheten bedrivs och har själv resurser för att etablera ett samarbete.

Intressenter utan sådana kunskaper har kunnat vända sig till de s. k. kontaktsekretariaten. Dessa sekretariats organisation och verksamhet beskrivs närmare i det följande. Som en jämförelse ges också en kortfattad redogörelse för organisationen av den programbundna forskningen samt kontakt- och informationsverksamheten vid lantbruksuniversitetet.

7.5.1 *Kontaktsekretariat*

Som redovisats i avsnitt 7.2.1 har STU till uppgift att inom området teknisk forskning och utveckling svara bl. a. för åtgärder i syfte att främja kontakter mellan högskolan och forskningsintressenter utanför denna. Med början år 1969 inledde STU därför en formaliserad kontaktverksamhet genom att inrätta s. k. kontaktsekretariat vid vissa universitet och högskolor. Antalet sekretariat har successivt ökats och i dag finns sådana vid universiteten i Umeå (AC-, Y- och Z-län), Uppsala (C-, I-, W- och X-län) och Lund (G-, K-, L- och M-län), vid högskolan i Luleå (BD-län), tekniska högskolan i Stockholm (AB-, D-, och U-län), Chalmers tekniska högskola i Göteborg (N-, O-, P-, R- och S-län) samt vid universitetet i Linköping (E-, F- och H-län).

Sekretariatens uppgift är att förmedla tekniskt kunnande till näringslivet med inriktning främst mot små- och medelstora företag. Vidare skall kontakt hållas med uppfinnare som söker ekonomisk och kunskapsmässig hjälp för utveckling av produkter, metoder och processer inom STU:s intresseområde.

Kontaktsekretariaten skall aktivt informera näringsliv och forskningsintressenter av olika slag om sin och STU:s verksamhet. Informationen sker genom spridning av STU:s informationsmaterial och genom av sekretariaten utarbetade broschyrer m. m. Sekretariaten skall också delta i och organisera företagareträffar i samarbete med företagareföreningar, kommuner, läroanstalter m. fl. För att tillgängliga resurser skall utnyttjas på bästa sätt bör arbetet bedrivas utan fasta regiongränser. Forsknings- och utvecklingsresurserna bör emellertid sökas i första hand inom den egna regionen.

De personella resurserna vid varje sekretariat omfattar en kontaktsekreterare, som bör ha god kunskap om näringslivets och läroanstalternas produktutveckling och forskning, samt en assistent. Sekretariaten är knutna direkt till resp. högskolas/universitets centrala administration som svarar för lokalfrågor, löne- och anställningsvillkor. STU anvisar medel till löner, resor, traktamente, kontorsmateriel och förundersökningar. Budgetåret 1977/78 har STU beräknat ca 1,7 milj. kr. för samtliga sekretariat.

Förmedlingsverksamheten har hittills varit av begränsad omfattning. Någon egentlig utvärdering av sekretariatens arbete har dock inte genomförts. Från berörda parter har hävdats att samarbetet allmänt skulle kunna vara mer omfattande och kunna utsträckas även till områden som nu är svagt representerade. Man har emellertid pekat på flera skäl till varför detta inte skett. Från näringslivets sida hävdas således att högskolan inte visat sig beredd att satsa nödvändiga resurser samt att byråkratin varit för omfattande. Från högskolan har man uppgivit att de rörliga resurserna varit begränsade och inte tillåtit en ökad satsning på den nödvändiga kontaktverksamheten. Kontaktsekretariatens begränsade personella resurser har vidare, med hänsyn till deras omfattande verksamhetsområden, varit en begränsande faktor.

STU har dock underhand uppgivit att verksamheten, utifrån givna förutsättningar, på ett värdefullt sätt bidragit till att skapa kontakter mellan universitet och högskolor och skilda forskningsintressenter utanför dessa. Förmedlade projekt har emellertid ofta haft blygsam ekonomisk omfattning vilket kan ha medverkat till att man vid högskolorna uppfattar verksamheten som mindre framgångsrik. Som exempel på kontaktsekretariatens arbete påtalar STU att man i Linköping, sedan starten år 1974, förmedlat 36 olika projekt.

7.5.2 *Lantbruksuniversitetets konsulentavdelning*

Vid lantbruksuniversitetets institutioner bedrivs både forskning och försöksverksamhet. Försöksverksamheten, som är den programbundna forskningen, planeras och samordnas i ett försökskollegium med fyra sektioner (jordbruks-, husdjurs-, trädgårds- och tekniska sektionen). För genomförande och planering svarar 29 försöksavdelningar som är inordnade i institutionerna. Förutom de till sektionerna knutna försöksavdelningarna finns särskilda sådana för företagsekonomi och utveckling av försöksteknisk utrustning.

Fältförsökens uppläggning och genomförande sker i en fältförsöksorganisation. Landet är indelat i fyra försöksdistrikt, vart och ett med en distriktsförsöksnämnd. Inom resp. distrikt svarar en distriktsförsöksledare för

samarbete med lantbruksnämnder, hushållningssällskap m. fl. För samordning av forsknings- och försöksverksamhet för hela produktkedjor finns elva samarbetskommittéer.

Budgetåret 1976/77 avsåg ca 80 procent av dåvarande lantbrukshögskolans samlade anslag forskning och försöksverksamhet. Verksamheten är praktiskt förankrad och anpassas kontinuerligt till behov och önskemål i samhället. De aktuella målgrupperna finns representerade i nämnder och kommittéer vid universitetet.

För att ge effektiv information om verksamheten inrättade dåvarande lantbrukshögskolan år 1961 en särskild avdelning, konsulentavdelningen. Denna förmedlar information om forsknings- och försöksresultat till den praktiska verksamheten via lantbruksnämnder, lokala konsulenter m. fl. Bl. a. genom dessa organ får avdelningen också tillbaka information om problemställningar inom den praktiska verksamheten som bör prövas i forsknings- och försöksverksamhet. Konsulentavdelningen sköter även publikations- och föredragsverksamhet samt anordnar fortbildning i samarbete med lantbruksstyrelsen.

Konsulentavdelningen är indelad i fem sektorer (ekonomi, mark-växter, husdjur, trädgård och teknik) och sysselsätter totalt ca 50 personer. Av dessa är ett 20-tal s.k. statskonsulenter. Avdelningen ses som ett mellanled mellan forskning å den ena sidan och rådgivning å den andra. Mellanledet avlastar forskaren vissa förmedlingsrutiner och ger rådgivaren ett överskådligare kunskapsmaterial.

För konsulentavdelningens verksamhet anslås ca fem procent av de totala anslagen. F. n. beräknas kostnaderna uppgå till ca 5 milj. kr. Organisationen anses ha fungerat mycket bra och har uppmärksammats internationellt.

7.5.3 *Informella samarbetsformer*

I anslutning till vissa forskningsprojekt har referensgrupper bildats, med en sammansättning som anpassats till projektets forskningsinriktning. Genom att forskarna kontinuerligt kunnat diskutera arbetet med deltagare i sådana grupper har man haft tillgång till värdefull praktisk erfarenhet som varit av betydelse för projektet. Nämnden för socionomutbildning har t. ex. i en PM den 22 april 1976 rörande forskning och forskarutbildning i socialt arbete, berört behovet av informell anknytning av forskningen inom det sociala området till grupper utanför högskolan och på grundval av gjorda erfarenheter föreslagit att referensgrupper skall knytas till institutionerna.

Inrättandet av sådana referensgrupper omfattas inte av några formella regelsystem.

8 Tjänsteorganisation

8.1 Omfattning

Den utveckling inom universitet och högskolor, som lett fram till bl. a. den nuvarande tjänsteorganisationen har vad gäller tiden efter det andra världskriget, redovisats i kapitel 3.

Det förslag till tjänsteorganisation som presenteras i kapitel 16 omfattar de tjänster för vilka forskarutbildning gäller som behörighetskrav, dvs. de nuvarande tjänsterna som professor och biträdande professor, universitetslektor, docent och forskarassistent. För behörighet till tjänst som professor och biträdande professor krävs formellt inte forskarutbildning men sådan utbildning är med vissa undantag en förutsättning för att kunna erhålla en tjänst.

Förslaget berör vidare de principer som enligt vår mening bör vara vägledande för utformningen av tjänsteorganisationen inom forskningsrådens verksamhetsområde.

I det följande redovisas vissa data rörande tjänsteorganisationen: omfattning, fördelning på fakultetsområden samt ålderssammansättning.

Motsvarande uppgifter för tjänster inom rådens verksamhet finns för tidigare budgetår i forskningsrådsutredningens betänkande (SOU 1975:26, s. 160–168 och 347–352) Forskningsråd.

Högskolans expansion har inneburit en betydande ökning av antalet tjänster för grundläggande utbildning, forskning och forskarutbildning. Antalet nyinrättade tjänster efter 1969 års reform av forskarutbildningen framgår av sammanställningen i tabell 8.1.

Tabell 8.1 Antalet nyinrättade tjänster med forskarutbildning som behörighetskrav[a]

Tjänstetyp	Budgetår							
	69/70	70/71	71/72	72/73	73/74	74/75	75/76	76/77
Professor	34	34	21	29	17	12	13	19
Universitetslektor	70	61	27	60	13	15	7	9
Docent	20	20	20	3	0	3	0	0
Forskarassistent	52	72	52	4	6	4	9	12
Forskare[b]	3	5	6	3	3	5	5	6
Ökning	179	192	126	99	39	39	34	46

[a] Jordbrukets högskolor ingår ej.
[b] Forskare vid forskningsråd.
Källa: Budgetpropositioner (motsv.) för resp. budgetår.

Högskolan utgör den största samlade arbetsmarknaden för forskarutbildade. Antalet tjänster inom de kategorier som omfattas av vårt förslag framgår av sammanställningen i tabell 8.2. Härutöver finns extra tjänster som biträdande professor inrättade inom ramen för medel som läroanstalterna disponerar för forskning och forskarutbildning. Uppgifterna om antalet extra tjänster som universitetslektor baseras på en enkät utförd av oss under våren 1976.

Tabell 8.2 Vissa tjänster vid universitet och högskolor budgetåret 1976/77

Fakultet	Professor, bitr. professor	Universitetslektor			Docent	Forskarassistent
		Ordinarie	Extra			
			Heltid	Deltid		
Humanistisk	118	116	52	102	101	66
Teologisk	21	–	2	2	14	–
Juridisk	49	3	8	3	16	4
Samhällsvetenskaplig	82	181	117	124	60	93
Medicinsk	363	44	35	3	72	129
Odontologisk	54	3	5	–	6	18
Farmaceutisk	10	4	3	2	2	7
Matematisk-naturvetenskaplig	153	127	101	71	109	89
Teknisk	263	239	116	83	25	42
Lantbruksvetenskaplig	50	5	–	–	8	22
Veterinärmedicinsk	33	3	1	–	7	13
Skogsbruksvetenskaplig	40	3	–	–	6	21
Summa	1 236	728	440	390	426	504

Ålderssammansättningen i tjänsteorganisationen är en av de viktigaste faktorerna för rörligheten i tjänsteorganisationen och bestämmer i stor utsträckning de enskilda lärarnas och forskarnas möjligheter till befordran. Övergång till annan verksamhet är inom flera områden av högskolan mycket begränsad och den s. k. genomströmningen är inom dessa områden helt beroende av ålderssammansättningen. Utbyggnaden av högskolan har under vissa perioder varit mycket snabb och ett betydande antal tjänster har inrättats under en förhållandevis kort tidsperiod. Därigenom har delar av högskolan relativt unga innehavare av tjänster med forskarutbildning som behörighetskrav. När en kraftig expansionsperiod övergår till en period av mer stabil och långsam utbyggnad kommer antalet lediga tjänster att begränsas avsevärt, bl. a beroende på att en relativt liten andel av tjänsteinnehavarna uppnår pensionsålder. Man kan skönja tendenser till ett kollektivt åldrande i tjänsteorganisationen som kan få besvärande konsekvenser för såväl forskningen, som för dem som önskar satsa på en karriär inom högskolan.

Den relativa åldersfördelningen hos innehavare av tjänst som professor och biträdande professor, universitetslektor, docent samt forskarassistent

framgår av figur 8.1. Medelålder för innehavare av motsvarande tjänster framgår av sammanställningen i tabell 8.3.

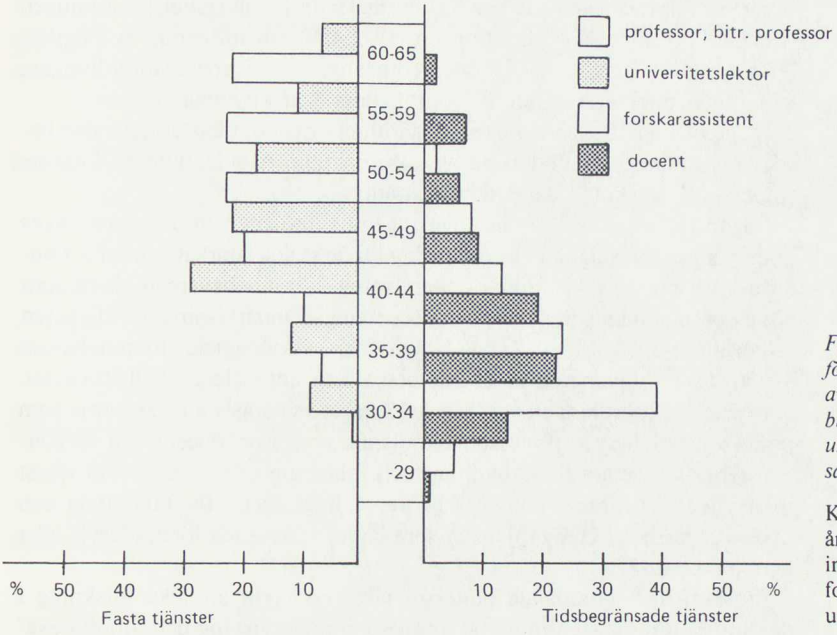

Figur 8.1 Relativ åldersfördelning hos innehavare av tjänst som professor, biträdande professor, universitetslektor, docent samt forskarassistent

Källa: Statskalendern för år 1976 samt vad gäller innehavare av tjänst som forskarassistent enkät från utredningen, våren 1976.

Tabell 8.3 Medelålder för innehavare av tjänst som professor, biträdande professor, universitetslektor, docent samt forskarassistent

Fakultet	Professor, bitr. professor	Universitetslektor (ordinarie)	Docent	Forskarassistent
Humanistisk	54,7	50,2	43,2	38,9
Teologisk	56,0	–	46,2	–
Juridisk	51,2	–	42,1	–
Samhällsvetenskaplig	51,5	43,6	41,5	35,4
Medicinsk	52,3	45,4	39.6	34,5
Odontologisk	50,3	–	–	36,7
Farmaceutisk	54,2	–	–	–
Matematisk-naturvetenskaplig	53,8	46,0	41,2	34,7
Teknisk	50,6	42,5	43,7	36,5
Snitt för hela lärarkategorin	52,3	45,0	41,8	35,9

Källa: Statskalendern för år 1976 samt vad gäller innehavare av tjänst som forskarassistent enkät från utredningen, våren 1976.

8.2 Tjänsteåligganden m. m.

Lärarnas tjänsteåligganden har hittills reglerats i universitetsförordningen (1964:461). Enligt 39 § förordningen (1977:459) om införande av högskoleförordningen skall de åligganden som anges i universitetsförordningen, gälla även efter den 1 juli 1977 intill dess kollektivavtal träffats.

De arbetsuppgifter som anges i bestämmelserna om tjänsteåligganden består huvudsakligen i undervisning, examination, handledning av forskarstuderande, forskning samt administration.

Någon reglering av lärarnas arbetstid finns inte angiven. Däremot anges undervisningsskyldighetens omfattning för de skilda lärarkategorierna. Omfattningen anges i s. k. timmar undervisning. För innehavare av tjänst som professor, biträdande professor och docent anges undervisningsskyldigheten i förordning (1964:461, 70–78 §§). Undervisningsskyldigheten för innehavare av tjänst som universitetslektor och forskarassistent regleras i kollektivavtal.

I högskoleförordningen (1977:263, 19 kap., 3 §) anges att tjänsterna som professor, adjungerad professor, biträdande professor, docent och forskarassistent är avsedda för utbildning och forskning eller, i fråga om tjänst med vilken är förenat konstnärligt utvecklingsarbete, för utbildning och utvecklingsarbete. Övriga tjänster som lärare är avsedda företrädesvis eller helt för utbildning.

Professor och biträdande professor åligger särskilt att idka forskning i det ämne som tjänsten omfattar, ombesörja undervisning och förrätta examination inom ämnet för tjänsten, inom sitt ämne handleda studerande i forskarutbildning, föreståinstitution samt utarbeta läroböcker.

Universitetslektor åligger särskilt att undervisa och examinera i det ämne eller del av ämne, för vilket han tilldelats ansvar; föreståinstitution samt utarbeta läroböcker.

Innehavare av tjänst som docent är i första hand skyldig att idka forskning. Han skall vidare i sin vetenskap meddela undervisning, förrätta examination, handleda forskarstuderande och bestrida andra tjänstegöromål.

Forskarassistent skall meddela undervisning, förrätta examination, handleda forskarstuderande och bestrida andra tjänstegöromål. Den del av tjänstgöringsskyldigheten som fullgörs i form av undervisning skall i så stor omfattning som möjligt avse forskarutbildning eller annan högre utbildning.

Innehållet i dessa arbetsuppgifter och den inbördes relationen mellan dem har genomgått betydande förändringar i takt med att hela den svenska högskolan förändrats. Den undervisningsskyldighet som genom reglering i resp. förordning och kollektivavtal åligger innehavare av de olika tjänsterna framgår av följande sammanställning

Tjänst	Undervisnings-skyldighet i timmar	Anmärkningar
Professor, bitr. professor	132	Professors undervisning får inställas under högst 16 timmar per läsår om det behövs på grund av examination eller liknande prov.
Universitetslektor	396	Förrättar universitetslektor examination under mer än 132 timmar per läsår, äger UHÄ i motsvarande mån nedsätta hans undervisningsskyldighet. Nedsättningen får avse högst en tredjedel av undervisningsskyldigheten. Tre timmars examination anses motsvara en timmes undervisning.
Docent	75	Undervisningsskyldigheten omfattar, för den som innehaft tjänst som docent minst sex år, 125 timmar per läsår.
Forskarassistent	198	Gäller under förutsättning att hela tjänstgöringsskyldigheten fullgörs i form av undervisning.

Föredragande statsrådet anförde i prop. 1976/77:59 att högskolereformen aktualiserade i vissa avseenden behovet av en mer genomgripande och långsiktig förändring av organisationen av lärartjänster m. m. för i första hand grundläggande högskoleutbildning. Han anmälde sin avsikt att begära regeringens bemyndigande att tillkalla en utredning för detta ändamål. Denna utredning, lärartjänstutredningen, har sedermera inlett sitt arbete. Den kommer att beröra bl. a. olika lärares tjänstgöringsskyldighet inom skilda delar av högskolan och sannolikt även frågan om reglering av omfattning av olika arbetsuppgifter.

8.3 Behörighetsregler och befordringsgrunder

Behörighetsregler och befordringsgrunder för tillsättning av tjänst som lärare inom högskolan regleras i högskoleförordningen (1977:263, 19 kap.).

Behörig till tjänst som lärare är den som har den vetenskapliga och pedagogiska skicklighet, de kunskaper och erfarenheter och sådan förmåga i övrigt som behövs för att fullgöra tjänsten väl. För vissa tjänster finns dessutom särskilda behörighetsvillkor (19 kap. 5 §).

För behörighet till annan tjänst än tjänst som professor, adjungerad professor eller biträdande professor krävs att ha genomgått allmän utbildningslinje eller motsvarande grundläggande högskoleutbildning som är av betydelse för tjänsten eller på annat sätt ha förvärvat motsvarande kunskaper och erfarenheter (19 kap. 6 §). För behörighet till tjänst som universitetslektor, docent eller forskarassistent krävs att ha avlagt doktorsexamen eller ha motsvarande kompetens (19 kap. 7 §).

Som befordringsgrund vid tillsättning av tjänst som lärare gäller graden av sådan vetenskaplig, pedagogisk och annan skicklighet som är av betydelse med hänsyn till tjänstens ämnesinnehåll och beskaffenhet i övrigt. I fråga om tjänst som professor eller biträdande professor skall särskild vikt fästas vid vetenskaplig skicklighet, som visats genom egen forskning samt genom ledning och planering av forskning samt även vid pedagogisk skicklighet, som visats genom handledning av forskare, vetenskaplig undervisning eller utarbetande av läromedel för sådan undervisning. I fråga om tjänst som universitetslektor skall särskild vikt fästas vid pedagogisk skicklighet, som har visats genom undervisning, planering och ledning av undervisning samt genom utarbetande av läromedel. Särskild vikt skall vid tillsättning av tjänst som docent fästas vid vetenskaplig skicklighet, som har visats genom egen forskning. I fråga om tjänst som forskarassistent skall särskild vikt fästas vid vetenskaplig skicklighet, som visats genom egen forskning. Dock skall i fråga om annan tjänst som forskarassistent än sådan som avses främst för grundläggande högskoleutbildning inom det medicinska området, företräde ges behörig sökande som avser att förvärva behörighet att antas som oavlönad docent (19 kap. 13 §).

En undersökning av den formella kompetensen hos innehavare av ordinarie tjänst som universitetslektor visar, att inom flera fakulteter har en stor andel av universitetslektorerna den kompetens, som fordras för att antas till oavlönad docent, dvs. docentkompetens. Detta framgår av sammanställningen i tabell 8.4.

Tabell 8.4 Sammanställning av den formella kompetensen hos innehavare av ordinarie tjänst som universitetslektor vid vissa fakulteter år 1976

Fakultet (motsv.)	Docent-kompetens	Doktorsgrad, doktors-examen	Licentiat-examen	Annan examen	Summa[a]
Humanistisk	91	11	14	–	116
Teologisk	–	–	–	–	–
Juridisk	1	–	1	–	2
Samhällsvetenskaplig	82	24	74	5	185
Medicinsk	27	6	–	1	34
Odontologisk	–	2	1	–	3
Farmaceutisk	3	–	–	–	3
Matematisk-naturvetenskaplig	91	20	17	–	128
Teknisk	65	46	97	13	221
Jordbrukets högskolor	–	1	5	1	7
Summa	360 (51 %)	110 (16 %)	209 (30 %)	20 (3 %)	699

[a] Antalet tjänster i tabellen överensstämmer inte med antalet inrättade tjänster på grund av vakanser m. m.

Källa: Statskalendern för år 1977.

Vad gäller innehavarna av extra tjänst som universitetslektor har vi undersökt hur stor del av dessa som har doktorsgrad, doktorsexamen eller licentiatexamen. Resultaten av undersökningen, som utfördes under våren 1976, framgår av sammanställningen i tabell 8.5.

Tabell 8.5 Utbildningsnivå för innehavare av extra tjänst som universitetslektor vid vissa fakulteter våren 1976

Fakultet	Doktorsgrad, doktorsexamen, licentiatexamen	Grundexamen	Vakanta tjänster	Summa
Humanistisk	109	44	1	154
Teologisk	3	–	1	4
Juridisk	5	4	2	11
Samhällsvetenskaplig	145	94	2	241
Medicinsk	36	–	2	38
Odontologisk	4	–	1	5
Farmaceutisk	5	–	–	5
Matematisk-naturvetenskaplig	138	30	1	169
Teknisk	124	74	4	202
Summa	569	246	14	829

9 Planerings- och ledningsorganisation

9.1 Inledning

Riksdagsbeslutet om en reformering av högskolan innebar omfattande förändringar i den planerings- och ledningsorganisation som beskrivits i avsnitt 3.5. En utgångspunkt i demokratiseringen av högskolan var att statsmakterna skulle fatta beslut om resursramar och i övergripande frågor om utbildningskapacitet, utbildningens inriktning och lokalisering samt om huvuddragen i den institutionella organisationen. Beslut i övrigt skulle fattas så nära själva utbildningssituationen som möjligt. De olika beslutsorganen inom högskolan gavs mot denna bakgrund en sammansättning som svarade mot behovet både av kontakt med inflytande för allmänintressen och yrkesliv och av medverkan av de berörda inom högskolan, dvs. studerande och personal.

I det följande behandlas den planerings- och ledningsorganisation för forskning och forskarutbildning vid högskolan, som trädde i kraft den 1 juli 1977.

9.2 Institutionsnivå

Utbildning, forskning och utvecklingsarbete bedrivs inom institutioner eller andra arbetsenheter.

Institutionen leds av en styrelse i vilken företrädare för anställda och studerande vid institutionen har rätt att ingå. Institutionsstyrelsen har allmän tillsyn över och vård om institutionens angelägenheter och verkar för goda arbets- och studieförhållanden samt ett gott samarbete inom institutionen och med andra institutioner. Styrelsen har att ta initiativ till och främja utvecklingen av utbildning, forskning och utvecklingsarbete inom institutionens område.

Frågor rörande yttrande över tillsättning av ledig tjänst samt antagning av studerande till forskarutbildning behandlas antingen av styrelsen eller av prefekten, enligt beslut av högskolestyrelsen. Då dessa uppgifter ankommer på prefekten skall denne i fråga om tjänstetillsättning före beslut samråda med de ledamöter i fakultets- eller sektionskollegium som tillhör institutionen samt beträffande antagning av forskarstuderande, med de lärare som är handledare i forskarutbildningen i det aktuella ämnet.

Om företrädare för de anställda och de studerande vid en institution så begär, kan högskolestyrelsen besluta att prefekten ensam skall leda institutionen. Högskolestyrelsen kan också besluta att uppgifter som normalt ankommer på institutionsstyrelse skall handläggas av linjenämnd, om särskilda skäl talar för detta.

I institutionsstyrelsen ingår, förutom prefekten som är ordförande, också företrädare för de anställda och de studerande vid institutionen. Därutöver kan företrädare från områden utanför högskolan, som berörs av institutionens verksamhet, vara representerade efter beslut av högskolestyrelsen. Andra ledamöter än prefekten och studeranderepresentanter utses genom val av berörda grupper vid institutionen för en period av tre år. Företrädare för de studerande kan utses genom val av de studerande vid institutionen eller – om särskilda skäl föreligger – enligt föreskrifter i lagen (1977:20) om elektorsförsamling vid högskoleenhet. Mandatperioden för företrädare för de studerande är ett år. Suppleanter får utses för var och en av institutionsstyrelsens ledamöter enligt föreskrifter som meddelas av högskolestyrelsen.

Institutionen leds under institutionsstyrelsen av en prefekt. Denne har ansvar för den omedelbara ledningen av verksamheten och avgör sådana ärenden som inte ankommer på institutionsstyrelsen. Prefekten svarar vidare för att institutionsstyrelsens beslut verkställs. Uppdrag som prefekt meddelas av högskolestyrelsen efter samråd med institutionsstyrelsen. Om sådan inte finns, sker samråd med företrädare för de anställda och de studerande vid institutionen.

Annan arbetsenhet än institutionen leds av en styrelse och/eller en föreståndare enligt föreskrifter som meddelas av högskolestyrelsen. Vad som i det föregående redovisats rörande institutionen och dess styrelse gäller i tillämpliga delar också andra arbetsenheter.

Om en institution eller annan arbetsenhet är gemensam för flera högskoleenheter ankommer det på berörd regionstyrelse att fatta beslut i de här aktuella frågorna.

9.3 Fakultetsnivå

Fakultets- och sektionskollegier

Fakultets- och sektionskollegierna har till uppgift att som samrådsorgan för fakultet/sektion främja forskningen och dess kontakt med samhällslivet, samt sambandet mellan forskning, forskarutbildning och grundläggande högskoleutbildning inom högskoleregionen. Fakultetskollegierna utser vidare ledamöter i vissa organ inom högskolan enligt föreskrifter i högskoleförordningen.

Fakultets- och sektionskollegium består av de lärare, i ämne som tillhör fakulteten/sektionen, som innehar eller uppehåller tjänst som professor eller biträdande professor eller tjänst för vilken krävs lägst doktorsexamen eller motsvarande kompetens vid högskoleenheter inom resp. region. Också den som innehar eller uppehåller tjänst av motsvarande slag vid forskningsråd ingår i kollegiet om tjänsten är knuten till en högskoleenhet i regionen.

Lärare som innehar eller uppehåller tjänst med kortare förordnandetid än sex månader, eller som inte fullgör minst halvtidstjänstgöring, ingår inte i kollegiet. Om särskilda skäl föreligger får högskolestyrelsen vid den enhet till vilken kollegiet är knutet besluta att annan vetenskapligt meriterad person, som är verksam i utbildning eller forskning inom högskolan, skall ingå. Närmare föreskrifter om sammansättningen av fakultets- eller sektionskollegium meddelas av regionstyrelsen eller – efter regionstyrelsens bemyndigande – av styrelsen för den högskoleenhet till vilken kollegiet är knutet.

Ordförande (dekanus) och vice ordförande (prodekanus) väljs av kollegiet bland de ledamöter som innehar eller uppehåller tjänst av tidigare nämnt slag med icke tidsbegränsat förordnande. Mandatperioden är tre år.

Fakultets- och sektionsnämnder

För varje fakultets- och sektionskollegium finns en fakultets- eller sektionsnämnd. Nämnden är knuten till samma högskoleenhet som motsvarande kollegium. Fakultets- och sektionsnämnd har till uppgift att inom sina resp. verksamhetsområden planera forskarutbildningen samt besluta om dess innehåll och organisation. Fakultets-/sektionsnämnd skall ägna uppmärksamhet åt studieförhållandena och följa de forskarstuderandes studieresultat samt ansvara för frågor om information om forskarutbildningen. Bland uppgifterna ingår vidare att handlägga vissa frågor rörande planering av forskning och att främja forskningen och dess kontakter med samhällslivet samt samarbetet mellan forskare. Förslag till anslagsframställningar och andra framställningar hos riksdagen i fråga om forskning/forskarutbildning avges årligen till UHÄ. Förslagen överlämnas till högskolestyrelsen som har att yttra sig över dem. Underlag för högskolestyrelsens planering för fördelning och användning av högskoleenhetens resurser lämnas i fråga om forskning och forskarutbildning av fakultets-/sektionsnämnd. Det ankommer vidare på fakultets-/sektionsnämnd att till högskolestyrelsen och linjenämnder föra fram sådana synpunkter och förslag rörande den grundläggande högskoleutbildningens innehåll och organisation som betingas av den vetenskapliga utvecklingen och forskarutbildningens behov samt att även i övrigt främja den grundläggande högskoleutbildningens anknytning till forskning/forskarutbildning. Fakultets- och sektionsnämnd skall hos berörda myndigheter föreslå de åtgärder i fråga om forskning och forskarutbildning som nämnden finner påkallade eller i övrigt lämpliga.

Fakultets- och sektionsnämnd består av fakultets- eller sektionskollegiets dekanus (ordförande) och prodekanus (vice ordförande) samt fem andra ledamöter som utses av kollegiet bland dess medlemmar. För samtliga dessa ledamöter gäller att fyra skall vara professor eller biträdande professor, två vara professor, biträdande professor, docent eller forskarassistent och en vara universitetslektor. Denna sammansättning kan ändras om särskilda skäl föreligger. Vidare har två företrädare vardera för de anställda och de studerande inom nämndens verksamhetsområde rätt att ingå. Företrädare för de anställda utses, om det begärs av arbetstagarorganisation som har en eller flera medlemmar bland de anställda inom nämndens verksamhetsområde, av högskolestyrelsen efter förslag från personalorganisationen. Finns

fler än en sådan organisation skall de om möjligt avge gemensamt förslag. Företrädare för de studerande utses enligt föreskrifter i lagen (1977:20) om elektorsförsamling vid högskoleenhet för ett år. Mandattiden för övriga ledamöter är tre år.

En av de fem ledamöter som väljs av fakultetskollegiet kan ersättas med en företrädare för FoU utanför högskolan med anknytning till nämndens verksamhet. Sådan representant utses av högskolestyrelsen efter förslag eller hörande av fakultets- eller sektionskollegiet. På motsvarande sätt kan en av företrädarna för de anställda ersättas med en företrädare för FoU utanför högskolan. Förslag till sådan företrädare lämnas av den eller de personalorganisationer som har medlemmar bland de anställda inom nämndens verksamhetsområde.

För var och en av ledamöterna i fakultets- och sektionsnämnd (utom dekanus och prodekanus) finns personliga suppleanter som utses på samma sätt som ledamöterna.

Enligt högskoleförordningen (1977:263, bilaga 10) finns f. n. följande fakulteter och sektioner.

Farmaceutisk fakultet
Filosofisk fakultet
Humanistisk fakultet
  Historisk-filosofisk sektion
  Språkvetenskaplig sektion
Juridisk fakultet
Matematisk-naturvetenskaplig fakultet
  Biologisk-geografisk sektion
  Kemisk sektion
  Matematisk-fysisk sektion
Medicinsk fakultet
Odontologisk fakultet
Samhällsvetenskaplig fakultet
Teknisk fakultet
  Sektionen för arkitektur
  Sektionen för bergsvetenskap
  Sektionen för elektroteknik
  Sektionen för flygteknik
  Sektionen för kemi
  Sektionen för lantmäteri
  Sektionen för maskinteknik
  Sektionen för maskin- och skeppsteknik
  Sektionen för teknisk fysik
  Sektionen för väg- och vattenbyggnad
Teologisk fakultet
Lantbruksvetenskaplig fakultet[1]
Skogsvetenskaplig fakultet[1]
Veterinärmedicinsk fakultet[1]

[1] Tillhör jordbruksdepartementets verksamhetsområde.

9.4 Enhetsnivå

Den grundläggande administrativa ramen för utbildning och forskning inom högskolan utgörs av högskoleenheter. Varje högskoleenhet leds av en styrelse, som har inseende över högskoleenhetens verksamhet i dess helhet. Högskolestyrelsen beslutar inom givna ramar om enhetens organisation, de olika organens sammansättning m. m. Styrelsen förvaltar och fördelar de resurser som anvisats enheten och svarar för sammanhängande planeringsuppgifter rörande dels grundläggande utbildning, dels – vid enheter med fast organisation för forskning och forskarutbildning – resurser och inrättningar som avser båda verksamhetsgrenarna. Högskolestyrelsen avger förslag till UHÄ rörande anslagsframställningar och framställningar i övrigt hos riksdagen dels i fråga om grundläggande högskoleutbildning och konstnärligt utvecklingsarbete, dels avseende resurser som är gemensamma för grundläggande högskoleutbildning, forskning och forskarutbildning. Förslag till anslagsframställningar m. m. för forskning och forskarutbildning avges som tidigare nämnts av fakultets- eller sektionsnämnd. Högskolestyrelsen har emellertid att yttra sig över sådana framställningar.

Högskolestyrelsen är sammansatt av företrädare för allmänna intressen och för verksamheten inom styrelsens ansvarsområde. Företrädare för de anställda och de studerande inom styrelsens verksamhetsområde har rätt att ingå i styrelsen. Företrädarna för allmänna intressen utgör omkring en tredjedel av antalet ledamöter. Den exakta fördelningen mellan berörda kategorier framgår av högskoleförordningens 10 kap. 4 §:

Vid högskoleenhet där förvaltningschef inte ingår i rektorsämbetet utgörs styrelsen av
1. fem företrädare för allmänna intressen
2. högskoleenhetens rektor
3. tre lärare som företräder verksamheten vid enheten
4. tre företrädare för de anställda
5. tre företrädare för de studerande.

I denna utformning uppgår antalet ledamöter till 15. Vid högskoleenheter där förvaltningschef ingår i rektorsämbetet ingår denne också i högskolestyrelsen. Antalet företrädare för allmänna intressen och lärare utökas då med ytterligare en för vardera gruppen. Den övre gränsen för antalet ledamöter är därmed 18.

Företrädare för allmänna intressen väljs av den eller de kommuner och landstingskommuner till vilka högskoleenheten är förlagd. Hur många av dessa ledamöter som väljs av varje kommun och landstingskommun beslutas av regionstyrelsen efter samråd med berörda kommuner. De lärare som ingår i högskolestyrelsen utses av de arbetstagare vid enheten som innehar sådan lärartjänst som anges i högskoleförordningens 19 kap. 1 §. Närmare föreskrifter i anslutning härtill meddelas av högskolestyrelsen. Företrädare för de anställda utses, om arbetstagarorganisation som har en eller flera medlemmar bland de anställda vid enheten begär det, av regionstyrelsen efter förslag från organisationen. Finns det mer än en sådan organisation bör de om möjligt avge gemensamt förslag. För utseende av studeranderepresentanter finns särskilda föreskrifter i den tidigare nämnda lagen om elektorsförsamling.

Mandatperioden för icke självskrivna ledamöter i högskolestyrelsen är tre år, med undantag för studeranderepresentanter som utses för ett år. För var och en av ledamöterna utom ordföranden, rektor och förvaltningschef, finns en personlig suppleant som utses på samma sätt som ledamoten.

Rektor är högskolestyrelsens ordförande och dess vice ordförande utses av styrelsen bland dess ledamöter. Rektor är högskoleenhetens främste företrädare och utgör tillsammans med förvaltningschefen (om sådan finns vid enheten) rektorsämbetet. Rektorsämbetet har det närmaste inseendet över allt som rör högskoleenheten och svarar för bl. a. beredning av ärenden och verkställighet av beslut som ankommer på högskolestyrelsen. Rektor förordnas av regeringen efter förslag från högskolestyrelsen eller – efter beslut av högskolestyrelsen – av en valförsamling. Förordnandetiden är högst sex år. Som rektors ställföreträdare utser högskolestyrelsen prorektor. Denne inträder som rektors ställföreträdare som ledamot (men inte ordförande) i högskolestyrelsen, men ingår annars inte i den. Mandattiden för prorektor, som utses bland arbetstagarna vid högskoleenheten, är tre år.

9.5 Regional nivå

Genom högskolereformen indelades landet i sex högskoleregioner. För varje region finns en regionstyrelse med uppgift att planera och samordna den grundläggande högskoleutbildningen. Detta skall ske i kontakt med yrkesliv och samhälle i övrigt, samt med myndigheter och organisationer som anordnar andra slag av utbildning. Regionstyrelserna skall vidare inom regionen främja ett nära samband mellan forskning och grundläggande högskoleutbildning och handlägger frågor om organ, institutioner eller andra arbetsenheter och resurser som är gemensamma för två eller flera högskoleenheter. Regionstyrelserna avger till UHÄ förslag till anslagsframställningar och andra framställningar hos riksdagen avseende sådana gemensamma organ och resurser.

I regionstyrelsen ingår företrädare för allmänna intressen och för verksamheten inom högskolan i regionen. Företrädare för de anställda och de studerande har rätt att ingå. Företrädarna för allmänna intressen utgör omkring två tredjedelar av antalet ledamöter. Enligt förordningen (1977:458) med instruktion för regionstyrelserna består dessa av 14 företrädare för allmänna intressen, två företrädare för verksamheten inom högskolan i regionen (varav minst en skall vara rektor vid statlig högskoleenhet) samt tre företrädare för de anställda och två studeranderepresentanter. Ordförande och övriga ledamöter utses av regeringen för en period om högst tre år. Vice ordförande utses av styrelsen bland dess ledamöter. Regeringen utser även personliga suppleanter för samtliga ledamöter med undantag för ordföranden.

9.6 Ämbetsverksnivå

Inför genomförandet av högskolereformen inrättades ett nytt ämbetsverk – universitets- och högskoleämbetet (UHÄ) – som trädde i funktion den

1 oktober 1976. För den statliga högskoleutbildningen kom UHÄ i princip att ta över de samordningsfunktioner rörande den högre utbildningen som dittills fullgjorts av UKÄ, SÖ, nämnden för socionomutbildning, samarbetsnämnden för journalisthögskolorna, den för de båda gymnastik- och idrottshögskolorna gemensamma styrelsen samt statens kulturråd.

Det åligger ämbetet att för högskolan i dess helhet följa utvecklingen av utbildning och forskning inom och utom landet. UHÄ utarbetar planeringsramar för den grundläggande högskoleutbildningen samt svarar för översiktlig och samordnande planering för såväl den grundläggande högskoleutbildningen som för forskning och forskarutbildning. UHÄ har även att utarbeta underlag för riksdag och regering i fråga om beslut avseende inriktning och utveckling av utbildnings- och forskningsresurserna samt villkoren för utbildnings- och forskningsverksamheten.

UHÄ leds av en styrelse bestående av universitetskanslern (ordförande), planeringschefen (vice ordförande), ordförandena i de fem planeringsberedningarna samt fyra andra ledamöter.

De inom dåvarande UKÄ befintliga fakultetsberedningarna ersattes vid omorganisationen av fem planeringsberedningar för grundläggande högskoleutbildning, forskning och forskarutbildning. Beredningarna har var och en ansvaret för en yrkesutbildningssektor och bereder frågor om utbildningens och forskningens utveckling, villkor och behov samt om forskningens, samhälls- och yrkeslivets krav på utbildningen. Planeringsberedningarna består av ordförande och högst 16 andra ledamöter. Bland dessa finns representanter för de delar av samhälls- och yrkeslivet som har anknytning till resp. beredningsansvarsområde, samt för lärare, andra anställda och studerande inom ansvarsområdet.

Universitetskanslern är chef för ämbetet och förordnas av regeringen för högst sex år. Icke självskrivna ledamöter i styrelsen samt ordförandena och andra ledamöter i planeringsberedningarna förordnas av regeringen för högst tre år.

10 Den grundläggande högskoleutbildningens forskningsanknytning

10.1 Inledning[1]

Den grundläggande högskoleutbildningens kontakt med forskning har traditionellt bestått i dels ett personsamband forskare-lärare, dels ett lokalmässigt samband mellan å ena sidan forskning/forskarutbildning och å den andra grundutbildning. Bevarandet av dessa samband sågs länge som ett oundgängligt krav. 1945 års universitetsberedning utgick i sitt arbete således från att vetenskaplig skicklighet skulle krävas av alla universitetslärare och att forskning och undervisning inte borde skiljas åt (SOU 1946:9) Docentinstitutionen. Den under 1950-talet starkt ökande studerandetillströmningen till universiteten ledde emellertid till att man i debatten kring åtgärder för att tillgodose behoven ifrågasatte lärarnas dubbla uppgifter. 1955 års universitetsutredning fick bl. a. i uppgift att pröva om professorernas undervisning kunde skiljas från den mer elementära.

I sitt första betänkande (SOU 1957:24) Den akademiska undervisningen. Forskarrekryteringen, betonade utredningen den vetenskapliga undervisningens betydelse men uttalade att uppgiften att både forska och undervisa inte behövde gälla varje befattning. Utredningen föreslog därför införande av en ny tjänstetyp, universitetslektorat, med undervisning som huvuduppgift. Av tjänsteinnehavarna skulle krävas avlagt disputationsprov samt styrkt pedagogisk skicklighet. Departementschefen anslöt sig i prop. 1958:104 till utredningens förslag.

Universitetsexpansionen påverkade även det lokalmässiga sambandet mellan forskning och grundutbildning. I debatten kring den nödvändiga utbyggnaden diskuterades om denna skulle ske vid befintliga universitet eller förläggas till nya universitet, eventuellt utan kostnadskrävande forskningsresurser. Kraven på en ökad decentralisering ställdes mot de fördelar en koncentration av forskningsresurserna skulle medföra för forskningen.

Den år 1963 tillsatta universitetsutredningen (U 63) hade enligt direktiven att överväga om akademisk utbildning på flera orter, i första hand vid ytterligare ett universitet, var erforderlig. U 63 presenterade i sitt huvudbetänkande (SOU 1965:11) Utbyggnaden av universitet och högskolor. Lokalisering och kostnader I, tre utbyggnadsalternativ. Ett av dessa innebar inrättande av fyra universitetsfilialer med undervisning upp till två betygsenheter. Undervisningen skulle bestridas av universitetslektorer samt av en ny lärarkategori, senare kallad universitetsadjunkter. Departementschefen framhöll i prop. 1965:141 som byggde på kommittébetänkandet, att en splitt-

[1] Detta avsnitt bygger på framställningen i Ds U 1975:15, Utbildning och forskning.

ring av forskningen måste undvikas samtidigt som en ytterligare decentralisering av lågstadieutbildningen var nödvändig. Han förordade därför filialalternativet och riksdagen fattade sedermera beslut i enlighet med detta.

10.2 1968 års utbildningsutredning

10.2.1 *Allmänt*

1968 års utbildningsutredning (U 68) fick i uppdrag att överväga en fortsatt decentralisering av den eftergymnasiala utbildningen. U 68 publicerade under arbetets gång ett antal debattpromemorior. Frågan om den grundläggande högskoleutbildningens forskningsanknytning diskuterades i en PM (1970) Högre utbildning, forskningsanknytning och studieorganisation, i vilken grundutbildningens uppgift definierades med begreppen "studieträning", "kunskapsberedskap" och "metodskolning". De åtgärder som utredningen behandlade gällde främst utbildningens innehåll och verksamhetsformer.

Utredningen presenterade i sitt slutbetänkande (SOU 1973:2) Högskolan, förslag till högre utbildning på 19 orter i landet. Resurser för forskning /forskarutbildning skulle emellertid även fortsättningsvis koncentreras till de sju orter (Stockholm, Uppsala, Linköping, Lund/Malmö, Göteborg, Umeå och Luleå) som redan hade sådana resurser. De skäl som, utöver de allmänt regionalpolitiska, motiverade denna spridning av den grundläggande högskoleutbildningen var bl. a.

- ☐ strävan att erbjuda utbildning nära de studerandes bostadsort
- ☐ önskan att sprida utbudet av utbildning jämnare över landet
- ☐ strävan att begränsa utbildningsenheternas storlek och anknyta dem till samhället i övrigt.

Genom decentralisering skulle nya studerandekategorier med skiftande utbildningsbakgrund och intressen och nya yrkesmål tillföras högskoleutbildningen.

Forskningens betydelse för grundutbildningen fastslogs i och med att man utgick från att *all* utbildning borde ha ett samband med forskning. Mål och medel för forskningsanknytning måste emellertid, med hänsyn till den i många avseenden mycket heterogena högskoleutbildning som förslaget avsåg, kunna skifta avsevärt. Syftet borde vara att finna ändamålsenliga lösningar med utgångspunkt i de särskilda förhållanden som var aktuella för olika högskoleutbildningar och på olika orter. Varje högskoleutbildning borde få utveckla sin särart – traditionella mönster för forskningsanknytning borde sålunda inte direkt tillämpas på all högskoleutbildning.

10.2.2 *U 68:s förslag rörande former för forskningsanknytning*

Den av U 68 föreslagna högskoleorganisationen – en indelning av landet i sex högskoleregioner med fristående högskoleenheter – avsåg bl. a. att

göra det lättare att utveckla ändamålsenliga kontaktvägar mellan forskning och grundutbildning. Man betonade vikten av regional samverkan mellan enheter med och enheter utan fast forskningsorganisation. Ett informellt organ för samråd mellan högskolestyrelserna och styrelserna för de kommunala högskoleutbildningarna (främst i regioner med mer än en statlig högskola) förordades. Styrelsen för den största statliga högskolan i varje utbildningsregion förväntades ta initiativ till och svara för den administrativa servicen till ett sådant organ. Samrådet skulle gälla främst planering och gemensamt utnyttjande bl. a. av personal vid uppbyggnad av en ny högskola eller utbildningslinje, samt frågor om rekrytering av studerande från mindre högskoleenheter till forskarutbildning.

U 68 föreslog vidare ett system för resursutnyttjande som bl. a. innebar ökad frihet i fråga om utnyttjande av lärarkrafterna. Tjänstgöring av t. ex. en professor i grundutbildning skulle kunna vara både nödvändig och önskvärd, såväl från verksamhetens som den enskilde lärarens synpunkt. Kontakterna mellan forskning/forskarutbildning och grundutbildning skulle därigenom väsentligt underlättas. De formella förutsättningarna för sådana lärarbyten borde därför förbättras. Lärarbyten borde, enligt utredningen, kunna ske såväl mellan institutioner inom en högskola som mellan olika högskolor, och medel därför beräknas över anslagen till grundutbildningen. För den enskilde läraren skulle undervisningen kunna koncentreras i tiden så att tjänstgöringen kunde medge sammanhängande perioder för forskning. Sådana omfördelningar skulle, liksom planering av lärarbyten, kunna vidtas av högskolestyrelsen.

U 68 förordade vidare att – som ett led i anknytningen till forskning och forskarutbildning för berörda lärares del – samtliga innehavare av ordinarie universitetslektorat och lektorat med motsvarande kompetenskrav också vid högskolor utanför den dåvarande universitetsorganisationen skulle ingå som ledamöter i närmast berörd fakultet eller sektion.

För de lärare som inte genomgått forskarutbildning nämns i betänkandet andra former för forskningsanknytning. Kontakt med aktuell forskning borde t. ex. erhållas genom

- ☐ återkommande engagemang i forskningsprojekt
- ☐ ämnesmässig fortbildning
- ☐ deltagande i pågående forskarutbildning
- ☐ engagemang i pedagogiskt utvecklingsarbete direkt knutet till undervisningen.

Värdet av kontakter även med yrkeslivet eller med andra former av utbildning, t. ex. vuxenutbildning, betonades. Det övergripande ansvaret för planering av lärarnas fortbildning skulle ligga hos högskolestyrelsen.

Undervisningen bör för de studerande framstå som en helhet. För att underlätta lärarnas samarbete föreslog U 68 därför inrättande av lärarlag. Dessa skulle också kunna bidra till kontakter mellan högskolor med och högskolor utan forskningsresurser. Utredningen föreslog slutligen att universitetslektorer och lärare med motsvarande tjänst (oavsett högskoleort), skulle tillhöra fakultetskollegium i regionen.

10.3 U 68-beredningen

Med hänsyn till vad som kommit fram vid remissbehandling m. m. av U 68:s förslag, tillsattes en särskild beredning, U 68-beredningen. Denna delade U 68:s bedömning att all utbildning borde ha samband med forskning men betonade detta starkare än U 68. Remissinstansernas invändningar (främst från universitetshåll) gällde i första hand förslagen om utbyggnad av högskoleutbildning på orter utan fast forskningsorganisation samt om utformningen av den institutionella organisationen med hänsyn till dess konsekvenser för sambandet forskning/högskoleutbildning. Då beredningen anslöt sig till U 68:s förslag beträffande lokalisering av grundläggande högskoleutbildning, föreslogs ytterligare anordningar och åtgärder för att stärka och utveckla forskningsanknytningen över hela fältet av den grundläggande utbildningen.

Beredningen förordade således inrättande av regionstyrelser, vilka skulle fungera som samrådsorgan på regional nivå. Frågan om den grundläggande högskoleutbildningens forskningsanknytning skulle vara en av dessa styrelsers huvuduppgifter, och särskilda medel skulle ställas till deras förfogande för ändamålet. Medlen skulle användas bl. a. för att förlägga forskningsprojekt till högskoleorter utan fast forskningsorganisation och för att lärare på sådana orter skulle beredas tillfälle att tjänstgöra vid högskolor med forskning. Ett av huvudsyftena med den regionala organisationen skulle vara att skapa en plattform för anknytning mellan enheter med och enheter utan forskningsorganisation.

I fråga om tjänsteorganisationen föreslogs att innehavare av lärartjänster som är avsedda främst för forskning och forskarutbildning borde få sitt ansvarsområde vidgat till att omfatta också enheter utan forskningsorganisation. Universitetslektor och lärare med motsvarande kompetens borde vidare få möjlighet att fullgöra viss del av sin tjänstgöring i forskning. Möjligheterna för dessa lärare att tjänstgöra i forskarutbildningen skulle förbättras. Beredningen anslöt sig vidare till U 68:s förslag till vidgad fakultets-/sektionsorganisation.

Beredningen framhöll, liksom U 68, att arten av och formerna för forskningsanknytning måste komma att skifta mellan de olika utbildningarna. Man fann det angeläget att ett mer direkt forskningssamband successivt utvecklas för högskoleutbildning som nu saknar sådant och att särskilda åtgärder bör vidtas för detta.

10.4 Prop 1975:9 om reformering av högskoleutbildningen

I prop. 1975:9 som byggde i huvudsak på U 68:s betänkande, U 68-beredningens förslag samt förslag avlämnade av kompetenskommittén, uttalade föredraganden att anknytning till forskning är en av de faktorer som bör kännetecknа all högskoleutbildning. Ett samspel mellan grundläggande utbildning och forskning/forskarutbildning borde därför utvecklas över hela fältet av högskoleutbildning. Att förse varje enhet för grundläggande utbildning eller varje slag av sådan utbildning med egna, permanenta resurser för forskning/forskarutbildning skulle innebära en splittring av resurserna

som ur vetenskaplig synpunkt vore olycklig. Föredraganden anslöt sig därmed till U 68:s förslag om lokalisering av de fasta forskningsresurserna.

Föredraganden ansåg vidare att de av U 68-beredningen föreslagna anordningarna för anknytning mellan forskning/forskarutbildning och grundutbildning i utgångsläget skulle få särskild betydelse för högskoleutbildning inom de filosofiska fakulteterna och för näraliggande, i huvudsak teoretiskt inriktad utbildning. De skulle emellertid också kunna få betydelse som en modell för utveckling av forskningsanknytning av all utbildning inom högskolan. De föreslagna åtgärderna borde bidra till att

- ☐ utplåna de i dag strikta gränserna mellan enheter med och enheter utan forskningsorganisation (och mellan grundutbildning med direkt forskningsanknytning och grundutbildning utan sådan)
- ☐ ge ett större antal lärare i grundläggande utbildning möjlighet att delta i forskning och forskarutbildning
- ☐ ge ett ökat antal studerande i grundläggande utbildning kontakt med vetenskaplig verksamhet och underlätta den önskvärda breddningen av rekryteringen till forskarutbildning.

Åtgärderna skulle vidare främja en successiv utveckling av ett samspel mellan grundutbildning och forskning/forskarutbildning inom skilda utbildnings- och forskningsområden och på olika orter. De skulle också kunna medverka till att forskning/forskarutbildning inom högskolan i ökad utsträckning inriktas mot problem som formulerats med utgångspunkt i förhållandena inom olika regioner och därigenom i ökad utsträckning befrämja den regionala utvecklingen. Föredraganden anslöt sig även till den av såväl U 68 och som U 68-beredningen förordade breddningen av fakultets-/sektionsorganisationen och uttalade att dessa organ borde ha ett regionalt ansvar.

Departementschefen pekade i propositionen på bl. a. två former för forskningsanknytning. En är att forskarutbildning skall kunna bygga på varje slag av grundläggande högskoleutbildning. Vi har genom tilläggsdirektiv fått i uppgift att se över denna fråga. En annan är att utveckla forskning och forskarutbildning med direkt anknytning till olika grundutbildningars innehåll och problemområden. Att utveckla studieplaner m. m. för forskarutbildning inom nya områden angavs i första hand som en angelägenhet för högskolemyndigheterna i deras fortlöpande planerings- och utvecklingsarbete. I propositionen betonades vidare att det är naturligt att ny forskarutbildning kan komma till stånd i första hand med inriktning mot områden där visst utvecklingsarbete eller forskning redan pågår. Frågan om att utveckla sambandet mellan olika grundutbildningar och forskning/forskarutbildning får i övrigt ytterst prövas i det årliga budgetarbetet.

Utbildningsutskottet (UbU 1975:17) anslöt sig i huvudsak till departementschefens ställningstaganden. Utskottet förordade emellertid en översyn av de organisatoriska förutsättningarna för samverkan mellan grundläggande utbildning och forskning/forskarutbildning. Översynsarbetet borde syfta till att skapa goda förutsättningar för all grundläggande högskoleutbildnings forskningsanknytning. Ett viktigt led i utredningsarbetet skulle vara att se över tjänsteorganisationen med utgångspunkt i att så långt möjligt alla lärare i grundutbildningen skall ha anknytning till forskning. Vi erhöll den 14 augusti 1975 tilläggsdirektiv med denna innebörd.

10.5 Prop. 1976/77:59 om utbildning och forskning inom högskolan m. m.

1975 års riksdagsbeslut utgjorde grunden för ett omfattande planerings- och förberedelsearbete på alla nivåer. I prop. 1976/77:59 anförde departementschefen bl. a., att åtgärder för att söka förverkliga principen om ett samband mellan forskning och grundläggande högskoleutbildning, såväl statlig som kommunal, var en central del i det fortsatta reform- och utvecklingsarbetet. I anslutning till detta betonades vikten av att den nya högskolan redan från starten gavs ekonomiska möjligheter att utföra ett effektivt arbete. Som ett led i strävandena att främja ett utvecklingsarbete på detta område föreslogs att sex miljoner kronor skulle ställas till regionstyrelsernas disposition för ändamålet. I fråga om användningen av dessa medel hänvisade föredraganden till de regionala organisationskommittéernas arbete och angav som exempel åtgärder för att initiera omvårdnadsforskning samt för att utveckla ett samband mellan lärarutbildning och forskning. Propositionen innehöll också förslag till andra åtgärder för att främja sambandet mellan grundläggande utbildning och forskning. Sålunda föreslogs inrättande av en professur i ämnet socialt arbete vid universitetet i Göteborg, samt medel för fortsatt planering av tvärvetenskaplig och tematiskt orienterad forskning som ett komplement till forskarutbildnings- och forskningsorganisationen i Linköping. Vidare fördes i propositionen fram förslag om att fakultets-/sektionskollegierna – jämfört med vad som angivits i prop. 1975:9 – skulle utvidgas bl. a. med docenter och forskarassistenter. Riksdagen anslöt sig till de framförda förslagen.

III Överväganden och förslag

11 Rekrytering

11.1 Inledning

Tillströmning eller rekrytering till fortsatt högskoleutbildning – liksom till annan utbildning – är beroende av en rad samverkande faktorer. Utbildningens organisation och innehåll, utbildningskapacitet och krav på förkunskaper har direkt betydelse för vilka som söker sig till utbildningen och vilka som kan beredas tillträde. Formerna för och nivån på studiestödet och förhållandena på arbetsmarknaden påverkar också de studerandes benägenhet att övergå till fortsatt högskoleutbildning.

Vissa problem vad gäller rekryteringen till den fortsatta högskoleutbildningen är lätta att identifiera. Det gäller t. ex. den ojämna könsfördelningen, underrepresentationen av studerande från arbetarhem och från icke-traditionella högskoleutbildningar. Andra problem är mer diffusa, t. ex. frågan om att rekrytera de för fortsatt högskoleutbildning mest lämpade. I det följande beskrivs en rad omständigheter som är av betydelse för rekrytering till forskarutbildning och annan fortsatt högskoleutbildning. En förbättrad och vidgad rekrytering till fortsatt högskoleutbildning kräver åtgärder av olika karaktär och på flera nivåer inom hela utbildningssystemet. En del av dessa åtgärder berör områden som inte omfattas av våra direktiv. Vissa frågor av betydelse för möjligheterna att lösa rekryteringsproblemen behandlas i första hand i övriga kapitel, t. ex. breddat utbildningsutbud, samspelet forskning – grundutbildning och studiefinansiering.

11.2 Utgångspunkter

11.2.1 *Direktiven*

I våra direktiv anges några utgångspunkter för arbetet med rekryteringsproblematiken. Där framhålls sålunda, att en naturlig utgångspunkt för beslut om dimensionering av forskarutbildningen bör vara en uppskattning av samhällets behov av arbetskraft med den aktuella utbildningen. Detta preciseras i det följande till att avse dels arbetsmarknadens möjligheter att bereda forskarutbildad personal adekvat sysselsättning, dels forskningspolitiska avvägningar rörande forskningsvolymen inom skilda ämnesområden inom högskolan. De studerandes egen önskan att få pröva på fortsatt utbildning

efter grundexamen bör vidare ingå i bedömningsunderlaget när utbildningskapaciteten fastställs. Det vore vidare värdefullt om en begränsning av forskarutbildningen kunde ges en sådan utformning, att det blev möjligt för den studerande att praktiskt pröva sin fallenhet och sitt intresse för forskarutbildning. Föredraganden ansåg det naturligt att man i forskarutbildningen ställer sådana kvalitetskrav att en del av dem som antagits efter en tid kan behöva rådas att inte fullfölja utbildningen. Direktiven tog vidare upp de problem att hävda sig vid urval till forskarutbildning som redovisas av personer, som utan att ha gått igenom grundutbildning vid en viss institution, sökt sig till denna för forskarutbildning. Detta har gällt såväl studerande som kommit från utbildningsenheter utan forskarutbildningsorganisation som personer, som efter viss tids yrkeslivserfarenhet sökt sig till forskarutbildning. Föredraganden framhöll vidare, att det är viktigt att man skapar ett system, som inte missgynnar dem, som på andra vägar än de hittills gängse, söker sig till forskarutbildningen. Genom att rekrytera studerande som har erfarenhet av yrkesverksamhet till forskarutbildningen och därvid ge dem tillfälle att under utbildningen bearbeta problem de mött i arbetslivet, kan problemvalet i högskolans forskning breddas.

11.2.2 *Högskolereformen*

Riksdagens beslut om reformering av högskoleutbildningen återverkar i flera avseenden på rekryteringen av studerande till forskarutbildning och annan fortsatt högskoleutbildning. Detta gäller särskilt de delar av reformen som avser vidgat tillträde till högre studier, återkommande utbildning och det vidgade högskolebegreppet.

De nya reglerna för tillträde till högskolan innebär, att de studerande framdeles kommer att utgöra en mer heterogen grupp än vad som tidigare varit fallet. Bredden i de teoretiska kunskaperna och de studerandes vana vid studier kommer att variera i betydande utsträckning. Många nyinskrivna kommer att ha erfarenhet av yrkesverksamhet. De kommer därmed också att vara äldre än de studerande som kommer direkt från gymnasieskolan.

Riksdagens beslut innebär vidare att den fortsatta planeringen av utbildningssystemet skall utgå från återkommande utbildning som modell för individernas utbildningsplanering och att åtgärder som främjar återkommande utbildning bör prioriteras. Redan under början av 1970-talet har emellertid, i synnerhet vid de filosofiska fakulteterna, ett ändrat mönster i de studerandes utbildningsval framträtt. Det tyder på att de i växande utsträckning planerar sin utbildning efter principen om återkommande utbildning. Man har sålunda kunnat registrera att de studerande väljer enstaka studiekurser framför hela utbildningslinjer, att de väljer kortare och mer yrkesanknutna studiekurser framför längre och teoretiskt inriktad utbildning. Vidare läser ett minskande antal studerande påbyggnadskurser. Ett förverkligande av principen om återkommande utbildning kommer att innebära att medelåldern bland de studerande höjs ytterligare. Dessa förändringar påverkar i sin tur möjligheterna att rekrytera studerande till fortsatt högskoleutbildning, i synnerhet den traditionella forskarutbildningen, genom att benägenheten att gå vidare till fortsatt utbildning kan antas minska med

stigande ålder. Förändringarna i studievalet innebär också att antalet behöriga studerande minskar.

Det vidgade högskolebegreppet innebär att utbildning, som traditionellt hänförts till universitetssektorn, organisatoriskt förs samman med en rad utbildningslinjer, som hittills inte räknats till detta område. Som exempel kan nämnas vissa vårdyrkesutbildningar och utbildningar inom undervisningssektorn. Många av dessa senare utbildningslinjer har f. n. inte någon naturlig fortsättning ovanför grundutbildningsnivån.

Detta belystes i tilläggsdirektiven:

"Denna nya struktur hos högskoleutbildningen förändrar förutsättningarna för rekryteringen till forskarutbildning och annan utbildning efter grundexamen (motsv.). Det är enligt min mening angeläget att man inom hela högskolan utvecklar möjligheter att gå vidare till sådan utbildning. Detta är, som jag berört i prop. 1975:9 (s. 424), av betydelse både för att bredda inriktningen av högskolans forskning och forskarutbildning och för att ge även andra grundutbildningar än dem som återfinns inom den traditionella universitets- och högskoleorganisationen en naturlig anknytning till vetenskaplig verksamhet.

Den önskvärda utvecklingen kan med all sannolikhet i många fall förverkligas inom ramen för utbildning som redan nu anordnas på forskarutbildningsnivå. Härvid uppstår dock särskilda problem vad gäller behörighet, förkunskaper och urval."

11.2.3 *Övrigt*

Reformarbetet inom utbildningsområdet har under efterkrigstiden präglats av en strävan att motverka det starka inflytande som utövas på de studerandes utbildningsval av social bakgrund, bostadsort och kön. Vi anser, att en sådan strävan bör prägla även reformeringen av forskarutbildningen och annan fortsatt högskoleutbildning och återspeglas i de åtgärder som kan komma att vidtas.

Problemen kring rekryteringen av studerande till forskarutbildning rymmer även en kvalitetsaspekt. I utredningens direktiv framhöll föredraganden, att det enligt hans mening är naturligt att man i forskarutbildningen ställer sådana kvalitetskrav att en del av dem som antagits efter en tid kan behöva rådas att inte fullfölja utbildningen. Vi utgår från att en vidgning av rekryteringen till forskarutbildningen till nya grupper studerande inte får leda till en kvalitetssänkning i form av en uppmjukning av de krav som ställts för att en studerande skall bli godkänd i doktorsexamen. Det får inte heller vara fråga om att förändringar i rekryteringen medför en allmän förlängning av den normalstudietid som lades fast vid 1969 års reform av forskarutbildningen.

11.3 Problembeskrivning

11.3.1 *Allmänt*

Rekrytering av studerande till forskarutbildning och annan fortsatt högskoleutbildning rymmer, liksom rekryteringen till varje annan utbildning, dels problem av kvalitativ natur, dels kvantitativa problem, dels ock en

fördelningsproblematik. I förevarande avsnitt sker en genomgång av de skilda problem vi har sökt att beakta vid behandlingen av rekryteringsfrågorna.

11.3.2 *Kravet på kvalitet*

Enligt 8 kap. 22 § högskoleförordningen är grunden för urval bland behöriga till forskarutbildningen graden av förmåga att tillgodogöra sig utbildningen. Samma föreskrift återfanns i förordningen om utbildning vid de filosofiska fakulteterna, som tillkom efter 1969 års forskarutbildningsreform. Bakom en föreskrift av detta slag ligger en önskan att åstadkomma ett positivt urval, dvs. att till forskarutbildningen kunna rekrytera de för utbildningen mest lämpade studerandena. Med hänsyn bl. a. till den betydelse forskningen har för våra möjligheter att påverka samhällsutvecklingen är det ett vitalt intresse att till forskarutbildning kunna rekrytera personer med sådana egenskaper att de har förutsättningar för att på ett framgångsrikt sätt genomgå utbildningen och i sin fortsatta yrkesverksamhet utnyttja de kunskaper och erfarenheter de tillägnat sig. Detta gäller givetvis dem som fortsätter som forskare men i lika hög grad dem som efter utbildningen söker sig till andra yrkesområden.

Det är förenat med stora svårigheter att definiera vilka egenskaper det här är fråga om. Det är symptomatiskt att UKÄ aldrig ansåg det möjligt att meddela de närmare bestämmelser om urval bland behöriga sökande till forskarutbildning som förutsattes i 56 § förordningen om utbildning vid de filosofiska fakulteterna. I den diskussion som förts om vilka egenskaper som karakteriserar en bra forskare framhålls ofta vissa personlighetsdrag som kreativitet, fantasi, uthållighet och förmåga att kritiskt inhämta fakta. Även om ett antal egenskaper av detta slag skulle kunna avgränsas och identifieras möter stora svårigheter om man skall mäta dem för praktisk användning vid urval till forskarutbildning. Det gäller i synnerhet som forskarutbildning inte bör ses som förberedelse enbart för yrkesverksamhet som forskare.

Rekryteringen till forskarutbildningen rymmer också problemet att över huvudtaget intressera de mest lämpade för en fortsatt utbildning. Vad gäller forskarutbildning konkurrerar högskolan med en rad andra verksamheter i samhället. De personer som kan bedömas som mest lämpade att gå igenom forskarutbildning är i många fall samma personer, som är attraktiva för arbetsmarknaden utanför högskolan. Inom områdena teknik och ekonomi har från tid till annan redovisats svårigheter, att vid rekrytering av forskarstuderande konkurrera med arbetsmarknaden utanför högskolan om de bästa elverna. Man har hävdat att inte minst de ekonomiska villkor som kunnat erbjudas de studerande under forskarutbildningen varit avgörande för högskolans ofta bristande möjligheter att hävda sig i denna konkurrens.

Under början av 1970-talet hade många personer som avslutat grundläggande högskoleutbildning inom bl. a. teknisk och filosofisk fakultet svårigheter att finna anställning på arbetsmarknaden. Det finns anledning att anta, och detta antagande har vitsordats av såväl lärare som studerande vid skilda läroanstalter, att forskarutbildning för den enskilde därvid inte sällan sågs som ett alternativ till arbetslöshet eller en yrkesverksamhet som inte motsvarade den studerandes förväntningar med avseende på lön och arbetsuppgifter.

Attityderna till vetenskap och teknologi har förändrats på ett markant sätt under den senaste tioårsperioden. Man har från många håll reagerat mot en samhällsutveckling, som upplevts som styrd huvudsakligen av den tekniska utvecklingen, med en viss tveksamhet till teknik och naturvetenskap. Dessa attitydförändringar kan – tillsammans med andra faktorer – antas ligga bakom det kraftigt minskade intresset för naturvetenskaplig och teknisk utbildning: den s. k. naturvetarkrisen. Förändringarna har återverkat också på tillströmningen till forskarutbildningen. De nämnda attitydförändringarna har å andra sidan bidragit till ett relativt sett ökat intresse för samhällsvetenskapliga och beteendevetenskapliga studier. Det är sannolikt att studerande med svag studietradition och utbildningsbakgrund påverkats starkast av attitydförändringarna.

Såvitt vi kan bedöma, bidrar inte förhållandena på arbetsmarknaden och förändringarna i attityderna till forskning till, att de för forskarutbildning mest lämpade studerandena söker sig till denna utbildning. Mycket talar i stället för att effekterna är de motsatta.

Det är mot denna bakgrund angeläget att finna åtgärder som kan göra forskarutbildning – och annan fortsatt högskoleutbildning – till ett realistiskt och attraktivt alternativ till yrkesverksamhet utanför högskolan.

11.3.3 *Kvantitativa frågor*

Vid en balanserad rekrytering av studerande till forskarutbildning bör antalet studerande, som söker sig till denna utbildning inom skilda områden, i stora drag överensstämma med antalet tillgängliga utbildningsplatser. Vid stora avvikelser mellan de studerandes önskemål och antalet tillgängliga utbildningsplatser uppstår problem antingen genom att ett betydande antal personer inte kan få den utbildning de önskar eller genom att samhällets behov av forskarutbildad personal inte kan tillgodoses. Som en följd av den tröghet som präglar möjligheterna att omfördela resurser inom högskolan, kan vidare en situation med brist på sökande till forskarutbildning inom vissa områden leda till att tillgängliga resurser utnyttjas dåligt.

Om ett ändamålsenligt planerings- och ledningssystem för forskning och forskarutbildning skapas är, sett från högskolans synpunkt, en situation med alltför stort antal sökande till forskarutbildning jämförelsevis enkel att bemästra. Genom studievägledning, avrådning och antagningsbegränsning är det möjligt att nå överensstämmelse mellan tillgängliga utbildningsplatser och antalet antagna studerande.

Ett alltför litet antal sökande till forskarutbildning inom ett visst område i förhållande till den önskade volymen är en betydligt mer bekymmersam situation för samhället och för högskolan. Möjligheterna att stimulera lämpade studerande att söka sig till forskarutbildning inom skilda områden kommer att vara avgörande för möjligheterna att framgångsrikt tillämpa ett system med dimensionering av forskarutbildningen.

Strukturella förändringar i tillströmningen till forskarutbildningen kommer alltid att vara svåra att entydigt fastställa och förklara. Med hänsyn till den långa tid som löper mellan det en tendens kan avläsas, åtgärder sättas in och få effekt i form av förändrad examination, är det angeläget att man skapar mekanismer för att kontinuerligt följa utvecklingen inom

forskarutbildningen. Vi kommer i kapitel 17 att närmare redovisa behovet av strategisk planering inom området forskning och forskarutbildning.

För att motverka en vikande tillströmning till olika delar av forskarutbildningen kommer det att krävas åtgärder såväl för att stimulera studerande, som avslutat den grundläggande utbildningen, att gå direkt över till forskarutbildning, som att skapa möjligheter för personer som varit yrkesverksamma någon tid att söka sig till högskolan för att genomgå forskarutbildning eller annan fortsatt högskoleutbildning.

En individs benägenhet och möjligheter att gå vidare till fortsatt högskoleutbildning efter avslutad grundläggande utbildning bestäms i hög grad av tidigare studieval och av de erfarenheter han förvärvat genom utbildning och eventuell yrkesverksamhet. Allmänna attityder i samhället till teknik och vetenskap torde vara av betydelse i detta sammanhang. Som tidigare nämnts påverkar arbetsmarknadssituationen för personer med grundläggande högskoleutbildning, liksom bedömningar av framtidsutsikterna för dem som avlagt doktorsexamen, de studerandes benägenhet att gå vidare till fortsatt utbildning. Även utsikterna beträffande finansiering av den fortsatta utbildningen, liksom i vilka former utbildningen kan bedrivas och möjligheterna att inom ramen för forskarutbildningen få bearbeta problem, som upplevs som väsentliga, kan antas påverka den studerandes beslut. Det är vidare troligt att de faktorer – social bakgrund, studietradition i hemmiljön, kön, bostadsort – som på andra nivåer i utbildningssystemet visat sig ha starkt inflytande på individens utbildningsval påverkar även övergången till forskarutbildning. En studerande som avslutat grundläggande högskoleutbildning – och i än högre grad den som därefter yrkesarbetat några år – befinner sig i en ålder där familjebildning och försörjaransvar spelar en avgörande roll för valet mellan yrkesverksamhet och fortsatt utbildning.

I kapitel 4 och i bilaga 5 redovisas vissa uppgifter beträffande de studerandes studieval inom den grundläggande högskoleutbildningen. Redovisningen avser att belysa tre faktorer, som påverkat möjligheterna att rekrytera erforderligt antal studerande till forskarutbildningen. Det gäller valet av kortare studieprogram framför hela utbildningslinjer, valet av grundläggande ofta yrkesförberedande kurser, framför forskningsförberedande fördjupningskurser samt den stigande medelåldern bland de nyinskrivna.

De två förstnämnda faktorerna är av betydelse för rekryteringen till forskarutbildningen främst därigenom, att ett minskande antal studerande uppnår behörighet att antas till forskarutbildning. Inom de filosofiska fakulteterna, där den redovisade utvecklingen är mest accentuerad, har antalet personer som avslutat utbildning på D- och C-nivå drastiskt minskat under 1970-talet (se figur 6 och 7).[1] I ämnen, som traditionellt haft en omfattande forskarutbildning, såsom historia, har rekryteringsunderlaget minskat med upp till 80 procent jämfört med nivån i början av 1970-talet. Denna utveckling är delvis en följd av den minskade tillströmningen till bl. a. de filosofiska fakulteterna under 1970-talets första år men torde också återspegla mer djupgående förändringar i de studerandes studieval. Vårterminen 1977 var sålunda 60 procent av de nyinskrivna vid filosofisk fakultet över 24 år. Motsvarande siffra vid tiden för 1969 års forskarutbildningsreform var 17 procent. En liknande tendens kan iakttas bland de studerande i forskarutbildningen.

[1] Hänvisningarna i detta kapitel avser bilaga 5.

Under 1970-talet har man kunnat registrera kraftiga förändringar av de studerandes val av studieinriktning såväl inom gymnasieskolan som inom högskolan. Inom gymnasieskolan gäller det en förskjutning från de tre- och fyraåriga linjerna till de tvååriga samt en minskning såväl i absoluta som relativa tal av de tre- och fyraåriga N- och T-linjerna. Inom högskolan har, delvis som en följd av förändringarna inom gymnasieskolan, ett allt färre antal studerande sökt sig till de naturvetenskapligt inriktade utbildningslinjerna. Denna minskning har gått ut över i första hand de matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna men också de tekniska fakulteterna har fått vidkännas de studerandes minskade intresse för naturvetenskapligt inriktad utbildning. Denna utveckling, den s. k. naturvetarkrisen, har uppmärksammats av de ansvariga myndigheterna, som också sökt analysera de bakomliggande orsakerna och möjligheterna att vidta åtgärder för att bryta och om möjligt vända trenden. Det minskande intresset för naturvetenskapligt inriktade studier återverkar självfallet också på möjligheterna att rekrytera studerande till forskarutbildning inom dessa områden.

En del av förklaringen till den svaga tillströmningen till naturvetenskapligt inriktad utbildning såväl inom gymnasieskolan som inom högskolan torde ligga i de grundläggande attitydförskjutningar i samhället som tidigare antytts.

I det föregående berördes också den inverkan förhållandena på arbetsmarknaden för personer med grundläggande högskoleutbildning kan ha på möjligheterna att rekrytera de för forskarutbildning mest lämpade studerandena till sådan utbildning. Arbetsmarknadens efterfrågan på och värdering av personer med grundläggande högskoleutbildning och forskarutbildning har naturligtvis betydelse för rekryteringen till forskarutbildningen i kvantitativt avseende. Inom områden där efterfrågan på personal med grundläggande högskoleutbildning är stor har högskolan ofta svårigheter att rekrytera studerande för fortsatta studier. Forskarutbildningens meritvärde på arbetsmarknaden anses inom många områden – t. ex. de teoretiskt-medicinska ämnena – vara av betydelse i detta sammanhang. I de fall meritvärdet är litet eller oklart när det gäller yrkesverksamhet utanför högskolan är incitamenten för den studerande att gå vidare till forskarutbildning givetvis svagare än där det omvända förhållandet gäller. Man bör också räkna med att den studerande i valet mellan fortsatt utbildning och yrkesverksamhet söker värdera de karriärmässiga och lönemässiga vinster han kan uppnå genom att gå igenom forskarutbildning. Det bör i detta sammanhang konstateras att forskarutbildning utanför utbildningssektorn endast i ett fåtal fall torde vara formellt krav för behörighet till viss tjänst.

Vid den studerandes bedömning av en forskarutbildning spelar också de ekonomiska villkoren under utbildningen en viktig roll. Frågan om studiefinansieringen behandlas utförligt i kapitlen 6 och 13. I detta sammanhang skall endast konstateras att den studerande har att värdera dels möjligheten att trygga sin försörjning under en jämförelsevis lång utbildning, dels de ekonomiska villkor som erbjuds i relation till vad arbetsmarknaden utanför högskolan kan erbjuda.

Av betydelse för rekryteringen till forskarutbildningen, särskilt av personer som är yrkesverksamma utanför högskolan, är utbildningens inriktning och möjligheterna vad gäller val av problemområde för avhandlingsarbetet. En

förutsättning för att forskarutbildning skall vara attraktiv för personer, som varit yrkesverksamma under någon tid är att utbildningen kan inriktas och ämnet för avhandlingsarbetet kan väljas så, att en naturlig anknytning kan skapas till den studerandes yrkesverksamhet.

11.3.4 *Fördelningsproblem*

Som antytts i det föregående spelar faktorer som social bakgrund, kön samt bostadsort viss roll också när det gäller övergång från grundläggande högskoleutbildning till forskarutbildning. Tillgängliga data tyder på att dessa faktorer som så starkt påverkar valet mellan fortsatt utbildning och yrkesverksamhet på lägre nivåer inverkar också vid övergången till forskarutbildning. Sålunda utgör kvinnorna en mindre andel av de forskarstuderande än av de studerande i grundläggande utbildning vid samtliga fakulteter utom den tekniska (se tabell 11 och 16 samt figur 13).

Motsvarande gäller om man grupperar de forskarstuderande efter faderns yrke. Studerande från arbetarhem utgör därvid en lägre andel av totalantalet studerande inom forskarutbildning än inom den grundläggande utbildningen (se tabell 5 och 17). I båda dessa fall kan man emellertid konstatera att övergången till forskarutbildningen utgör det sista i en serie val mellan å ena sidan längre ofta teoretiskt inriktad utbildning och å den andra kortare och mer yrkesinriktad utbildning eller yrkesverksamhet. Av långt större betydelse än de val som sker inför övergången till forskarutbildningen är valet mellan fortsatt utbildning och yrkesverksamhet efter grundskolan och efter gymnasieskolan.

I direktiven till utredningen berörs de skilda förutsättningar för att vinna tillträde till forskarutbildning och annan fortsatt högskoleutbildning som gäller för studerande som gått igenom grundläggande högskoleutbildning vid en viss institution och för studerande som utifrån söker sig till institutionen. Det är uppenbart att förutsättningarna att bedöma de sökandes lämplighet att genomgå utbildningen varierar kraftigt. En vidgad rekrytering till fortsatt högskoleutbildning från högskoleenheter som saknar fast organisation för forskning och forskarutbildning kräver bl. a. aktiva insatser för att på ett så tidigt stadium som möjligt knyta kontakter mellan studerande på dessa orter och institutioner där fortsatt högskoleutbildning bedrivs. Detta problem kommer att få större omfattning i framtiden genom att studerande från hela högskolan i ökad utsträckning förutsätts gå över till fortsatt högskoleutbildning. I kapitel 18 behandlas en rad förslag, som syftar bl. a. till att förbättra kontakterna mellan institutioner och högskoleenheter utan fast forskningsorganisation och institutioner med sådan organisation.

I det följande redovisas fyra faktorer, som bör medverka till ett ökat antal sökande till forskarutbildning och påbyggnadsutbildning från andra institutioner och högskoleenheter. Vidare kan våra förslag i kapitel 14 innebära, att urval mellan sökande behöver ske i större omfattning än f. n.

Högskolereformen innebär en väsentlig vidgning av högskolebegreppet. Det innebär att till högskolan förs en rad utbildningar som hitills haft ingen eller endast svag anknytning till forskning och forskarutbildning. En av de uppgifter som angavs i tilläggsdirektiven var att

"pröva i vilken utsträckning åtgärder bör vidtas för att inom den nya högskolan möjliggöra övergång till befintlig utbildning över grundexamensnivå från utbildningslinjer som i dag inte har någon naturlig fortsättning."

I det följande redovisas förslag som syftar till att dels undanröja de formella hinder som kan finnas för studerande från olika delar av den vidgade högskolan att gå över till forskarutbildning, dels skapa reella förutsättningar för dessa studerande att om de så önskar gå vidare till forskarutbildning. Man bör inte räkna med att dessa åtgärder på kort sikt kommer att leda till en omfattande övergång till forskarutbildning från utbildningslinjer som hittills haft liten eller ingen kontakt med forskning och forskarutbildning. De faktiska förutsättningarna för de studerande inom hela högskolan att gå vidare till forskarutbildning kommer att förbättras i takt med att åtgärder vidtas för att förverkliga ett samspel mellan forskning och all grundläggande högskoleutbildning.

I direktiven till utredningen anges vidare som ett mål att underlätta för personer som efter grundläggande högskoleutbildning yrkesarbetat någon tid att söka sig till högskolan för att gå igenom forskarutbildning. Många av dessa kan väntas söka sig till andra institutioner och andra läroanstalter än dem där de genomgått sin grundläggande högskoleutbildning.

I kapitel 14 berörs möjligheterna att på längre sikt skapa bättre förutsättningar för forskning och forskarutbildning inom vissa ämnen med litet antal forskare och studerande genom att föra samman de fasta forskningsresurserna till en ort. En sådan omlokalisering måste givetvis förenas med åtgärder, som så långt möjligt eliminerar hindren för lärarnas och de studerandes geografiska rörlighet, men också med åtgärder, som skapar garantier för lika bedömning av sökande till forskarutbildning oavsett studieort under grundutbildningen.

11.4 Överväganden och förslag

11.4.1 *Allmänt*

I föregående avsnitt har redovisats en rad omständigheter som påverkar möjligheterna att rekrytera studerande till forskarutbildningen. I betydande utsträckning är det fråga om förhållanden inom verksamhetsområdet forskning och forskarutbildning vid högskolan. I ett antal fall är det emellertid fråga om problem, vars orsaker är att söka inom högskolans grundläggande utbildning eller i samhället utanför högskolan. Det senare gäller särskilt i de fall det är fråga om allmänna attityder och värderingar till vetenskap och teknik.

Möjligheterna att bemästra de redovisade problemen är beroende av var eventuella åtgärder behöver sättas in. Förändringar som rör forskarutbildningens organisation, inriktning och verksamhetsformer ligger helt inom det ansvarsområde som bestäms av direktiven och eventuella åtgärder bör kunna sättas in så snart statsmakterna tagit ställning till framförda förslag. Åtgärder som rör högskolan i övrigt kan behöva analyseras ytterligare då de återverkar på den organisation för grundläggande högskoleutbildning som trätt i kraft den 1 juli 1977. Avsaknaden av erfarenheter av högskolereformen

vad gäller dess eventuella återverkningar på forskarutbildningen gör det vanskligt att nu förorda mer genomgripande förändringar på denna nivå. Vad slutligen gäller problem, som har sin grund utanför högskolan, bör man räkna med betydande svårigheter att uppnå annat än långsiktigt verkande förändringar.

De problem som redovisas i föregående avsnitt bör mötas genom en rad åtgärder som sätts in samtidigt. De förslag som förs fram i det följande syftar till förändringar inom huvudsakligen fyra områden. Det gäller vidgning av *rekryteringsbasen* för forskarutbildningen, forskarutbildningens och forskningens *inriktning* och *innehåll,* forskarutbildningens *verksamhetsformer* samt *studiefinansieringen.*

11.4.2 *Vidgad rekrytering*

En rad förändringar inom högskolan och i samhället i övrigt har, som redovisats i det föregående, lett till att den traditionella basen för rekrytering av studerande till fortsatt högskoleutbildning har minskat, i synnerhet inom de filosofiska fakulteterna. I takt med att den grundläggande utbildningen anpassas till krav, som återkommande utbildning som modell för individernas utbildningsplanering ställer, kan den inledda utvecklingen komma att accentueras. Det är då både naturligt och nödvändigt att söka vidga rekryteringsbasen för den fortsatta högskoleutbildningen till att omfatta dels en större andel av högskolans utbildningslinjer än f. n., dels personer som lämnat högskolan och varit yrkesverksamma någon tid. Samtidigt bör man vidta åtgärder, som bidrar till att hålla den traditionella rekryteringsbasen på en hög nivå.

En vidgad rekrytering till forskarutbildning och annan utbildning som bygger på grundläggande högskolutbildning är också ett mål i sig. Genom att de studerande får en mer varierande erfarenhetsbakgrund kan forskning och forskarutbildning tillföras nya idéer och ges en mer mångsidig inriktning. Vidare bör högskolereformen fullföljas på nivån ovanför grundutbildningen på så sätt att man kan definiera vad som fordras för övergång från alla delar av högskolan till fortsatt högskoleutbildning.

En vidgning av rekryteringsbasen för fortsatt högskoleutbildning till att omfatta hela eller praktiskt taget hela högskolan förutsätter ett omfattande utvecklingsarbete inom den grundläggande utbildningen. I kapitel 18 redovisas en rad förslag, som syftar till att förändra utbildningen på ett sådant sätt, att ett naturligt samspel med forskning inom relevanta områden kan komma till stånd. Detta utvecklingsarbete bör innebära bl. a. att man för in forskningsförberedande moment i utbildningslinjer som f. n. saknar sådana.

Även om utbildningens innehåll och uppläggning på grundläggande nivå förändras mot en starkare forskningsanknytning, kan man inte räkna med, att det kommer att bli möjligt att annat än i undantagsfall gå direkt över till forskarutbildning från t. ex. de tvååriga utbildningslinjerna. För att en vidgad rekrytering till forskarutbildning och annan fortsatt högskoleutbildning skall kunna realiseras är det nödvändigt att skapa ett utbildningsutbud, framför allt i form av enstaka kurser, som gör det möjligt för den studerande att komplettera sin utbildning för att vinna behörighet för tillträde till for-

skarutbildning eller annan fortsatt högskoleutbildning. I många fall kan sådan komplettering sannolikt ske inom ramen för befintligt kursutbud. Man bör emellertid räkna med, att det inom vissa områden kan vara mer ändamålsenligt att anordna särskilda forskningsförberedande kurser – "sneddningskurser". Berörda linjenämnder bör ha ansvaret för utvecklingen av sådana kurser och därvid ha nära samarbete med forskarutbildnings- och fakultetsnämnder. Vi har i kapitel 19 beräknat resurser för utveckling och viss drift av denna typ av forskningsförberedande kurser.

Anpassningen av de formella behörighetsbestämmelserna är viktig när det gäller att vidga rekryteringsbasen för den fortsatta högskoleutbildningen. I avsnitt 11.5 redovisas förslag till förändrade bestämmelser om behörighet för tillträde till fortsatt högskoleutbildning. Förslaget bygger, i likhet med vad som gäller för grundläggande högskoleutbildning, på en uppdelning i allmän och särskild behörighet. Förslaget innebär att avslutad utbildning inom utbildningslinje omfattande minst 80 poäng ger allmän behörighet. Kraven för särskild behörighet fastställs lokalt för varje ämne eller utbildning särskilt och förutsätts ange både behovet av fördjupning i ämnet för forskarutbildningen eller påbyggnadsutbildningen och behovet av förkunskaper i metodämnen och angränsande vetenskaper.

11.4.3 *Ekonomiska villkor m. m.*

För att i ökad utsträckning rekrytera studerande till fortsatt högskoleutbildning bland dem som är yrkesverksamma, fordras en rad samverkande åtgärder såväl på arbetsmarknaden som inom högskolan.

Genom lagstiftning har arbetstagare givits rätt till ledighet för utbildning (SFS 1974:981). Någon inskränkning i lagens giltighet, som skulle utesluta forskarutbildning, finns inte. Däremot har arbetstagare, som ej har utbildning motsvarande nioårig grundskola, företräde om flera arbetstagare inte samtidigt kan beredas ledighet. Arbetsgivaren har möjlighet att skjuta upp begärd ledighet upp till två år. Den som varit ledig för studier har rätt att efter avbrutna eller avslutade studier återfå likvärdiga arbetsuppgifter.

Lagen ger sålunda alla arbetstagare formell rätt till ledighet för studier. Fortsatt högskoleutbildning och i synnerhet forskarutbildning är emellertid av sådan karaktär att andra åtgärder kan vara mer ändamålsenliga när det gäller att främja övergång från yrkesverksamhet till fortsatt utbildning.

Det förslag till studiefinansiering som presenteras i kapitel 13 innebär att utbildningsbidragen ligger på en nivå som ger de flesta studerande möjlighet till studier på heltid. I de enskilda fallen kan emellertid de studerande föredra att bedriva sin forskarutbildning på deltid antingen av ekonomiskt nödtvång eller därför att de bedömer deltidsarbete som värdefullt. För flertalet yrkesverksamma är möjligheterna till en tillfredsställande lösning av finansieringsfrågan sannolikt helt avgörande för beslut om övergång till fortsatt högskoleutbildning. Bl. a. av detta skäl torde ökade möjligheter till deltidsarbete positivt kunna påverka rekryteringen av yrkesverksamma. Sålunda torde möjlighet att kombinera deltidsarbete med deltidsstudier vara angelägen, särskilt för dem som genom fortsatt högskoleutbildning önskar förbättra sina förutsättningar att lösa problem, som de möter i yrkesverk-

samheten, eller få möjlighet att bearbeta sådana problem vetenskapligt. Det kan också vara fråga om att utnyttja ett vetenskapligt arbete, som utförs inom ramen för tjänstgöringsskyldigheten, för en doktorsavhandling.

Det åligger statliga myndigheter, att främst av familjesociala och arbetsmarknadspolitiska skäl, medverka till att deltidsarbete anordnas för dem som inte kan arbeta heltid. Vi föreslår att motsvarande skyldighet bör åläggas statliga myndigheter med sektoriellt ansvar för FoU när det är fråga om arbetstagare som önskar genomgå forskarutbildning eller annan fortsatt högskoleutbildning om utbildningen kan bedömas vara av betydelse för myndighetens verksamhet. Man bör också pröva om en sådan föreskrift genom lagstiftning kan utvidgas till att omfatta även den kommunala och privata sektorn.

11.4.4 *Verksamhetsformer och mål*

Även om deltidsstudier redan nu är vanliga inom forskarutbildningen kan det inom skilda fakulteter krävas ytterligare åtgärder för att anpassa verksamhetsformerna så att de passar såväl heltids- som deltidsstuderande. Det gäller särskilt den kursbundna delen av utbildningen.

Den vidgning av rekryteringen till forskarutbildningen som här förordas ställer krav på en anpassning av forskarutbildningens verksamhetsformer till de krav en mer heterogen studerandepopulation kan komma att ställa.

Forskarutbildning och annan fortsatt högskoleutbildning bygger på en lång tidigare studietid. För många studerande kan ytterligare en lång studieperiod inom fortsatt högskoleutbildning te sig avskräckande. Vi föreslår därför att man – i syfte bl. a. att främja rekryteringen av underrepresenterade studerandegrupper – vid utformningen av studieplan för den enskilde studeranden definierar några sammanhängande etapper i utbildningen. Den studerande ges därigenom stöd om han väljer att gå igenom den fortsatta utbildningen i omgångar eller om han väljer att avbryta utbildningen. Det är angeläget att varje etapp i någon mån är ämnesmässigt och pedagogiskt sammanhållen. Detta krav får dock inte leda till förlängning av den totala studietiden. Enligt nu gällande ordning kan den som önskar avbryta en forskarutbildning få bevis över de delar av utbildningen han gått igenom. Vi föreslår inga förändringar i detta avseende.

Vid medicinsk fakultet har rekryteringen till forskarutbildningen i de prekliniska ämnena påverkats negativt bl. a. av den ovisshet de studerande upplever när det gäller möjligheterna att efter ett avbrott för forskarutbildning återuppta läkarutbildningen. Enligt vår mening bör det vara möjligt, att tillförsäkra den studerande en utbildningsplats under förutsättning, att han i god tid anmäler när han önskar återuppta sin grundutbildning. I praktiken tillämpas en sådan ordning på sina håll, dock utan att de studerande ges några garantier.

Vid uppläggningen av forskarutbildningens kursdel kan det finnas skäl att ta hänsyn också till en ökad variation vad gäller de studerandes bakgrund och intresseinriktning. Det är därvid inte fråga om att inom forskarutbildningen söka kompensera eventuella brister vad gäller den teoretiska underbyggnaden. Erforderliga kompletteringar bör ske inom ramen för utbudet av enstaka kurser inom den grundläggande utbildningen. Däremot bör man

söka bredda valmöjligheterna för den enskilde i syfte att möjliggöra en anknytning av utbildningen till den grundläggande utbildningens inriktning eller till vederbörandes yrkeserfarenheter.

Högskolans möjligheter att ge alla forskarstuderande erforderlig handledning bör förbättras genom åtgärder som föreslås i andra delar av betänkandet. Sålunda förordas att lokala beslut om antalet utbildningsplatser, inom de ramar som angivits av statsmakterna, skall grundas på bl. a. omfattningen av tillgängliga handledarresurser. Varje forskarstuderande som antas skall härigenom kunna tillförsäkras handledning i sådan omfattning att givna studietidsnormer kan följas. Den vidgade samverkan mellan högskolan och FoU-arbete utanför denna, som förordas i kapitel 15, bör kunna bidra till att bredda den vetenskapliga kompetens som står till förfogande för handledning. Det bör i detta sammanhang understrykas att högskolans möjligheter att till sig knyta stimulerande handledare är av stor betydelse för rekryteringen till forskarutbildningen. Vi förordar därför ett ökat utnyttjande av kontrakts- eller arvodesanställning av framstående forskare och handledare vilket bör vara ett verksamt instrument för att öka rekryteringen till angelägna områden inom den fortsatta högskoleutbildningen.

Forskningens och utbildningens organisation och inriktning innebär givetvis begränsningar i valet av ämne för avhandlingsarbete och i viss utsträckning också valet av kurser. Skall den breddning av rekryteringsunderlaget som här förordas också leda till en breddad rekrytering måste inom högskolan kunna utvecklas forskning och forskarutbildning, som är relevant för de studerande som kommer från de utbildningslinjer som hittills saknat naturlig fortsättning.

Utvecklingen av forskning och forskarutbildning inom dessa områden bör ske genom samverkan mellan företrädare för den grundläggande utbildningen, olika avnämarintressen och fakultetsorganen. Ansvaret för forskning och forskarutbildning, som kommer till stånd på detta sätt, faller givetvis på fakultets- och forskarutbildningsnämnd (se kapitel 17).

Ett väsentligt incitament för redan yrkesverksamma att söka sig till högskolan för fortsatt högskoleutbildning är möjligheterna att få teoretisk grund för att bearbeta problem de mött i sin yrkesverksamhet. Härvid bör ett vidgat samarbete mellan högskolan och skilda myndigheter med sektoriellt FoU-ansvar samt med organisationer och företag kunna bidra till en mera mångsidig inriktning av forskningsverksamheten. De forskningsprogram som på detta sätt utvecklas bör också successivt kunna bilda grunden för forskarutbildning och annan fortsatt högskoleutbildning. Formerna för detta samarbete utvecklas närmare i kapitel 15.

Erfarenheten av forskarutbildningen efter 1969 års reform visar att betydande fördelar står att vinna i de fall flera forskarstuderande kan knytas till ett större projekt. Effektiviteten i utbildningen förbättras avsevärt bl. a. genom förbättrad handledning, ökade möjligheter till projektanknutna metodkurser och inte minst genom den stimulans ett lagarbete visat sig utgöra för den enskilde studeranden. Arbete inom en projektgrupp bör vidare kunna utgöra ett stöd för studerande, som har annan erfarenhetsbakgrund än den inom området traditionella. Genom att erbjuda fördelar av här nämnt slag bör projektanknuten forskarutbildning också kunna stimulera övergång till forskarutbildning.

Större projekt torde vara en ändamålsenlig form också för forskarutbildning inom områden som fordrar en mång- eller tvärvetenskaplig ansats. I inte ringa utsträckning är de problem som initieras av sektorsorgan m. fl. av sådan karaktär att de fordrar medverkan från flera av högskolans institutioner. Denna arbetsform kan också vara lämplig när det gäller att utveckla forskning och forskarutbildning som anknyter till de utbildningslinjer inom högskolan som nu inte har någon naturlig fortsättning efter grundutbildningsnivån.

För att rekrytera studerande till forskarutbildning och annan fortsatt högskoleutbildning från sådana grundläggande utbildningar som traditionellt saknat såväl forskningsorganisation som forskarutbildning torde problemvalen för avhandlingar och tillämpade arbeten vara av stor betydelse. Problem, som anknyter till tidigare yrkesverksamhet eller till den yrkesutbildning, som dessa studerande har, torde vara en förutsättning för att göra den fortsatta högskoleutbildningen attraktiv. Tematiskt inriktad forskning och forskarutbildning och s. k. aktionsforskning är under utveckling inom skilda delar av högskolan.

Vi förordar att en fortsatt utveckling i denna riktning stimuleras inte minst mot bakgrund av strävan efter att få in nya studerandegrupper i forskning, forskarutbildning och påbyggnadsutbildning.

En väsentlig faktor när det gäller rekrytering till forskarutbildningen är arbetsmarknadens formella och reella värdering av utbildningen. Forskarutbildning utgör formellt behörighetskrav endast för ett litet antal tjänster på arbetsmarknaden främst inom utbildningssektorn. Inom andra områden med formaliserad meritvärdering kan forskarutbildning tillmätas meritvärde, dock utan att vara utslagsgivande, t. ex. vid tillsättning av vissa läkartjänster.

I det föregående har påpekats att den studerande inför valet mellan fortsatt utbildning och yrkesverksamhet i flertalet fall gör en bedömning av den ekonomiska och karriärmässiga nytta han kan ha av utbildningen. Om man bortser från utbildningssektorn och vissa andra klart avgränsade delar av arbetsmarknaden föreligger stora svårigheter att göra en sådan värdering. I debatten har hävdats att en studerande, som avlägger doktorsexamen, på vissa områden av arbetsmarknaden snarast förlorar jämfört med den som övergår till yrkesverksamhet direkt efter avslutad grundutbildning. En större klarhet om forskarutbildningens meritvärde inom alla sektorer skulle kunna verka rekryteringsfrämjande. Vi är emellertid inte beredda att förorda en generellt mer formaliserad meritvärdering. En sådan skulle klart motverka de strävanden mot större horisontell och vertikal rörlighet på arbetsmarknaden som präglat utvecklingen under senare år. Vi förordar dock att den teoretiskt-medicinska forskarutbildningens meritvärde för allmäntjänstgöring och underläkartjänster preciseras.

En del av det motstånd som möter forskarutbildade på arbetsmarknaden utanför högskolan beror sannolikt på bristande information om forskarutbildningens innehåll och den forskarutbildades användbarhet. En bidragande orsak är givetvis det f. n. relativt sett ringa antalet forskarutbildade på arbetsmarkanden utanför högskolan och sjukvården. Det vidgade samspel mellan högskola och arbetsmarknad som bör bli en följd av högskolereformen och av de åtgärder som föreslås i kapitel 15 bör kunna utgöra grund för en bred information från högskolans sida om forskarutbildningen och

de kunskaper och färdigheter den forskarutbildade normalt förvärvat. Det finns anledning att i detta sammanhang särskilt betona den dubbla kompetens, dvs. såväl hög grad av specialisering som bred generell kompetens, som en doktorsexamen ger.

I det förgående har framhållits att kön och social bakgrund verkar styrande också på rekryteringen till forskarutbildningen. Därvid betonades också att den snedfördelning i dessa avseenden som kan registreras inom forskarutbildningen i allt väsentligt grundläggs vid övergången mellan underliggande stadier i utbildningssystemet. Effekterna av dessa styrfaktorer vid övergången till forskarutbildningen svarar för en endast marginell del av den totala snedfördelningen. I syfte att motverka en ytterligare snedvridning av rekryteringen mellan grundläggande utbildning och forskarutbildning har åtgärder som kvotering och differentierat studiestöd övervägts. Även om strävan måste vara att eliminera rådande snedfördelning, bör med hänsyn till de marginella effekterna och till de icke önskade bieffekter som kan förutses, sådana åtgärder inte komma i fråga.

Strukturförändringar inom den grundläggande utbildningen har, som nämnts i det föregående, medfört att forskarutbildningens traditionella rekryteringsunderlag minskat främst vid de filosofiska fakulteterna. Det finns risk att denna utveckling kommer att förstärkas genom den reform av den grundläggande utbildningen som genomförts. Den grundläggande utbildningen inom hittillsvarande filosofiska fakulteterna kommer att vara uppbyggd kring utbildningslinjer och kurser. Vi förutsätter att det ämnesspecifika innehållet i kurser och utbildningslinjer även fortsättningsvis skall kunna urskiljas och bedömas bl. a. i samband med tillträde till fortsatt högskoleutbildning.

Det måste bli en viktig uppgift för berörda organ inom högskolan, främst forskarutbildnings- och linjenämnder, att noga följa utvecklingen av den nya högskolan bl. a. i dessa avseenden. I synnerhet måste de lokala beslut om särskilda förkunskaper för tillträde till forskarutbildning som föreslås i avsnitt 11.5 utformas med beaktande av kursutbudet inom den grundläggande utbildningen. Det övergripande ansvaret för att utvecklingen i detta avseende noga följs faller av naturliga skäl på UHÄ. Det är vidare betydelsefullt att studievägledarna inom högskolan får tillgång till entydigt informationsmaterial vad gäller kraven på särskilda förkunskaper för tillträde till forskarutbildningen.

11.5 Behörighet för tillträde till fortsatt högskoleutbildning

11.5.1 *Allmänt*

Genom högskolereformen träder nya regler för tillträde till grundläggande högskoleutbildning i kraft, om vilka riksdagen fattade principbeslut år 1972 (prop. 1972:84). Genom beslutet regleras, i termer av allmän behörighet och särskild behörighet, möjligheterna för alla studerande som avslutat lägst tvåårig utbildning inom gymnasieskolan, att gå vidare till högskoleutbildning. Vidare öppnas möjlighet för den som är lägst 25 år och varit yrkesverksam i minst fyra år samt har erforderliga särskilda förkunskaper att få tillträde till grundläggande högskoleutbildning.

Utgångspunkten för 1972 års beslut om gymnasieskolans kompetensvärde var 1968 års gymnasieskolereform. Den genomgripande förändring av den gymnasiala utbildningen som då genomfördes och som innebär att all gymnasial utbildning fördes samman i gymnasieskolan, ställde krav på en översyn av bestämmelserna om tillträde till högre utbildning.

Genom högskolereformen har reformarbetet på utbildningsområdet fortsatt och omfattar nu även grundläggande eftergymnasial utbildning. I högskolan har förts samman utbildningslinjer, som traditionellt givit behörighet för tillträde till forskarutbildning, och utbildningslinjer, som saknat naturlig fortsättning på nivån ovanför grundutbildningen. I den nya högskolan skapas vidare förutsättningar för utveckling av nya utbildningslinjer, som förenar moment från skilda delar av högskolan med dess varierande tradition i fråga om anknytning till forskning och forskarutbildning. En huvuduppgift i utvecklingsarbetet inom högskolan är att söka utjämna skillnaderna i fråga om samspel med forskning och annan vetenskaplig verksamhet mellan olika utbildningslinjer.

Ett annat väsentligt moment när det gäller att förverkliga idéerna bakom den nya högskolan är att lägga fast utbildningens kompetensvärde i förhållande till fortsatt utbildning inom högskolan, främst forskarutbildning. Hittillsvarande bestämmelser om behörighet för tillträde till forskarutbildning innehåller krav på examen inom fakulteten samt – vid filosofisk fakultet – krav på studiekurser omfattande minst 60 poäng i ämnet för forskarutbildningen. I studieplanerna för forskarutbildning anges i många fall krav på förkunskaper utöver dem som följer av de generella bestämmelserna i utbildningskungörelserna. Även den som i annan ordning förvärvat motsvarande kunskaper är i princip behörig att antas till forskarutbildning. Behörighetskraven för tillträde till psykologutbildningen ansluter, med vissa preciseringar, till bestämmelserna för forskarutbildningen. För försöksverksamheten med s. k. specialistutbildning inriktad mot samhällsekonomisk utredningsverksamhet i Göteborg begränsas förkunskapskraven i nationalekonomi till 40 poäng.

I anslutning till förberedelsearbetet för högskolereformen uppdrogs åt oss att utarbeta förslag till bestämmelser om tillträde till forskarutbildning, att gälla tills dess ställning kunnat tas till nya bestämmelser på grundval av vårt slutliga förslag. Föredragande statsrådet anslöt sig till förslaget, vilket också bifölls av riksdagen (prop. 1976/77:59).

De interimistiska bestämmelser som sålunda gäller från den 1 juli 1977 innebär, att för allmän behörighet att antas till forskarutbildning skall krävas genomgången allmän utbildningslinje omfattande lägst 120 poäng eller motsvarande kunskaper förvärvade på annat sätt. Härutöver skall i vissa fall gälla som särskilt behörighetskrav studier om minst 60 poäng i det ämne som forskarutbildningen avser.

11.5.2 *Överväganden och förslag*

För att fullfölja högskolereformen och vidga rekryteringen till fortsatt högskoleutbildning är det nödvändigt att se över bestämmelserna om tillträde till forskarutbildning och att lägga fast riktlinjer för bestämmelser om tillträde till annan fortsatt högskoleutbildning. Syftet med översynen bör vara att

skapa bestämmelser som så långt möjligt täcker all grundläggande utbildning inom den nya högskolan. Bestämmelserna bör utformas så att det blir möjligt att definiera varje utbildningslinjes kompetensvärde i förhållande till olika ämnen inom forskarutbildningen och olika påbyggnadsutbildningar. Vid översynen bör man sträva efter att undanröja formella hinder för tillträde för sådana studerande som har erforderlig kompetens, oavsett hur denna inhämtats. De mål vi ställt upp för översynen är dels att skapa förutsättningar för en väsentligt breddad rekrytering till forskarutbildningen, dels att detta skall ske med bevarande av de kvalitativa krav som hittills ställts för tillträde till utbildningen. För att dessa två mål skall kunna förverkligas samtidigt krävs omfattande insatser för att skapa nya vägar att nå förkunskapsnivån.

Forskarutbildning och annan fortsatt högskoleutbildning ställer stora krav på den studerande. Breda faktakunskaper, fördjupning i ett ämne och kännedom om tekniker och metoder är förutsättningar för att den studerande skall kunna tillgodogöra sig utbildningen på ett kvalitativt tillfredsställande sätt. I många fall ställs också krav på kunskaper på högskolenivå i kommunikations- eller metodämnen som statistik, matematik, språk osv. För att beskriva dessa krav kan det vara ändamålsenligt att ansluta till vissa utbildningslinjer eller kurser inom högskolan. Detta innebär emellertid inte att kunskaperna måste ha inhämtats inom högskolan eller inom en viss utbildningslinje.

Hittills gällande bestämmelser för behörighet till forskarutbildning och psykologutbildning är utformade som krav på grundexamen inom fakulteten. Inom de filosofiska fakulteterna ställs krav också på fördjupning i ämnet för forskarutbildning om 60 poäng. Bestämmelserna ger utrymme för en betydande variation i den enskilde studerandes kompetens och förberedelse för forskarutbildning.

Många studerande, som gått igenom utbildningslinjer som hittills inte haft någon naturlig fortsättning över grundexamensnivån, kan i sin utbildning ha inhämtat väsentliga moment av de förkunskaper som krävs. Andra moment kan de ha inhämtat inom ramen för yrkesverksamhet med anknytning till ämnet för forskarutbildningen eller påbyggnadsutbildningen. Det är därför viktigt att man vid prövningen av en studerandes behörighet väger samman såväl formell utbildning som erfarenheter av skilda slag, bl. a. i form av yrkeserfarenhet.

Behörighetsreglerna för tillträde till fortsatt högskoleutbildning bör, som nämnts, täcka dels all grundläggande utbildning inom högskolan, dels all fortsatt högskoleutbildning. Det innebär att reglerna skall kunna tillämpas för övergång mellan utbildningar av starkt skiftande karaktär på båda utbildningsnivåerna. De bör vidare utformas så att utrymme skapas för sakliga bedömningar av den enskilde studerandes förutsättningar och kompetens att genomgå en viss fortsatt högskoleutbildning.

Mot denna bakgrund förordar vi att reglerna för behörighet till fortsatt högskoleutbildning delas in i dels *allmän behörighet,* dels *särskild behörighet.* Denna teknik för att reglera kraven för tillträde till utbildning tillämpas vad gäller den grundläggande högskoleutbildningen. Härutöver fordras former för bedömning av den enskilde sökandes förutsättningar för en viss specifik utbildning.

De allmänna behörighetskraven skall gälla generellt för all fortsatt hög-

skoleutbildning. Kraven för särskild behörighet, som omfattar krav på förkunskaper i ämne eller ämnen, erfarenheter och andra förutsättningar fastställs för varje påbyggnadsutbildning eller varje ämne i forskarutbildningen särskilt. Tillsammans utgör allmän och särskild behörighet för varje enskild utbildning en helhet, som definierar tillträdeskraven.

Allmän behörighet

Det krav på avlagd grundexamen, som hittills gällt för behörighet för tillträde till forskarutbildning, synes ha utgått från en strävan efter att garantera att den studerande gått igenom en utbildning av viss längd och med viss ämnesmässig sammansättning. Examensbegreppets utveckling, särskilt vid de filosofiska fakulteterna, mot en studietidsnorm utan krav på ämnesmässig eller pedagogisk sammanhållning, har emellertid försvagat dess värde som mått på en kunskapsnivå. Detta har dock till viss del uppvägts av krav på fördjupning i ämnet för forskarutbildningen på 60 poäng. De allmänna utbildningslinjer som tillkommit inom de hittillsvarande filosofiska fakulteternas område i samband med högskolereformen innebär att utbildningen vid dessa fakulteter givits en större fasthet. Vid bl. a. juridisk, medicinsk och teknisk fakultet har kravet på examen inom fakulteten i praktiken inneburit krav på viss utbildningslinje, som i sin tur haft treårig linje i gymnasieskolan som förkunskapskrav.

Vid utformningen av nya behörighetsregler har vi valt att låta de allmänna utbildningslinjerna utgöra grund vid formulering av krav för allmän behörighet för tillträde till forskarutbildning och påbyggnadsutbildning.

Kraven på att den allmänna behörigheten skall kunna gälla för all grundläggande högskoleutbildning och all fortsatt högskoleutbildning samt på att behörighetsbestämmelserna skall bidra till en vidgad rekrytering till främst forskarutbildningen förutsätter, att kravet för allmän behörighet ansluter till många utbildningslinjer. Detta innebär att det bör sättas relativt lågt. Självfallet blir då kraven för särskild behörighet i många fall omfattande.

Ett allmänt behörighetskrav utformat som krav på genomgången utbildningslinje utan ytterligare restriktion skulle innebära en synnerligen kraftig sänkning av nuvarande förkunskapskrav. De kortaste utbildningslinjerna omfattar endast två terminer. Man bör också beakta, att många studerande, som gått igenom de kortare utbildningslinjerna inom högskolan, ofta har tvåårig gymnasial utbildning. Vi bedömer det därför inte möjligt att låta samtliga utbildningslinjer ge allmän behörighet för tillträde till påbyggnadsutbildning eller forskarutbildning. Mot bakgrund av de mål vi satt upp för en förändring av behörighetsbestämmelserna och med hänsyn till den vikt vi vill lägga på de särskilda förkunskapskraven, förordar vi, att allmän utbildningslinje omfattande minst 80 poäng skall ge allmän behörighet för tillträde till fortsatt högskoleutbildning.

Vi har vid våra överväganden prövat om kravet på utbildningslinje av viss minsta omfattning borde kompletteras med krav på yrkeserfarenhet inom område av särskild betydelse för den fortsatta utbildningen. Ett sådant krav skulle då gälla t. ex. utbildningslinjer kortare än 120 poäng. Med hänsyn till att den grundläggande utbildningens längd ensam säger jämförelsevis litet om dess grad av forskningsförberedelse och att tröskeleffekter, som

kan upplevas som orättvisa, skulle uppstå, avstår vi från att lägga förslag om att yrkeserfarenhet i vissa fall skall utgöra krav för allmän behörighet. Vi kommer i det följande att återkomma till yrkeserfarenhet som krav för särskild behörighet och vid urval.

Våra förslag innebär, att utöver de utbildningslinjer som motsvarar utbildning som hittills givit behörighet för tillträde till forskarutbildning, följande utbildningslinjer skall ge allmän behörighet:

Linje	Poäng
Arbetsterapeutlinjen	120
Barnavårdslärarlinjen	120
Bibliotekarielinjen	80
Ekonomiföreståndarlinjen	80
Fritidsledarlinjen	80
Fritidspedagoglinjen	80
Förskollärarlinjen	80
Förvaltningslinjen	140
Gymnastiklärarlinjen	80
Hemspråkslärarlinjen	80
Hushållslärarlinjen	120
Hälso- och miljövårdslinjen	120
Hörselvårdsassistentlinjen	80
Journalistlinjen	80
Kyrkomusikerlinjen	160
Laboratorieassistentlinjen	100
Lågstadielärarlinjen	100
Medicinska assistentlinjen	100
Mellanstadielärarlinjen	120
Musiklinjen	120
Musiklärarlinjen	160
Oftalmologassistentlinjen	80
Operationsassistentlinjen	100
Receptarielinjen	100
Redovisnings- och revisionslinjen	80
Sekreterarlinjen	80
Sjukgymnastlinjen	100
Sjuksköterskelinjen	105
Skådespelarlinjen	120
Sociala linjen	140
Sociala servicelinjen	100
Studie- och yrkesorienteringslinjen	120
Teckningslärarlinjen	120
Textillärarlinjen	120
Transportadministrativa linjen	80

Dessa linjers karaktär varierar avsevärt och flertalet skiljer sig starkt i fråga om uppläggning och innehåll från de utbildningslinjer som traditionellt givit behörighet för tillträde till forskarutbildning. Även om de avser klart avgränsade, yrkesinriktade utbildningar, är det uppenbart, att de i fråga om forskningsförberedelse och studieträning i flertalet fall ger de studerande väsentligt mindre än de minst treåriga utbildningslinjer som motsvarar hittillsvarande universitetsutbildning. Man bör också beakta att många av linjerna bygger på tvåårig gymnasial utbildning. Det blir därför, som nämnts,

nödvändigt att komplettera det allmänna behörighetskravet med relativt omfattande krav för särskild behörighet, vilka specifiseras för varje ämne inom forskarutbildningen och varje annan fortsatt högskoleutbildning.

Vi vill emellertid i detta sammanhang framhålla att de åtgärder som redovisas i kapitel 18 syftar till att förändra utbildningen på ett sådant sätt, att ett naturligt samspel med forskning inom relevanta områden kan komma till stånd. Detta utvecklingsarbete bör innebära bl. a. att man för in forskningsförberedande moment i utbildningslinjer som nu saknar sådana. Den relativt stora skillnaden mellan allmän och full behörighet kan därför – i den mån förslagen realiseras – förväntas minska successivt. Det finns också anledning att erinra om att många av de uppräknade utbildningslinjerna syftar till att förmedla kunskaper och färdigheter av annat slag än studieträning, metodskolning och kunskapsberedskap och som kan vara av betydande värde vid t. ex. en forskarutbildning.

Högskolan omfattar även ett tiotal linjer om 60 eller 40 poäng. Vi har sålunda inte bedömt det möjligt att låta även dessa korta utbildningslinjer ligga till grund för allmän behörighet för tillträde till fortsatt högskoleutbildning. Man bör emellertid inte utesluta att utbildningar kan komma att utvecklas som ansluter till dessa linjer. De behörighetskrav som skall gälla för utbildningar av detta slag bör prövas från fall till fall.

Särskild behörighet

Med den utformning av den allmänna behörigheten vi förordat, kommer formuleringen av kraven för särskild behörighet för varje påbyggnadsutbildning och varje ämne i forskarutbildningen att bli av stor betydelse. Möjligheterna att faktiskt vidga rekryteringen till forskarutbildningen samtidigt som man bevarar den kvalitativa förkunskapsnivån kommer att vara beroende av hur de särskilda förkunskapskraven utformas.

I fråga om forskarutbildningen vid de filosofiska fakulteterna har till den 1 juli 1977 gällt, att för behörighet krävs – utöver grundexamen – fördjupning inom ämnesområdet för forskarutbildning omfattande minst 60 poäng. Det förutsätts därvid att kurserna är av forskningsförberedande karaktär och att de bygger på varandra. Vid andra fakulteter finns motsvarande krav på fördjupning i ämnet för forskarutbildningen utöver vad som utgör minimikrav för motsvarande utbildningslinje. Vi förordar, att sådana krav på ämnesmässig fördjupning skall finnas kvar när man preciserar kraven för särskild behörighet för tillträde till forskarutbildning inom skilda ämnen. Detta innebär givetvis inte, att motsvarande krav skall ställas upp för påbyggnadsutbildning i andra fall än då de är sakligt motiverade.

Mot bakgrund av vad som tidigare anförts om de speciella krav som den fortsatta högskoleutbildningen ställer bör de särskilda behörighetskraven, utöver krav på fördjupning i ämne, kunna omfatta också andra krav på kunskaper, färdigheter eller erfarenheter. Dessa krav kommer naturligen att vara av mycket varierande karaktär, men kan gälla krav på kunskaper i angränsande ämnen eller i ämnen som är en förutsättning för att tillgodogöra sig en viss fortsatt högskoleutbildning, t. ex. grundläggande kunskaper i statistik eller matematik, färdigheter i språk etc.

Vi har i det föregående avstått från att ställa upp krav på relevant yr-

keserfarenhet för allmän behörighet såväl generellt som för studerande, som har kortare grundläggande utbildning än t. ex. 120 poäng. Vi ser det som mer naturligt att ett sådant krav, om det ställs upp, skall gälla alla studerande, som söker en viss utbildning, oavsett den grundläggande utbildningens omfattning.

Inom flera områden av den nuvarande forskarutbildningen är det uppenbart, att erfarenhet av kvalificerad och relevant yrkesverksamhet har ett betydande värde för utbildningen. Detta gäller t. ex. forskarutbildning i tillämpade ämnen vid teknisk fakultet där erfarenhet från tillverkningsindustri med anknytning till ämnet för forskarutbildningen förbättrar den studerandes förutsättningar för forskarutbildning. Liknande förhållanden gäller för kliniskt medicinsk forskarutbildning, där erfarenhet av sjukvård är en förutsättning. Vidare har ofta personer med erfarenhet från t. ex. laboratorier bättre kännedom om tekniker och metoder inom laborativa ämnen än studerande, som kommer direkt från grundläggande studier.

Yrkeserfarenhet kan givetvis inte ersätta fakta- och metodkunskaper eller studieträning. Det är emellertid uppenbart att erfarenhet av yrkesverksamhet med anknytning till ämnet för den fortsatta utbildningen kan ha stort kompletterande värde för den enskildes förutsättningar att tillgodogöra sig denna.

Vi föreslår därför, att krav på yrkeserfarenhet inom område av omedelbar betydelse för utbildningen skall kunna ställas upp som särskilt förkunskapskrav för forskarutbildning och påbyggnadsutbildning. Det är därför nödvändigt att i varje enskilt fall pröva om kravet på yrkeserfarenhet i väsentlig grad bidrar till att förbättra de studerandes förutsättningar att fullfölja utbildningen med ett gott resultat. Mot bakgrund av våra förslag i kapitel 12 bedömer vi, att detta kommer att vara fallet för flertalet påbyggnadsutbildningar. När det gäller forskarutbildning är det inte osannolikt att så kan vara fallet inom t. ex. teknisk och samhällsvetenskaplig fakultet. Ämnets karaktär och utbildningens inriktning inom det enskilda ämnet kommer dock att vara avgörande. Det kan därför vara ändamålsenligt att differentiera förkunskapskraven mellan olika ämnesdelar, bl. a. vad gäller eventuella krav på yrkeserfarenhet.

Det finns anledning att i detta sammanhang erinra om, att inom vissa, främst klart teoretiskt inriktade ämnen kommer direkt övergång från gymnasieskola till grundläggande högskoleutbildning och från denna till forskarutbildning att vara den naturliga och mest ändamålsenliga vägen. Ett generellt krav på yrkeserfarenhet skulle inom ämnen av detta slag ha klart negativa konsekvenser för forskarutbildningen och för forskningen.

Kraven för särskild behörighet skall anges i studieplan för forskarutbildning i varje ämne och för varje påbyggnadsutbildning. Studieplan skall, som framgår av våra förslag i kapitel 17, utformas lokalt. Nu gällande bestämmelser ger utrymme för utformning av alternativa studieplaner inom ett ämne i forskarutbildningen. Denna möjlighet bör finnas kvar och utnyttjas bl. a. för en differentiering av de särskilda behörighetskraven.

Vi föreslår i avsnitt 11.6 att antagning av forskarstuderande skall åligga en antagningsnämnd vid varje institution. Det bör ankomma på antagningsnämnden att utarbeta förslag till de särskilda behörighetskrav som skall ingå i studieplanerna.

Det är angeläget att de särskilda förkunskapskraven utformas på ett likartat

sätt vid alla läroanstalter, som anordnar jämförbar utbildning. En sådan likformighet torde vara en förutsättning bl. a. för en ökad geografisk rörlighet bland de studerande och för en vidgad rekrytering från högskoleenheter utan fast organisation för forskning och forskarutbildning. Detta innebär emellertid inte att krav på full enhetlighet bör ställas upp. Enligt vår uppfattning bör den eftersträvade likformigheten kunna uppnås genom att UHÄ i de utbildningsplaner för forskarutbildning som föreslås i avsnitt 17.4.5 anger riktlinjer för utformningen av de särskilda förkunskapskraven.

De krav på särskild behörighet som ställs upp för varje ämne i forskarutbildningen och för varje fortsatt högskoleutbildning bör gälla samtliga studerande som har allmän behörighet oberoende av omfattningen av den enskildes grundläggande utbildning. Innehållet i den grundläggande utbildningen kommer därmed att bli avgörande vid behörighetsprövningen. För vissa utbildningslinjer som hittills automatiskt givit behörighet till forskarutbildning kan vår betoning av den särskilda behörigheten innebära att behörighetskraven skärps. För att uppnå full behörighet kommer i många fall att krävas kompletterande utbildning. Studerande, som har en omfattande grundläggande utbildning, kommer naturligen att ha kraven på särskild behörighet uppfyllda inom ramen för sin grundläggande utbildning i större utsträckning än studerande, som kommer från kortare grundläggande utbildning.

Likställdhetsregel och urval

Man bör också räkna med att de sökande kan ha förvärvat kunskaper och färdigheter genom yrkesverksamhet, vilka motsvarar dem som kan vinnas genom studier inom högskolan. För att den vidgade rekryteringen skall kunna förverkligas, är det väsentligt att man vid prövningen av de sökandes behörighet analyserar om någon del av behörighetskraven kan ha uppnåtts genom yrkeserfarenhet. Det gäller sålunda inte bara hur de särskilda förkunskapskraven utformas utan i hög grad också vilka principer och värderingar som styr prövningen av den enskilde sökandes behörighet.

I likhet med vad som f. n. gäller bör sålunda kunskaper och färdigheter, som krävs för behörighet, men som inhämtats på annat sätt än genom studier inom högskolan, kunna tillgodoräknas vid behörighetsprövningen. Denna likställdhetsprövning bör ankomma på antagningsnämnden för forskarutbildning och bli en av nämndens viktigaste uppgifter.

I de fall yrkeserfarenhet inte utgör behörighetskrav bör erfarenhet av yrkesverksamhet, som är av betydelse för den sökta utbildningen, kunna utnyttjas som urvalsinstrument. Man kan räkna med att sådan erfarenhet i många fall – beroende på ämnets karaktär och utbildningens inriktning – givit den sökande kompletterande kunskaper och erfarenheter samt probleminsikt, som väsentligt förbättrar förutsättningarna för framgångsrika studier. Vi förordar därför att yrkeserfarenhet i dessa fall skall utgöra en tungt vägande faktor vid urval mellan sökande till fortsatt högskoleutbildning. Grunden för urval mellan behöriga sökande bör dock alltjämt vara en sammanfattande bedömning av de sökandes förmåga att tillgodogöra sig utbildningen.

Vissa övriga frågor

Vi har i det föregående starkt betonat kravet på kvalitet i den fortsatta högskoleutbildningen, vilket fått sitt uttryck bl. a. i kraven på särskild behörighet. Samtidigt har förutsättningar för en vidgad rekrytering till fortsatt högskoleutbildning skapats genom att samtliga studerande, som gått igenom allmän utbildningslinje om minst 80 poäng, uppnår allmän behörighet för tillträde till fortsatt högskoleutbildning.

Denna formella öppning av forskarutbildningen för nya grupper måste emellertid kompletteras med omfattande åtgärder, som syftar till att skapa formella och praktiska möjligheter för den som önskar, att skaffa sig den särskilda behörigheten. Skillnaden mellan allmän och särskild behörighet kommer i många fall att vara stor. Personer som gått igenom tvåårig högskoleutbildning uppfyller visserligen kraven på allmän behörighet, men måste räkna med att de, även om de genom yrkesverksamhet kommit i kontakt med de problem de önskar bearbeta vetenskapligt, måste komplettera sin utbildning på högskolenivå. Vidare medför utformningen av behörighetsreglerna för grundläggande högskoleutbildning, att gymnasiestudier i många fall kommer att vara en förutsättning för den kompletterande högskoleutbildningen.

Kraftfulla och resurskrävande åtgärder måste därför sättas in för att göra det till en realistisk möjlighet att inhämta de kunskaper som krävs för att uppnå särskild behörighet. Rent praktiskt kommer det att krävas ett omfattande arbete för att utveckla kurser av överbryggande karaktär. Det krävs vidare, att resurser sätts av för att anordna dessa kurser även för mycket små studerandegrupper. Såväl utvecklingsarbetet som den fortlöpande driften av kurserna kommer, bl. a. som en följd av den grundläggande utbildningens stora bredd, att kräva betydande resursinsatser. Planeringen av utbildningsutbudet i den grundläggande utbildningen måste även i övrigt ta hänsyn till behovet av överbryggande kurser mellan grundläggande och fortsatt högskoleutbildning. Ansvaret för att detta utbildningsutbud kommer till vilar på linjenämnder i samråd med fakultetsorganen. Vidare kommer det att krävas insatser på det studiesociala området för personer som önskar gå igenom överbryggande utbildning. Studiemedel och särskilt vuxenstudiestöd kan därvid bli aktuella stödformer. Möjligheterna att förverkliga en vidgad rekrytering till forskarutbildningen och därmed till forskningen är sålunda beroende av de resurser som ställs till förfogande för dessa ändamål.

Den vidgning av rekryteringen till den fortsatta högskoleutbildningen som vi föreslår måste, för att inte upplevas som en skenreform, följas av ytterligare åtgärder inom en rad områden och på skilda nivåer inom högskolan. Studerande, som gått igenom de yrkesförberedande utbildningslinjerna inom högskolan, kan i en del fall antas ha begränsat intresse av den disciplinbaserade forskarutbildning, som av tradition bedrivs inom högskolan. För dessa studerande torde personligt engagemang i problem med anknytning till yrkesverksamheten vara ett väsentligt motiv för beslutet att söka sig till fortsatt högskoleutbildning. En utveckling av forskning och fortsatt högskoleutbildning, som ansluter till dessa utbildnings- och arbetsmarknadsområden, kan därför bedömas vara en förutsättning för att göra

den fortsatta högskoleutbildningen attraktiv för de nya studerandegrupper som nu ges tillträde till forskarutbildning och påbyggnadsutbildning.

De för högskolans forskning och utbildning ansvariga organen bör därför sträva efter att successivt utveckla forskning, forskarutbildning och annan fortsatt högskoleutbildning inom områden som är av betydelse för de nya utbildningar som genom högskolereformen tillförts högskolan.

Det bör åläggas UHÄ att kontinuerligt följa detta utvecklingsarbete liksom att kontrollera att studerande från icke-traditionell högskoleutbildning inte diskrimineras vid antagning till forskarutbildning och annan fortsatt högskoleutbildning.

De regler för behörighet som redovisats i det föregående innebär att det i vissa fall kan vara svårt för den enskilde studeranden att bedöma om han är behörig för en viss fortsatt högskoleutbildning. En studerande bör därför kunna få sin behörighet prövad åtskild från frågan om antagning. Studerande, som önskar skaffa sig behörighet, bör erbjudas studierådgivning inför uppläggningen av den kompletterande utbildningen. En liknande regel har införts i fråga om den grundläggande utbildningen och bör införas även för den fortsatta högskoleutbildningen. Denna prövning av behörigheten bör gälla enbart för den högskoleenhet där prövningen ägt rum.

11.6 Antagning m. m.

Vid ett förverkligande av våra förslag om behörighet och skilda rekryteringsfrämjande åtgärder kommer de sökande till forskarutbildning att ha en mer varierande utbildnings- och erfarenhetsbakgrund än f. n. Våra förslag i kapitel 14 leder sannolikt till att urval mellan behöriga sökande blir aktuellt oftare än i nuvarande system. Det ställs då krav på att urvalet kan ske på ett sådant sätt, att det upplevs som rättvist av de berörda och samtidigt leder till att de för utbildningen mest lämpade sökandena antas. Utgångspunkten för en diskussion om urval är att urvalet skall ske mellan behöriga sökande som förutsätts ha förmåga att tillgodogöra sig den sökta utbildningen.

En möjlig urvalsmetod är att låta de studerande genomgå ett provår i forskarutbildningen. Under detta skulle de få tillfälle att mer ingående pröva vad utbildningen innebär. Efter provåret kan de sedan ta ställning till om de önskar fullfölja utbildningen eller inte. De lärare som medverkat i utbildningen under provåret ges möjlighet att tillråda eller avråda från fortsatta studier. Provåret skulle utgöra en del av forskarutbildningen och för studerande som fortsätter innebär det att de i och med provåret fullgjort ungefär en fjärdedel av utbildningen.

Vid prövningen av alternativa urvalsmetoder har vi funnit, att ett formaliserat provår medför betydande nackdelar. Det krävs sålunda en relativt stor insats av resurser för handledning och examination för att provåret skall kunna användas i diagnostiskt syfte. Det möter vidare problem att utforma studiedokumentationen på ett sådant sätt att den inte får karaktär av ett underkännande. Slutligen finns risker för att ett provårssystem ensidigt gynnar de studerande som kommer direkt från grundläggande utbildning

vid institutionen. Vi har mot denna bakgrund inte ansett det möjligt, att förorda ett provår som generell urvalsmetod. Vi vill däremot peka på de möjligheter som i en del fall kan finnas, att utan formaliserad examination lägga in etappavgångar också inom forskarutbildning och påbyggnadsutbildning. I den mån sådana etappavgångar ansluter till avgränsade och arbetsmarknadsanknutna utbildningsmål, bortfaller flera av de invändningar som kan resas mot provåret. En inledande utbildningsetapp bör sålunda i vissa fall kunna utnyttjas i ett successivt urvalsförfarande.

Genom att införa ett allmänt inträdesprov för alla sökande till forskarutbildningen skulle man kunna erhålla underlag för en enhetlig bedömning av ämnes- och metodkunskaper hos de sökande. För att möjliggöra en bedömning av de studerandes möjligheter att tillgodogöra sig forskarutbildning skulle provet dock behöva vara relativt omfattande. De sökande till forskarutbildning kommer sannolikt att ha en mer heterogen studiebakgrund när åtgärderna för att vidga rekryteringen får effekt. I en sådan situation kommer svårigheterna att utforma rättvisande prov för antagning att vara uppenbara. Det är enligt vår mening inte ändamålsenligt att på detta sätt definiera allmängiltiga urvalskriterier då man därigenom löper risk att oavsiktligt diskriminera vissa studerandegrupper.

Vi föreslår att frågor om urval och antagning till forskarutbildning skall behandlas av en antagningsnämnd på institutionsnivå, som har att med utgångspunkt i den information som finns tillgänglig söka bedöma, vilka studerande som har bäst förutsättningar att framgångsrikt fullfölja utbildningen. Nämndens sammansättning redovisas i kapitel 17.

Forskarutbildningsnämnden (se kapitel 17) bör ha övergripande ansvar för frågor om antagning och urval och bör därför ha till uppgift att bevaka att studerande från högskolor utan fast forskningsorganisation inte missgynnas jämfört med studerande med traditionell utbildningsbakgrund.

Dimensioneringen av forskarutbildning skall, som tidigare berörts, baseras bl. a. på tillgängliga resurser så att varje studerande tillförsäkras god handledning. Detta utesluter dock inte att också andra än forskarstuderande även i fortsättningen skall kunna avlägga doktorsexamen. De resurser som anvisas för forskarutbildning är emellertid avsedda endast för antagna forskarstuderande.

Med ett väl fungerande antagningssystem bör i princip endast studerande som kan fullfölja utbildningen till examen antas till forskarutbildning. Man bör dock räkna med att vissa studerande som saknar nödvändiga förutsättningar ändå antas till utbildningen. Med hänsyn till att det rör sig om en lång utbildning som kräver avsevärda insatser från såväl samhället som från den enskilde studeranden, bör studerande som saknar möjlighet att fullfölja utbildning kunna avvisas. Den studierådgivning som skall äga rum under utbildningstiden bör i förekommande fall också vara avrådande. Om ett avrådande inte leder till att den studerande avbryter sin utbildning bör, om synnerliga skäl föreligger, den studerande kunna avvisas från forskarutbildningen. Fråga om avvisning bör väckas av berörd antagningsnämnd för forskarutbildning, och beslut i ärendet fattas av högskolestyrelsen efter hörande av forskarutbildningsnämnd och den studerande. Synnerliga skäl bör anses föreligga om den studerande efter utbildning motsvarande flera års heltidsstudier inte presterat nämnvärda resultat och i övrigt bedöms

sakna förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen. Vi vill i sammanhanget erinra om att den studerande, enligt såväl gällande som av oss föreslagen författning, förlorar rätten till handledning efter normalt fyra års heltidsstudier.

Formerna för urval och antagning till annan fortsatt högskoleutbildning än forskarutbildning blir beroende av utbildningens karaktär. Vi redovisar i kapitel 13 olika alternativ vad gäller ansvaret för påbyggnadsutbildningar. Ansvaret för urval och antagning till påbyggnadsutbildning för vilken linjenämnd ansvarar bör åvila antagningsnämnden för den grundläggande utbildningen. I denna nämnd ingår allmänrepresentanter och kan ingå representanter för de studerande.

I de fall ansvaret för en påbyggnadsutbildning läggs på fakultetsorganen och påbyggnadsutbildningen huvudsakligen berör ett ämne, bör ansvar för urval och antagning läggas på antagningsnämnden för forskarutbildning vid institutionen.

Det bör också vara möjligt att i undantagsfall inrätta särskilda antagningsnämnder för påbyggnadsutbildningar av speciell karaktär. Beslut om inrättande av särskild antagningsnämnd bör fattas av regionstyrelsen på förslag eller hörande av de organ inom högskolan som ansvarar för resp. utbildning. I sådan antagningsnämnd bör behovet av representation för yrkeslivet uppmärksammas.

12 Breddat utbildningsutbud

12.1 Inledning

Utbildningsutbudet ovanför grundutbildningsnivån består f. n. av forskarutbildning inom ett stort antal ämnesområden samt ett litet antal s. k. specialist- eller påbyggnadsutbildningar.

Forskarutbildningen är på många håll starkt knuten till forskningen vid den institution där den bedrivs. Man bör emellertid räkna med att en del av dem som går igenom forskarutbildning kommer att bli verksamma inom FoU-verksamhet med annan inriktning än den som utbildningen ursprungligen förbereder för. Mot denna bakgrund är det av stor betydelse att den breddning av utbildningen efter grundexamen som inleddes genom 1969 års reform förs vidare. Detta innebär att åtgärder bör vidtas dels i fråga om utbildningens innehåll och verksamhetsformer, dels för att bredda utbildningsutbudet inom forskarutbildningen. I kapitel 11 betonas att principen om återkommande utbildning bör prägla också planeringen av forskarutbildningen. Åtgärder föreslås för att underlätta deltidsstudier och för att anpassa utbildningens kursdel till en ökad heterogenitet vad gäller de studerandes bakgrund och intresseinriktning. Enskilda studerande bör t. ex. ges förbättrade möjligheter att anknyta utbildningen till den egna yrkesinriktningen. Ett viktigt medel för breddning av utbildningsutbudet inom forskarutbildningen är ett ökat samarbete med forskningsintressenter utanför högskolan. I kapitel 15 behandlas bl. a. åtgärder för att anknyta forskarutbildningen till projekt som utförs i samarbete med myndigheter, organisationer eller företag utanför högskolan.

Forskarutbildningen skall, enligt de riktlinjer som lades fast vid 1969 års forskarutbildningsreform, utformas för att tillgodose både behovet av forskare i inskränkt mening och behovet av kvalificerade analytiker för verksamhet utanför undervisningsväsendet och den rena forskningen. Inom vissa delar av samhället finns emellertid mer stadigvarande behov av personer med fördjupad utbildning efter grundexamen, men där den speciella inriktningen mot forskningsverksamhet inte är helt ändamålsenlig. De existerande och planerade specialist- och påbyggnadsutbildningar som närmare beskrivs i kapitel 5, har utformats med hänsyn till speciella behov av personer med en kortare, mer praktiskt inriktad utbildning som bygger på grundläggande högskoleutbildning. Vi har enligt direktiven i uppdrag att överväga om det finns anledning, att för speciella utbildningsmål bredda utbildningsutbudet ovanför grundutbildningsnivån, utöver det som leder till doktorsexamen.

Det är givetvis inte möjligt att i dag förutse framtida behov av sådana särskilda utbildningar. Den kvalificerade verksamhet, som bedrivs utanför högskolan och för vilken avancerade tekniker och metoder kommer till användning, kan emellertid förväntas leda till ökad efterfrågan på personer med fördjupad utbildning ovanför grundutbildningsnivån.

Högskolereformen innebär att högskolan från den 1 juli 1977 omfattar ett hundratal mera fast etablerade grundläggande utbildningslinjer. Många av dessa saknar i dag en naturlig fortsättning över grundutbildningsnivån. Det är angeläget att för hela högskolan dels underlätta övergång till befintlig forskarutbildning inom relevanta områden, dels möjliggöra uppbyggnad av forskning och forskarutbildning för att täcka uppkommande behov. De sistnämnda frågorna behandlas närmare i kapitel 18. Härutöver kommer studerande inom vissa utbildningslinjer med jämförelsevis stark yrkeslivsanknytning, som f. n. saknar naturlig fortsättning, att ha behov av fördjupad utbildning över grundutbildningsnivån. Dessa behov kan i dag inte tillgodoses inom högskolan. För andra utbildningslinjer, främst inom kultursektorn, är det betydelsefullt att också utbildning med anknytning till det konstnärliga utvecklingsarbetet inryms inom utbildningsutbudet ovanför grundutbildningsnivån.

Inom vissa områden är det inte möjligt att inom den grundläggande utbildningen nå den färdighetsnivå som krävs för praktisk verksamhet. De studerande har i dessa fall, oavsett utbildningsmål, varit hänvisade till forskarutbildning för att nå erforderlig färdighetsnivå. En kortare, mer praktiskt orienterad utbildning efter grundexamen, skulle erbjuda de studerande ett mer ändamålsenligt utbildningsalternativ.

Mot denna bakgrund anser vi det angeläget att förutsättningar och rutiner skapas för att särskilda utbildningar som bygger på grundläggande högskoleutbildning skall kunna initieras och inrättas när behov av dem uppstår.

Enligt vår mening finns det skäl att se *all* utbildning som bygger på grundläggande högskoleutbildning i ett sammanhang. I inte ringa utsträckning utgör dessa utbildningar för den enskilde alternativ till varandra. Genom denna utbildnings betydelse för fort- och vidareutbildning finns också en viktig koppling till utbudet av enstaka kurser inom den grundläggande högskoleutbildningen. Som ett samlande namn på utbildningar som bygger på grundläggande högskoleutbildning har vi valt att använda begreppet *fortsatt högskoleutbildning*. I detta begrepp skall således inrymmas såväl den hittillsvarande forskarutbildningen som de olika slag av specialist- eller påbyggnadsutbildningar som redan anordnas, eller som kan komma att inrättas för att täcka uppkommande utbildningsbehov.

Vår uppgift är inte att lägga fram konkreta förslag till nya utbildningsalternativ. I det följande behandlas därför allmänna riktlinjer i fråga om utbildningens uppläggning och innehåll samt organisatoriska ramar, som bör kunna ligga till grund för det fortsatta utvecklingsarbetet.

12.2 Överväganden och förslag

12.2.1 *Påbyggnadsutbildningar*

Det har inte visat sig praktiskt möjligt eller ändamålsenligt att innehållsmässigt avgränsa de utbildningar som, vid sidan av forskarutbildning, bör kunna inrymmas i begreppet fortsatt högskoleutbildning. Möjligheter att dra operationella gränser torde heller inte föreligga. Man bör i stället sträva efter ett system där de för utvecklingen av utbildningsutbudet ansvariga organen ges möjlighet, att utan konstlade gränser utforma utbildningsalternativ, som bygger på grundläggande högskoleutbildning, så att de bäst tillgodoser de aktuella utbildningsbehoven.

Benämningar som ges utbildningar som inrättas inom ramen för ett breddat utbildningsutbud ovanför grundutbildningsnivån, bör inte utgöra en bindning till vissa bestämda former. Utbildning som syftar till högt specialiserad yrkesverksamhet bör, liksom nu, kunna kallas "specialistutbildning" om man därmed inte riskerar att ge en missvisande uppfattning om utbildningens mål och innehåll. Fördjupningslinjer som ligger nära grundutbildningen kan, också med bibehållen terminologi, även fortsättningsvis kallas påbyggnadslinje. I det följande diskuteras de allmänna riktlinjer som bör beaktas vid inrättande av dessa olika utbildningstyper. I den mån nya utbildningar inrättas, för vilka ovannämnda beteckningar inte anses ändamålsenliga, kan givetvis andra, lämpligare beteckningar införas.

Begreppet *påbyggnadsutbildning* används i det följande som ett samlande namn för utbildningar som bygger på grundläggande högskoleutbildning och som inte leder till doktorsexamen.

De påbyggnadsutbildningar som kan bli aktuella kommer, liksom de existerande och planerade utbildningarna, att ha starkt varierande mål. Vissa av dem kommer sannolikt att ligga nära de traditionella forskarutbildningarna och utgöra reella alternativ till dessa, medan andra kommer att ligga närmare utbudet av enstaka kurser avsedda främst för fort- och vidareutbildning.

Gränsdragningen mellan påbyggnadsutbildning och den reformerade högskolans utbud av enstaka kurser kommer i vissa fall att vara svår. Enstaka kurser skall tillgodose utbildningsbehov som inte motsvaras av fullständiga yrkesinriktade utbildningslinjer. Dessa behov kan gälla fort- och vidareutbildning eller annan, klart yrkesinriktad grundläggande högskoleutbildning. Ett brett utbud av enstaka kurser kommer att vara väsentligt för förverkligande av principen om återkommande utbildning, som är ett bärande tema i högskolereformen.

Påbyggnadsutbildning bör emellertid förbereda för andra funktioner på arbetsmarknaden än dem den grundläggande utbildningen förbereder för. Utbildningsmålen måste gå att särskilja från målen för grundutbildningen, och syfta till att tillgodose ett definierat arbetsmarknadsbehov av personer med utbildning ovanför grundutbildningsnivån. Påbyggnadsutbildningar bör således inte komma till användning för en allmän höjning av utbildningsnivån inom områden, som hittills tillgodosetts med personer med grundläggande högskoleutbildning. Vi har i föregående kapitel behandlat frågor om behörighet och antagning till påbyggnadsutbildning.

Av bl. a. resursskäl är det nödvändigt att behovet av personer med viss påbyggnadsutbildning är av en omfattning som medger utbildning av ett inte

alltför litet antal studerande under en följd av år. I och med att högskolan inrättar en utbildning har samhället påtagit sig ett ansvar gentemot dem som genomgår den. Kravet på viss stabilitet i efterfrågan på personer med viss kompetens kan givetvis inte innebära en garanti om permanent anställning efter avslutad utbildning. Man bör emellertid så långt möjligt undvika att anordna en utbildning under så kort tid att den snart blir "okänd" och därmed förlorar en del av sitt värde för de utbildade.

12.2.2 *Utbildningens innehåll och uppläggning*

Under debatten kring behovet av utbildningsalternativ som bygger på grundläggande högskoleutbildning har hävdats bl. a. att utbildningsbehoven bäst skulle tillgodoses genom ett helt fritt kursutbud där det vore möjligt för den enskilde att allt efter utbildningsmål sätta samman en lämplig utbildningskombination. För studerande med ett bestämt utbildningsmål kan en sådan uppläggning vara ändamålsenlig, men bl. a. av resursskäl kan man inte räkna med att införa ett sådant system.

Påbyggnadsutbildning bör i princip vara en längre, sammanhållen utbildning med ett i förväg fastställt innehåll och leda till ett definierat utbildningsmål med inriktning mot kvalificerad yrkesverksamhet. Med yrkesverksamhet avses här inte enbart verksamhet inom ett visst yrke utan också yrkesfunktioner som utövas inom skilda verksamhetsområden. Olika utbildningsmål kan tillgodoses genom en successiv differentiering. Utbildningen kan således vara anpassad till yrkesverksamhet inom en viss arbetslivssektor – eller vissa funktioner inom yrkeslivet över huvud taget – samt erbjuda möjligheter till specialisering inom ett mer begränsat område i det senare skedet, genom val av alternativa specialkurser.

För studerande med särskilda utbildningsmål bör det vara möjligt att genomgå valda delar av en påbyggnadsutbildning och erhålla intyg över detta. Delar av en påbyggnadsutbildning bör också kunna komma till användning som "sneddningskurser" för studerande som efter kortare grundutbildning önskar nå behörighet för forskarutbildning inom ett näraliggande område.

Det bör, enligt direktiven, inte vara möjligt att inrätta påbyggnadsutbildningar som "mellanexamen" eller "avstigningsstation" i forskarutbildningen. Det bör emellertid inte finnas några hinder för att studerande, som påbörjat påbyggnadsutbildning och som önskar gå över till forskarutbildning (eller omvänt), får tillgodoräkna sig de moment i den ena utbildningen som kan anses vara av betydelse för den andra.

Existerande specialist- eller påbyggnadsutbildningar innehåller för ändamålet framtagna kurser samt kurser som hämtats från såväl grundläggande högskoleutbildning som från forskarutbildning. Vidare ingår till betydande del (30–50 procent) självständigt arbete i form av en tillämpningsuppgift. För samtliga utbildningar finns även en målbeskrivning, som redogör bl. a. för de delar av, eller funktioner på arbetsmarknaden mot vilka utbildningen är inriktad samt de kunskaper och den kompetens de utbildade förutsätts besitta efter avslutade studier. Framtida påbyggnadsutbildningar kommer av naturliga skäl att ha starkt varierande uppläggning, men att upprätta en målbeskrivning med ovan angivna innehåll torde vara ändamålsenligt.

Vi vill stryka under att påbyggnadsutbildningar i princip bör anordnas av högskolan endast i de fall där högskolan har den grundläggande kompetens som krävs för att driva dem. När det gäller sektorsorganens behov av särskilda utbildningar bör det vara naturligt att dessa tillgodoses inom högskolans ram. Utbildningar av detta slag, som anordnas utanför högskolan, har vanligen kommit till för att tillgodose särskilda behov inom en viss verksamhet. Undervisningen meddelas i huvudsak av lärare verksamma utanför högskolan. För högskolans del är det angeläget, att där så är möjligt och ändamålsenligt utveckla ett samarbete och successivt bygga upp en egen kompetens även inom dessa områden. I de fall där kompetensen för att driva dem finns huvudsakligen utanför högskolan, eller där utbildningarnas anknytning till viss myndighet, organisation eller företag är stark, bör de dock inte föras in i högskolans utbildningsutbud.

Påbyggnadsutbildningar bör, enligt vår mening, ha en viss omfattning i tiden för att kunna särskiljas från fristående enstaka kurser. Befintliga specialist- och påbyggnadsutbildningar omfattar två till två och ett halvt års studier på heltid. Vi har ansett det ändamålsenligt att föreslå en lägsta tidsgräns för påbyggnadsutbildningar som ansluter till den högsta tidsgränsen för fristående enstaka kurser, dvs. ett och ett halvt år. Utbildningar med kortare studietid bör hänföras till enstaka kurser även om de kräver genomgången grundläggande högskoleutbildning för behörighet. Påbyggnadsutbildningar bör inte omfatta längre studietid än fyra år.

Principen om återkommande utbildning bör särskilt beaktas vid uppläggning av påbyggnadsutbildningar. Vi har tidigare anfört att de normalt kommer att vara attraktiva för redan yrkesverksamma personer. För att dessa skall ha möjlighet att delta i utbildningen måste det finnas en betydande flexibilitet vad gäller studieintensitet. Under planeringsarbetet med specialistutbildningar vid teknisk fakultet har man funnit att presumtiva studerande skulle få betydande svårigheter att delta i en utbildning, som bedrivs på heltid under två år. Man diskuterar därför möjligheten att varva utbildning/yrkesverksamhet på ett sätt som underlättar rekryteringen. En sådan studieuppläggning underlättar också en lösning av frågan om studiefinansiering. Flexibiliteten får emellertid inte bli så stor att sambandet mellan de olika delmomenten och karaktären av sammanhängande utbildning går förlorad. För vissa utbildningar inom ramen för den fortsatta högskoleutbildningen kan det också vara ändamålsenligt att utarbeta en utbildningsgång i etapper, där varje led har ett delmål med anknytning till slutmålet.

Efter genomgången utbildning bör de studerande erhålla ett utbildningsbevis där utbildningens innehåll och uppläggning samt studieresultat redovisas. Beträffande studieresultatet bör samma betygsgrader användas som gäller för kunskapsprov i forskarutbildningen, dvs. godkänd – icke godkänd.

12.2.3 *Klassificering av påbyggnadsutbildningar som f. n. hänförs till grundläggande högskoleutbildning*

Vidareutbildning av sjuksköterskor samt speciallärarutbildningen har, i avvaktan på vårt förslag, hänförts till den grundläggande högskoleutbildningen och benämnts påbyggnadslinjer. Utbildningarna bygger emellertid – i likhet

med de här behandlade påbyggnadsutbildningarna – på grundläggande högskoleutbildning. Frånsett studietidens längd, som kan variera beroende på de studerandes tidigare utbildning, ansluter sig dessa påbyggnadslinjer i övrigt väl till de principer som i det föregående skisserats för påbyggnadsutbildningar. Det finns således, enligt vår mening, inga formella hinder för att hänföra dem till den fortsatta högskoleutbildningen. Detta gäller även ett antal påbyggnadslinjer som förts in i utbildningsutbudet vid högskolan den 1 juli 1977. Vårt ställningstagande behöver emellertid inte innebära några organisatoriska förändringar i fråga om ansvar och anslag. Sådana förändringar skulle av praktiska skäl, främst på grund av elevantal och delat huvudmannaskap, i vissa fall kunna medföra betydande nackdelar. Vårt förslag till planerings- och ledningsorganisation för påbyggnadsutbildningar som presenteras i avsnitt 12.6, innebär att det lokala organ inom högskolan, som i varje enskilt fall är mest ändamålsenligt, också skall ha ansvaret för utbildningen i fråga. För nya påbyggnadsutbildningar bör beslut om ansvarigt organ fattas samtidigt som utbildningen inrättas. Om det efter viss tids verksamhet visar sig motiverat, bör beslutet kunna omprövas.

12.3 Studiefinansiering

Vi har, som tidigare betonats, funnit det väsentligt att se de olika utbildningsalternativ som anordnas inom ramen för fortsatt högskoleutbildning – inkl. forskarutbildningen – i ett sammanhang. Detta synsätt ger betydande flexibilitet när det gäller att tillgodose uppkommande utbildningsbehov, men medför problem vad gäller studiefinansieringen.

I kapitel 13 behandlas frågan om studiefinansiering för de forskarstuderande. Vi föreslår där ett återbetalningsfritt, beskattningsbart utbildningsbidrag som är förknippat med vissa sociala förmåner. Utbildningsbidraget skall kunna kombineras med förvärvsarbete inom eller utanför högskolan.

Påbyggnadsutbildningar kommer normalt att rikta sig till redan yrkesverksamma personer som nått en ålder och en social situation, som kan göra det svårt för dem att återuppta studier om studiefinansieringen inte ges en tillfredsställande lösning. De förhållanden som legat till grund för förslaget till utbildningsbidrag för doktorander gäller till viss del också potentiella studerande i påbyggnadsutbildningar. Utbildningstiden för den senare kategorin kommer dock normalt att vara avsevärt kortare än normalstudietiden för forskarstuderande. Påbyggnadsutbildningarnas starka anknytning till praktisk verksamhet innebär också att de studerande kommer att ha betydande möjligheter att kombinera utbildningen med ordinarie yrkesverksamhet. Bl. a. av dessa skäl har vi inte ansett det möjligt att generellt förorda att studerande i påbyggnadsutbildning i fråga om studiefinansiering skall jämställas med forskarstuderande.

Studiefinansiering inom grundutbildningen bygger på studiemedelssystemet. Studiemedlen består av en bidragsdel (ca 15 procent) samt av en återbetalningspliktig del. Denna studiefinansieringsform gäller i princip också för studerande som vunnit tillträde enligt de bestämmelser om vidgat tillträde till högre utbildning som trätt i kraft genom högskolereformen. Dessa studerande kan i fråga om krav på studiefinansieringssystemet i flera avseenden jämställas med potentiella studerande inom påbyggnadsutbildning.

För studerande i yrkesteknisk högskoleutbildning (YTH) har man av speciella skäl medgivit att det särskilda vuxenstudiestödet får utnyttjas. Detta fördelas till vuxna med yrkeserfarenhet som avser att bedriva målinriktade studier. Särskild hänsyn tas till de korttidsutbildade vuxnas behov. Av detta följer att studerande i påbyggnadsutbildning, som definitionsmässigt bygger på grundläggande högskoleutbildning, inte utan särskilda undantag kan utnyttja denna studiefinansieringsform.

Studiestödet för studerande i påbyggnadsutbildningar bör ses i relation till normalstudietider inom såväl den grundläggande högskoleutbildningen som inom forskarutbildningen. De längsta utbildningslinjerna på grundutbildningsnivån omfattar 220 poäng dvs. fem och ett halvt års studier. Studerande på dessa linjer är f. n., oavsett bakgrund, studiemotiv och socioekonomisk situation, hänvisade till studiemedelssystemet för att finansiera sina studier. Normalstudietiden för flertalet allmänna utbildningslinjer omfattar dock mellan ett och tre år. För befintliga specialist- och påbyggnadsutbildningar gäller en studietid om två till två och ett halvt år. Denna nivå kommer, att döma av de förslag till nya påbyggnadsutbildningar som utarbetats på skilda håll, sannolikt att överskridas endast i undantagsfall.

De allmänna riktlinjer som enligt vårt förslag bör gälla för påbyggnadsutbildningar innebär att varje utbildning kommer att rikta sig till personer med jämförelsevis enhetlig utbildningsbakgrund. Påbyggnadsutbildningar kommer vanligen att vända sig till studerande som erhållit sin grundläggande högskoleutbildning antingen inom ett tämligen begränsat antal allmänna eller lokala utbildningslinjer eller genom kombinationer av kurser inom näraliggande ämnesområden och praktisk erfarenhet.

Det förslag till lösning av studiefinansieringsfrågan som presenteras i det följande bygger på att man, med utgångspunkt i varje enskild påbyggnadsutbildnings krav på förkunskaper, kan beräkna den studietid i grundläggande högskoleutbildning som kommer att krävas för att nå behörighet. Denna beräkning genomförs i samband med utbildningens inrättande och tillämpas för de studerande som sedan antas till den, oavsett deras faktiska utbildningsbakgrund.

För studerande i påbyggnadsutbildning, som tillsammans med den beräknade normalstudietiden i grundutbildning ger en total studietid vid högskolan som inte överstiger fem år, bör studiefinansieringen kunna ske genom utnyttjande av studiemedel. Tidsgränsen har valts eftersom den ligger inom ramen för normalstudietiden för de längre allmänna utbildningslinjerna. I de fall där den sammanlagda studietiden kommer att överstiga fem år, bör UHÄ ha möjlighet att, efter särskild prövning av varje utbildning, medge att de studerande får utnyttja utbildningsbidrag för doktorander. Den högskoleenhet som anordnar viss påbyggnadsutbildning bör även kunna besluta, att studerande inom denna får tillträde till de tjänster vid högskolan som annars varit avsedda för forskarstuderande, om så bedöms ändamålsenligt. Samma studiefinansieringsform bör gälla alla studerande inom en påbyggnadsutbildning, oavsett de enskilda individernas studiebakgrund.

Med hänsyn till den utbildningsbakgrund som studerande i påbyggnadsutbildningar kan förväntas ha, kommer det sannolikt att vara lättare för dessa än för studerande på grundutbildningsnivå, att kombinera arbete och studier så att studiefinansieringen underlättas. Påbyggnadsutbildningarnas anknyt-

ning till kvalificerad yrkesverksamhet kan också medföra att arbetsgivare, som anser det värdefullt att en anställd deltar i sådan utbildning, också bidrar till detta genom att bevilja t. ex. tjänstledighet med viss bibehållen lön.

Frågan om studiefinansieringssystemets utformning har aktualiserats dels genom det vidgade tillträdet till högre utbildning, dels som ett resultat av den utbildningsplanering som avser att underlätta s. k. återkommande utbildning. De studerande skall ges möjlighet att varva yrkesverksamhet med studieperioder och på detta sätt kunna genomgå också mer omfattande utbildningar utan att deras socioekonomiska situation drastiskt påverkas.

Det nuvarande studiestödssystemet utreds sedan är 1975 av studiestödsutredningen (U 1975:16). Utredningen har som uppgift att samordna de olika studiestödsformer som nu finns för såväl studerande i gymnasieskolan som studerande i högskolan. De åtgärder som kan komma att vidtas på grundval av studiestödsutredningens arbete kommer självfallet också att gälla studerande i påbyggnadsutbildningar.

12.4 Planerings- och ledningsorganisation

Enligt tilläggsdirektiven skall vi pröva frågan om åtgärder för att säkerställa förutsättningarna för att nya påbyggnadsutbildningar kommer till stånd inom områden där behov finns. Planeringen skall, som nämnts, utgå i första hand från arbetsmarknadens behov och baseras på utnyttjande av den kompetens som finns inom högskolan. För att arbetsmarknadens behov snabbt skall kunna ge utslag i utbildningsplaneringen och där tillgodoses på lämpligt sätt bör den organisatoriska ramen uppfylla följande krav:

- ☐ kunna fånga upp idéer och impulser om arbetsmarknadens behov och de studerandes önskemål och behov av viss utbildning
- ☐ kunna göra förberedande undersökningar om möjligheterna att vid högskolan inrätta viss utbildning och på grundval av dessa vid behov göra framställning om medel
- ☐ kunna planera utbildningen
- ☐ kunna medverka i genomförandet
- ☐ kunna bidra, i förekommande fall, till avveckling av viss påbyggnadsutbildning, dvs. ha möjlighet att avläsa när behovet av den inte längre kvarstår
- ☐ kunna garantera kontakten med relevant forskning inom högskolan.

Det organ som har ansvar för initiering och planering bör följaktligen ha nära och fortlöpande kontakt med arbetsmarknaden, yrkeslivet, högskolans ledning och lärare samt studerande och företrädare för berört/berörda vetenskapsområden.

Det är, enligt vår mening, mindre lämpligt att bygga upp en särskild organisation för planering och ledning av påbyggnadsutbildningar. I det följande behandlas därför, med utgångspunkt i de ovan angivna kraven, möjligheterna att förlägga ansvaret för påbyggnadsutbildningar till något befintligt organ inom högskolan.

Planeringsuppgifter rörande forskning och forskarutbildning åvilar fakultets- och forskarutbildningsnämnder. Enligt våra förslag i kapitel 17 bör fakultetsnämndens främsta uppgift vara att leda och planera forskning. Fa-

kultetsnämnden har därför givits en sammansättning som syftar främst till att säkra en hög inomvetenskaplig kompetens och renodla ansvarsförhållandena i forskningsplaneringen. I fakultetsnämnden ingår inte representanter för flera av de intressen som nämnts, vilket gör den mindre lämpad för de planeringsuppgifter som kommer i fråga för påbyggnadsutbildningar. Inte heller forskarutbildningsnämnden motsvarar de krav som redovisats i det föregående. Initiativ till utbildningar av detta slag kan antas uppstå ur en dialog mellan högskola och arbetsliv. Det förhållandet att vissa påbyggnadsutbildningar kommer att ha relativt begränsad anknytning till den egentliga forskarutbildningen talar också mot en organisation där huvudansvaret för utveckling av påbyggnadsutbildningar ligger på fakultetsorganen.

För planering av den grundläggande högskoleutbildningen samt för frågor i övrigt rörande sådan utbildnings innehåll och organisation ansvarar linjenämnder. I linjenämnds ansvarsområde ingår allmänna och lokala utbildningslinjer samt påbyggnadslinjer vid högskoleenheten. Den kan också, efter beslut av den inrättande myndigheten (högskole- eller regionstyrelse) ha ansvar för enstaka kurser. I linjenämnderna finns representanter för de lärare, assistenter och amanuenser som meddelar undervisning inom nämndens ansvarsområde, samt företrädare för de studerande och för yrkeslivet. Linjenämndernas verksamhetsområden är emellertid enligt vår bedömning, alltför snävt avgränsade för att de på ett tillfredsställande sätt skall kunna svara för den övergripande planeringen av påbyggnadsutbildningar.

Ansvaret för högskolans fort- och vidareutbildning ligger på regionstyrelserna. Behovet av fort- och vidareutbildning skall tillgodoses främst genom utbudet av enstaka kurser på grundutbildningsnivå. Regionstyrelserna svarar för samordnande planering av den grundläggande högskoleutbildningen i regionen.

Planeringsarbetet bedrivs i kontakt med samhälls- och yrkeslivet samt med myndigheter och organisationer som anordnar andra slag av utbildningar. Regionsstyrelserna skall vidare främja forskningsanknytning av den grundläggande högskoleutbildningen. De har emellertid inte något inflytande när det gäller forskning eller forskarutbildning. Till regionstyrelse kan knytas de rådgivande eller beredande organ styrelsen bestämmer.

I regionstyrelserna är allmänna intressen, lärare, studerande och företrädare för verksamheten inom högskolan representerade. Företrädarna för de allmänna intressena utgör omkring två tredjedelar av styrelsens ledamöter.

Som tidigare nämnts, har vi ansett det mindre lämpligt att föreslå uppbyggnad av en särskild organisation för planering och ledning av påbyggnadsutbildningar. Inget av de organ som nu ingår i planeringsorganisationen uppfyller emellertid de villkor för verksamheten som specificerats i det föregående. En ändamålsenlig lösning kräver därför samverkan mellan flera befintliga organ.

Regionstyrelsernas arbetsuppgifter och sammansättning motiverar enligt vår bedömning att de tilldelas ansvar för övergripande planering och inrättande av påbyggnadsutbildningar. Detaljplanering bör ske på utförandenivå och av regionstyrelserna överlämnas till lämplig linje- eller fakultetsnämnd. Genomförandeansvaret bör fördelas så att det för påbyggnadsutbildningar som ligger nära grundutbildningen förläggs till linjenämnd, medan det för

utbildningar som nära anknyter till forskarutbildning, förläggs till närmast berörd fakultetsnämnd. Den forskarrepresentation som är en viktig förutsättning för utbildningsplaneringen kan tillföras regionstyrelserna genom att dessa vid behov inrättar rådgivande och beredande organ eller anlitar experter och sakkunniga.

För denna ansvarsfördelning talar också regionstyrelsernas geografiska verksamhetsområden. I det föregående har vi berört behovet av att påbyggnadsutbildningar utvecklas också för utbildningslinjer utan naturlig fortsättning över grundutbildningsnivå. Dessa finns i regel inrättade vid enheter utan fast forskningsorganisation och har inte sällan kommunal eller landstingskommunal huvudman. Regionstyrelserna torde ha goda förutsättningar för att på ett tillfredsställande sätt beakta också dessa utbildningsvägars särskilda behov.

I samband med planeringsarbetet för specialistutbildningar vid teknisk fakultet har man funnit det nödvändigt att utbildningsutbudet samordnas centralt. En sådan samordning kan bidra till bättre förutsättningar att utnyttja tillgängliga resurser på ett ändamålsenligt sätt. Särskilt när det gäller påbyggnadsutbildningar, som genom sin inriktning kommer att vara aktuella för ett mindre antal personer, bör man undvika att resurserna splittras genom att konkurrerande utbildningar inrättas vid flera högskolor. Såväl regionstyrelserna som de högskoleenheter där påbyggnadsutbildningar skall bedrivas har ett naturligt intresse av att känna till vilka påbyggnadsutbildningar som bedrivs eller planeras inom andra regioner.

Enligt vår mening bör denna centrala samordning kunna komma till stånd genom att en regionstyrelse som avser inleda planeringsarbete rörande viss påbygggnadsutbildning först samråder med UHÄ. Man kan därigenom undvika att det inom skilda regioner pågår planeringsarbete för påbyggnadsutbildningar som ligger så nära varandra att de inte var för sig kan påräkna ett tillräckligt elevunderlag. Regionstyrelsen bör vidare anmäla beslut om att inrätta påbyggnadsutbildning till UHÄ, som bör ha möjlighet att i undantagsfall upphäva sådant beslut. UHÄ:s ansvar för övergripande planering och samordning av såväl grundläggande högskoleutbildning som forskning-/forskarutbildning bör naturligen omfatta också påbyggnadsutbildningar. Utöver detta samrådsförfarande kommer UHÄ:s tillsynsfunktioner också att komma till uttryck i budgetprocessen och uppföljningsarbetet rörande all utbildning inom UHÄ:s ansvarsområde.

Enligt direktiven bör påbyggnadsutbildningar ses som alternativ till forskarutbildning och resurser för dem avsättas inom anslagen för forskning/-forskarutbildning. Resurser för dessa ändamål kommer även fortsättningsvis att anvisas fakultetsvis. Med den ansvarsfördelning som ovan föreslagits skulle emellertid en ordning där fakultetsnämnden har att prioritera mellan forskarutbildning och påbyggnadsutbildning vara otillfredsställande. Med utgångspunkt i principen att det organ som har ledningsansvar också bör ha ansvar för resurserna, bör därför fakultetsnämnden inte generellt ges denna uppgift.

De påbyggnadsutbildningar som kan komma att inrättas kommer, som tidigare redovisats, endast i vissa fall att ha nära anknytning till den traditionella forskarutbildningen. Det torde därför vara mindre ändamålsenligt att anvisa resurser för påbyggnadsutbildningar inom ramen för anslaget till

forskning/forskarutbildning. Medel för enstaka kurser anvisas över ett särskilt anslag. För påbyggnadslinjer som f. n. hänförs till grundutbildningen beräknas medel under anslaget för resp. yrkesutbildningssektor.

Inledningsvis kommer påbyggnadsutbildningar att ha karaktär av försöksverksamhet och bedrivas med för ändamålet särskilt anvisade medel. För att undvika bl. a. problem i samband med samfinansiering över skilda anslag bör man emellertid i ett senare skede anvisa medel för påbyggnadsutbildningar över ett särskilt anslag. Därvid bör anslagen till grundläggande utbildning och forskning/forskarutbildning minskas i motsvarande omfattning.

13 Studiefinansiering

13.1 Utgångspunkter

I våra direktiv angavs tre skäl för en reformering av det särskilda studiestödet inom forskarutbildningen. Det gällde för det första behovet av att i ett system med en medvetet planerad dimensionering av forskarutbildningen kunna använda studiefinansieringssystemet för att stimulera studerande att söka sig till viss utbildning. Det andra skälet var den minskning av doktorandstipendiernas realvärde som ägt rum sedan 1969 års reform. Slutligen hänvisade föredraganden till omläggningen av samhällets stöd vid bl. a. sjukdom och arbetslöshet från nettobidrag till beskattade bruttobidrag.

De två sistnämnda skälen för en förändring av studiefinansieringssystemet inom forskarutbildningen beaktades genom omvandlingen av doktorandstipendierna till utbildningsbidrag för doktorander på grundval av våra förslag i (Ds U 1975:1). Utbildningsbidrag för doktorander. 1976 års riksdagsbeslut om omvandlingen innebar att statsmakterna konfirmerade uppfattningen att särskilda åtgärder krävs för studiefinansieringen inom forskarutbildningen.

De studerande i forskarutbildning befinner sig sålunda ofta i en ekonomisk och social situation, som är en annan än den som gäller för flertalet ungdomsstuderande. I viktiga avseenden kan de forskarstuderande i stället jämföras med andra vuxenstuderande. De forskarstuderande skiljer sig emellertid även från dessa genom en inte sällan omfattande skuldsättning från tidigare utbildning. I sammanhanget bör också betonas att det finns starka principiella skäl som talar för att studiestödet inom forskarutbildningen betraktas som ersättning för utfört arbete.

Samhällets studiestöd till vuxna har genom riksdagens beslut år 1975 om vidgad vuxenutbildning samt studiestöd till vuxna m. m. anknutits till utbildningsbidragen inom arbetsmarknadsutbildningen. Vuxenstudiestödet ansluter därmed delvis till den s. k. inkomstbortfallsprincipen. Stödet skall för breda grupper ge ersättning för det inkomstbortfall den studerande åsamkas genom att ta ledigt från sitt arbete. Det särskilda vuxenstudiestödet består dels av en beskattad bidragsdel, dels av en obeskattad återbetalningspliktig del.

Riksdagens beslut år 1975 om reformering av högskoleutbildningen och år 1976 om utbildning och forskning inom högskolan m. m. innebär bl. a. att principen om återkommande utbildning skall prägla den fortsatta planeringen av högskoleutbildningen. När det gäller den grundläggande ut-

bildningen är motiven för återkommande utbildning bl. a. att åstadkomma en jämnare social fördelning av utbildningsinsatserna och att öka förutsättningarna för en anpassning mellan utbildningsutbudet och arbetsmarknadens växlande behov. Återkommande utbildning bör, enligt vår mening, eftersträvas inom hela högskolan, således även inom forskarutbildningen. Motiven för återkommande utbildning inom forskarutbildningen skiljer sig inte från de motiv som gäller för den grundläggande utbildningen. En av de faktorer som har stor betydelse för att den enskilde skall kunna tillämpa återkommande utbildning som princip för sin utbildningsplanering är utformningen av studiefinansieringssystemet.

Det sistnämnda riksdagsbeslutet innebär också att anslagsindelningen för högskolan fr. o. m. budgetåret 1977/78 grundas på ändamål och inte på organisation och kostnadsslag. Medel för forskning och forskarutbildning anvisas fakultetsvis, medan medel för grundläggande utbildning anvisas under fem anslag till yrkesutbildningssektorer samt ett anslag till lokala och individuella utbildningslinjer och enstaka kurser. Den anslagsmässiga åtskillnaden mellan å ena sidan forskning och forskarutbildning och å den andra grundläggande högskoleutbildning innebär att kostnader vid inrättade tjänster skall bestridas från berörda anslag i proportion till tjänstgöringens omfattning inom resp. verksamhetsområde. I fråga om assistent- och amanuenstjänsterna innebär detta, att kostnaderna vid den del av tjänsten som utgör stipendiering skall bestridas från berört anslag till forskning och forskarutbildning, medan övriga kostnader skall bestridas från det eller de anslag som anvisats för det verksamhetsområde inom vilket tjänstgöringsskyldigheten fullgjorts. Föreskrifter med denna innebörd har meddelats i regleringsbrev för budgetåret 1977/78.

Vid den fördelning av befintliga resurser mellan anslag som föregick omläggningen av anslagssystemet synes dock olika principer ha tillämpats vid skilda läroanstalter när det gäller assistent- och amanuenstjänsterna. Detta synes även gälla hur kostnaderna vid inrättade amanuens- och assistenttjänster bestrids läsåret 1977/78. Ett viktigt led i förberedelserna för en övergång till det förordade studiefinansieringssystemet blir därför att beräkna kostnaderna för stipendiering under de olika anslagen.

Bestämmelserna om tjänstgöringsskyldigheten för assistenter och amanuenser har tillämpats på olika sätt vid skilda läroanstalter. Härigenom har arbetsvillkoren för innehavarna av dessa tjänster varierat betydligt mellan läroanstalter och fakulteter men också mellan institutioner inom samma fakultet. Som en följd av den inre demokratiseringen vid universitet och högskolor och av fackligt arbete har utvecklingen under senare år gått mot en större enhetlighet inom läroanstalterna. I många fall åläggs emellertid assistenter och amanuenser så omfattande arbetsuppgifter utan anknytning till deras egen utbildning att denna blir lidande. I andra fall har praktiskt taget hela tjänstgöringsskyldigheten kunnat fullgöras inom ramen för vederbörandes egen forskning. I ytterligare andra fall har övervakningen av att tjänstgöringsskyldigheten fullgjorts eller att den fullgjorts inom det verksamhetsområde till vilket lönemedlen anvisats inte fungerat.

Högskolereformen innebär att en ny planerings- och ledningsorganisation för den grundläggande utbildningen och ett nytt anslagssystem trätt i kraft den 1 juli 1977. Dessa förändringar kan komma att innebära förändringar

av de resurser som ställs till förfogande för assistent- och amanuenstjänster och att krav reses på en mer enhetlig tillämpning av bestämmelserna om tjänstgöringsskyldigheten för assistenter och amanuenser. Man kan inte utesluta att detta på sina håll kommer att upplevas som en reell minskning av de resurser som står till förfogande för studiefinansiering inom forskarutbildningen jämfört med tiden före reformen.

13.2 Överväganden

13.2.1 *Principer för ett studiefinansieringssystem*

Genom 1976 års omvandling av doktorandstipendierna till beskattade utbildningsbidrag tillgodosågs två av de tre motiv som i direktiven anförts för en omläggning av studiefinansieringssystemet inom forskarutbildningen. Det tredje skälet avsåg möjligheterna att utnyttja studiefinansieringen som ett styrinstrument vid dimensionering av forskarutbildningen.

De förslag vi för fram i kapitel 14 om dimensionering av forskarutbildningen innebär att denna skall planeras och dimensioneras med utgångspunkt i bl. a. samhällets behov av forskning och av forskarutbildad arbetskraft. Ett sådant dimensioneringssystem förutsätter, att man disponerar instrument för att förverkliga beslut om ökning resp. minskning av utbildningens omfattning. Studiestödet är ett av de medel som bör kunna utnyttjas för att stimulera studerande att söka sig till fortsatt utbildning inom ett visst område. Detta innebär att fördelningen mellan fakulteter och ämnen av resurserna för studiestöd inom forskarutbildningen så långt möjligt bör ske oberoende av andra faktorer än den önskade omfattningen av forskarutbildningen.

Studiestödet kan i princip utnyttjas i rekryteringsfrämjande syfte dels genom differentiering av bidragsbeloppet, dels genom förändringar i tillgängligheten. Förslag om differentierade utbildningsbidrag har underhand förts fram för tillämpning bl. a. på medicinsk forskarutbildning. Motivet för en differentiering har då varit, att rekryteringen till forskarutbildningen försvåras av de stora skillnaderna i ekonomiskt utbyte av resp. utbildningsbidrag och läkartjänst. Ett differentierat studiestöd, där nivån i realiteten bestäms av löneläget på den konkurrerande arbetsmarknaden, kan emellertid, enligt vår uppfattning, inte accepteras. En sådan differentiering av utgående bidrag strider dessutom mot givna direktiv. Man bör i stället räkna med att tillgängligheten av studiestödet utgör den faktor som kan och bör utnyttjas för att stimulera tillströmningen till forskarutbildningen. Det finns emellertid anledning att i detta sammanhang påpeka, att tillgången på externa medel för forskning, arbetsmarknadssituationen för personer med grundläggande högskoleutbildning och mer djupgående attityder till vetenskap och teknik, har utomordentligt stor betydelse för de studerandes benägenhet att gå över till forskarutbildning.

Att utnyttja studiefinansieringssystemet i rekryteringsstimulerande och styrande syfte innebär ett avsteg från principen om att samhällets studiestöd skall vara utbildningspolitiskt neutralt. Enligt vår uppfattning är dock ett

sådant avsteg motiverat i fråga om forskarutbildningen, något som också antyds i direktiven.

En förutsättning för att studiestödet skall kunna utnyttjas för att stimulera tillströmningen är givetvis, att det ger den studerande ekonomisk trygghet på en i förhållande till andra grupper i samhället realistisk nivå. En alltför låg nivå på studiestödet medför att stora uppoffringar i privat konsumtion och levnadsstandard krävs av den studerande under utbildningstiden. Detta kan inte medverka till ett positivt urval bland potentiella forskarstuderande. Genom anknytningen av utbildningsbidragen för doktorander till utbildningsbidragen inom arbetsmarknadsutbildningen, som fastställdes genom 1976 års riksdagsbeslut, ger det särskilda studiestödet inom forskarutbildningen en ekonomisk standard som godtagits för stora grupper löntagare i landet. Vidare berättigar utbildningsbidragen till vissa sociala förmåner.

En godtagbar ekonomisk standard är också en förutsättning för effektiva heltidsstudier. Syftet med det särskilda studiestödet inom forskarutbildningen har alltid varit att skapa förutsättningar för effektiva heltidsstudier. Det är uppenbart att doktorandstipendierna vissa perioder har legat på en sådan nivå, att detta mål inte kunnat förverkligas. För att helt kunna förverkligas förutsätter detta mål dock att samtliga forskarstuderande som så önskar skall kunna få del av samhällets särskilda studiestöd inom forskarutbildningen, vilket bör eftersträvas på lång sikt.

Även om målet bör vara att den studerande genomför utbildningen genom heltidsstudier under normalstudietid behöver en studietidsförlängning på grund av deltidsstudier inte alltid vara negativ för den studerande eller för utbildningsresultatet. I vissa fall medför deltidsstudier utan tvekan en studietidsförlängning utan att den studerande därigenom vinner ytterligare erfarenheter eller kunskaper. En stor del av forskarutbildningen är emellertid av sådan karaktär, att begränsad yrkesverksamhet, som har anknytning till utbildningen, kan vara av värde. Medverkan i undervisning och forskning, som bedrivs inom högskolan, ger ofta den studerande värdefulla erfarenheter för kommande verksamhet, och kan vara av mer omedelbart värde för den egna utbildningen.

För en del forskarstuderande kan under vissa perioder deltidsarbete inom eller utom högskolan av utbildningsskäl vara att föredra framför heltidsstudier. Därvid ställs emellertid speciella krav på yrkesverksamhetens inriktning och innehåll. Andra studerande kan finna det förmånligt att studera på deltid, t. ex. för att kunna behålla en anställning där arbetssituationen eller arbetsgivaren inte medger en längre tids hel ledighet för studier. Ekonomiska åtaganden kan göra heltidsstudier orealistiska för många äldre studerande. Om möjligheten till deltidsstudier begränsas, begränsas också möjligheterna att bredda rekryteringen till forskarutbildningen samt möjligheterna för den enskilde att tillämpa principen om återkommande utbildning i sin planering.

Den forskarutbildades möjlighet att på heltid effektivt ägna sig åt utbildningen växlar ofta under utbildningstiden. Många kan finna det ändamålsenligt att under perioder av utbildningen kombinera deltidsstudier med deltidsarbete i olika proportioner.

Det är mot denna bakgrund angeläget att man vid utformningen av studiestödssystemet skapar möjlighet för de forskarstuderande att i varierande

omfattning medverka i undervisning och forskning inom högskolan. Studiefinansieringssystemet bör således inte vara styrande för avvägningen mellan heltidsstudier och deltidsstudier.

Det särskilda studiestödets storlek inom forskarutbildningen beror f. n. på i vilka former stödet utgår. Vi anser att forskarstuderande, som kommer i åtnjutande av detta stöd, skall kunna utgå från att bidragets storlek per tidsenhet är detsamma oavsett om man väljer heltids- eller deltidsstudier.

Studiestöd bör självfallet utgå till en studerande endast under den tid han bedriver studier. Om studierna avslutas eller avbryts bör således studiestödet upphöra att utgå. När det gäller utbildningsbidraget för doktorander föreligger inga problem i detta avseende. Bidraget får uppbäras under högst en månad efter avlagd examen och den studerande har skyldighet att omedelbart anmäla till fakultets- eller sektionsnämnden om hans förhållanden ändras så att bidrag inte skall utgå. Problem av detta slag uppstår emellertid om man i en tjänst inrymmer viss stipendiering. Krav reses därvid naturligen på anställningstrygghet i tjänsten medan stipendieringsmomentet ställer krav på tidsbegränsning av förordnandet.

I kapitel 15 behandlas samspelet mellan högskolan och FoU-verksamhet utanför högskolan. Det är i det sammanhanget viktigt att studiestödet inom forskarutbildningen utformas så att personer yrkesverksamma utanför högskolan har möjligheter att få del av studiestödet.

13.2.2 *Analys av nuvarande system*

Mot bakgrund av ovanstående överväganden och ställningstaganden har vi kunnat konstatera att nuvarande system för studiefinansiering inom forskarutbildningen är behäftad med betydande brister. Studiestöd inom forskarutbildningen utgår f. n., som nämnts, i form av utbildningsbidrag för doktorander och stipendiering inom ramen för assistent- och amanuenstjänster samt – i obetydlig omfattning – studiemedel. Bristerna i systemet gäller främst assistent- och amanuenstjänsterna.

Assistent- och amanuenstjänsterna förutsätter deltidsstudier. Relationen mellan tjänstedel och stipendiedel är fast för var och en av tjänsterna som assistent, förste amanuens, andre amanuens och tredje amanuens. Tjänstetypen bestämmer också om det är fråga om heltids- eller deltidstjänst. Som en följd av att en stor del av resurserna för studiestöd inom forskarutbildningen är låst till dessa tjänster kommer många forskarstuderande i realiteten att sakna möjligheter att välja mellan heltids- eller deltidsstudier. I stället kommer tillgången på resp. utbildningsbidrag och tjänster som assistent och amanuens att avgöra om en studerande skall bedriva sina studier på heltid eller på deltid.

Det studiestöd som innehavare av assistent- och amanuenstjänst erhåller varierar med typ av tjänst. Amanuenser har avsevärt mindre stipendiedel (280, 186 resp. 40 timmar per läsår) i sina tjänster än innehavare av assistenttjänst (760 timmar per läsår). Man kan, enligt vår uppfattning, ifrågasätta om en stipendiering motsvarande resp. 16, 11 och 2 procent av full arbetstid, vilket gäller för de tre typerna av amanuenstjänst, är en meningsfull användning av resurserna. Till detta kommer att endast assistenttjänsten är heltidstjänst. De som innehar amanuenstjänster är i många fall

beroende av att på annat sätt förstärka sina inkomster. Detta inverkar starkt på deras möjlighet att studera effektivt.

Huvuddelen av tjänsterna som assistent och amanuens är inrättade för uppgifter inom den grundläggande utbildningen. Omfattningen av och formerna för undervisning och handledning inom grundutbildningen blir därmed starkt styrande för möjligheterna att erbjuda forskarstuderande särskilt studiestöd. Inom områden där undervisningen har laborativ karaktär är vanligen behovet av assistentpersonal stort. Inom andra områden utgörs ingen eller endast en mycket liten del av undervisningsvolymen av assistentundervisning. Förändringar av den grundläggande utbildningens omfattning, som t. ex. nedgången i antalet studerande vid universitet och högskolor i början av 1970-talet, återverkar starkt på antalet forskarstuderande som kan erbjudas särskilt studiestöd. Det finns ingenting som talar för att förändringar och faktorer av detta slag har ett omedelbart samband med behovet av forskning och forskarutbildning inom skilda områden. I ett system med en medvetet planerad forskarutbildning torde ett beroende av den grundläggande utbildningen av det slag som här redovisats, direkt motverka strävandena att samordna fördelningen av studiestödsresurserna med forskarutbildningens dimensionering.

En faktor som kan förstärka nackdelarna av det redovisade sambandet mellan den grundläggande utbildningen och studiestödets omfattning är den åtskillnad mellan organ för planering av grundläggande högskoleutbildning resp. forskning och forskarutbildning som följer av högskoleutreformen. På sikt kan detta leda till att uppgifter som nu utförs av assistenter och amanuenser förs över till andra personalgrupper utan att konsekvenserna för forskarutbildningen beaktas tillräckligt.

Såväl assistent- som amanuenstjänsterna innehåller som nämnts ett stipendieringsmoment. Ett huvudsyfte med tjänstetypen är att skapa förutsättningar för egen utbildning parallellt med viss tjänstgöring inom högskolan. Denna konstruktion skapar emellertid en konflikt mellan grundläggande principer för dels offentlig anställning, dels studiefinansiering. Anställning skall enligt 5 § LAS gälla tills vidare, om ej annat har avtalats. Studiestöd däremot utgår så länge den studerande presterar rimliga studieresultat. Dessa två principer kan inte förenas inom ramen för en tjänst.

13.3 Förslag

En fortsatt reformering av studiestödet inom forskarutbildningen bör, enligt vår mening, bygga på de principer som lades fast genom riksdagens beslut år 1976 om utbildningsbidrag för doktorander.

Forskarstuderande bör, liksom f. n., kunna förena studiestöd med tjänstgöring inom högskolan i form av undervisning, forskning och allmänt institutionsarbete. Forskarstuderande som inte kommer i fråga för det särskilda studiestödet bör alltjämt kunna utnyttja studiemedelssystemet.

Mot denna bakgrund förordar vi att samhällets särskilda studiestöd för studerande i forskarutbildning i sin helhet utformas som utbildningsbidrag av det slag som infördes den 1 juli 1976. Utbildningsbidragen bör, som f. n., beloppsmässigt ansluta till utbildningsbidragen inom arbetsmarknads-

utbildningen. Bidragen bör som hittills benämnas utbildningsbidrag för doktorander.

De studerande bör ha möjlighet att välja mellan heltidsstudier och deltidsstudier och i båda fallen kunna få del av det särskilda studiestödet inom forskarutbildningen. Utbildningsbidrag bör således kunna utgå dels som helt bidrag vid heltidsstudier, dels som del av utbildningsbidrag vid kombination med förvärvsarbete på deltid inom eller utom högskolan. I de fall forskarutbildningen följs på deltid bör studiestöd utgå i proportion till den tid som ägnas utbildningen.

Den resurs för studiefinansieringen som nu är bunden till assistent- och amanuenstjänsterna bör föras samman med befintliga medel för utbildningsbidrag för doktorander. De medel som motsvarar kostnaderna för återstående del av assistent- och amanuenstjänsterna berörs inte av reformen, utan förutsätts anvisade för samma ändamål som i nuvarande system.

Det särskilda studiestödet inom forskarutbildningen bör sålunda utformas som utbildningsbidrag för doktorander. Dessa utgår f. n. med 3 300 kr./månad motsvarande 39 600 kr./år. Bidragen ansluter beloppsmässigt till utbildningsbidragen inom arbetsmarknadsutbildningen och ligger i mitten av det intervall som gäller för dessa bidrag. Utbildningsbidraget är beskattat och pensionsgrundande. I fråga om sjukpenning för den som uppbär utbildningsbidrag gäller samma regler som för den som uppbär vuxenstudiebidrag enligt 7 kap. studiestödslagen (1973:349). Vissa brister i fråga om utbildningsbidragens anpassning till sjuk- och föräldraförsäkringen påtalas i det följande.

Utbildningsbidrag för doktorander bör kunna utgå under hela normalstudietiden för doktorsexamen, dvs. fyra år. För studerande som bedriver deltidsstudier och uppbär del av utbildningsbidrag bör bidraget kunna utgå under den tid som motsvarar fyra års heltidsstudier. För att motverka en stark uppsplittring av resurserna och orimligt långa studietider bör dock utbildningsbidrag aldrig kunna utgå under längre tid än åtta år, dvs. vad som motsvarar halvtidsstudier. Det bör dock vara möjligt för en studerande att under en del av tiden uppbära ned till 25 procent av helt utbildningsbidrag.

Forskarstuderande, som får del av det särskilda studiestödet, bör kunna kombinera del av utbildningsbidrag med förvärvsarbete på deltid inom eller utom högskolan. När det gäller tjänstgöring inom högskolan utgör assistenttjänsterna f. n. en värdefull tillgång för såväl den enskilde som högskolan. Möjligheten att samtidigt med egna studier delta i institutionens undervisning, forskning och förvaltning bör även fortsättningsvis finnas kvar. Vi föreslår därför att tjänsteorganisationen inom högskolan kompletteras med en ny tjänst avsedd att kopplas till studiefinansieringssystemet inom forskarutbildningen. Tjänsten bör i sin grundkonstruktion vara en halvtidstjänst förenad med tjänstgöringsskyldighet i form av undervisning, forskning eller allmänt institutionsarbete.

Som villkor för innehav av sådan tjänst bör gälla samtidigt innehav av utbildningsbidrag för doktorander, som därvid utgår med 50 procent av fullt bidrag. Det bör även vara möjligt att inrätta tjänsten med lägre tjänstgöringsskyldighet, ned till 25 procent av full årsarbetstid. Därvid förutsätts utgående andel av utbildningsbidraget öka i motsvarande omfattning. Tjänsten bör benämnas assistenttjänst. I konsekvens med vad som gäller för

innehav av utbildningsbidrag bör en studerande inte kunna inneha assistenttjänst under längre tid än åtta år.

Den nya assistenttjänsten förutsätts således vara förbehållen forskarstuderande, som tilldelats utbildningsbidrag. Enligt 5 § LAS gäller anställning tills vidare, om ej annat har avtalats. Avtal om att anställning skall avse viss tid, viss säsong eller visst arbete får träffas endast om det föranleds av arbetsuppgifternas särskilda beskaffenhet. Avtal om anställning för viss tid får dock träffas, om avtalet gäller praktikarbete eller vikariat. I 3 § LAS föreskrivs att avtal som innebär att arbetstagares rättigheter, enligt LAS inskränks, är ogiltigt i den delen. Utan hinder härav får avvikelse från bl. a. 5 § LAS göras med stöd av kollektivavtal som på arbetstagarsidan slutits eller godkänts av organisation som är att anse som central arbetstagarorganisation enligt lagen (1976:580) om medbestämmande i arbetslivet.

Frågan om förordnandetidens längd för innehavare av den nya assistenttjänsten är emellertid direkt avgörande för om systemet skall kunna fungera. Möjligheterna att erbjuda varje årskull forskarstuderande likvärdiga möjligheter till anställning inom högskolan är beroende av att närmast föregående generation lämnat systemet. Skulle innehavarna av assistenttjänsterna anställas med icke tidsbegränsade förordnanden finns mycket stora risker för en successiv minskning av utrymmet för nyanställningar eftersom man inte kan räkna med ständig tillväxt av resursvolymen. En sådan utveckling skulle i hög grad begränsa högskolans möjligheter att fullgöra sina uppgifter inom forskarutbildningen. Frågan om förordnandetidens längd för assistenttjänsten bör därför regleras i lag. Förslag till lag om tidsbegränsning av förordnande för vissa tjänster inom högskolan redovisas i bilaga 11.

Den tjänstgöringsskyldighet som skall vara knuten till assistenttjänsten avses, som nämnts, fullgöras i form av undervisning, forskning eller allmänt institutionsarbete. Dessa uppgifter fullgörs också av innehavare av andra tjänster inom högskolan, nämligen tjänster som universitetsadjunkt, forskningsassistent och olika administrativa tjänster. I den mån en person, som inte erhållit utbildningsbidrag för doktorander, förordnas för att fullgöra uppgifter av nämnt slag, bör han förordnas på någon av de nämnda tjänsterna för vilka sedvanliga regler om anställningstidens längd gäller. Härigenom markeras ytterligare den nya assistenttjänstens koppling till studiefinansieringssystemet inom forskarutbildningen.

Man bör emellertid inte utesluta möjligheten för forskarstuderande att förena del av utbildningsbidrag med förordnande på deltid på annan tjänst inom högskolan än assistenttjänst. Den studerande vinner därigenom större anställningstrygghet men förlorar den flexibilitet i fråga om arbetsuppgifternas karaktär som ofta karakteriserar nuvarande assistenttjänster och som förutsätts gälla även den nya tjänsten. Om många forskarstuderande utnyttjar denna möjlighet och behåller tjänsten när de avslutar eller avbryter sin utbildning, kan en betydande del av resurserna bindas vid personer som inte bedriver forskarutbildning. Underlaget för att inrätta assistenttjänster begränsas därigenom. Man bör därför noga följa utvecklingen och fortlöpande pröva om rätten att förena utbildningsbidrag med varje tjänst inom högskolan bör kvarstå. Den forskarstuderande bör också ha möjlighet att förena del av utbildningsbidrag med förvärvsarbete på deltid utanför högskolan.

Studerande som deltar i forskarutbildningen på heltid och tilldelas utbildningsbidrag bör alltid tilldelas helt bidrag. Den föreslagna utformningen av studiestödet avser att ge den studerande en godtagbar ekonomisk standard under utbildningen. Resurserna för studiefinansiering bör därför inte kunna utnyttjas för att ge ett större antal studerande ett kvalitativt sämre stöd. En forskarstuderande bör alltså inte kunna tilldelas del av utbildningsbidrag, om han inte samtidigt har ett förvärvsarbete på deltid inom eller utom högskolan, som tillsammans med studieinsatsen motsvarar full arbetstid, eller kan anföra särskilda skäl för deltidsstudier. Till sådana särskilda skäl bör räknas bl. a. vård av egna barn.

Fördelningen av utbildningsbidrag och medel som kan utnyttjas för inrättande av tjänster som assistent och amanuens mellan fakulteter och ämnesområden bygger f. n. i stor utsträckning på studerandetillströmning och fördelningsbeslut som ligger långt tillbaka i tiden. När ett nytt studiefinansieringssystem införs är det nödvändigt att fördelningen av studiestödsresurserna sker med utgångspunkt i de beslut om dimensionering av forskarutbildningen som kommer att fattas. En proportionell fördelning i förhållande till antalet utbildningsplatser eller antalet närvarande studerande bör däremot inte alltid eftersträvas. Hänsyn till rekryteringssituationen inom olika områden bör vara en av de faktorer som avgör hur studiestödet fördelas mellan ämnen inom en fakultet.

Nuvarande assistent- och amanuenstjänster innehåller, som tidigare har nämnts, en stipendiedel och en tjänstgöringsdel. 1969 års forskarutbildningsreform innebar i detta avseende att tjänstgöringen så lång möjligt skulle ligga i linje med assistentens/amanuensens egen utbildning. Vid vissa läroanstalter har man bl. a. genom arten av de arbetsuppgifter som ålagts assistenter och amanuenser kunnat åstadkomma en förskjutning mellan stipendiedel och tjänstgöringsdel. Den föreslagna reformen av studiestödssystemet inom forskarutbildningen kan därför, liksom högskolereformen, upplevas som att stipendieringsutrymmet minskar. Läroanstalterna kommer emellertid att förfoga över samma resurser för undervisning, forskning m. m. och över samma volym stipendiering som vid oförändrat system. Några formella skillnader i förhållande till nuvarande system när det gäller möjligheterna, att inom ramen för tjänster avsedda för undervisning, forskning eller allmänt institutionsarbete låta innehavaren utföra arbete, som ligger helt eller delvis i linje med den egna utbildningen, föreslås inte.

13.4 Ansvarsfördelning rörande studiestödet inom forskarutbildningen

Antalet utbildningsbidrag för doktorander fastställs f. n. av riksdagen genom beslut om medelsanvisning för varje budgetår. Utbildningsbidragens fördelning mellan fakultetsområden fastställs av regeringen, medan fördelningen mellan läroanstalter fastställs av UHÄ. Vid varje fakultet fördelas utbildningsbidragen på person av fakultets- eller sektionsnämnden (före den 1 juli 1977 av utbildningsnämnden).

Vi har i det föregående betonat att studiestödet inom forskarutbildningen

fungerar som ett styrinstrument i dimensioneringen av forskarutbildning. Fördelningen av utbildningsbidrag för forskarutbildning bör således ske med beaktande av beslut om anslag till forskning och forskarutbildning samt beslut om dimensionering av forskarutbildningen.

Det vore därför olämpligt att skapa mekaniska samband mellan de resurser som avsätts för studiestöd inom ett område och de övriga resurser som anvisas för forskning och forskarutbildning inom samma område. En omfattande forskning inom ett visst område behöver inte alltid innebära att man samtidigt skall ha en omfattande forskarutbildning, som kräver att ett stort antal utbildningsbidrag skall ställas till förfogande för att utbildningen skall kunna genomföras effektivt. Vi har tidigare pekat på att variationer i tillgängligheten på studiestöd kan vara ett sätt att utnyttja studiestödets styrande effekt. Detta torde i första hand gälla områden där man önskar stimulera tillströmning till forskarutbildningen.

Studiefinansiering inom forskarutbildningen sker även genom att forskarstuderande anställs inom projekt finansierade av forskningsråd eller andra finansiärer av forskning. Vi förordar att forskningsråden och sektorsorganen ges möjlighet att bidra till studiefinansieringen också genom att ställa medel till förfogande för utbildningsbidrag inom en fakultet. Den planerings- och ledningsorganisation för forskning och forskarutbildning, som föreslås i kapitel 17, kommer att ha som en huvuduppgift, att lokalt göra de avvägningar som krävs för en planerad dimensionering av forskarutbildningen. I de fall ett forskningsråd anvisar medel till studiefinansiering inom forskarutbildningen bör detta ske först efter samråd med berörd fakultetsnämnd.

Omfattningen av det särskilda studiestödet inom forskarutbildningen bör inledningsvis fastställas av riksdagen. Efter hand som den föreslagna planerings- och ledningsorganisationen träder i funktion bör resurserna för det särskilda studiestödet inom forskarutbildningen kunna föras in under anslagen för forskning och forskarutbildning. Riksdagen förutsätts därvid direkt eller indirekt ange riktlinjer för det antal forskarstuderande som bör få sin utbildning finansierad i form av utbildningsbidrag, assistenttjänst eller annan anställning inom ramen för de medel till forskning och forskarutbildning som fakulteten disponerar. Den redovisning av den totala resursvolymen vid en fakultet, som föreslås i avsnitt 17.3.3 bör kunna utgöra ett viktigt underlag vid utformningen av dessa riktlinjer.

Till att börja med bör emellertid resurserna för utbildningsbidrag fördelas mellan fakultetsområden och läroanstalter på samma sätt som f. n. Det är därvid naturligt att fördelningen av utbildningsbidrag sker med beaktande av de mål och riktlinjer för verksamheten som fastställts av riksdag och regering.

Lokalt bör ansvaret för det särskilda studiestödet inom forskarutbildningen åvila forskarutbildningsnämnden. Nämnden bör sålunda med utgångspunkt bl. a. i föreliggande dimensioneringsbeslut och tillgången på andra möjligheter för studiefinansiering inom forskarutbildning fördela resurserna för utbildningsbidrag mellan ämnen och institutioner. Det bör vidare ankomma på nämnden att fortlöpande följa hur institutionerna disponerar tilldelade resurser och när så erfordras utfärda kompletterande anvisningar.

Fördelningen av utbildningsbidrag mellan enskilda studerande bör ske på institutionsnivå. Endast på denna nivå har man erforderlig kännedom

om studieresultat m. m. för att kunna verkställa urval mellan behöriga sökande när så erfordras. Det är vidare väsentligt, att beslut om utbildningsbidragens fördelning mellan individer samordnas med beslut om disposition av tilldelade medel för grundläggande utbildning och forskning/forskarutbildning. Förutsättningarna för att inrätta assistenttjänster eller andra deltidstjänster, som kan kombineras med del av utbildningsbidrag, är självfallet beroende av dispositionen av tilldelade medel.

Inom institutionen bör det åligga den antagningsnämnd som föreslagits i kapitel 11 att verkställa det urval mellan sökande av utbildningsbidrag som kan komma i fråga. I övrigt bör det ankomma på varje institution att finna ändamålsenliga former för den samordning av beslut om inrättande av tjänster och tilldelning av utbildningsbidrag som erfordras. Antagningsnämndens beslut om urval mellan sökande bör inte kunna överklagas. Riktlinjer för urvalsförfarandet bör dock utfärdas av forskarutbildningsnämnden.

13.5 Stipendieringsvolym

Omfattningen av stipendieringen inom ramen för nuvarande studiefinansieringssystem inom forskarutbildningen är svår att fastställa på ett entydigt sätt. I det följande redovisas tre alternativa beräkningsmetoder, som kan ligga till grund för en uppskattning av kostnaderna för ett genomförande av våra förslag.

Stipendieringsvolymen uttryckt i årsarbetstimmar kan fastställas relativt enkelt med utgångspunkt i gällande bestämmelser om tjänster som assistent och amanuens (jfr avsnitt 6.2). Sålunda kan de i tabell 6.1 redovisade ca 4 000 tjänsterna som assistent och amanuens beräknas innefatta ca 1 950 000 timmar stipendierad tid budgetåret 1974/75. Vid en årsarbetstid om 1 760 timmar motsvarar denna stipendievolym 1 108 manår. Då medel anvisats för 1 360 doktorandstipendier kan den totala stipendieringsvolymen beräknas till 2 468 manår. Motsvarande beräkningar kan göras för varje budgetår och en sådan bör, som nämnts, föregå en omläggning av studiefinansieringssystemet. För att möjliggöra jämförelser i det följande kan nämnas, att kostnaderna för 2 468 utbildningsbidrag för doktorander i 1977 års löne- och prisläge uppgår till 97,7 milj. kr.

Omfattningen av stipendieringen inom forskarutbildningen kan uttryckas också i termer av kostnader över statsbudgeten. Ett sätt att beräkna dessa kostnader är att utgå från att kostnaderna för stipendieringen inom ramen för en assistent- eller amanuenstjänst utgör lika stor del av de totala kostnaderna vid tjänsten som den stipendierade tiden utgör av den totala arbetstiden. Med utgångspunkt i det antal tjänster som fanns inrättade den 1 februari 1975 (tabell 6:1) kan kostnaderna för stipendieringen exkl. lönekostnadspålägg beräknas till ca 64 milj. kr. i 1977 års löneläge. Härtill kommer kostnaderna för 1 360 utbildningsbidrag för doktorander, ca 53 milj. kr. Den sammanlagda kostnaden kan alltså beräknas till 117 milj. kr. motsvarande 2 954 utbildningsbidrag à 39 600 kr.

Det kan emellertid inte anses självklart att stipendiedelen av assistent- eller amanuenstjänsterna skall åsättas samma värde /kostnad/ per tidsenhet

som tjänstedelen av tjänsterna. Lönesättningen av tjänsterna som universitetsadjunkt tyder på att en differentiering mellan "tjänstedel" och "stipendiedel" är rimlig.

Kostnaderna för stipendieringen bör med denna utgångspunkt beräknas som en restpost sedan man beräknat kostnaderna för att få de arbetsuppgifter utförda, som nu åvilar assistenter och amanuenser, av innehavare av andra tjänstetyper. Den av oss förordade reformen, som innebär att nuvarande assistent- och amanuenstjänster försvinner, talar för ett sådant beräkningssätt. Detta är emellertid förenat med en rad osäkerhetsfaktorer. För att man skall kunna beräkna kostnaderna för att utföra de ca 2,9 milj. arbetstimmar som budgetåret 1974/75 utfördes av assistenter och amanuenser krävs sålunda en rad antaganden om arbetsuppgifternas karaktär och om vilka tjänstekategorier som kan komma i fråga för dessa uppgifter i en tänkt alternativ situation. En sådan beräkning har utförts inom sekretariatet på grundval av ett stort antal antaganden. Denna leder till en kostnad för stipendieringen inom de i tabell 6.1 redovisade tjänsterna, uttryckt i 1977 års löneläge, av ca 35 milj. kr. Tillsammans med kostnaderna för utbildningsbidragen uppgår kostnaden för stipendiering inom forskarutbildningen med detta beräkningssätt till ca 88 milj. kr., motsvarande ca 2 222 utbildningsbidrag à 39 600 kr.

De tre här redovisade beräkningssätten, som alla i någon mening kan anses innebära oförändrad ambitionsnivå, ger sålunda en stipendieringsvolym motsvarande resp. ca 2 500, 3 000 och 2 200 utbildningsbidrag för doktorander. Det är enligt vår uppfattning angeläget att övergången till ett nytt studiefinansieringssystem i sig inte innebär någon väsentlig förändring av det antal individer som kan komma i åtnjutande av studiestödet. Frågan om stödets omfattning bör prövas fristående från frågan om systemets utformning. Vi kan emellertid inte heller acceptera att en systemomläggning medför en dold överföring av resurser för undervisning från grundläggande utbildning till forskning/forskarutbildning eller omvänt.

De redovisade beräkningarna utgår från en inventering av antalet inrättade tjänster som assistent och amanuens, som vi genomförde våren 1975. Det exakta antalet tjänster höstterminen 1977, då detta skrives, är inte känt. Därigenom kan inte heller den aktuella stipendieringsvolymen fastställas. Ett viktigt led i förberedelserna för en reform blir att verkställa en ny inventering avseende budgetåret närmast före det reformen avses träda i kraft, enligt vårt förslag budgetåret 1978/79.

Vi förordar att man vid beräkning av de totala resurserna för studiefinansieringen inom forskarutbildningen tillämpar den sist nämnda principen, som utgår från en beräkning av kostnaderna för det arbete assistenter och amanuenser utför. Vi förordar vidare att systemomläggningen som sådan genomförs utan att stipendieringsvolymen uttryckt i antalet hela bidragsår förändras.

13.6 Vissa övriga frågor

Bestämmelser rörande utbildningsbidrag har meddelats i förordningen (1976:536) om utbildningsbidrag för doktorander. Förslag till ändringar av

förordningen redovisas i bilaga 11. I det följande berörs de delar av bestämmelserna som gäller bisyssla för heltidsstuderande med utbildningsbidrag. Vidare diskuteras de forskarstuderandes sociala förmåner i form av sjuk- och föräldraförsäkring.

Enligt nu gällande bestämmelser får studerande som uppbär utbildningsbidrag fullgöra högst 100 timmar schemalagd lärartjänstgöring eller högst 200 timmar annat arbete under ett läsår, om inte särskilda skäl föreligger. Även fortsättningsvis bör gälla att studerande som innehar helt utbildningsbidrag skall bedriva studierna på heltid. Möjligheterna att vid sidan av studierna utöva bisyssla bör därför begränsas. Studerande med helt utbildningsbidrag bör sålunda endast i undantagsfall medges fullgöra undervisning eller annat arbete som överstiger 10 procent av full tjänst. Denna begränsning bör gälla oavsett bisysslans karaktär. För en sådan skärpning i förhållande till gällande bestämmelser talar att tvingande ekonomiska skäl endast i undantagsfall torde kunna anföras för mer omfattande bisyssla.

Vårt förslag om utbildningsbidrag för doktorander i Ds U 1975:11 utgick från två huvudprinciper, nämligen dels att det särskilda studiestödet inom forskarutbildningen skulle utgå som beskattade utbildningsbidrag, dels att de forskarstuderande skulle erbjudas social och ekonomisk trygghet så långt möjligt likvärdig den som gäller för anställda i motsvarande åldersgrupper. Riksdagens beslut innebar, i likhet med vårt förslag, att utbildningsbidragen skulle ligga till grund för beräkning av ATP och sjukpenning. I fråga om sjukpenning för den som uppbär utbildningsbidrag skall samma regler gälla som för den som uppbär vuxenstudiebidrag enligt 7 kap. studiestödslagen (1973:349).

Erfarenheterna sedan utbildningsbidragen infördes den 1 juli 1976 visar, att tillämpningen av sjuk- och föräldraförsäkringen för studerande, som uppburit utbildningsbidrag, inte fungerat tillfredsställande. På grund av regelsystemets utformning och det förhållandet att många doktorander haft ingen eller endast liten inkomst året före det första stipendieåret, har sjuk- och föräldraförsäkring utgått med lägsta sjukpenning. Vidare synes bestämmelserna ha tillämpats något olika av skilda försäkringskassor.

Det är, enligt vår uppfattning, inte rimligt att doktorander som erhållit utbildningsbidrag skall tillerkännas väsentligt sämre förmåner inom sjuk- och föräldraförsäkringen än vad som tillkommer förvärvsarbetande med motsvarande inkomst. Det är vidare angeläget med en enhetlig tillämpning av bestämmelserna i hela landet.

Det faktum att inkomst av utbildningsbidrag formellt sett inte utgör inkomst av anställning, eller att korttidssjukdom som inte kan förväntas påverka den totala studietiden, inte anmäls till försäkringskassan, kan enligt vår uppfattning inte utgöra grund för särbehandling inom sjuk- och föräldraförsäkringen. Det bör, enligt vår uppfattning, inte föreligga någon tvekan om att forskarstuderande, som uppbär utbildningsbidrag och som avbryter utbildningen p. g. a. sjukdom eller föräldraskap och därmed avsäger sig utbildningsbidraget för viss tid, bör vara berättigade till samma förmåner inom sjuk- och föräldraförsäkringarna som dem som haft samma inkomst av anställning. Åtgärder bör snarast vidtas för att komma till rätta med rådande ofullkomligheter i systemet.

14 Dimensionering

14.1 Inledning

Målet för en dimensionering av forskarutbildningen är att söka skapa balans mellan tillgången på forskarutbildad arbetskraft, arbetsmarknadens och samhällets behov av sådan personal samt de studerandes önskemål att genomgå forskarutbildning. En total överensstämmelse kan med all sannolikhet aldrig uppnås. Det skulle förutsätta bl. a. förfinade prognosinstrument för att avläsa utvecklingstendenser inom utbildningsväsende och forskning samt arbetsmarknaden. Sådana prognosinstrument finns inte. Det är sålunda inte möjligt att ge garantier för att personalbehov inom skilda sektorer skall kunna tillgodoses vid varje tillfälle eller för att den som gått igenom forskarutbildning kommer att beredas sysselsättning, som svarar mot hans kompetens och intresseinriktning.

Detta konstaterande innebär emellertid inte att vi anser det à priori omöjligt att planera och fatta beslut om forskarutbildningens omfattning och inriktning med utgångspunkt i samhällets behov av arbetskraft med utbildning efter grundexamen. Forskarutbildningen är en mycket lång och specialiserad utbildning som kräver stora insatser och kostnader både av den enskilde och av samhället. Bl. a. mot denna bakgrund är det angeläget att söka nå balans mellan antalet forskarutbildade inom skilda områden och behovet av arbetskraft med denna utbildning. Om en sådan balans inte råder är riskerna uppenbara för att den enskilde får problem på arbetsmarknaden eller att antalet forskarutbildade blir för litet för att tillgodose samhällets behov av bl. a. forskning och utvecklingsarbete. En forskarutbildning, som till sin volym och inriktning överensstämmer med de olika behoven i samhället, kommer därför att kräva åtgärder som samtidigt syftar till att stimulera forskarutbildningen inom "bristområden" och till att begränsa den inom områden där utbildningen är för omfattande med hänsyn till förutsebara behov. Betydelsen av samtidiga åtgärder för stimulans och begränsning bör betonas mot bakgrund av utvecklingen av forskarutbildningens omfattning och inriktning under senare delen av 1960-talet och under 1970-talet (se vidare kapitel 4).

Svårigheterna att dimensionera forskarutbildningen så att man erhåller en eftersträvad balans är uppenbara. Att utforma hållbara prognoser för utbildningsbehov har visat sig vanskligt. Vad gäller forskarutbildningen förstärks svårigheterna av att forskarutbildningen förbereder för vitt skilda funktioner på arbetsmarknaden och dessutom skall anpassas till behovet av forskning i

samhället på både kort och lång sikt. En person som framgångsrikt genomgått forskarutbildning kan sysselsättas dels i en specialistfunktion, där hans ämnesspecifika kompetens utnyttjas, dels i mer allmänt inriktad verksamhet, där man utnyttjar hans utbildning med utgångspunkt i den generella kompetensen – metodkunskaper och kännedom om tekniker, vetenskapliga arbetsformer etc.

Ett problem vid dimensioneringen av forskarutbildningen är att översätta ett beräknat behov av forskarutbildad arbetskraft inom ett avgränsat område av arbetsmarknaden eller en samhällssektor till bedömningar av den därför nödvändiga examinationen av forskarutbildade inom ett avgränsat område av högskolan. Den traditionella indelningen av forskning och forskarutbildning inom högskolan överensstämmer endast i vissa fall med avgränsade sektorer av samhället eller arbetsmarknaden. Det behov av forskarutbildade som kan identifieras inom t. ex. samhällssektorn hälso-, sjuk- och socialvård kan sannolikt till en stor del tillgodoses genom forskarutbildning inom framför allt medicinsk och samhällsvetenskaplig fakultet. Sektorerna kommunikationer och arbetsmarknadsåtgärder torde däremot ha behov av forskarutbildade från samtliga fakultetsområden inom högskolan.

Planering och beslut för att åstadkomma en forskarutbildning som står i samklang med samhällets samlade behov av forskarutbildade kommer alltid att bygga på beräkningar som innehåller betydande osäkerhetsmoment och där bedömningar av behov växlar. Det är mot denna bakgrund inte meningsfullt att ange forskarutbildningens volym och inriktning inom ett område av högskolan i exakta mått. De beslut om dimensioneringen av forskarutbildningen, som fattas av centrala organ i planerings- och ledningsorganisationen, bör därför i de flesta fall gälla intervall för breda vetenskapsområden.

Det bör från början göras klart, att dimensioneringsprocessen i stor utsträckning kommer att innebära en strävan efter att ändra inriktningen och omfattningen av forskarutbildningen med utgångspunkt i den existerande situationen. Dimensioneringen av forskarutbildningen blir därigenom ett styrproblem, som bör ansluta till och beaktas vid lösningen av de planerings- och ledningsproblem som gäller forskning och forskarutbildning inom högskolan.

De sammanvägningar som utgör grunden för beslut om forskarutbildningens omfattning bör bestå i dels bedömningar av den totala arbetsmarknaden för forskarutbildade, dels bedömningar av andra faktorer såsom forskningens utveckling, högskolans och gymnasieskolans behov av lärare med forskarutbildning samt de studerandes efterfrågan på sådan utbildning.

Dessa sammanvägningar, som är avgörande för dimensioneringen av forskarutbildningen, bör ske på olika nivåer i planerings- och ledningsorganisationen. Det är angeläget att bedömningar och analyser äger rum i former och termer som är relevanta med hänsyn till de olika nivåernas kompetens. Dimensioneringen av forskarutbildningen bör därför utformas som en kontinuerlig process, där övergripande mål konfronteras med faktiska konsekvenser ända ned på institutionsnivå.

14.2 Forskarutbildningens omfattning och inriktning

14.2.1 *Allmänt*

Utvecklingen av forskarutbildningen under tiden efter andra världskriget framgår av kapitel 3 och av kapitel 4. Denna utveckling bör relateras till utvecklingen inom utbildningsväsendet i dess helhet samt till förändringar på arbetsmarknaden. Avsaknaden av spärrmekanismer eller andra åtgärder som grundats på bedömningar av behovet av forskarutbildade, har inneburit en stor anhopning av forskarstuderande i ett fåtal ämnen (se tabell 12)[1]. Vidare har inom vissa ämnen vetenskapliga genombrott medfört att ett stort antal forskarstuderande dragits till relativt smala forskningsinriktningar. Även om examinationen inte ökat i proportion till den ökade tillströmningen har den inbördes relationen mellan skilda vetenskapsområden förändrats väsentligt.

Antagningsbegränsning har införts vid ett fåtal institutioner med utgångspunkt i departementschefens uttalande i prop. 1969:31, att "... de tillgängliga resurserna får utgöra grunden för begränsningen...". När så skett har ofta utbildningsresurserna varit överansträngda. Även en dimensionering av forskarutbildningen, som utgår från samhällets samlade behov, kommer givetvis att i sista hand vara berorende av tillgängliga resurser och av möjligheterna att omfördela resurser.

Det intima samband som råder mellan forskning och forskarutbildning inom högskolans område gör det omöjligt att bestämma resurserna för denna utbildning frikopplade från de totala resurserna för FoU inom högskolan. Även om graden av samband varierar mellan olika ämnesområden och forskningsinriktningar så råder ett ömsesidigt beroendeförhållande mellan FoU inom högskolan och forskarutbildningen. Inom vissa områden utgörs en dominerande del av den totala forskningsvolymen av de forskarstuderandes avhandlingsarbete. Att forskarutbildningen på längre sikt är beroende av att det bedrivs forskning inom området är en självklarhet.

Den externt finansierade FoU-verksamheten inom högskolan, framför allt den som finansieras av forskningsråden, har en betydande effekt på forskarutbildningen, som är svår att ange i bestämda mått. Detta gäller både de fall där avhandlingsarbete utförs direkt inom ramen för ett projekt och de fall, där externa medel gör det möjligt för en forskarstuderande att finansiera sina studier.

14.2.2 *Forskarutbildning och FoU*

De FoU-behov som samhällsorgan, företag eller organisationer söker tillfredsställa genom att förlägga uppdrag till högskolans område, utgörs av såväl forskning och utvecklingsarbete som forskarutbildning. I de fall där det inte finns tillräckliga personella resurser för FoU-verksamheten kan en beställare se stöd till forskarutbildning och allmän kompetensuppbyggande forskning som nödvändig.

FoU-verksamheten är ett instrument bland andra i olika samhällssektorers strävan efter att uppfylla uppställda mål. Därav följer helt naturligt att FoU-verksamhet inom vissa samhällsområden lättare kunnat dra till sig resurser

[1] Tabellhänvisningarna i detta kapitel avser bilaga 5.

än andra. Satsningen på medicinsk FoU är ett exempel på att vetenskapen tidigt, genom sitt nära samband med ett mycket påtagligt samhällsintresse, tillförts betydande resurser på alla nivåer i utbildningssystemet och även för grundforskningen. Den slutsats man bör dra av dessa förhållanden är att ett dimensioneringssystem skall ge möjligheter att skapa balans mellan FoU-verksamhetens omfattning och forskarutbildningens omfattning och inriktning inom skilda områden. Mekaniska samband mellan dessa två verksamheter bör emellertid undvikas. Vi har tidigare framhållit att en av de väsentligaste faktorerna för utvecklingen av forskarutbildningen sedan slutet av 1960-talet synes ha varit den kraftiga tillväxten i den grundläggande högskoleutbildningen samt den ökade tillströmningen av externa FoU-medel till högskolan. Det är, som påpekas i kapitel 1, värdefullt att knyta samman forskarutbildning med olika former av projektbaserad FoU. Det bör emellertid slås fast att det inte alltid finns ett direkt samband mellan omfattande behov av FoU och forskarutbildning inom samma områden. Inom vissa områden har externa FoU-medel haft en så kraftigt styrande effekt på forskarutbildningen att man kan ifrågasätta om den stått i överensstämmelse med en mera långsiktig efterfrågan på forskarutbildade. Risken för att forskarutbildningen inom vissa områden kan komma att domineras av enstaka forskningsbeställare bör uppmärksammas. Lika litet som man generellt kan låta grundutbildningen i ett ämne styra forskarutbildningens omfattning kan man tillåta att den ad hoc-finansierade FoU-verksamheten inom högskolan ensam bestämmer forskarutbildningens volym och inriktning. Om en dominerande del av forskarutbildningen inom ett ämne knyts till ett avgränsat problemområde eller ett forskningsfinansierande organs prioriteringar begränsas utrymmet för satsning på andra FoU-områden.

Det är mot denna bakgrund angeläget att man vid dimensioneringen av forskarutbildningen beaktar den balans som bör råda mellan högskolans roll som ansvarig för kompetensuppbyggnad och dess roll som utförande organ för samhällsfinansierad forskning.

Vår syn på sambandet mellan FoU inom högskolan och forskarutbildningen innebär att de totala resurser som högskolan disponerar för forskning, utvecklingsarbete och även mer rutinmässig provningsverksamhet samt för utbildning efter grundexamen, bildar de yttersta ekonomiska ramarna för forskarutbildningen.

Forskning och utvecklingsarbete är både en pådrivande kraft i och en konsekvens av en dynamisk samhällsutveckling. Tiden efter andra världskriget har karakteriserats av genomgripande förändringar i FoU-verksamhetens struktur och omfattning. En forskarutbildning som förmår följa förändringar både i samhället och inom forskningen är en förutsättning för fortsatt utveckling inom alla samhällsområden.

14.2.3 *Resurser*

De resurser som via budgetanslag till högskolan f. n. tilldelas forskning och forskarutbildning följer fakultets-, sektions- och ämnesindelningarna. I det budgetsystem som tillämpades t. o. m. budgetåret 1976/77 var stora delar av resurserna gemensamma för grundläggande utbildning samt forskarutbildning och forskning även om vissa lärarresurser i första hand var att hänföra

till endera verksamhetsområdet. Mot denna bakgrund är det svårt att göra bedömningar av utbildningskapacitet och resursbelastning inom skilda delar av forskarutbildningen. Skillnaderna mellan olika fakulteter/sektioner och mellan ämnen är vidare så stora att jämförelser vad gäller resurser ofta får liten giltighet. Förutsättningarna för forskarutbildning och forskning inom de filosofiska fakulteterna skiljer sig avsevärt från dem som gäller inom t. ex. teknisk eller medicinsk fakultet. Detta avspeglas bl. a. i omfattningen av de resurser som krävs för forskning och forskarutbildning inom ett område och skapar problem vid försök att omfördela tillgängliga resurser.

Fr. o. m. budgetåret 1977/78 tillämpas inom högskolans område ett ändamålsinriktat anslagssystem. Det nya systemet medger på lokal nivå ett flexiblare resursutnyttjande, där hänsyn kan tas till variationer i resursåtgång mellan och inom ämnen vid samma fakultet. Anslagssystemet ger också bl. a. riksdag och regering möjlighet till bättre överblick och skapar förutsättningar för att göra avvägningar i stort, såväl mellan högskolans två verksamhetsgrenar – grundläggande utbildning samt forskning och forskarutbildning – som inom dessa.

Förändringar i studerandetillströmning och andra faktorer som är avgörande för utbildningskapaciteten får olika konsekvenser beroende på bl. a. utbildningens karaktär. De lokal- och utrustningskrävande laborativa ämnena har en mera begränsad möjlighet till kapacitetsförändring än de ämnen där forskningen och forskarutbildningen kräver framför allt personella resurser. Den tunga utrustningen kan ofta betjäna ett högsta antal studerande och varje ökning därutöver kan kräva dubblering till mycket höga merkostnader, samtidigt som ett bortfall av ett fåtal studerande inte resulterar i frigjorda resurser. Möjligheterna till omfördelning av personella resurser mellan ämnen och fakulteter är begränsad, som en följd av specialiseringen, och kan därför ske endast på längre sikt.

Det är enligt vår uppfattning inte möjligt att schablonmässigt beräkna utbildningskapaciteten inom forskarutbildningen med utgångspunkt i tillgängliga resurser. Som belyses närmare i ett följande avsnitt om dimensioneringstekniken spelar en rad faktorer, som kan bedömas endast på lokal nivå, en avgörande roll för möjligheterna att beräkna hur många studerande som kan handledas av ett givet antal lärare. Mycket tyder emellertid på att det totala antalet registrerade forskarstuderande är för stort i förhållande till tillgängliga resruser. Skillnaderna är dock stora mellan fakulteter och institutioner. Vissa ämnesområden är kraftigt ansträngda medan det inom andra områden finns utrymme för expansion av forskarutbildningen. Svårigheter att omfördela handledarresurser och andra resurser innebär att systemet inte kan göras självreglerande utan att särskilda mekanismer måste skapas för att reglera såväl överskotts- som bristsituationer.

Inom framför allt humanistisk fakultet finns en rad ämnen/institutioner med så begränsat antal forskarstuderande och så få lärare/forskare att man kan ifrågasätta om man där varaktigt förmår fylla minimiförutsättningarna för fasta forskningsresurser. Man kan inte räkna med att dessa mycket små ämnen, med bibehållen uppdelning på flera orter, kan få resurstillskott av en sådan omfattning att deras situation väsentligt förbättras. Vi förordar därför att man i det fortsatta planeringsarbetet prövar möjligheterna att omfördela de fasta resurserna för forskning och forskarutbildning i dessa små ämnen till ett färre antal läroanstalter.

En annan möjlighet att skapa bättre förutsättningar för forskning och forskarutbildning inom discipliner, där verksamheten bedrivs inom en mycket liten institutionell organisation, är att skapa flerämnesinstitutioner där verksamheten inom samtliga ämnen är samlad kring ett gemensamt problemorienterat program. Genom samverkan över ämnesgränserna kan man uppnå i huvudsak samma effekt som genom att föra samman resurserna i ett ämne till färre orter.

En viktig uppgift för planerande organ inom högskoleväsendet bör därför vara att i det fortlöpande arbetet eftersträva en sådan fördelning av de fasta resurserna för forskning och forskarutbildning att kraven på en god forskningsmiljö kan tillgodoses. Institutioner bör inte få bli vare sig alltför små eller alltför stora. De åtgärder som vidtas bör förenas med insatser som underlättar de studerandes och lärarnas/forskarnas geografiska rörlighet.

14.2.4 *Utvecklingstendenser*

De statistiska uppgifterna rörande forskarutbildningen – tillströmning, närvaro, studietid, examination – ger knappast underlag för en bedömning av utvecklingen om några åtgärder i fråga om dimensioneringen inte vidtas. Vi har sökt göra beräkningar av examinationen inom forskarutbildningen under den närmaste tioårsperioden under vissa antaganden om övergång till forskarutbildning, studietider m. m. Dessa beräkningar pekar på en minskad examination (se figur 11). Om antagandena är riktiga skulle den årliga examinationen av forskarutbildade under denna period komma att ligga på ungefär samma nivå som under första hälften av 1960-talet. Det bör dock understrykas att en betydande förskjutning i examinationen mellan olika fakultetsområden ägt rum under den senaste femtonårsperioden.

Man kan alltså konstatera att förhållandet mellan antalet närvarande forskarstuderande och antalet examinerade förändrats i negativ riktning under 1970-talet. Medan den starka ökningen av den grundläggande utbildningen resulterade i en stor ökning av antalet examinerade har kurvan, som beskriver antalet examinerade i forskarutbildningen, förblivit ganska flack och under senare år pekat nedåt. Den uppgång i antalet avlgada examina, som registrerats mellan åren 1970 och 1974, kan till stor del hänföras till att många studerande avlade licentiatexamen och doktorsgrad enligt äldre bestämmelser innan dessa upphörde att gälla.

Forskarutbildningens utveckling sedan 1969 års reform måste också ses mot bakgrund av mera djupgående förändringar i attityderna till forskning och teknologi. De ekonomiska och arbetsmarknadsmässiga fördelarna av en genomgången forskarutbildning har inom flera områden blivit mera oklara. Det är av naturliga skäl inte möjligt att konkretisera vilka effekter sådana förändringar har haft på rekryteringen till forskarutbildningen eller för effektiviteten i studierna.

Arbetsmarknadssituationen för högskoleutbildad arbetskraft under de första åren av 1970-talet innebar i vissa fall att de studerande efter avlagd grundexamen sökte sig till forskarutbildning i brist på annan sysselsättning. Man kan anta att studiemotivationen för dessa studerande påverkats i negativ riktning.

Endast en mindre del av samtliga forskarstuderande bedriver sina studier på heltid. Det tidigare studiefinansieringssystemet inom forskarutbildningen innebar att arbete vid sidan om studier blev nödvändigt. Det har tidigare påpekats att en stor andel av samtliga forskarstuderande återfinns inom ett fåtal ämnen. Dessa omständigheter har sannolikt samverkat och lett till att examinationen inte ökat trots ett mycket stort antal registrerade forskarstuderande.

Den minskning av tillströmning och framför allt examination som ägt rum under senare år ger ingen antydan om att forskarutbildningens omfattning och inriktning kommer att utvecklas mot en bättre överensstämmelse med samhällets samlade behov. Inom flera områden har tillströmning av forskarstuderande och även examination förblivit på en hög nivå under lång tid, trots att det stått klart att möjligheter till sysselsättning inom forskningsanknuten verksamhet för dessa forskarutbildade varit små. Samtidigt är inom några områden bristen på forskarutbildade påtaglig.

Det är uppenbart att forskarutbildning av många studerande betraktas inte enbart som en utbildning för viss sysselsättning utan att den bedrivs p. g. a. ett levande intresse för ämnet och för utbildningen som sådan. Många har varit villiga att göra de uppoffringar som forskarutbildning kan innebära utan förhoppning om att direkt kunna utnyttja utbildningen i sin fortsatta yrkesverksamhet. Det är angeläget att – inom ramen för de resurser som ställs till utbildningens förfogande – möjlighet ges till forskarutbildning även för dem som inte i första hand avser att utnyttja utbildningen i sin yrkesverksamhet.

14.3 Arbetsmarknaden för forskarutbildade

14.3.1 *Allmänt*

Den länge helt dominerande arbetsmarknaden för forskarutbildade låg inom högskolans och skolans område. Från dimensioneringssynpunkt utgjorde högskolan och gymnasierna en relativt lättöverskådlig arbetsmarknad – åtminstone fram till den kraftiga expansionen under 1960-talet. De enskilda individerna kunde relativt väl bedöma tillgången på lärartjänster inom sitt område. Lektorstjänsterna vid gymnasierna var ett vanligt alternativ för dem som inte fann utkomstmöjligheter inom högskolan. De externa FoU-medlens omfattning var begränsad och FoU-verksamheten utanför högskolan lokaliserad till ett fåtal institut, företag och myndigheter.

Arbetsmarknaden för de forskarutbildade har under 1960- och 1970-talen förändrat karaktär. Högskolans expansion innebar att antalet tjänster för forskarutbildade inom högskolan ökade väsentligt – i vissa fall så mycket att formellt behöriga sökande inte alltid fanns till de ledigförklarade tjänsterna. Företag, myndigheter och organisationer har i växande utsträckning utnyttjat FoU som stöd för och för utveckling av sin verksamhet. Härigenom har ett betydande antal forskare och forskarstuderande kunnat beredas utkomstmöjligheter såväl inom som utom högskolan i direkt FoU-verksamhet. För de projektanställda forskarna inom högskolan har emellertid utsikterna till fortsatt sysselsättning varit osäkra. Förändringar i den externfinansierade

verksamhetens omfattning och inriktning har ibland medfört svårigheter för berörda institutioner och för enskilda forskare.

14.3.2 *Förändringar på arbetsmarknaden*

I debatten kring forskarutbildningens omfattning och inriktning har framförts att forskarutbildade bör kunna sysselsättas inom näringsliv, förvaltning och organisationer på ett annat sätt och i större utsträckning än f. n. Kvalificerad yrkesverksamhet på flera områden i ett komplicerat samhälle ställer krav på kunskaper och erfarenheter, som ofta kan tillgodoses genom forskarutbildning och genom erfarenhet av forskning inom högskolan.

Den ökade omfattningen av externfinansierad FoU inom högskolan är ett tecken på att olika sektorer i samhället tagit FoU i anspråk för sin verksamhet. En förutsättning för att rätt kunna utnyttja forskningsresultat är att hos avnämarna finns personal, som kan medverka såväl vid formulering och problemställning när ett FoU-uppdrag läggs ut på de utförande enheterna som vid återföring av resultat till verksamheten. Uppföljning av reformer och löpande verksamhet, behovet av impulser från och kontakt med forskningen ställer krav på att ett ökat antal forskarutbildade kommer ut i praktisk verksamhet på flera områden i samhället.

Utvecklingen på arbetsmarknaden för forskarutbildade beror i stor utsträckning på de attityder som skilda samhällsorgan utanför högskolan, industrier etc. och de forskarutbildade har till varandra. De krav och förväntningar som ställs på forskaren från arbetsgivare utanför högskolan skiljer sig ofta från de krav som högskoleforskningen ställer på forskaren. I kapitel 1 har vi redovisat de skilda krav som ställs på de forskarutbildade från resp. högskolan och FoU-beställare utanför högskolan. I stor utsträckning är här fråga om behovet av en ömsesidig vilja att förstå under vilka villkor forskarna inom högskolan och forskningsutnyttjarna arbetar. En förbättrad samverkan mellan högskolans forskning och de organ i samhället som utnyttjar forskningsresultat torde också på längre sikt öka medvetandet om behovet av att använda forskarutbildad personal på flera områden i samhället.

I kapitlen 1 och 12 betonas vikten av att bredda inriktningen av utbildningen över den grundläggande nivån. Breddningen bör komma till stånd dels genom att påbyggnadsutbildningar utvecklas för specifika behov på arbetsmarknaden, dels genom att målet för och innehållet i forskarutbildningen vidgas, dels ock genom att forskning och forskarutbildning inom nya områden stimuleras. Forskarutbildningen bör inte ses som enbart en utbildning till forskare inom högskolan även om högskolans område även fortsättningsvis kommer att utgöra en stor och viktig arbetsmarknad.

De här antydda förhållandena pekar på att det finns en förhållandevis stor potentiell arbetsmarknad för de forskarutbildade. I hur hög grad denna arbetsmarknad kommer att öppnas för de forskarutbildade beror på i vilken utsträckning en breddning av forskarutbildningens mål och inriktning kommer till stånd och om samarbetet mellan högskola, arbetsliv och samhälle kan vidareutvecklas.

14.4 Dimensioneringssystemet för forskarutbildningen

14.4.1 *Allmänt*

I föregående avsnitt har vi redovisat ett antal faktorer som påverkat dimensioneringen av forskarutbildningen. Statsmakternas insatser för att påverka utbildningens inriktning och omfattning inom skilda områden har därvid begränsats till förändringar av den fasta organisationen av lärare, utrustning och lokaler. Härutöver har satsningen på sektoriell FoU indirekt påverkat forskningsvolymen inom högskolan och därmed förutsättningarna att anordna och finansiera forskarutbildning. Några försök att fatta beslut om forskarutbildningens volym inom skilda områden på grundval av bedömningar av samhällets behov av forskarutbildad arbetskraft har inte gjorts. Ett skäl är naturligtvis svårigheterna att mäta och uttrycka samhällsbehoven på ett sådant sätt att de kan formuleras om till begrepp som är användbara för en dimensionering av forskarutbildningen inom en organisation byggd på indelning i vetenskapliga discipliner.

Det är angeläget att fortsättningsvis söka skilja mellan samhällets behov av forskarutbildade och dess efterfrågan på forskarutbildade. Varje uttalande om behovsnivåer är, här som i andra sammanhang, ytterst ett politiskt värdeomdöme. Samtidigt kan det hävdas att de forskarutbildade själva skapar forskningsbehov även i de fall externa krav på forskning och forskarutbildade inte existerar eller inte artikuleras. Ett försök att dimensionera hela forskarutbildningen kommer att vara en sammansatt process där orsak och verkan inte alltid kan urskiljas.

Dimensioneringssystemet för forskarutbildningen bör därför byggas upp kring den efterfrågan på forskarutbildade som kan identifieras, främst högskolans och gymnasieskolans efterfrågan på forskarutbildade för befattningar som kräver sådan utbildning. Därutöver kommer dimensioneringen att kräva bedömningar av behovet av forskarutbildade inom andra delar av samhället. Dessa bedömningar kommer att behöva ansluta till andra politiska överväganden, t. ex. näringspolitik och allmänna forskningspolitiska beslut.

Samhällets behov av forskarutbildade kan inte användas som ett sammanhållet begrepp. En del av behovet utgörs av kravet på högt kvalificerad och utbildad arbetskraft. Forskning och forskarutbildning har vidare en kulturell och samhällskritisk funktion som inte kan kvantifieras. Inomvetenskapliga hänsyn förutsätter fritt kunskapssökande inom ett stort antal vetenskapsområden. Som en del av samhällets behov bör också räknas de individuella krav på denna typ av utbildning som ställs av de studerande själva. Samtidigt bör understrykas att det inte kan vara en självklar rättighet för individen att under alla förhållanden genomgå forskarutbildning.

Den rent forskningsanknutna verksamheten kan och bör inte ge sysselsättning åt mer än en del av det totala antalet forskarutbildade. En realistisk dimensionering av forskarutbildningen kan dock utgå endast från antagandet att merparten av de forskarutbildade kommer att söka sig till områden där de har en påtaglig nytta av sin utbildning. De forskarutbildade fyller emellertid så varierande funktioner på arbetsmarknaden att det inte är möjligt att på ett entydigt sätt avgränsa behov och efterfrågan om man går utanför högskolan och viss annan FoU-verksamhet. Förutom i de yrken där den forskarutbil-

dade fungerar som forskare eller lärare finns, som tidigare strukits under, inom en rad verksamhetsområden behov av arbetskraft med hög allmän kompetens.

En sammanvägning av högskolans och gymnasieskolans interna behov av lärarpersonal, forskningens behov samt samhällets totala FoU-behov blir således – tillsammans med de studerandes egen efterfrågan på viss utbildning – de styrande faktorerna vid försöken att skapa ett dimensioneringssystem för forskarutbildningen. En strävan att på ett mer planerat sätt söka påverka utbildningskapaciteten och resursbelastningen inom forskarutbildningen bör också förbättra förutsättningarna att upprätthålla utbildningens kvalitet.

14.4.2 *Dimensioneringsprocessen*

Vi har i det föregående konstaterat att dimensioneringen av forskarutbildningen måste ske genom relativt långsiktiga och därmed långsamma förskjutningar mellan skilda områden. Det är då naturligt att dimensioneringen av forskarutbildningen ansluter till den budgetprocess som i övrigt reglerar verksamhetsområdet forskning och forskarutbildning. Den planerings- och ledningsorganisation som vi föreslår i kapitel 17 kommer att ha som en huvuduppgift att göra de avvägningar och analyser som är nödvändiga vid en planerad dimensionering av forskarutbildningen. Dimensioneringen av forskarutbildningen bör vara en integrerad del av planeringen och ledningen av forskning och forskarutbildning men den ställer också särskilda krav som motiverar att den behandlas skild från de allmänna resonemangen i kapitel 17. I det följande beskrivs dimensioneringsprocessen uppdelad i fyra moment: planeringsperioder och planeringsramar; möjligheter att analysera samhällets behov av forskarutbildade; teknik för att omsätta behovsanalyser i planering och i faktiska dimensioneringsbeslut; ansvarsfördelning.

Planeringsperioder och planeringsramar

Dimensioneringen av forskarutbildningen bör ske genom en gradvis anpassning av utvecklingen inom ett system som är trögt och styrt av faktorer som endast delvis kan förutses och påverkas av högskolans organ. En förändring av forskarutbildningens omfattning och inriktning kräver en lång tidsperiod från beslut till dess att effekten av beslutet kan konstateras. Examinationen av forskarutbildade kan sålunda påverkas helt endast inom en tidsperiod som är två gånger utbildningstiden, dvs. normalt åtta till tio år. Detta gäller under förutsättning att man inte avvisar forskarstuderande som redan antagits.

Mot bakgrund av den långa utbildningstiden och att underlaget för beslut alltid kommer att innehålla betydande osäkerhetsmoment bör dimensioneringen av forskarutbildningen utformas som en rullande planering omfattande längre tidsperioder. I svensk statsförvaltning med en ettårig budgetcykel avser beslut om medelsanvisning endast ett år. Som komplement till den budgetårsbundna planeringsperioden används femårsperioder för mera långsiktig planering. För planering och beslut rörande forskarutbildningens omfattning och inriktning torde denna längre planeringsperiod kunna tillämpas. Det bör dock strykas under att möjligheterna att åstadkomma större förändringar under denna tidsperiod är begränsade. Erfarenheterna

av en planerad dimensionering av forskarutbildningen kan komma att kräva att planeringsperioden utsträcks ytterligare.

I de fall en dimensionering av utbildningar tillämpats inom svenskt utbildningsväsende har den nästan undantagslöst utformats som antagningsbegränsning, dvs. antalet nyinskrivna studerande per läsår eller termin har maximerats. Motiven för sådana begränsningar har i allmänhet varit begränsade utbildningsresurser och endast i undantagsfall bedömningar av behovet av personer med viss utbildning. Spärrade utbildningar har i många fall gällt yrkesområden där bristen på arbetskraft varit markant, t. ex. läkar- och tandläkarutbildningarna. Sambandet mellan antalet antagna till en spärrad utbildning och antalet examinerade inom samma utbildning har kunnat bedömas relativt väl.

Inom en så mångskiftande utbildning som forskarutbildningen är sambandet mellan antalet antagna studerande och antalet examinerade mera oklart och skiljer sig mellan fakulteter och ämnen. Det faktum att forskarutbildning ofta bedrivs på deltid vid sidan av annan verksamhet gör att generella bedömningar av utbildningstider får liten giltighet. Vi anser, mot denna bakgrund, att de ramar som skall anges för forskarutbildningen bör avse antalet färdigutbildade inom olika områden. Bedömningar av vilken antagning som krävs för att åstadkomma en viss examination inom en viss tidsperiod kan ske endast på institutions- och fakultetsnivå. Även det dimensioneringssystem som vi föreslår kan i vissa fall innebära behov av antagningsbegränsning. I ett system där antagningen per läsår maximeras finns alltid risk för att mycket lämpade stängs ute från en utbildning och sedan av olika skäl inte har möjlighet att söka till utbildningen under en annan antagningsperiod. Genom en utsträckt planeringsperiod och genom att dimensioneringen uttrycks i antal färdigutbildade kan emellertid antagningen per läsår varieras med hänsyn till de sökandes lämplighet för utbildningen. Systemet kan också ta hänsyn till lokala förhållanden vad gäller studieintensitet, resursbelastning m. m. Dessa förhållanden varierar, som tidigare påpekats, starkt mellan ämnen och fakulteter. Genom den verksamhetsuppföljning som bör vara ett väsentligt inslag i budgetdialogen kan man kontrollera att prioriteringar på statsmakts- och verksnivå, liksom på lokal nivå, inte ersätts av mekaniska beräkningar. Den planerings- och ledningsorganisation som förordas i det följande och som skall ansvara bl. a. för dimensioneringen, avses fungera som ett system av mätstationer där förändringar inom forskningen och forskarutbildningen, i de studerandes önskemål samt på arbetsmarknaden, följs upp och föranleder åtgärder på olika nivåer i systemet.

Samhällets behov av forskarutbildade

Forskarutbildningen har av tradition varit inriktad på utbildning av forskare för forskningens och den högre utbildningens interna behov. Den ökade samverkan mellan högskolan och olika samhällsorgan – bl. a. FoU-finansierande sektorsorgan – har under senare tid inneburit en betydande breddning av såväl högskoleforskningens som forskarutbildningens inriktning och problemval. Den breddning av forskningens och forskarutbildningens mål som ägt rum har emellertid gått olika långt inom olika områden av högskolan. Den medicinska och tekniska forskningen och forskarutbildningen har således

under lång tid varit inriktad på såväl verksamhetsanknuten FoU som forskning inom högskolans ram. Även naturvetenskaplig och samhällsvetenskaplig forskning och forskarutbildning har under senare tid upprättat närmare kontakter med nyttjare av forskning, forskningsresultat och forskarutbildade.

Trots denna positiva utveckling finns det givetvis fortfarande skillnader mellan högskolans krav på de forskarutbildade och de krav som ställs inom t. ex. sektorsorgan och företag. Inom näringsliv, förvaltning eller organisationer betraktas de forskarutbildade ofta som renodlade specialister, vilkas kompetens inte kan utnyttjas i en mer allmänt inriktad verksamhet. De kriterier man inom högskolan använder för bedömning av en forskarutbildads kompetens är i stor utsträckning inriktade på ämnesspecifik djupkunskap och teoretisk och metodisk skolning. Arbetsgivare utanför högskolan söker ofta förmågan att tillämpa vetenskapligt kunnande i produktion, utredningsarbete m. m. Det gäller här att i första hand kunna förstå FoU inom ett vitt fält, behärska vissa begrepp och teorier samt kunna ta kontakt med specialister inom skilda områden.

Vi har i kapitel 1 närmare utvecklat att det inte föreligger några motsättningar mellan högskolans och bl. a. sektororganens krav på de forskarutbildade. En god forskarutbildning skall ge den breda vetenskapliga bas – i form av teorier, vetenskapliga metoder m. m. – som förbereder för verksamhet såväl inom som utanför högskolan. På den breda vetenskapliga basen läggs en specialisering genom valet av ämne, metod m. m. för avhandlingen. Forskarens inriktning bestäms också av de verksamhetsformer som gäller för avhandlingsarbetet och forskningen under början av karriären. Det är därför angeläget att forskarutbildningen utformas så att "utbytbarheten" i utbildningen upprätthålles genom en bred vetenskaplig skolning.

Med utgångspunkt i de skilda funktioner de forskarutbildade fyller på arbetsmarknaden skulle följande grova indelning av samhällets efterfrågan på forskarutbildad arbetskraft kunna göras:

1. högskolans, gymnasieskolans och vissa forskningsinstitutioners efterfrågan på forskarutbildade för befattningar för vilka forskarutbildning i visst ämne är ett behörighetskrav,

2. den offentliga och – i viss utsträckning – den privata FoU-verksamhetens efterfrågan på arbetskraft för funktioner som nära ansluter till verksamheten inom den disciplinbaserade forskningen inom högskolan,

3. samhällets behov av personal för funktioner inom bl. a. utbildningsväsende och FoU, vilka kräver vetenskaplig skolning och erfarenhet men som inte innebär krav på ämnesspecifik kompetens,

4. samhällets behov av kvalificerad arbetskraft för olika funktioner där analytisk förmåga, erfarenhet av forskning och vetenskapligt arbetssätt är av värde.

De olika krav som de olika yrkesfunktionerna ställer kan sägas ligga längs en glidande skala, som uttrycker graden av specialisering och graden av generell kompetens. På ett individuellt plan föreligger ingen motsats mellan kraven på specialisering och generell kompetens. Den som på ett fram-

gångsrikt sätt fullbordat en forskarutbildning bör ha goda förutsättningar att fullgöra arbetsuppgifter såväl i funktioner som ställer krav på ämnesspecifik kompetens som funktioner som kräver den mer generella kompetensen.

Inom vissa områden av samhället och högskolan är sambandet mellan specialistkompetens och generell kompetens uppenbart. Sålunda har forskare vid de tekniska högskolorna i många fall under skilda perioder varit sysselsatta med teknisk forskning, utvecklingsarbete och produktion inom näringslivet. Både medicinsk forskning och praktisk sjukvård ingår som tjänsteåligganden för vissa tjänster vid undervisningssjukhusen. Den ekonomiska utredningsverksamheten äger i flera fall rum i former som inte väsentligt skiljer sig från den ekonomiska forskningen inom högskolan. Gemensamt för dessa olika yrkesfunktioner är behovet av en bred vetenskaplig skolning.

Möjligheterna att bedöma efterfrågan och behov skiljer sig emellertid väsentligt mellan de olika delområden som ovan redovisats. Även här kan man tala om en glidande skala.

Inom delområde (1) och till viss del delområde (2) är det möjligt att ganska exakt mäta efterfrågan på forskarutbildade för ämnen eller grupper av ämnen. Utgångspunkt för beräkningar av dessa slag är antalet befattningar med krav på ämnesspecifik forskarutbildning. Genom undersökningar av åldersstrukturer, erfarenhetsmässigt grundade uppskattningar av avgång till annan verksamhet och under antaganden om tillväxt eller kontraktion inom olika delar av högskola, gymnasieskola och FoU-verksamhet kan beräkningarna göras relativt exakta. För de två övriga delområdena är naturligen sådana beräkningar av antalet befattningar inte möjliga eftersom de funktioner som de forskarutbildade kommer att fylla inte är av den karaktären att de kan identifieras och kvantifieras.

En dimensionering av forskarutbildningen bör även innefatta överväganden rörande relationerna mellan olika områden av forskarutbildningen. Den sektoriella forskningens tillväxt och påverkan på forskarutbildningen har inom vissa områden varit påtaglig. Det är emellertid tveksamt om denna påverkan generellt lett till en förbättrad balans mellan tillgång och efterfrågan på forskarutbildad arbetskraft. En sammanställning över de statliga satsningarna på FoU liksom en undersökning av vissa branchers forskningsintensitet antyder vid en jämförelse med antalet forskarutbildade eller forskarstuderande inom olika fakultetsområden att systemet inte är självreglerande (se tabellerna 1, 2, 9 och 11).

Dessa jämförelser tillåter inte långtgående slutsatser men kan ge vägledning vid en dimensionering av forskarutbildningen utöver de beräkningar inom delområdena (1) och (2) som i första hand skall ligga till grund för dimensioneringsbesluten.

Dimensioneringstekniken

Det synsätt på möjligheterna att analysera samhällets samlade behov av forskarutbildade som redovisats i det föregående, leder till att vi väljer ett system för dimensionering av forskarutbildningen som verkar genom att en miniminivå och en maximinivå beräknas för examination under en längre tidsperiod, förslagsvis fem år.

Miniminivån beräknas och fastställs med utgångspunkt i det antal examinerade som krävs för att återbesätta existerande tjänster samt nybesätta tjänster, som kan antas inrättas genom tillväxt av högskolesektorn, gymnasieskolan och den disciplinbaserade FoU-verksamheten, dvs. främst delområde (1) ovan. För att man skall kunna vidmakthålla en kompetens inom landet och en beredskap att möta nya krav, är det viktigt att examinationen av forskarutbildade inom ett område under en längre tidsperiod motsvarar lägst det antal som krävs för att återbesätta högskolans och specialinstitutens tjänster med kompetenta sökande.

Bedömningar av en övre gräns för utbildningsvolymen kan i de flesta fall göras endast med utgångspunkt i de resurser som står till förfogande. Det är naturligt att denna övre gräns, liksom i nuvarande system, definieras med utgångspunkt i lokala bedömningar av den maximala utbildningskapaciteten inom varje ämne och fakultet/sektion. Maximinivån bestäms därmed ytterst av de tillgängliga resurserna, som består dels av anslag som anvisas för forskning och forskarutbildning inom högskolan, dels av externa resurser som tillförs forskarutbildningen direkt eller indirekt.

Det måste dock vara möjligt att inte utnyttja hela utbildningskapaciteten för forskarutbildning inom ett område om andra bedömningar talar för att utbildningen bör begränsas. Institutionen bör i sådana fall redovisa de outnyttjade utbildningsresursernas alternativa användning.

Beslut om dimensionering av forskarutbildningen inom ett fakultetsområde bör utgöras av ett beslut om anslag till forskning och forskarutbildning samt ett beslut som anger riktvärdena för antalet utbildade under en femårsperiod. Detta bestämmer forskarutbildningens totalvolym. Volymen anges som ett intervall.

Utrymmet mellan maximi- och miniminivåerna kommer att utnyttjas för forskarutbildning vars inriktning bestäms i huvudsak lokalt. Därvidlag bör både de studerandes egna önskemål och den externfinansierade forskningens personalbehov tillgodoses. Vi har tidigare betonat att dimensioneringsprocessen skall leda fram till en bättre balans mellan samhällets samlade behov av arbetskraft och forskarutbildningens omfattning och inriktning. Inom utrymmet mellan minimi- och maximinivåerna kan i första hand åstadkommas en förändring av forskarutbildningen med utgångspunkt i förändrade behov i samhället. Detta kan sägas innebära en förändring av profilen på forskarutbildningen inom ett fakultetsområde.

Att åstadkomma en profilering som överensstämmer med behovet i samhället av FoU och forskarutbildad arbetskraft är en komplicerad process. Det är synnerligen angeläget att samtliga planerings- och ledningsorgan för forskning och forskarutbildning deltar i försöken att med utgångspunkt i bedömningar av behoven av forskning och utvecklingsarbete i samhället i stort komma fram till realistiska beräkningar av det önskade antalet forskarutbildade inom skilda områden av högskolan.

Även om man kan förutse vissa förändringar i behoven av forskning och utvecklingsarbete i samhället följer härav sällan ett definierat behov av forskarutbildade inom ett visst område. FoU-behov uttrycks på politisk nivå ofta i termer av problemområden, t. ex. energi, bostads- eller transportfrågor. Bidrag till lösningar av dessa frågor förutsätter emellertid forskning och forskarutbildning inom många discipliner – ekonomi, sociologi,

teknik m. m. för att endast ge några exempel. Inom flera områden har probleminriktad och tematisk forskning tagits i anspråk för att söka lösa angelägna samhällsproblem. Förslag föreligger också om att skapa förutsättningar för tematiskt inriktad forskarutbildning. Stora delar av forskningen och forskarutbildningen inom högskolan kommer emellertid även fortsättningsvis att vara disciplinbaserad. De FoU-behov som uttrycks i form av problemområden och som för att täckas förutsätter medverkan från flera ämnen och forskningsinriktningar måste på flera nivåer i planerings- och ledningsorganisationen konkretiseras och omvandlas i ämnestermer. I detta arbete kommer samtliga nivåer i planerings- och ledningsorganisationen att medverka. Ansvaret för samordningen av arbetet åvilar UHÄ, som har att utarbeta förslag till förändringar av högskolans forsknings- och forskarutbildningskapacitet med utgångspunkt i statsmakternas prioriteringar. I dessa frågor kommer att krävas en intim samverkan med bl. a. sektorsorgan och forskningsråd.

En dimensionering av forskarutbildningen genom att ange en maximi- och en miniminivå förutsätter att dessa nivåer genom planering och beslut av samtliga organ inom planerings- och ledningsorganisationen för forskning och forskarutbildning omsätts i praktiska åtgärder. Vi har tidigare angett att behovet av nyrekrytering till vissa tjänster inom högskolan och FoU-verksamheten skall ligga till grund för en beräkning av miniminivån. Utbildningsresurserna skall tas som utgångspunkt när maximinivån beräknas.

Under ett inledande skede kommer de ansvariga planerande och ledande organen inom högskolan att behöva inrikta sina insatser på att åstadkomma en bättre balans mellan antalet närvarande forskarstuderande och tillgängliga resurser. Därmed bör också effektiviteten i forskarutbildningen kunna förbättras och de ofta långa studietiderna bli kortare.

Från flera håll har hävdats att det främsta instrumentet för att åstadkomma en god och effektiv forskarutbildning är en omfattande och kontinuerlig handledning. Detta förutsätter bl. a. att handledaren ansvarar för ett begränsat antal forskarstuderande. Det går emellertid inte att generellt ange hur många forskarstuderande en handledare bör ansvara för. En handledare som verkar inom ramen för ett projekt där flera forskarstuderande arbetar inom ett relativt sammanhållet problemområde torde kunna handleda fler än den handledare som ansvarar för forskarstuderande med skilda inriktningar inom ett ämne. Handledningens omfattning påverkas vidare av om den studerande bedriver sina studier på hel- eller deltid. Allmänt kan sägas att handledningens omfattning måste tillåtas variera från fall till fall med utgångspunkt i bl. a. handledarens kapacitet, doktorandens behov av handledning och forskningsarbetets art. En forksarstuderande har ofta mer än en handledare och avgränsningar mellan olika handledares insatser är sällan möjliga.

Strävan efter balans mellan antalet närvarande studerande och tillgängliga resurser förutsätter någon form av beräkningsnormer som ger schablonkostnader per forskarstuderande inom olika ämnesgrupperingar. Även om generella "tak" för antalet forskarstuderande per handledare inte kan eller bör sättas, bör någon form av beräkningsnormer användas för att schablonmässigt bedöma den maximala utbildningskapaciteten inom ett ämne och inom en fakultet.

En förutsättning för att det dimensioneringssystem vi föreslår skall fungera

på ett tillfredsställande sätt är att studerandeantalet hålls på en sådan nivå att utbildningsresurserna inte överansträngs.

I kapitel 3 redovisas resultaten av det arbete som utfördes av en särskild arbetsgrupp för forskarutbildning inom UKÄ. Arbetsgruppen föreslog bl. a. att resurserna för forskarutbildningen skulle beräknas efter vissa ämnesgrupperingar. De beräkningsnormer som föreslogs har sedermera använts lokalt vid petitaarbete och vid fördelning av tilldelade medel för forskning och forskarutbildning.

Utan att ta ställning till sakinnehållet i arbetsgruppens förslag vill vi framhålla att denna typ av beräkningar torde vara ändamålsenliga för att ge underlag för en bedömning av maximal utbildningskapacitet inom skilda delar av ett system med planerad dimensionering av forskarutbildningen. Det bör dock framhållas att flera omständigheter påverkar schablonkostnadernas giltighet i det enskilda fallet. Variationer i handledningsbehov, förekomsten av externa FoU-medel och skillnader i forskningsinriktning kan innebära att utbildningskostnaderna per forskarstuderande varierar avsevärt även inom samma ämnesområde.

Det utredningsarbete som utförts av UKÄ:s arbetsgrupp bör kunna ligga till grund för fortsatt arbete med att ta fram underlag för beräkningar av utbildningskapaciteten inom forskarutbildningen. Detta arbete förutsätter nära kontakt mellan de skilda planerings- och ledningsorganen inom området forskning och forskarutbildning. Ansvaret för samordning av arbetet bör ligga hos UHÄ.

Det är slutligen angeläget att återigen understryka att en dimensionering av forskarutbildningen av detta slag är en integrerad del av planerings- och ledningsorganisationen för forskning och forskarutbildning inom högskolan. I stor utsträckning kommer dimensioneringen att vara beroende av de förhållanden som råder vid beslutstillfället. Till övervägande del utgörs dimensioneringen därför av försök att påverka förändringsriktningar och i att undvika att relationen antal närvarande studerande och tillgängliga resurser blir alltför skev.

Ansvarsfördelningen

I det föregående har vi beskrivit en rad faktorer som skall ingå i underlaget för beslut om dimensioneringen av forskarutbildningen. Därav framgår att de övergripande besluten om samhällets behov av forskarutbildade är av en sådan karaktär att de bör fattas på politisk nivå. Dimensioneringen av forskarutbildningen kan inte frikopplas från beslut om t. ex. näringspolitik, kulturpolitik eller forskningspolitik i stort.

I kapitel 17 redovisas vårt förslag till planerings- och ledningsorganisation för forskning och forskarutbildning. Vad gäller beslut rörande dimensionering av forskarutbildningen, som givetvis nära ansluter till beslut om forskningens inriktning och omfattning, är de viktigaste organen i planerings- och ledningsorganisationen institutioner, fakultets- och forskarutbildningsnämnder samt UHÄ. Härutöver påverkar såväl regionstyrelse som högskolestyrelse forskning och forskarutbildning, bl. a. genom sitt ansvar för vissa gemensamma resurser.

Det system för dimensionering av forskarutbildningen som vi föreslår utgör en integrerad del av budgetprocessen. Omfattningen och inriktningen av forskarutbildningen bestäms ytterst av de resurser som tillförs verksamhetsområdet. Genom det system för dimensionering som vi förespråkar krävs emellertid att i budgetdialogen förs in moment, som inte funnits i det tidigare systemet med ett i princip fritt tillträde till forskarutbildningen.

Vi förutsätter att budgetprocessen i sina huvuddrag är känd och kommer i det följande att beröra endast de delar som har särskild betydelse för dimensioneringsproblemen. Budgetprocessen kan – även vad gäller dess dimensioneringsaspekter – delas in i följande moment:

- ☐ långtidsplanering
- ☐ anslagsframställning
- ☐ resursfördelning
- ☐ budgetering och planering
- ☐ verksamhetsuppföljning

Såväl i fråga om budgetarbete i vedertagen mening som i fråga om dimensioneringen av forskarutbildningen griper dessa moment självfallet in i varandra. Den årliga anslagsframställningen fungerar som en justering av de rullande femårsplanerna. Verksamhetsuppföljning är en del av underlaget för såväl anslagsframställning som resursfördelning, budgetering och planering.

Ett väl fungerande system för en planmässig dimensionering av forskarutbildningen måste grundas på de enskilda institutionernas bedömningar av tillgänglig utbildningskapacitet och de förändringar av verksamhetens omfattning och inriktning som institutionerna kan förutse eller bedömer önskvärda. Institutionerna skall till forskarutbildningsnämnden överlämna underlag för såväl långsiktig planering av forskarutbildningen som för den årliga anslagsframställningen. En del av detta underlag utgörs av den redovisning av samtliga resurser som disponeras av institutionen, dvs. även bidrag från externa finansiärer, och som föreslås i avsnitt 17.3.3.

Forskarutbildningsnämnden ansvarar för all forskarutbildning inom sitt område. Det innebär att forskarutbildningsnämnden vad gäller forskarutbildningen skall sammanväga institutionernas femårsplaner och underlag för förslag till anslagsframställning för hela fakultetsområdet. Förslaget överlämnas till fakultetsnämnden och skall ingå i fakultetsnämndens samlade anslagsframställning för forskning och forskarutbildning. Forskarutbildningsnämndens förslag skall alltid bifogas fakultetsnämndens framställning. I anslagsframställningen för fakulteten skall anges den samlade utbildningskapaciteten för forskarutbildning vid fakulteten. Denna kapacitet bör anges på ett sådant sätt att det framgår dels vilken examination av forskarutbildade som kan beräknas vid gällande resursläge, dels ett beräknat högsta möjliga antal samtidigt närvarande forskarstuderande. Examinationen bör uppskattas för den närmaste femårsperioden. Däremot kan det vara svårt och av mindre värde att söka ange examinationen för det budgetår för vilket anslagsframställningen avges.

Fakultetsorganens anslagsframställning – och därmed också förslag till dimensionering av forskarutbildningen – lämnas till UHÄ. Högskolestyrelsen skall beredas tillfälle att avge yttrande över framställningen bl. a.

mot bakgrund av att styrelsen har ansvaret för vissa gemensamma resurser.

UHÄ skall – som f. n. – väga samman de olika fakulteternas anslagsframställning till en "riksgiltig" plan för forskarutbildningen. Där skall den förväntade examinationen vid olika resursalternativ anges. En sådan volymbestämning måste givetvis utformas som ett intervall. Med de uppgifter som vi föreslår skall åläggas UHÄ, skall myndigheten också försöka bedöma behovet av forskarutbildad arbetskraft inom hela landet och relatera fakulteternas förslag till en sådan bedömning. Vidare skall UHÄ ange de miniminivåer som skall gälla för forskarutbildningen inom enskilda ämnen eller grupper av ämnen. I arbetet med att utarbeta underlag för statsmakternas beslut om forskarutbildningens omfattning och inriktning måste UHÄ ha nära kontakt med bl. a. forskningsråd, FRN och sektorsorgan.

Regering och riksdag avses besluta om forskarutbildningens huvudsakliga inriktning och omfattning för varje fakultet på grundval av UHÄ:s anslagsframställning. Statsmakternas beslut kommer till uttryck dels genom att resurser ställs till forskningens och forskarutbildningens förfogande inom olika fakultetsområden, dels genom beslut om mål och riktlinjer för varje fakultetsområde, som anger vilken verksamhet som skall bedrivas inom området och vilka förändringar som bör komma till stånd. I detta dokument anges också ramar för omfattningen och inriktningen av forskarutbildningen för närmaste femårsperiod. Det utbildningsmål som ställs upp bör, vad gäller antalet forskarutbildade, anges som ett intervall.

Resurserna för forskning och forskarutbildning fastställs av riksdagen fakultetsvis. De utbildningsmål som fastställs för en fakultet måste dock – vad gäller dimensioneringen av forskarutbildningen – brytas ned så att volymen för varje ort kan anges. Det bör åligga UHÄ att göra denna fördelning.

De resurser som tillförs en enskild fakultet disponeras av fakultetsnämnden. Ansvaret för forskarutbildningen vilar dock på forskarutbildningsnämnden. Forskarutbildningsnämnden skall därför utarbeta förslag till fördelning av resurser vad avser forskarutbildning och fakultetsnämnden skall på grundval av forskarutbildningsnämndens förslag avsätta resurser för forskarutbildningen. Utgångspunkt för detta arbete är de mål och riktlinjer som fastställts av statsmakterna, handledarsituationen inom skilda ämnen samt de studerandes önskemål. Det finns ett uppenbart samband mellan de resurser som avsätts för forskning resp. forskarutbildning inom ett fakultetsområde. Mot denna bakgrund och med hänsyn till personsambandet mellan forskarutbildnings- och fakultetsnämnd bör enighet kunna uppnås mellan fakultetsnämnd och forskarutbildningsnämnd i frågan om hur resurserna skall disponeras. I de fall nämnderna stannar vid skilda beslut avgörs frågan av högskolestyrelsen när den fastställer plan för disposition av tilldelade resurser för budgetåret.

De resurser som avsätts för kurser m. m. inom forskarutbildningen skall disponeras av forskarutbildningsnämnden, som har att fördela dem huvudsakligen på ämnen och även avsätta medel för kurser m. m. som är gemensamma för flera ämnen inom fakulteten. Den handledarkapacitet som finns vid skilda institutioner bestäms av de fasta tjänsterna för forskning och forskarutbildning. Forskarutbildningsnämnden bör bevaka behovet av extra tjänster för handledning samt möjligheterna till omfördelning av befintliga handledarresurser.

Sedan den totala resursvolymen vid fakulteten och dess fördelning mellan institutionerna fastställts genom att högskolestyrelsen fattat beslut på grundval av fakultetsnämndens förslag till plan för resursdisposition kan forskarutbildningsnämnden besluta om antalet personer som kan antas till forskarutbildningen under budgetåret.

Vi har i nedanstående sökt illustrera dimensioneringsprocessen.

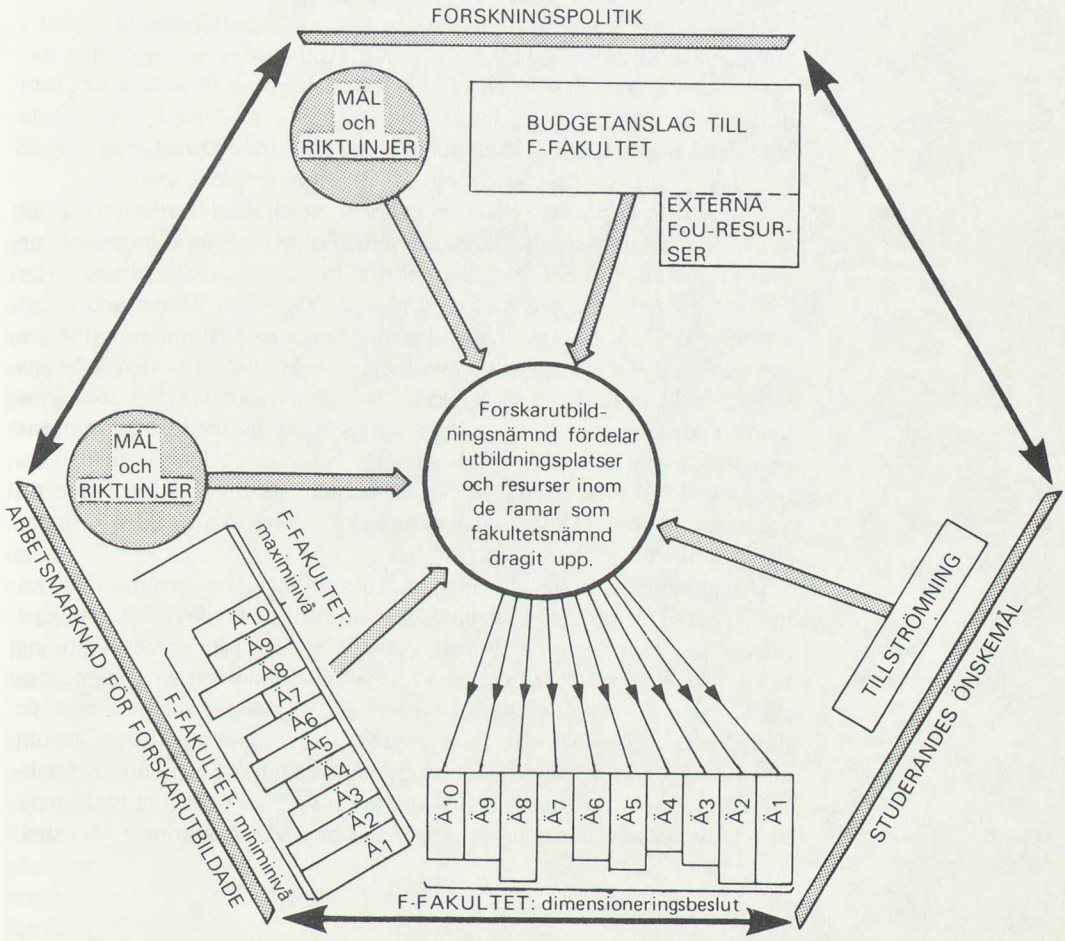

14.5 Forskarutbildningens framtida omfattning

I direktiven anförs att vi har att utarbeta ett förslag

"till ett system för en total dimensionering av utbildningen efter grundexamen vid universitet och högskolor. Förslaget bör avse såväl en systembeskrivning som ett dimensioneringsförslag för, om möjligt, tiden fram till 1980-talets mitt."

I det föregående har redovisats ett system för förändring av forskarutbildningens omfattning och inriktning som i huvudsak ansluter till bud-

getprocessen inom anslagsområdet forskning och forskarutbildning. Dimensioneringssystemet förutsätter en ökad samverkan mellan högskolans organ för planering och ledning av forskning och forskarutbildning, forskningsråden, skilda sektorsorgan samt i viss utsträckning de delar av näringslivet som förlägger FoU till högskolan. Ökade resurser för långsiktig planering och uppföljning av forskningen och forskarutbildningen inom högskolan bör tillföras fakultetsorganen och UHÄ. Därmed är, enligt vår mening, direktivens krav på en systembeskrivning uppfyllt.

Förändringen av forskarutbildningen från ett utbildningssystem med i praktiken fri tillströmning till ett system där omfattning och inriktning planeras medvetet kommer att kräva en relativt lång genomförandeperiod. Som tidigare påpekats finns f. n. ett mycket stort antal studerande registrerade inom forskarutbildningen. Examinationen av forskarutbildade har emellertid inte ökat i motsvarande grad och t. o. m. sjunkit under senare år.

I direktiven anges att vi har att utarbeta ett dimensioneringsförslag för om möjligt tiden fram till 1980-talets mitt. Det system för dimensionering som vi presenterat i det föregående förutsätter ett långsiktigt arbete under medverkan av en rad organ inom och utom högskolan. Dimensioneringssystemet skall medverka till att balans mellan olika forskningsinriktningar och behov av forskarutbildade åstadkommes. Strävan efter denna balans förutsätter kännedom om såväl lokala förhållanden som de behov som finns inom skilda områden av samhället. Anpassningen av forskarutbildningens omfattning och inriktning till de samlade behoven av forskarutbildad arbetskraft bör ske successivt varvid hänsyn kan tas till såväl dem som nu genomgår utbildningen som till dem som under den närmaste tiden kommer att söka sig till utbildningen.

Det är sålunda, enligt vår mening, inte möjligt eller meningsfullt, att inom ramen för utredningsarbetet söka utforma ett konkret och detaljerat förslag till dimensionering av forskarutbildning eller påbyggnadsutbildning inom olika ämnen och fakulteter. Vi har i stället redovisat ett system, som skall göra det möjligt att successivt anpassa utbildningsvolymen efter de förändringar i personal- och forskningsbehov som kan identifieras genom en väsentligt höjd ambitionsnivå när det gäller långsiktig planering av forskning och forskarutbildning. Även med en utvecklad planering torde möjligheterna att ange annat än riktningen hos önskade förändringar vara små.

15 Samverkan med forskning och utvecklingsarbete utanför högskolan

15.1 Inledning

Den forskning som bedrivs vid universitet och högskolor har hittills i hög grad karakteriserats av att den varit inomvetenskapligt motiverad. Inom många områden finns samtidigt en strävan att välja problem som också har sin motivering i aktuella samhällsfrågor. För att öka kunskapsmängden och utveckla nya metoder är inriktningen mot i första hand inomvetenskapligt motiverade frågor nödvändig. I debatten har emellertid hävdats att många grupper i samhället känner sig främmande inför högskolans forskning och forskarutbildning. Såväl forskare som politiker har kritiserats för att större resurser inte satsats på t. ex. forskning kring miljö- och inflytandefrågor. Bl. a. mot denna bakgrund är det angeläget att få till stånd ett vidgat samspel mellan forskare inom högskolan och de myndigheter, organisationer och företag som efterfrågar forskning och forskningsresultat som stöd för sin verksamhet.

Det forsknings- och utvecklingsarbete som bedrivs utanför högskolan är huvudsakligen av tillämpad karaktär och behandlar ofta problem med markerad anknytning till verksamheten inom den organisation där det bedrivs.

Ur samhällets synvinkel är det önskvärt att de totala forskningsresurserna inom landet utnyttjas så effektivt som möjligt. En huvudlinje i svensk forskningspolitik har varit att den samhällsfinansierade forskningen i största möjliga utsträckning skall bedrivas inom högskolans ram. Sektorsfinansierad forskning är ett mycket betydelsefullt medel för att utifrån samhällets behov påverka val av problem och forskningsinriktning inom högskolan. I den mån högskolan inte förmår fånga upp och behandla problem som i samhället uppfattas som angelägna, kan detta resultera i att sektors-, organisations- eller företagsfinansierade forskningsorgan inrättas för att tillgodose behoven av forskning inom skilda områden. Detta skulle emellertid leda till splittring av de med nödvändighet begränsade resurserna. En utveckling i denna riktning bör således motverkas genom att högskolan tillförs resurser som ger den förutsättningar att i ökad utsträckning utföra sektorsfinansierad, samhällsmotiverad forskning. Högskolan och organisationer utanför denna, som utnyttjar forskning och utvecklingsarbete, bör också sträva efter att så långt möjligt utnyttja varandras kompetens och resurser.

Fördelen med en sådan samverkan ligger för högskolans del bl. a. i ökad tillgång till kompetenta lärare och handledare inom speciella områden samt förbättrade möjligheter till förändringar i och differentiering av utbildnings-

utbudet. Den kan också medverka till en breddad rekrytering till forskarutbildningen. Möjligheterna att identifiera nya problemområden och att initiera forskning med hög angelägenhetsgrad ur samhällets synvinkel ökar likaså.

För institutioner utanför högskolan innebär en ökad samverkan bl. a. bättre möjligheter att rekrytera specialister och förbättrade förutsättningar att tillgodose den egna personalens behov av fort- och vidareutbildning. Mindre enheter utanför högskolan kan, genom att anlita lärare och studerande för behandling av ett problem, få tillgång till den kompetens som är en förutsättning för att man skall kunna bearbeta problem, och som man annars inte skulle ha tillgång till.

Om studerande i forskarutbildning på lämpligt sätt ges möjlighet att utföra en del av sitt arbete vid eller i samarbete med en organisation utanför högskolan, kan detta innebära att utbildningen upplevs som mer meningsfull samt att studiefinansieringen underlättas. Likaså kan de kontakter med arbetslivet, som ett sådant samarbete medför, underlätta en senare övergång till yrkesverksamhet utanför högskolan.

Vid överväganden av åtgärder för att främja en ökad samverkan måste hänsyn också tas till de problem som är förknippade med denna. För högskolans del kan en omfattande forskningssamverkan med utomstående intressenter leda till att resurser för undervisning och kunskapsuppbyggnad i alltför stor utsträckning tas i anspråk. Från den utomstående intressenten kan krav ställas på t. ex. sekretess, som måste vägas mot principen om fri och obunden forskning. För forskarstuderande som i sin utbildning deltar i ett forskningsprojekt med en utomstående finansiär kan detta innebära begränsningar i friheten att välja ämne och metod, liksom i fråga om rätten att publicera resultaten.

I det följande diskuteras, mot bakgrund av de förhållanden som behandlats i kapitel 7, olika former för samarbete mellan högskolan och myndigheter, organisationer och företag utanför denna, som utnyttjar forskning i sin verksamhet. Att utnyttja forskning kan innebära dels att själv driva eller finansiera forskning för att få specifika problem belysta, dels att efterfråga och utnyttja forskningsresultat som vunnits vid högskolan eller annorstädes. Samarbetet och samspelet med högskolan blir beroende av på vilket sätt myndigheter, organisationer m. fl. utnyttjar forskningen i sin verksamhet. Det bör i detta sammanhang betonas att de olika samarbetsformer som behandlas förekommer redan nu. Omfattningen av samarbetet skiftar emellertid mellan ämnesområden och orter. De åtgärder som föreslås avser att främja en vidare utveckling av samspelet mellan högskolan och forskningsintressenter utanför denna inom alla områden. Vi kommer att ta upp såväl samverkan med organ som själva bedriver eller finansierar forskning som samverkan av annat slag. I detta sammanhang behandlas dock inte samarbetet mellan forskningsråden och högskolan.

15.2 Forskningssamverkan

15.2.1 *Allmänna överväganden*

Den ekonomiskt sett mest omfattande formen av samarbete mellan högskolan och organ utanför denna är, som visats i kapitel 7, forskningssamarbete där en utomstående intressent helt eller delvis finansierar ett projekt. För högskolans del har detta medfört en breddning av FoU-verksamheten och forskarutbildningen som uppfattats som positiv. Genom deltagande i sådana forskningsprojekt har de studerande vidare erhållit ersättning som bidragit till finansieringen av studierna. Genom att forskningsprojekt, som utformats med utgångspunkt i problem utanför högskolan, utförts vid denna har forskare och studerande engagerats i aktuella problem i samhälle och näringsliv.

De behov av kontakt med forskare inom universitet och högskolor som finns inom olika samhällssektorer har betonats i många sammanhang. Från näringslivet har man strukit under att kraven på nyskapande och kvalitet i produktionen endast kan uppfyllas vid ett gemensamt utnyttjande av de högst kvalificerade krafterna. De små och medelstora företagen som ofta saknar egna laboratorie- eller utvecklingsresurser torde ha ett särskilt behov av att anlita universitet och högskolor. Också för företag med egna forskningsresurser kan det emellertid vara värdefullt att samarbeta med en institution vid högskolan. Under senare tid har intresset för att utnyttja forskning och forskningsresultat ökat också inom organisationer som hittills inte haft några eller endast begränsade kontakter med högskolan.

Omfattningen av utomstående intressenters ekonomiska medverkan i forskningsprojekt varierar. Som nämnts i kapitel 7, skall normalt principen om full kostnadstäckning tillämpas. När det gäller forskningsprojekt av särskilt intresse för högskolan kan projekten finansieras gemensamt av denna och den utomstående parten. Graden av högskolans medverkan bestäms av projektets karaktär och beslutas av de för högskolans verksamhet ansvariga organen i varje särskilt fall.

Representanter från organisationer utanför högskolan har hävdat att de skilda attityder till forskningsverksamhet som företräds av forskare inom högskolan å ena sidan och av sådana organisationer å den andra, varit ett betydelsefullt hinder för en ökad forskningssamverkan. För forskaren framstår vetenskaplig originalitet och fullständighet som primära mål. För den utomstående intressenten är det viktigt att forskningsresultaten föreligger inom avtalad tid och att de redovisas på ett sätt som gör det möjligt att, utan omfattande bearbetning, använda dem i verksamheten. Detta förhållande har ansetts försvåra utnyttjandet av högskolans forskningspotential och kan komma att leda till att skilda forskningsfinansiärer bygger upp egen forskningskompetens inom sina resp. områden. För vissa organisationer kommer det alltid att finnas forskningsuppgifter som med hänsyn till verksamheten måste bedrivas inom organisationen. De forskningsuppgifter som kan behandlas vid högskolan bör emellertid, enligt vår mening, också förläggas till denna.

De åtgärder som föreslås i det följande bör kunna bidra till en ökning av forskningssamarbetet och kontakterna mellan högskolan och forsknings-

intressenter utanför denna. Genom ett ökat samarbete i fråga om forskning och forskarutbildning kommer sannolikt de nämnda attitydskillnaderna successivt att överbryggas.

15.2.2 *Ansvarsfördelning*

Enligt nuvarande bestämmelser skall avtal rörande forskningsprojekt av berört slag slutas mellan den utomstående intressenten och forskaren. Avtalet skall godkännas av högskolestyrelsen. Läroanstalten har som arbetsgivare ansvar för all personal vid högskolan, inklusive sådan som anställts på externa medel. Högskolestyrelsens godkännande av ett avtal innebär ett medgivande att uppdraget får utföras vid läroanstalten med utnyttjande av dess personal och resurser. Godkännandet har dock ofta uppfattats vara av rent formell karaktär.

Forskare vid universitetet och högskolor har principiellt sett full frihet att själva välja forskningsobjekt. Deltagande i forskningsprojekt som genomförs i samarbete med en intressent utanför högskolan är således frivilligt. För lärare som åtagit sig sådant arbete har det dock ansetts ingå i vederbörandes tjänsteutövning.

UKÄ förordade, i den i kapitel 7 nämnda rapporten, att gällande regler skulle förändras så, att avtal om forskningssamarbete skall slutas mellan högskolans styrelse, forskaren och den utomstående intressenten.

Varje form av extern finansiering av forskning inom högskolan innebär en indirekt styrning av samhällets forskningsresurser. En forskningsinstitutions basresurser, dvs. personal, utrustning och lokaler, binds till viss del till en typ av forskning. Detta innebär att andra projekt kan behöva genomföras i begränsad skala, skjutas på framtiden i avvaktan på nödvändiga resurser eller helt ställas in. Den externa finansieringen är emellertid, som nämnts, av stor betydelse för verksamheten inom högskolan. Det är därför angeläget att basorganisationen dimensioneras så, att den ger utrymme för såväl den kunskapsgenerering och kompetensuppbyggnad, som är en av högskolans huvudsakliga uppgifter, som för en mer direkt samhällsanknuten forskningsverksamhet, helt eller delvis finansierad av intressenter utanför högskolan. Det är betydelsefullt att det råder balans mellan omfattningen av basorganisationen och den externfinansierade forskningsverksamheten. Den eftersträvade balansen är emellertid inte statisk, utan måste vid varje tidpunkt grundas på antaganden bl. a. rörande framtida forsknings- och personalbehov. Enligt den ansvarsfördelning som föreslås i kapitel 17 har fakultetsnämnderna inom enheten ansvaret för att denna balans upprätthålls. Fakultetsnämnderna har att fortlöpande följa verksamheten och vidta de åtgärder som kan vara påkallade.

Mot denna bakgrund är det, enligt vår mening, naturligt att avtal om forskningssamarbete sluts mellan finansiären och högskolans styrelse. Denna ansvarsmarkering motiveras också av högskolans ovan nämnda arbetsgivaransvar för all personal vid högskolan. Den forskare som skall ansvara för projektet bör givetvis delta i utformning och undertecknande av avtalet men bör inte formellt vara avtalsslutande part.

Av praktiska skäl är det inte rimligt att högskolestyrelsen detaljbehandlar varje avtalsärende. Ett sådant förfaringssätt skulle innebära ett hinder för

den önskade ökningen av forskningssamarbetet. Forskningsprojekt av här diskuterat slag kommer, som tidigare berörts, att i första hand tillföras högskolan genom direkta kontakter mellan forskare vid en institution och intressenter av olika kategorier utanför denna. När en forskare tillsammans med en organisation (motsv.) funnit, att ett problem kan behandlas vid högskolan, bör avtal därom kunna slutas så snart som möjligt. En flexibel handläggning är motiverad också med hänsyn till att de projekt som kan komma att bli aktuella kommer att ha mycket varierande karaktär, från mindre projekt som inte kräver utnyttjande av annan personal eller särskild utrustning, till projekt som löper över flera år och ställer betydande krav på personal och resurser i övrigt.

Enligt förordningen med instruktion för statliga högskoleenheter har högskolestyrelsen möjlighet att vid behov inrätta rådgivande och beredande organ och kan också överlämna beslutsrätt i vissa frågor till ett sådant. Vi föreslår därför att det vid högskolor med forskningssamverkan med intressenter utanför högskolan inrättas ett särskilt utskott för behandling av samarbetsavtal. Högskolestyrelsen och fakultetsnämnderna anger därvid de riktlinjer som skall ligga till grund för utskottets bedömningar. Beslut rörande avtal för mindre projekt bör kunna fattas av enskild tjänsteman på institutionsnivå, inom de ramar som anges av utskottet. Avtal rörande projekt av sådan omfattning att de under längre tid kommer att påverka verksamheten vid en institution bör emellertid alltid behandlas av högskolestyrelsen och berörd fakultetsnämnd.

15.2.3 *Kostnadsfördelning*

I kapitel 7 behandlas de regler för ersättning som f. n. gäller för forskningsprojekt med anknytning till en utomstående finansiär. Enligt UKÄ:s förslag i den nämnda rapporten bör principen om full kostnadstäckning gälla också i fortsättningen men obegränsad nedsättning av ersättningen bör kunna medges av högskolestyrelsen om projektet i fråga kan anses vara av särskilt intresse för läroanstalten.

Principen om full kostnadstäckning bör, enligt vår mening, bibehållas oförändrad. F. n. torde det dock vara svårt att beräkna hur stor del av basorganisationens resurser som binds vid visst forskningsprojekt. Det ekonomiadministrativa system som föreslås i kapitel 17 skapar emellertid goda förutsättningar för sådana beräkningar. Genom det där behandlade redovisningssystemet blir det möjligt också för den enskilda institutionen att få en uppfattning om vad olika funktioner kostar och hur kostnaderna fördelar sig på olika projekt. Ett för den totala verksamheten ändamålsenligt utnyttjande av de tillgängliga resurserna underlättas genom att forskarna kan ställa skilda projekts vetenskapliga värde i relation till de resurser som tas i anspråk för dess genomförande.

En tillfredsställande lösning av problemen kring kostnadsfördelningen i samband med forskningssamarbete med utomstående intressenter är, enligt vår bedömning, ett av de viktigaste bidragen till en ökning av detta samarbete.

15.2.4 *Offentlighet och sekretess*

Enligt nuvarande lagstiftning, som redovisas i kapitel 7, är rapporter från forskningsprojekt som högskolan utför för eller i samarbete med utomstående part, att anse som allmänna handlingar och följaktligen offentliga. Frågorna kring offentlighet och sekretess är emellertid föremål för översyn i syfte att åstadkomma en mer ändamålsenlig och lättare tillämpbar lagstiftning.

Den utredning som år 1969 tillsattes för att behandla dessa frågor (offentlighets- och sekretesslagstiftningskommittén – OSK) avlämnade sitt betänkande år 1975 (SOU 1975:22). Man föreslog där att "handling som angår uppdrag som myndighet utför för enskilds räkning eller utrustning eller metoder för utförande av sådana uppdrag" skall kunna hållas hemliga under högst 20 år från handlingens tillkomst, om uppdragsgivaren begär eller med säkerhet måste antas ha avsett hemlighållande. Myndigheten skulle emellertid kunna häva sekretessen om det bedömdes motiverat av hänsyn till det allmänna intresset. Undantag anfördes härvidlag för ett antal service- och affärsdrivande verk.

Inom justitiedepartmentet har OSK:s förslag efter bearbetning sammanförts med de förslag rörande tystnadsplikt m. m., som utarbetats av tystnadspliktskommittén (SOU 1975:102), och redovisats i departementspromemorian (Ds Ju 1977:11) Handlingssekretess och tystnadsplikt. Promemorian remissbehandlas f. n. I förhållande till det ovan redovisade förslaget om sekretess rörande bl. a. forskningssamarbete mellan högskolan och en utomstående part innehåller promemorian två väsentliga ändringar. Uppdragsgivaren skall således uttryckligen begära sekretess. Vidare har möjligheten för en myndighet att själv fatta beslut om hävande av sekretessen befunnits strida mot grundlagen och därför tagits bort.

Riksdagen kan väntas ta ställning till de slutgiltiga förslag som blir resultatet av remissbehandlingen m. m. under år 1978. En ny sekretesslag kan då träda i kraft den 1 januari 1979.

Vid all forskningssamverkan finns en latent intressekonflikt mellan de olika mål för verksamheten som forskaren, högskolan, samhället och finansiären har. Målen är inte alltid förenliga. Forskaren bör vara angelägen att offentliggöra sina resultat så snart de föreligger. Från t. ex. näringslivet har däremot ofta hävdats att offentlighetsprincipen utgör ett betydande hinder för ett ökat samarbete med högskolan. Ett företag har givetvis inget intresse av att offentliggöra resultat som, om de kunde sekretessbeläggas, skulle kunna medföra ekonomisk vinst. Patenterbara resultat orsakar av naturliga skäl inte sådana konflikter, men resultat som på längre sikt kan innebära ekonomisk avkastning är ofta svåra att patentera.

Offentliggjorda/publicerade resultat betraktas som allmän egendom. Samhället å sin sida har, som tidigare nämnts, ett intresse av att alla forskningsresultat offentliggörs och finns tillgängliga för att bidra till vetenskapens utveckling och den kontinuerliga debatt som förs av och mellan forskare och andra intressenter.

För en forskarstuderande som i sitt avhandlingsarbete ägnat sig åt ett forskningsprojekt som helt eller delvis finansieras av utomstående intressenter, är det angeläget att resultaten kan offentliggöras så snart som möjligt.

Disputationen bör inte försenas och resultaten får inte förlora sin aktualitet. För doktorsavhandlingar krävs att de under minst tre veckor före disputationen skall finnas tillgängliga dels vid berörda institutioner, dels vid bibliotek vid högskolorna i regionen. Högskolans styrelse kan, om särskilda skäl föreligger, medge att kortare tid än tre veckor skall gälla. Undantag från offentlighetskravet har endast medgivits när avhandlingen gällt frågor rörande rikets säkerhet.

Den enskilde forskarens rätt att offentliggöra forskningsresultat är en grundläggande del av forskningens frihet. Enligt vår mening bör därför principen om offentligt och öppet idéutbyte förbli vägledande. Införande av sekretessbestämmelser kan leda till att all forskning som bedrivs i samarbete med en intressent utanför högskolan misstänkliggörs och att de forskare som är verksamma med sådana projekt möts med misstro.

En förändring av sekretesslagstiftningen enligt det nu remitterade förslaget skulle sammanfattningsvis innebära att högskolan erhåller möjlighet att träffa avtal om forskningssamarbete som kan innehålla bestämmelser om sekretessbeläggning av resultat och metoder. För hävande av sekretessen skulle krävas en särskild överenskommelse mellan parterna. I de fall en sådan inte skulle kunna nås, måste högskolan begära dispens från lagens tillämpning hos regeringen.

Med hänsyn till de forskningsprojekt som bl. a. affärsdrivande enheter av skilda slag kan tänkas föra fram, bör dock tidsbegränsad sekretess kunna förekomma. Tidsbegränsningen skall regleras i det avtal som upprättas innan arbetet inleds, och inte gälla längre tid än vad som kan anses rimligt med hänsyn till projektets inriktning och omfattning. Avtal som skall innehålla bestämmelser om tidsbegränsad sekretess bör alltid behandlas av högskolestyrelsen.

Sekretessbelagda forskningsprojekt bör som regel inte utföras inom ramen för avhandlingsarbete. De tidigare redovisade kraven på doktorsavhandlingars tillgänglighet bör inte förändras. Anledningen till detta är att offentlighetsprincipen här är en garanti för fortsatt hög kvalitet. Det fria utbytet av idéer och resultat samt formerna för doktorsavhandlingars bedömning är grundläggande förutsättningar för forskningens fria utveckling. Sekretessbeläggning av avhandlingsarbete kan, liksom den av UKÄ föreslagna möjligheten för en utomstående intressent att ur arbetet ta bort vissa uppgifter av affärsmässiga skäl, leda till att forskaren försätts i en tvivelaktig situation och att värdet av forskningsarbetet blir svårbedömt. Om synnerliga skäl ändå gör det nödvändigt att avhandlingsarbete omfattas av tidsbegränsad sekretess, bör det avtal som upprättas utformas med särskild hänsyn till den forskarstuderandes möjlighet att inom rimlig tid disputera på avhandlingen. Här diskuterade undantag bör dock beviljas mycket restriktivt och torde främst komma att vara motiverade då en anställd inom ett företag eller en organisation utnyttjar sitt ordinarie arbete för en avhandling.

Disputationen bör alltid vara offentlig. I några få fall, då en avhandling rört frågor av betydelse för rikets säkerhet, har disputation tillåtits ske bakom lyckta dörrar. Då vi inte kan utesluta behovet av denna möjlighet också i framtiden, har vi inte funnit det motiverat att i förordning uttryckligen förbjuda ett sådant tillvägagångssätt. Dispens från kravet på offentlig disputation bör dock ges med stor restriktivitet och endast om det är motiverat

av hänsyn till rikets säkerhet. Forskning som åberopas som grund för kompetensbedömning vid exempelvis tillsättning av tjänster vid högskolan får av naturliga skäl inte vara sekretessbelagd vid bedömningstillfället.

Beslut om avtal innefattande tidsbegränsad sekretess bör, som tidigare nämnts, alltid fattas av högskolestyrelsen. Om denna under arbetets gång anser det motiverat att i det allmännas intresse häva sekretessen, bör detta kunna ske endast efter medgivande från den utomstående parten. Om de tidigare nämnda förslagen till ny sekretesslagstiftning antas i sin nuvarande form gäller de regler för hävande av sekretessen som där anges även för samarbetsprojekt vid högskolan.

15.2.5 *Rätt till uppfinningar*

F. n. har lärare vid universitet och högskolor rätt till sina uppfinningar och resultat. För övriga anställda vid högskolan, samt för anställda inom annan offentlig och privat verksamhet, gäller att arbetsgivaren har rätt till s. k. tjänsteuppfinningar samt viss rätt även till uppfinningar som faller inom arbetsgivarens verksamhetsområde men som inte är tjänsteuppfinningar. De anställda har härvid rätt till skälig ersättning för sitt arbete enligt regler som närmare behandlas i kapitel 7.

UKÄ föreslog i den tidigare nämnda promemorian, att rätten till uppfinningar skall utsträckas att omfatta även övrig vetenskaplig personal (innehavare av forskartjänster, forsknings- och laboratorieingenjörer samt övrig teknisk personal) vid högskolan. Rätt för läroanstalten att ställa anspråk på anställdas uppfinningar skulle, enligt UKÄ, verka hämmande på det fria forskningsarbetet. Den administrativa organisationen vid universitet och högskolor har vidare ansetts mindre lämpad för att i praktiken för statens del ta till vara och utnyttja sådan rätt till uppfinningar.

Det finns, enligt vår mening, skäl som talar för att alla anställda inom undervisningssektorn i dessa frågor jämställs med andra anställda som i sin verksamhet utnyttjar samhällets resurser och som avlönas av samhället. Samma regler rörande arbetstagares rätt till uppfinningar borde därmed gälla för högskoleanställda lärare som för övriga anställda inom den offentliga sektorn. Utöver de skäl mot en sådan ordning som anförts av UKÄ, har vi vid överläggningar med berörda parter också erfarit att högskoleanställda lärares rätt till sina uppfinningar varit en betydelsefull faktor vid rekrytering av forskare till vissa delar av högskolan från verksamhetsområden utanför denna. Ett slopande av denna rätt skulle kunna leda till att skickliga forskare sökte sig från högskolan eller till en ökning av bisyssleverksamheten som enligt vår mening bör undvikas. Å andra sidan har erfarenheter i andra länder, bl. a. USA, visat att det är möjligt att bygga upp ett system där universitet och högskolor ges den rätt till anställdas uppfinningar som i Sverige normalt tillkommer arbetsgivaren, utan att detta ansetts oförenligt med forskningens frihet.

Mot denna bakgrund föreslår vi att rätten till uppfinningar utsträcks till att omfatta samtliga anställda vid läroanstalterna, inklusive de studerande. Denna utvidgning gör det nödvändigt med någon form av anmälningsskyldighet av gjorda uppfinningar för att i görligaste mån undvika tvister. Anställd som anser sig ha gjort en uppfinning bör därför anmäla detta till fakultetsnämn-

den. Förfaringssättet kan jämföras med den anmälningsskyldighet som föreligger för anställda i annan offentlig eller privat tjänst enligt 1949 års lag och de kollektivavtal som redovisats i kapitel 7.

Fakultetsnämnden vare sig kan eller bör fatta rättsligt bindande beslut, men kan genom sin inomvetenskapliga kompetens medverka till en bedömning av olika deltagares andel i en uppfinning som gjorts av flera anställda gemensamt. Från bl. a. forskarstuderande inom teknisk och medicinsk fakultet har önskemål framförts om en sådan intern reglering av frågan om rätten till uppfinningar. Man anser att de studerande f. n., av hänsyn till sin fortsatta verksamhet vid högskolan, har svårt att bestrida lärares rätt till en uppfinning som de själva anser sig ha bidragit till.

Vi har under vårt arbete mött önskemål från forskare om att intäkter från licenser, patent o. dyl., som erhållits som en följd av uppfinnings- eller utvecklingsarbete vid högskolan, skall kunna återföras till högskolans forskningsresurser. Detta bör, enligt vår mening, vara en självklar möjlighet. Den gällande skattelagstiftningen innebär dock att en forskare som vill avstå licensintäkter till högskolan själv kan bli skattskyldig för beloppet. Detta förhållande utgör givetvis ett hinder som bör undanröjas om man vill främja återföring av resurser till högskolan. Det är, enligt vår mening, angeläget att enhetliga och smidiga regler utarbetas för att möjliggöra återföring av intäkter från licenser, patent m. m. som blivit resultatet av forskning inom högskolan. Det ligger dock inte inom vårt kompetensområde att föreslå erforderliga ändringar i gällande skattelagstiftning.

Medel som av enskild forskare återförs till högskolan bör naturligen tillföras det anslag från vilket verksamheten bekostats, dvs. i flertalet fall fakultetsanslaget för forskning och forskarutbildning. Vi finner det också naturligt att fakultetsnämnden disponerar intäkterna så att de normalt tillförs den institution där den berörde forskaren är verksam. Med hänsyn till att villkoren för forskningsverksamheten kan variera starkt mellan institutionerna inom ett fakultetsområde bör det dock också vara möjligt att medlen används för att stödja forskning som på grund av sin inriktning inte kan utnyttjas kommersiellt.

Som tidigare anförts bör, i fråga om rätt till uppfinningar, i princip samma regler gälla för anställda inom utbildningsväsendet som för anställda inom annan offentlig verksamhet. Av de skäl som redovisats har vi emellertid inte ansett det möjligt att nu föreslå mer omfattande förändringar på denna punkt. Ur samhällssynpunkt är det angeläget att de innovationer som görs vid högskolan i största möjliga utsträckning förs ut till och omsätts i praktisk verksamhet. En ordning där högskolan ges rätt till arbetstagares uppfinningar, enligt de i kapitel 7 nämnda avtalen, ställer krav på en ändamålsenlig organisation vid eller i anslutning till högskolan. Vi har ansett att det inte ligger inom vårt uppdrag att utarbeta förslag till en sådan organisation. Genom den förordade lösningen, där den rätt till uppfinningar som nu enbart tillfaller lärare vid högskolan utsträcks till att omfatta också övriga personalkategorier, undanröjs de formella hinder som i dag finns för att rätt till uppfinningar skall kunna tillfalla flera anställda gemensamt, även om inte samtliga är lärare. Detta måste anses angeläget då innovationer inom högskolan sannolikt i allt större utsträckning kommer att bygga på lagarbete inom projektgrupper och kombinationer av vetenskapliga resultat som fram-

kommit vid skilda fakulteter och institutioner. Fakultetsnämndens medverkan i fråga om bedömningar av skilda deltagares andel i viss uppfinning torde härvid bli betydelsefull.

Enligt vad vi erfarit kommer justitieministern under hösten 1977 att tillkalla en särskild sakkunnig med uppdrag att utreda frågor rörande rätten till arbetstagares uppfinningar. Översynen av nuvarande lagstiftning skall ske i samarbete med samtliga berörda parter.

15.3 Utbyte av forskare

Den form av samverkan som innebär att en forskare inom högskolan under viss tid deltar i forskningsarbete vid organisation utanför utbildningssektorn och omvänt, är värdefull för att förmedla resultat, metoder och intitiativ från den ena verksamheten till den andra. För forskare från högskolan kan kontakten med den mer målinriktade forskning som bedrivs vid t. ex. en industri innebära nya infallsvinklar av värde för den fortsatta verksamheten vid högskolan. För forskare verksamma utanför högskolan, bör en tids verksamhet vid denna likaså kunna vara utvecklande och stimulerande. Från forskningsdrivande enheter utanför högskolan har man redovisat uppfattningen att utbytesverksamheten kan bidra till att öka arbetstillfredsställelsen, minska personalomsättningen samt ge förbättrade rekryteringsmöjligheter. Ett ökat utbyte kan också förväntas bidra till en allmän höjning av kunskapsnivån. Värdet av detta har framhållits av samtliga berörda parter.

I kapitel 7 har vi behandlat de möjligheter som f. n. finns att inom högskolan utnyttja forskare verksamma utanför denna som handledare, lärare och föreläsare i forskarutbildningen. Från läsåret 1976/77 har, som nämnts i kapitlet, antalet arvodestjänster som adjungerad professor ökat betydligt. Inom vissa utbildningssektorer råder begränsad tillgång på kvalificerade handledare. Genom att inrätta tjänster som adjungerad professor kan högskolans kompetens vidgas på ett betydelsefullt sätt. Vi anser därför att denna form för samarbete mellan högskolan och organisationer utanför denna bör vidareutvecklas och ökade resurser avsättas för ändamålet.

De nuvarande kompetenskraven för tjänst som adjungerad professor bör självfallet upprätthållas. Vid tillsättningen av dessa tjänster bör den person som är aktuell vara aktivt verksam som forskare och ha rimliga möjligheter att engagera sig i undervisningen. En person som i huvudsak sysslar med administration, eller som på grund av sin position måste förutsättas kunna ägna förhållandevis liten tid åt uppgifterna vid högskolan, bör således inte engageras. De innehavare av tjänst som adjungerad professor som deltog i den i kapitel 7 berörda utvärderingen av verksamheten, angav samtliga att uppdraget innebar ökad arbetsbörda. Deras resp. arbetsgivare hade svårigheter att överföra deras ordinarie arbetsuppgifter till annan anställd, varför förberedelsearbete och resor i stor utsträckning skett på fritid. Graden av engagemang bör, liksom nu, tillåtas variera med de skilda förutsättningar som varje innehavare av tjänst som adjungerad professor har att arbeta under, men mindre arbetsinsats än vad som motsvarar en dag/vecka under läsåret kan knappast vara meningsfull.

Kravet på flexibilitet i forskningen/forskarutbildningen talar för en förhållandevis kort förordnandetid. Därigenom underlättas möjligheterna att relativt snabbt ta upp aktualiserade områden. För en längre förordnandetid talar dock bl. a. de planeringssvårigheter som annars blir följden både för högskolan och berörda arbetsgivare och kraven på kontinuitet i handledarverksamheten. Vi föreslår emellertid att förordnandetiden behålls oförändrad men att möjlighet skall finnas till omförordnande när så bedöms ändamålsenligt. Tjänstetypens karaktär av rörlig resurs bör dock bevaras.

Beträffande utomstående forskares deltagande i forskningsprojekt vid högskolan har arbetsgivarna – bl. a. i den i avsnitt 15.4.1 nämnda intervjuserien – visat en i princip positiv attityd. De möjligheter man har att bevilja tjänstledighet för detta ändamål varierar givetvis mellan olika enheter. En organisation som har ett stort antal forskare har större förutsättningar att ge någon av dem tjänstledighet för verksamhet vid högskolan än en organisation med liten forskningsverksamhet.

För att universitetsanställda forskare skall kunna delta i forskningsverksamhet utanför högskolan måste de beviljas tjänstledighet. Särskilda föreskrifter för detta saknas, som redovisats i kapitel 7, i högskoleförordningen. Avsaknaden av formella föreskrifter innebär att högskolan har betydande frihet vid bedömningen av tjänstledighetsansökan för deltagande i FoU-verkamhet utanför högskolan. Vid prövning av sådan ansökan har man att ta ställning till dels de svårigheter som kan uppstå i fråga om kontinuiteten i högskolans verksamhet och till de fördelar på längre sikt som kan vinnas, dels den anställdes egna önskemål.

Tillfällig verksamhet inom forsknings- och utvecklingsarbete utanför högskolan bör kunna ses som ett led i den anställdes fort- och vidareutbildning. Med detta synsätt kan de regler som f. n. gäller för anställdas rätt till ledighet för studier tjäna som modell. Detta innebär att högskolestyrelsen inte bör kunna neka den anställde tjänstledighet men att den får ett visst inflytande på ledighetens förläggning i tiden. Enligt det allmänna avtalet för tjänstledighet för studier, kan ledigheten förskjutas högst sex månader. Vill arbetsgivaren att ledigheten skall påbörjas senare än sex månader efter den anställdes ansökan, måste detta behandlas i samråd med de fackliga organisationerna. Vi anser att detta bör kunna gälla också i ifrågavarande fall.

Frågor om tjänstledighet för anställda inom högskolan skall enligt gällande lagstiftning regleras genom kollektivavtal. Våra synpunkter i det föregående bör därför endast ses som riktlinjer, vilka bör kunna ligga till grund för förhandlingar mellan berörda personalorganisationer och SAV.

I samband med forskarutbyte bör de lojalitetskonflikter som kan uppstå uppmärksammas. Det kan under vissa förhållanden vara besvärande för forskaren och för de berörda huvudmännen att forskaren samtidigt är verksam i två organisationer vars mål (t. ex. företagsekonomiska vs. inomvetenskapliga) delvis konkurrerar med varandra. Konflikter bör dock kunna undvikas om man är medveten om problemet och vid planering av forskarutbyten prioriterar sådana där båda parters behov kan tillfredsställas på ett rimligt sätt.

15.4 Forskarutbildning i samarbete med organisationer utanför högskolan

15.4.1 *Bakgrund*

Vi har i olika avsnitt i betänkandet, främst i kapitlen 11 och 12, betonat vikten av att forskarutbildningen differentieras och att de studerande ges möjlighet att anknyta utbildningen till en samtidig eller framtida yrkesverksamhet utanför högskolan. Ett viktigt medel för att åstadkomma en sådan differentiering är ett ökat samarbete med forskningsintressenter utanför högskolan. Forskarstuderande som under sin utbildningstid deltagit i forskningsprojekt, som bedrivits i samverkan med utomstående intressenter, har funnit detta stimulerande. Samarbetet har också underlättat senare övergång till yrkesverksamhet utanför högskolan. För forskare som efter examen stannat kvar inom högskolan har det varit naturligt att i den fortsatta verksamheten söka kontakt med utomstående forskningsintressenter för gemensamma projektarbeten. Ett sätt att främja en ökad samverkan är därför att i större utsträckning göra det möjligt för de studerande att medverka i samarbetsprojekt av detta slag.

Ur rekryteringssynpunkt innebär en ökad samverkan bättre förutsättningar för att till forskarutbildning rekrytera personer som redan varit yrkesverksamma en tid utanför högskolan. Genom att studerande med mer varierad erfarenhetsbakgrund rekryteras, kan forskning och forskarutbildning också tillföras nya idéer och ges en mer mångsidig inriktning.

Inför en mer detaljerad diskussion om möjligheterna att förlägga forskarutbildning helt eller delvis till organisationer av skilda slag utanför högskolan, redovisas i det följande kortfattat resultaten av en intervjuserie som utförts under utredningsarbetet. Avsikten med denna var att få en uppfattning om de attityder som man inom olika områden på arbetsmarknaden har till forskarutbildning som ett inslag i den ordinarie verksamheten. Bland de intervjuade organisationerna finns statens livsmedelsverk, FOA, AB Bofors (stål-, kemi- och försvarsmaterielsidan), SPRI, Astra Läkemedels AB, SHIO, LO, Svenska kommunförbundet och Institutet för Metallforskning m. fl. Inriktningen och omfattningen av resp. organisationers FoU-verksamhet varierar betydligt. Från samtliga organisationer redovisades emellertid en i princip positiv inställning till att ta emot forskarstuderande. Vid vissa organisationer förekom redan ett samarbete av detta slag dels genom att anställda utnyttjat sitt arbete som ett led i egen forskarutbildning, dels genom att doktorander utfört avhandlingsarbete vid organisationen. Bristen på resurser uppgavs vara det största hindret mot en utvidgning av samarbetet, men också sekretessfrågan, geografiska avstånd till närmaste utbildningsanstalt samt bristande information om samarbetsmöjligheterna nämndes.

Den del av forskarutbildningen som främst blir aktuell när det gäller samarbete med utomstående intressenter är den del som utgörs av ett självständigt arbete. De teoretiska momenten, dvs. kursdelen, bör i princip också fortsättningsvis inhämtas i huvudsak vid högskolan. Beroende på de olika utbildningarnas specifika förutsättningar kan det i vissa fall dock vara motiverat att också kursdelen i större eller mindre grad genomförs i samarbete med en utomstående organisation. I det följande behandlas närmare olika

samarbetsformer som kan bli aktuella dels beträffande kursdelen, dels avhandlingsdelen.

15.4.2 *Kursdelen*

Kursdelens omfattning varierar för de olika ämnena i högskolans forskarutbildning. Den kan således i vissa fall löpa parallellt med avhandlingsarbetet. I de fall där kursdelen förläggs till en organisation utanför högskolan är det därför viktigt att de studerande inte förlorar kontakten med sin institution. När kursdelen är förlagd till högskolan och avhandlingsarbetet samtidigt bedrivs utanför denna är det viktigt att den förra är utformad så att en smidig studiegång underlättas. Detta är särskilt angeläget eftersom högskolan i vissa fall kan ligga på stort geografiskt avstånd från den myndighet (motsv.) där avhandlingsarbetet utförs.

När det gäller förläggning av forskarutbildningens kursdel till näringsliv eller förvaltning kan ett stort antal varianter bli aktuella. Även om det teoretiskt är tänkbart att hela kursdelen förläggs till ett och samma organ torde det av praktiska skäl – tillgång till personella resurser och kunskap hos ifrågavarande organ – bli vanligast att endast delar av utbildningen – enstaka kurser – kan förläggas till en och samma enhet. Dessa kurser kommer sannolikt att vara väl avgränsade i fråga om ämne och metodik, vilket kan göra det möjligt att anordna dem gemensamt för ett större antal studerande från skilda ämnesområden.

Kurser på forskarutbildningsnivå anordnas redan nu vid organisationer utanför högskolan. Dessa har emellertid främst vänt sig till organisationernas egen personal. Man bedömer dock, som framgått ovan, förutsättningarna för sådana kurser även för studerande från högskolan som gynnsamma.

15.4.3 *Avhandlingsdelen*

Handledaren

En stor del av de anställda vid forskningsorganisationer utanför högskolan har formell forskarutbildning. Vidare utförs kvalificerat forskningsarbete på många håll av personer som har annan utbildning. Möjligheten att utnyttja dessa forskare som handledare för forskarstuderande bör tas till vara. Enligt de uppgifter som framkommit, bl. a. i de tidigare nämnda intervjuerna, är förutsättningarna för att engagera dem i forskarutbildningen goda.

De praktiska frågorna i samband med handledarfunktionen kan lösas på flera sätt. Uppgiften kan antingen utföras helt av en enda person eller av flera gemensamt. I en handledargrupp kan t. ex. ingå forskare verksamma inom högskolan tillsammans med forskare från annan verksamhet. När avhandlingsarbetet utförs vid en organisation utanför högskolan bör någon anställd inom denna kunna svara för en relativt stor del av handledningen. Redan nu har man löst frågan om handledning på olika sätt inom skilda fakulteter. Det bör också fortsättningsvis finnas utrymme för en betydande flexibilitet, varför vi inte ansett det lämpligt att föreslå en formell reglering av denna fråga.

Avhandlingen

Som tidigare nämnts förekommer det f. n. att doktorander under sin utbildning deltar i projekt som helt eller delvis finaniseras av en utomstående organisation. Projektarbetet kan utgöra hela eller delar av avhandlingsarbetet, och utförs inte sällan vid vederbörande organisation. Vid sidan av detta formaliserade samarbete bör avhandlingsarbete kunna anknytas till aktuella problemområden inom näringsliv och förvaltning också på andra sätt.

Enligt vad vi erfarit finns det inom såväl näringsliv som förvaltning många uppgifter, som kan bearbetas i form av ett avhandlingsarbete. Ett relativt stort antal organisationer har sannolikt problem som de inte själva kan avdela resurser eller personal för att behandla men som det vore värdefullt att få lösta. Dessa problem kan vara lämpliga för avhandlingsarbete och det är därför angeläget att information om dem kan vidarebefordras till berörd institution. En sådan förmedling av problem från praktisk verksamhet kan jämföras med de uppgifter handledaren nu ger studerande som inte själva har önskemål om ämne för sin avhandling. Det blir då inte aktuellt med någon ekonomisk ersättning från problemställarens sida och eftersom inget anställningsförhållande föreligger kan de studerande självfallet fritt offentliggöra sina resultat.

Doktorsavhandlingar betygsätts av en betygsnämnd som består av tre till fem ledamöter. Dess sammansättning varierar från examinand till examinand, och beslutas av fakultetsnämnden. Kompetensbedömningen bör, enligt vår uppfattning, alltid göras vid högskolan oberoende av var avhandlingsarbetet utförts.

15.4.4 *Anställning av forskarstuderande*

Graden av forskarstuderandes anknytning till organ utanför högskolan kan teoretiskt variera från ett formellt anställningsförhållande, där den studerande fullgör hela sin utbildning utanför högskolan, till en mycket begränsad kontakt. Den studerande kan t. ex. vistas hos en myndighet eller ett företag utan att vara anställd. Ifrågavarande organisation har då ingen rätt till de resultat den studerande erhåller, vilket kan medföra svårigheter för denne att få tillgång till uppgifter som kan vara ekonomiskt eller strategiskt värdefulla för organisationen. Den studerande har genom ett sådant arrangemang heller ingen trygghet i sin arbetssituation.

Dessa problem uppstår emellertid inte om den studerande anställs av organisationen i fråga. Enligt 5 § lagen (1974:12) om anställningsskydd (LAS), skall anställning gälla tills vidare, om ej annat avtalats. Avtal om tidsbegränsad anställning får träffas endast om det föranleds av arbetsuppgifternas särskilda beskaffenhet, eller för praktikarbete eller vikariat. Enligt 6 § upphör tidsbegränsad anställning utan föregående uppsägning vid anställningstidens utgång eller då arbetet blivit slutfört, om inte annat avtalats.

Ett anställningsförhållande är att föredra även ur de studerandes synvinkel, då det innebär en smidigare arbetssituation och bidrar till att lösa försörjningsfrågan. Vi anser därför att forskarstuderande som under sin utbildning arbetar med uppdrag för utomstående organisationer, och då arbetet i huvudsak utförs vid dessa, bör kunna anställas av uppdragsgivaren. I och med att

anställningen gäller visst arbete kan den tidsbegränsas och upphör när arbetsuppgiften är slutförd. Beträffande ersättning för arbete som forskarstuderande utför vid utomstående organisationer har bl. a. de tidigare nämnda intervjuerna visat att det från tänkbara arbetsgivares sida råder en positiv inställning till att de studerande skall erhålla ersättning motsvarande det arbete de utför.

15.5 Informations- och kontaktverksamhet

15.5.1 *Allmänt*

Betydelsen av externfinansierad forskning och forskarutbildning har behandlats i det föregående. Det är angeläget att forskningssamarbete utvecklas också inom områden i högskolan som f. n. inte har någon eller liten kontakt med utomstående intressenter. Vi har i kapitel 18 betonat vikten av att man inom högskolan utvecklar forskning inom områden som är av betydelse för de utbildningslinjer som f. n. inte har någon naturlig anknytning till högskolans forskningsorganisation. Större projekt som utförs inom högskolan i samarbete med t. ex. skilda sektorsorgan eller löntagarorganisationer, kan utgöra en lämplig bas för mång- eller tvärvetenskaplig forskning, där forskare från flera discipliner samverkar. En förutsättning för ett ökat samarbete är emellertid att man på olika nivåer inom högskolan aktivt verkar för att sprida information om den forskning som bedrivs och att man genom kontinuerliga kontakter med olika samhällssektorer bygger upp kunskap om de behov som finns utanför högskolan och den kompetens som erfordras för att lösa aktualiserade problem.

För att det eftersträvade samarbetet skall få så stor bredd som möjligt är det viktigt att tänkbara intressenter utanför högskolan dels har tillgång till information om högskolans verksamhet, dels ges ändamålsenliga kontaktvägar för att etablera samarbete. Större organisationer, företag och myndigheter har vanligen såväl resurser som kunskap för att själva ta de nödvändiga initiativen. Andra tänkbara intressenter, t. ex. lokala fackliga organisationer, små och medelstora företag, intressegrupper, ideella folkrörelser m. fl., saknar däremot i stor utsträckning erfarenhet från forskningssamverkan med högskolan.

Det är, enligt vår mening, utomordentligt betydelsefullt att forskning och forskningsresultat blir tillgängliga också för sådana organisationer – i vid mening – som själva inte disponerar den kunskap och de resurser som f. n. normalt fordras för att utnyttja forskning som stöd för sin verksamhet. Genom högskolan ställer samhället en bred kompetens och stora resurser till förfogande för dem som söker samarbete. Det är då viktigt att denna möjlighet att dra nytta av högskolans forskning inte förbehålls resursstarka organisationer. Det är en central uppgift för högskolan, att svara för den informations- och kontaktverksamhet, delvis av uppsökande natur, som fordras för att skapa någorlunda lika förutsättningar för alla organisationer att utnyttja högskolans forskningspotential.

15.5.2 *Lokal och regional nivå*

För att främja ett ökat forskningssamarbete fordras inom högskolan en dubbelriktad kontakt-och informationsfunktion. Det gäller sålunda att från högskolan föra ut information om den forskning, den kompetens och de resurser som finns vid de enskilda institutionerna. Det gäller också att kunna ta emot och lotsa vidare till lämplig institution eller forskare dem som söker kontakt med högskolan för samarbete inom forskning eller utvecklingsverksamhet.

Det möter vissa svårigheter att tillgodose dessa skilda funktioner inom en och samma organisation. Den faktiska kompetensen och kunskapen om verksamhetens inriktning finns på de enskilda institutionerna och inom enskilda forskargrupper. Ett centralt sekretariat, t. ex. inom högskolans förvaltning, har små möjligheter att tillgodse alla institutioners kontaktbehov. För den som söker sig till högskolan för samarbete utgör emellertid denna breda och splittrade organisation ett hinder. Svårigheterna för den som saknar kompetens och erfarenhet av samarbete med högskolan att hitta "rätt" forskare är mycket stora.

Den eftersträvade informations- och kontaktfunktionen bör mot den givna bakgrunden komma till stånd genom åtgärder av två slag, som syftar till att komplettera varandra. Vi föreslår sålunda att i varje högskoleregion inrättas ett sekretariat för forskningsinformation och forskningssamarbete. Vidare föreslås att resurser ställs till förfogande för informations- och kontaktverksamhet på institutionsnivå. De regionala sekretariaten bör därvid ha vissa samordnande uppgifter i förhållande till den institutionsbaserade verksamheten.

Tyngdpunkten i en utvidgad informations- och kontaktorganisation måste av naturliga skäl ligga på institutionsnivå. De regionala sekretariatens främsta uppgift bör vara att förmedla information och kontakter till och från institutionerna. En förstärkning av högskolans insatser på detta område kan ses som ett komplement till de satsningar som skett på företagarföreningarnas kontaktverksamhet.

På grundval av riksdagsbeslut med anledning av prop. 1968:68 inrättades med början år 1969 ett antal till STU knutna kontaktsekretariat vid läroanstalter med teknisk fakultet. Kontaktsekretariatens uppbyggnad och verksamhet redovisas i kapitel 7. De föreslagna regionala kontakt- och informationssekretariaten bör byggas upp kring de befintliga sekretariaten som i samband därmed bör föras över från STU till högskoleorganisationen.En viktig uppgift för de nya sekretariaten bör vara att inrikta verksamheten mot sådana företag och organisationer som f. n. inte utnyttjar forskning som stöd för sin verksamhet. Det är viktigt att aktiviteten inriktas mot alla delar av samhällslivet och syftar till att ta tillvara hela högskolans forskningspotential. Detta innebär att sekretariaten måste tillföras avsevärda resurser utöver dem som förs över från STU.

Den utåtriktade och uppsökande verksamhet som sekretariaten avses bedriva behöver, som nämnts i det föregående, motsvaras av en institutionsbaserad aktivitet. Institutionerna bör tillföras resurser för att kunna fullgöra uppgifter av det slag som här avses. Detta bör ske genom att en lärare/forskare vid institutionen åläggs ansvar för informations- och kontakt-

verksamhet och därvid befrias partiellt från övriga tjänsteåligganden. För institutioner som redan etablerat ett omfattande forskningssamarbete med utomstående intressenter, föreslås i kapitel 16 en ny tjänstetyp, benämnd forskare, som är avsedd i första hand för den externfinansierade verksamheten. I de tjänsteåligganden som knyts till denna tjänst bör ingå även ansvar för den institutionsbaserade informations- och kontaktverksamheten.

De regionala sekretariaten bör liksom hittills lokaliseras i anslutning till högskoleenheter, som har fasta resurser för forskning och forskarutbildning. Med hänsyn till att en betydande potential för forskningssamarbete finns också vid andra högskoleenheter och att det inom några regioner finns flera enheter med fasta forskningsresurser är det dock inte lämpligt att organisatoriskt knyta ansvaret för verksamheten till en högskoleenhet. Mot denna bakgrund och med hänsyn till att sekretariatens ansvarsområde skall utgöras av högskoleregionen bör de organisatoriskt knytas till regionstyrelserna. För en sådan lösning talar även regionstyrelsernas övriga uppgifter och sammansättning. Enligt vår uppfattning är det naturligt att lägga ett betydande ansvar för högskolans samverkan inom forskning och utbildning med andra myndigheter, företag och organisationer på regionstyrelsen. Ett sådant ansvar utgör en naturlig förlängning av de uppgifter rörande den grundläggande högskoleutbildningen som genom högskolereformen ålagts styrelserna.

Utöver medel för kontaktsekretariatens verksamhet bör regionstyrelserna förfoga över medel bl. a. för att bestrida kostnaderna för den partiella tjänstebefrielse för vissa lärare/forskare med ansvar för kontakt- och informationsverksamhet som förordats i det föregående. Styrelserna bör även disponera medel för tillfälliga insatser, konferenser, referensgrupper, studiebesök etc. som syftar till att främja samverkan inom forskningen. Det är naturligt att regionstyrelserna i denna sistnämnda verksamhet upprättar ett nära samarbete med fakultetskollegierna.

Det är viktigt att se informations- och kontaktsekretariaten och den institutionsbaserade verksamheten som två delar av en organisation, som syftar till ökat forskningssamarbete. Möjligheterna att nå positiva resultat är i hög grad beroende av, att man kan upprätta ett nära samarbete mellan de regionala sekretariaten och forskare på de enskilda institutionerna. Sekretariaten bör ha en samordnande roll i förhållande till den institutionsbaserade verksamheten men också utgöra ett serviceorgan för dem som är verksamma på institutionsnivå.

Sekretariatens möjligheter att betjäna hela högskoleregionen kan begränsas av de inom vissa regioner stora avstånden mellan enheterna. Det bör inte möta några hinder att sekretariatets resurser för längre eller kortare tid fördelas mellan två eller flera orter inom regionen. En sådan lösning kan vara naturlig bl. a. i Umeå högskoleregion, där universitetet i Umeå och högskolan i Luleå har helt olika forskningsprofil. Man kan inte räkna med att lärare/forskare vid samtliga institutioner inom en region samtidigt skall kunna komma i fråga för partiell tjänstebefrielse för informations- och kontaktverksamhet. Regionstyrelsen bör inledningsvis disponera dessa medel i första hand för att få till stånd forskningssamarbete inom områden där sådant inte finns.

15.5.3 *Informations- och kontaktverksamhet på central nivå*

Vi har på olika platser i betänkandet strukit under betydelsen av att forskningen vid högskolan vidgas till att omfatta också problemområden som hittills i ringa utsträckning täckts av högskolans forskningsorganisation. Dessa problemområden berör ofta de resurssvaga organisationer som nämnts i det föregående. Dessa intressegrupper har en mycket skiftande sammansättning och varierande möjligheter att själva finansiera forskning. De behöver hjälp med att etablera kontakter inom högskolan samt ekonomiskt stöd för att få sina problem analyserade och i vissa fall vetenskapligt bearbetade. Det är därför angeläget att den lokala och regionala organisationen för informations- och kontaktverksamhet ges en central motsvarighet som disponerar resurser för dels problemanalys, dels anslag till forskningsprojekt.

FRN inrättades den 1 juli 1977 med uppgift att initiera forskning kring aktuella problem i samhället, och disponerar medel för ändamålet. De forskningsprojekt som FRN skall stödja, skall normalt samfinansieras med forskningsråd eller sektoriella organ. FRN kan härigenom täcka ett stort antal samhällssektorer. Vid FRN finns även en delegation med uppgift att stödja forskningsprojekt av betydelse för de ideella folkrörelserna. Enligt vad vi erfarit avser forskningsrådsutredningen (FRU) att föreslå att nämndens verksamhet utvidgas med en enhet med uppgift att svara för forskningsinformation till såväl allmänheten som till specialintressenter.

De uppgifter som bör utföras inom ett organ på central nivå passar väl in i FRN:s verksamhet. Vi föreslår därför att den i detta avsnitt diskuterade kontakt- och informationsfrämjande verksamheten förläggs till FRN. En förutsättning för detta är att nämndens kansli tillförs ytterligare resurser samt att nämnden tillförs medel för att finansiera analysarbetet och projekt, som problemanalyserna kan leda till.

Avsikten är att FRN skall fungera som ett serviceorgan åt organisationer och företag som själva inte kan bedöma möjligheterna att vetenskapligt bearbeta de problem de möter i sin verksamhet. Organisationerna bör, genom att vända sig till FRN, kunna få hjälp med problemanalys och att upprätta kontakt med forskare inom relevanta forskningsområden som kan ta sig an eventuella projekt. Detta bör ske genom att FRN:s kansli förmedlar kontakt med forskare bl. a. inom högskolan som kan genomföra problemanalysen. Analysarbetet bör finansieras av FRN. När analysen leder till att ett forskningsbart problem identifierats bör problemställaren få hjälp även med ansökan om projektanslag. Det är emellertid, som nämnts, viktigt att nämnden också disponerar resurser för att kunna finansiera projekt som utvecklats på detta sätt, och som inte faller inom andra forskningsfinansierande organs ansvarsområden.

15.5.4 *Referensgrupper m. m.*

Det är angeläget att forskningsverksamheten vid högskolan fortlöpande tillförs erfarenheter och synpunkter från berörda sektorer i samhället. Nämnden för socionomutbildning framhöll exempelvis i en PM den 22 april 1976 behovet av en informell fältanknytning av forskning inom det sociala området. Man förde därvid fram förslag om olika typer av referensgrupper

dels för enskilda projekt, dels för behandling av mer övergripande frågor rörande forskningsverksamheten.

Projektanknutna referensgrupper har prövats i skilda sammanhang och bör enligt vår mening kunna ge betydelsefulla bidrag till forskningsarbetet. Gruppernas sammansättning bestäms av det aktuella projektets inriktning och de avvecklas när projektet slutförts. Medel för referensgruppernas verksamhet bör avdelas från projektanslaget. Det finns inga skäl att fastställa formella regler för denna verksamhet och referensgrupper av denna typ bör kunna inrättas efter beslut av projektledaren eller institutionen, när en sådan anknytning bedöms värdefull.

Enligt 14 kap. 7 § högskoleförordningen åligger det fakultetskollegiet att som samrådsorgan främja forskningen och dess kontakt med samhällslivet. Vi ser det som naturligt att kollegierna, vid sidan av sina uppgifter som valkorporationer, inriktar sin verksamhet bl. a. mot att främja personliga och informella kontakter mellan högskolans forskare och företrädare för alla delar av samhällslivet.

16 Tjänsteorganisation

16.1 Inledning

Den utveckling inom universitet och högskolor som påverkat kraven på tjänsteorganisationen och förändrat lärarnas arbetsförhållanden redovisas i kapitlen 1 och 3.

Undervisningsformerna inom såväl grundläggande utbildning som forskarutbildning har ändrats, delvis under trycket av en starkt stigande tillströmning. De studerande inom högskolan utgör numera en heterogen grupp vad gäller studiebakgrund, ålder och social sammansättning. Den avancerade forskningen kräver ekonomiska och personella resurser som förutsätter att särskilda forskningsmedel tillförs högskolan från externa organ. Sektorsorgan och näringsliv utnyttjar personal inom högskolan för den FoU som motiveras utifrån olika samhällsområdens mål.

Verksamheten inom högskolan har förändrat karaktär på ett sätt som ställer stora krav på den personal som har att fylla de skilda uppgifter som lagts på högskolan. Att sammanväga de olika målen i en tjänsteorganisation möter betydande svårigheter.

16.2 Mål för utformningen av tjänsteorganisationen

De problem som kan härledas från högskolans tjänsteorganisation går i flera fall tillbaka på en konflikt mellan samhällets, högskolans och individens krav. Tjänsteorganisationen måste utformas så att man når en godtagbar avvägning mellan dessa krav. Enskilda inlägg i den debatt som förts kring den s. k. "forskarkarriären" har ofta utgått från något eller några mål. De förändringar som föreslagits har varit godtagbara med hänsyn till vissa mål men givit helhetslösningar som inte kunnat accepteras. En orsak härtill är dessutom de stora skillnader som finns mellan olika fakulteter. Det bör understrykas att dessa skillnader kan leda till att tjänsteorganisationen bör utformas på skilda sätt för skilda fakulteter.

Valet av principer för utformningen av tjänsteorganisationen är av avgörande betydelse för högskolans möjligheter att uppfylla det ansvar som ålagts den och ytterst även för forskningens och utbildningens inriktning och kvalitet. Det kan därför vara lämpligt att söka strukturera de delvis skilda krav som kan ställas på tjänsteorganisationen av samhället, högskolan och den enskilde forskaren/läraren.

Samhällets övergripande krav på tjänsteorganisationens utformning är att den skall skapa de personella förutsättningarna för en god utbildning och forskning. Samhället har ålagt högskolan ansvaret för en stor del av samhällets "kunskapsberedskap", vilket ställer krav på bredd och förnyelse. I begreppet kunskapsberedskap bör också innefattas att tjänsteorganisationen utformas så att personal med erfarenhet av forskning kan tillföras andra områden av samhället där denna erfarenhet är av värde. På samma sätt har högskolan behov av att i sin verksamhet få in personer med erfarenhet från andra samhällsområden. Det samspel mellan högskolan och samhället i övrigt som efterlyses kräver bl. a. ett flöde av personal mellan verksamhetsområdena. Utformningen av tjänsteorganisationen inom högskolan får därmed direkt inverkan på verksamhetens mål och inriktning *och* på möjligheterna att uppfylla hela samhällets forskningspolitiska mål. Utformningen av tjänsteorganisationen kan därmed inte betraktas som en intern angelägenhet för de grupper inom eller utanför högskolan som omedelbart påverkas av utformningen, dvs. de som nu har tjänster inom högskolan eller som förväntas söka sig dit. En stor del av samhällets totala verksamhet har forsknings- och utvecklingsarbete som en viktig komponent. Denna FoU bygger på att högskolan kan uppfylla sin roll som producent av kunskap och kompetens och i detta sammanhang spelar tjänsteorganisationens utformning en viktig roll.

De krav högskolan ställer på tjänsteorganisationen sammanfaller i flera fall med samhällets. Den bör utformas så att den totalt och i sina delar kan motsvara de uppgifter som högskolan har att fullgöra. Högskolans roll i samhället blir, som tidigare strukits under, allt mer komplex. Den grundläggande utbildningen har fått en vidare innebörd i den nya högskolan. Vid sidan av den grundforskning som traditionellt bedrivits vid universitet och högskolor utför forskare inom högskolan forsknings- och utvecklingsarbete som motiveras utifrån olika samhällssektorers mål och verksamhet samt finansieras av olika sektorsorgan. Högskolans ansvar för en stor del av samhällets kunskapsberedskap förutsätter att där finns en mångsidig kunskapsgenererande och kompetensuppbyggande forskning. Rekryteringen till högskolans tjänster bör följaktligen vara sådan att så många forskningsinriktningar som möjligt tillgodoses.

Från individens synpunkt bör tjänsteorganisationen utformas så att den ger en grundläggande anställningstrygghet och rimliga möjligheter till befordran. Befordran bör innebära dels möjligheter för dem som har en befattning i tjänsteorganisationen att nå högre tjänster, dels möjligheter för dem som befinner sig under forskarutbildning att komma in i karriären. Tidsbegränsade förordnanden för samtliga tjänsteinnehavare på alla nivåer skulle givetvis öka befordringsmöjligheterna men i alltför hög grad inkräkta på anställningstryggheten. En totalt sluten karriär med enbart tillsvidareförordnanden på tjänterna skulle, som visas i avsnitt 16.3.3, drastiskt reducera möjligheterna för nyexaminerade forskare att komma in i högskolans tjänsteorganisation.

Det är, som tidigare påpekats, angeläget att olika verksamhetsområden utanför högskolan får ett tillskott av kvalificerad arbetskraft med erfarenhet från forskning och utbildning inom högskolan. Tjänsteorganisationen bör därför utformas så att lärare inom högskolan stimuleras att söka sig till verksamhet utanför högskolan. På samma sätt är det värdefullt för högskolan att

till sig kunna knyta personer med erfarenheter från t. ex. näringsliv, organisationer eller förvaltning. En sluten karriär inom högskolan torde motverka denna strävan efter rörlighet mellan olika verksamhetsområden.

De krav på tjänsteorganisationens utformning som här redovisats kan härledas från individens, högskolans och samhällets skilda mål. Därutöver måste man ta hänsyn till de beslut av statsmakterna som direkt eller indirekt inverkar på utformningen av tjänsteorganisationen.

Lagen (1974:12) om anställningsskydd (LAS) innebär en kodifiering av de grundläggande attityderna till formerna för anställning och anställnings upphörande. Dessa attityder bör också prägla anställningsformerna inom högskolans område. Tjänster med tidsbegränsade förordnanden är svåra att förena med den grundsyn som präglar LAS. Den verksamhet som bedrivs inom högskolan ställer, med hänsyn till högskolans betydelsefulla uppgift att förse hela samhället med bättre och ny kunskap samt högt kvalificerade analytiker, speciella krav på genomströmning i tjänsteorganisationen. Omsorgen om anställningstryggheten måste därför vägas mot strävan efter genomströmning.

Riksdagen beslutade med anledning av prop. 1975:9, att all grundläggande högskoleutbildning skall ha anknytning till forskning och att översynen av tjänsteorganisationen skall utgå från att så långt möjligt alla lärare i grundläggande utbildning skall ha anknytning till forskning. Frågan om forskningsanknytning har flera dimensioner och behandlas huvudsakligen i kapitel 18. Riksdagens beslut bör i första hand, vad gäller utformningen av tjänsteorganisationen, leda till en prövning av den nuvarande uppdelningen i undervisande och forskande lärare i befattningar som har forskarutbildning och erfarenhet av forskning som behörighetskrav. Prövning bör, enligt våra tilläggsdirektiv

"utgå från att de betydande vinster för den pedagogiska verksamheten vid universitet och högskolor inte skall äventyras, vilka uppnåddes genom statsmakternas beslut år 1958 om inrättande av lärartjänster, för vilka vetenskaplig kompetens krävs men vilka samtidigt i första hand är avsedda för grundläggande utbildning (prop. 1958:104, SU 1958:B 48, rskr 1958:B 76)."

I det följande kommer vi att närmare utveckla vår syn på de mål och krav som ovan redovisats. Den avvägning mellan olika mål som vi förespråkar grundar sig givetvis på värderingar. Det bör dock understrykas att förslaget skall ses som en helhet där skilda delförslag balanserar varandra. Vissa lösningar kan passa vissa områden av högskolan mindre väl. I dessa fall kan särskilda åtgärder eller särlösningar krävas för att tjänsteorganisationen skall fungera på bästa sätt. Utrymme för flexibla lösningar finns emellertid inbyggt i tjänsteorganisationen så att den kan anpassas till de olika förutsättningarna inom t. ex. skilda fakulteter.

16.3 Trygghet i anställningen

16.3.1 *Allmänt*

De fasta tjänsterna i högskolans nuvarande tjänsteorganisation, professor och biträdande professor samt universitetslektor, har traditionellt nåtts först efter lång tid av meritering. En satsning på en karriär inom högskolan har

för många inneburit relativt långa perioder av ekonomisk och social osäkerhet. Antalet fasta tjänster med forskarutbildning som behörighetskrav har under de senaste årtiondena ökat. Samtidigt har antalet forskarutbildade inom vissa områden stigit så att konkurrensen om tjänsterna skärpts. Den personella rörlighet som eftersträvats och de skiftande lärarbehoven har lett fram till ett system med s. k. specimineringstjänster inom forskning och forskarutbildning och ett stort antal extra tjänster för grundutbildning. Dessa tjänster var tidigare tidsbegränsade. Genom avtal mellan personalorganisationerna och utbildningsdepartementet har anställningstryggheten för innehavare av tjänst som docent, s. k. särskild forskare vid forskningsråden, och extra universitetslektor förbättrats. För innehavare av tjänst som forskarassistent gäller fortfarande tidsbegränsade förordnanden utan garantier för fortsatt anställning inom högskolan.

De här beskrivna omständigheterna har inneburit att den enskilde läraren/forskaren i vissa fall tvingats ändra sitt yrkesval vid en ålder då omställningsproblem och möjligheter till annan lämplig sysselsättning är av annan karaktär än vad som gäller för yngre personer. Den kritik som riktats mot högskolans tjänsteorganisation har oftast gällt de tidsbegränsade s. k. specimineringstjänsterna och i första hand tjänsterna som docent.

Trygghet i anställningen regleras för arbetsmarknaden i sin helhet genom lagen om anställningsskydd. Det bör dock understrykas att lagstiftningen utgår från rätten till viss ekonomisk trygghet och inte från rätten att utan tidsbegränsningar fortsätta en viss verksamhet. Strukturella förändringar inom ett område på arbetsmarknaden medför ofta behov av att överföra personal från ett område till ett annat eller i sista hand att personal avskedas. LAS innebär inte ett förbud mot avskedanden utan att anställningens upphörande regleras i en ordning som skall underlätta för den enskilde att gå över till annan verksamhet. En huvudprincip i LAS är att ingen får avskedas från en anställning om arbetsuppgifterna kvarstår.

Även senare lagstiftning, framför allt lagen (1976:580) om medbestämmande i arbetslivet (MBL) och lagen (1976:600) om offentlig anställning (LOA), påverkar på ett genomgripande sätt förutsättningarna för utformningen av tjänsteorganisationen inom högskolan. Här skall inte i detalj beröras vad denna lagstiftning innebär men det bör nämnas att i 2 § MBL sägs att verksamhet som är av bl. a. vetenskaplig natur är undantagen från lagens tillämpningsområde såvitt avser verksamhetens mål och inriktning.

De regler för trygghet i anställningen som kodifierats genom statsmakternas beslut om LAS gäller givetvis också för högskolan. Verksamheten inom högskolan har emellertid vissa särdrag, som kräver att tillämpningen av LAS anpassas så att störningar i högskolans möjligheter att uppfylla sina mål inte inträffar. De möjligheter till omplacering av arbetskraft som på flera områden av arbetsmarknaden är en förutsättning för omstrukturering av verksamheten är mera begränsade inom högskolans forskning och utbildning. Till de komplicerande faktorerna hör den långt drivna specialiseringen inom framför allt forskningen men också undervisningen. Ett minskat undervisningsbehov i ett ämne medger endast i undantagsfall att den frigjorda lärarkraften kan föras över till ett annat ämne där behovet av lärare ökat.

Strävan efter att tillgodose många forskningsinriktningar och även ge ut-

rymme för "ny" forskning har lett till ett system med specimineringstjänster, där tjänsternas fördelning mellan ämnesområden i princip skall prövas kontinuerligt. Specimineringstjänsterna har varit avsedda att ge innehavarna möjlighet att visa sin kompetens för de fasta tjänsterna.

Krav har framförts, att innehavarna av samtliga tjänster som lärare inom högskolan skall förordnas tills vidare. Detta skulle innebära att principen med en "sluten" karriär accepterades. De som framfört kraven har hävdat, att det inte kan anses förenligt med en modern syn på arbetsmarknaden att programmatiskt stöta ut innehavare av vissa tjänster utan någon prövning av deras lämplighet för fortsatt verksamhet.

Ett av skälen för a t inrätta specimineringstjänster har varit det faktum att forskningsverksamheten ställer speciella krav på förnyelse och personell rörlighet. Inom ramen för högskolans tjänsteorganisation måste finnas utrymme för växlingar av forskningens mål och inriktning. En sådan möjlighet till växling av inriktning och mål är, enligt vår mening, det betydelsefulla i begreppet forskningens förnyelse. Därmed får också utformningen av tjänsteorganisationen direkt betydelse för forskningsverksamhetens inriktning och kvalitet.

16.3.2 *Forskningens förnyelse*

En fortlöpande förnyelse av forskningen förutsätter dels en ändamålsenlig tjänsteorganisation, dels att personer med förutsättningar att medverka till forskningens förnyelse rekryteras. Detta aktualiserar också frågan om vad som konstituerar en god forskare.

I diskussionen om vad som konstituerar en god forskare har många olika åsikter förts fram utan att egentligen någon haft stöd i faktiska studier av frågan. Till de faktorer som diskuterats hör kreativitet. Det har då påstått att varje individ har en begränsad period av kreativitet och därför inte bör ha automatisk rätt att fortsätta som forskare under hela sin yrkesverksamma tid. Man har därför sökt skapa mekanismer för att med jämna mellanrum pröva forskarens kreativa förmåga. Den betoning av kreativitetens betydelse för forskningen som förekommit i debatten antyder att forskningen och forskningsprocessen anses ställa krav som skiljer sig från annan verksamhet.

Kravet på forskningens förnyelse har ur en annan synvinkel lett fram till slutsatsen att en forskare ständigt måste följa och aktivt bedriva forskning. I denna tolkning betyder forskningens förnyelse att forskningsmetoder, objekt m. m. ständigt och snabbt ändrar karaktär. En forskare som för en längre period ägnar sig åt annan verksamhet sägs ha alltför stora svårigheter att komma i fatt "forskningsfronten". Samtidigt har hävdats att de kumulativa effekterna av kontinuerligt forskningsarbete går förlorade om en forskare för viss tid övergår till annan verksamhet.

Diskussionerna kring forskningens förnyelse har, enligt vår mening, i alltför hög grad fokuserats på frågan om forskarens kreativitet och förmåga att ständigt göra nya vetenskapliga rön. I rollen som handledare och ledare av forskningsprojekt är det sannolikt att den erfarenhet, överblick och kunskapsbredd som forskaren tillägnat sig under en längre tid utgör viktiga inslag i förutsättningarna för en effektiv och framgångsrik verksamhet.

Tjänsteorganisationen kan inte utformas med hänsyn till antaganden om växlingar i enskilda individers kreativitet. Däremot är det angeläget att den utformas så att den på ett flexibelt sätt kan anpassas efter de förändringar i forskningens mål och inriktning som motiveras antingen utifrån vetenskapliga genombrott eller utifrån problem i samhället, vilka kan bearbetas vetenskapligt. Vidare är det av värde att så många forskare som möjligt får tillfälle att delta i högskolans forskningsverksamhet och ge sina bidrag till en förnyelse av forskningens inriktning och mål. Tjänsteorganisationen bör därför utformas så, att den främjar genomströmning och ett flöde av personal mellan högskolan och verksamhet utanför högskolan. Därigenom kan forskare som haft möjlighet att bearbeta vissa problem genom forskning inom högskolan medverka till att den erfarenhet de därigenom vunnit direkt tillförs olika verksamhetsområden. Likaså är det värdefullt att till högskolan kunna knyta personer som haft att göra med konkreta problem inom skilda samhällsområden.

Såväl genomströmning som horisontell rörlighet i högskolans tjänsteorganisation är inom många områden låg. Med nuvarande inriktning av befordringsgrunderna för lärare inom högskolan får den som en gång lämnar "systemet" svårigheter att träda in på nytt. Effekterna av denna begränsade rörlighet har under de senaste årtiondena till en del mildrats av att högskolan expanderat. Ett ökat antal forskarutbildade har kunnat få anställning inom högskolan, vilket stimulerat verksamheten och inneburit en nyorientering inom flera områden. När en kraftig expansionsperiod övergår till en period av mera stabil och begränsad tillväxt minskar möjligheterna för nyexaminerade forskare att komma in i högskolans verksamhet betydligt. Under expansionsperioden har vidare lärar- och forskarkåren inom högskolan föryngrats väsentligt, vilket i sin tur leder till en "kollektiv" åldringsprocess där endast ett fåtal fasta tjänster kommer att nybesättas som en följd av innehavarens inträde i pensionsåldern.

För såväl den enskilde forskarutbildade som forskningen och arbetsmarknaden utanför högskolan är det värdefullt att så många forskarutbildade som möjligt får tillfälle att efter avslutad utbildning självständigt planera och bedriva forskning. De erfarenheter och kunskaper de därigenom tillägnar sig kommer att vara värdefulla för framtida verksamhet såväl utanför som inom högskolan. Vi har tidigare strukit under vikten av att skilda samhällsområden får ett tillskott av kvalificerad arbetskraft med erfarenhet av forskning och utbildning. Inom flera områden av högskolan ges möjlighet att erhålla denna erfarenhet endast inom ramen för de nuvarande tjänsterna som forskarassistent. Inom andra områden kan möjligheterna till forskning inom externfinansierade projekt vara goda även för nyexaminerade forskare. Betydelsen för den totala forskningsvolymen av tjänsterna som forskarassistent inom skilda områden varierar sålunda, vilket schematiskt framgår av tjänsternas fördelning på fakultetsområden (se avsnitt 8.1).

En forskares intresseinriktning bestäms ofta av den forskning han bedriver under utbildningen och under den första tiden som utbildad forskare. En situation där möjligheterna till "fri" forskning reduceras i förhållande till den målbundna och sektorsrelaterade skulle innebära en begränsning av högskolans möjligheter att upprätthålla en bred kunskapsberedskap och även minska utrymmet för framtida nyinriktning av FoU-verksamheten. Denna

fråga om balans mellan högskolans roll som bas för den grundläggande forskningen och som samhällets "forskningsinstitut" utvecklas närmare i kapitlen 1 och 17.

Den grundsyn som fått sitt uttryck i LAS bör, som tidigare strukits under, gälla även högskolans område. Mot bakgrund av kravet på förnyelse i forskningen och samhällets behov av arbetskraft med erfarenhet av forskning anser vi emellertid att högskolans tjänsteorganisation inte kan utformas som en sluten karriär. Det första steget i tjänstestrukturen bör bestå av en tidsbegränsad tjänst där innehavaren har möjlighet att relativt fritt utveckla sin forskningsinriktning och delta i undervisning inom såväl grundläggande utbildning som forskarutbildning.

16.3.3 *Genomströmningen*

Genomströmningen i den nuvarande tjänsteorganisationen kan schablonmässigt beräknas med hänsyn till åldersstrukturen. I det följande redovisas vissa beräkningar för den närmaste femtonårsperioden. Därvid har hänsyn inte tagits till andra faktorer än uppnådd pensionsålder.

Under den närmaste femtonårsperioden skulle ca 725 tjänster som professor och biträdande professor utlysas lediga p. g. a. innehavarens inträde i pensionsåldern. Vidare skulle ca 210 ordinarie tjänster som universitetslektor bli ledigförklarade. Med nuvarande sexårsförordnanden för innehavare av tjänst som docent skulle teoretiskt sett docentkåren omsättas två och en halv gång, dvs. ca 1 015 tjänster utlysas lediga. Antalet tjänstetillsättningsärenden gällande forskarassistenter skulle under samma tidsperiod bli ca 1 075. För den del av tjänsteorganisationen inom högskolan som här behandlas skulle följaktligen det totala antalet tjänstetillsättningsärenden uppgå till drygt 3 000.

En omvandling av de nuvarande tjänsterna som docent till tjänster utan tidsbegränsade förordnanden skulle för samma tidsperiod minska antalet tjänstetillsättningsärenden med ca 950. Denna beräkning är gjord under antagandet att de som kommer att erhålla de nya tjänsterna utan tidsbegränsning uppvisar samma ålderssammansättning, som de nuvarande innehavarna av tjänst som docent.

Om även tjänsterna som forskarassistent omvandlas till icke tidsbegränsade tjänster skulle – med hänsyn till de nuvarande innehavarnas ålder – det totala antalet tjänstetillsättningsärenden för hela tjänsteorganisationen inom högskolan reduceras till totalt ca 1 000, dvs. en reduktion med ca 65 procent.

En konstruktion där tjänsterna som docent omvandlas till icke tidsbegränsade tjänster och tjänsterna som forskarassistent innehas under en förordnandeperiod på högst fyra år skulle innebära att antalet tjänstetillsättningsärenden reduceras från 3 000 i nuvarande system till ca 2 700, dvs. med 10 procent.

Antalet tjänstetillsättningsärenden kommer i verkligheten att bli större genom att ett okänt antal individer lämnar högskolans tjänsteorganisation för annan verksamhet eller avlider.

Ovanstående beräkningar antyder att antalet tjänstetillsättningsärenden per år, vid ett förverkligande av våra förslag, under den närmaste fem-

tonårsperioden skulle uppgå till knappt 200. Antalet tillsättningsärenden bör relateras till de beräkningar av framtida examination som framgår av bilaga 5, figur 11. Räknat på hela högskolans område skulle förhållandet mellan rekryteringsbehovet varje år och antalet examinerade varje år under tiden fram till år 1990 kunna uppskattas till 1:3. Det bör därvid uppmärksammas att beräkningarna gäller *alla* fakulteter sammanförda och att vissa ämnesområden och fakulteter står för en mycket stor del av den totala examinationen av forskarutbildade. (Se vidare kapitel 14).

I den nuvarande tjänsteorganisationen finns två typer av tidsbegränsade s. k. specimineringstjänster: som forskarassistent och som docent. För den senare kategorin har som tidigare nämnts slutits avtal som ger möjlighet för innehavare av tjänst som docent att efter förordnandetidens utgång övergå till tjänst som förste assistent med förordnande tills vidare. Avtalet ger också utrymme för att lokalt avgöra om en innehavare av tjänst som docent skall få förnyat förordnande utöver sexårsperioden. Denna möjlighet har utnyttjats i olika utsträckning av skilda fakulteter men utvecklingen visar att många docenter får omförordnanden efter utgången sexårsperiod. Våren 1977 fanns ca 20 tjänster som förste assistent. Samtidigt fanns drygt 60 innehavare av tjänst som docent med förordnande utöver sexårsperioden. Dessa förordnanden gäller i allmänhet tills vidare för högst tre år.

Systemet med specimineringstjänster har knappast inneburit en garanti för regelbunden prövning av forskarens förmåga. Hans möjlighet att fortsätta som *forskare* inom högskolan har ofta inte berott på en bedömning av förmågan utan varit beroende av om det vid ett givet tillfälle funnits andra typer av tjänster lediga. Samtidigt bör strykas under att utvecklingen mot att omförordna innehavare av tjänst som docent utöver sexårsperioden urholkar tjänsternas karaktär av specimineringsbefattning och att den forskningsvolym som är knuten till tjänsterna i allt större utsträckning därigenom bundits vid de nuvarande innehavarnas forskningsinriktning. Det är också tveksamt vilken effekt systemet med tidsbegränsade tjänster haft för genomströmningen i tjänsteorganisationen. Efter utlöpt förordnande som docent har forskaren i allmänhet uppnått en ålder då det kan vara svårt att ändra inriktningen på yrkesverksamheten. Bl. a. denna omständighet har i många fall lett till att docenter efter förordnandetidens utgång genom olika provisoriska arrangemang – anslag från forskningsråd, extra tjänster, "lösa timmar" m. m. – kunnat stanna kvar inom högskolan.

Ur individens synvinkel är det svårt att motivera ytterligare en tidsbegränsad tjänst efter genomgången forskarutbildning och därpå följande tjänst som forskarassistent. Om en sådan ordning bibehölls skulle den enskilde först efter 15–20 års forskning och utbildning få klarhet om möjligheterna till fortsatt anställning inom högskolan.

Mot bakgrund av den begränsade betydelse som tjänsterna som docent – med nuvarande tillämpning av bestämmelserna – har för genomströmningen och kraven på en lösning av docenternas anställningstrygghet bör tjänsterna som docent i sin nuvarande utformning avvecklas. I det följande beskrivs närmare den tjänst som bör inrättas för att täcka de arbetsuppgifter som f. n. fullgörs av innehavarna av tjänst som universitetslektor och docent.

Tjänsteorganisationen bör sålunda utformas så att den består av tre steg, varav det första består av en tidsbegränsad tjänst och de två senare av tjänster med förordnanden tills vidare.

16.4 De forskarutbildades rörlighet på arbetsmarknaden

I kapitel 15 redovisas behovet av en ökad samverkan mellan högskolan och samhället i övrigt. Strävan efter samverkan innefattar också ett behov av personell rörlighet, dvs. lärare inom högskolan skall kunna tjänstgöra under längre eller kortare tid inom olika delar av arbetsmarknaden, likaväl som personer inom näringsliv och offentlig verksamhet under vissa perioder av sin karriär skall kunna tjänstgöra inom högskolan. Denna form av rörlighet på de forskarutbildades arbetsmarknad är, som tidigare påpekats, begränsad och inom vissa områden nära nog obefintlig. Frånsett vissa områden inom högskolan som ligger nära avgränsade arbetsmarknader, t. ex. medicin, juridik och teknik, skiljer sig högskolans krav på de forskarutbildade från dem som ställs i samhället i övrigt. De problem som därmed kan uppstå redovisas i kapitel 14.

Man kan anta att en stor del av dem som under tiden fram till början av 1970-talet påbörjade forskarutbildning strävade efter sysselsättning inom den traditionella forskarkarriären, dvs. i huvudsak högskolans lärartjänster. Denna grupp av arbetstagare är också f. n. den största sammanhållna kategorien forskarutbildade.

Högskolans befordringssystem meriterar, som tidigare påpekats, inomvetenskapliga kvaliteter, medan arbetsmarknaden utanför högskolan i stor utsträckning söker andra egenskaper hos de forskarutbildade, som mer direkt kan användas i en viss verksamhet. De problem detta skapar för de forskarutbildade på arbetsmarknaden utanför högskolan är välkända. Forskarutbildningens inriktning har en profil som på många områden överensstämmer med de kvaliteter som högskolans karriärsystem sätter högst värde på.

För många forskarutbildade torde det betraktas som något av ett misslyckande att tvingas lämna högskolan och den direkt forskningsanknutna verksamhet som av tradition har hög status. Det leder bl. a. till att forskaren strävar efter att bedriva forskning som kan användas som speciminering för tjänster inom högskolan även om forskningen finansieras och motiveras utifrån en sektoriell verksamhet. Detta inverkar sannolikt hämmande på olika samhällsorgans och näringslivets villighet att dels utnyttja högskolans forskare för sin projektforskning, dels direkt anställa personal som haft en längre tids anställning inom högskolan. Det är inte svårt att finna exempel på en viss otålighet hos t. ex. forskningsbeställare med de former under vilka den högskolebaserade FoU-verksamheten bedrivs. Likaså präglas attityderna till de forskarutbildade på arbetsmarknaden utanför högskolan i vissa fall av skepsis och uppfattningar om att de forskarutbildades användningsområden är begränsade genom utbildningens långt drivna specialisering och ämnesmässiga djupkunskap.

I vissa fall kan även de omvända förhållandena ge upphov till svårigheter. Forskning och forskarutbildning inom vissa områden har så stor konkurrens från annan verksamhet att rekryteringen till forskarutbildningen blir lidande och att de forskarstuderande lockas att avbryta sina studier för annan yrkesverksamhet. Så t. ex. har forskarutbildningen i vissa ämnen inom juridisk fakultet under lång tid haft så stor konkurrens från annan juridisk verksamhet att svårigheter uppstått att rekrytera innehavare till högskolans egna tjänster.

Tjänsteorganisationen inom högskolan bör utformas så att den främjar rör-

ligheten av personal mellan högskolan och andra delar av arbetsmarknaden. Samtidigt bör dock framhållas att formella åtgärder torde ha begränsad effekt i detta avseende. Innehållet i forskarutbildningen och inriktningen av forskningen inom högskolan är på längre sikt avgörande för inom vilka områden de forskarutbildade kommer att få sysselsättning och även i vilken omfattning utbyte av personal kommer att äga rum. Vi har i kapitel 1 närmare redovisat bl. a. betydelsen av i vilka former forskarutbildningen bedrivs.

16.5 Övervägaden och förslagets omfattning

I det föregående redovisas de övergripande målen för utformningen av högskolans tjänsteorganisation. Den reform av tjänsteorganisationen som förordas skall betraktas som en modell som i sin helhet syftar till att tillfredsställa målen. Vi har vidare eftersträvat en lösning som modellmässigt inte förändrar volymen undervisning och forskning eller relationerna mellan dessa verksamheter. Vi anser emellertid att till förändringen av tjänsteorganisationen bör kopplas vissa kvalitetshöjande åtgärder. De i detta sammanhang aktuella resursförstärkningarna behandlas emellertid skilt från modellresonemanget och redovisas i kapitel 19.

En utgångspunkt för utformningen av tjänsteorganisationen är en total samlad syn på forskningsvolymen vid varje institution (motsv.) där hänsyn kan tas till såväl externfinansierad forskning som forskning utförd inom ramen för de fakultetsvis fördelade budgetanslagen till högskolan. Behovet av att upprätthålla balans mellan den externfinansierade FoU-verksamheten och högskolans ansvar för grundläggande forskning och utbildning behandlas i kapitel 17.

Förslaget omfattar endast tjänster för vilka avslutad forskarutbildning är behörighetskrav. Beträffande de nuvarande tjänsterna som professor och biträdande professor föreslås endast begränsade förändringar. De nuvarande tjänsterna som universitetslektor och docent föreslås slopade och ersatta av *en* tjänst för utbildning och forskning. Denna förändring kan inom vissa ämnen eller fakulteter innebära behov av alternativ utformning av ersättningstjänsten. Vi förutsätter därför att man lokalt utnyttjar de förbättrade förutsättningarna för ett flexibelt och optimalt utnyttjande av resurser som åstadkommits genom det anslagssystem för högskolan som tillämpas sedan den 1 juli 1977. Så kan t. ex. extra tjänster för enbart forskning eller utbildning passa bättre för enskilda institutioner än den kombinerade tjänst vi föreslår. En tjänst motsvarande den nuvarande tjänsten som forskarassistent föreslås utgöra det första steget i tjänsteorganisationen. Tjänstens karaktär av instrument för genomströmning betonas.

De möjligheter som f. n. finns att inrätta tidsbegränsade extra tjänster som biträdande professor för tjänstgöring inom forskning och forskarutbildning (tidigare finansierade från kursanslagen för forskarutbildning) föreslås finnas kvar. Genom lokala beslut skall även andra extra tjänster för forskning och forskarutbildning kunna inrättas. Dessa extra tjänster skall kunna inrättas på olika nivåer och med olika former av finansiering.

Det ökade ansvar samhället lagt på högskolan för utförandet av den samhällsfinansierade forskningen bör leda till att högskolan får ökade resurser

och förbättrade organisatoriska möjligheter att fullgöra denna uppgift. Behovet av balans mellan högskolans utbildande funktion, ansvar för den grundläggande forskningen och uppdragsverksamheten behandlas i kapitlen 1 och 17.

Mot denna bakgrund föreslår vi att en ny typ av tjänst skall kunna inrättas vid de högskolor och institutioner som har en omfattande och kontinuerlig uppdragsverksamhet.

Anställningsvillkoren och tjänstestrukturen inom den rådsfinansierade forskningen varierar. Föredragande statsrådet anförde i prop. 1975/76:129, att tjänstestrukturen vid råden borde ses i ett sammanhang med den vid universitet och högskolor. Föredraganden skulle därför återkomma till regeringen i dessa frågor när vårt förslag förelåg. Vi har mot denna bakgrund inte anledning att i detalj redovisa ett förslag till utformning av tjänsteorganisation inom den rådsfinansierade forskningsverksamheten. Det är däremot angeläget att lägga fast vissa principer och riktlinjer som syftar till att tjänsteorganisationen inom resp. högskolan och rådsverksamheten utformas så att samarbetet mellan högskolan och råden underlättas och att övergång från den ena verksamheten till den andra blir så enkel som möjligt. Samspelet mellan högskolan och forskningsråd eller andra organ som arbetar under samma villkor, är beroende av hur frågan om ansvarsfördelning – ekonomisk och annan – kommer att avgöras. I det följande kommer vi att redovisa vår principiella syn på utformningen av tjänsteorganisationen inom rådens ansvarsområden.

16.6 Högskolans tjänster

16.6.1 *Forskarassistent*

I det föregående betonas behovet av förnyelse i forsknings- och undervisningsverksamheten och strävan efter genomströmning i tjänsteorganisationen. Vidare understryks vikten av att en så stor andel som möjligt av de forskarutbildade får tillfälle att utveckla sin forskning på egen hand. Även om den forskarutbildade i och med sitt avhandlingsarbete redovisat en viss kompetens som forskare – och kanske under sin studietid fått tillfälle att undervisa och handleda – kan i många fall inte detta anses utgöra tillräckligt underlag för beslut om fast anställning inom högskolan. Det är vidare angeläget att arbetsmarknaden utanför högskolan tillförs arbetskraft med erfarenhet från forskning inom högskolan.

En förutsättning för att de mål för högskolans verksamhet som här redovisats skall kunna uppfyllas är att det första steget i den reformerade tjänsteorganisationen utformas som en tidsbegränsad tjänst. Tidsbegränsning av förordnande skall enligt LOA regleras i avtal. Med hänsyn till det nära samband mellan förordnandeform och mål för verksamheten som råder i detta fall bör fråga om tidsbegränsning av förordnande regleras i lag.

Vi föreslår att de nuvarande tjänsterna som forskarassistent bibehålls och att förordnandetiden för dessa tjänster avkortas. De tjänster som forskarassistent vid medicinsk fakultet (budgetåret 1976/77 ca 100 tjänster) som

är avsedda huvudsakligen för den grundläggande utbildningen behandlas inte i detta sammanhang.

I kapitel 14 berörs arbetsmarknaden utanför högskolan för de forskarutbildade. Allt flera områden av samhället tar FoU i anspråk för att uppfylla sina mål. En följd är en ökad externfinansierad forskning inom högskolan. Forskningsbeställaren har också ett internt behov av kompetens för formulering av problem, återföring av resultat m. m. På flera områden i samhället finns därför behov av forskarutbildade med erfarenhet av forskning som går utöver den som erhålles genom forskarutbildningen.

Tjänst som forskarassistent bör således ses som förberedelse för fortsatt forsknings- eller undervisningsverksamhet utanför eller inom högskolan.

Tjänsteåliggandena bör stämma överens med vad som f. n. gäller för innehavare av tjänst som forskarassistent. Med hänsyn till den grundläggande utbildningens krav på kontakt med forskning liksom till behovet av pedagogisk meritering bör dock forskarassistenter, inom ramen för en oförändrad undervisningsskyldighet, i ökad utsträckning kunna medverka i den grundläggande utbildningen.

De nuvarande tjänsterna som forskarassistent kan innehas under sammanlagt sex år. En avkortad längsta förordnandetid för den första, tidsbegränsade tjänsten i organisationen innebär att ett ökat antal forskarutbildade kan beredas tillfälle att få erfarenhet av forskning och undervisning inom högskolan.

Vid avpassning av förordnandetiden bör i första hand två delvis motstridiga krav tillgodoses. Den bör ge utrymme att genomföra forskningsprojekt av begränsad omfattning och tidigt ge den enskilde kännedom om sina möjligheter att stanna kvar inom högskolan. Mot en kort förordnandetid kan invändas att forskaren får sämre möjligheter att ägna sig åt forskning av långsiktig karaktär. Den projektbaserade forskningen som finansieras av bl. a. forskningsråden är ofta uppbyggd på treårsperioder. Det innebär inte i och för sig att forskningsprojekten alltid är avslutade efter denna period. Erfarenheten visar emellertid att resultaten av projekt ofta kan avrapporteras på ett tillfredsställande sätt inom en tidsperiod på tre till fyra år.

En sammanvägning av dessa faktorer leder, enligt vår mening, till att tjänst som forskarassistent skall kunna innehas i högst fyra år. Det kan därvid vara lämpligt att ge förordnande i två perioder på resp. ett och tre år.

F. n. gäller att sökande som inte erhållit docentkompetens har företräde till tjänst som forskarassistent. Denna ordning har starkt kritiserats. Mot bakgrund av att tjänst som forskarassistent skall förbereda i första hand för fortsatt verksamhet utanför eller inom högskolan är det angeläget att tjänsterna besätts företrädesvis med relativt nyexaminerade forskare. Det är emellertid förenat med stora svårigheter att formalisera denna strävan genom utarbetade regelsystem. Risken är uppenbar att sådana regelsystem endast medverkar till att presumtiva sökande utvecklar strategier för att kringgå reglerna. De organ inom högskolan som har att tillsätta tjänsterna som forskarassistent bör i stället åläggas att föreslå innehavare av tjänsten med utgångspunkt i bl. a. syftet med tjänsten. En person som under längre tid haft möjlighet att under andra former inom högskolan bedriva den typ av forskning som kan bedrivas inom ramen för tjänst som forskarassistent kan därmed komma att

få stå tillbaka för en nyexaminerad forskare. Denna fråga måste med nödvändighet avgöras från fall till fall och ansvaret för att syftet med tjänsten upprätthålls bör därför läggas på de organ inom högskolan som ansvarar för planering och ledning av forskning.

Vi kommer i det följande att föreslå en ny typ av tjänst med lönegradsplacering, som bör stämma överens med vad som f. n. gäller för innehavare av tjänst som universitetslektor. Denna tjänst skall innehas med tillsvidareförordnande. Enligt gällande regler för förening av tjänst förhindras att innehavare av den nya tjänsten söker tjänstledighet för förordnande på tidsbegränsad tjänst som forskarassistent.

16.6.2 *Docent och universitetslektor*

Utgångspunkter

Vi har tidigare betonat att den syn på frågan om trygghet i anställningen som kommit till uttryck i statsmakternas beslut om LAS, så långt möjligt bör prägla även högskolans område. Samtidigt har redovisats en rad omständigheter som medför svårigheter att konsekvent låta grundtankarna i LAS prägla samtliga tjänster, som behandlas i vårt förslag. I det föregående har därför föreslagits en tidsbegränsad tjänst som forskarassistent. I nuvarande tjänsteorganisation finns två tjänster med tidsbegränsade förordnanden: forskarassistent och docent. Den senare tjänstens karaktär av specimineringstjänst har med tiden blivit mindre tydlig. Tjänstens betydelse för genomströmningen i högskolans tjänsteorganisation är inte tillräckligt stor för att motivera ytterligare ett avsteg från grundtankarna i LAS. De skäl som anförts för att även fortsättningsvis ha en tidsbegränsad tjänst som första steg i högskolans tjänsteorganisation kan inte tillmätas samma vikt vid en argumentation för ytterligare en tidsbegränsad tjänst, dvs. den nuvarande tjänsten som docent. De problem som är förbundna med tjänsterna som docent bör få en lösning som tillgodoser kravet på trygghet i anställningen.

Tjänsterna som docent i det nuvarande systemet är i princip en mellan de skilda ämnena inom en fakultet rörlig forskningsresurs. Behovet av en rörlig resurs kvarstår och mycket talar för att mekanismer bör skapas för att öka flexibiliteten i resursutnyttjandet. Att förvandla de nuvarande tjänsterna som docent till tjänster med icke tidsbegränsade förordnanden skulle innebära en låsning av en i princip rörlig forskningsresurs till de ämnen och de individer som efter en reform förordnas på tjänsterna.

Strävan efter flexibelt utnyttjande av den forskningsresurs som är knuten till de nuvarande tjänsterna som docent kan tillgodoses och frågan om docenternas trygghet i anställningen kan lösas genom att anknytas till lösningen av frågan om universitetslektorernas möjlighet att delta i forskning och handledning av forskarstuderande.

Universitetslektorernas möjlighet att bedriva egen forskning har länge diskuterats och aktualiserats senast i samband med högskolereformen. Denna berör två frågor som gäller universitetslektorerna. Den ena avser en strävan efter anknytning av all grundläggande utbildning till forskning. Konsekvenserna härav för tjänsterna som universitetslektor behandlas i kapitel 18.

Den andra frågan gäller möjligheterna för universitetslektorer, som har intresse och kompetens för forskning, att själva aktivt bedriva forskning.

Den tjänstekonstruktion som föreslås i det följande utgår från strävan att så långt möjligt bevara och i vissa fall öka den forskningsvolym som f. n. är knuten till tjänsterna som docent samtidigt som frågan om docenternas trygghet i anställningen ges en tillfredsställande lösning. Därvid utnyttjas den forskningskompetens som finns hos många universitetslektorer för att öka flexibiliteten i utnyttjandet av forskningsresurserna. Det är emellertid nödvändigt att beakta, att de nuvarande tjänsterna som universitetslektor tillsatts efter kriterier, som avser att tillgodose den grundläggande utbildningens behov. Individernas förutsättningar och kompetens för forskning torde därför variera avsevärt inom universitetslektorskåren.

Det är angeläget att resurser för forskning som tillförs högskolan över budgetanslagen anvisas i sådana former att prioriteringar på lokal nivå mellan såväl ämnesområde som individer blir möjlig. En jämn fördelning av tillgängliga resurser mellan ämnen och individer innebär risker för att dessa låses till vissa individer oavsett deras intresse för och lämplighet att bedriva egen forskning.

I det följande kommer att föreslås en ny tjänst som ersätter de nuvarande tjänsterna som universitetslektor och docent. Inom ramen för den nya tjänsten skall ges utrymme för långsiktigt planerad och genomförd forskning av den karaktär som nu bedrivs inom ramen för tjänst som docent. Möjlighet till sådan forskning skall ges vissa innehavare av den nya tjänsten efter prövning utifrån inomvetenskapliga kriterier. Därigenom kan den rörliga forskningsresursen fördelas inom en större grupp forskare och möjligheterna att tillgodose olika forskningsinriktningar tillvaratas.

Principlösning

Frågorna om docenternas trygghet i anställningen och bevarandet av en rörlig forskningsvolym bör, som tidigare påpekats, lösas genom att tjänsterna som docent och universitetslektor förs samman till en ny typ av tjänst. Den nya tjänsten bör vara avsedd företrädesvis för den grundläggande utbildningens behov. Till tjänsten knyts en möjlighet att fullgöra en del av tjänstgöringsskyldigheten i form av forskning varvid undervisningsskyldigheten begränsas i motsvarande omfattning. Detta innebär att den totala forskningsvolymen kan bevaras samtidigt som den behålls rörlig och inte för lång tid bindes vid vissa individer eller forskningsinriktningar.

Samtliga nuvarande tjänster som universitetslektor bör omvandlas till den nya tjänstetypen. Tjänsteåligganden och tjänstgöringsskyldighet i den nya tjänsten förändras inte i förhållande till vad som nu gäller för universitetslektoraten. Den enda förändringen är att möjligheter till forskning under vissa villkor tillkommer. Något ledigkungörande av de nya tjänster som ersätter de tidigare tjänsterna som universitetslektor torde därför inte erfordras.

De nuvarande tjänsterna som docent förutsätts bli indragna när löpande förordnanden går ut. För varje indragen tjänst som docent enligt nuvarande ordning inrättas en tjänst av den nya typen. De nyinrättade tjänsterna bör tillsättas efter sedvanligt tillsättningsförfarande.

Innehavarna av den nya tjänsten ges sålunda möjlighet att inom ramen för sin tjänst bedriva forskning. Möjligheter till forskning skapas genom att den forskningsresurs som nu utnyttjas av innehavarna av tjänst som docent i den nya konstruktionen fördelas på vissa innehavare av den nya tjänsten med utgångspunkt i deras intresse och kompetens för forskning. Den rörliga forskningsresursen skall disponeras och fördelas av fakultetsnämnden.

De innehavare av den nya tjänsten som får möjlighet till forskning kommer att få stor betydelse som handledare inom forskarutbildningen. Vid förändringar av relationen mellan undervisningsskyldighet och forskningsmöjlighet för den enskilde tjänsteinnehavaren bör garantier skapas för att forskarstuderande som är beroende av dennes handledning inte mister den.

Tjänsterna som docent utgör f. n. ett i princip viktigt instrument för inomvetenskapligt motiverade prioriteringar mellan olika vetenskapsområden. Inom delar av högskolan utgör tjänsterna den kanske viktigaste forskningsresursen. Förslaget innebär att medel motsvarande denna resurs fortsättningsvis fördelas mellan innehavarna av en ny tjänstetyp vars utformning i huvudsak ansluter till de nuvarande tjänsterna som universitetslektor. Inom vissa ämnes- eller fakultetsområden kan det av skilda skäl vara mindre lämpligt att ersätta systemet med de nuvarande docenttjänsterna i den ordning som ovan föreslagits. Orsakerna kan därvid finnas såväl inom forskningen som den grundläggande utbildningen. I det följande redovisas några särlösningar, som bör kunna utnyttjas i sådana fall.

Den nya tjänsten är avsedd huvudsakligen för den grundläggande utbildningen. Innehavare av den nya tjänsten skall emellertid också i vissa fall bedriva forskning av den karaktär som tidigare utförts inom ramen för tjänst som docent. Vidare skall innehavare av den nya tjänsten kunna handleda forskarstuderande. Denna förändring motiverar enligt vår mening en förändring av befordringsgrunderna i förhållande till vad som f. n. gäller för innehavare av tjänst som resp. universitetslektor och docent.

Enligt 19 kapitlet 13 § högskoleförordningen (1977:263) gäller att vid tillsättning av tjänst som universitetslektor skall särskild vikt fästas vid pedagogisk skicklighet, som har visats genom undervisning, planering och ledning av undervisning samt genom utarbetande av läromedel. Vid tillsättning av tjänst som docent skall särskild vikt fästas vid vetenskaplig skicklighet, som visats genom egen forskning.

Vi anser att befordringsgrunderna för den nya tjänsten bör utformas så att pedagogisk och vetenskaplig skicklighet ges lika vikt. I förslaget till förordning har förändring med denna innebörd införts. F. n. gäller att tjänsteförslagsnämnden vid tillsättning av tjänst som universitetslektor har en sammansättning som är avsedd att ge goda möjligheter för bedömning av de sökandes lämplighet som lärare i den grundläggande utbildningen. Denna sammansättning bör behållas även vad gäller tillsättning av den här föreslagna nya tjänsten. En sådan sammansättning ger enligt vår mening garantier för att stor uppmärksamhet även fortsättningsvis ägnas de sökandes pedagogiska skicklighet. Det bör åläggas linjenämnder, fakultetsnämnder, forskarutbildningsnämnder och UHÄ att kontinuerligt följa att intentionerna bakom den nya tjänsten följs i handläggningen av tillsättningsärendena.

Teknik

De nuvarande tjänsterna som docent är förenade med en undervisningsskyldighet som kan beräknas till knappt 30 procent av vad som f. n. gäller för innehavare av tjänst som universitetslektor. Undervisningsskyldigheten för innehavare av tjänst som docent fullgörs nu huvudsakligen i form av handledning och motsvarar som samlad volym ca 119 av de nuvarande 426 tjänsterna som docent.

I och med att samtliga innehavare av den nya tjänstetypen förutsätts ha en undervisningsskyldighet, som motsvarar vad som nu gäller för universitetslektor, tillförs systemet en undervisningsresurs som beräkningsmässigt motsvarar ca 307 tjänster som universitetslektor, dvs. en undervisningsvolym som motsvarar forskningsdelen i de tidigare tjänsterna som docent. Denna disponibla undervisningsresurs skall bestå av fasta tjänster av det nya slaget. Förslaget innebär att en resurs för forskning samtidigt frigörs. Den motsvarar alltså volymmässigt 307 tjänster som universitetslektor, dvs. den volym forskning som f. n. åvilar innehavare av tjänst som docent. Grundtanken i förslaget är, som tidigare betonats, att denna forskningsresurs skall disponeras av fakultetsnämnden och fördelas på vissa innehavare av den nya tjänsten.

Medel motsvarande den undervisningsresurs som är knuten till de nuvarande tjänsterna som docent kommer även fortsättningsvis att beräknas under anslagen till forskning och forskarutbildning.

Den föreslagna reformen innebär att ett antal fasta tjänster med huvudsaklig inriktning mot undervisning inrättas. Antalet kommer att i stort motsvara det nuvarande antalet tjänster som docent. Denna undervisning utförs f. n. av innehavare av extra lärartjänster, huvudsakligen extra tjänster som universitetslektor. Ett lika stort behov av extra lärartjänster kommer att finnas i det nya systemet genom att innehavare av den nya tjänstetypen ges möjlighet att fullgöra en del av tjänstgöringsskyldigheten i form av forskning. Sett över hela systemet kommer balans att råda mellan bortfall av undervisning genom att möjlighet till forskning utnyttjas och behovet av extra lärare för att täcka denna undervisning. Däremot kan under en övergångsperiod – inom de enskilda institutionerna – uppstå obalans mellan behov och tillgång av extra lärare. Därefter kan de problem som hänger samman med växlingar i behovet av extra lärarkrafter antas vara i huvudsak samma som f. n.

Särlösningar

Den tjänstekonstruktion som här förordas kommer sannolikt att fungera bäst på områden och institutioner där såväl den grundläggande utbildningen som forskarutbildningen och forskningen har en viss minsta omfattning. I andra fall kan särlösningar bli nödvändiga för att tillfredsställa enskilda institutioners eller vetenskapsområdens speciella behov. Dessa särlösningar bör tillkomma efter lokala initiativ. Här skall endast redovisas några omständigheter som kan ge upphov till krav på en anpassning av förslaget till tjänsteorganisation samt de möjligheter som föreligger för att mjukt anpassa en principiell lösning till enskildheter i organisation och verksamhet.

En förutsättning för att inrätta en tjänst av den nya typen vid en institution är att där finns undervisningsunderlag (inom grundläggande och fortsatt högskoleutbildning) för en hel tjänst. Vid vissa små institutioner finns f. n. inte detta underlag. Det bör emellertid påpekas att underlaget för inrättande av den nya tjänstetypen kommer att öka genom att innehavarna kan tjänstgöra inom både grundläggande och fortsatt högskoleutbildning.

Vidare finns ämnen med relativt omfattande forskning och forskarutbildning, som inte har någon eller endast ringa undervisning på grundläggande nivå. I vissa fall finns tjänster som docent, enligt nuvarande system, inrättade i dessa ämnen. Denna forskningsresurs kommer, i de fall underlag för en tjänst av det nya slaget saknas, inte att kunna "ersättas" med den villkorliga möjligheten till forskning.

Vi har i det föregående betonat vikten av en helhetssyn på forskningen vid en institution eller inom ett ämne. Ingen speciell typ av tjänst torde i och för sig vara förutsättning för att väsentlig forskning kommer till stånd. Bortfall av den forskningsmöjlighet som nu består av tjänst som docent kan i många fall kompenseras genom forskning inom ramen för andra tjänster: forskarassistenter (enligt det förslag vi tidigare presenterat), tjänster inom rådsfinansierade projekt m. m. Vi har vidare föreslagit att den nuvarande möjligheten att inrätta tidsbegränsade extra tjänster som biträdande professor för i första hand forskarutbildningens behov bör finnas kvar. Enligt vår mening måste tolkningen av LAS innebära att högskolan även fortsättninsvis skall ha möjlighet att täcka temporära behov av undervisning eller handledning på detta sätt.

För att bemästra de svårigheter som vårt förslag till ny tjänstetyp med villkorliga forskningsmöjligheter kan innebära för vissa fakultetsområden eller för vissa ämnen föreslår vi, att den rörliga forskningsresurs som skall disponeras av fakultetsnämnd för forskning inom ramen för den nya tjänstetypen i vissa fall skall kunna disponeras på annat sätt. Sålunda bör kostnader vid tidsbegränsade tjänster för forskning kunna bestridas från dessa medel. De tidsbegränsade tjänsterna för forskning bör kunna inrättas på nivåerna forskarassistent och professor. Möjligheten bör utnyttjas endast i de fall det föreslagna systemet inte kan tillgodose ett ämnes eller en institutions speciella forskningsbehov. Vid våra kontakter med företrädare för skilda forskningsområden har bl. a. företrädare för medicinsk fakultet påpekat, att svårigheter kan uppstå om inte relativt renodlade forskartjänster motsvarande de nuvarande tjänsterna som docent kan inrättas.

I den mån de här beskrivna tidsbegränsade tjänsterna för forskning inrättas bör möjligheterna till samfinansiering särskilt uppmärksammas. Möjligheterna torde sålunda vara goda att samfinansiera dessa tjänster med resurser från anslagen till forskning och forskarutbildning från forskningsråd eller från andra externa forskningsfinansiärer.

De extra tjänsterna för forskning bör vara tidsbegränsade. Att inte tidsbegränsa tjänsterna skulle innebära att en i princip rörlig forskningsresurs låstes till ämne och individer för lång tid. Att inrätta denna typ av tjänster utan tidsbegränsning vore i realiteten att "bakvägen" införa fasta forskarbefattingar av en karaktär som vi avvisat som lösning av problemen med de nuvarande tjänsterna som docent. I den mån ett långsiktigt behov av tjänster för forskning och forskarutbildning föreligger inom ett område bör detta behov täckas

genom inrättande av fasta tjänster som professor.

Den möjlighet till ett flexibelt resursutnyttjande som öppnas genom ett alternativt utnyttjande av fakultetsnämndens forskningsmedel får inte missbrukas så att hela den rörliga forskningsresursen utnyttjas för att inrätta extra tjänster som forskare. Möjligheterna bör tas i anspråk endast när det inte är möjligt att inrätta tjänst med villkorliga forskningsmöjligheter eller när det är uppenbart att en sådan tjänst inte kan tillgodose behovet av forskning.

De speciella förhållandena vid medicinsk fakultet (se bilaga 6) gör att den föreslagna tjänsten där kan vara mindre lämpad. Tjänsterna som universitetslektor vid medicinsk fakultet avser att tillgodose avgränsade och ganska speciella behov av undervisning i läkarutbildningen. Underlag för den nya tjänstetypen finns huvudsakligen inom den s. k. prekliniska undervisningen. Ett sammanförande av de nuvarande tjänsterna som docent och universitetslektor till en ny tjänst med villkorliga forskningsmöjligheter skulle ge en forskningspotential huvudsakligen inom ett smalt område av den medicinska forskningen. Frågan om anställningstrygghet är i många fall ett mindre problem inom detta område än vid t. ex. de filosofiska fakulteterna. Särlösningar genom inrättande av extra tidsbegränsade tjänster för forskning – med begränsad undervisningsskyldighet – kan vid medicinsk fakultet vara en allmänt sett bättre ordning.

Principer för fördelning av de rörliga resurserna för forskning

De kriterier som bör vara vägledande vid fakultetsnämndens fördelning av medel för forskning inom ramen för den nya tjänstetypen bör tillåtas variera. I det föregående har betonats att de forskningsmedel som disponeras av fakultetsnämnden inom många områden kommer att vara den viktigaste rörliga resursen för grundläggande forskning. Den forskning som skall bedrivas av innehavare av de nya tjänsterna bör ha den kunskapsgenererande och kompetensuppbyggande karaktär som i dag präglar forskningen inom ramen för tjänsterna som docent. Fördelningen av medel bör ske efter de vetenskapliga kvalitetskriterier som i princip är vägledande för fördelning och tillsättning av de nuvarande tjänsterna som docent.

Omfördelning av tjänsterna som docent har, som tidigare påpekats, förekommit sparsamt. Den modell för fördelning av motsvarande forskningsresurs som här föreslås förbättrar förutsättningarna för en kontinuerlig prövning av fördelningen mellan vetenskapsområden. Denna prövning får emellertid inte leda till att kontinuiteten i forskningen åsidosätts. I bedömningen bör vidare – förutom kravet på vetenskaplig kvalitet – vägas in fördelningen av de totala forskningsresurser som står till förfogande inom en fakultet. Därvid bör man beakta både de tjänster som finns inrättade och de projektmedel för forskning som tillförs området. En fakultets forskningsprofil erhålles genom den samlade fördelningen av fasta och extra tjänster för forskning, uppdrags- och donationsmedel, forskningsanslag från råd, de forskarstuderandes insatser och möjligheter till forskning för innehavarna av den nya tjänstetypen.

Den forskning som kommer att utföras inom ramen för den nya tjänstetypen och de medel som disponeras för denna forskning kan inte ses oberoende av andra forskningsresurser inom fakulteten. Det är angeläget att kravet

på balans mellan den grundläggande forskningen och målrelaterad FoU uppmärksammas även vid fördelningen av här aktuell forskningsresurs. Den planerings- och ledningsorganisation som föreslås i kapitel 17 ger fakultetsnämnden förutsättningarna för en totalbedömning av detta slag.

Kravet på kontinuitet och kvalitet i forskningen inom ramen för den nya tjänstetypen innebär att tjänstgöringsskyldigheten bör kunna fullgöras i form av forskning under sammanhängande perioder, som i normalfallet bör sträcka sig över flera budgetår. Skall reformen kunna genomföras utan en kvalitativ försämring av forskningen måste en uppsplittring av resurserna undvikas. Huvudregeln bör vara att forskningsdelen i tjänstgöringsskyldigheten inte bör understiga 50 procent räknat för helt läsår. Det är till fördel både för den enskilde forskaren och för institutionen om forskningsperioderna görs relativt långa och sammanhängande. En i tiden eller på många personer uppsplittrad forskningsmöjlighet innebär svårigheter bl. a. för den personal som skall fullgöra den undervisning som åvilar innehavare av den nya tjänstetypen.

Den aktuella forskningsresursen skall således fördelas mellan innehavare av den nya tjänsten med utgångspunkt i en vetenskaplig kvalitets- och angelägenhetsbedömning. Möjligheterna att förbereda och få anslag till ett projekt är i hög grad beroende av den sökandes möjligheter att bedriva forskning. Det föreslagna systemet kan därför visa sig innehålla ett konserverande element som motverkar den önskade flexibiliteten. Man bör också särskilt uppmärksamma fakultetsnämndens regionala ansvar i detta avseende. Det torde föreligga betydande skillnader mellan de lärare som är knutna till högskolor med fast forskningsorganisation och lärare vid övriga högskolor vad gäller möjligheterna att hålla kontinuerlig kontakt med forskningen och förbereda forskningsprojekt. Vidare är det troligt att den lärare som en gång fått möjlighet att forska, har de bästa förutsättningarna att hävda sig i konkurrensen i fortsättningen. Mot denna bakgrund bör fakultetsnämnden kunna använda en mindre del av de tillgängliga medlen för att ge innehavare av den nya tjänstetypen möjlighet att förbereda projekt.

Det är angeläget att denna forskningsresurs som disponeras av fakultetsnämnden används för grundläggande forskning. Den bör därför inte användas för att ge forskningsmöjlighet för den som avser att bedriva uppdragsforskning. Kostnaderna för begränsning av undervisningsskyldigheten i samband med uppdragsforskning, pedagogiskt utvecklingsarbete eller mer omfattande läromedelsframställning skall täckas av de medel som är avsedda för uppdraget. I vissa fall bör samfinansiering av forskning kunna äga rum med de medel som disponeras av fakultetsnämnden och andra medel för forskning som tillförs högskolan.

Genomförande

Den nya tjänstetypen kommer till sin huvudsakliga inriktning att svara mot de nuvarande tjänsterna som universitetslektor. Universitetslektorstjänsterna bör därför kunna omvandlas den 1 juli 1979 utan att tjänsterna kungörs lediga. UHÄ bör utfärda nya förordnanden för de personer som den 30 juni 1979 innehar ordinarie tjänst som universitetslektor.

De nuvarande tjänsterna som docent bör dras in i samband med att löpande förordnandeperiod går ut. Man bör därvid ta hänsyn till att den som första gången förordnats som docent kunnat räkna med förnyat förordnande efter tre år och därför betrakta sexårsperioden som en förordnandeperiod. Docenttjänster på vilka innehavarna fått förlängt förordnande efter sexårsperiodens utgång bör dras in när den aktuella förordnandeperioden, vanligen tre år, går ut.

Våra förslag innebär därmed att genomförandeperioden blir upp till sex år. I syfte att förkorta denna något bör regeringen, i samband med att den tar ställning till våra förslag, föreskriva, att förordnande på docenttjänst inte får meddelas för längre tid än till utgången av juni 1979. De resurser för forskning som skall fördelas på vissa innehavare av den nya tjänsten kommer att i början av genomförandeperioden vara begränsade och öka i takt med att de nuvarande tjänsterna som docent dras in.

Tjänsteåliggandena för den nya tjänsten överensstämmer i huvudsak med vad som gäller för de nuvarande tjänsterna som universitetslektor. Tjänstens huvudinriktning mot den grundläggande högskoleutbildningen skall stå kvar.

Mot denna bakgrund och med hänsyn till att fördelningen av de nya tjänsterna mellan fakulteter och ämnen avses ske med utgångspunkt främst i den grundläggande utbildningens behov, kommer ett antal av de nuvarande innehavarna av tjänster som docent inte att erhålla de nya tjänsterna. Den situation som då uppstår är helt analog med den som f. n. uppstår då förordnande på docenttjänst upphör utan att innehavaren erhållit annan tjänst inom högskolan. Det är enligt vår uppfattning naturligt, att de villkor i fråga om anställningstrygghet som f. n. gäller för innehavare av docenttjänst skall gälla även under övergångsperioden. Dessa innebär, att innehavare av docenttjänst som begär det erhåller personlig tjänst som förste assistent när förordnandeperioden löper ut. Då möjligheten till förlängt förordnande som docent efter sexårsperiodens slut upphör kan övergången till det nya systemet innebära, att ett väsentligt större antal personer än hittills begär att få tjänst som förste assistent.

Kostnaderna vid tjänst som förste assistent skall bestridas från anslag som disponeras av högskolestyrelsen. Trots att ett litet antal tjänster hittills inrättats har de inneburit en besvärande belastning på de begränsade rörliga medlen inom högskoleenheterna. Om övergången till ett nytt system leder till att behovet av tjänster som förste assistent ökar i väsentlig utsträckning, kommer ytterligare resurser att behöva tillföras högskolan för ändamålet. Omfattningen av detta resursbehov kan inte förutses.

Enligt gällande bestämmelser om tjänst som förste assistent omfattar tjänstgöringsskyldigheten inte forskning. En sådan ordning kan från vissa synpunkter vara motiverad, men innebär också en misshushållning med den kompetens som finns inom högskolan. Vi förordar därför att innehavare av tjänst som förste assistent, i den mån kostnaderna vid tjänsten bestrids från anslag till forskning och forskarutbildning, skall kunna åläggas att bedriva forskning. En sådan möjlighet får emellertid inte innebära att tjänsterna utvecklas till i praktiken icke tidsbegränsade forskarbefattningar. Detta skulle i hög grad strida mot principerna att forskningsresursernas fördelning mellan ämnen och individer skall vara föremål för en fortlöpande prövning. In-

nehavare av tjänst som förste assistent bör därför åläggas en skyldighet att söka ledigblivna fasta tjänster inom sitt ämnesområde. En sådan regel gäller vid forskningsråden för vissa tjänster av arvodeskaraktär.

Tjänsterna som docent är f. n. ojämnt fördelade mellan fakulteter och ämnen. De nya tjänsterna bör fördelas på grundval av en långsiktig plan. Det bör ankomma på UHÄ att som ett led i förberedelsearbetet för reformen väga samman lokalt upprättade planer och förelägga statsmakterna förslag till underlag för beslut. Här skall endast beröras några principer för fördelningen.

En förutsättning för fördelning av de tillkommande tjänsterna till skilda ämnesområden är att underlag för tjänsten i form av undervisning på grundläggande nivå och inom forskarutbildningen finns. Det är vidare angeläget att så långt möjligt varje ämnesområde tillförsäkras minst en tjänst av den nya typen. Enligt nuvarande ordning kan detta inte åstadkommas för vissa mindre ämnesområden eller institutioner. Hänsyn till de personer som nu innehar tjänst som docent kan göra det angeläget att, i de fall undervisningsunderlaget är tillräckligt, de nya tjänsterna tillförs de ämnen som tidigare haft tjänsten som docent.

Vi föreslår att den nya tjänstetypen skall få benämningen docent.

16.6.3 *Professor*

För de nuvarande tjänsterna som professor och biträdande professor gäller samma behörighetsregler och befordringsgrunder. Arbetsuppgifter och andra åligganden är i huvudsak identiska för de båda tjänsterna. De olika benämningarna på tjänsterna fyller ingen reell funktion. Biträdande professor är i vissa fall ensam ämnesföreträdare på en ort. I andra fall kan finnas flera professorer vid en och samma institution med samma eller praktiskt taget samma ämnesbeskrivning för tjänsterna. Vi föreslår därför att endast tjänstetiteln professor bör användas. Detta innebär inte ett ställningstagande till frågan om lönegradsplacering för de nuvarande innehavarna av tjänst som biträdande professor. Denna fråga avgörs på sedvanligt sätt i förhandlingar.

Inom vissa ämnen är en ensam professor ansvarig för en forsknings- och utbildningsverksamhet av betydande omfattning. Det finns institutioner med en driftmedelsomslutning som överstiger omslutningen vid en mindre högskola. Det finns samtidigt ett stort antal institutioner vars totala verksamhet är mycket begränsad. Vi vill mot denna bakgrund väcka frågan om inte en differentierad lönesättning med hänsyn till ansvarsområdets storlek vore mer ändamålsenlig för professorer, som är huvudansvariga för institutionens forskningsverksamhet, än nuvarande uppdelning i tjänster som professor och biträdande professor. Även denna fråga avgörs självfallet genom avtal.

Vi föreslår inte några förändringar av innehållet i tjänsterna som professor. Tjänsterna är avsedda för i första hand forskning och forskarutbildning. Av flera skäl, bl. a. forskningsanknytningen av den grundläggande utbildningen och rekryteringen till forskarutbildningen, är ett ökat deltagande i den grundläggande utbildningen från professorernas sida angeläget. Det hittillsvarande regelsystemet torde snarast motverka utbyte av sådana tjänsteåligganden som är knutna i första hand till viss typ av tjänst. Det nya

anslagssystemet för högskolan bör innebära förbättrade förutsättningar för utbyte av tjänsteåligganden. Tjänsternas karaktär och inriktning på forskning och forskarutbildning skall emellertid behållas.

UHÄ har i sitt förslag till anslagsframställning för budgetåret 1977/78 föreslagit en ändrad ordning för beredning av frågor rörande omvandling av personliga tjänster som professor till ordinarie tjänster. UHÄ anser att frågor som kan beröra ett ämnes fortbestånd bör klarläggas i så god tid, att berörda forskarstuderande och forskare kan ta hänsyn till detta i bedömningarna av sina egna framtidsutsikter. Beredningsproceduren bör därför sättas i gång minst fem år innan innehavare av personlig tjänst som professor eller biträdande professor uppnår pensioneringsperiodens nedre gräns.

I prop. 1976/77:59 anför föredragande statsrådet att han delar UHÄ:s uppfattning att planering av forskningsverksamhet av detta slag bör ske med förhållandevis goda tidsmarginaler. Med hänvisning till vårt arbete med en ny planerings- och ledningsorganisation och med en reformerad tjänsteorganisation anser emellertid departementschefen, att ställning till UHÄ:s förslag bör tas samtidigt som ställning tas till våra förslag. Vi vill mot denna bakgrund anföra följande principiella synpunkter.

Motiven för att inrätta personliga tjänster varierar. I allmänhet är dock huvudskälet för inrättande av personlig tjänst behovet av att tillvarata den unika kompetens hos en forskare som inte kan inordnas i den reguljära organisationen för forskning och utbildning. Svårigheter att inordna forskaren kan bero på att inga ordinarie tjänster finns tillgängliga eller att forskarens vetenskapliga inriktning är sådan att den inte finns representerad i organisationen. Systemet med inrättande av personliga tjänster kan i flera hänseenden jämföras med forskningsrådens möjligheter att inrätta tjänster för framstående forskare.

Den personliga tjänsten dras emellertid in i samband med att innehavaren lämnar tjänsten. I vissa fall har den verksamhet som innehavare av personlig tjänst som professor ansvarat för, fått en permanens, som motiverat att en ordinarie tjänst inrättas. Därvid uppstår behov av en prövning som i allt väsentligt motsvarar den pröving som föregår inrättande av varje ny tjänst som professor. Mot denna bakgrund finns enligt vår mening ingen anledning att i särskild ordning reglera förfarandet när innehavare av personlig tjänst som professor lämnar tjänsten. Det är emellertid angeläget att vid de överväganden som föregår beslut ta hänsyn till den organisation, personal och elever som varit beroende av innehavaren av en personlig tjänst.

Riksdagens beslut år 1959 om ökat stöd åt forskningen innebar bl. a., att varje enskilt ämne vid de filosofiska fakulteterna i fråga om assistent- och amanuenshjälp tillförsäkrades vissa minimiresurser för forskning och allmänt institutionsarbete. Systemet utformades så att för varje tjänst som professor och biträdande professor (motsv.) angavs det antal assistenttimmar som de enskilda ämnesföreträdarna hade rätt och möjlighet att avdela för forskning och allmänt institutionsarbete. Vid bl. a. medicinsk och teknisk fakultet har senare medel beräknats för motsvarande ändamål.

Denna assistentresurs är i realiteten den enda fria forskningsresurs som kan disponeras av innehavaren av en tjänst som professor eller biträdande professor. Varje behov av ytterligare medel för forskning måste tillgodoses genom anslag från forskningsråd eller andra forskningsfinansierande organ.

Denna situation är enligt vår uppfattning uttryck för en brist på balans mellan basorganisationens omfattning och de medel som står till förfogande för ad hoc-finansiering av forskning. Högskolan bör därför successivt tillföras resurser, som kan användas för finansiering av forskning.

Den rådande situationen gör det särskilt angeläget, att en minimiresurs motsvarande den som definierats genom 1959 års principbeslut även i fortsättningen kan disponeras för forskning och allmänt institutionsarbete av innehavarna av tjänster som professor. Däremot bör inte möjligheterna att utnyttja medlen för andra ändamål än assistenttjänster begränsas. Det är angeläget att omläggningen av anslagssystemet och decentraliseringen av beslutanderätt inom högskolan inte leder till försämrade möjligheter för de enskilda tjänsteinnehavarna att fullgöra sina tjänsteåligganden.

16.6.4 *Tjänster för högskolans uppdragsforskning*

En huvudlinje i svensk forskningspolitik har varit att stora delar av den samhällsfinansierade FoU-verksamheten skall bedrivas inom högskolans ram. Vi har tidigare berört de konsekvenser detta får för utformningen av tjänsteorganisationen. Det vidgade ansvar som ålagts högskolan har emellertid inte följts av att denna tillförts särskilda resurser för ändamålet.

Delar av den samhällsfinansierade FoU-verksamheten utförs av forskare som har anställning som lärare vid högskolan. I vissa fall har dessa därvid helt eller delvis tjänstledigt från lärartjänsten. I andra fall utförs den externfinansierade forskningen inom ramen för en lärares/forskares tjänstgöringsskyldighet. Den forskning som skall utföras inom ramen för högskolans tjänster förutsätts ha hög inomvetenskaplig relevans. En ökad volym sektorsmotiverad och samhällsfinansierad FoU kan leda till att balansen mellan denna forskning och annan FoU förskjuts till den förra verksamhetens nackdel. Problement med tidsbudgeteringen av en forskare/lärares olika arbetsuppgifter har uppmärksammats i debatten kring högskolans utvidgade roll som "nationellt forskningsinstitut".

Högskolan bör därför, enligt vår uppfattning, tillföras resurser avsedda särskilt för högskolans uppdragsverksamhet. Vi föreslår att inom högskolan inrättas tjänster som forskare avsedda att tas i anspråk för externfinansierad forskning inom högskolan. Tjänsterna bör inrättas med utgångspunkt i de externa behoven av FoU och bilda en mer stabil forskarkader för den forskning som finansieras från i första hand sektoriella organ och från näringslivet.

Tjänsterna som forskare för uppdragsverksamhet bör inrättas av statsmakterna och av regeringen fördelas på högskola. Medel för tjänsterna beräknas under berört anslag för forskning och forskarutbildning.

Underlag för statsmakternas beslut upprättas i vanlig ordning av de organ som är ansvariga för forskning och forskarutbildning inom högskolan, dvs. i första hand fakultetsnämnder och UHÄ. Fördelning på institution bör ankomma på högskolestyrelsen efter förslag från vederbörande fakultetsnämnd. Tjänsterna bör inrättas inom områden som har en omfattande och kontinuerlig externfinansierad verksamhet. Med hänsyn till tjänsternas karaktär och till verksamhetens betydelse för forskarutbildingen bör de endast

utgöra en mindre del av den personal som är sysselsatt med externfinansierad FoU. Ett alltför stort antal tjänster skulle innebära en olycklig låsning av resurser och ge upphov till problem om den externfinansierade FoU-verksamheten inom ett område minskar.

Högskolan har enligt gällande regler att kräva full kostnadstäckning vid s. k. uppdragsforskning. Denna princip bör gälla också när uppdraget utförs av innehavare av den tjänst som forskare som här avses. Ersättningen bör tillföras berört anslag för forskning och forskarutbildning. Därigenom kommer förutsättningarna för att uppnå balans mellan den grundläggande forskningen och den externfinansierade forskningen att förbättras.

Innehavare av tjänst som forskare för uppdragsverksamhet bör kunna åläggas undervisningsskyldighet inom såväl grundläggande som fortsatt högskoleutbildning. Det ankommer på fakultetsnämnden att fastställa omfattningen av undervisningsskyldigheten. Undervisningsskyldigheten bör fullgöras som undervisning eller handledning som ansluter till forskarens forskningsverksamhet. Kostnaderna för sådan undervisning bör bestridas från berört anslag.

16.6.5 *"Gästforskare"*

Som tidigare påpekats bör det ökade samspelet mellan forskning och forskarutbildning inom högskolan och verksamhet utanför högskolan innebära bl. a. att personer för viss tid skall kunna knytas till högskolans verksamhet. F. n. finns möjligheter att inrätta tjänster som adjungerad professor med deltidstjänstgöring inom högskolan (se vidare kapitel 15). Vidare har högskolan behov av att kunna knyta till sig utländska forskare för att utveckla och stimulera forskningsområden, t. ex. i de fall den inhemska kompetensen är begränsad. Detta kan åstadkommas genom att extra tjänster eller arvodestjänster inrättas på de nivåer som gäller för de reguljära tjänsterna inom högskolans tjänsteorganisation. I vissa fall kan man emellertid räkna med att den lönesättning som gäller för dessa tjänster inte kommer att vara konkurrenskraftig. Därvid uppstår behov av särskilda lösningar.

Inom statlig förvaltning kan kontraktsanställning av personal utnyttjas i vissa fall. Denna anställningsform får användas efter särskild framställning från vederbörande arbetsgivare till den s. k. kontraktsdelegationen inom budgetdepartementet.

Arvodesanställning där arvodet inte ansluter till gängse lönegrader får utnyttjas efter medgivande av SAV. Myndighet kan också ges särskilt bemyndigande att meddela kontraktsanställning.

Utan att här närmare gå in på de regler och restriktioner som gäller för dessa anställningsformer vill vi understryka att det i vissa fall kan vara nödvändigt att tillgripa sådana särlösningar för att till högskolan kunna knyta personer med kompetens, som är värdefull för högskolans verksamhet, men där konkurrensen från arbetsmarknaden är sådan att inplacering i den reguljära tjänsteorganisationen inte är realistisk. Detta gäller särskilt i fråga om utländska forskare.

Vi förordar därför att högskolan ges möjlighet att för begränsad tid kontraktsanställa utländska forskare utan prövning av varje enskilt fall av kontraktsdelegationen.

16.7 Tjänster vid forskningsråd m. m.

I prop. 1975/76:129 anförde föredraganden att han avsåg att i särskild ordning se över tjänsteorganisationen inom forskningsråden. Denna översyn har ännu inte påbörjats. Sambandet mellan högskolans uppgifter och rådens är emellertid så intimt, att det finns anledning att beröra frågan i detta sammanhang. Av de resurser som disponeras av forskningsråden under utbildningsdepartementet går ca 75 procent till forskning som utförs inom högskolan. För vissa forskningsråd utgör medel för forskning vid högskolans institutioner nära 90 procent av rådets budgetanslag. Lärare verksamma inom högskolan forskar under olika perioder inom rådsfinansierade projekt eller upprätthåller av råden inrättade forskartjänster. Tjänsteorganisationen inom såväl högskolan som vid forskningsråden bör utformas på så sätt att forskares övergång mellan de två verksamhetsområdena underlättas.

Forskningsrådens forskningsstödjande uppgift är av en karaktär som gör att de måste ges stor frihet att själva välja formerna för stödet. En huvudprincip i rådens verksamhet kan sägas vara strävan efter att, så långt möjligt, behålla rörelsefriheten i resursutnyttjandet. Även om flera råd finansierar långsiktiga forskningsprojekt, som verkar under former som närmast kan jämföras med institutens, är en stor del av rådens anslag avsedda för kortsiktiga forskningsstödjande insatser.

Formerna för anställning av forskande personal vars löner bekostas av rådsmedel och denna anställnings upphörande torde vara av avgörande betydelse för hur råden skall kunna fullgöra den uppgift de ålagts. I detta sammanhang kommer inte den s. k. biträdespersonalen inom den rådsfinansierade verksamheten att beröras. Vi vill också erinra om att frågan om forskningsrådens möjligheter att bestrida kostnader för utbildningsbidrag för doktorander berörs i kapitel 13.

Den forskande personalen inom rådsfinansierad verksamhet kan med hänsyn till formerna för anställning delas in i två grupper: personal som innehar personlig tjänst – extra ordinarie tjänster och arvodestjänster – samt personal som är anställd inom visst projekt.

Vi anser det nödvändigt att forskningsråden även fortsättningsvis skall ha möjlighet att kontraktsanställa forskare för utförande av visst forskningsprojekt under viss tid. De tendenser till begränsningar i rådens möjlighet i detta avseende som kunnat skönjas under senare tid kommer, om inte åtgärder vidtas, att mycket snabbt få allvarliga konsekvenser även för högskolans forskning. En framgångsrik FoU-verksamhet inom *hela* samhället förutsätter en dynamisk kompetensuppbyggande och kunskapsgenererande forskning. Forskningsrådens betydelse i detta sammanhang är uppenbar. Om rådens forskningsstödjande uppgift styrs av en hög permanens vad beträffar den forskande personal som råden kan utnyttja, kommer rådens möjligheter att verka pådrivande på forskningens utveckling att kraftigt begränsas. Denna fråga måste därför lösas skyndsamt.

En ökad strikthet i planeringen av projektforskningen både från forskarnas och rådens sida torde kunna bidra till att begränsa de problem som ur anställningssynpunkt uppstår genom att projektens avgränsning i tiden ofta är oklar. Det innebär inte att den projektbaserade forskningen har en klar början och ett klart slut. Däremot torde det inte innebära några större svå-

righeter att ur budgeteringssynpunkt och med hänsyn till avrapportering från projekten använda mera precisa tidsavgränsningar än vad som nu i allmänhet är fallet. De ökade resurserna för planering som tillförts råden i samband med omorganisationen torde förbättra förutsättningarna härför.

De personliga tjänster som inrättas av råden – med eller utan statsmakternas medgivande – kan grovt delas in i tre grupper:

1. Personliga extra ordinarie tjänster som professor eller biträdande professor.
2. Tjänster som forskare med tidsbegränsat förordnande på upp till sex år.
3. Extra tjänster eller arvodestjänster på skilda nivåer med tidsbegränsade förordnanden.

För forskare med sexårsförordnande gäller samma möjlighet som för innehavare av nuvarande tjänst som docent att efter utlöpt förordnande erhålla tjänst som förste assistent. Kostnaderna för sådan tjänst skall bestridas av den högskola vid vilken forskaren tidigare varit placerad.

För innehavarna av extra tjänst eller arvodestjänst gäller i allmänhet treårsförordnanden och skyldighet att söka lediga tjänster inom det egna ämnesområdet. I praktiken är emellertid innehavaren försäkrad fortsatt anställning vid råden.

Den tjänsteorganisation som i det föregående föreslagits för högskolan torde i sina huvuddrag också kunna tillämpas inom forskningsrådens verksamhet.

De nuvarande personliga tjänsterna som professor eller biträdande professor vid forskningsråden inrättas av regeringen med riksdagens godkännande. Bortsett från undervisningsskyldigheten, som för rådsprofessorerna regleras från fall till fall, överensstämmer dessa tjänster med tjänsterna som professor inom högskolan. Några förändringar torde därför inte krävas.

Tjänsterna som forskare vid forskningsråden inrättas med regeringens medgivande och motsvarar i stort de nuvarande tjänsterna som docent vid högskolan. I det föregående föreslås att tjänsterna som docent skall sammanföras med de nuvarande tjänsterna som universitetslektor. Förordnande på den nya tjänsten, benämnd docent, bör meddelas med icke tidsbegränsat förordnande. Även råden bör kunna inrätta tjänster utan tidsbegränsning på samma nivå som den föreslagna nya typen av tjänst vid högskolan. Till tjänsten bör knytas undervisningsskydlighet som motsvarar vad som f. n. gäller för de tidsbegränsade tjänsterna som docent, dvs. 75 timmar "professorsundervisning" per läsår. Denna undervisningsvolym bör dock omprövas med vissa mellanrum – förslagsvis tre år. Om innehavare av tjänst som docent vid forskningsråd därvid åläggs undervisningsskyldighet inom högskolan utöver 75 timmar bör kostnaderna härför bestridas från berört anslag till högskolan. Därigenom kan medel återföras till forskningsråden.

Råden bör också kunna inrätta tidsbegränsade tjänster som i huvudsak motsvarar högskolans tjänster som forskarassistent. Även till dessa tjänster bör knytas viss undervisningsskyldighet i anslutning till forskarens verksamhet, dvs. i allmänhet handledning inom forskarutbildningen. Samma skäl som anförts för att behålla en tidsbegränsad tjänst inom högskolan kan motivera tidsbegränsad tjänst inom rådsorganisationen. Kraven på flexi-

bilitet och förnyelse är ännu större på rådens än på högskolans forskningsverksamhet. Förordnandeperioden bör utformas på samma sätt som för högskolans tjänster som forskarassistenter, dvs. två förordnandeperioder på resp. ett och tre år.

Enligt nuvarande ansvarsfördelning mellan forskningsråden och högskolan kan under vissa omständigheter högskolan få bära kostnader som förorsakats av rådens beslut om anställnings upphörande för forskare anställd på rådsmedel. Detta gäller t. ex. kostnaderna för de tjänster som förste assistent som tidigare nämnts.

Denna fråga är knuten till den större frågan om kostnadsfördelning m. m. mellan högskolan och externa forskningsfinansiärer. Vi vill här endast anföra som principiell synpunkt att ansvaret för forskningens innehåll och resultat måste kopplas till det ekonomiska ansvaret. De ekonomiska konsekvenser som kan komma av ett forskningsråds beslut måste alltid falla på forskningsråden.

17 Planerings- och ledningsorganisation

17.1 Inledning

På grundval av riksdagsbeslut år 1975 och år 1977 har den grundläggande högskoleutbildningen den 1 juli 1977 reformerats på ett genomgripande sätt. Reformen omfattade bl. a. planering, ledning och organisation av den grundläggande högskoleutbildningen. Vid universiteten och vissa högskolor påverkades därvid även motsvarande funktioner för verksamhetsområdet forskning och forskarutbildning. I anslutning till reformen genomfördes därför vissa interimistiska förändringar avseende forskning och forskarutbildning inom högskolan.

Efter 1975 års riksdagsbeslut fick vi genom tilläggsdirektiven den 14 augusti 1975 i uppdrag att överväga utformningen på längre sikt av planerings- och ledningsorganisationen för forskning och forskarutbildning inom högskolan såvitt gäller utbildningsdepartementets område.

Forskningen inom högskolan utgör, som framgått av kapitel 4, endast en begränsad del av den totala FoU-volymen i samhället. Den intar dock en central ställning därigenom, att huvuddelen av den inomvetenskapligt motiverade forskningen och en väsentlig del av övrig forskning sker i form av högskoleforskning samt att utbildningen av nya forskare är en integrerad del av verksamheten. Det är därför viktigt att planering och ledning av forskning och forskarutbildning inom högskolan sätts in i och bringas att harmoniera med samhällets forskningspolitiska överväganden i övrigt.

Verksamhetsområdet forskning och forskarutbildning inom högskolan finansieras på en rad skilda vägar. Dessa kan sammanföras till följande sex grupper.

1. Budgetanslag till forskning och forskarutbildning inom högskolan
2. Budgetanslag till sektorsorgan för FoU
3. Budgetanslag till forskningsråden
4. Riksbankens jubileumsfond
5. Högskolornas egna fonder
6. Andra externa medel.

Vårt uppdrag rörande planerings- och ledningsorganisationen avser primärt endast den första punkten. Det är emellertid uppenbart att i någon mening rationella beslut, som rör forskning och forskarutbildning inom högskolan, inte kan komma till stånd med mindre beslutsfattarna på skilda

nivåer har information om de övriga fem penningströmmarnas storlek och riktning.

Vi har i kapitel 1 erinrat om, att inom många områden av högskolan saknas förutsättningar att bedriva forskning om resurstillskott från bl. a. forskningsråd och sektorsansvariga organ uteblir.

Den planerings- och ledningsorganisation som föreslås i det följande syftar till att skapa förutsättningar för en samlad planering och ledning av all FoU-verksamhet inom högskolan oavsett finansieringskälla samtidigt som garantier skapas för forskningens frihet. Förutsättningar skapas även för att inordna högskolans forskning och forskarutbildning i samhällets övergripande forskningspolitiska överväganden.

17.2 Planerings- och ledningsorganisationens uppgifter

Högskolan är samhällets organ för uppbyggnad av vetenskaplig kompetens och för generering av ny kunskap. För att fullgöra denna funktion måste högskolan kunna attrahera och behålla kvalificerade forskare och lärare i konkurrens med andra myndigheter, företag, organisationer och universitet i andra länder. Inom högskolan måste därför skapas en arbetsmiljö som aktiverar och stimulerar den enskilde forskaren. Planerings- och ledningsorganisationens uppgift är ytterst att skapa förutsättningar för högskolan att fullgöra sina uppgifter.

Vi har i det föregående framhållit (jfr kapitel 1), att man inom högskolan samtidigt måste bereda utrymme för en fri och obunden forskning inom skilda vetenskapsområden och skapa förutsättningar för kompetensuppbyggnad och kunskapsgenerering bl. a. inom områden där sektorsorganen ställer krav på FoU-aktivitet. Med en viss förenkling kan man hävda, att planerings- och ledningsorganisationens uppgift i detta sammanhang är att säkra väsentliga moment av forskningens frihet och att skapa förutsättningar för ett samhällsinflytande över forskningsresursernas fördelning inom högskolan. Dessa moment av forskningens frihet är i första hand forskarens rätt att inom givna ekonomiska ramar välja problem och metod samt fritt publicera sina resultat. Det gäller emellertid också forskningsorganisationens integritet, dvs. förtroendet för organisationens förmåga, att utan yttre inblandning och detaljreglering, inom givna ramar fullgöra de uppgifter som ålagts den i enlighet med uppställda mål och riktlinjer.

En balans mellan samhällsinflytande och frihet för forskningen bör uppnås genom samspel mellan olika delar i ett system för planering och ledning. Ett väsentligt inslag i detta system är en differentierad finansiering av forskningen vid högskolan. Skilda bedömningsgrunder inom högskola, forskningsråd och sektorsorgan vid prioritering av projekt utgör garantier för mångfald och valfrihet.

Planerings- och ledningsorganisationen skall också, som nämnts, bidra till att goda arbetsbetingelser skapas för dem som är verksamma inom högskolan. Detta förutsätter bl. a. att ansvar och befogenhet förläggs så nära den utförande nivån som möjligt. Utrymme måste finnas för både den spontanitet och det tidsödande, målmedvetna systematiska arbete som är väsentliga inslag i all forskning. Dessa särdrag hos forskningen medför att

all planering av forskning är behäftad med svårigheter. Planering får inte hindra initiativ eller kreativitet. Vissa särdrag i forskningsverksamheten kan emellertid inte tas till intäkt för att man skall avstå från planering.

Genom planerings- och ledningsorganisationen skapas garantier för inflytande och insyn från samhället, avnämare av forskning och skilda grupper inom högskolan. I detta avseende är det viktigt, att se hela planerings- och ledningsorganisationen som ett sammanhängande system från institutioner till riksdag och regering. Garantierna skapas genom representation av skilda intressenter i beslutande organ, men också och framför allt genom uppföljning på alla nivåer av avslutad verksamhet och återförande av vunna erfarenheter vid planering av kommande verksamhet.

Uppföljning och värdering av avslutad verksamhet utgör sålunda ett centralt inslag i planerings- och ledningsorganisationens uppgifter. Uppföljningen består av en ekonomisk redovisning men också, och främst, av analys av annan information om verksamheten. Inom högskolan kommer en värdering av forskningens vetenskapliga kvalitet alltid att ha avgörande betydelse. Analys av genomförd verksamhet med utgångspunkt i uppgjorda planer och fastställd budget ger tillsammans med annan information om verksamheten och dess resultat värdefullt underlag för fortsatt planering och genomförande. Planerings- och ledningsorganisationen skall slutligen skapa förutsättningar för att relevant uppföljningsinformation når de politiskt beslutande instanserna och att reaktionerna på denna information förs tillbaka till dem som har ansvar för verksamheten.

Den föreslagna planerings- och ledningsorganisationen bygger på överväganden i tre huvudfrågor, nämligen

- ☐ fördelningen av ansvar, befogenheter och inflytande
- ☐ indelningen av verksamhetsområdet
- ☐ utformningen av ekonomiadministrationen

Dessa frågor är i betydande utsträckning beroende av varandra. Ställningstagandena under var och en av punkterna påverkar ställningstagandena under en eller flera av de andra. I det följande redovisas emellertid vissa krav och riktlinjer som bör beaktas vid den slutliga sammanvägningen och utformningen av planerings- och ledningsorganisationen.

17.3 Tre huvudfrågor

17.3.1 *Ansvar, befogenheter och inflytande*

Vid universitet och högskolor inom dåvarande UKÄ:s ansvarsområde har av tradition funnits en betydande, sakligt motiverad självstyrelse. De kollegiala styrelseformerna var där, liksom inom stora delar av statsförvaltningen, länge dominerande men har successivt avvecklats, främst i samband med 1964 års reform av universitetens organisation och 1977 års högskolereform. För forskning och – i viss utsträckning – forskarutbildning levde denna styrelseform kvar fram till högskolereformen. Ansvaret för planering och ledning av högskolans forskning åvilade fakulteterna, som bestod av innehavarna av ordinarie tjänster som professor, biträdande professor och

universitetslektor. Fakulteternas självständiga ansvar för planeringen av forskningen markerades av att deras förslag till anslagsäskanden avgavs direkt till UKÄ.

Högskolereformen innebar sålunda för fakulteternas del en övergång från ett kollegialt till ett i princip representativt styrelsesystem. Fakulteternas självständiga ansvar för planering av högskoleforskningen förändrades dock inte. Högskolereformen präglades också av en strävan att föra över beslutanderätt från central nivå till organ på regional och lokal nivå. Denna decentralisering av befogenheter och ansvar bör fullföljas vid en reformering av planerings- och ledningsorganisationen för forskning och forskarutbildning.

Decentralisering av beslutanderätt inom en av samhället finansierad verksamhet innebär i allmänhet att man avstår från detaljerade föreskrifter om användningen av anvisade medel och om valet av metod att uppnå önskade resultat. När man avvecklar en ofta stelbent administrativ och ekonomisk reglering som syftat till att "styra" verksamheten är det väsentligt att man i stället

- ☐ preciserar målen för verksamheten,
- ☐ ser över fördelningen av befogenheter och ansvar i systemet som helhet, samt,
- ☐ bygger ut och effektiverar verksamhetsuppföljningen.

Utvecklingen av programbudgetering på myndighetsnivå, som omfattat bl. a. CTH, bygger på dessa huvudprinciper.

Hur dessa nya styrmedel bör utformas vad gäller verksamhetsområdet forskning och forskarutbildning inom högskolan diskuteras närmare i avsnitt 17.4. I detta sammanhang skall endast konstateras, att med en decentralisering av befogenheter till ett organ måste alltid förenas ett ansvar för konsekvenserna av fattade beslut. Ett ansvar som bör kunna utkrävas av uppdragsgivarna såväl inom organisationen som av dem som finansierar verksamheten, dvs. statsmakterna. Finns inte detta samband mellan befogenheter och ansvar finns inte heller förutsättningar för verksamhetsuppföljning och förklaring vid avvikelse från uppställda mål.

Ett syfte med planerings- och ledningsorganisationen är, som nämnts, att finna godtagbara former och fastställa gränser för samhällets samt olika intressenters och gruppers inflytande över forskningen inom högskolan. I fråga om den grundläggande utbildningen har dessa frågor reglerats genom högskolereformen. Det är naturligt och delvis nödvändigt, att för verksamhetsområdet forskning och forskarutbildning bygga vidare på det system som trädde i kraft den 1 juli 1977. På grund av de speciella villkor som gäller för planering och ledning av högskolans forskning är emellertid en helt likformig uppbyggnad av systemet inte möjlig och enligt vår mening inte heller önskvärd.

Till viss – kanske övervägande – del skiljer sig möjligheterna att planera forskning inte från möjligheterna att planera annan offentlig verksamhet. Ett särdrag i forskningen är emellertid att den definitionsmässigt sysslar med sådana frågor att effekterna av fattade beslut ofta inte kan förutses. Ett icke förutsett resultat kan på ett avgörande sätt ändra förutsättningarna för den fortsatta verksamheten. Det är därför uppenbart att forskningen

inte kan planeras på samma sätt som en administrativ eller industriell process.

Ett annat särdrag i forskningen är de uppenbara svårigheterna för andra än de forskare som är verksamma inom samma eller näraliggande vetenskapsområden, att värdera den rent vetenskapliga kvaliteten i ett projekt; att kunna avgöra om en aktivitet på dessa grunder är kvalitativt bättre än en annan. Andra än forskare, som på olika nivåer och i olika funktion har att välja mellan i övrigt likvärdiga satsningar på forskning, måste lita till forskarnas bedömningar av den vetenskapliga kvaliteten. Därför krävs ofta, inte minst vid avgöranden på politisk nivå, tillgång till en på grundval av inomvetenskapliga kriterier avgiven värdering av den ena eller andra prioriteringen.

Ett tredje särdrag för verksamhetsområdet forskning och forskarutbildning är kravet på skydd för forskningens frihet, med den definition begreppet givits i det föregående och som det diskuterades i FRU:s betänkande Forskningsråd.

Samtidigt som det är nödvändigt att tillgodose kraven på skydd för forskningens frihet, ställer samhällets företrädare och olika intressenter utanför högskolan krav på att kunna påverka högskoleforskningens inriktning och problemval. Vi bedömer det som utomordentligt väsentligt, att man – under bevarande av forskningens frihet – kan finna former för att tillgodose dessa krav. Allt fler samhällsorgan utnyttjar och än fler borde utnyttja forskning och forskningsresultat. Vid bedömning av effekterna av olika handlingsalternativ på alla nivåer i samhället är forskning ett viktigt hjälpmedel. Näringslivet använder i växlande – och ofta sannolikt för liten – omfattning forskning, för att utveckla sina produkter och stärka sin konkurrenskraft inom och utom landet. Fackliga organisationer och andra intressesammanslutningar behöver i växande utsträckning utnyttja forskning och forskningsresultat för att kunna ta till vara sina medlemmars intressen. Hos alla dessa intressenter och potentiella intressenter bör finnas ett genuint intresse att påverka valet av områden för kunskapsgenerering, kompetensuppbyggnad och forskarutbildning inom högskolan.

För de grupper – lärare, forskarstuderande, teknisk och administrativ personal – som är verksamma inom högskolan, reses krav på inflytande över arbetsformer och arbetsförhållanden inom forskningen. De forskarstuderande berörs direkt av utbildningen och är själva, i alla fall under en del av utbildningstiden, verksamma inom forskning. Den tekniska och administrativa personalen utgör inom vissa områden merparten av de anställda inom verksamhetsområdet och har som arbetstagare starkt intresse av att påverka sin arbetssituation, särskilt som medbestämmandelagen uttryckligen gör undantag för vetenskapligt arbete. Också lärare och studerande inom den grundläggande utbildningen kan, om samspelet mellan forskning och grundutbildning utvecklas, beröras av verksamheten och ställa krav på medinflytande vid planeringen av forskningen.

Berättigade krav på medinflytande från skilda intressenter tillgodoses ofta genom att de ges representation i beslutande organ. Det torde också i flertalet fall vara svårt att finna andra praktiskt fungerande former för att tillgodose sådana krav. Det gäller därvid, att söka analysera i vilken egenskap och i vilket syfte inflytandet skall utövas. Denna analys bör följas av en be-

dömning av var i organisationen detta inflytande bäst kan utövas med hänsyn till intressentens krav och de andra villkor som gäller för verksamheten. Att ett krav på medinflytande godtas bör emellertid inte innebära, att man godtar att detta inflytande skall utövas på alla nivåer i organisationen samtidigt. De andra krav som ställs på verksamheten, på organisationen och från andra intressenter måste också beaktas. I fråga om forskningen gäller detta bl. a. kravet på skydd för forskningens frihet, kravet på ett avgörande inflytande för samhället över forskningsresursernas fördelning mellan vetenskapsområden samt kravet att riksdag och regering på någon nivå i systemet får en under ansvar avgiven, på inomvetenskapliga kriterier grundad värdering av den bedrivna verksamheten.

Det är mot denna bakgrund nödvändigt att söka tillgodose behovet av inflytande över högskolans forskning och på forskningsarbetet genom en ändamålsenlig utformning av systemet som helhet. Inflytande kan däremot inte utövas på varje nivå tagen för sig, då detta skulle innebära att de rent vetenskapliga prioriteringarna hindras från att komma fram någonstans i systemet. Behovet av inflytande bör också tillgodoses på ett sätt som inte medför administrativt merarbete eller tidsutdräkt.

Samhället bör, enligt vår uppfattning, ha ett avgörande inflytande över forskningsresursernas fördelning mellan skilda vetenskapsområden inom högskolan. En sådan fördelning kan göras med utgångspunkt endast i politiskt grundade prioriteringar. Friheten för forskarna, att som grupp bestämma valet mellan problem och projekt, avser en prioritering på inomvetenskaplig grund. Det är alltså, som belysts av FRU i det nyss nämnda betänkandet, inte fråga om en frihet att för forskningen fatta politiska policybeslut eller beslut om arbetsvillkoren för de anställda.

Med en stigande detaljeringsgrad i fördelningen av forskningsresurserna mellan vetenskapsområden minskar möjligheterna att göra politiskt grundade prioriteringar samtidigt som förutsättningarna för inomvetenskapligt grundade avvägningar blir dominerande. Det är naturligtvis inte möjligt att i allmänna termer entydigt definiera en viss detaljeringsgrad, där det skulle finnas en brytpunkt mellan meningsfulla politiskt resp. inomvetenskapligt grundade prioriteringar. Det är i stället fråga om en glidande skala, där en eventuell brytpunkt förskjuts beroende på indelningsgrund, vetenskapsområde och inte minst politiska värderingar.

Enligt vår mening bör emellertid en sådan tänkt brytpunkt kunna utgöra utgångspunkt för ett planerings- och ledningssystem för forskningen, som tillgodoser både kraven på frihet för forskningen och kraven på starkt samhällsinflytande över forskningsresursernas fördelning. Systemet bygger på att man i brytpunkten drar en gränslinje mellan samhällsintresset och inomvetenskapliga värderingar; en gränslinje där dessa intressen kan mötas i en fortlöpande dialog inom ramen för budgetprocessen. På ena sidan gränslinjen skall samhällsintresset bestämma fördelningen av resurserna samt mål och riktlinjer för den verksamhet som skall bedrivas. På den andra sidan skall vetenskapligt grundade värderingar – inom de ramar som ställts upp av samhällsintresset – avgöra hur resurserna skall användas.

Samhällsintresset skall därvid självfallet vara ett uttryck för folkviljan som den kommit till uttryck vid allmänna val. Det utgör också en sammanvägning av de förslag och synpunkter som kommit fram i yttranden

m. m. från skilda intressenter i högskolans forskning. Till dessa hör dels organ inom högskolan, nämligen högskolestyrelser, regionstyrelser och UHÄ – alla med representation för s. k. allmänna intressen, dels organ utanför högskolan, nämligen i första hand forskningsråd, sektorsorgan och organisationer.

De vetenskapligt grundade prioriteringarna kan formuleras endast av dem som själva utför forskningen. Det är därvid naturligt att de, som genom utnämning till professor eller biträdande professor av samhället tilldelats ansvar för forskningens utveckling, åläggs särskilt ansvar för att de vetenskapliga värderingarna redovisas öppet. Ett ansvar som bör kunna utkrävas av dels de berörda forskarna gemensamt inom ramen för ett representativt styrelsesystem, dels av samhället inom ramen för budgetdialogen.

Det är uppenbart att den på samhällsintresset grundade fördelningen av forskningsresurserna måste avse grupper av ämnen eller institutioner, som alltså gemensamt skall möta vid "gränslinjen". Praktiskt organisatoriskt är det därför ändamålsenligt att ansluta linjen till den nivå i nuvarande system som utgörs av fakulteter eller, i den mån sådana finns, sektioner. Vi kommer i följande avsnitt att gå närmare in på frågan om indelning av verksamhetsområdet forskning och forskarutbildning inom högskolan.

Den här redovisade diskussionen om en "gränslinje", vid vilken två aktörer förutsätts föra en över tiden fortgående dialog, innebär naturligtvis en förenkling av ett komplicerat samspel. Vi har emellertid funnit den ändamålsenlig för att klargöra grundidén i vårt förslag till planerings- och ledningsorganisation. Det faktum att vi betonar "inomvetenskapligt grundade värderingar" på ena sidan av gränslinjen förhindrar eller befriar inte det beslutande organet på fakultetsnivå från att göra bedömningar av samhällsintresset. Det är i själva verket nödvändigt för att systemet skall fungera att man på fakultetsnivå – inom givna ramar och riktlinjer – gör bedömningar av detta slag.

17.3.2 *Verksamhetsområdets indelning*

Inledning

Genom indelningen av verksamhetsområdet forskning/forskarutbildning bestäms dels ramar för organisationen av verksamheten, dels ramar för samhällets möjligheter att påverka forskningens omfattning och inriktning. Indelningen av verksamhetsområdet avser flera nivåer. I nuvarande system finns indelning i ämnen, institutioner, sektioner och fakulteter.

Den vetenskapliga verksamhetens uppdelning i ämnen styrs väsentligen av en internationell utveckling av forskningen. Uppfattningen av vad som är ett ämne och hur detta avgränsas kan emellertid variera mellan länder, läroanstalter och grupper av forskare. Indelningen i ämnen är av liten betydelse för utformningen av en planerings- och ledningsorganisation, men kan vara väsentlig vid planering och ledning av den vetenskapliga verksamheten lokalt. Det är viktigt, att den organisation som skapas är tillräckligt flexibel för att medge fortlöpande förändringar i ämnesindelningen, uppkomst av nya ämnen och avveckling av en ämnesstruktur som inte längre

är relevant. Det finns anledning att i sammanhanget erinra om att ämnesindelningen, som styrs av den vetenskapliga utvecklingen och som bygger på samhörighet vad gäller metod, objekt eller problem, sällan lämpar sig för beskrivning av forskningsbehov som framkommer i samhällsarbetet.

Institutionsindelningen är i första hand en fråga om att vid den enskilda läroanstalten organisera utbildning och forskning på ett ändamålsenligt sätt. I stor utsträckning har institutionsindelningen anslutit till ämnesindelningen, men särskilt från statsmakternas sida har tidigare funnits en strävan att skapa större, resursstarka flerämnesinstitutioner. Erfarenheten har därvid visat att det krävs en lokalmässigt sammanhållen enhet för att storinstitutionen skall fungera. Högskolereformen innebär att för forskning, forskarutbildning och grundläggande högskoleutbildning gemensamma institutioner skall utgöra basen för verksamheten inom högskolan. Vi har inte funnit skäl för att föreslå någon förändring i detta avseende. Behovet av att finna ändamålsenliga arbetsformer bl. a. för mångvetenskaplig och tematiskt inriktad forskning och utbildning ställer emellertid krav på ökad rörlighet vad gäller indelningen i institutioner och andra arbetsenheter och på nya samarbetsformer. Decentraliseringen av beslutanderätten i fråga om institutionsindelningen inom ramen för högskolereformen i förening med den planerings- och ledningsorganisation för forskning och forskarutbildning som föreslås i det följande bör skapa förutsättningar härför.

Indelningen i fakulteter i nuvarande system bygger på en gemensam västerländsk akademisk tradition, som i vissa delar går tillbaka på universitetens ursprungliga uppgifter som institutioner för yrkesutbildning av präster, domare, läkare och lärare. Någon enhetlig grund för den nu tillämpade fakultetsindelningen i Sverige föreligger inte. I flera fall är det emellertid uppenbart att yrkesutbildningsmålen inom den grundläggande utbildningen varit styrande. Gällande indelning i fakulteter och sektioner redovisas i kapitel 9.

I detta avsnitt behandlas i det följande endast indelningen på den nivå som i nuvarande system utgörs av fakulteter och sektioner.

Utgångspunkter

Även om fakultetsindelningen i väsentliga delar går tillbaka på universitetens ursprungliga yrkesutbildningsfunktion, syftar denna indelning i dag till att skapa enheter för samverkan, planering och resursfördelning inom forskningen samt för inomvetenskaplig kompetensbedömning. I begränsad utsträckning utnyttjas fakultetsindelningen dessutom som grund för statsmakternas prioriteringar mellan skilda vetenskapsområden. Detta sker genom att vissa forsknings- och utbildningsresurser, främst tjänsterna som docent och forskarassistent, fördelas mellan fakulteter och orter av riksdag och regering medan fakultetsnämnden fördelar dem mellan ämnen och institutioner. Statsmakternas viktigaste instrument för att påverka forskningens inriktning är emellertid att inrätta tjänster som professor och biträdande professor i visst ämne.

Den kritik som riktats mot nuvarande indelning innebär dels att den skapat vetenskapligt omotiverade gränser av praktisk och psykologisk natur mellan forskningsområden, som egentligen hör nära samman, dels att den

motverkat samarbete kring breda problemområden som definierats med utgångspunkt bl. a. i sektorsorganens forskningsbehov. Detta är emellertid en kritik, som sannolikt kan riktas mot varje indelning av forskningsverksamheten inom högskolan, som inte utgår från att den skall förändras över tiden.

Enligt vår mening bör indelningen av verksamhetsområdet och den organisation som utgår från en sådan indelning i första hand bidra till att skapa goda betingelser för forskning och forskarutbildning. En viss indelning och en därpå byggd organisation leder inte automatiskt till goda arbetsbetingelser, men en mindre ändamålsenlig organisation kan motverka strävandena i denna riktr. ng. Vidare bör indelningen av verksamhetsområdet på fakultetsnivå syfta till att skapa ändamålsenliga grupperingar av ämnen och institutioner för såväl lokal som övergripande planering och ledning av forskning och forskarutbildning.

För planering och ledning på lokal nivå är det angeläget, att man kan skapa enheter inom vilka prioriteringar mellan alternativ för resursanvändningen med utgångspunkt i vetenskapliga kriterier blir meningsfulla. Våra ställningstaganden i föregående avsnitt till frågorna om ansvar, befogenhet och inflytande, leder till att enhetens ansvarsområde inte får vara så brett att avvägningar mellan delområden inom enheten med nödvändighet måste bygga huvudsakligen på politiskt grundade värderingar. Det är emellertid också viktigt att verksamheten inom enheten har en sådan omfattning att omfördelning av resurser inom enheten utgör ett praktiskt möjligt alternativ till resursförstärkning då nya behov behöver tillgodoses.

För övergripande planering på statsmaktsnivå behöver man analysera vad som bör kunna hållas isär vid planering och uppföljning, dvs. bedöma vad som behöver kunna särskiljas med hänsyn till samhällsintresset. Det är uppenbart att meningsfulla politiskt grundade avvägningar normalt inte kan göras mellan annat än jämförelsevis breda vetenskapsområden.

Erfarenheten visar vidare att forskningsbehov, som kan identifieras med utgångspunkt i samhällets verksamhet inom skilda områden, sällan låter sig inordnas i en fakultetsindelning av det slag som f. n. tillämpas. Ofta fordrar problemen för sin lösning medverkan av forskare inom skilda fakulteter. Varje problem ställer därvid krav på medverkan av företrädare för en unik grupp ämnen.

Indelningen av verksamhetsområdet forskning/forskarutbildning bör bygga på en sammanvägning av de krav som kan ställas med utgångspunkt i indelningens funktion på resp. lokal och övergripande nivå och med utgångspunkt i grundidén om en gränslinje mellan politiskt resp. inomvetenskapligt grundade prioriteringar. En naturlig utgångspunkt är därvid att pröva om det är möjligt att ansluta till någon av de indelningsgrunder som gäller för övriga delar av högskolans verksamhet, forskningsfinansierande organ eller samhällsarbetet i stort.

Alternativa indelningsgrunder

Den *grundläggande högskoleutbildningen* bedrivs inom samma organisation, och i viss utsträckning av samma personal, som forskning och forskarutbildning. De båda verksamhetsgrenarna utnyttjar därvid samma lokaler,

utrustning etc. Tekniskt-praktiska skäl talar därför för att indelningen av verksamhetsområdet forskning/forskarutbildning ansluts till den grundläggande utbildningens indelning i yrkesutbildningssektorer. Denna indelning utgår från de yrkesområden utbildningen avses förbereda för. Det finns visserligen ett yrkesutbildningsmoment också i forskning/forskarutbildning, men av skäl som redovisas i kapitel 14 kan man för den egentliga forskarutbildningen knappast ange ett sektorsanknutet utbildningsmål. Det är vidare uppenbart att den grundläggande utbildningens yrkesutbildningssektorer inte utgör en ändamålsenlig grund för vare sig övergripande avvägningar eller lokal prioritering och ledning av eller samverkan inom forskning. Yrkesutbildningssektorerna bör därför inte komma i fråga som allmän grund för indelningen av verksamhetsområdet forskning/forskarutbildning.

Forskningsrådsorganisationen har, som nämnts, utomordentligt stor betydelse för högskoleforskningen. Inom många områden är rådens anslagsgivning den starkast styrande enskilda faktorn när det gäller att bestämma forskningens inriktning. Fram till reformeringen av forskningsråden den 1 juli 1977 förelåg viss överensstämmelse mellan fakultetsindelning och indelning av forskningsråden. Det kan mot denna bakgrund synas naturligt att förändra högskolans fakultetsindelning så att den överensstämmer med indelningen av den reformerade rådsorganisationen. Med en indelning i tre mycket breda och heterogena vetenskapsområden är det emellertid inte möjligt att utnyttja denna beslutsnivå som gräns mellan dominans för resp. samhällsintresse och inomvetenskapliga värderingar. Det är inte heller möjligt att, utan långtgående föreskrifter av administrativ natur, genom prioriteringar på statsmaktsnivå, åstadkomma den balans mellan basorganisation och externfinansierad verksamhet inom högskolan som bör vara en huvuduppgift för planerings- och ledningsorganisationen. Det kan vidare ifrågasättas om enheter av denna bredd är ändamålsenliga som grund för organisation och samarbete på lokal nivå. Vi anser därför, att inte heller indelningen av forskningsrådsorganisationen bör ligga till grund för fakultetsindelningen inom högskolan.

Högskolans forskningsorganisation avses, som nämnts, svara för en väsentlig del av den av sektorsansvariga myndigheter initierade och finansierade forskningen. Mot denna bakgrund bör man också pröva om indelningen i *samhällssektorer,* såsom den kommer till uttryck i t. ex. statsbudgeten, kan läggas till grund för fakultetsindelningen. Som generell lösning tillgodoser emellertid inte heller denna indelningsgrund de krav som kan ställas. Detta gäller främst kraven på att indelningen skall utgöra en ändamålsenlig grund för prioriteringar på inomvetenskaplig grund på lokal nivå och för samverkan inom forskning. Vidare torde samhällsintresset kräva en mer långtgående uppdelning än den som finns i statsbudgeten. De skilda enheterna skulle därmed bli mycket små och resurssvaga. Som grund för indelningen vid någon läroanstalt eller som komplement till en huvudsakligen disciplinärt grundad indelning vid en läroanstalt bör indelningen i samhällssektorer dock kunna komma till användning.

Den nu gällande fakultetsindelningen begränsar, liksom varje annan för hela högskolan enhetlig indelning, möjligheterna att ta till vara fördelar, som vid en viss läroanstalt skulle kunna vinnas med en specifik indelning. Det är, enligt vår uppfattning, av värde om indelningen av verksamhets-

området forskning/forskarutbildning kan byggas upp på ett sådant sätt, att initiativ av det slag som lett fram till förslagen om en tematiskt orienterad forskningsorganisation i Linköping, kan förverkligas inom ramen för systemet. Detta bör därför utformas så att indelningen kan variera över tiden och mellan läroanstalterna. Härigenom kan man, sett över en längre tidsperiod och för högskolan som helhet, tillgodogöra sig en del av de fördelar som kan vinnas genom att anknyta till den indelning som gäller för t. ex. samhällets verksamhet i övrigt.

Förslag

Mot den redovisade bakgrunden har vi valt att inte lägga fram ett konkret förslag till indelning av verksamhetsområdet forskning/forskarutbildning, att gälla tills vidare från den tidpunkt en reform genomförs. Det är vår uppfattning, att en ny indelning, som väsentligt avviker från den nuvarande, måste komma fram genom en dialog mellan de berörda vid högskolan inbördes, mellan berörda forskare och de forskningsfinansierande organen samt mellan högskolans forskare och företrädare för UHÄ, regering och riksdag. Så länge de krav som angivits i det föregående tillgodoses bör i princip varje indelningsgrund, som befinns lämplig, kunna tillämpas.

Överväganden rörande indelningen av verksamhetsområdet bör ingå som ett naturligt led i den löpande planeringen av verksamheten. Indelningsförändringar kan ha begränsade konsekvenser för organisationen i övrigt, men kan också återverka på systemet som helhet och kräva förändringar i anslagssystemet, den lokala organisationen m. m. Man bör därför räkna med att omläggningar kommer att ske förhållandevis långsamt. Täta och genomgripande indelningsförändringar återverkar sannolikt negativt på såväl utbildning som forskning. Det finns därför skäl att bygga in en viss tröghet i systemet. Samtidigt är det emellertid angeläget att ansvarsfördelningen vid indelningsförändringar klart definieras, så att önskade förändringar verkligen kan komma till stånd utan onödig tidsutdräkt.

Initiativ till ändring av indelningen bör kunna tas av såväl de berörda vid högskoleenheterna som av statsmakterna och UHÄ. Det torde emellertid inte vara möjligt att tvinga fram ett samarbete mot de berördas vilja genom administrativa beslut på central nivå. Man bör sålunda inte räkna med att uppnå vinster genom beslut om indelningsförändringar, som saknar stöd bland de berörda forskarna inom högskolan. Det är därför betydelsefullt att berörda institutioner och fakultetsorgan bereds möjlighet att medverka i den beredningsprocess som alltid måste föregå ett indelningsbeslut. Det kan dock inte vara rimligt att vid varje tillfälle kräva total enighet bland de berörda. Ett sådant krav skulle med all sannolikhet omöjliggöra förändringar.

Mer omfattande omgrupperingar av ämnen och institutioner kan, som nämnts, återverka på den lokala organisationen. Lokaldisposition, teknisk och administrativ service, administrativa rutiner etc. kan också påverkas av en indelningsförändring. Det är därför viktigt att stor hänsyn tas till högskolestyrelsens bedömning av framförda förslag.

Beslut om indelning av verksamhetsområdet forskning/forskarutbildning vid en högskoleenhet bör, utom i de fall en ändrad indelning ställer krav

på förändringar av anslagsindelningen, fattas av UHÄ. I den mån anslagsindelningen påverkas fordras beslut av riksdagen.

Även om fakultetsindelningen bör kunna förändras över tiden och variera mellan läroanstalterna syftar den till att tillgodose mer stadigvarande behov av gruppering av resurserna för forskning och forskarutbildning. Det kommer emellertid alltid att finnas behov av att skapa organisatoriska ramar för samarbete av mer tillfällig natur. Under senare år har tvärvetenskapligt orienterade eller probleminriktade centra eller avdelningar etablerats inom högskolan. Organisationen av dessa varierar starkt. Såvitt vi kunnat bedöma utgör de i många fall ett värdefullt komplement till den disciplinorienterade forskningsorganisationen. Ansvars- och resursmässigt intar dessa samarbetsorgan emellertid en oklar mellanställning och som en följd härav har de ofta redovisat svårigheter att hävda sig i konkurrensen vid fördelning av tillgängliga resurser inom läroanstalten.

Vetenskapligt samarbete mellan forskare inom olika institutioner, fakulteter och läroanstalter är en naturlig och nödvändig del av forskningen. Den största delen av sådant samarbete kan och bör ske utan att det institutionaliseras. Ofta utgör projektet den ändamålsenliga ramen för samverkan över befintliga administrativa gränser, som med nödvändighet är mer eller mindre godtyckligt dragna. Erfarenheten visar dock, att det i vissa fall uppstår behov av mer formaliserade samarbetsformer. De nämnda centrum- och avdelningsbildningarna utgör exempel härpå. Inom högskolan bör finnas en beredskap att möta sådana behov i former, som präglas samtidigt av osäkerheten om graden av permanens i verksamheten och av kraven på stabilitet och konkurrenskraft i förhållande till den etablerade forskningsorganisationen. I det följande redovisas två vägar att möta önskemål av här avsett slag. Detta innebär emellertid inte att andra samverkansformer inte skulle kunna komma i fråga. De samarbetsbehov som uppstår från tid till annan är av så varierande natur, att det inte kan vara ändamålsenligt att snävt reglera de organisatoriska ramarna.

I högskoleförordningens 15 kapitel regleras vad som skall gälla för institutioner och andra arbetsenheter. Förordningen reglerar inte närmare för vilka ändamål "andra arbetsenheter" skall inrättas. Enligt vår mening bör "annan arbetsenhet" kunna inrättas bl. a. för mång- och tvärvetenskaplig verksamhet, som fordrar en administrativ bas vid sidan om den sedvanliga institutionsstrukturen. Till sådan arbetsenhet bör kunna knytas även administrativa och tekniska resurser medan lärarna/forskarna behåller sin anknytning till resp. institution.

Mång- och tvärvetenskaplig verksamhet inom högskolan, som omfattar forskare inom flera fakulteter och som nått en viss omfattning, kan komma att försvåras av kravet på samstämmiga beslut i flera fakultetsnämnder. Möjlighet bör därför finnas för fakultetsnämnder att inrätta gemensamma organ och till dessa överlämna beslutanderätten i frågor som inte rör framställning till regeringen. Det bör ankomma på berörda fakultetsnämnder att från fall till fall besluta om sammansättningen av dessa organ. En förutsättning för att en vidsträckt delegationsrätt skall kunna tillämpas är dock, att sammansättningen i huvudsak ansluter till vad som gäller för fakultetsnämnd.

Vi ser det för vår del som naturligt att samarbetsorgan av här nämnt

slag utgör ett första steg mot förändringar i fakultetsindelningen, t. ex. på tematisk grund.

Genomförande

Vi har i det föregående framhållit, att nu gällande indelning i fakulteter inte utan vidare kan föras över till den föreslagna planerings- och ledningsorganinsationen. Å andra sidan skulle det strida mot den syn på hur indelningsförändringar bör komma till, som här redovisats, att lägga fram ett utarbetat förslag till indelning att tillämpas från den tidpunkt en reform genomförs. Enligt vår bedömning bör emellertid nuvarande indelning i sektioner med några undantag kunna ligga till grund för fakultetsindelningen när man går över till ett nytt system. I några fall torde dock ytterligare förändringar erfordras.

Medicinsk och samhällsvetenskaplig fakultet har båda stor vetenskaplig bredd och är räknat i antalet forskare och lärare stora fakulteter. Det torde inte vara möjligt att inom dessa göra meningsfulla avvägningar mellan de ingående ämnena på grundval av inomvetenskapliga kriterier. En delning av fakulteterna vore mot bakgrund av de krav som redovisats i det föregående naturlig. Hur en sådan indelning bör göras måste dock bedömas med utgångspunkt bl. a. i förhållandena på varje högskoleort. Ett viktigt led i förberedelserna för en reform bör därför vara, att genom överläggningar mellan de berörda inom och utom högskolan söka utröna hur en indelning av de medicinska och samhällsvetenskapliga vetenskapsområdena bör utformas.

Indelningen av de tekniska fakulteterna i sektioner utgår från den grundläggande utbildningens linjeindelning. Ansvaret för den grundläggande utbildningen åvilar sedan den 1 juli 1977 linjenämnder, varför det huvudsakliga motivet att anknyta sektionsindelningen till utbildningslinjerna inte längre kvarstår. Man bör i förberedelsearbetet för en reform pröva om denna indelning är ändamålsenlig också för planering och ledning av forskning och forskarutbildning. Man bör därvid uppmärksamma möjligheterna att föra samman de grundläggande naturvetenskapliga ämnena med motsvarande forskningsresurser inom de hittillsvarande filosofiska fakulteterna.

Universitetet i Linköping har lagt fram förslag om en tematiskt inriktad forskningsorganisation anknuten till den nuvarande filosofiska fakulteten i Linköping. Enligt vår uppfattning anknyter detta förslag, vad gäller indelningen av verksamhetsområdet, väl till vad som bör kunna rymmas inom de redovisade ramarna. Vi har i vårt yttrande över betänkandet Tema, Ny väg för forskning vid universitetet i Linköping, redovisat vissa erinringar mot den föreslagna planerings- och ledningsorganisationen, men samtidigt betonat betydelsen av att man prövar alternativa vägar att organisera och dela in forskningsverksamheten inom högskolan. Varje tema bör sålunda kunna motsvaras av en fakultet.

Även andra indelningsfrågor kan tas upp i förberedelsearbetet för en reform. Eftersom mer genomgripande förändringar torde kräva omfattande förberedelser är det dock inte realistiskt att räkna med att de alltid skall kunna förverkligas i samband med att en reform genomförs. Bland frågor,

som enligt vår mening bör aktualiseras, är bl. a. relationerna mellan de nuvarande juridiska och samhällsvetenskapliga fakulteterna, samarbetet mellan de teoretiskt naturvetenskapliga ämnena inom teknisk, matematisk-naturvetenskaplig och medicinsk fakultet, den farmaceutiska fakultetens ställning i förhållande till medicinsk fakultet och kemisk sektion etc.

I bilaga 7 redovisas en inom utredningens sekretariat utarbetad illustration till hur verksamhetsområdet forskning/forskarutbildning skulle kunna delas in vid förutvarande universitetet i Lund.

17.3.3 *Ekonomiadministration och redovisning*

En viktig uppgift för den planerings- och ledningsorganisation som vi föreslår är att skapa förutsättningar på lokal och central nivå för en samlad planering av all FoU-verksamhet inom högskolan oavsett finansieringskälla, samtidigt som man skapar garantier för att väsentliga moment av forskningens frihet bevaras oinskränkta. Vi har i det föregående betonat, att uppföljning och värdering av avslutad verksamhet utgör väsentliga inslag i varje planeringsprocess. En del av denna uppföljning avser ekonomiska transaktioner. Data om dessa transaktioner registreras i det ekonomiadministrativa systemet och presenteras genom redovisningen. De rutiner och principer som tillämpas för att registrera och presentera ekonomiska händelser inom verksamhetsområdet utgör sålunda grundläggande element i planerings- och ledningsorganisationen. I väsentlig utsträckning styrs ekonomiadministration och redovisning av det s. k. SEA-systemet som tillämpas bl. a. inom hela högskolan. De förändringar och tillägg vi föreslår förutsätts kunna ske inom ramen för detta större system.

En grundläggande utgångspunkt för vårt arbete med planerings- och ledningsorganisationen har varit att den skall bidra till att skapa goda förutsättningar för högskolan att fullgöra sina uppgifter när det gäller bl. a. kunskapsgenerering och kompetensuppbyggnad, dvs. forskning och forskarutbildning. Härav följer, att den bör bidra till att den enskilde forskaren inom högskolan motiveras, stimuleras och aktiveras i sitt arbete. Viktiga led häri är att utforma de nödvändiga administrativa rutinerna så enkla som möjligt, att minimera avståndet mellan anslagsbeviljande instanser och de enskilda forskarna samt att se till, att relevant information finns tillgänglig då beslut skall fattas på skilda nivåer.

Av den grundsyn vi redovisat i kapitel 1 följer att kompetensuppbyggnad och kunskapsgenerering inom högskolan måste profileras. Forskning, utvecklingsarbete och forskarutbildning kommer att över tiden behöva expandera inom vissa områden medan den inom andra får vidkännas inskränkningar. Grunden för denna profilering avses vara dels samhällets behov av forskning och forskarutbildad personal inom skilda sektorer, dels inomvetenskapligt grundade bedömningar av forskningens kvalitet och möjligheterna att nå fruktbara resultat inom skilda områden. Om profileringen skall kunna ske med bevarande av de moment av forskningens frihet som beskrivits i avsnitt 17.3.1 krävs ändamålsenligt aggregerade och presenterade data av ekonomisk natur om avslutad och pågående verksamhet inom området forskning/forskarutbildning. Det förtjänar att än en gång upprepas, att denna ekonomiskt inriktade information måste kompletteras med in-

formation av annat slag bl. a. rörande vetenskaplig kvalitet samt uppnådda eller väntade resultat. Det bör också påpekas att den ekonomiska redovisning det här är fråga om inte är av kameral natur, utan syftar till att belysa resursflödenas storlek och riktning.

Verksamhetsområdet forskning och forskarutbildning inom högskolan finansieras, som nämnts, från en rad skilda källor. Den största och mest betydelsefulla av dessa är anslagen över statsbudgeten till forskning och forskarutbildning inom högskolan, vilka budgetåret 1977/78 uppgår till sammanlagt ca 630 milj. kr. Härnäst kommer medel, som via projektanslag m. m. från forskningsråden tillförs högskolan. Dessa uppgick budgetåret 1975/76, det sista år för vilket redovisning föreligger, till ca 135 milj. kr. Utöver de finansieringskällor som nämnts i avsnitt 17.1 bestrids kostnader för forskning och forskarutbildning från anslag över statsbudgeten till lokalkostnader vid högskoleenheterna m. m., högskoleförvaltningarna, vetenskapliga bibliotek, utbildningsbidrag för doktorander, inredning och utrustning av lokaler samt ytterligare några ändamål. Hur stor andel av dessa anslag som tas i anspråk för utgifter som avser forskning och forskarutbildning har i allmänhet inte beräknats.

För att man skall kunna fatta meningsfulla beslut rörande forskning och forskarutbildning inom högskolan fordras, som nämndes inledningsvis i detta kapitel, att de som skall fatta besluten har relevant information om alla de resursströmmar som påverkar verksamheten inom området. Detta gäller alla nivåer i systemet. Behoven av detaljinformation, dvs. kraven på materialets aggregeringsgrad varierar dock och medför att de data som samlas in måste kunna aggregeras till successivt större enheter. I det följande beskrivs några planeringssituationer på olika nivåer i systemet då kunskap om resursflödena är väsentliga.

Verksamheten vid en institution kan, vad gäller forskning och forskarutbildning, omfatta exempelvis forskning inom fem till sex projekt fördelade på några huvudområden, forskarutbildningskurser, handledning samt mer rutinmässig provningsverksamhet för utomstående beställare med utnyttjande av viss utrustning som institutionen disponerar. Man bör räkna med att verksamheten finansieras från flera av de källor som nämndes inledningsvis. Institutionsledningen behöver, när den skall planera verksamheten under ett läsår, försäkra sig om att det finns täckning för de kostnader som verksamheten medför. Den behöver underlag för att kunna fördela kostnaderna för gemensamma anläggningar (verkstäder, tung utrustning etc.) mellan projekt och uppdragsgivare. Vidare bör kostnaderna för varje enskilt projekt och för vart och ett av huvudområdena vara av intresse att kunna särskilja.

Fakultetsnämnden bör, enligt våra förslag i det följande, ha ett ansvar för att en rimlig balans upprätthålls mellan omfattningen av den fasta forskningsorganisationen och den utifrån finansierade verksamheten av mer tillfällig karaktär. För att fullgöra denna uppgift behöver nämnden information om skilda finansieringskällors betydelse inom fakulteten som helhet, inom enskilda ämnen och i en del fall inom ämnesdelar. Fakultetsnämnden har också att svara för fördelningen av rörliga forskningsresurser mellan forskningsområdena. Det är då viktigt att nämnden kan ta hänsyn såväl till den fasta organisationens omfattning som till omfattningen av den ad-hoc-finansierade verksamheten.

På statsmaktsnivå, dvs. inom UHÄ, regering och riksdag, skall den övergripande fördelningen av resurserna till forskning och forskarutbildning ske. En sådan fördelning avses grundas på sammanvägningar av dels fakultetsnämndernas och forskningsrådens äskanden, dels på de forskningsbehov och behov av forskarutbildad personal som redovisats från sektorsorgan, organisationer, näringsliv och FRN. Det bör vara en huvuduppgift för UHÄ att ta fram beslutsunderlag och avge förslag till riksdagens och regeringens ställningstaganden i dessa frågor. För detta arbete kommer att krävas, att det för hela högskolan relativt enkelt går att få fram en samlad bild av forskning och forskarutbildning inom ett forskningsområde. Av intresse är då uppgifter bl. a. om verksamhetens totala omfattning och om finansieringsstrukturen.

Mot denna bakgrund kan man ställa vissa krav på ekonomiadministrationens och redovisningens utformning. För institutionernas ledning är det viktigt att få fram kostnaderna för varje projekt separat. Man har vidare behov av möjligheter till en kostnadsställeredovisning, dvs. att kunna ta fram uppgifter om intäkter och kostnader vid t. ex. en serviceenhet som en verkstad. Intresset av information om kostnadernas fördelning på kostnadsslag, en redovisning som f. n. är obligatorisk, varierar sannolikt mellan institutionerna. Vi bedömer det som utomordentligt betydelsefullt att institutionsledningarna får möjlighet och skyldighet att beakta också kostnaderna för tung utrustning och de intäkter som kan erhållas vid avyttring av överflödig apparatur m. m.

För att fakultetsnämndens informationsbehov skall kunna tillgodoses krävs att de data som utnyttjas på institutionsnivå kan föras samman till något större enheter. Det gäller på denna nivå att kunna belysa de sammanlagda intäkterna och kostnaderna inom ett ämne eller en ämnesdel. Nämnden kan också ha behov av att inom fakulteten kunna föra samman samtliga projekt som berör ett visst samhällsproblem eller vetenskapsområde. De mål och riktlinjer som skall vara vägledande för verksamheten inom en fakultet avses kunna innehålla föreskrifter om prioritering av ett eller flera utifrån samhällsintresset definierade problemområden. Möjligheterna att förverkliga statsmakternas intentioner bestäms i hög grad av om nämnden kan få en rättvisande bild av pågående verksamhet.

I det arbete som förutsätts ske inom UHÄ kommer en redovisning av pågående forskning i grupper, som i stort motsvarar samhällssektorerna, att vara nödvändig. Primärt kommer det att vara fråga om totalsiffor för hela högskolan per sektor, men systemet bör göra det möjligt att med en måttlig arbetsinsats få fram information om de enskilda projekt som är aktuella.

Sammanfattningsvis krävs sålunda bl. a. en redovisning av högskolans forskning per projekt, där varje projekt hänförs till ämne och – då så är möjligt – till ett problemområde som definierats med utgångspunkt i samhällsintresset. Systemet illustreras i bilaga 9.

En helt genomförd projektredovisning medför vissa problem bl. a. när det gäller att fördela personalkostnaderna, som i flertalet fall utgör en dominerande del av totalkostnaderna. Varje forskare kan förutsättas vara verksam såväl inom utbildning som forskning och inom forskningen i många fall i flera projekt. Lönekostnaderna måste då fördelas mellan forskning

och utbildning och inom forskningen mellan projekten. Ett sätt att få fram underlag för en sådan fördelning är tidredovisning. Vi är emellertid inte beredda att förorda att vare sig individuell eller kategorivis tidredovisning införs i högskolan. Det är emellertid uppenbart att vissa skattningar av hur arbetsinsatserna fördelar sig mellan skilda projekt och kurser m. m. måste ske, om kostnaderna vid varje projekt skall kunna beräknas. De informationsbehov som den projektinriktade redovisningen avses tillgodose är emellertid av sådan karaktär att viss osäkerhet i materialet kan accepteras. Det är snarare resursströmmarnas storleksordning och riktning som är av intresse än de absoluta beloppen uttryckta med stor exakthet.

Som ett underlag för och en illustration till våra överväganden i dessa frågor har RRV i samarbete med universitetet i Uppsala utarbetat en rapport (P 1976:3) Ekonomisk redovisning av forskning och forskarutbildning, vilken fogats som bilaga 10 till betänkandet. Rapporten har utarbetats på uppdrag av oss och vi har också givit vissa riktlinjer för arbetet. Vi har däremot inte tagit ställning till den färdiga rapporten eller till enskildheter i denna. Utformningen i detalj av de ekonomiadministrativa rutiner och det redovisningssystem som erfordras bör utgöra en del av förberedelsearbetet för reformen. Rapporten bör kunna utgöra en utgångspunkt för detta arbete.

17.4 Planerings- och styrinstrument

17.4.1 *Allmänt*

De yttre ramarna för verksamhetsområdet forskning/forskarutbildning bestäms av föreskrifterna i högskolelagen och högskoleförordningen. Dessa föreskrifter är emellertid på de flesta punkter av så allmän karaktär, att ytterligare instrument fordras för planering och ledning av verksamheten.

Den löpande planeringen och ledningen av verksamhetsområdet forskning och forskarutbildning bör bygga på den årliga budgetprocessen. Denna kan ses som en över tiden fortgående dialog mellan statsmakterna och forskarna. Vi har vid utformningen av systemet strävat efter att begränsa antalet instanser mellan den utförande och den medelsbeviljande nivån. Därigenom blir avståndet mellan parterna i budgetdialogen kort och äskanden m. m. från fakultetsnivån når obeskurna den politiskt ansvariga nivån.

Förutom den planering och ledning av verksamheten som sker i anslutning till budgetprocessen finns behov av andra styrinstrument. Detta gäller i synnerhet för forskarutbildning och annan fortsatt högskoleutbildning. Högskolelagens och högskoleförordningens allmänna riktlinjer rörande den grundläggande utbildningen kompletteras av utbildningsplaner och kursplaner. För forskarutbildning och annan fortsatt högskoleutbildning fordras styrmedel av motsvarande karaktär.

I det följande beskrivs närmare de instrument som fordras för att förverkliga budgetdialogen. Vidare behandlas behovet av komplement till regelsystemet i form av utbildningsplaner och studieplaner.

17.4.2 *Mål och riktlinjer*

Allmänna mål för högskolan i sin helhet har fastställts i högskolelag och högskoleförordning. I lagen anges bl. a. att forskningen inom högskolan skall syfta till att vinna ytterligare kunskaper och till att finna vetenskaplig grund för utbildning och annan verksamhet; att verksamheten skall anordnas så att samband mellan utbildning och forskning tryggas; att högskolan skall sprida kännedom om forskning och utvecklingsarbete, etc.

Dessa allmänna mål behöver konkretiseras och kompletteras för alla delar av högskolans verksamhetsfält. Vi har i avsnitt 17.3.1 betonat betydelsen av en decentralisering av befogenheter och ansvar och att en sådan decentralisering ställer krav på precisering av målen för verksamheten. Detta gäller även verksamhetsområdet forskning och forskarutbildning, där verksamheten i nuvarande system styrs dels genom benämningen av vissa tjänster förenade med ansvar för forskning, dels centralt fastställda förteckningar över ämnen för forskarutbildning.

Den åtskillnad mellan samhällsintresse och vetenskapligt grundade prioriteringar som beskrivits i avsnitt 17.3.1 och som utgör en grundidé i planerings- och ledningsorganisationen förutsätter, att man med utgångspunkt i samhällsintresset avsevärt klarare än f. n. kan beskriva den huvudsakliga inriktningen av den verksamhet som får bedrivas med anvisade medel.

Vi har i det föregående framhållit att samhällsintresset självfallet är uttryck för folkviljan som den kommit till uttryck vid allmänna val, men också för en sammanvägning av skilda intressen som kommit till uttryck genom förslag och yttranden från organ inom högskolan och från andra intressenter i forskningen. Ett viktigt underlag vid formuleringen av samhällsintresset vad gäller verksamheten inom ett fakultetsområde är den problemområdesindelade redovisning som beskrivits i avsnitt 17.3.3. Samhällsintresset i fråga om forskningsbehov kan sällan uttryckas i termer av vetenskapliga discipliner utan rör ofta breda problemområden som griper över ett stort antal ämnen och fakulteter. Det samma gäller forskningsbehov som sektorsorgan, intresseorganisationer eller företag kan identifiera. Det måste vara en uppgift för statsmakterna, att genom att formulera mål och riktlinjer för högskolans skilda fakulteter söka ange områden, som kräver särskilda insatser för kunskapsgenerering och kompetensuppbyggnad.

Riksdagen bör därför för varje fakultet fastställa mål och riktlinjer i anslutning till behandlingen av motsvarande budgetanslag. Dessa mål och riktlinjer bör bestå av två delar. Den första bör utgöra en beskrivning av det vetenskapsområde fakulteten skall omfatta. Den andra delen, som bör baseras bl. a. på den problemområdesindelade redovisningen och de forskningsbehov som redovisats av sektorsorgan, organisationer etc., bör utgöras av en beskrivning av särskilt viktiga områden, som bör uppmärksammas i forskningen inom fakulteten. I denna del bör även behov av tyngdpunktsförskjutningar i fakultetens verksamhet kunna anges, liksom de kvantitativa uppgifter rörande dimensioneringen av forskarutbildningen som beskrivits i kapitel 14.

Man bör räkna med att den första delen av "mål och riktlinjer" är relativt oförändrad från år till år. En utvidgning av ansvarsområdet av det slag som nu åstadkoms, genom att man inrättar en professur i ett för fakulteten

nytt ämnesområde, bör återspeglas i en komplettering av målbeskrivningen.

Den andra delen kommer av naturliga skäl att förändras oftare. Inte heller här kan det emellertid vara fråga om tvära kast från ett budgetår till ett annat. Forskning och forskarutbildning kräver båda relativt lång tid innan effekterna av ett beslut kan avläsas i form av en forskningsrapport, ett löst problem eller examinerade doktorer. Vad samhällsintresset här kan ge uttryck för är snarast riktningen av en förändring, som kommer att ta lång tid att förverkliga. Ett exempel på "mål och riktlinjer" redovisas i bilaga 8.

Riksdagens beslut om mål och riktlinjer för en fakultet måste grundas på förslag från de berörda inom och utom högskolan. Det är uppenbart att dokumentets första del i allt väsentligt måste utarbetas av fakultetsorganen. Riksdagens beslut blir i denna del mer ett godkännande än en självständig viljeyttring. Också vad gäller den andra delen skall fakultetsorganen avge förslag och därigenom redovisa på vilka områden de skilda disciplinerna kan bidra till belysning av utifrån samhällsintresset definierade problem. För denna del blir förslag och yttranden från högskolestyrelsen, regionstyrelsen, sektorsorganen och andra forskningsintressenter av synnerlig vikt. En av UHÄ:s huvuduppgifter i den föreslagna planerings- och ledningsorganisationen är att väga samman de framförda synpunkterna och avge en samlad bedömning samt förslag till regeringen.

Med av riksdagen fastställda mål och riktlinjer av det slag som här förordas får besluten om inrättande av tjänst som professor väsentligt minskad betydelse när det gäller att bestämma verksamhetens inriktning. Man bör däför, som ett led i decentraliseringen av befogenheter och ansvar, överväga att föra över beslutanderätten i fråga om inriktningen av tjänster som professor till i första hand fakultetsorganen. Beslut om antalet tjänster bör dock alltjämt fattas av riksdagen. En decentralisering av detta slag behöver inte påverka tillsättningsförfarandet.

17.4.3 *Anslagssystem*

Fr. o. m. budgetåret 1977/78 tillämpas inom högskolan ett ändamålsinriktat anslagssystem. Det innebär att anslagen i statsbudgeten indelas efter den verksamhet som skall bekostas från anslagen och inte – som hittills ofta varit fallet – efter den typ av kostnader som skall bestridas. Inom ramen för försöksverksamheten med programbudgetering vid Chalmers tekniska högskola, universitetet i Linköping och lantbrukshögskolan har ett sådant anslagssystem redan tillämpats några år.

Ett led i övergången till ett nytt anslagssystem har varit att skilja mellan högskolans två verksamhetsgrenar: grundläggande utbildning och forskning/forskarutbildning. Vi utgår från att huvuddragen i detta anslagssystem bevaras.

Övervägandena i avsnitt 17.3.2 om indelningen av verksamhetsområdet forskning och forskarutbildning präglas av en strävan att skapa en indelning, som ger goda förutsättningar för verksamhetens bedrivande och som anger ramar för samhällsintressets inflytande över högskolans forskning. För varje fakultet avses sålunda mål och riktlinjer fastställas av statsmakterna. För varje fakultet bör också finnas ett anslag i statsbudgeten. I princip bör mål och riktlinjer vara lika för all verksamhet som bekostas från ett anslag.

Man bör dock räkna med att fakulteter med samma huvudinriktning, men med mindre variationer i fråga om gällande mål och riktlinjer, sammanförs under ett anslag.

En fakultetsindelning av det slag vi förespråkar kommer att öka antalet budgetanslag. Indelningen skapar dock bättre förutsättningar både för verksamheten inom de enskilda fakulteterna och för prioriteringar på grundval av samhällsintresset mellan olika delar av verksamhetsområdet forskning och forskarutbildning. De fördelar som därigenom vinnes uppväger enligt vår mening de eventuella nackdelar som är förenade med ett ökat antal anslag.

17.4.4 *Långtidsplan, petita, verksamhetsplan, budget och verksamhetsuppföljning*

Planeringen av all statlig verksamhet och den över tiden fortgående budgetdialogen mellan statsmakterna och myndigheterna bygger på ett antal dokument, som utarbetas inom myndigheterna. I detta avseende skiljer sig inte verksamhetsområdet forskning och forskarutbildning inom högskolan från annan statlig verksamhet. De dokument som åsyftas är

- ☐ långtidsplan, vanligen avseende fem år
- ☐ petita för kommande budgetår
- ☐ verksamhetsplan
- ☐ budget
- ☐ verksamhetsberättelse.

För verksamhetsområdet forskning och forskarutbildning gäller särskilda villkor för möjligheterna att utforma dessa planeringsdokument. Som tidigare nämnts är verksamheten i väsentlig utsträckning beroende av resurstillskott utöver de medel som anvisas direkt över statsbudgeten. En betydande del av de tillgängliga resurserna omfattas sålunda inte av budgetdialogen. Det är emellertid inte möjligt att upprätta verksamhetsplan och budget för en fakultet, utan att beakta de medel som tillförs verksamheten från sektorsorgan, forskningsråd etc. Genom budgeten och verksamhetsplanen får man också underlag för att bedöma projektanslagens styrande effekt på basorganisationen.

I kapitel 15 betonade vi fakultetsnämndens ansvar för avvägning mellan inomvetenskapligt motiverad forskning och forskning som är motiverad huvudsakligen med utgångspunkt i externa finansiärers behov. Detta ansvar förenas med befogenhet för fakultetsnämnden att, som yttersta åtgärd, motsätta sig att ett planerat samarbetsprojekt kommer till stånd. Det är av stor betydelse, att såväl långtidsplan som verksamhetsplan innehåller riktlinjer för fakultetens forskningssamverkan, som kan ligga till grund för bedömningar i det enskilda fallet under löpande verksamhetsperiod.

Den verksamhetsberättelse, som skall sammanställas årligen, utgör underlag för värdering av verksamheten med utgångspunkt i uppställda mål och riktlinjer samt i fastställda planer. Denna uppföljning är naturligtvis av stort värde vid fakultetsnämndens planering för kommande budgetår. Den fyller emellertid också en viktig funktion i den uppföljning som bör

göras på central nivå, i första hand inom UHÄ, och som är förutsättning för den decentralisering av befogenheter och ansvar som föreslås.

Vid verksamhetsuppföljning på fakultetsnivå kommer redovisningen av högskolans forskning i problemområden, som förordas i avsnitt 17.3.3, att utgöra ett viktigt komplement till den sedvanliga kassamässiga redovisningen och till den vetenskapliga värderingen av utförd forskning. Man bör räkna med att denna problemorienterade redovisning kommer att utgöra det väsentligaste underlaget vid uppföljning på central nivå.

Ett viktigt led i den förordade planerings- och ledningsorganisationen är, som påpekats flera gånger, det ansvar som åvilar fakultetsnämnden. När det gäller verksamhetsberättelsen bör detta ta sig uttryck i att fakultetsnämnden åläggs att i ett längre perspektiv förklara och motivera mer väsentliga avvikelser från uppställda mål och fastställda planer. Denna form av redovisning kommer, som framgår av det följande (avsnitt 17.5.2), att vara av betydelse både i förhållande till fakultetskollegiet och i förhållande till statsmakterna och UHÄ.

17.4.5 *Utbildnings- och studieplaner m. m.*

Inriktningen av och innehållet i forskarutbildningen och i annan fortsatt högskoleutbildning reglerades fram till och med utgången av läsåret 1976/77 dels genom föreskrifter av regeringen i regleringsbrev för varje fakultet och läroanstalt om ämnesområden inom vilka forskarutbildning fick anordnas, dels genom studieplaner fastställda av UHÄ. Genom högskolereformen har denna reglering, på grundval av de förslag rörande bestämmelser om forskarutbildning att ingå i förordningarna om högskoleutbildning och tillträde till högskoleutbildning, som vi lade fram i september 1976, förts över till fakultetsnämnden. Sålunda skall enligt 8 kap. högskoleförordningen fakultetsnämnden fastställa ämnen för forskarutbildning med utgångspunkt i tillgängliga handledarresurser samt fastställa studieplan för forskarutbildning för varje ämne. UHÄ förutsätts meddela riktlinjer för fakultetsnämndernas beslut på vissa punkter.

Med det planerings- och ledningssystem som här förordas minskar behovet av reglering från statsmakternas sida av forskarutbildningen genom särskilda bestämmelser. Riksdagens beslut om mål och riktlinjer för verksamheten inom varje fakultetsområde torde göra bestämmelser av administrativ karaktär överflödiga. I fråga om vårt förslag från september 1976, som legat till grund för nu gällande författningar, torde dock kravet på att decentralisering av befogenheter skall åtföljas bl. a. av preciseringar av mål inte ha helt tillgodosetts.

Vi förordar, att ämnen för forskarutbildning inom en fakultet även fortsättningsvis fastställs av fakultetsorganen vid varje läroanstalt med utgångspunkt i de tillgängliga resurserna för handledning, undervisning och examination. Det finns därvid anledning att erinra om, att den högskoleenhet som inom en fakultet tar upp ett ämne inom forskarutbildning ikläder sig ansvar för de studerande som antas till utbildningen. Det är väsentligt, att de studerande kan erbjudas fullgod undervisning och handledning under hela utbildningstiden. Innan forskarutbildning inleds inom ett för fakulteten nytt ämne bör man därför, så långt detta är möjligt, försäkra sig om att

erforderlig kompetens kommer att finnas inom fakulteten under den tid som normalt krävs för forskarutbildningen.

I detta sammanhang bör man också uppmärksamma de möjligheter som kan finnas att tillgodose behovet av kompetens inom speciella områden genom samverkan med andra fakulteter eller läroanstalter inom och utom landet. Det kan i många fall vara ett bättre sätt att utnyttja begränsade resurser, att bekosta resor för handledare eller forskarustuderande än att söka bygga upp egen kompetens inom fakulteten. I kapitel 19 redovisas förslag om förstärkning av anslagen till forskning och forskarutbildning för att möjliggöra sådana resor i större omfattning än f. n.

Enligt 8 kap. 14 § högskoleförordningen fastställs studieplan för forskarutbildning av fakultetsnämnden. I studieplanen skall anges bl. a. syftet med utbildningen, de krav på förkunskaper som kan ha fastställts, samt de krav på förkunskaper i ämne och andra villkor som gäller för tillträde till viss undervisning. Motsvarande föreskrifter om studieplan för forskarutbildning gällde även före den 1 juli 1977. Därvid fastställdes emellertid studieplan för forskarutbildningen inom varje ämne av UKÄ/UHÄ.

Det förslag till bestämmelser som redovisats i kapitel 11 innebär, att behörighet för tillträde till forskarutbildning definieras i termer av allmän behörighet och särskild behörighet. Kraven för särskild behörighet, som uttrycks i form av krav bl. a. på grundläggande högskoleutbildning av omedelbar betydelse för ämnet för forskarutbildningen, skall anges i studieplan för forskarutbildning. Utformningen av de särskilda förkunskapskraven kommer att ha avgörande betydelse för möjligheterna att åstadkomma den breddning av rekryteringen till forskarutbildningen som vi förordar. Det är vidare angeläget att dessa förkunskapskrav utformas på ett likartat sätt vid alla läroanstalter som anordnar jämförbar utbildning. Mot denna bakgrund föreslår vi, att UHÄ för varje fakultet skall meddela riktlinjer för utformningen av de särskilda förkunskapskraven. Vi anser det också betydelsefullt att de övergripande målen för forskarutbildningen är gemensamma för fakulteter med samma inriktning. Även sådana mål bör fastställas av UHÄ. En precisering av utbildningsmålen är av särskild betydelse bl. a. vid utveckling av tematiskt inriktad forskarutbildning vid såväl disciplinärt som tematiskt uppbyggda fakulteter.

Allmänna riktlinjer för forskarutbildningen av här nämnt slag bör samlas i en *utbildningsplan* för varje fakultet och gälla för samtliga högskoleenheter där fakulteten finns inrättad. *Studieplaner* för forskarutbildning bör, liksom f. n., fastställas av de lokala fakultetsorganen och ges den utformning som anges i 8 kap. 13 § högskoleförordningen.

De föreslagna utbildningsplanerna innebär en viss inskränkning i de lokala fakultetsorganens befogenheter jämfört med den ordning som infördes med högskolereformen. Detta bör ses mot bakgrund av de fördelar, framför allt för de forskarstuderande, som kan vinnas genom viss enhetlighet i fråga om krav på särskilda förkunskaper och övergripande mål mellan fakulteter av samma slag vid skilda läroanstalter.

17.5 Institutionell organisation

17.5.1 *Institutionsnivån*

Riksdagens beslut med anledning av prop. 1975:9, som lade fast principerna för högskolereformen, innebar att för forskning och utbildning gemensamma institutioner skall utgöra den organisatoriska basen för verksamheten inom högskoleenheter med fasta resurser för forskning och forskarutbildning. Högskolereformen innebar också att styrelseformerna på institutionsnivån reglerades med utgångspunkt i erfarenheterna från försöksverksamheten med nya samarbetsformer mellan lärare, studerande och övrig personal inom högskolan (FNYS).

De förhållanden som reglerats genom högskoleförordningen vad gäller institutionerna bör, enligt vår uppfattning, i allt väsentligt ligga fast. Som framgått av vad som föreslagits i kapitlen 11 och 13 förordar vi emellertid några mindre förändringar vad gäller institutionsstyrelsens ansvarsområde.

Antagning av studerande till forskarutbildning åvilar f. n. institutionsstyrelsen eller i vissa fall prefekten. Med hänsyn till att antagningsförfarandet i framtiden ofta kommer att vara kopplat till urval mellan behöriga sökande och till prövning av de sökandes behörighet, bör antagningen föras över på ett särskilt organ på institutionsnivå. Vi förordar därför att vid varje institution, som anordnar forskarutbildning, inrättas en antagningsnämnd för forskarutbildning.

Antagningsnämnden bör ha till uppgift att dels pröva om de sökande uppfyller kraven för särskild behörighet, dels verkställa urval mellan behöriga sökande om så erfordras, dels ock fatta beslut om antagning av forskarstuderande. Riktlinjer för antagningsnämndernas verksamhet bör för varje fakultet fastställas av forskarutbildningsnämnden.

Antagningsnämnden bör bestå av de innehavare av lärartjänst vid institutionen, som har skyldighet att meddela handledning inom forskarutbildningen. I den mån antalet handledare är stort bör nämnden i stället kunna bestå av representanter för dessa.

Det finns skäl som talar för att företrädare för såväl lärare inom den grundläggande utbildningen som för de studerande inom grundläggande utbildning och/eller forskarutbildning skall ingå i antagningsnämnden. Möjligheterna att få information om de studerandes prestationer inom den grundläggande utbildningen underlättas självfallet om berörda lärare deltar i nämndens arbete. Med den vidgning av rekryteringen till forskarutbildningen som vi förordar, är en sådan ordning dock svår att förverkliga på ett för alla studerande rättvist sätt. Effekten kan bli att studerande, som utifrån söker sig till en institution för forskarutbildning, missgynnas. Antagningsnämnden bör därför i stället åläggas att, så långt detta är möjligt, inhämta information från lärare, som lärt känna den sökande under den grundläggande utbildningen. Motivet för studeranderepresentation i antagningsnämnden är kravet på insyn från de berörda. Enligt vår uppfattning bör emellertid en studerande inte åläggas att delta i kompetensbedömning av sökande på sin egen utbildningsnivå. Kravet på insyn från de studerande bör i stället tillgodoses genom att antagningsnämndens beslut underställs forskarutbildningsnämnden för fastställelse.

17.5.2 *Fakultetsnivån*

Uppgifter

En tyngdpunkt i den planerings- och ledningsorganisation som här förordas ligger på fakultetsnivån. Som framgått av det föregående avses fakultetens beslutande organ utgöra den ena parten i en fortlöpande dialog mellan företrädarna för samhällsintresset och företrädarna för forskningen. Detta innebär att ett bredare och mer självständigt ansvar läggs på fakultetsnivån än vad som är fallet i nuvarande system. Vidare vidgas ansvarsområdet till att omfatta all forskning och forskarutbildning samt i vissa fall annan fortsatt högskoleutbildning inom fakulteten oavsett finansieringskälla. Mot denna bakgrund har vi ansett det ändamålsenligt att jämförelsevis utförligt redovisa de uppgifter som bör åvila de beslutande organen på fakultetsnivå. Det bör åligga fakultetsorganen, att

1 i fråga om övergripande planering

1.1 årligen upprätta långtidsplan för de närmaste fem åren innefattande förslag till /förändringar av/ mål och riktlinjer för verksamheten,

1.2 i anslutning till långstidsplanen upprätta förslag till inriktningen av vakantblivande tjänster,

1.3 upprätta förslag till plan för anskaffning och avveckling av fasta anläggningar och tung utrustning,

1.4 upprätta petita, dvs. redovisa resursbehovet för nästkommande verksamhetsår vid angiven ambitionsnivå innefattande förslag till ev. förändringar av verksamhetens kvalitet och inriktning,

1.5 upprätta förslag till budget, att fastställas av högskolestyrelsen, innefattande fördelning av tilldelade resurser mellan delområden (ämnen, institutioner /motsv./) med beaktande bl. a. av den beräknade totala resursvolymen under verksamhetsåret,

1.6 avge verksamhetsberättelse för närmast föregående budgetår i anslutning till petita, innefattande en värdering på vetenskaplig grund av verksamheten med utgångspunkt i för året gällande planer;

2 i fråga om forskningen

2.1 ha inseende över forskningen och ansvar för att de vetenskapliga grunderna för fattade beslut redovisas öppet,

2.2 främja forskning av betydelse för vetenskapens utveckling och samhällets behov,

2.3 fördela vissa resurser för forskning, innefattande bl. a. begränsning av docents undervisningsskyldighet,

2.4 ange riktlinjer för och följa omfattningen och inriktningen av forskningssamverkan med utomstående finansiärer med utgångspunkt i fastställda planer,

2.5 ta initiativ till utveckling av forskning inom nya områden i samarbete med företrädare för den grundläggande högskoleutbildningen inom regionen;

3 i fråga om forskarutbildningen

3.1 avge förslag till utbildningsplan för forskarutbildningen inom fakulteten,

3.2 med beaktande av statsmakternas beslut och inom givna ekonomiska ramar
   a) bedöma examinationen (motsv.) under den femårsperiod långtidsplanen omfattar, totalt och per ämne,
   b) i anslutning till budgetarbetet beräkna möjlig utbildningskapacitet per ämne,
   c) i anslutning till budgetarbetet fastställa ram för antagning under budgetåret för varje ämne,
3.3 fastställa forskarutbildningens inriktning genom att
   a) ange ämnen eller teman för forskarutbildning inom fakulteten med utgångspunkt i tillgängliga handledarresurser,
   b) fastställa studieplaner för forskarutbildning, innefattande krav på särskilda förkunskaper i ämne (motsv.),
3.4 besluta om fördelning av tillgängliga medel för studiefinansiering mellan ämnen, institutioner (motsv.),
3.5 ange riktlinjer för urval mellan behöriga sökande samt för antagning av studerande till forskarutbildning,
3.6 ta initiativ till samverkan inom forskarutbildningen med andra fakulteter och inrättningar samt mellan ämnen inom fakulteten;

4 i fråga om annan fortsatt högskoleutbildning

4.1 fullgöra de uppgifter som avses i punkterna 1 och 3 i den mån regionstyrelsen beslutat att ansvaret för viss utbildning skall åvila fakultetsorganen;

5 i fråga om kompetensprövning

5.1 utse ledamöter i tjänstetillsättningsnämnd enligt 19 kap. 31 § högskoleförordningen,
5.2 i samband med examination
   a) utse examinator,
   b) utse betygsnämnd,
   c) utse opponent och ordförande vid disputation,
5.3 besluta om antagning av oavlönad docent;

6 i fråga om den grundläggande högskoleutbildningens samspel med forskningen

6.1 till berörda organ inom högskolan framföra sådana synpunkter och förslag rörande den grundläggande högskoleutbildningens innehåll och organisation som betingas av den vetenskapliga utvecklingen och forskarutbildningens behov,
6.2 samverka med regionstyrelsen vid fördelning av medel för forskning vid högskoleenheter utan fast forskningsorganisation,
6.3 främja alla högskolelärares kontakt med forskning;

7 i fråga om forskningens kontakt med samhällslivet

7.1 sprida information om forskningsresultat samt medverka vid överföring av forskningsresultat till praktisk användning,
7.2 samverka med samhällets skilda forskningsfinansierande organ,

7.3 initiera de åtgärder som kan erfordras för att tillgodose behovet av kompetens och resurser inom högskolan för sektorsfinansierad forskning,

7.4 avge utlåtande i fråga om fördelningen av upphovsrätt vid innovationer.

Organisation

Sedan den 1 juli 1977 finns på fakultetsnivå två organ, nämligen fakultetskollegium och fakultetsnämnd. Kollegiet, vars viktigaste beslutande funktion är val av ledamöter i fakultetsnämnd, består av alla lärare/forskare inom regionen, som tillhör fakultetens ansvarsområde och som innehar tjänst för vilken krävs doktorsexamen, samt vissa andra forskare med motsvarande kompetens verksamma inom högskolan. Fakultetsnämnden består till övervägande del av ledamöter av kollegiet med dominans för innehavare av tjänster som professor och biträdande professor.

Vid utformningen av den nya organisationen har det varit naturligt, att så långt möjligt ansluta till den struktur som lades fast genom högskolereformen. Vi förordar, att en ordning där fakultetens verkställande och beslutande organ väljs av berörda lärare/forskare inom regionen bibehålls. Detta innebär, att den övergång från ett system med beslut i kollegiala former till ett representativt system, som genomfördes den 1 juli 1977, föreslås ligga fast.

Övergången från ett kollegialt till ett representativt system för beslut på fakultetsnivån, som väckte mycket liten debatt inför högskolereformen, utgör i själva verket en väsentlig förändring av planerings- och ledningsorganisationen för forskning och forskarutbildning inom högskolan. De kollegiala beslutsformerna inom de hittillsvarande fakulteterna har på ett avgörande sätt präglat deras arbete. Samtidigt som dessa beslutsformer inneburit klara fördelar bl. a. för att säkerställa kravet på bred vetenskaplig kompetens har de ofta angivits som skäl för fakulteternas begränsade benägenhet att profilera verksamheten och omfördela resurser.

Den övergång till ett representativt system som nu ägt rum bör befria fakultetens beslutande organ från det kollegiala hänsynstagande som verkat hämmande på fakulteternas möjligheter att vidta mer genomgripande förändringar. Den kollegiala hänsynen ersätts med ansvaret inför valmanskåren, dvs. fakultetskollegiet. Det är i sammanhanget viktigt, att förändringen blir reell. De valda utgör representanter för kollegiets medlemmar, men uppdelningen av verksamhetsområdet i ämnen och institutioner medför risker för att strategier utvecklas, som syftar till att ge varje ämne eller institution representation i fakultetsnämnden. *Ett* kollegialt system skulle sålunda kunna bli ersatt med ett annat. För att förebygga en sådan utveckling är det angeläget att antalet ledamöter i fakultetsnämnden och därmed antalet företrädare för fakultetskollegiet i nämnden är litet. Antalet personer som skall väljas av kollegiet bör om möjligt inte utgöra mer än högst en tredjedel av antalet i kollegiet representerade ämnen/institutioner med fasta resurser för forskning och forskarutbildning. Kollegiet bör heller inte utse ersättare för de ordinarie ledamöterna. Vid behov bör fyllnadsval kunna förekomma. Genom en sådan ordning skapar man förutsättningar för ett fungerande representativt system.

Det representativa systemet bygger på att väljarna med jämna mellanrum skall kunna utkräva ansvar av de valda, genom nytt val. Om ett dylikt system skall fungera fordras, att den som valts normalt kvarstår i organisationen när nytt val skall förrättas. Inom högskolan bör detta leda till, att valbarheten inskränks så att personer med tidsbegränsat förordnande normalt inte är valbara om förordnandet löper ut under mandatperioden.

Vi har i avsnitt 17.3.1 redovisat vissa principer rörande ansvar, befogenheter och inflytande. Våra ställningstaganden till dessa frågor innebär att fakultetsnämndens majoritet bör utgöras av företrädare för fakultetskollegiet med dominans för tjänsteinnehavare med ansvar för forskningen inom sitt område. Antalet företrädare för de studerande i fakultetsnämnden inskränks därmed, som framgår av våra förslag i det följande, till en. En väsentlig del av de uppgifter som bör åvila de beslutande organen på fakultetsnivå berör emellertid forskarutbildningen. Det är vår uppfattning att de studerande inom forskarutbildningen, i likhet med vad som hittills gällt inom universiteten, skall ha ett starkt inflytande över sin egen utbildning. Detta inflytande bör utövas genom en forskarutbildningsnämnd.

Forskarutbildningsnämnden bör vara jämställd med fakultetsnämnden och inte utgöra ett utskott eller beredningsorgan under nämnden. Denna ställning bör markeras genom att de företrädare för lärarna som skall ingå i nämnden väljs direkt av fakultetskollegiet. Frågan om den närmare ansvarsfördelningen mellan fakultetsnämnd och forskarutbildningsnämnd behandlas i det följande.

I anslutning till gällande ordning bör kollegiet välja ordförande, dekanus, inom sig. Dekanus bör vara självskriven ordförande i fakultets- och forskarutbildningsnämnd. Kollegiet bör också utse vice ordförande, prodekanus, som vid förfall för dekanus träder in i dennes ställe. Prodekanus bör också vara självskriven ledamot av fakultetsnämnden. Dekanus och prodekanus bör väljas för en period av tre år.

Även de ledamöter av fakultets- och forskarutbildningsnämnd som utses av kollegiet bör väljas för en period av tre år. Denna jämförelsevis långa mandatperiod har valts med hänsyn bl. a. till att förändringar vad gäller såväl forskningens som forskarutbildningens inriktning och omfattning kräver lång tid mellan beslut och den tidpunkt då effekterna av beslutet kan avläsas.

Det ansvar och de arbetsuppgifter som i den föreslagna organisationen läggs på fakultetens olika organ innebär en väsentlig utökning jämfört med hittillsvarande ordning. Detta förutsätter att administrativa resurser avdelas för fakultetsnämndens och forskarutbildningsnämndens verksamhet. Sålunda är en förutsättning för att dekanus skall kunna fullgöra sina uppgifter, att han kan sätta av erforderlig tid för uppdraget. Vi förordar därför att lärare, som väljs till dekanus får befrielse från övriga tjänsteåligganden med upp till 100 procent beroende på verksamhetens omfattning. I övrigt bör administrativa resurser ställas till fakultets- och forskarutbildningsnämndernas förfogande av högskolestyrelsen.

Ansvarsfördelning

Som vi har framhållit i det föregående bör fakultetsnämnden och forskarutbildningsnämnden vara två jämställda organ. Detta bör vara en första utgångspunkt vid diskussionen om ansvarsfördelningen mellan dem. En andra utgångspunkt bör vara, att forskarutbildningsnämnden skall ha självständigt ansvar för frågor som rör forskarutbildningen. Den omständigheten att det medför stora praktiska svårigheter att särskilja resurser för forskning resp. forskarutbildning ställer emellertid särskilda krav. Samtidigt är det nödvändigt att det slutliga ansvaret för varje del av dessa verksamheter entydigt kan hänföras till *ett* organ. Förslagen i det följande om ansvarsfördelning mellan fakultetsnämnd och forskarutbildningsnämnd grundas på dessa utgångspunkter. Framställningen följer den sammanställning av uppgifter, som föreslås åvila de beslutande organen på fakultetsnivå, vilken redovisats i det föregående.

Det bör ankomma på fakultetsnämnden att avge förslag i frågor, som rör ekonomisk planering på såväl lång som kort sikt. Dessa frågor är långtidsplan för de närmaste fem åren, plan för anskaffning och avveckling av fasta anläggningar och tung utrustning, petita och budget. Fakultetsnämndens förslag i fråga om långtidsplaner och petita bör – vad gäller forskarutbildningens behov – grundas på förslag från forskarutbildningsnämnden. Forskarutbildningsnämndens förslag skall alltid bifogas fakultetsnämndens framställning. Vi utgår från att nämndernas beredningsarbete till stor del kan bedrivas gemensamt. Förutsättningar härför skapas genom att dekanus är ordförande i båda nämnderna. Nämnderna bör dock själva komma fram till formerna för detta samarbete.

Även förslaget till budget bör förberedas gemensamt av nämnderna. Förslaget till budget bör avges av fakultetsnämnden. Till nämndens förslag bör fogas ett yttrande från forskarutbildningsnämnden. Det bör ankomma på högskolestyrelsen att väga samma förslagen i de fall nämnderna stannar vid skiljaktiga beslut.

Till den övergripande planeringen hör också att utarbeta förslag till /förändringar av/ mål och riktlinjer för verksamheten inom fakulteten och att upprätta förslag till inriktning av vakantblivande tjänster. Det bör ankomma på fakultetsnämnden att avge förslag i dessa frågor efter hörande av forskarutbildningsnämnden. Nämnderna bör var för sig avge verksamhetsberättelse för resp. ansvarsområde.

De frågor avseende forskningen som har angetts under punkten 2 i det föregående bör helt falla inom fakultetsnämndens ansvarsområde. Det bör emellertid åligga forskarutbildningsnämnden att till fakultetsnämnden föra fram de förslag och synpunkter i dessa frågor, vilka kan motiveras med utgångspunkt i forskarutbildningens behov.

De i punkten 3 angivna frågorna rörande forskarutbildningens dimensionering och inriktning bör tillhöra forskarutbildningsnämndens ansvarsområde. Forskarutbildningens dimensionering bestäms dock ytterst av de ekonomiska ramar som anges genom budgeten. Även fördelning av tillgängliga medel för studiefinansiering samt riktlinjer för urval mellan behöriga sökande och antagning av studerande bör ankomma på forskarutbildningsnämnden. I dessa frågor bör det åligga fakultetsnämnden att till

forskarutbildningsnämnden föra fram förslag och synpunkter, vilka kan motiveras med utgångspunkt i forskningens behov.

I fråga om annan fortsatt högskoleutbildning (punkt 4) bör, i den mån regionstyrelsen har beslutat att fakultetsorganen skall ansvara för viss sådan utbildning, samma ansvarsfördelning gälla som för forskarutbildning.

Samtliga frågor om kompetensprövning (punkt 5) bör beslutas av fakultetsnämnden. Detta bör även gälla frågor rörande den grundläggande högskoleutbildningens samspel med forskningen (punkt 6) samt frågor om forskningens kontakt med samhällslivet (punkt 7). Forskarutbildningsnämnden bör dock ha rätt och skyldighet att till fakultetsnämnden föra fram de förslag och synpunkter i de två sistnämnda frågorna som kan motiveras med utgångspunkt i forskarutbildningens behov.

På de två sistnämnda områdena, den grundläggande utbildningens samspel med forskningen och forskningens kontakt med samhällslivet, bör även fakultetskollegiet kunna spela en betydelsefull roll. Kollegiet bör inte, enligt vår uppfattning, tilldelas någon formell beslutsfunktion men bör genom sin sammansättning kunna utgöra ett viktigt forum för vetenskapliga kontakter dels mellan lärare och forskare verksamma vid skilda högskoleenheter inom regionen, dels med medlemmar av organisationer och grupper utanför högskolan, som har intresse av hur forskningsresurserna används. Ett livligt vetenskapligt utbyte mellan forskare inom olika discipliner och företrädare för skilda delar av samhällslivet bör främja en inriktning av forskningen mot problem, som har stor vetenskaplig betydelse och hög relevans för samhället. Det finns i detta sammanhang anledning att betona fakultetsorganens karaktär av regionala organ. Även om fakultetsnämnd och forskarutbildningsnämnd organisatoriskt är knutna till den enhet inom regionen som har fasta resurser för forskning och forskarutbildning omfattar nämndernas ansvarsområde hela regionen. Fakultetskollegiet skapades bl. a. för att främja den grundläggande högskoleutbildningens samspel med forskningen. Vid sidan av de nämnda valen utgör detta fakultetskollegiets viktigaste uppgift. Det är angeläget att kollegierna och fakultetsnämnderna snabbt finner former för kollegiernas insatser på dessa områden.

Sammansättning

Fakultetskollegiet, som tillkom i samband med högskolereformen, består enligt 14 kap. 8 § högskoleförordningen av dem som inom ämne, som tillhör fakulteten

1. innehar eller uppehåller tjänst som professor eller biträdande professor vid högskoleenhet inom regionen
2. innehar eller uppehåller annan lärartjänst vid högskoleenhet inom regionen, för vilken tjänst krävs lägst doktorsexamen eller motsvarande kompetens
3. innehar eller uppehåller tjänst vid forskningsråd, vilken motsvarar tjänst under 1 och 2, om tjänsten är knuten till högskoleenhet i högskoleregionen.

Härutöver anges i 14 kap. 8–10 §§ högskoleförordningen vissa särskilda villkor för medlemskap i kollegiet samt vissa möjligheter att modifiera kollegiets sammansättning.

Den avgränsning av villkoren för medlemskap i kollegiet som fastställts innebär, som framgår av avsnitt 18.3, att en betydande del av högskolans lärarkår inte tillhör kollegiet. Många utbildningslinjer kommer därigenom att helt sakna anknytning till kollegiet. Med utgångspunkt i strävandena att skapa en helhet av de utbildningslinjer som förts samman i högskolan och att åstadkomma likställdhet mellan dessa utbildningar oavsett tidigare organisationsformer kan denna avgränsning ses som en svaghet. Med hänsyn till att fakultetskollegiet utgör basen för det organ som inom högskolans planerings- och ledningsorganisation skall svara för inomvetenskapligt grundade prioriteringar har vi dock inte funnit det möjligt att vidga kollegiet till att omfatta alla lärare inom högskoleregionen. Vi kommer att vid behandlingen i det följande av fakultetsnämndens sammansättning föra fram förslag, som syftar till att bättre anknyta lärare, som inte tillhör kollegiet, till forskningens planerings- och ledningsorganisation.

Vi förordar mot denna bakgrund att fakultetskollegiets sammansättning inte förändras vid övergång till en ny planerings- och ledningsorganisation.

Vi har i det föregående redovisat grunderna för tre huvudprinciper, som bör styra ställningstagandena till *fakultetsnämndens* sammansättning. Antalet ledamöter i nämnden bör vara litet dels för att skapa förutsättningar för goda arbetsbetingelser, dels för att begränsa risken för ovidkommande kollegialt hänsynstagande vid besluten. Antalet ledamöter bör sålunda vara högst tio. Nämnden bör ha en majoritet av ledamöter utsedda av och inom fakultetskollegiet. Bland dessa bör personer med tjänsteansvar för forskningen inom sitt område dominera. Övriga berörda, dvs. forskarstuderande samt teknisk och administrativ personal, bör tillförsäkras insyn i nämndens arbete genom representation i nämnden.

Vi har i det föregående föreslagit att dekanus skall vara självskriven ordförande i fakultetsnämnden. I likhet med vad som nu gäller bör till dekanus kunna väljas endast den som innehar tjänst med icke tidsbegränsat förordnande. Dekanus kommer sålunda att vara professor eller innehavare av den nya tjänsten som docent.

Bland de ledamöter av fakultetsnämnden som väljs av fakultetskollegiet – inräknat dekanus – bör finnas en dominans för lärare/forskare, som i tjänsten är ålagda ansvar för forskningen inom sitt område, dvs. f. n. innehavare av tjänst som professor eller biträdande professor. Med hänsyn till den betydelsefulla roll för utvecklingen och inriktningen av forskningen inom fakulteten som tilldelas fakultetsnämnden, ser vi det som naturligt, att personer som av samhället genom utnämning till professor eller biträdande professor tilldelats ansvar för ett forskningsområde, också ges ett starkt inflytande i nämnden. Kollegiet bör dock inte vara helt bundet till innehavare av tjänst som professor vid valet av ledamöter i fakultetsnämnden. Sålunda bör en eller i vissa fall två av de ledamöter kollegiet skall välja – inräknat dekanus – kunna vara innehavare av annan tjänst. Det enda villkor som bör gälla för sådan ledamot är, i det fall vederbörande innehar tjänst med tidsbegränsat förordnande, att förordnandet inte löper ut under mandatperioden. Det är betydelsefullt att kollegiet vid val av ledamöter i fakultetsnämnden uppmärksammar organens regionala ansvarsområde.

Enligt de interimistiska bestämmelser om fakultets- och sektionsnämnd,

som gäller från den 1 juli 1977, kan på begäran av fakultetskollegiet, i stället för en av de ledamöter som skall väljas av kollegiet, en företrädare för FoU-verksamhet utanför högskolan ingå i fakultetsnämnden. Sådan ledamot utses av högskolestyrelsen efter förslag av kollegiet. Därvid förutsätts att den som utses är verksam inom forskning eller utvecklingsarbete med anknytning till fakultetens eller sektionens ansvarsområde.

Vi har i kapitel 15 betonat vikten av ett vidgat samarbete mellan högskolans forskning och FoU-verksamhet utanför högskolan. Möjligheten att i fakultetsnämnden föra in en företrädare för extern FoU kan på ett verksamt sätt bidra till att utveckla en sådan samverkan. Vi förordar därför att denna möjlighet att bredda fakultetsnämndens kompetens och referensramar tas till vara i den nya organisationen.

Den tekniska och administrativa personalen samt de forskarstuderande bör, som nämnts, tillförsäkras insyn i nämndens arbete genom representation i nämnden. Med hänsyn till det starka kravet på att hålla nere antalet ledamöter i nämnden bör dessa grupper företrädas av en representant vardera. Företrädaren för den tekniska och administrativa personalen bör utses av högskolestyrelsen efter förslag från de berörda personalorganisationerna. Enligt vår uppfattning är det därvid väsentligt, mot bakgrund bl. a. av medbestämmandelagen (MBL), att den som utses är verksam inom fakultetens verksamhetsområde och om möjligt inom forskningen. Företrädaren för de forskarstuderande bör vara forskarstuderande inom fakulteten och utses enligt lagen om elektorsförsamling vid högskoleenhet.

I kapitlen 11, 12 och 18 betonas betydelsen av att man utvecklar forskning, forskarutbildning och annan fortsatt högskoleutbildning, som ansluter till de utbildningslinjer vilka nu saknar naturlig anknytning till högskolans forskningsorganisation. Denna utveckling är ett centralt inslag såväl i breddningen av utbildningsutbudet som i samspelet mellan den grundläggande högskoleutbildningen och forskningen. Vi har även pekat på de värden som kan tillföras högskoleforskningen genom ett vidgat samspel med många av de kortare, yrkesinriktade utbildningslinjerna. Vi har därför strävat efter, att genom utformningen av forskningens och forskarutbildningens planerings- och ledningsorganisation, markera samhörigheten mellan de utbildningslinjer som förts samman i högskolan.

Mot denna bakgrund förordar vi, att en företrädare för de lärare inom regionen som inte tillhör fakultetskollegiet ("övriga lärare") skall kunna ingå i fakultetsnämnden. En sådan representation torde emellertid inte vara meningsfull i samtliga nämnder och inte heller förrän utvecklingsarbetet nått viss konkretion. Det bör därför ankomma på regionstyrelsen att i varje särskilt fall besluta om sådan representation. Regionstyrelsen bör också besluta om hur representanter för "övriga lärare" skall utses.

Då syftet med representation för "övriga lärare" i fakultetsnämnden är att främja samspelet mellan forskningen och utbildningslinjer, som saknar eller har liten representation i fakultetskollegiet, bör företrädaren för "övriga lärare" vara verksam huvudsakligen inom en eller flera sådana linjer.

Detta förslag till sammansättning av fakultetsnämnden utgår från den diskussion om ansvar, befogenheter och inflytande som redovisades i avsnitt 17.3.1, och utgör ett centralt inslag i en planerings- och ledningsorganisation,

som dessutom omfattar institutionsstyrelser, forskarutbildningsnämnder, högskole- och regionstyrelser, UHÄ:s styrelse och planeringsberedningar, FRN samt regering och riksdag. Vi vill i sammanhanget erinra om, att fakultetsnämnden, vid sidan om sitt ansvar för forskningen och för redovisning av de vetenskapliga grunderna för fattade beslut, skall ha till uppgift att främja initiering av forskning med hög samhällsrelevans och samverka med skilda forskningsfinansierande organ.

I följande sammanställning redovisas tre huvudmodeller för fakultetsnämndens sammansättning.

	Modell		
	I	II	III
Valda av kollegiet[a]	3	5	7
därav:			
professor *minst*	2	4	5
Övriga ledamöter	2	3	3
därav:			
teknisk och administrativ personal	1	1	1
forskarstuderande	1	1	1
"övriga lärare"		1	1
Summa	5	8[b]	10[b]

[a] Inkl. dekanus.
[b] Med utslagsröst för dekanus.

Forskarutbildningsnämnden har förts in i systemet för att göra det möjligt, att tillförsäkra de forskarstuderande ett starkt inflytande över sin utbildning. Det är också viktigt att skapa garantier för att den vetenskapliga och pedagogiska kompetens och erfarenhet som finns inom högskolan tas till vara i planering och ledning av forskarutbildningen. I likhet med vad som gällt inom många utbildningsnämnder under tiden fram till högskolereformen bör därför antalet företrädare för lärare och studerande i forskarutbildningsnämnden vara i stort sett lika. Antalet ledamöter bör, liksom i fakultetsnämnden, vara begränsat men bör kunna variera mellan fem och nio.

Vi föreslår att antalet företrädare för fakultetskollegiet – utöver dekanus – och för de forskarstuderande skall vara två, tre eller fyra från vardera gruppen. Det bör ankomma på högskolestyrelsen att fastställa det exakta antalet ledamöter från vardera gruppen i varje forskarutbildningsnämnd.

Lärarrepresentanterna i forskarutbildningsnämnderna bör, som nämnts, väljas av fakultetskollegiet bland de ledamöter som är verksamma som handledare inom forskarutbildningen. Mandatperioden bör, liksom för ledamöterna i fakultetsnämnden, vara tre år.

Representanterna för de studerande, vilka bör vara forskarstuderande inom fakulteten, bör utses enligt lagen om elektorsförsamling vid högskoleenhet. I den mån det finns forskarstuderande inom fakulteten vid annan högskoleenhet än den till vilken fakulteten är knuten, bör dessa beredas möjlighet att medverka vid valet av representanter i forskarutbildningsnämnden på det sätt regionstyrelsen bestämmer.

17.5.3 *Högskoleenheten*

Det övergripande ansvaret för all verksamhet inom en högskoleenhet åvilar sedan den 1 juli 1977 högskolestyrelsen. Styrelsen består till ca två tredjedelar av företrädare för verksamheten, de anställda och de studerande samt till ca en tredjedel av företrädare för allmänna intressen, utsedda av berörda landsting och kommuner.

Högskolestyrelsens ansvarsområde, uppgifter och sammansättning lades fast i samband med högskolereformen. Vi har därför inte sett det som önskvärt eller möjligt att vid utformningen av en planerings- och ledningsorganisation för forskning och forskarutbildning överväga förändringar som berör styrelsen. Vi har därför inte heller allvarligt prövat alternativ, som förutsatt att styrelsens uppgifter och sammansättning förändrades i väsentliga avseenden.

Våra förslag i det föregående innebär en stark betoning av fakultetsnämndens roll vid planering, ledning och värdering av forskning inom högskolan. Denna starka markering av fakultetsnämndens befogenheter och ansvar avser inomvetenskapligt grundade avvägningar mellan forskningsprojekt. Förvaltningsansvaret för all verksamheten inom högskolan, ansvaret för lokaler, fast utrustning och andra gemensamma resurser liksom arbetsgivaransvaret för samtliga anställda avses alltjämt ligga på högskolestyrelsen. Vi har i det föregående på några punkter markerat högskolestyrelsens roll i dessa frågor. Den viktigaste är att högskolestyrelsen har att fastställa budget för verksamheten inom varje fakultet på grundval av förslag från fakultetsnämnden, över vilket forskarutbildningsnämnden avgivit yttrande. Styrelsen skall sålunda fatta slutligt beslut i frågor om resursfördelning, där fakultetsnämnd och forskarutbildningsnämnd inte kunnat enas. Vidare förordar vi att avtal om forskningssamverkan mellan högskolan och utomstående finansiärer skall träffas med högskolestyrelsen och uppdragsgivaren som avtalsslutande parter.

Vi har också markerat att högskolestyrelsen inte bör ha några befogenheter när det gäller prioritering och värdering av forskningen på vetenskaplig grund. Styrelsen bör visserligen, med utgångspunkt i sitt övergripande ansvar för all verksamhet inom högskoleenheten, yttra sig över fakultetsnämndernas petita. Dialogen om forskningsresursernas fördelning och forskningens inriktning skall emellertid föras direkt mellan fakultetsnämnderna och statsmakterna.

Fakultetskollegiet, fakultetsnämnden och forskarutbildningsnämnden är organ med ansvar och befogenheter, som omfattar högskoleforskningen inom hela högskoleregionen. Organisatoriskt och administrativt är de emellertid knutna till den högskoleenhet som har fasta resurser för forskning och forskarutbildning inom området. Detta förhållande kan ställa krav på samverkan mellan högskolestyrelserna vid två eller flera högskoleenheter inom regionen. Detta gäller också vid samverkan inom forskningen mellan högskoleenheter i regioner som har två eller flera enheter med fasta resurser för forskning och forskarutbildning.

17.5.4 *Högskoleregionen*

Högskolereformen innebar bl. a. att landet delades in i sex högskoleregioner, var och en med en regionstyrelse. Regionstyrelsens huvuduppgift är planering av utbudet av grundläggande högskoleutbildning inom regionen. Regionstyrelsen har också särskilt ansvar för att den grundläggande utbildningens samspel med forskningen förverkligas inom alla områden. Styrelsen består till ca två tredjedelar av företrädare för allmänna intressen, som utses av regeringen, och till en tredjedel av företrädare för verksamheten inom högskolan och för dem som är verksamma inom den.

Genom sin sammansättning och sina uppgifter avseende den grundläggande utbildningen har regionstyrelsen enligt vår bedömning särskilt goda förutsättningar att svara för uppgifter som gäller kontakten mellan högskola och skilda organ utan högskolan också inom forskningens område. Vi har sålunda föreslagit att kontakt- och informationssekretariat för forskningssamverkan skall knytas till regionstyrelserna samt att styrelserna skall disponera medel för åtgärder som kan främja forskningssamverkan.

Regionsstyrelserna har ett särskilt ansvar för utbudet av lokala utbildningslinjer och enstaka kurser, dvs. den del av utbudet inom den grundläggande utbildningen som har speciell betydelse för fort- och vidareutbildning inom högskolan. Mot denna bakgrund har vi förordat att planeringsansvaret för påbyggnadsutbildningar skall ligga på regionstyrelserna. I dessa frågor krävs dock att styrelsernas initiativ samordnas inom UHÄ.

Det ansvar för förverkligande av den grundläggande utbildningens samspel med forskningen som från början lagts på regionstyrelserna bör kvarstå. Regionstyrelsernas initiativ och medverkan vid utveckling av utbildningsplaner och kursplaner, lärarfortbildning, förläggning av vissa forskningsprojekt till orter utan fast organisation för forskning och forskarutbildning etc. är väsentliga, om det skall vara möjligt att nå de uppställda målen inom rimlig tid. En viktig uppgift för regionstyrelserna i detta sammanhang är att bedöma i vilka fall representation för "övriga lärare" i fakultetsnämnd kan ha betydelse för initiering av forskning med anknytning till utbildning, som hittills saknat naturlig anknytning till forskningen. Regionsstyrelsen skall på grundval av sina bedömningar fatta beslut om sådan representation i en eller flera fakultetsnämnder samt besluta om formerna för att utse företrädare för "övriga lärare".

17.5.5 *Central myndighet*

Tre väsentliga och principiellt nya byggstenar i den föreslagna planerings- och ledningsorganisationen är en klar redovisning av såväl samhällsintresse som inomvetenskapligt grundade värderingar, en samlad redovisning av alla resursströmmar inom verksamhetsområdet forskning/forskarutbildning samt en redovisning av verksamheten efter problemområden, som definierats med utgångspunkt i samhällsintresset. Vi har också betonat att samhällsintresset måste anges på politisk nivå på grundval av en sammanvägning av krav och önskemål från högskolan och ett stort antal andra forskningsintressenter bl. a. sektorsorgan, arbetsmarknadsorganisationer och näringsliv.

De föreslagna förändringarna av planerings- och ledningsorganisationen ställer nya krav också på central nivå i fråga om samordning, överblick och långsiktig planering. Det är uppenbart att man inte kan betrakta varje region som en fristående enhet i forskningssammanhang, utan att det erfordras ett samspel mellan de olika institutionerna över hela landet om resurserna skall kunna utnyttjas effektivt. Det betyder att det måste finnas ett organ på central nivå med resurser och kompetens att göra de sammanställningar och sammanvägningar och i övrigt utarbeta det beslutsunderlag som fordras för riksdagens och regeringens beslut. Förutom den samordning av och prioritering mellan fakultetsnämndernas petita som f. n. utförs av UHÄ fordrar våra förslag en utvidgad planering i samarbete med andra petitamyndigheter med ansvar för forskning. Olika lösningar är därvid tänkbara.

I några länder, bl. a. Canada och Nederländerna, finns en funktion av detta slag inom regeringskansliet. Med den svenska traditionen av små departement och självständiga ämbetsverk förefaller dock en sådan lösning främmande. Det är i Sverige naturligt att underlaget för statsmakternas beslut tas fram på myndighetsnivå. Det kan dock komma att krävas att man tar konsekvenserna av den höjda ambitionsnivån också på departementsplanet. Denna fråga belyses i FRU:s betänkande (SOU 1977:52) Forskningspolitik.

Sedan den 1 mars 1977 finns vid sidan av forskningsråden ett samordnande organ, forskningsrådsnämnden. Bl. a. genom denna avses samhällsintresset kunna ha ett visst inflytande också i fråga om forskningsrådens anslagspolitik, som dock fortfarande skall styras av inomvetenskapliga värderingar. Från vissa synpunkter kan det vara naturligt, att lägga de uppgifter vi åsyftar på FRN, men detta torde också kräva att uppgifter förs över från UHÄ till FRN.

Ytterligare en tänkbar möjlighet vore att föra samman delar av de uppgifter som nu åvilar UHÄ och FRN med de tillkommande uppgifterna till ett nytt "forskningsverk". F. n. finns emellertid inte tillräckliga skäl för att välja en sådan lösning som, enligt vår mening, skulle leda till en betydande överadministration.

Enligt vår uppfattning bör den nytillkommande planerings- och samordningsfunktionen ankomma på UHÄ, som därigenom tilldelas ett väsentligt vidgat ansvar för forskning och forskningsplanering i förhållande till hela samhället. UHÄ och tidigare UKÄ har sedan år 1964 haft ett sådant ansvar för universitetsforskningen. Det av oss föreslagna systemet förutsätter emellertid en väsentligt höjd ambitionsnivå.

Med det föreslagna redovisningssystemet som underlag för fakultetsnämndernas petita och verksamhetsberättelser skapas förutsättningar att fortlöpande följa den totala omfattningen av högskolans forskningsinsatser inom skilda vetenskapsområden och inom problemområden definierade med utgångspunkt i samhällsintresset. Sådana uppgifter om den totala volymen, om förändringar över tiden och om finansieringsstrukturer bildar ett oundgängligt underlag för planering. UHÄ bör ha resurser och kompetens att bearbeta och sammanställa detta material, så att det kan läggas till grund för övergripande bedömningar om utvecklingsmöjligheterna för forskning och forskarutbildning. Bedömningar som måste göras i ett fortlöpande sam-

arbete med forskningsansvariga sektorsorgan, forskningsrådsorganisationen och övriga intressenter i högskolans forskning. Med detta underlag kan sedan avvägningar mot behovet av forskning och forskarutbildade i samhället ske. Med utgångspunkt i de riktlinjer regering och riksdag kan ha givit är det sedan UHÄ:s uppgift att utarbeta underlag för de riksdags- och regeringsbeslut som ytterst är uttryck för samhällsintresset.

För en långsiktig planering av resursutvecklingen och för dimensionering av forskarutbildning och påbyggnadsutbildningar krävs att inom planeringsorganisationen finns en "utkiksfunktion" som arbetar med behoven av FoU och forskarutbildad arbetskraft i ett mycket långt perspektiv. I Sverige är det f. n. endast försvaret som systematiskt har satsat på studier av detta slag. Vi föreslår att UHÄ åläggs en sådan funktion för högskolans del.

Med de uppgifter och det ansvarsområde vi här föreslår för UHÄ, kommer ämbetet att åläggas det övergripande ansvaret vid den i avsnitt 17.3.1 diskuterade dialogen som avser att väga samman inomvetenskapliga värderingar med samhällets krav.

UHÄ har nyligen omorganiserats med utgångspunkt främst i de krav den grundläggande högskoleutbildningen ställer efter högskolereformen. Enligt vår bedömning kan de funktioner som här redovisats komma att föranleda modifieringar eller kompletteringar av organisationen. Detta gäller såväl verkets ledningsorgan som dess kansliorganisation.

Vid 1976 års omorganisation av UKÄ till UHÄ skapades för grundläggande utbildning och forskning/forskarutbildning gemensamma planeringsberedningar. Dessa domineras av representanter för skilda delar av samhällslivet och är därför i princip väl lämpade att i ett samspel med fakultetsnämnderna, som föreslås ha en stark inomvetenskaplig dominans, ge balans åt planerings- och ledningsorganisationen sedd som en helhet. Det finns emellertid anledning att ifrågasätta om de kan ges en tillräckligt allsidig sammansättning för att kunna möta de ökade kraven inom verksamhetsområdet forskning/forskarutbildning. Olika förändringar är tänkbara när det gäller att tillgodose behoven av en bredare kompetens och vidgade kontaktytor rörande forskning och forskningsbehov. En tänkbar väg är att skapa för forskning/forskarutbildning och grundläggande högskoleutbildning separata planeringsberedningar, i enlighet med det förslag U 68 förde fram. En annan är, en kraftig ökning av antalet ledamöter i planeringsberedningarna samtidigt som möjligheter till nya arbetsformer öppnas, t. ex. arbete i avdelningar. En tredje väg är att behålla nuvarande planeringsberedningar men då komplettera organisationen med expertgrupper för skilda samhällssektorer och vetenskapsområden. I avvaktan på att man på grundval av någon tids erfarenhet av den nya planerings- och ledningsorganisationen kunnat analysera behoven av breddad kompetens och vidgade kontaktytor förordar vi att den sistnämnda vägen tillämpas.

UHÄ:s kansliorganisation torde påverkas i betydande utsträckning av de vidgade utgifter som vi föreslår ska åläggas verket. Resurserna för långsiktig forskningsplanering och utredningsverksamhet bör därvid förstärkas. Detta bör, såvitt vi kunnat bedöma, på sikt kunna ske genom omdisposition av befintliga resurser allt eftersom den decentralisering av befogenheter och ansvar som förutsatts vid högskolereformen får full effekt. Övergångsvis

kan dock realförstärkningar på personalsidan vara nödvändiga, då man inte kan räkna med att befintlig personal alltid kan överföras till de nya funktionerna. Med en större tonvikt på forskningsplanering i UHÄ:s arbete kan förändringar av kansliets ledningsorganisation visa sig ändamålsenliga.

Vi har i detta avsnitt pekat på några konsekvenser av våra förslag rörande planerings- och ledningsorganisationen för den centrala myndigheten. Vi har angivit några funktioner, som måste utföras på denna nivå. Vi har också redovisat att dessa nya funktioner kommer att kräva ingrepp i UHÄ:s organisation – i större eller mindre omfattning. Vi har emellertid inte ansett det möjligt eller lämpligt att lägga fram ett konkret förslag till ny organisation. Sedan riksdag och regering definierat de nya uppgifter som bör läggas på UHÄ bör ämbetet få uppdrag att utarbeta förslag till erforderliga organisatoriska förändringar. Det är naturligt att detta sker i nära samarbete med berörda arbetstagare inom UHÄ. Den nyligen genomförda omorganisationen av ämbetet talar för att genomgripande förändringar inte bör företas redan efter tre år. Däremot bör det vara möjligt, att samordna förändringar av det slag vi förutser med modifieringar, som kan fordras sedan erfarenheter vunnits av 1976 års omorganisation.

17.6 Systemanalys

Vårt förslag till utformning av en ny planerings- och ledningsorganisation för forskning och forskarutbildning inom högskolan bygger på tanken på en "gränslinje", vid vilken samhällsintresset och de inomvetenskapliga prioriteringarna skall mötas i en över tiden fortgående dialog. Samhällsintresset skall ange resursramar samt mål och riktlinjer för verksamheten, vilken därutöver skall styras av inomvetenskapligt grundade värderingar. Vi har därvid utgått från att samhällsintresset ytterst formuleras genom allmänna val, dvs. i praktiken anges av politiskt ansvariga organ, nämligen regering och riksdag. Ansvaret för att formulera och redovisa de inomvetenskapligt grundade prioriteringarna och värderingarna bör åligga i första hand dem som av samhället tilldelats ansvar för forskning och utbildning inom ett avgränsat område, nämligen innehavarna av tjänster som professor.

För att fungera kräver denna grundmodell att avståndet mellan utförandenivå och beslutsnivå blir så litet som möjligt. Antalet instanser måste sålunda minimeras. Systemet måste vara enkelt. Krav på administrativ och teknisk fulländning får inte överskugga det väsentliga i dialogen. Den information och de data som utnyttjas i dialogen måste vara relevanta i det sammanhang de används.

Dessa grundläggande överväganden har lett fram förslag om en relativt liten, effektiv fakultetsnämnd, såvitt möjligt fri från ovidkommande kollegialt hänsynstagande, och med dominans för forskarna inom fakulteten. Nämnden skall föra sin dialog direkt med UHÄ, som har att företräda samhällsintresset enligt de riktlinjer som anges av statsmakterna.

Den föreslagna dialogen förs inom ramen för budgetcykeln, som utgörs av verksamhetsplaner, petita, budgets och verksamhetsberättelser. I budgetcykeln är fakultetsnämnden *en* aktör vid sidan av forskarutbildningsnämnd, enhetsstyrelse, regionstyrelse, UHÄ, FRN samt regering och riks-

dag. Frågan om inflytande för skilda grupper och intressen måste ses inom hela detta system i ett sammanhang och kan inte isoleras till frågan om representation i ett enstaka organ bland dem som samverkar inom budgetdialogen.

I begreppet planering och ledning ingår i fråga om högskolans forskning fyra olika moment:

1. initiering
2. genomförande
3. värdering
4. dimensionering och strukturering.

Ansvaret för dessa moment har tyngdpunkten på skilda nivåer i systemet.

Möjligheten att initiera forskning måste ligga på båda sidor om den nämnda gränslinjen. Här är dominansen f. n. stor för forskarna själva. Mot denna bakgrund har vi i kapitel 15 fört fram en rad förslag om vidgad samverkan och i kapitel 11 om vidgad rekrytering till forskarutbildningen.

Genomförandet av verksamheten inom givna ekonomiska ramar åvilar forskarna ensamma. Det är ett väsentligt moment i forskningens frihet att valet av metod och rätten att publicera resultaten förbehålls forskaren.

Värderingen av utförd forskning måste ske samtidigt på två skilda grunder. Den första är en inomvetenskaplig värdering, som utförs genom diskussion och kritik efter publicering inom och utom landet. Det är fakultetsnämnden som har ett särskilt ansvar för redovisningen av de inomvetenskapliga kriterier som ligger till grund för prioriteringar och fördelning av resurser. Den andra värderingen sker i termer av samhällsrelevans och utförs inom den fortgående dialogen vid "linjen".

Dimensionering och strukturering slutligen är en fråga för statsmakterna, dvs. riksdag och regering. Omfattningen av de resurser som skall ställas till förfogande för högskolans forskning inom skilda vetenskapsområden är ytterst ett politiskt problem, som skall avgöras på politisk nivå.

Vid sidan av samhällsintresset och ett inomvetenskapligt grundat intresse finns några grupperingar, som av speciella skäl har intresse att medverka i planering och ledning av högskolans forskning och forskarutbildning. Det är för det första de anställda inom högskolan, som engageras i forskningsarbetet som teknisk eller administrativ personal. Det är de forskarstuderande och det är de lärare och studerande inom högskolan som vill kunna bedriva forskning och gå igenom forskarutbildning inom områden, som inte är representerade i den traditionella forskningsorganisationen.

När man diskuterar möjligheterna till inflytande över högskolans forskning kan det mot denna bakgrund vara ändamålsenligt, att för var och en av de fem nämnda grupperingarna gå igenom deras möjligheter att medverka vid vart och ett av de fyra momenten i planerings- och ledningsprocessen på de sju nivåerna från fakultetsnämnd till regering och riksdag. En fullständig genomgång av samtliga tänkbara kombinationer skulle bli mycket omfattande. Vi vill här endast illustrera det föreslagna systemet med några exempel.

De studerande inom den dåvarande UKÄ-sektorn, tilldelades ett betydande inflytande över sin egen utbildning genom den s. k. FNYS-verksamheten. Det föreslagna systemet bevarar ett sådant inflytande. De for-

skarstuderande inom en fakultet får genom forskarutbildningsnämnden ett starkt och omedelbart inflytande över forskarutbildningens inriktning, innehåll och dimensionering, studiestödets fördelning, principer för urval och antagning samt utformningen av kraven på särskilda förkunskaper, för att nämna några viktiga frågor. Indirekt, genom förslag eller yttrande från forskarutbildningsnämnden till fakultetsnämnd och högskolestyrelse, påverkar de bl. a. resursfördelningen inom fakulteten. Det är att märka, att i den mån fakultetsnämnd och forskarutbildningsnämnd stannar vid skilda beslut i fråga om resursfördelningen, går frågan vidare till enhetsstyrelsen för avgörande genom att budgeten fastställs av denna. Även i högskolestyrelsen liksom i fakultetsnämnden, är de studerande företrädda om än med ett litet antal representanter.

I den nya högskolan ingår en rad utbildningslinjer med relativt stark yrkesinriktning, vilka inte haft någon närmare anknytning till forskningsorganisationen vid universitet och högskolor. I många fall finns inom högskolan ingen eller mycket liten forskning med relevans för dessa utbildningar och för den yrkesverksamhet, för vilken de förebereder. Medvetandet om betydelsen av kontakt med relevant forskning, såväl för utbildningen som för den praktiska verksamheten, har under de senaste åren växt starkt. I kapitel 18 har vi berört en rad åtgärder och samarbetsformer, som främjar ett samspel mellan utbildningar av detta slag och forskning. I den formella organisationen föreslår vi att regionstyrelsen skall kunna utöka en fakultetsnämnd med en företrädare för utbildningar av detta slag, vilket bör medverka till att de aktuella frågorna uppmärksammas bl. a. vid initiering av projekt. De nämnda utbildningarnas intressen kan vidare komma till uttryck genom representation i enhets- och regionstyrelser, som har att framföra de förslag även beträffande högskolans forskning de finner lämpliga. Inom UHÄ bör planeringsberedningarna komma att utgöra väsentliga organ för prioritering och värdering av forskning inom högskolan. Beredningarna avses medverka aktivt också vid utformningen av det beslutsunderlag som krävs för statsmakternas dimensionering och strukturering av verksamheten.

Att utnyttja forskning och forskningsresultat är f. n. i realiteten förbehållet ett relativt litet antal resursstarka myndigheter, företag och organisationer. Genom att efterfråga och finansiera forskning inom högskolan utövar dessa ett väsentligt inflytande över valet av problem, dvs. initieringen av forskningen. Andra företag och organisationer m. fl., som saknar de erforderliga personella och materiella resurserna, ställs i realiteten utanför möjligheterna att påverka forskningens initiering. Även om det är vår övertygelse, att informella kontakter och kunskap om varandras möjligheter och problem har större betydelse vid initiering av forskning än den formella beslutsstrukturen, är det viktigt att uppmärksamma även dessa potentiella avnämare av forskning i planerings- och ledningsorganisationen. Vi har i kapitel 15 tagit upp frågan om särskilda åtgärder för kontakt och information mellan högskolans forskningsorganisation och skilda resurssvaga organ. Vi har därvid särskilt betonat behovet av insatser för att identifiera forskningsbara problem, att etablera kontakt mellan avnämare och forskare samt att finna former för finansiering av de projekt som kan aktualiseras. FRN avses få en viktig roll i detta sammanhang.

Att tillgodose de resurssvaga forskningsintressenternas intressen är en

viktig uppgift vid formuleringen av samhällsintresset. Detta definieras på politisk nivå genom en sammanvägning av övergripande forskningspolitiska prioriteringar med förslag och synpunkter från sektorsorgan, kommuner, organisationer, företag och högskolans organ. Underlaget för och ett förslag till sammanvägningen utarbetas av UHÄ i nära samarbete med företrädare för de nämnda forskningsintressenterna. I denna process intar vad som kallas företrädare för allmänna intressen en central ställning. Inom högskolan finns företrädare för allmänna intressen i enhetsstyrelser, regionstyrelser samt UHÄ:s ledningsorgan, planeringsberedningarna och styrelsen. En majoritet av FRN:s ledamöter företräder allmänna intressen, dvs. i detta fall politiska partier och arbetstagarorganisationer. Flertalet sektorsorgan leds av styrelser med starkt inslag av allmänrepresentanter etc.

Företrädare för allmänna intressen utses difinitionsmässigt av regeringen eller av annat politiskt ansvarigt organ. De som utses hämtas vanligen från riksdagen, politiska partier, arbetsmarknadsorganisationer, kommuner eller landsting. Genom allmänrepresentanter av detta slag ges ett brett inflytande på flera nivåer och möjligheter att kanalisera bl. a. de resurssvaga forskningsintressenternas önskemål.

18 Samspel forskning – grundutbildning

18.1 Avgränsning och definitioner

18.1.1 *Allmänt*

Den grundläggande högskoleutbildningens anknytning till forskning har, som redovisats i kapitel 10, varit en central fråga i hela det reformarbete rörande den högre utbildningen som pågått sedan 1950-talet. Frågans tyngdpunkt har successivt förskjutits allt efter som förändringar skett i synen på den eftergymnasiala utbildningen. Under 1960-talets slutskede rörde diskussionen främst utbildning inom de hittillsvarande filosofiska fakulteternas område på andra orter än universitetsorterna. I anslutning till högskolereformen har debatten kommit att gälla också utbildningen inom de utbildningslinjer som genom högskolereformen förts in i den nya högskolan.

Att forskning är en av förnyelsekrafterna i samhället och att utbildning är en väsentlig väg att förmedla den till praktiskt bruk har länge varit självklart inom universiteten. Successivt har detta synsätt slagit igenom också för annan eftergymnasial utbildning, för gymnasieskolan och för grundskolan. Betoningen av denna roll hos utbildningen och formerna för dess förverkligande har dock varit andra än inom universiteten.

I den nya högskolan förs samman mer traditionell universitetsutbildning och utbildningar med varierande inriktning och innehåll. Många av de senare har starkare pedagogiska och innehållsmässiga band med gymnasieskolan än med universiteten. Många av dem har också starkare band med det yrkesliv för vilket de förbereder än vad universitetsutbildningarna kunnat – eller strävat efter att – etablera.

Med anledning av riksdagens beslut om reformering av högskoleutbildningen uppdrog regeringen åt oss att särskilt beakta den grundläggande högskoleutbildningens forskningsanknytning i anslutning till vårt arbete med ett antal av de frågor som tagits upp i utredningsdirektiven.

Begreppet forskningsanknytning har kommit att användas som en samlande benämning på en rad mål och åtgärder som avser samspelet mellan vetenskapligt arbete och tänkesätt och den grundläggande utbildningen inom högskolan. Som en följd härav är begreppet oprecist och dess innebörd kan bedömas med utgångspunkt endast i det sammanhang i vilket det används i det enskilda fallet.

För att avgränsa det problemområde som i tilläggsdirektiven definierats med begreppet forskningsanknytning har vi funnit ändamålsenligt att utgå

från den förda debatten. En genomgång av denna debatt har tidigare utförts av docenten G. Andolf på uppdrag av utbildningsdepartementet, (Ds U 1975:15) Utbildning och forskning. Den inledande redovisningen (kapitel 10) av utvecklingen av frågan om grundutbildningens kontakt med forskning bygger delvis på denna sammanställning.

En genomgång av detta slag visar att det problemområde som behandlats i debatten om forskningsanknytningen berör främst följande aspekter av utbildningsplaneringen:

- ☐ förekomsten av för den grundläggande utbildningen relevant forskning
- ☐ forskningens och forskarutbildningens lokalisering, organisation, planering och ledning
- ☐ den grundläggande utbildningens innehåll, verksamhetsformer och lokalisering
- ☐ fort- och vidareutbildning av lärare
- ☐ lärarnas möjligheter att följa forskning
- ☐ lärarnas möjligheter att bedriva forskning
- ☐ möjligheter till fortsatt högskoleutbildning

Med en extensiv tolkning av innebörden av tilläggsdirektiven berör sålunda forskningsanknytningen flera av de breda problemområden som anförtrotts oss. Vid dispositionen av våra förslag har vi funnit det ändamålsenligt att inte bryta ut vissa moment från sitt sammanhang bara för att de också berör frågan om forskningsanknytningen. I förevarande kapitel behandlas därför i huvudsak sådana frågor som inte utvecklas närmare på annan plats i betänkandet. De förslag som är av betydelse för grundutbildningens kontakt med forskning och som behandlas på annan plats, berörs endast kortfattat i detta kapitel.

18.1.2 *Forskningsanknytningens innebörd*

U 68 genomförde en ingående analys av innebörden av begreppet forskningsanknytning. I utredningens huvudbetänkande (SOU 1973:2) Högskolan, framhölls att det var genom studieträning, kunskapsberedskap och metodskolning som forskningsanknytningen var av betydelse i all högskoleutbildning. I en av utredningens huvudsekreterare författad debattskrivt, utgiven av H 75, ges följande beskrivning av U 68:s synsätt.[1]

"Man (U 68) ville sålunda lyfta fram förmågan att på egen hand orientera sig inom ett kunskapsområde och tillägna sig det väsentliga i det (studieträning), och betona behovet av goda baskunskaper, så inhämtade att man har god beredskap att skaffa sig mer kunskap. U 68 ville också framhäva träningen i att ställa ett problem, att välja metod för dess lösning, att samla och bearbeta material, att analysera och dra slutsatser, och att informera om undersökningen och dess resultat (metodskolning). Det var däremot mindre träningen i att tillämpa vissa bestämda vetenskapliga metoder man hade i tankarna."

För att förverkliga forskningsanknytningen krävdes, enligt U 68, åtgärder som berörde dels utbildningens innehåll, dels utbildningens verksamhetsformer. Utredningen redovisade ett antal förslag inom dessa områden.

U 68 gjorde en ingående analys av de tre momenten studieträning, kunskapsberedskap och metodträning såväl i sitt huvudbetänkande som i en

[1] G. Bergendal. På väg mot en ny högskola. Stockholm 1976

debattskrift. Mot denna bakgrund finner vi det inte nödvändigt att här närmare gå in på deras innebörd. Ambitionsnivån inom de enskilda momenten och avvägningen mellan dessa och andra moment i utbildningen måste tillåtas växla mellan olika utbildningar. Det är nödvändigt att, med utgångspunkt i varje utbildnings yrkesinriktning och mål i övrigt, analysera formerna för forskningsanknytning av utbildningen.

På grundval av U 68:s betänkande och remissyttrandena tog U 68-beredningen upp frågan om forskningsanknytningen. Därmed skedde en förskjutning av begreppets innebörd. Beredningen framhöll att den såg det som utomordentligt angeläget, att ett mera direkt forskningssamband utvecklades för de slag av högskoleutbildningar, som f. n. saknar sådant samband, liksom att särskilda åtgärder vidtas för att tillgodose kraven på forskningssamband för utbildningen på de högskoleorter som saknar permanent forskningsorganisation. Beredningen förde fram en rad förslag, som syftade till att – främst genom lärarna – skapa ett samspel mellan forskning och sådan högskoleutbildning som hittills saknat institutionaliserad anknytning till forskning. Riksdagsbeslutet rörande högskolereformen anslöt i allt väsentligt till det synsätt som kommit till uttryck i U 68-beredningens betänkande.

Vid sidan av den kontakt med forskning som består i studieträning, kunskapsberedskap och metodskolning finns således också en andra innebörd av begreppet forskningsanknytning, som beskrivits av U 68-beredningen. Det gäller behov av en mer direkt kontakt mellan aktiv forskning och dem som är verksamma i grundläggande utbildning. Uttryck härför är bl. a. utbildningsutskottets (UbU 1975:17) uttalande att så långt möjligt alla lärare i grundutbildningen skall ha anknytning till forskning samt beslutet att ställa medel till förfogande för forskningsprojekt på de högskoleorter som saknar fast organisation för forskning och forskarutbildning.

En omedelbar kontakt med forskning kan vara ett viktigt medel för att förverkliga ett samspel mellan forskning och grundläggande utbildning. Den utgör dock inte en garanti för att utveckling av utbildningens innehåll och verksamhetsformer skall komma till stånd. Det torde vara tillfyllest att peka på att i många fall saknas forskning, som har nämnvärd relevans för de centrala delarna i utbildningen. Åtgärder av annat slag kan emellertid, genom att de medverkar till utbildningens anknytning till befintlig forskningsverksamhet, på sikt leda till att den relevanta forskningen etableras. Ett exempel på en process av detta slag finns inom socionomutbildningen. Genom utveckling av den grundläggande utbildningen inom det sociala området skapades successivt de förutsättningar och det tryck som nu lett till att en organisation för forskning och forskarutbildning inom det för socionomutbildningen centrala metodämnet socialt arbete kommit till.

Den omedelbara kontakten med forskningen kan – som nämnts – dels bidra till att ett samspel mellan forskning och utveckling förverkligas, dels medverka till en allmän höjning av utbildningens kvalitet. En nära kontakt mellan grundläggande utbildning och forskning inom hela högskolan är också ett uttryck för den helhetssyn på högskoleutbildningen som är en av utgångspunkterna för högskolereformen. En skillnad i detta avseende mellan den traditionella universitetsutbildningen och utbildningen inom de utbildningslinjer som nu förts in i högskolan skulle bidra till att bevara

två kategorier eftergymnasial utbildning.

U 68:s uppdrag gällde den grundläggande utbildningen medan vårt uppdrag omfattar forskning och forskarutbildning inom högskolan. Mot denna bakgrund finns det skäl att närmare gå in på forskningsanknytningen sedd från forskningens och forskarutbildningens synpunkt.

Flertalet av de studerande som gått igenom utbildning vid universiteten och de hittillsvarande högskolorna är inte verksamma i forskning eller utvecklingsarbete. I sin yrkesverksamhet möter de emellertid i varierande utsträckning problem, som skulle kunna bearbetas vetenskapligt. Det kan vara frågor som rör den egna arbetsmiljön, yrkesrollen eller andra problem med anknytning till yrkesverksamheten. Genom den beredskap till vetenskapligt arbetssätt och vetenskapligt tänkande som de förvärvat i sin utbildning, har de särskilda förutsättningar att identifiera och återföra problem av detta slag till forskare inom eller utom högskolan. Personer som kommer från andra delar av utbildningssystemet har ofta saknat förberedelse för en sådan roll.

Inom några sektorer av samhället finns väl fungerande kanaler mellan yrkesliv och forskning. Det gäller främst sektorer där antalet yrkesverksamma med universitetsutbildning är och varit stort. Sektorer som har få eller inga yrkesverksamma med universitetsutbildning saknar ofta sådana kanaler.

Genom högskolereformen förs, som nämnts, en rad utbildningslinjer med starka band med yrkeslivet in i högskolan. Utbildningar där samspelet med forskning varit svagt eller obefintligt. Genom att bygga upp ett forskningssamband också för dessa utbildningslinjer, kan man skapa kanaler för återföring av relevanta problem från yrkeslivet till forskningen inom nya områden. Genom att de studerande under studietiden får träning i att identifiera och beskriva problem i för forskning och forskare relevanta termer, kan man lägga grunden för ett mer allsidigt val av forskningsobjekt inom – och utom – högskolan. Därigenom skapas också förutsättningar för en bredare inriktning av forskarutbildningen och för förnyelse och utveckling av den grundläggande utbildningen.

Statsmakterna har beslutat att all högskoleutbildning skall ha anknytning till forskning. I detta avsnitt har vi sökt klargöra innebörden av detta ställningstagande. Ett samspel mellan forskning och grundutbildning bör, enligt vår mening, utvecklas så att varje utbildningslinje vid varje högskoleort ges ett innehåll och bedrivs under sådana former att de studerande erhåller en vetenskaplig "beredskap". Utbildningens direkta kontakt med forskning kan komma till stånd bl. a. genom att lärare verksamma på grundutbildningsnivå själva bedriver forskning och/eller har goda möjligheter att följa forskningens utveckling inom sina områden. Slutligen bör man skapa kanaler mellan befintlig forskning och de utbildningslinjer inom den reformerade högskolan som har en stark yrkeslivsanknytning men som saknar fast forskningsorganisation. Åtgärder för att åstadkomma ett sådant samband ger möjligheter att föra in problem och erfarenheter från praktisk verksamhet till forskningen, som därigenom kan breddas och utsträckas till hittills inte uppmärksammade problemområden.

I det följande behandlas en rad olika åtgärder som syftar till att underlätta uppbyggnaden av ett forskningssamband för all grundläggande högskoleut-

bildning. Genom kombinationer av dessa åtgärder bör det vara möjligt att för varje utbildningslinje utveckla den form av anknytning till forskning som, med hänsyn till aktuella förutsättningar och behov, är mest ändamålsenlig. För vissa utbildningslinjer kan tyngdpunkten komma att läggas vid förändringar av utbildningens innehåll och verksamhetsformer, medan det för andra är mer angeläget att vidta åtgärder för att bygga upp en direkt forskningskontakt, bl. a. via lärarna och genom utveckling av utbildningsutbudet ovanför grundutbildningsnivån.

Det förberedelsearbete som såväl lokalt som regionalt och på central nivå, genomförts med anledning av högskolereformen har också inneburit planeringsarbete för att skapa anknytning till forskning för utbildningslinjer som saknat detta. Huvudansvaret för planeringsarbetet har i reformen lagts på regionstyrelserna. De regionala organisationskommittéerna har också i varierande utsträckning ägnat sig åt frågor rörande forskningsanknytning. Förberedelsearbetet för högskolereformen har emellertid varit så omfattande att man endast i begränsad utsträckning haft möjligheter att utarbeta konkreta förslag till åtgärder i fråga om den grundläggande utbildningens kontakt med forskning. Ytterligare inventering av behoven inom de skilda utbildningssektorerna samt detaljplanering av de insatser som krävs måste därför ske.

Såväl 1975 som 1977 års riksdagsbeslut om högskolereformen slår fast vikten av att ett samband utvecklas mellan all grundläggande högskoleutbildning och forskningen. Möjligheterna att på ett tillfredsställande sätt anknyta den grundläggande högskoleutbildningen till forskning inom och utanför högskolan är i sista hand beroende av de resurser som ställs till förfogande. Vi redovisar i kapitel 19 förslag om kraftiga resursförstärkningar, som knyter an till förslagen i kapitlen om rekrytering, breddat utbildningsutbud och samspel forskning – grundutbildning. Särskild uppmärksamhet bör vid fördelningen av medlen ägnas de utbildningar som bedrivs vid högskoleorter utan fast forskningsorganisation och där undervisningen till övervägande del meddelas av lärare som saknar forskarutbildning.

OMUS tar i sitt betänkande Musiken, människan och samhället upp frågan om anknytning mellan den grundläggande högskoleutbildningen inom musikområdet och det konstnärliga utvecklingsarbete som är av central betydelse för all konstnärlig utbildning. I vissa avseenden kan man se detta samspel som en parallell till det samspel som skall utvecklas mellan all grundläggande högskoleutbildning och forskningen. Enligt vår uppfattning är emellertid frågan om samspel mellan konstnärlig grundläggande utbildning och konstnärligt utvecklingsarbete av annan karaktär än frågan om ett samspel mellan dessa utbildningar och forskning inom relevanta områden. En anknytning av utbildningen till konstnärligt utvecklingsarbete kan inte ersätta utbildningens forskningsanknytning. Vi har mot denna bakgrund inte behandlat samspelet med det konstnärliga utvecklingsarbetet.

18.2 Utbildningens innehåll och verksamhetsformer

Principen om återkommande utbildning gavs stor vikt i högskolereformen. För att det skall vara möjligt för den enskilde att växla mellan studier och

yrkesverksamhet bör högskoleutbildningen kunna delas upp i etapper som var för sig bör vara yrkesförberedande. En konsekvens av detta kan bli att undervisningen, främst på de lägsta nivåerna, i mindre omfattning än hittills kommer att innehålla moment avseende teori- och metodkunskap. Den faktakunskap som skall förmedlas påverkas och förändras emellertid genom den fortlöpande utvecklingen, bl. a. på forskningens område. Uppgiften för grundutbildningen har därför alltmer inriktats mot att ge översiktlig kunskap samt beredskap att söka efter ytterligare information när så behövs. Den yrkesverksamhet för vilken vissa av de allmänna utbildningslinjerna förbereder de studerande, kräver också att utövaren har förutsättningar att utveckla sitt arbete i enlighet med forskningens framsteg. Detta gäller kanske främst utbildningar inom vårdsektorn och sektorn för teknisk yrkesutbildning. En betoning av momenten studieträning, kunskapsberedskap och metodskolning inom sådana utbildningar ger också en bättre yrkesförberedelse.

De direkt forskningsförberedande momenten kan dock ges endast begränsad omfattning i grundutbildningen, i synnerhet under de första terminerna. Ju högre grad av fördjupning man når i utbildningen, desto viktigare blir emellertid metod- och teorifrågorna, liksom träningen att själv bidra till kunskapsuppbyggandet. Vid planering av all utbildning är det viktigt att där så är möjligt ge dessa moment utrymme även på de lägsta nivåerna. Det faktum att ett stort antal studerande väljer att läsa endast enstaka kurser eller delar av hela utbildningslinjer gör det angeläget att sådana moment införs så tidigt som möjligt i utbildningen. Detta bör ske genom att man inom hela högskolan på alla nivåer i grundutbildningen, fullföljer det arbete som inletts med att föra in uppgifter av tillämpad karaktär, övnings-PM eller uppsatser. De studerande ges därigenom praktisk träning i grundläggande vetenskaplig metodik och får stifta bekantskap med vetenskapligt arbetssätt. Härigenom bidrar utbildningen till att skapa beredskap för framtida kontakt med vetenskaplig verksamhet. Omfattningen av dessa kursmoment bör relateras till utbildningsmål och utbildningsnivå. När det är fråga om fördjupningsstudier bör man överväga om uppgifterna kan hämtas från områden där forskning bedrivs, liksom om arbetet kan utföras vid, eller i nära kontakt med en forskningsinstitution inom eller utom högskolan. Den personliga kontakt med aktiv forskning under utbildningens slutskede som därvid skulle skapas, är av värde även för studerande som överväger att fortsätta till forskarutbildning.

Utbildningens innehåll och verksamhetsformer påverkas främst genom utbildnings- och kursplaner. Ansvaret för planering av den grundläggande högskoleutbildningen ligger på linjenämnderna. Vi anser att det är angeläget att personer som själva är aktivt verksamma i forskning inom berörda områden medverkar i planeringsarbetet och erinrar härvidlag om föredragandens uttalande rörande linjenämndernas sammansättning i prop. 1975:9

> "Vad gäller lärarinslaget i linjenämnd delar jag U 68-beredningens bedömning att lärare företrädesvis verksamma i forskning och forskarutbildning bör ingå, där en sådan ordning bedöms vara värdefull."

De geografiska avstånden behöver här inte spela någon avgörande roll. I det följande diskuteras lämpliga samarbetsformer för det fortlöpande utvecklingsarbetet, som t. ex. inrättandet av s. k. lärarlag.

Den av nämnden för socionomutbildning utförda översynen av socionomutbildningen innebär att grundutbildning i ämnet socialt arbete ges en utformning, som avses skapa förutsättningar för forskarutbildning, men också för förstärkt arbetsfältsanknytning. Man har eftersträvat ökad integration i utbildningen, såväl mellan teori och praktik som mellan olika teoretiska moment. Socionomerna avses i grundutbildningen ges tillräcklig förberedelse för att dels kunna ta del av forskningsresultat och kunna delta i verksamhetsanknutet forsknings- och utvecklingsarbete, dels kunna gå vidare till forskarutbildning. Utbildningen har planerats också för att öka möjligheterna till återkommande utbildning.

I en av organisationskommittén för Uppsala högskoleregion sammanställd rapport rörande de s. k. medellånga vårdyrkesutbildningarnas forskningsanknytning redovisas behov av omfattande förändringar av befintliga utbildnings- och kursplaner. De utbildningar som behandlas är bl. a. utbildning av arbetsterapeuter, laboratorieassistenter, sjukgymnaster, sjuksköterskor samt utbildning för social service och omvårdnad.

I avsikt att ge de studerande dels fördjupad ämneskunskap, dels behörighet till forskarutbildning diskuteras en modell för etappvis uppbyggd utbildning. Enligt denna skall den egentliga yrkesutbildningen, följd av yrkesverksamhet, kunna kompletteras med forskningsförberedande utbildning med inriktning mot ämnesteoretiska kunskaper samt forsknings- och utredningsmetodik. Samtidigt som denna utbildning är tänkt att ge möjligheter till forskarutbildning är den också av stor betydelse för den fortsatta yrkesfunktionen. I rapporten framhålls att modellen bör kunna anpassas även till andra liknande vårdyrkesutbildningar.

I utvecklingsarbetet med olika utbildningar kan en starkare forskningsförberedande inriktning ges i form av alternativkurser i grundutbildningen. Man har diskuterat möjligheten att för detta ändamål använda vissa kurser från forskarutbildningen. I de fall där utbildningens yrkesinriktning är stark måste åtgärder för en mer forskningsanknuten utbildning sannolikt vidtas på vidareutbildningsnivå. Den yrkeserfarenhet de studerande då i allmänhet har fått, är i detta sammanhang av särskild betydelse.

I det följande diskuteras även andra åtgärder för att ge de studerande inom grundutbildningen kännedom om den forskning som utförs på områden som berör ämnesområdet i fråga.

Enligt vår mening torde den utbildningsorganisation som trädde i kraft den 1 juli 1977 kräva att utbildnings- och kursplanerna för många utbildningslinjer som nu förs in i högskolan, ses över på det sätt som redovisats. Inledningsvis bör då, som nämnts, självständigt arbete kunna prövas även på lägre nivåer inom hela högskolan. Omfattningen av dessa delmoment måste givetvis relateras till de studerandes resp. de olika utbildningslinjernas särskilda förutsättningar. Värdet av sådana moment är beroende av att resurser kan avsättas för handledning och metodutbildning. Vid översynen av utbildnings- och kursplaner bör forskare vid institutioner med forskningsverksamhet med anknytning till den yrkesverksamhet för vilken utbildningen förbereder, kunna medverka med förslag till alternativa delkurser. Utbudet av enstaka kurser på de större högskoleorterna bör likaså utnyttjas för att ge grundutbildningen en större bredd.

U 68 diskuterade i sin tidigare nämnda debattskrift också inrättande av

s. k. "lärarlag". I sådana lärarlag skulle några av lärarna ha huvudansvaret dels för att utbildningen inriktas mot ämnesmässigt relevanta frågor och att använda metoder och uppnådda resultat bedöms efter forskningsmässigt tillfredsställande grunder, dels för att den pedagogiska uppläggningen svarar mot uppställda mål och de studerandes förutsättningar. Lärarlagens sammansättning bör kunna anpassas till de särskilda förutsättningar som gäller för varje utbildning. I vissa fall kan det sålunda vara lämpligt att studerande från forskarutbildningen ingår i lärarlagen. Gruppens "tyngdpunkt" kan t. ex. vara en lärare vid regionens universitet, som arbetar i nära kontakt med lärare vid de olika högskoleorterna. Idén om lärarlag har på försök omsatts i praktiken vid större universitetsinstitutioner. Denna form av "utbildningsledning" bör kunna erbjuda väsentliga fördelar när det gäller att förverkliga grundutbildningens kontakt med forskning.

Möjligheterna att utveckla ett forskningssamband för all grundläggande högskoleutbildning är beroende också av tillgång på ändamålsenliga läromedel. Genom att läromedlen fäster den studerandes uppmärksamhet på sådant som är av principiell eller metodmässig betydelse läggs grunden för den kunskapsberedskap och den metodskolning som bör eftersträvas. Det är naturligtvis viktigt att läromedlen är aktuella vad gäller den vetenskapliga utvecklingen och åtgärder bör vidtas för en fortlöpande förnyelse. Det kan inte vara ett förstahandsintresse att på alla nivåer ständigt föra in de senaste rönen eller den senaste metodutvecklingen inom forskningen.

Ett av delmålen när det gäller forskningssambandet är, som nämnts, metodskolningen. Lärarens uppgift är därvid i betydande utsträckning att stimulera de studerande att identifiera problem och pröva metoder för deras lösning. Härigenom kan de studerande ges insyn i vetenskapligt arbetssätt och praktisk träning i problemlösning. Tillgängliga läromedel kan också, liksom hittills, i viss utsträckning kompletteras med material som utarbetats i samverkan med de studerande i anslutning till undervisningen. Vidare bör de metoder som utarbetats i samband med distansundervisning kunna komma till användning när det gäller att förmedla moment, som ingår i forskarutbildningen, till grundläggande högskoleutbildning vid enheter utan fast organisation för forskning och forskarutbildning.

En strävan i all grundläggande utbildning bör vara att ge de studerande kännedom om den huvudsakliga inriktningen av den forskning som utförs på områden som berör ämnesområdet i fråga. Detta kan ske bl. a. genom anlitande av gästföreläsare. Syftet med sådana föreläsningar bör vara i första hand att de studerande orienteras om de arbetssätt och metoder med vilka forskningsresultat vunnits. Som föreläsare bör engageras aktiva forskare inom högskolan eller från andra forskningsinstitutioner. På detta sätt ges de studerande större insikt i villkoren för vetenskaplig verksamhet liksom ökad förståelse för vikten av att fortlöpande hålla sig informerad i dessa frågor. Föreläsningarna bör, där så är praktiskt möjligt, kunna kompletteras med studiebesök vid forskningsinstitutioner eller liknande.

Påståendet att "den viktigaste formen för all forskningsanknytning är att läsa böcker" måste givetvis ses som en något tillspetsad formulering. Tillgången till vetenskaplig litteratur och vetenskapliga tidskrifter är emellertid en viktig förutsättning för att såväl lärare som studerande skall kunna hålla sig informerade om utvecklingen på olika områden.

Förverkligandet av ett samspel mellan forskning och grundläggande högskoleutbildning medför ökade krav på de vetenskapliga biblioteken. Frågor om ett centralt organ för vissa gemensamma funktioner inom biblioteksverksamheten utreds f. n. av biblioteks- och dokumentationssamverkanskommittén (BIDOK, U 1975:06). Arbetet rör planering och samordning av de vetenskapliga bibliotekens verksamhet, bibliografisk information och dokumentation samt driften av det datorbaserade informationssystemet LIBRIS. I fråga om de ytterligare arbetsuppgifter som bör åligga ett centralt biblioteksorgan bör de sakkunniga, enligt direktiven, utgå från att UHÄ skall ha det ansvar för anslagsframställningar m. m. beträffande de vetenskapliga biblioteken inom högskolan, som tidigare åvilat UKÄ. Utredningen arbetar i nära kontakt med bl. a. statens råd för vetenskaplig information och dokumentation (SINFDOK) och beräknar slutföra sitt uppdrag under innevarande år.

18.3 Högskolelärarna

18.3.1 *Bakgrund*

Genom högskolereformen sammanförs utbildningar av starkt varierande karaktär vad gäller lärarkårens sammansättning. Inom den hittillsvarande universitetssektorn finns ca 3 700 lärartjänster, för vilka genomgången forskarutbildning är behörighetskrav. Härtill kommer ungefär lika många tjänster som assistent, amanuens och universitetsadjunkt. Inom de utbildningslinjer, som genom högskolereformen förs in i högskolan, finns ca 3 000 lärare, av vilka ca 2 000 saknar högskoleutbildning i äldre, inskränkt bemärkelse. Dessa utbildningslinjer svarar mot ca 45 000 av högskolans utbildningsplatser. Av följande sammanställning framgår andelen lärare av skilda kategorier, med minst halvtidstjänstgöring, inom de fem utbildningssektorerna, om hänsyn tas endast till de utbildningslinjer som hittills inte räknats till högskolan.

Tabell 18.1 Lärarkåren vid utbildningslinjer som genom reformen förts in i högskolan

Lärarkategori	Procent av totala antalet lärare inom sektorn				
	Teknik	AES	Vård	Undervisning	Information o. kultur
Forskarutbildning	10	34	3	16	4
Grundläggande utbildning vid universitet	56	49	6	33	9
Annan utbildning	34	17	91	51	87
Summa	100	100	100	100	100
(Totalt antal)	(127)	(169)	(893)	(1 655)	(329)

Anm.: Sammanställningen bygger på en av FUN vintern 1976/77 genomförd enkät och avser förhållandena HT 1976. Av berörda läroanstalter besvarade 96 procent enkäten.

Den nya högskolan kan sålunda, med avseende på lärarnas utbildning, delas in i två klart åtskilda delar. Å ena sidan finns det hittillsvarande universitetsområdet där en dominerande del av undervisningsvolymen utförs av eller under ledning av lärare, som själva gått igenom forskarutbildning. Å andra sidan finns en rad utbildningslinjer, främst inom sektorn för vård-, undervisnings- samt informations- och kulturyrken, där undervisningen till stor del meddelas av lärare, som inte har högskoleutbildning i äldre bemärkelse.

Våren 1977 tillkallade utbildningsministern sakkunniga att se över vissa tjänsteorganisatoriska frågor inom högskolan m. m. med utgångspunkt i högskolereformen.

Vid en diskussion av den grundläggande högskoleutbildningens forskningsanknytning och kontakter med forskningen i övrigt med utgångspunkt i lärarnas uppgifter, är de i det föregående redovisade förhållandena av stor betydelse. Såväl när det gäller att förverkliga forskningsanknytningen i betydelsen studieträning, kunskapsberedskap och metodträning, som när det gäller annan kontakt med forskning, påverkas valet av åtgärder i hög grad av lärarnas utbildning och erfarenheter. De problem som kan finnas och de åtgärder som kan bli aktuella inom t. ex. utbildningslinjen för social service och omvårdnad måste bl. a. mot bakgrund av lärarkårens sammansättning vara av helt annan karaktär än inom t. ex. ekonomlinjen.

18.3.2 *Fort- och vidareutbildning av lärare*

Som tidigare understrukits spelar lärarna en avgörande roll för möjligheterna att realisera de mål som formulerats för den grundläggande utbildningens anknytning till forskning. I föregående avsnitt redovisades förslag rörande utveckling av utbildnings- och kursplaner samt läromedel. Värdet av detta utvecklingsarbete är avhängigt lärarnas möjligheter att motsvara de krav som ställs. Det är således angeläget att de i utbildningen engagerade lärarna ges möjligheter till kontinuerlig fort- och vidareutbildning.

I UHÄ:s regi pågår sedan några år, i begränsad skala, pedagogisk och ämnesmetodisk utbildning av lärare inom högskolan. Dessa kurser har vänt sig till lärare inom dåvarande UKÄ:s ansvarsområde. Det är givetvis angeläget att man inom ramen för detta fortbildningsprogram tar till vara möjligheterna att förbättra också de hittillsvarande universitetslärarnas förutsättningar att förverkliga grundutbildningens forskningsanknytning.

De utbildningslinjer som genom reformen förts in i högskolan är, som nämnts, i betydande utsträckning starkt yrkesinriktade. Undervisningen bedrivs på vissa områden så gott som uteslutande av lärare med annan utbildning än traditionell högskoleutbildning. Man kan inte räkna med att lärare som i sin egen utbildning mött mycket litet av forskningsanknytning, på ett tillfredsställande sätt skall kunna förmedla sådan anknytning till sina elever, detta oberoende av utbildnings- och kursplanernas utformning. Skall utbildningsplane- och läromedelsarbetet ge önskat resultat, krävs att lärarna inom berörda utbildningslinjer erbjuds fortbildning, som syftar till att ämnesmässigt och metodiskt ge dem förutsättningar att meddela undervisning i de nya utbildnings- och kursplanernas anda.

Vi förordar mot denna bakgrund att UHÄ ges i uppdrag, att inom ramen

för forsknings- och utvecklingsarbetet rörande högskoleutbildningen, planera och genomföra ett program för fortbildning av det slag som här antytts. Detta utbildningsutbud bör rikta sig i första hand till lärare inom de linjer inom sektorerna vård, undervisning samt kultur- och information, som fått sin utbildning utanför universiteten (motsv.). Denna fortbildning måste givetvis anpassas till såväl de skilda utbildningslinjerna som till det utbildningsplanearbete, som sker parallellt. Med hänsyn härtill kan det vara ändamålsenligt att i en del fall överlåta ansvar för genomförande av fortbildningen till regionstyrelserna, som har ansvar för den grundläggande högskoleutbildningens forskningsanknytning på orter utan fast forskningsorganisation. Regionstyrelserna bör även, efter samråd med UHÄ, inom ramen för de medel för forskningsanknytning som styrelserna disponerar, själva kunna initiera och genomföra fortbildningskurser av här avsett slag.

Ett brett upplagt program för fort- och vidareutbildning medför höga kostnader om utbildningen skall ske på betald arbetstid. Även några av de övriga åtgärder som föreslås för att förverkliga 1975 års riksdagsbeslut är relativt kostnadskrävande. Man kan inte räkna med att det kommer att bli möjligt att genomföra alla dessa åtgärder samtidigt.

18.3.3 *Lärarnas möjligheter att bedriva och följa forskning*

Lärarnas fortbildning och på sikt utveckling av lärarutbildningen inom berörda områden tillsammans med utveckling av utbildnings- och kursplaner, läromedel samt verksamhetsformerna inom utbildningen torde vara några av de viktigaste åtgärderna för att förverkliga den grundläggande högskoleutbildningens samband med forskning. Utbildningsutskottets uttalande med anledning av prop. 1975:9 innebar emellertid att såvitt möjligt alla lärare inom högskolan skall ha anknytning till forskning. Med anledning härav finns det skäl att pröva vilka möjligheter som kan finnas att bereda alla lärare i den grundläggande utbildningen möjligheter att följa, bedriva eller på annat sätt ha kontakt med forskning. Förutsättningarna att förverkliga detta riksdagsbeslut växlar beroende bl. a. på lärarnas utbildningsbakgrund.

Lärare med forskarutbildning

Lärare med forskarutbildning återfinns huvudsakligen inom den hittillsvarande universitetssektorn och utgörs, vad gäller lärare avsedda främst för grundläggande utbildning, av universitetslektorer samt därutöver vissa lektorer inom lärarutbildningsområdet. Högskolereformen innebär att dessa två lärarkategorier skall likställas. Flertalet universitetslektorer är verksamma på orter med fast organisation för forskning och forskarutbildning. I det följande redovisas vissa kompletterande förslag, som avser bl. a. universitetslektorer verksamma på övriga orter.

Den bästa grunden för en effektiv forskningsanknytning via lärarna utgörs av att dessa antingen själva är verksamma inom forskning och/eller har goda möjligheter att följa forskningens utveckling. Detta förutsätter dels tillgång till bibliotek, laboratorier etc., men också att tjänstgöringsförhål-

landena är sådana att de medger såväl undervisning som forskning/forskningskontakt. Universitetslärarnas fackliga organisationer har länge hävdat, att universitetslektorernas undervisningsskyldighet är alltför omfattande för att det skall vara möjligt för den enskilde läraren att följa och än mindre bedriva forskning. Man har därför förhandlingsvägen tagit upp frågan om minskning av undervisningsskyldigheten för universitetslektorerna och därvid föreslagit att denna inte skall omfatta mer än 264 timmar per läsår.

En sänkning av undervisningsskyldigheten är enligt vår bedömning en viktig väg när det gäller att ge alla universitetslektorer förbättrad anknytning till forskning. Med hänsyn till den roll lärarna spelar när det gäller att förverkliga den grundläggande högskoleutbildningens forskningsanknytning, är en sänkning av den del av tjänstgöringsskyldigheten som är bunden i undervisningstimmar väl motiverad. En jämförelse med andra länder visar att forskning där betraktas som ett naturligt inslag i verksamheten för motsvarande tjänstekategori och att undervisningsskyldigheten för universitetslektorerna ligger högt i Sverige. I ett längre perspektiv bör ett väsentligt utrymme för forskning för samtliga innehavare av den föreslagna tjänsten som docent vara målsättningen. Det är också uppenbart, att beslutet i slutet av 1950-talet att införa en tjänstekategori med primärt ansvar för den grundläggande utbildningen inneburit stora vinster, inte minst för den kvalitativa utvecklingen av utbildningsutbudet inom universiteten. 1960-talets snabba expansion av universitet och högskolor möjliggjordes i hög grad genom förekomsten av denna tjänstetyp. Det är enligt vår mening utomordentligt viktigt, att bevara och stärka en tjänstetyp avsedd och med ansvar för undervisning inom den grundläggande utbildningen. Det står vidare klart att den förnyelse av utbildningen inom hela högskolan som våra förslag förutsätter, kommer att ställa mycket stora krav på lärarnas insatser. Det gäller här främst pedagogisk forskning och utvecklingsarbete rörande forskningsförberedande inslag i alla utbildningslinjer, överbryggande kurser och sneddningskurser samt fortsatt högskoleutbildning inom olika områden.

Det förslag till reformerad tjänsteorganisation som redovisas i kapitel 16 innebär att de nuvarande docent- och universitetslektorstjänsterna förs samman till en ny tjänstetyp, benämnd docent. Den föreslagna tjänsten motsvarar närmast den nuvarande universitetslektorstjänsten och är avsedd i första hand för undervisning inom den grundläggande utbildningen. Vid behandlingen av förslaget har vi övervägt att använda en del av de resurser för forskning som frigörs vid indragningen av de nuvarande docenttjänsterna till en generell minskning av undervisningsskyldigheten för innehavare av den nya tjänsten. En sådan fördelning av de resurser för forskning som nu är knutna till docenttjänsterna skulle sannolikt medföra dels en minskning av forskningsvolymen, dels att den forskning som utförs blir av annan typ och inriktning än den som nu bedrivs inom ramen för docenttjänsterna. Detta är, enligt vår uppfattning, en inte godtagbar konsekvens av den föreslagna reformen. Mot denna bakgrund är det inte ändamålsenligt att lösa frågan om en generell begränsning av undervisningsskyldigheten genom omfördelning av de resurser för forskning som nu är knutna till docenttjänsterna.

Vi har i stället valt en lösning som innebär att innehavare av den nya docenttjänsten ges möjlighet till forskning. Därigenom undviks en splittring

av de tillgängliga resurserna samtidigt som kraven på kontinuitet och kvalitet i forskningen kan tillgodoses. Innehavare av den nya tjänstetypen, som är placerade på högskoleorter utan fasta forskningsresurser, ges samma möjligheter att bedriva forskning inom ramen för sin tjänst som innehavare som är placerade på universitetsorterna. Vi vill i detta sammanhang också erinra om de möjligheter som finns också för dessa lärare till ämnesmetodisk forskning inom ramen för det pedagogiska utvecklingsarbetet.

Det nämnda riksdagsbeslutet måste emellertid anses innebära att alla universitetslärare skall ges förbättrade möjligheter att följa forskning inom sitt område. Vi har i det föregående konstaterat att en sänkning av undervisningsskyldigheten för universitetslektorerna är väl motiverad och utgör ett väsentligt inslag i åtgärderna att förbättra den grundläggande utbildningens kvalitet. Med begränsade resurser har vi att väga olika behov mot varandra. Vi har därvid inte funnit det möjligt att i dagens läge möta behovet av en generell sänkning av undervisningsskyldigheten annat än i begränsad utsträckning. En minskning med mindre än 36 timmar bör dock inte komma i fråga. Vi räknar i våra överväganden med detta alternativ.

En begränsning av universitetslektorernas (motsv.) undervisningsskyldighet bör vara ett verksamt medel att förbättra deras kontakt med forskningen oavsett stationeringsort. I anslutning till högskolereformen har särskilda åtgärder vidtagits för att även på andra sätt stärka kontakterna med forskning bl. a. för universitetslektorer verksamma på orter utan fast forskningsorganisation. Sålunda disponerar regionstyrelserna medel avsedda dels för begränsade forskningsprojekt förlagda till sådana orter, dels för kostnader i samband med resor m. m. som krävs för löpande kontakt med forskande institutioner. Samtliga behöriga innehavare av tjänster för vilka doktorsexamen (motsv.) är behörighetskrav, ingår dessutom i fakultetskollegium. Ytterligare åtgärder specifikt riktade mot lärare med forskarutbildning bör baseras på de erfarenheter som erhålls av hittills genomfört och pågående utvecklingsarbete samt av föreslagna åtgärder.

Förutsättningarna att följa forskning varierar emellertid mellan undervisningsorterna. Universitetslektor, som är verksam på en institution med flera lärare inom ämnet, har således ofta möjligheter att ämnes- och tidsmässigt koncentrera sin undervisning. En lärare som är verksam vid en högskola där han/hon är ensam ansvarig för all undervisning i ämnet, har som regel begränsade möjligheter att vidta sådana åtgärder och därför en mer betungande arbetssituation. Dessa förhållanden bör särskilt uppmärksammas, då insatserna för förbättrad kontakt med forskningen syftar till reella förbättringar för alla universitetslektorer.

Icke forskarutbildade lärare

Frågan om att skapa meningsfull anknytning till forskning för lärare, som själva inte gått igenom forskarutbildning, rymmer väsentligt större problem än dem som redovisats för universitetslektorer (motsv.). Det gäller därvid såväl att finna ändamålsenliga former som att identifiera forskning som är relevant för dessa lärare med hänsyn till utbildningens inriktning.

Antalet lärare i denna grupp uppgår, som visats i tabell 18.1, till drygt 2 000 inom de utbildningslinjer som genom reformen förts in i högskolan. Nära hälften av dessa är verksamma på orter som saknar fasta resurser för forskning och forskarutbildning. Härtill kommer ca 125 tjänster som universitetsadjunkt inom dåvarande UKÄ:s förvaltningsområde. De innehavare av ca 250 extra tjänster och ca 200 ordinarie tjänster som universitetslektor, som saknar formell behörighet, dvs. inte har avlagt doktorsgrad eller doktorsexamen, behandlas inte i detta sammanhang. Deras möjligheter till kontakt med forskningen bör tillgodoses genom åtgärder av det slag som redovisats i det föregående.

Det är inte realistiskt att räkna med att de lärare som saknar forskarutbildning normalt kommer att kunna beredas tillfälle till kontakt med aktiv forskning genom medverkan i projekt. Som påpekats inledningsvis, finns emellertid inom många av de utbildningslinjer det här är fråga om en stark anknytning till och återkoppling från yrkeslivet inom berörd sektor. De som är verksamma inom dessa utbildningslinjer bör därför kunna spela en viktig roll när det gäller att identifiera problem lämpliga för en vetenskaplig bearbetning. Parallellt med att den grundläggande högskoleutbildningens anknytning till forskning förverkligas genom åtgärder av det slag som föreslagits i avsnitt 18.2, bör förutsättningarna för dessa lärares medverkan vid identifiering, planering och genomförande av projekt förbättras. Särskilt när det gäller forskningsprojekt som förläggs till orter, som saknar fast organisation för forskning och forskarutbildning, är det viktigt att välja en sådan inriktning och uppläggning av projekten, att medverkan även av högskolelärare som själva saknar forskarutbildning underlättas. Kostnaderna för sådan medverkan bör givetvis bestridas inom ramen för de medel som står till förfogande för projektet.

Vi har i kapitel 15 föreslagit att projektanknutna referensgrupper skall kunna skapas för att underlätta kontakterna mellan högskolans forskning och skilda delar av samhällslivet i övrigt. Man bör i dessa referensgrupper ta till vara den kompetens och erfarenhet som finns hos många av de lärare som är verksamma inom utbildningslinjer, som nu förts in i högskolan. Lärarnas medverkan i dessa grupper kan vara ett sätt att stärka deras kontakt med forskning.

Från bl. a. matematisk-naturvetenskapliga fakulteten i Uppsala har förts fram förslag om, att alla högskolelärare inom en region skall ges administrativ anknytning till närmast berörd institution med fasta resurser för forskning. Förslaget innebär att varje lärare sätts upp på en eller flera institutioners utsändningslistor. På detta sätt kan de löpande tillställas information om institutionens verksamhet i fråga om såväl den grundläggande utbildningen som forskning och forskarutbildning. Vidare skulle alla till en institution knutna lärare ges möjlighet att delta i seminarier, planeringsdagar etc., i den mån de kan beredas plats. Förslaget bör, enligt vår mening, kunna prövas som en väg att förverkliga alla högskolelärares kontakt med forskning. Kostnader för resor m. m. som kan erfordras bör bestridas från det anslag regionstyrelserna disponerar för den grundläggande högskoleutbildningens forskningsanknytning.

18.4 Planering och ledning av grundläggande högskoleutbildning

Genom högskolereformen förändras planerings- och ledningsorganisationen för den grundläggande högskoleutbildningen på ett genomgripande sätt. Ett framträdande drag i reformen är att inom de planerande och ledande organen på alla nivåer skapa garantier för ett samspel mellan forskning och grundläggande utbildning. I organ som har ansvar för grundutbildningen ingår därför företrädare för forskning, som kan vara relevant för utbildningen.

I avsnitt 18.2 och kapitel 16 diskuteras dels medverkan av lärare aktiva inom verksamhetsområdet forskning/forskarutbildning i studieplanearbetet, dels möjlighet för dessa lärare att mer aktivt delta i undervisningen inom den grundläggande utbildningen.

De förändringar som genomförts inom ramen för det övergripande reformarbetet kan ännu inte värderas. Man bör räkna med att den nya planerings- och ledningsorganisationen under ett inledningsskede kan ha svårt att helt uppfylla alla de förväntningar som är knutna till den. I avvaktan på att erfarenheter vinns bör man inte nu föra fram förslag om förändringar i denna organisation. Det är emellertid viktigt att redan från början noga följa och värdera utvecklingen med utgångspunkt bl. a. i de uppställda målen i fråga om forskningsanknytning och annan kontakt med forskning. Ansvariga myndigheter bör vid behov lägga fram de förslag till förändringar som kan erfordras.

18.5 Förekomst av relevant forskning

Ett samspel mellan å ena sidan grundläggande utbildning och lärarna inom denna samt å den andra aktiv forskning, förutsätter att det bedrivs forskning, som är relevant med hänsyn till utbildningens mål och yrkesinriktning. När det gäller att i utbildningen föra in kännedom om och förståelse för attityder och arbetssätt, som i väsentliga delar är gemensamma för all vetenskaplig verksamhet, är kraven på forskningens relevans jämförelsevis lätta att tillgodose. Däremot, när det gäller högskolelärarnas kontakt med forskning, som behandlas i avsnitt 18.3, är det fråga om ett samspel med aktiv forskning, som bör ha omedelbar relevans för den utbildning läraren medverkar i.

Inom det hittillsvarande universitetsområdet, som är uppbyggt kring disciplinorienterade institutioner för forskning och utbildning, har detta samspel alltid varit naturligt och enkelt att förverkliga. Praktiskt taget alla lärare vid en sådan institution är eller har varit aktiva forskare. Yrkesinriktningen av den enskilda institutionens kurser har varit vag. För många av de utbildningslinjer som nu förts in i högskolan är situationen emellertid en annan. I avsnitt 18.3 visas att flertalet lärare inom dessa utbildningslinjer saknar erfarenhet av forskning och i många fall bedrivs inom högskolan ingen forskning som är av betydelse för den yrkesverksamhet utbildningen förbereder för. Härtill kommer de hinder för en nära och fortlöpande kontakt, som utgörs av geografiska avstånd.

I ett föregående avsnitt har betonats att forskningsanknytning av den grundläggande högskoleutbildningen på sikt kan främja utvecklingen av forskning inom nya områden. En sådan utveckling är av betydelse inte bara för den grundläggande utbildningen utan även – och kanske främst – som ett led i breddningen av forskningsverksamheten inom högskolan. Utvecklingen av en forskningsorganisation för socialt arbete är ett belysande exempel i detta sammanhang.

Den planerings- och ledningsorganisation för verksamhetsområdet forskning och forskarutbildning inom högskolan, som föreslås i kapitel 17, förbättrar förutsättningarna för såväl samhällets som högskolans organ att fördela resurser till utveckling av forskning inom områden som hittills förbisetts. En redovisning av högskolans forskning och forskarutbildning i problemområden, fastställda med utgångspunkt i behovet av underlag för politiska prioriteringar, blir härvid ett av de främsta instrumenten.

Även i de fall högskolans forskning motsvarar kraven på relevans, kan geografiska avstånd utgöra hinder för att det önskade samspelet skall komma till stånd. När det gäller utveckling av utbildningens innehåll och verksamhetsformer är dessa hinder möjliga att forcera, men vid strävandena att etablera mer direkt kontakt – deltagande i forskningsprojekt m. m. – kan forskningens lokalisering vara avgörande.

I samband med högskolereformen uttalade statsmakterna entydigt, att det inte är aktuellt att sprida fasta resurser för forskning till ytterligare orter. Däremot förutsågs att vissa typer av projekt skulle kunna förläggas till högskoleenheter utan sådana resurser. Medel för detta ändamål disponeras av regionstyrelserna. Man bör emellertid räkna med, att den för en viss grundläggande högskoleutbildning relevanta forskningen, i den mån den förekommer, ofta kan vara förlagd till annan ort än den där utbildningen meddelas. Forskningsorganisationen och forskningens inriktning kan inte ens vid de största högskoleenheterna vara heltäckande. I kapitel 14 diskuteras, om inte redan den nuvarande uppsplittringen av forskningsresurserna inom t. ex. de filosofiska fakulteterna på fem till stora delar enhetligt uppbyggda enheter, har negativa konsekvenser för forskning och forskarutbildning. När det gäller forskning, som initieras inom områden av betydelse för sådan grundläggande högskoleutbildning som f. n. saknar anknytning till högskolans forskningsorganisation, ligger det i sakens natur att denna i ett inledningsskede, vad gäller eventuella fasta resurser, måste koncentreras.

Åtgärder för att överbrygga de geografiska hindren för kontakt med relevant forskning har vidtagits i samband med högskolereformen. Sålunda förutsätts regionstyrelserna kunna bestrida kostnader för resor m. m., som erfordras för att förverkliga den eftersträvade kontakten.

18.6 Fortsatt högskoleutbildning

En grundtanke i reformeringen av det svenska utbildningsväsendet under de senaste decennierna har varit att eliminera s. k. återvändsgränder, dvs. valet av utbildning på en nivå i utbildningssystemet skall inte avgöra individens framtida möjligheter att komma vidare till närmast högre nivå.

Högskolereformen innebär att denna princip förverkligas vad gäller övergången mellan grundläggande och fortsatt högskoleutbildning.

Möjligheterna att bygga på universitetsutbildning eller annan eftergymnasial utbildning, som från den 1 juli 1977 hänförs till högskolan, har i allt väsentligt varit begränsade till forskarutbildning inom ett relativt stort antal ämnesområden vid universiteten och vissa högskolor. I realiteten har denna utbildning varit förbehållen dem som gått igenom grundläggande högskoleutbildning inom universitetssektorn. För flertalet övriga studerande har möjligheterna till antagning till forskarutbildning utan mycket omfattande kompletteringar varit praktiskt taget obefintliga. Några alternativ till forskarutbildning har i flertalet fall inte funnits.

I kapitel 12 diskuteras en vidgning av det utbildningsutbud som bygger på grundläggande högskoleutbildning. Motiven härför är att dels bättre anpassa användningen av de materiella och personella resurser som nu utnyttjas för forskarutbildning till samhällets behov av välutbildad arbetskraft, dels ta till vara den kompetens som finns inom högskolan där behov av fortsatt högskoleutbildning finns.

I tanken på all grundläggande högskoleutbildnings kontakt med forskning, ligger också en önskan att genom insatser på en rad områden skapa realistiska möjligheter för studerande på alla allmänna utbildningslinjer att gå vidare till forskarutbildning i traditionell mening eller till annan fortsatt högskoleutbildning.

Genom de i kapitel 12 redovisade förslagen bör goda förutsättningar skapas för utveckling av fortsatt högskoleutbildning inom områden där så bedöms erforderligt. Den ena aspekten av den likställdhetssträvan som ligger i forskningsanknytningsbegreppet skulle därigenom tillgodoses.

När det gäller övergång till forskarutbildning i traditionell mening för studerande, som kommer från de utbildningslinjer som nu förts in i högskolan, är de behörighetsregler som föreslagits i kapitel 11 av betydelse. Förslaget innebär i denna del i korthet att varje studerande, som gått igenom lägst tvåårig utbildningslinje inom högskolan, har allmän behörighet för tillträde till forskarutbildning. Enligt vad som föreslås i kapitel 12 bör denna generella behörighetsregel gälla också för annan fortsatt högskoleutbildning. Härtill kommer krav på särskilda förkunskaper som fastställs för varje utbildning eller ämne separat, med utgångspunkt i utbildningens krav. Vid ett förverkligande av detta förslag uppnår man samma formella likställdhet mellan utbildningslinjerna inom högskolan, som gäller för gymansieskolans linjer när det gäller övergång till närmast efterföljande nivå i utbildningssystemet.

I realiteten begränsas naturligtvis ändå den studerandes valfrihet av de varierande krav på kompletterande utbildning som blir en följd av bestämmelserna om särskilda förkunskaper. Man får sålunda räkna med, att det kommer att krävas relativt omfattande kompletterande utbildning för en person, som t. ex. efter tvåårig utbildning inom vårdsektorn vill söka sig till forskarutbildning inom det biologiska området. Man kan emellertid utgå från, att de personer som på detta sätt söker sig vidare i utbildningssystemet är starkt motiverade att forstätta sin utbildning. Normalt kommer de att ha en relativt lång period av yrkesverksamhet mellan grundutbildning och ansökan till forskarutbildning. Inom denna yrkesverksamhet kan de ha för-

värvat delar av de förkunskaper som krävs för behörighet. Som framhållits i kapitel 11 är det emellertid en central uppgift för högskolan att anordna den överbryggande utbildning som kan erfordras.

Den grundläggande högskoleutbildningens kontakt med forskning är i detta sammanhang av utomordentligt stor vikt. Genom den studieträning, den beredskap att söka och inhämta ny kunskap och den metodskolning en studerande förvärvar under sin grundutbildning, läggs grunden till de självstudier och den kompletterande utbildning som krävs för att gå vidare till forskarutbildning.

Om möjligheten att gå vidare till forskarutbildning skall bli en realitet för alla som gått igenom en lägst tvåårig utbildningslinje, fordras emellertid även andra åtgärder inom den grundläggande utbildningen och den fortsatta högskoleutbildningen. Det är sålunda viktigt att de särskilda förkunskapskraven ges en utformning, som främjar en breddad rekrytering samtidigt som man bibehåller utbildningsnivån.

Utbudet av enstaka kurser inom den grundläggande utbildningen bör planeras så att det tillgodoser behoven av utbildning för dem som behöver komplettera sina förkunskaper i ett eller flera ämnen. Även om detta kursutbud skall tillgodose i första hand behoven av fort- och vidareutbildning, måste man också beakta behovet av överbryggande utbildning för dem, som önskar gå vidare till fortsatt högskoleutbildning.

Vid planering av sådan fortsatt högskoleutbildning, som ansluter till utbildningslinjer, som nu förts in i högskolan, bör man på samma sätt ta hänsyn till behoven av överbryggande utbildning och sneddningskurser avsedda för studerande, som avser att gå vidare till forskarutbildning. För vissa studerande, som gått igenom någon av de kortare utbildningslinjerna inom högskolan, kan sådana kurser vara mer ändamålsenliga som förberedelse för forskarutbildning än enstaka kurser inom ramen för universitetens mer traditionella utbildningsutbud.

19 Resurser

I utredningsarbetets inledningsskede ålade vi oss själva restriktionen att inte söka lösningar på de problem vi fått i uppdrag att behandla genom förslag om omfattande resurstillskott. Vi försökte i stället utarbeta principmodeller för lösning av de olika frågorna, som skulle kunna förverkligas inom en i huvudsak oförändrad kostnadsram. Vid detaljutformningen av de slutliga förslagen med utgångspunkt i principmodellerna har det givetvis inte varit möjligt och inte heller önskvärt att upprätthålla denna ambitionsnivå. Vi har emellertid sökt hålla isär kostnadsökningar vid oförändrad ambitionsnivå och kostnader för standardhöjande åtgärder. Därvid har hela kostnaden för en ny uppgift eller ett nytt åtagande definierats som systemnödvändig.

De krav på resursförstärkningar som redovisas i det följande omfattar totalt något över 120 milj. kr. fördelade huvudsakligen på tre budgetår. Ställt i relation till det resurstillskott – exklusive kompensation för inträffade löne- och prisökningar – forskningen och forskarutbildningen inom högskolan fått årligen under 1970-talet kan detta belopp synas högt. Ställt i relation till samhällets totala satsning på FoU och till forskningens betydelse som pådrivande faktor i samhällsutvecklingen ser vi det föreslagna resurstillskottet som inte bara nödvändigt utan också realistiskt.

FoU-utgifternas andel av bruttonationalprodukten i Sverige har under 1960- och 1970-talen legat på en lägre nivå än i flera jämförbara industriländer (se bilaga 5, figur 1). Under denna period har också avancerad teknologi varit ett av svensk industris främsta konkurrensmedel på den internationella marknaden. Det finns många tecken som tyder på, att det relativa försteg framför konkurrentländer som svenska företag åtnjutit på grund av överlägset teknologiskt kunnande successivt gått förlorat. Även om sambandet inte är helt entydigt finns det exempel på företag, som satsat jämförelsevis kraftigt på FoU och som kunnat bevara eller stärka sin konkurrenskraft. Det är vår övertygelse att en fortsatt satsning på avancerade produkter och en hög teknologisk nivå är en förutsättning för en positiv samhällsutveckling. Bedömningen av behovet av FoU blir därmed ett ställningstagande i ett betydligt vidare sammanhang.

Omfattningen av de medel som budgetåret 1976/77 anvisats över statsbudgeten till FoU fördelade på skilda ändamål redovisas i bilaga 5, tabell 1. Totalt beräknas dessa medel omfatta 3 600 milj. kr. Fördelningen mellan samhällssektorerna är dock ojämn. För FoU rörande arbetsmarknadsåtgärder inkl. regional utveckling och planering anvisades sammanlagt 13 milj. kr.

och för FoU rörande jordbruk och skogsbruk m. m. sammanlagt ca 350 milj. kr. Dessa belopp kan jämföras med anslagen samma budgetår över resp. arbetsmarknadsdepartementets och jordbruksdepartementets huvudtitlar, vilka totalt omfattade 6 011 milj. kr. och 4 352 milj. kr.

Tillgänglig FoU-statistik visar att forskningsresurserna och den vetenskapligt utbildade arbetskraften är mycket ojämnt fördelad också i samhället i övrigt. Näringslivets FoU-satsningar är i hög grad koncentrerade till ett litet antal stora företag inom några få branscher. Små och medelstora företag har en mycket liten andel av den totala FoU-volymen. Utanför näringslivet är FoU-insatserna blygsamma. Också organisationer, som genom beslut av regering och riksdag ålagts betydelsefulla funktioner i samhällsarbetet, har ofta små FoU-resurser och sällan kompetens för FoU-insatser. Hit hör fackliga och ideella organisationer, folkbildningsorganisationerna m. fl. Åtgärder har vidtagits för att förbättra förutsättningarna att utnyttja forskning och forskningsresultat för dem som av ekonomiska eller personella skäl saknat denna möjlighet. Tillkomsten av STU år 1968 och av delegationen för folkrörelseforskning år 1975 är exempel på åtgärder av detta slag.

Vi har med denna korta bakgrundsteckning sökt belysa behoven av väsentligt ökade insatser för FoU inom många grenar av samhällslivet. Sådana insatser krävs för utveckling och stärkt konkurrenskraft inom näringslivet och som stöd för samhällsorganens och organisationernas arbete.

Vi har i det föregående anslutit oss till principen, att en huvuddel av den av samhället finansierade forskningen bör utföras inom högskolan. En väsentlig uppgift för den fasta organisationen för forskning och forskarutbildning inom högskolan är att fungera som bas för ad hoc-finansierad FoU. Om man vidhåller denna princip medför en ökad satsning på forskning inom olika delar av samhället, att man måste tillföra basorganisationen, dvs. högskolan, erforderliga resurser för kompetensuppbyggnad och kunskapsgenerering. Förstärkningar av de forskningsbeställande organens resurser måste åtföljas – eller helst föregås – av utbyggnad av basorganisationen. Sker inte denna koppling riskerar man, att de satsade resurserna ger upphov till forskning med låg vetenskaplig kvalitet. En utbyggnad av högskolans forskningsorganisation av de här nämnda skälen förutsätter samtidigt, att högskolan som helhet och de forskare som är verksamma inom den är beredda, att tillgodose behoven av forskning och forskarutbildning inom områden där de efterfrågas av sektorsorgan, företag och organisationer. Är högskolan inte beredd att profilera sin verksamhet för att möta den externa efterfrågan, får man räkna med, att den fortsatta utbyggnaden av basorganisationen kommer att ske i form av specialinstitut, trots de klara nackdelar som är förenade med en sådan utveckling.

Vår strävan vid utformningen av den planerings- och ledningsorganisation som föreslagits i kapitel 17 har varit, att skapa ett system, som kan tjäna det dubbla syftet att artikulera forskningsbehov och kanalisera forskningsresurser på ett sätt, som tillgodoser såväl skilda organs efterfrågan på forskning och forskningsresultat som kraven på skydd för forskningens frihet. Mot denna bakgrund för vi i det följande fram förslag om resurstillskott om sammanlagt 123 milj. kr. för utvecklingsarbete, forskning och forskarutbildning inom högskolan.

De i det följande föreslagna beloppen är av något olika karaktär. Kost-

naderna för några av våra förslag låter sig beräknas med relativt stor exakthet. Det gäller t. ex. omvandlingen av tjänsterna som docent och unversitetslektor till en ny tjänst som docent. I andra fall är det fråga om förslag till åtgärder där resurstillskottets storlek bestämmer i vilken takt och på vilken nivå de uppställda målen skall kunna förverkligas. Detta gäller bl. a. åtgärderna för att förverkliga ett breddat utbildningsutbud och en vidgad rekrytering till fortsatt högskoleutbildning. I dessa fall bör de föreslagna beloppen ses i första hand som ett uttryck för en prioritering och mindre som en exakt beräknad absolut nivå.

Vi betonar sålunda vikten av att det råder balans mellan högskolans basorganisation för forskning och forskarutbildning och den ad hoc-finansierade verksamhet som bedrivs inom högskolan. Inom många områden är förhållandena f. n. sådana, att det inte är möjligt, att bedriva vetenskapligt konkurrenskraftig forskning utan tillskott av medel från forskningsråd eller andra forskningsfinansierande organ. Det är belysande för situationen, att den enda forskningsresurs, utöver skrivhjälp, som utan ansökningsförfarande disponeras av en professor eller biträdande professor, dvs. av de personer som av samhället tilldelats ansvar för ett vetenskapsområde, ofta är en kvarts, halv eller hel tjänst som assistent. Man bör visserligen inte räkna med att det skall vara möjligt att i nämnvärd omfattning finansiera projekt inom ramen för högskolans fasta resurser, men den rådande situationen är uttryck för en uppenbar obalans.

Vi föreslår därför att högskolan successivt tillförs medel för forskning, som inte binds i tjänster och som fördelas mellan institutioner och arbetsenheter av fakultetsnämnderna och disponeras av innehavarna av tjänst som professor. Förutsättningarna att finansiera forskning och behoven av resurstillskott varierar mellan ämnen och fakultetet. Vi har emellertid bedömt behovet av en allmän och obunden förstärkning av högskolans forskningsresurser som mycket stort och tar upp 24 milj. kr. för ändamålet. Detta motsvarar beräkningsmässigt 20 000 kr. per tjänst som professor och biträdande professor. Fördelningen mellan fakulteterna bör också kunna ske med utgångspunkt i denna beräkningsgrund. Detta förslag belyser förhållandet, att också mycket måttliga förbättringar av de enskilda forskarnas arbetsförhållanden medför jämförelsevis kraftiga kostnadsökningar för statsverket. Relationerna illustreras av att det humanistiska forskningsrådet under sitt sista verksamhetsår disponerade sammanlagt ca 18 milj. kr.

I det följande diskuteras kostnadskonsekvenserna av våra förslag i det föregående och de allmänna resursförstärkningar som, enligt vår bedömning, bör ske under en treårig övergångsperiod.

Förslagen i kapitel 11 om *rekrytering* till fortsatt högskoleutbildning medför behov av resurstillskott för utveckling av utbildningsutbudet och för drift av grundläggande utbildning för studerande som behöver överbryggande utbildning för att uppnå full behörighet att antas till fortsatt högskoleutbildning. Till någon del kan detta ske inom ramen för medel som högskolan disponerar för utvecklingsarbete och för enstaka kurser. Vi räknar dock med, att det krävs ett tillskott av resurser för att verksamheten skall få önskvärd omfattning. Medel för utvecklingsarbetet bör beräknas under dels anslaget till forskning och utvecklingsarbete för högskoleutbildningen m. m., dels under det anslag regionstyrelserna disponerar för forskningsanknytning

av den grundläggande högskoleutbildningen. Vi föreslår att dessa anslag räknas upp med sammanlagt 10 milj. kr. för ifrågavarande ändamål. Vi har därvid inte tagit ställning till fördelningen av resursramen mellan central och regional nivå. Vi utgår emellertid från att utvecklingsarbete av det slag varom det här är fråga i väsentlig utsträckning utförs lokalt och bygger på lokala initiativ.

Kostnaderna för drift av överbryggande utbildning bör i princip bestridas från anslaget till enstaka kurser och lokala och individuella utbildningslinjer. Övergångsvis bör emellertid även sådana kostnader kunna bestridas från den angivna resursramen.

En vidgning av rekryteringen till forskarutbildningen förutsätter också att de befintliga studiesociala systemen anpassas till de särskilda förutsättningar som kan gälla för studerande, som går igenom överbryggande utbildning. Det kan då vara fråga om undantag från föreskriften att studiemedel får utgå under högst åtta år. Det kan också visa sig erforderligt att göra särskilt vuxenstudiestöd tillgängligt för denna kategori studerande. En sådan åtgärd bör dock vidtas först sedan erfarenheter vunnits av de nya behörighetsreglerna. Vi har inte här beräknat de kostnader som kan uppstå för studiefinansiering under kompletterande utbildning för att uppnå behörighet.

Kostnaderna för våra förslag i kapitel 12 om *breddat utbildningsutbud* gäller dels kostnader för utveckling av utbildningsutbudet, dels kostnader för drift av de utbildningar som kommer till stånd. Medel för utvecklingsarbetet bör, liksom när det gäller utveckling av utbildningsutbudet för överbryggande utbildning, beräknas under anslagen till resp. forskning och utvecklingsarbete och regionstyrelserna. Vi har räknat med 4 milj. kr. för detta ändamål.

Kostnader för driften av befintliga påbyggnadsutbildningar bestrids från antingen fakultetsanslag till forskning och forskarutbildning, sektorsanslag till grundläggande utbildning eller anslaget till enstaka kurser m. m. Denna ordning bör gälla tills vidare. Den ger de lokala myndigheterna jämförelsevis goda möjligheter att inom givna ekonomiska ramar anordna utbildning av detta slag. När den totala resursvolymen för detta ändamål fått större omfattning bör man emellertid föra samman resurserna under ett nytt anslag till påbyggnadsutbildningar. Vi räknar med att de ytterligare medel som kan krävas för att starta påbyggnadsutbildningar får äskas petitavägen under en övergångsperiod. Den föreslagna resursramen bör kunna tas i anspråk även för försöksverksamhet med utbildningar av detta slag.

I fråga om *studiefinansieringen* har vi eftersträvat en principmodell, som i sig inte medför kostnadsökningar. I avsnitt 13.5 har vi belyst de svårigheter som finns att entydigt bestämma totalkostnaderna för studiefinansieringen i nuvarande system. På grundval av uppgifter om antalet inrättade tjänster som amanuens och assistent år 1975 och relativt löst grundade antaganden om vilken typ av arbetsuppgifter som nu utförs av assistenter och amanuenser har vi i ett räkneexempel kommit fram till en minsta kostnad på 88 milj. kr. och en högsta kostnad på 117 milj. kr. Kostnaderna för ett oförändrat antal stipendieår i form av utbildningsbidrag uppgår till ca 98 milj. kr. räknat på det antal assistent- och amanuenstjänster som fanns inrättade år 1975.

Enligt det nämnda räkneexemplet kan ca 21 procent av lönekostnaderna

vid assistent- och amanuenstjänsterna hänföras till stipendieringen. Detta motsvarar en bidragsnivå på ca 31 000 kr. räknat på full arbetstid. Även om det finns skäl som talar för att detta innebär en underskattning av studiestödet inom assistent- och amanuenstjänsterna är det realistiskt att räkna med, att vårt förslag innebär en standardhöjning i den del det avser studiestöd, som utgår inom ramen för dessa tjänster. Kostnaderna för denna standardförbättring kan uppskattas till tre à fyra procent av lönekostnaderna vid assistent- och amanuenstjänsterna. Räknat på de år 1975 inrättade tjänsterna motsvarar 3,5 procent ca 7 milj. kr.

Vi föreslår att anslaget till utbildningsbidrag för doktorander räknas upp så att det motsvarar ett oförändrat antal bidragsrum, dvs. i 1975 års siffror medel motsvarande ytterligare 1 108 utbildningsbidrag. De anslag från vilka lönekostnaderna vid assistent- och amanuenstjänsterna bestrids, bör då minskas i motsvarande omfattning varvid dock hänsyn bör tas till den nämnda standardhöjningen. Under förutsättning att den nya assistenttjänsten kommer till och utnyttjas för de arbetsuppgifter som hittills utförts av assistenter och amanuenser bör kostnadsökningen – räknat på antalet tjänster år 1975 – bli ca 7 milj. kr.

Vi har vidare sökt bedöma behovet av volymökning när det gäller det särskilda studiestödet inom forskarutbildningen. Ett yttersta mål bör vara, att alla forskarstuderande som så önskar skall kunna erbjudas studiefinansiering i någon form under sin utbildning. Även anställning inom externfinansierade projekt bör då räknas in bland finansieringsformerna. Av redovisningen i kapitel 6 framgår, att av ca 12 000 aktiva forskarstuderande år 1975 hade ca 4 000 tjänst som assistent eller amanuens, ca 1 100 var anställda inom ramen för projektanslag och ca 1 350 hade doktorandstipendium. Med hänsyn till att samma individ kan återfinnas i flera kategorier bör man räkna med, att mindre än hälften av de forskarstuderande helt eller delvis hade sin utbildning finansierad inom högskolan. Utrymmet för en volymökning kan mot denna bakgrund bedömas vara stort. Vi förordar att antalet utbildningsbidrag under treårsperioden ökas med 250, motsvarande en kostnad av ca 10 milj. kr. Förslaget bör ses som ett led i en successiv utbyggnad.

De direkta kostnaderna för det i kapitel 14 föreslagna *dimensioneringssystemet* utgörs huvudsakligen av kostnader för övergripande planering på ämbetsverksnivå. Dessa kan dock inte särskiljas från de kostnader som följer av en allmänt höjd ambitionsnivå i fråga om forskningsplaneringen. En viss del av den resursförstärkning som övergångsvis torde fordras inom UHÄ kan därför anses avse dimensioneringssystemet.

I anslutning till överväganden om dimensioneringssystemet har vi emellertid fört fram förslag som bör åtföljas av tillskott av medel till högskolan. Den ökade geografiska rörlighet som bör eftersträvas hos såväl lärare som studerande förutsätter, att anslag till resor kan beviljas relativt frikostigt. Vi tar i beräkningarna upp ett belopp av 1 milj. kr. för ändamålet. Möjligheten att till en fakultet knyta gästforskare på kontraktsbasis för att bredda kompetensen eller bygga upp en ny verksamhet förutsätter att fakulteten disponerar reellt rörliga resurser. Detta bör kunna ske inom den allmänna förstärkning vi förordar.

Det föreslagna dimensioneringssystemet bör också medföra avsevärda ef-

fektivitetsvinster, såväl inom högskolan som samhällsekonomiskt. Den minskning av antalet forskarstuderande som vid vissa institutioner med all sannolikhet kommer att bli följden av att utbildningskapaciteten successivt anpassas till det tilldelade resursutrymmet medför, att resurser kan föras över till ändamål som nu är eftersatta. I en del fall torde dock en minskad belastning på organisationen endast leda till att uppenbara missförhållanden rättas till. Vidare bör studieeffektiviteten bland de kvarvarande studerandena kunna öka, varigenom de totala studietiderna kan antas minska. I andra fall kommer beslut om kapacitetsökningar att ställa krav på resurstillskott.

I kapitel 15, *Samverkan med FoU utanför högskolan,* föreslår vi att de nuvarande kontaktsekretariaten förs över till högskoleorganisationen och att de samtidigt ges ökade resurser. STU:s sammanlagda kostnader för sekretariaten uppgår innevarande budgetår till 1,7 milj. kr. Vi förordar att sekretariaten under treårsperioden tillförs ytterligare resurser av ungefär samma omfattning.

För den institutionsbaserade motsvarigheten till kontaktsekretariaten har vi beräknat 2,5 milj. kr., vilket motsvarar kostnaderna för en halv lärartjänst vid ett 40-tal institutioner. Medlen skall användas för nedsättning av t. ex. docents undervisningsskyldighet.

Vi har också föreslagit att regionstyrelserna skall disponera medel för kontaktfrämjande åtgärder av annat slag. Vi tar här upp 1,2 milj. kr. för ändamålet, att fördelas mellan styrelserna.

Ett väsentligt inslag såväl i våra förslag rörande samverkan mellan högskolan och FoU utanför denna, som i förslaget till planerings- och ledningsorganisation är den kontakt- och informationsfunktion som avses ligga på FRN. Enligt vad vi erfarit kommer också forskningsrådsutredningen att föreslå att ett vidgat ansvar för forskningsinformation skall ligga på FRN. Resursbehoven för dessa näraliggande ändamål bör kunna ses i ett sammanhang. För att markera att detta är en resurskrävande uppgift tar vi här upp 250 000 kr. för förstärkning av FRN:s kansli. I anslutning härtill bör även FRN:s möjligheter att stödja undersökningar och projekt av det slag som här avses förbättras. Vi föreslår att FRN får disponera ytterligare 5 milj. kr. för ändamålet.

Även i fråga om arbetet med en ny *tjänsteorganisation* för forskning och forskarutbildning inom högskolan har vi arbetat med principmodeller, som varit statsfinansiellt neutrala. Omvandlingen av samtliga docenttjänster till den nya tjänsten som docent medför dock en merkostnad på 8 270 000 kr. beräknad i 1977 års löneläge för tjänsterna som universitetslektor.

Indragningen av docenttjänsterna kan som nämnts innebära ökade krav på tjänster som förste assistent, som bör mötas med tillskott av medel till de fakulteter där de inrättas. Då behovet inte kan beräknas har vi tagit upp 2 milj. kr. för ändamålet.

I samband med en reform bör även kvalitativa förstärkningar av tjänsteorganisationen ske. Under den tid vi arbetat har den årliga budgetbehandlingen präglats av återhållsamhet när det gäller nya tjänster som docent och forskarassistent. Med hänsyn härtill och med hänsyn till behovet av förstärkning av basorganisationen för forskning inom högskolan bör antalet tjänster som forskarassistent ökas väsentligt och ytterligare resurser tillföras

den ram som skall stå till förfogande för nedsättning av undervisningsskyldigheten för innehavare av den nya tjänsten som docent. Vi föreslår att 25 tjänster som forskarassistent inrättas vart och ett av de tre närmaste åren. Kostnaderna härför uppgår till 7 915 000 kr. Ett viktigt skäl för en jämförelsevis kraftig satsning på nya tjänster som forskarassistent är tjänsternas karaktär av specimineringS- och utbildningstjänster. En ökning av den totala FoU-volymen i samhället kommer inom alla samhällssektorer att ställa krav på personal med hög vetenskaplig kompetens och erfarenhet av forskning. I ett inledningsskede kommer vidare ett ökat antal personer med erfarenhet av forskning på skilda poster att bidra till att öka förståelsen för forskning och benägenheten att utnyttja forskning och forskningsresultat.

Den resursram som avses för att bereda innehavarna av de nya docenttjänsterna tillfälle att forska bör successivt öka. Detta är motiverat dels utifrån behovet att förstärka dessa lärares anknytning till forskningen, dels utifrån behovet att totalt sett öka forskningsvolymen. Vi föreslår att denna ram räknas upp med 9 milj. kr. under reformperioden, ett tillskott motsvarande ca 75 docenttjänster enligt nu gällande ordning.

Den föreslagna *planerings- och ledningsorganisationen* innebär en väsentlig höjning av ambitionsnivån när det gäller forskningsplaneringen i Sverige och medför en ökad belastning på servicefunktionerna inom hela systemet. En sådan standardhöjning kan således inte ske utan att organisationen tillförs nya resurser. Den föreslagna organisationen har två tyngdpunkter, nämligen fakultetsnämnderna och UHÄ.

På fakultetsnivån har vi föreslagit att fakultetsnämndens ordförande skall befrias från övriga tjänsteåligganden med upp till 100 procent beroende på fakultetens storlek och ansvarsområde. Kostnaden härför har beräknats till 3,6 milj. kr. Vi har därvid utgått från ett 60-tal fakulteter och en genomsnittlig tjänstebefrielse med ca 40 procent. Fakulteterna kan f. n. utnyttja högskoleförvaltningarnas administrativa resurser. Den höjda ambitionsnivån motiverar att dessa förstärks. Vi tar upp medel motsvarande 1/2 tjänst för varje fakultet (2,7 milj. kr.). Dessa resursförstärkningar bör ske i takt med att de nya ledningsorganen kommer i funktion.

Inom UHÄ kommer att krävas ökade insatser för planering och uppföljning. Detta bör, med hänsyn till den mycket omfattande överföring av beslutanderätt till lokal och regional nivå som redan skett och som avses fortsätta, kunna ske genom omdispositioner inom UHÄ. Under en övergångsperiod kan det emellertid krävas att erforderlig vetenskaplig kompetens tillförs ämbetet utifrån genom nyrekryteringar av personal. Detta kan medföra en tillfällig kostnadsökning på uppskattningsvis 300 000 kr.

Vi vill i detta sammanhang framhålla att också den föreslagna planerings- och ledningsorganisationen kan förväntas medföra väsentliga effektivitetsvinster. Det gäller då särskilt genom att förutsättningar skapas för en samlad överblick över det totala resursflödet på institutionsnivå, på fakultetsnivå, inom varje läroanstalt och på riksnivå.

Kostnaderna för att förverkliga våra förslag i kapitel 18 *Samspel forskning – grundutbildning* avser i väsentliga delar kostnader för utveckling av utbildnings- och studieplaner samt utveckling av forskning inom områden, som är relevanta för de utbildningar som f. n. saknar naturlig anknytning till forskningsorganisationen. Det är vidare fråga om medel till forsknings-

projekt på orter utan fast forskningsorganisation, till resor mellan högskoleorterna och institutioner med relevant forskningsverksamhet, till gästföreläsningar, till studiebesök och till lokala referensgrupper. Medel för dessa ändamål bör ställas till regionstyrelsernas förfogande. För att markera behovet av ytterligare insatser med denna inriktning föreslår vi ett medelstillskott på 3,5 milj. kr., att disponeras av regionstyrelserna, utöver de förstärkningar för utvecklingsarbete som bör komma regionstyrelserna till del inom ramen för våra förslag i det föregående.

Fortbildning av lärare är ett betydelsefullt instrument för att förverkliga ett samspel mellan forskning och grundläggande högskoleutbildning. UHÄ har i sina petita sedan år 1975 fört fram förslag om pedagogisk utbildning av lärare i form av ett handlingsprogram för befattningsutbildning av lärare. Detta program har emellertid inte förverkligats i avvaktan på att frågan om hur denna utbildning skall behandlas med avseende på tjänstgöringsskyldigheten får sin lösning. Frågan behandlas av den i år tillsatta lärartjänstutredningen. UHÄ har beräknat kostnaderna för handlingsprogrammet till ca 5 milj. kr. En utvidgning av detta handlingsprogram till att uttryckligen omfatta även de fortbildningskrav den grundläggande högskoleutbildningens forskningsanknytning ställer, medför ytterligare kostnader av minst samma omfattning. Med hänsyn till att denna utbildning i första hand bör rikta sig till lärare utanför det dåvarande UKÄ-området beräknar vi ett belopp om 2,5 milj. kr.

Vi har vidare förordat att undervisningsskyldigheten för de nuvarande universitetslektorerna, i syfte att förbättra grundutbildningens kvalitet genom en starkare anknytning av denna lärarkategori till forskningen, minskas med 36 timmar per år till 360 timmar. Kostnaderna för denna reform uppgår till ca 17 milj. kr.

Även våra förslag i kapitlen om vidgad rekrytering, breddat utbildningsutbud och samverkan med FoU utanför högskolan berör i hög grad frågan om ett samspel mellan forskningen och den grundläggande högskoleutbildningen. I följande sammanställning redovisas de förslag om resursförstärkningar som mer direkt medverkar till en bättre anknytning av grundutbildningen till forskningen.

Tabell 19:1

Ändamål	Tkr.
Utveckling och försöksvis drift av överbryggande kurser	10 000
Utveckling och försöksvis drift av påbyggnadsutbildningar	4 000
Till regionstyrelsernas disposition för kontaktskapande åtgärder	1 200
Medel för forskning inom ramen för nya docenttjänsten	9 000
Till regionstyrelsernas disposition för forskningsanknytning	3 500
Fortbildning av lärare	2 500
Minskad usk för docent (universitetslektor)	17 000
Summa	47 200

I följande sammanställning redovisas kapitelvis våra förslag i fråga om kostnader och resursförstärkningar. Sammanställningen innefattar också ett förslag till fördelning av kostnaderna över treårsperioden. Omläggningen av studiefinansieringssystemet och tjänsteorganisationen beräknas dock ta fem resp. sex år. Kostnaderna har därvid fördelats lika över åren. Ökningen av antalet tjänster/utbildningsbidrag bör fördelas jämnt över perioden för att antalet ledigblivande tjänster/bidrag inte skall variera alltför starkt mellan åren.

Tabell 19:2 Sammanställning av kostnader för framförda förslag (tkr.)

Kapitel	Ändamål	Kostnad		Därav år				Anm.
		System nödvändig	Standardökning	1979/80	1980/81	1981/82	senare	
11	Utveckling och försöksvis drift av överbryggande kurser	10 000		4 000	3 000	3 000		
12	Utveckling och försöksvis drift av påbyggnadsutbildningar	4 000		2 000	1 000	1 000		
13	Omläggning av studiefinansieringssystemet	7 000		1 400	1 400	1 400	2 800	
	Ökat antal utbildningsbidrag		10 000	3 000	3 000	4 000		250 st.
14	Resor för handledare och forskarstud.		1 000	1 000				
15	Överföring av kontaktsekretariat från STU	(1 700)		(1 700)				Ingen merkostnad
	Utbyggnad av kontaktsekretariaten		2 000	1 000	500	500		
	Medel för nedsättning av usk för lärare		2 500		2 500			1/2 tjänst vid 40 fakulteter
	Till regionstyrelsernas disp. för kontaktverksamhet	1 200		300	450	450		
	Förstärkning av FRNs kansli	250		250				
	Förstärkning av FRNs anslag till projektanslag	5 000		500	2 500	2 000		
16	Omvandling av 426 docenttjänster till nya docenttjänster	8 270		1 378	1 378	1 378	4 136	
	Medelsbehov för tjänster som 1:e assistent	2 000		400	400	400	800	
16	Medel för forskning inom ramen för docenttjänst		9 000	3 000	3 000	3 000		Motsv. 75 tjänster
	75 nya tjänster som forskarassistent		7 915	2 638	2 638	2 639		

Kapitel	Ändamål	Kostnad		Därav år				Anm.
		System nödvändig	Standardökning	1979/80	1980/81	1981/82	senare	
17	Nedsättning av tjänstgöringsskyldighet för dekanus	3 600		1 200	1 200	1 200		
	Förstärkning av högskolans förvaltningar	2 700		1 000	900	800		
	Planeringsresurser inom UHÄ	300		300			–300	
18	Till regionstyrelsernas disp. för forskningsanknytning	3 500		500	1 500	1 500		
	Fortbildning av lärare	2 500		500	1 000	1 000		
	Minskning av usk för universitetslektor (motsv.)		17 000	17 000				36 timmar per år
19	Allmän förstärkning av forskningsresurserna		24 000	8 000	8 000	8 000		
	Summa	50 320	73 415	49 366	34 366	32 267	7 736	
	Total	*123 735*						

20 Tekniskt genomförande

I anslutning till våra förslag i det föregående har vi berört formerna för deras genomförande i de fall så bedömts angeläget. I förevarande avsnitt behandlar vi därför i huvudsak endast den tidplan som enligt vår bedömning bör tillämpas när förslagen skall förverkligas.

Utredningsarbetet har från början varit inriktat på en reform av forskarutbildningen m. m. den 1 juli 1979. Denna tidpunkt bör alltjämt kunna utgöra riktpunkt när det gäller att genomföra våra förslag. Den grundsyn vi redovisat i kapitel 1 innebär emellertid att en över tiden fortlöpande dialog mellan skilda organ utgör en huvudprincip i de föreslagna systemen. Vissa delar av förslagen kräver att denna dialog har etablerats innan de kan förverkligas. Även av andra skäl förutsätts i några fall att förslagen förverkligas successivt. Ytterligare andra förslag är av sådan natur att de utgör allmänna riktlinjer för ett mer långsiktigt utvecklingsarbete inom högskolan, som till viss del redan pågår.

Vid bedömningen av hur en tidplan för genomförandet skall utformas har vi också sökt beakta erfarenheterna av 1969 års reformer vid universiteten och av 1977 års högskolereform. Dessa talar enligt vår uppfattning för att man bör söka finna former för övergång till ett nytt system, som inte samlar alla förändringar till ett datum. Det bör i stället kunna vara en fördel för såväl de berörda inom högskolan, som för arbetet inom de berörda myndigheterna att reformen förverkligas successivt under några år.

Det är av flera skäl angeläget att framlagda utredningsförslag leder till ställningstaganden från statsmakternas sida så snabbt som möjligt och att beslutade reformer förverkligas utan onödig tidsutdräkt. Ett successivt genomförande av våra förslag gör det möjligt att snabbt vidta åtgärder inom de områden där omfattande förberedelsearbete inte krävs. Vi förordar därför att våra förslag i det föregående förverkligas inom loppet av en treårsperiod med början den 1 juli 1979.

Detta förslag bygger på att remissbehandlingen av betänkandet skall ha avslutats i mitten av april 1978, så att en principproposition kan föreläggas riksdagen hösten 1978. Av informations- och planeringsskäl bör propositionen överlämnas till riksdagen tidigt, om möjligt redan under sommaren 1978. Samtidigt som propositionen överlämnas till riksdagen bör regeringen uppdra åt högskolemyndigheterna att förbereda en reform som den skulle utformas vid riksdagens bifall till propositionen. Ett riksdagsbeslut bör kunna föreligga i december 1978 och erforderliga författningar bör kunna publiceras i mars 1979. Denna tidplan skulle göra det möjligt att samordna riksdags-

behandlingen av FRU:s, STU-utredningens och våra förslag.

Då riksdagens principbeslut inte kan väntas föreligga förrän arbetet med 1979 års budgetproposition i allt väsentligt avslutats bör anslagsfrågor för budgetåret 1979/80 rörande forskning och forskarutbildning behandlas i en särproposition i februari/mars 1979.

Våra förslag i kapitel 11 avser dels riktlinjer rörande forskningens och forskarutbildningens utveckling, arbetsformer m. m., dels förändrade behörighetsbestämmelser, dels vissa organisatoriska förändringar i fråga om antagning. Samtliga dessa förslag är av sådan natur att de bör kunna träda i kraft den 1 juli 1979. De mer allmänna riktlinjerna för utvecklingsarbetet är givetvis av sådan natur att de i vissa fall redan tillämpas och att de bör prägla arbetet under avsevärt längre tid än den treåriga övergångsperioden. Vi bedömer det som angeläget att de nya behörighetsbestämmelserna träder i kraft så snart som möjligt med hänsyn bl. a. till kravet på att de studerande inom den nya högskolan skall kunna få information om utbildningens kompetensvärde. De nya behörighetsbestämmelserna förutsätter i sin tur bl. a. att den förordade antagningsnämnden inrättas.

Förslagen i kapitel 12 utgör riktlinjer och ramar för påbyggnadsutbildningar och utvecklingen av utbildningsutbudet. Det är angeläget att de formella ramarna fastställs så snart som möjligt som ledning för det lokalt baserade utvecklingsarbete som utgör grunden för våra förslag. Detta utvecklingsarbete pågår redan och torde fortsätta under avsevärd tid framöver.

Det nya studiefinansieringssystem som förordas i kapitel 13 bygger på att befintliga tjänster som assistent och amanuens avvecklas. En sådan avveckling bör ske i takt med att löpande förordnandeperioder går ut. Enligt vår uppfattning bör innehavare av assistent- eller amanuenstjänst också ha möjlighet att gå över till det nya systemet före förordnandetidens utgång. För att övergångstiden skall kunna begränsas bör regeringen föreskriva, att förordnanden som meddelas efter det propositionen lagts fram skall gälla längst till den 1 juli 1979. Även om det kommer att ta upp till fem år innan det hittillsvarande systemet helt har ersatts med det nya, bör övergången inledas den 1 juli 1979.

Det i kapitel 14 föreslagna dimensioneringssystemet kommer att ta viss tid att förverkliga. Det förutsätter sålunda att den fortlöpande dialogen mellan å ena sidan läroanstalterna och UHÄ och å den andra UHÄ och sektorsorgan, FRN m. fl. som utgör basen för systemet skall ha kommit i gång. Det förutsätter också att fakultetsorganen kommit fram till normer för bedömning av tillgänglig utbildningskapacitet etc. Arbetet med att finna praktiska former för dimensioneringen av forskarutbildningen bör inledas så snart ett riksdagsbeslut föreligger. Man kan emellertid inte räkna med att det skall fungera inom hela högskolan förrän efter två à tre år. Skyldigheten att planera utbildningskapaciteten inom forskarutbildningen bör dock gälla från den 1 juli 1979. Intill dess bättre beslutsunderlag föreligger bör de tillgängliga resurserna för undervisning och handledning få avgöra antalet utbildningsplatser.

Åtskilliga av de i kapitel 15 framförda förslagen har karaktär av riktlinjer för ett fortsatt samarbete inom forskningen mellan högskolan och andra enheter. För dessa kan ett genomförandedatum inte fastställas. Den rättsliga regleringen av förhållandena vid forskningssamverkan bör ske så snart som

möjligt. De föreslagna kontakt- och informationssekretariaten bör föras över från STU den 1 juli 1979. Samtidigt bör FRN tillföras resurser för även kontakt- och informationsverksamhet riktad mot organisationer och företag med begränsade ekonomiska och personella resurser för forskning. Den förordade resursförstärkningen bör ske successivt under treårsperioden.

Vid genomförandet av våra förslag rörande tjänsteorganisationen (kapitel 16) bör man ta hänsyn till att personer, som förordnats på en viss tjänst för viss tid, skall kunna behålla denna med oförändrade anställningsvillkor till förordnandetidens utgång. Den nya tjänsteorganisationen bör därför träda i kraft successivt med början den 1 juli 1979. Tjänster för högskolans uppdragsforskning bör kunna inrättas fr. o. m. budgetåret 1979/80. Högskolans möjligheter att till sig knyta gästforskare bör förbättras snarast. Förändringar av forskningsrådens tjänstestruktur torde kunna ske först efter ytterligare utredning.

Förslagen rörande planerings- och ledningsorganisationen i kapitel 17 bygger på överväganden rörande dels ansvar, befogenheter och inflytande, dels indelningen av verksamhetsområdet, dels utformningen av ekonomiadministrationen. Dessa frågor är i betydande utsträckning beroende av varandra och förändringar i ett avseende förutsätter samtidiga förändringar i andra avseenden. Sålunda förutsätter de föreslagna ledningsorganen och de befogenheter de tilldelats att indelningen av verksamhetsområdet överensstämmer med givna riktlinjer. Förändringar av fakultetsindelningen förutsätter å sin sida förberedelser, bl. a. av budgetteknisk natur. Vi förordar därför att övergången till en ny planerings- och ledningsorganisation på fakultetsnivå sker successivt under en treårsperiod. Den nya fakultetsnämnden med vidgat ansvar och befogenheter bör inrättas allteftersom fakultetsindelningen blir klar. Detta innebär att ledningsorganen kan förändras vid många fakulteter redan den 1 juli 1979. Vid andra, där en uppdelning kan ske efter nu gällande sektionsgränser, bör reformen kunna träda i kraft så snart de praktiska möjligheterna att genomföra anslagsuppdelning och att utforma mål och riktlinjer medger det. Detta bör betyda senast den 1 juli 1980. Vid ytterligare andra fakulteter, där en ny gränsdragning inte är självklar, kan ytterligare förberedelsetid krävas. Reformen bör dock ha genomförts i sin helhet den 1 juli 1982. Intill dess en övergång sker bör nu gällande interimistiska bestämmelser stå kvar för berörda fakulteter. Därigenom undviker man att förändra sammansättningen och kompetensen hos fakultetsnämnden två gånger inom loppet av några få år.

De föreslagna studiefinansierings- och antagningssystemen förutsätter bl. a. att det finns en forskarutbildningsnämnd med ett starkt inflytande för de forskarstuderande. Den föreslagna forskarutbildningsnämnden bör därför inrättas redan den 1 juli 1979 även vid de fakulteter, som övergångsvis har kvar fakultetsnämnd enligt nu gällande interimistiska bestämmelser. Ansvarsfördelningen mellan nämnderna bör därvid prövas mot bakgrund av i vilken takt övriga moment av reformen förverkligas och fastställas av högskolestyrelsen.

Förslagen i kapitel 18 har i allt väsentligt karaktär av riktlinjer för utvecklingsarbete m. m. inom högskolan under en avsevärd tidsperiod. Sådant utvecklingsarbete pågår också sedan några år på många håll. Det kan därför inte bli tal om en egentlig genomförandetidpunkt. I de fall åtgärderna förutsätter resursförstärkningar avses dessa ske under treårsperioden.

Reservationer

1 Av *Anna Eliasson*

Om bestämningen av studiestödsvolymen (13.4)

Enligt utredningsmajoritetens förslag bör omfattningen av det särskilda studiestödet inom forskarutbildningen inledningsvis fastställas av riksdagen. Efter hand bör dock resurserna för det särskilda studiestödet kunna föras in under anslaget för forskning och forskarutbildning, varvid riksdagen förutsätts direkt eller indirekt ange riktlinjer för det antal forskarstuderande som bör få sin utbildning finansierad i form av utbildningsbidrag, assistenttjänst eller annan anställning inom ramen för de medel till forskning och forskarutbildning som fakulteten disponerar.

Enligt min mening är det av väsentlig betydelse att riksdagen även fortsättningsvis har inflytande över och fattar beslut om studiestödets volym. Detta torde även vara en förutsättning för att studiestödet på lokalt plan skall kunna disponeras just som ett utbildningsbidrag och ett direkt studiestöd. Ersätts beslutet om studiestödsvolymen med ett beslut som enbart anger riktlinjer för det antal studerande som bör finansieras inom anslaget, antingen det sker genom utbildningsbidrag, assistenttjänst eller annan anställning, torde konsekvenserna dessutom bli en avsevärt svårare planeringssituation för de ansvariga organen på fakultets- och institutionsnivå.

Om offentlighet och sekretess (15.2.4)

I dag reses på många håll krav på mer forskning inom områden som är av betydelse för den fortsatta samhällsutvecklingen. Krav reses också på en ökad öppenhet och bättre möjligheter till insyn i forskningen. För att högskolan skall kunna motsvara de ökade anspråken på forskningsinsatser som framstår som angelägna ur samhälleliga synpunkter och för att högskolan skall kunna fylla sin roll som basinstitution för forskning och forskarutbildning måste kraven på integritet, självständighet och öppenhet sättas högt. En utveckling mot ökad sekretessbeläggning av forskningen skulle i detta avseende innebära inskränkningar som kan rubba förtroendet för att en fri och kritisk forskning kan bedrivas vid högskolan.

I syfte att främja ett ökat samarbete mellan högskolan och forskningsbeställare av olika slag förordar utredningsmajoriteten förändringar som innebär att fler forskningsprojekt skall förläggas till högskolan för att där

bedrivas under tidsbegränsad sekretess. Som exempel omnämns forskningsprojekt som bl. a. affärsdrivande enheter av skilda slag kan tänkas föra fram. Jag delar inte uppfattningen att det ökade samarbetet mellan högskolan och forskningsbeställare bör få denna inriktning.

Huvudprincipen om garanterad öppenhet och insyn bör gälla även vid ett ökat engagemang från högskolans sida i sektorsforskning och uppdragsverksamhet. Denna princip har också varit grundläggande för den uppbyggnad som skett av sektorsforskningen i vårt land. I dag bedrivs mycket litet högskoleforskning under sekretess. Erfarenheterna tyder på att det i stor utsträckning går att hitta praktiska lösningar för ett samarbete mellan högskola och forskningsbeställare när väl önskemål och krav från ömse håll analyseras närmare. Den skepsis som många gånger kan finnas hos företag inför tanken att förlägga forskningsprojekt till högskolan kan – och bör också – till stor del mötas med andra åtgärder än löften om sekretess. Att högskolan, i samband med att man åtar sig projekt, med stöd av lag och som avtalsslutande part skall ålägga forskningsverksamma sekretess och tystnadsplikt kan inte ses som en önskvärd utveckling.

Det är av väsentlig betydelse att det råder klarhet om under vilka betingelser högskoleforskning kan och bör bedrivas. Visserligen kommer högskolan att i vissa fall inte kunna åta sig forskningsprojekt, men detta hindrar inte att kontakten och samarbetet mellan högskola och forskningsbeställare verksamt utökas och att personalutbytet mellan högskolan och verksamhet utanför högskolan stimuleras.

I de kommande övervägandena om formerna för ett utvecklat samarbete mellan högskola och forskningsbeställare och om offentlighet och sekretess i högskolans verksamhet bör stor uppmärksamhet ägnas de viktiga frågor av principiell natur som här berörts.

Om rätt till uppfinningar m. m. (15.2.5)

I gällande lag om arbetstagares rätt till sina uppfinningar undantas vissa allmänna tjänster – däribland lärare vid universitet och högskolor – från lagens tillämpning med hänsyn till tjänsternas karaktär. Lagen är med vissa undantag dispositiv, dvs. kan ersättas med avtal mellan parterna, både genom kollektivavtal och genom enskilda arbetsavtal.

Utredningsmajoriteten föreslår att det undantag som gäller lärarna skall utsträckas till att omfatta samtliga anställda vid läroanstalterna inklusive de studerande. I princip bör dock samma regler gälla för anställda inom utbildningsväsendet som för anställda inom annan offentlig verksamhet. Av olika skäl anser dock utredningsmajoriteten det inte möjligt att nu föreslå mer omfattande förändringar på denna punkt.

Enligt min uppfattning bör något ställningstagande inte ske till hur de problem som kan anses föreligga bör lösas innan de relativt komplicerade rättsliga frågorna analyserats närmare. Den utvidgning till samtliga anställda vid läroanstalterna inklusive de studerande som föreslås skulle komma att beröra vitt skiftande "anställningsförhållanden". En utredning har nu tillsatts inom justitiedepartementet för att se över lagen om arbetstagares uppfinningar. Frågan om lagens tillämpning inom högskolans område skall därvid prövas efter samråd med berörda myndigheter och organisationer. Med

hänsyn till detta anser jag att den nödvändiga analysen av de rättsliga frågorna bör göras i detta sammanhang.

Enligt min mening är högskolans möjligheter att stimulera uppfinnarverksamhet och det praktiska utnyttjandet av uppfinningar en fråga som kräver väsentlig uppmärksamhet. Nya vägar bör här sökas för att främja den tekniska utvecklingen.

I likhet med utredningsmajoriteten anser jag att man även bör pröva möjligheterna att återföra intäkter från uppfinnings- eller utvecklingsarbete till högskolans forskningsresurser. Däremot ser jag inte det framförda förslaget om en ändrad skattelagstiftning, innebärande att en forskare som vill avstå licensintäkter till högskolan själv inte skall bli skattskyldig för beloppet, som en särskilt framkomlig väg.

Om grundidén med en gränslinje (kap 17)

Jag har inte kunnat ansluta mig till utredningsmajoritetens resonemang om en gränslinje mellan å ena sidan inomvetenskapliga värderingar och å andra sidan samhällsintresset, en gränslinje som i planerings- och ledningsorganisationen ansluts till fakultetsnivån. Jag vill för min del betona vikten av ett samlat ansvar för forskning och forskarutbildning på såväl lokal nivå som central nivå. Självfallet finns det nivåer i beslutssystemet där de vetenskapliga värderingarna fäller avgörandet, vilket inte innebär att de av statsmakterna fastlagda målen och riktlinjerna för verksamheten eller de gjorda budgetmässiga prioriteringarna kan åsidosättas. Forskningen kan inte avskärmas från samhällsbehoven. Lika litet kan statsmakterna åsidosätta det inflytande som vetenskapliga värderingar och forskningens frihet måste ha över verksamheten. Om detta torde det också råda en mycket bred enighet.

I olika sammanhang är det numera vanligt att man söker göra en uppdelning av forskningen i å ena sidan forskning av inomvetenskaplig betydelse och å andra sidan forskning med hög samhällsrelevans. En anknytning till sådana tankegångar förekommer även i utredningens förslag. Jag är inte helt övertygad om att bruket av dessa begrepp i praktiken bidrar till att klargöra forskningens skiftande karaktär och ökar förutsättningarna för meningsfulla forskningspolitiska ställningstaganden. På många håll skapas i stället – utan att man avsett detta – intryck av att det här rör sig om två forskningsvärldar, den ena innesluten i sig själv, den andra redan definitionsmässigt av nytta för samhället och med en förmåga att fånga upp forskningsbara problem och presentera användbara resultat. Detta är desto mer olyckligt som det i dag framstår som angeläget att minska avstånden mellan forskarna och forskningsgrenarna och öka allmänhetens förståelse för forskningens möjligheter.

Den markering jag här velat göra gäller vissa av de bakomliggande resonemangen. När det däremot gäller den konkreta utformningen av planerings- och ledningsorganisationen står jag helt bakom utredningsförslaget.

2 Av Arne Gadd och Anita Gradin

En bärande idé i den föreslagna planerings- och ledningsorganisationen är att skapa förutsättningar för en klar redovisning av såväl det samhällsintresse som de vetenskapligt grundade värderingar, vilka skall ligga till grund för fördelningen av forskningsresurserna inom högskolan. Ansvaret för formulering och redovisning av de vetenskapligt grundade värderingarna avses åvila fakultetsnämnderna. Dessa har därför givits en sammansättning, som syftar till att tillgodose krav på kontinuitet, vetenskaplig kompetens och ansvarstagande. I dessa grundläggande frågor är vi eniga med utredningens majoritet.

En annan huvudlinje i de framförda förslagen är betydelsen av ett vidgat samspel mellan högskolan och dess forskningsorganisation å den ena sidan och alla delar av samhällslivet utanför högskolan å den andra. Ett konkret uttryck härför är högskolans möjligheter att – utan att åsidosätta kunskapsgenerering och kompetensuppbyggnad – ta sig an och bearbeta problem, som aktualiserats inom sektorsorgan, myndigheter, organisationer och företag. Betoningen av detta samspel mellan högskolan och forskningsintressenter utanför högskolan bör, enligt vår mening, fullföljas vid avvägningen av fakultetsnämndens sammansättning.

Vi föreslår därför, att i de fall utveckling av ett samspel av här beskrivet slag eller en breddning av forskningens inriktning framstår som angelägen med hänsyn till forskningsbehov inom samhället, bör fakultetsnämnden kunna utökas med en representant för allmänna intressen. Därvid krävs dels att man bevarar en dominans i nämnden för dem som av samhället genom utnämning till professor ålagts ansvar för forskningen inom ett område, dels att företrädarna för allmänintresset blir sådana personer som på ett kreativt sätt kan bidra i arbetet inom nämnderna med kunskaper och erfarenheter från verksamhet utanför högskolan. Vidare krävs, för att nämnden skall förbli arbetsduglig, att endast en representant för allmänintresset ingår i varje fakultetsnämnd.

En regional eller lokal forskningspolitik är orimlig, särskilt i ett relativt litet land, där knappheten på resurser, såväl ekonomiska som personella ofta nog tvingar fram hårdhänta prioriteringar för att uppnå en önskvärd kompetens och specialisering. Valet av företrädare för allmänintresset är sålunda en fråga av nationellt intresse.

Enligt praxis hämtas företrädare för allmänintresset i beslutande organ inom svensk förvaltning bland riksdagens ledamöter, från de politiska partierna, landsting, kommuner, arbetsmarknadsorganisationerna och vissa andra folkrörelser. När det gäller allmänrepresentanter i fakultetsnämnderna, sammanlagt kanske ett 40-tal, måste en avvägning ske mellan dessa organisationer m. m. Avvägningen måste avse landet som helhet.

Av det sagda drar vi slutsatsen, att endast regeringen kan komma i fråga när det gäller att utse företrädare för allmänintresset. Varken lokala eller regionala organ eller en central myndighet kan eller bör ta ansvar för dessa frågor. Genom att lägga denna uppgift på regeringen markeras också samhällets ansvar för att forskning och forskarutbildning tilldelas de resurser som erfordras för att förverkliga de mål allmänrepresentanterna satts att främja.

3 Av Anita Gradin

En viktig utgångspunkt vid våra överväganden har varit att söka förverkliga ett samspel mellan forskning och grundläggande utbildning inom alla delar av högskolan. Förslagen i kapitlen om rekrytering, breddat utbildningsutbud, samverkan med FoU utanför högskolan, tjänsteorganisationen samt planerings- och ledningsorganisationen präglas i hög grad härav. I kapitel 18 om samspel mellan forskning och grundutbildning behandlas lärarnas roll när det gäller att förverkliga detta samspel. Åtgärder, som kan bidra till att föra högskolans lärare i kontakt med aktuell och relevant forskning, är av stor betydelse när det gäller att förbättra den grundläggande utbildningens kvalitet.

I avsnitt 18.3.1 redovisas vissa uppgifter om lärarkårens sammansättning. Av dessa framgår, att ca 2000 lärare, som är verksamma inom den del av högskolan som traditionellt saknat eller haft svag anknytning till forskning, själva har en utbildning med svag eller ingen anknytning till forskning. Inom utbildningssektorerna vård, undervisning samt information och kultur tillhör mer än hälften av lärarna, som är verksamma inom de utbildningslinjer som genom högskolereformen förts in i högskolan, denna kategori. När det gäller åtgärder, som är direkt inriktade mot lärarna och som syftar till att förverkliga ett samspel mellan forskning och grundutbildning, är det för mig självklart att prioritera denna lärarkategori.

Majoriteten föreslår emellertid att undervisningsskyldigheten för de nuvarande universitetslektorerna skall minskas med minst 36 timmar per år i syfte att förbättra den grundläggande utbildningens kvalitet genom en starkare anknytning av denna lärarkategori till forskningen. Kostnaden härför beräknas till 17 milj. kr. Jag kan inte ansluta mig till detta förslag.

Det är givetvis angeläget att stärka samspelet mellan forskning och grundutbildning också inom den del av högskolan där universitetslektorerna är verksamma. Den föreslagna omvandlingen av universitetslektorstjänsterna till den nya docenttjänsten utgör därvid ett viktigt led. En begränsning av undervisningskyldigheten kan också bidra härtill. Frågan om universitetslektorernas undervisningsskyldighet regleras i kollektivavtal. En begränsning av undervisningsskyldigheten har ingått bland arbetstagarpartens krav vid avtalsförhandlingarna under en följd av år. Enligt min uppfattning bör frågan om en minskning av universitetslektorernas undervisningsskyldighet även fortsättningsvis avgöras genom förhandlingar.

4 Av Kerstin Lindahl-Kiessling

Forskarutbildningsutredningen har i uppgift att föreslå olika åtgärder för att vidga rekryteringen till forskarutbildningen. Direktiven betonar särskilt att man bör skapa ett system, som inte missgynnar dem som på andra vägar än de hittills gängse, söker sig till forskarutbildningen.

Utredningen har föreslagit betydande förändringar i behörighetsvillkoren. Ett system med allmän och särskild behörighet som avpassas till varje utbildning och anges i studieplan för ämne föreslås. Det vanligaste rekry-

teringssättet för nya grupper blir kanske trots allt att forskningsprojekt som förläggs till olika arbetsplatser engagerar intresserade bland de anställda, som sedan fortsätter inom projektet som forskarstuderande. Vid bedömningen av sådana sökande som saknar formell behörighet förutsätter utredningen, att ett nytt system med individuell prövning av enskilda sökandes meriter i förhållande till det speciella forskningsproblem, som den sökande önskar bearbeta, tillämpas. Sådana bedömningar antas bli allt vanligare i fortsättningen och utgöra en av antagningsnämndens viktigaste uppgifter.

De generella bestämmelserna måste självklart bli mycket allmänt hållna. Hur de tillämpas i praktiken blir därför avgörande för om de skall medföra att nya studerandegrupper rekryteras eller ej. En mycket öppen inställning och vilja till okonventionella lösningar måste prägla arbetet. Det verkliga kriteriet för antagning till forskarutbildning måste vara förmågan att tillgodogöra sig utbildningen. Men det finns inga allmänt giltiga metoder att bedöma denna förmåga med utgångspunkt i tidigare meriter från grundläggande utbildning eller yrkesverksamhet. En ojämförligt mycket säkrare bedömning skulle kunna göras både av handledaren och den presumtive forskarstuderanden själv om det vore möjligt för den studerande att praktiskt pröva sitt intresse och sin fallenhet för forskning under någon tid.

Forskarutbildningen bör därför anordnas i etapper så att det blir möjligt att delta i den endast under kortare tid men ändå få meriter för det arbete man lagt ner i sådan form att det inte betraktas som misslyckade studier – de har ju gett kunskaper och erfarenheter även om de inte ledde till fortsatt forskarutbildning. Det kan ju inte heller vara en rimlig förväntan att alla *med* formell behörighet för forskarutbildning skulle ha fallenhet och motivation för att avlägga doktorsexamen. Också andra skäl – förvärvsarbete, familjebildning – kan vara skäl till att man önskar göra ett uppehåll i studierna för längre eller kortare tid. Naturligtvis bör man kunna återuppta studierna, om förhållandena förändrats, utan att ånyo ansöka om inträde. Det kan vidare tänkas att de grupper, som nu är underrepresenterade i forskarutbildningen, skulle finna den mer attraktiv om den utformades i etapper.

Den första etappen, som omfattar ett års studier, bör innehålla kurser, litteraturstudier och någon form av självständigt forskningsarbete, som kan vara en avslutad uppgift eller början till ett större arbete. Etappen redovisas som kurs om 40 poäng i ämnet. Året avslutas med en noggrann genomgång av studieresultaten med handledaren. Om den studerande själv eller handledaren känner tvekan om den studerandes möjligheter att fortsätta studierna bör studievägledare ovillkorligen kopplas in. Den studerande själv måste dock fatta det slutgiltiga beslutet under hänsynstagande till handledarens och studievägledarens synpunkter.

Jag föreslår sålunda

att forskarutbildningen anordnas så att den kan bedrivas i etapper,

att det första årets studier anses motsvara kurs om 40 poäng i ämnet,

att det första årets studier alltid avslutas med att studerande och handledare tillsammans utvärderar studieresultaten noggrant,

att studerande bereds tillfälle till studierådgivning i samband härmed.

FUN föreslår att alla nuvarande universitetslektorat omvandlas till en ny tjänstetyp med benämningen docent, huvudsakligen avsedd för den

grundläggande utbildningens behov. Ingen egentlig skillnad föreligger mellan den nya tjänstetypen och universitetslektorstjänsten (s. 216). Det nya utredningen föreslår är att resurser avsätts från fakulteternas egna anslag för forskning och forskarutbildning för att användas till att bekosta tjänstenedsättningar inom den grundläggande utbildningen. Härigenom kommer innehavarna av de nya docenttjänsterna att kunna beviljas tjänstenedsättning för att bedriva egen forskning i större utsträckning än för närvarande. I nuvarande system används som regel endast anslaget för forskning och utvecklingsarbete för högskoleutbildning och forskningsrådens eller andra externa forskningsmedel för detta ändamål även om s. k. B-avdrag någon gång används för att bereda en universitetslektor en forskningstermin. Även det gamla kursanslaget för forskarutbildning torde i viss utsträckning ha använts för liknande ändamål. En något annorlunda konstruktion innebär inrättandet av externa biträdande professurer men även den vägen har använts för att utnyttja universitetslektorer i forskning och forskarutbildning.

Grundplåten till det nya "tjänstenedsättningsanslaget" föreslår utredningen skall skapas genom att de nuvarande docenttjänsterna dras in allteftersom de blir lediga. De medel som bekostat docentens 75 undervisningstimmar läggs till det lokala kursanslaget för forskarutbildning medan de medel som bekostat docentens forskningsarbete läggs till tjänstenedsättningsanslaget.

För att totala antalet anställda inte skall minska genom indragningen av docenttjänsterna förutsätts att en universitetslektorstjänst med den nya beteckningen docent samtidigt inrättas. Den måste i normalfallet bekostas av medel från anslag för grundläggande utbildning och kan alltså inrättas endast i ämnen med en tillräcklig undervisningsvolym. Samtidigt torde ett extra universitetslektorat komma att försvinna.

För sådana ämnen som inte har tillräckliga resurser för grundutbildning föreslår utredningen en annan lösning: i den mån fakultetsnämnden anser det motiverat av behovet av forskning och forskarutbildning kan särskilda forskartjänster inrättas för de medel som inbesparats genom att en docenttjänst dras in. Utredningen har inte föreslagit någon särskild benämning för dessa tjänster utan föreslår att extra biträdande professurer, forskarassistenttjänster eller de nya docenttjänsterna inrättas allt efter behov. Utredningen tänker sig att en betydande frihet i resursanvändningen skall möjliggöra kombination av olika anslag så att varje ämnes behov kan tillgodoses (sid. 212 och 213).

Utredningen har inte heller yttrat sig om när den ena eller den andra lösningen bör tillämpas. Problemet är naturligtvis att bedöma när antalet universitetslektorer i ett ämne är stort nog för att möjligheten till tjänstenedsättning för forskning skall kunna ge den forskningsvolym i ämnet som bedöms önskvärd.

Totala antalet docenttjänster i dag motsvarar 307 forskningsårsverken. Antalet ordinarie lektorat är 728. Antalet extra universitetslektorer varierar. De torde dock vara fler till antalet än de ordinarie tjänsteinnehavarna. Uppskattningsvis var femte eller sjätte ny docent skulle alltså kunna ha nedsättning för forskning om hela systemet lades om enligt detta alternativ och de inbesparade docentmedlen fördelades jämnt över fakultetsgränserna.

Emellertid är de 307 årsverkena och lektoraten mycket ojämnt fördelade över fakulteterna i dag. En genomgång av tjänstefördelningen vid univer-

sitetet i Lund för år 1976 har visat att utredningens huvudförslag borde passa bäst för samhällsvetenskaplig fakultet medan för naturvetenskaplig och humanistisk fakultet de olika särlösningarna förmodligen kommer att användas i större utsträckning. För fakulteter med mycket liten volym lektorsundervisning, dvs. medicinsk, odontologisk, farmaceutisk, juridisk och teologisk fakultet kommer sådana särlösningar att dominera om inte forskningsvolymen skall minska drastiskt i de flesta ämnen.

Som helhet betraktat och effektivt utnyttjat bör utredningens förslag kunna bli ett mycket flexibelt sätt att utnyttja forskningsresurser både i fråga om att tillvarata universitetslektorernas forskningskompetens och att prioritera olika vetenskapsområden. Jag ansluter mig därför till förslaget i dessa delar men vill samtidigt framhålla att docenterna kommer att få ansöka om tid för forskning i hård konkurrens. Forskarutbildningsutredningens förslag om ett nytt sätt att använda de nuvarande docentmedlen utgår främst inte från grundutbildningens behov av forskningsanknytning eller de enskilda universitetslektorernas behov av forskningsperioder, utan från forskningens krav på en flexibel resurs- och personanvändning.

Under de sista åren har i den allmänna debatten utbildningens behov av forskningsanknytning betonats mycket starkt. I detta begrepp ingår också frågan om lärarnas möjlighet till egen forskning. De mest angelägna åtgärderna här måste uppenbarligen vara de som gäller utbildningar, där huvuddelen av lärarna saknar forskarutbildning och där inte heller någon forskning eller forskarutbildning med direkt inriktning på utbildningens huvudämnen finns inom högskolan. Ca 20 % av högskolans lärarkår finns i denna kategori.

Men också universitetslektorernas möjlighet att bedriva forskning i det egna ämnet hör givetvis hit. FUN:s förslag om ett fakultetsanslag för tjänstenedsättning kommer emellertid att kunna ha endast marginell betydelse i detta sammanhang. De anslag som tillförs regionstyrelserna för att främja forskningsanknytning bör kunna bli ett betydligt mer effektivt instrument i detta sammanhang. Här kan tjänstenedsättningar planeras, utan hinder av konkurrensen inom olika vetenskapsområden, huvudsakligen med hänsyn till behovet hos lärarna i den grundläggande utbildningen, såväl med tanke på ämnesspecifik forskning som ämnesmetodisk och pedagogisk forskning i vid mening. Jag delar därför utredningens uppfattning att docenterna skall ha hög vetenskaplig kompetens. Detta bör, liksom hittills, uttryckas genom lämpliga *behörighets*regler: "13 § Som befordringsgrund vid tillsättning av tjänst som lärare gäller graden av sådan vetenskaplig, pedagogisk och annan skicklighet som är av betydelse med hänsyn till tjänstens ämnesinnehåll och beskaffenhet i övrigt."

Jag finner det emellertid självklart att *meritvärderings*reglerna – dvs. de regler som skall styra val i en konkurrenssituation mellan behöriga sökande – skall vara inriktade mot tjänstens huvuduppgift. Så är även fallet med utredningens förslag till befordringsgrund för tjänst som professor – "... *särskilt vid* vetenskaplig skicklighet som ... samt *även vid* pedagogisk skicklighet ..." (13 §, min kursivering). Detta innebär givetvis inte att utredningen vill åsidosätta krav på hög kvalitet i professorernas undervisning, vilket också framgår av den citerade paragrafens inledande bestämmelser. Bestämmelsen innebär endast att – vid val mellan i övrigt kompetenta och

lämpliga sökande – skall skickligheten inom tjänstens huvudområde, dvs. forskning, fälla utslaget.

Utredningens förslag innebär att docenternas *huvuduppgift* alltjämt kommer att vara undervisning inom grundutbildningen: *alla* docenter kommer att planera och meddela *undervisning*. Därutöver kommer docenterna under vissa perioder, efter frivilligt åtagande, att kunna ägna sig åt egen forskning. Förutsättningen för egen forskning i tjänsten är dock att nedsättning av undervisningsskyldigheten beviljas för visst projekt.

Mot denna bakgrund kan jag inte ansluta mig till utredningens förslag om ändring av i dag gällande befordringsgrunder för universitetslektoraten när dessa tjänster kommer att benämnas docenttjänster. Enligt min mening bör 13 § ha följande lydelse:

"2. i fråga om ordinarie tjänst som docent särskilt vid pedagogisk skicklighet som visats genom undervisning, planering och ledning av undervisning samt även vid vetenskaplig skicklighet som visats genom egen forskning."

Det är uppenbart att befordringsgrunderna för ordinarie tjänster har en starkt styrande effekt på dem som önskar meritera sig för sådana tjänster. Utredningens förslag medför t. ex. en ohållbar situation för flertalet extra universitetslektorer. De riskerar att alltid bli förbigångna av t. ex. de nuvarande docenterna och innehavarna av forskningsrådstjänster vid omvandlingen av extratjänster till ordinarie undervisningstjänster därför att de ägnat sin arbetsinsats och sitt intresse just åt utbildningen och dess förnyelse i stället för att ägna sig åt meriteringsforskning. Vad detta skulle få för konsekvenser för de yngre lärarnas intresse för undervisningsuppgifterna är lätt att inse.

Det hävdas ibland att den bäste forskaren också automatiskt är den bäste undervisaren. Om detta är ett sant påstående har den skicklige forskaren ingenting att förlora på nuvarande befordringsgrunder för universitetslektorat. Om det däremot inte är ett sant argument, vilket torde hävdas lika ofta, åtminstone när det gäller forskare i dagens långt drivna specialiteter och internationellt hårda konkurrens, skulle utredningens förslag medföra att meritering för docenttjänsternas huvuduppgift – undervisning – inte får den tyngd som bör vara en naturlig konsekvens av tjänsternas konstruktion.

Utredningens majoritet anser att fakultetsnämnd bör bestå av lärare valda av kollegiet, forskarstuderande samt representanter för den tekniska och administrativa personalen. En lärare kan på kollegiets förslag bytas ut mot en representant för FoU utanför högskolan. Denna ledamot utses då av högskolestyrelsen.

Fakultetsnämnden har förutom sitt ansvar för grundforskningens utveckling också att initiera och stödja forskning som är av mer omedelbar betydelse för samhället. Detta kunde motivera att också representanter för samhället utanför högskolan funnes med i nämnderna. Det är dock min övertygelse att ingen kreativ tillämpad forskning föds vid sammanträden mellan representanter för olika intressen. Sådana forskningsprojekt tillkommer genom öppet och tålmodigt samarbete mellan direkt involverade praktiker och forskare. Det är en uppgift för fakultetsnämnden att finna sådana arbetsformer att ett dylikt samarbete mellan fakultetskollegiet och samhället i övrigt kommer till stånd.

Det kan ändock finnas omständigheter som gör det önskvärt att representanter för allmänna intressen finns med i nämnderna. Det kan t. ex. gälla sådana fakulteter som den medicinska, där verksamheten är direkt beroende av sjukvårdshuvudman. Det förefaller sannolikt att man här kan ha behov av kontakt med en representant för berört landsting i det löpande arbetet. Också av andra skäl kan det vara önskvärt med representanter för allmänna intressen i nämnderna. En sådan representation kan sålunda bidra till ett mer förtroendefullt förhållande mellan högskoleforskningens företrädare och de politiskt ansvariga. Den kan öka förståelsen bland de senare för forskningens villkor och därigenom ge utgångspunkter för den önskvärda samverkan mellan högskola och samhälle i forskningsplaneringen.

Jag ansluter mig därför till reservanterna Gadd och Gradins förslag att fakultetsnämnden bör kunna utökas med en representant för allmänna intressen.

Däremot delar jag inte deras uppfattning att beslut om representation för allmänna intressen skall fattas av regeringen. Ett sådant förfaringssätt skulle vara ägnat att inge föreställningar om detaljkontroll av forskningen från statsmakternas sida. Det är väsentligt att skapa en forskningsorganisationens integritet genom förtroende för organisationens förmåga att inom givna ramar fullgöra de uppgifter som ålagts den, utan yttre inblandning och detaljreglering. Endast fakultetskollegiet självt bör därför ta initiativ till utseende av externa ledamöter.

Det förefaller också administrativt tungrott att låta regeringen utse enskilda ledamöter i organ på fakultetsnivå. Utseende av berörda ledamöter bör i stället ankomma på regionstyrelsen, eftersom ju fakultetsnämnden skall vara ett organ för hela högskoleregionen och eftersom regionstyrelsen får anses väl representera allmänna intressen. Givetvis innebär inte en sådan ordning att en fristående regional forskningspolitik vore möjlig eller önskvärd. Men ansvaret för den nationella forskningspolitiken kan inte heller läggas på de enskilda fakultetsnämnderna. I det föreslagna planeringssystemet har uppgiften att väga samman förslag från de olika fakultetsnämnderna och avge en samlad bedömning samt förslag till regeringen lagts på UHÄ, vars ledningsorgans styrelse och planeringsberedningar utses av regeringen och domineras av representanter för allmänna intressen.

Jag föreslår sålunda

att en representant för allmänna intressen skall kunna ingå i fakultetsnämnd om resp. fakultetskollegium önskar det,

att denna ledamot skall utses av regionstyrelsen.

Särskilt yttrande

Av ledamöterna Gadd, Gradin, Karlberg, Lagneborg, Lindahl-Kiessling och Magnusson

Ledamoten Eliasson har avgivit en reservation, som tar upp fyra olika avsnitt i betänkandet. Reservationen lämnades in vid utredningens sista sammanträde den 16 oktober 1977, som avsåg slutlig kollationering sedan justering skett kapitelvis vid tidigare sammanträden.

Enligt vår uppfattning förutsätter flera av resonemangen i Eliassons reservation en tolkning av betänkandet, som på väsentliga punkter avviker från den innebörd vi anser att formuleringarna ger uttryck för.

Som ett exempel vill vi framhålla, att vi i förslaget rörande studiestödets volym och utformning ansett det särskilt värdefullt att smidigt kunna göra en avvägning mellan olika former av stöd till förhållanden som kan variera såväl ämnesmässigt som lokalt. Denna tilltro till en decentralisering av besluten innebär självfallet på intet sätt att riksdagens befogenheter ifrågasätts. Den utgår enbart från att riksdagen även för detta område hyser tilltro till att de som är ansvariga för verksamheten följer statsmakternas intentioner.

I de undantagsfall där så inte skulle vara fallet, vidtar självfallet den centrala tillsynsmyndigheten och statsmakterna sådana åtgärder att rimliga förhållanden återställs.

VI Bilagor

Bilaga 1 Direktiven

Utdrag av protokollet över utbildningsärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet på Stockholms slott den 19 april 1974.

Chefen för utbildningsdepartementet, statsrådet *Zachrisson*, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter fråga om *utredning av vissa frågor rörande forskarutbildningen m. m.* och anför.

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande tillkallade dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet i juni 1963 sakkunniga med uppgift att utreda frågan om forskarutbildningen och forskarkarriären m. m. (1963 års forskarutredning). Utredningen lade i slutet av år 1966 fram sina förslag (SOU 1966:67 och 68). På grundval av utredningens huvudbetänkande lade Kungl. Maj:t år 1969 fram proposition med förslag till riktlinjer för reformeringen av forskarutbildningen och forskarkarriären m. m. (prop. 1969:31). Riksdagens beslut följde i allt väsentligt propositionen (SU 1969:93, rskr 1969:222).

I fråga om forskarutbildningen innebar 1969 års beslut att en fyraårig, för varje enskild doktorand systematiskt planerad studiegång fram till doktorsexamen infördes i stället för dåvarande, mindre fast organiserade utbildning till licentiatexamen och doktorsgrad. Inslagen av undervisning och metodisk handledning i utbildningen avsågs bli väsentligt ökade. Den nya studieordningen trädde i kraft den 1 juli 1969.

Prop. 1969:31 innehöll förslag även om förbättrade villkor för studiefinansieringen för doktorander samt om vissa mindre ändringar i forskarkarriären.

De i propositionen framförda förslagen utgjorde – i vad de avsåg uppbyggnaden av resurserna för forskarutbildning – ett principprogram för en successivt genomförd reform. Sedan budgetåret 1968/69 har universitetsorganisationen – inbegripet det tillskott som sker budgetåret 1974/75 vid riksdagens bifall till de förslag som lagts fram i prop. 1974:1 (bil.10) – tillförts sammanlagt ca 430 nya tjänster med undervisnings- och handledningsskyldighet inom forskarutbildningen, 340 nya stipendier för forskarutbildning samt därutöver resurser för forskarutbildning, bl. a. i form av kursanslag, motsvarande ca 10 milj. kr.

I sina förslag till anslagsframställningar för budgetåret 1974/75 tog universitetskanslersämbetet (UKÄ) – mot bakgrund bl. a. av den kvantitativa utvecklingen inom forskarutbildningen – upp frågan om en översyn av forskarutbildningens dimensionering, inriktning och innehåll samt i anslutning

härtill vissa resurs- och budgeteringsfrågor.

Sveriges akademikers centralorganisation (SACO) har hemställt bl. a. att en planmässig dimensionering av forskarutbildningen genomförs med sikte på en allmän tillträdesbegränsning samt att forskarkarriären reformeras.

I prop. 1974:1 (bil. 10 s. 226) anmälde jag att jag avsåg att senare återkomma till Kungl. Maj:t med förslag om en samlad översyn av vissa problem rörande forskarutbildningen. Efter samråd med chefen för jordbruksdepartementet förordar jag att denna översyn nu kommer till stånd. Den bör utföras av särskilt tillkallade sakkunniga.

I likhet med den grundläggande utbildningen vid universitet och högskolor har forskarutbildningen expanderat starkt sedan åren omkring 1960. Det totala antalet närvarande studerande inom forskarutbildningen var år 1960 ca 3 000 och år 1972 ca 12 000. Antalet disputationsprov och examina ökade under samma tid från sammanlagt ca 500 till närmare 1 500 per år. Antalet personer med doktorsgrad eller licentiatexamen har i stort sett fördubblats under 1960-talet, från ca 8 000 till ca 16 000.

I sina förslag till anslagsframställningar för budgetåret 1974/75 redovisar UKÄ vissa överslagsberäkningar rörande tillgång och efterfrågan på personal med forskarutbildning. Beräkningarna skall snarast betraktas som ett räkneexempel, vilket inte är avsett att utgöra en prognos utan endast har till syfte att belysa storleksordningen av de kvantitativa problemen.

Ämbetet drar den slutsatsen av sina beräkningar, att om forskarutbildningen ursprungligen var avsedd för yrkesverksamhet inom forsknings- och utvecklingsarbete samt i viss utsträckning inom skolan, kommer endast en mindre del av dem som nu går igenom forskarutbildning att kunna få anställning inom dessa områden. Självfallet kan, framhåller UKÄ, beräkningar av detta slag inte ligga till grund för dimensioneringen av forskarutbildningen. I samhället finns med all säkerhet, även utanför de sektorer UKÄ innefattat i sina beräkningar, funktioner för vilka en lång utbildning av det slag som det här är fråga om är användbar. Allmänna utbildningspolitiska överväganden talar vidare mot att forskarutbildningen dimensioneras för ett snävt begränsat antal funktioner eller platser på arbetsmarknaden. Det är emellertid sannolikt att den nuvarande omfattningen av forskarutbildningen, med ca 12 000 närvarande studerande, överstiger vad som kan bedömas som rimligt med hänsyn till möjligheterna under avsevärd tid framöver för forskarutbildad arbetskraft att få anställningar som svarar mot förväntningarna.

I prop. 1969:31 (s.71) framhöll dåvarande chefen för utbildningsdepartementet att en begränsning av antalet studerande inom forskarutbildningen i vissa fall kunde bli ofrånkomlig. Erfarenheterna av hur denna möjlighet till antagningsbegränsning tillämpats är inte odelat goda. Antalet ämnesområden, för vilka intagningsbegränsning införts, är jämförelsevis litet. I vissa fall har en utbildningsnämnd beslutat att inte införa en begränsning, som begärts av vederbörande institution, trots att antalet studerande i forskarutbildning uppenbarligen överstigit vad som kunnat anses rimligt med hänsyn till handledningsresursernas omfattning. I andra fall har begränsningen fått en sådan utformning att den under flera terminer förhindrat praktiskt taget all nyrekrytering till forskarutbildningen inom ett ämnesområde. I ytterligare andra fall förekommer det att studerande, efter det

att en begränsning införts, utan att vara antagna till forskarutbildning de facto bedriver sådan utbildning och därvid utnyttjar den undervisning, examination och – i någon mån – handledning som ges vid institutioner. Mot bl. a. denna bakgrund är det angeläget att formerna för dimensionering av utbildningen efter grundexamen vid universitet och högskolor ses över.

Vid 1969 års reform lades ansvaret för beslut om dimensionering av forskarutbildningen på utbildningsnämnderna. Det avgörande kriteriet vid nämndernas prövning och antagningskapaciteten är tillgången på lärar- och handledarresurser. Det är enligt min mening naturligt att omfattningen av de resurser som kan ställas till förfogande även framdeles tillmäts betydelse när omfattningen av forskarutbildningen inom ett område skall fastställas. Vid sidan härav bör dock en rad andra faktorer beaktas. I flera fall rör det sig om förhållanden som inte på ett meningsfullt sätt kan bedömas annat än gemensamt för hela landet. Det kan alltså bli nödvändigt att även andra organ än utbildningsnämnderna deltar i beslutsprocessen. Det är en viktig uppgift för de sakkunniga att avväga vilka bedömningar som bör ske centralt och vilka som bör ske lokalt.

En naturlig utgångspunkt vid beslut om dimensionering av en utbildning är en uppskattning av samhällets behov av arbetskraft med den aktuella utbildningen. Detta gäller även de längsta utbildningarna såsom forskarutbildningen. Svårigheterna att göra sådana uppskattningar är väl kända. Erfarenheterna från olika delar av utbildningsväsendet talar för att arbetskraftsprognoser måste avse relativt breda sektorer av samhällslivet och att de i det längre perspektivet stannar vid jämförelsevis grova skattningar. I fråga om forskarutbildningen kompliceras bilden av att utbildningen många gånger är starkt specialiserad och därför har låg utbytbarhet på arbetsmarknaden.

Arbetsmarknadens möjligheter att bereda forskarutbildad personal adekvat sysselsättning hänger nära samman med omfattningen och inriktningen av den forsknings- och utvecklings- (FoU) verksamhet som bedrivs inom näringsliv, förvaltning och forskningsinstitutioner. Denna verksamhet är naturligen i väsentlig grad beroende av samhällets forskningspolitik såsom denna utformas totalt och för enskilda sektorer. FoU-verksamheten är emellertid också kopplad till forskarutbildningen i ett ömsesidigt beroendeförhållande. Det är självklart att möjligheterna att framgångsrikt bedriva forskning eller utvecklingsarbete är beroende av tillgången på personal med ändamålsenlig utbildning. Inrättande av tjänster avsedda främst för forskarutbildningsändamål innebär samtidigt ett stöd till forskningen inom ämnesområdet. Inom ramen för forskarutbildningen utför de studerande en forskningsinsats, som inom vissa vetenskapsområden är en dominerande del av den totala forskningen. Finansieringen av enskilda forskningsprojekt utformas ofta på ett sådant sätt att studerande får möjlighet att inom ramen för projektet fullgöra avhandlingsarbetet inom forskarutbildningen. Det är mot denna bakgrund naturligt att forskarutbildningens omfattning och inriktning bestäms med hänsyn även till forskningspolitiska avvägningar.

Inom många ämnesområden är f. n. de studerandes egen efterfrågan på forskarutbildning avgörande för antalet studerande. Denna efterfrågan påverkas av en rad omständigheter. Till en del är den en spegling av de studerandes uppfattning om utkomstmöjligheterna efter avslutad utbildning.

Till en del är den resultatet av ett intresse, som väckts under den grundläggande utbildningen. Antalet studerande inom grundutbildningen och ämnets ställning inom studieorganisationen är, i vart fall vid de filosofiska fakulteterna, av betydelse i detta sammanhang. Den studerandes egen önskan att få pröva på fortsatt utbildning efter grundexamen bör enligt min mening ingå i bedömningsunderlaget när utbildningskapaciteten fastställs.

En utgångspunkt för såväl UKÄ:s som SACO:s framställningar har varit att det nuvarande totala antalet närvarande studerande inom forskarutbildningen uppenbarligen överstiger vad som kan bedömas vara rimligt vid en, närmast intuitiv, bedömning av de faktorer jag redovisat. Jag delar denna bedömning. Effektivare former för avvägningar och beslut om forskarutbildningens omfattning bör enligt min mening utvecklas.

Detta ställningstagande innebär, enligt min mening, inte att omfattningen av forskarutbildningen generellt bör minskas inom alla forskningsområden. Det är i stället fråga om att inom skilda områden söka anpassa forskarutbildningens omfattning till vad som från de utgångspunkter jag redovisat i det föregående kan bedömas som rimligt. Det kan därvid bli fråga om att minska utbildningens omfattning inom vissa områden, medan man kan behöva vidta åtgärder för att öka den inom andra.

Den nuvarande formen för begränsning av forskarutbildningen innebär att man fastställer det högsta antal studerande som får antas till utbildningen varje läsår. Detta system för dimensionering kan för den enskilde slå mycket hårt i synnerhet som antalet nybörjarplatser många gånger är litet. Enligt min mening vore det värdefullt om begränsningen i stället kunde ges en sådan utformning, att det blev möjligt för den studerande att praktiskt pröva sin fallenhet och sitt intresse för forskarutbildning. Ett sådant system torde behöva innehålla moment av aktiv – vid behov även avrådande – studievägledning under forskarutbildningens inledningsskede. Jag vill i detta sammanhang framhålla att det enligt min mening är naturligt att man i forskarutbildningen ställer sådana kvalitetskrav, att en del av dem som antagits efter en tid kan behöva rådas att inte fullfölja utbildningen. Detta bör dock enligt min mening inte få utgöra grund för att införa en s. k. mellanexamen som ett reguljärt moment i utbildningen till doktorsexamen. Man bör söka finna andra vägar för dokumentation och tillgodoräknande av studieinsatsen.

De sakkunninga bör mot bl. a. den bakgrund jag här redovisat utarbeta förslag till ett system för en total dimensionering av utbildningen efter grundexamen vid universitet och högskolor. Förslaget bör avse såväl en systembeskrivning som ett dimensioneringsförslag för, om möjligt, tiden fram till 1980-talets mitt.

I ett system där tillträdet till forskarutbildningen är begränsat får formerna för urval bland behöriga sökande och antagning av studerande större betydelse än f. n. Rekryteringen av forskarstuderande har hittills ägnats begränsad uppmärksamhet. Svårigheter att hävda sig har emellertid från tid till annan redovisats av personer som, utan att ha gått igenom grundutbildning vid en viss institution, sökt sig till denna för forskarutbildning. Detta har gällt bl. a. sådana som kommit från utbildningsenheter utan egen forskarutbildningsorganisation, t. ex. universitetsfilialer samt lärar- och socialhögskolor. Det har vidare gällt personer som efter viss tids yrkeserfarenhet sökt sig till forskarutbildning för att förbättra sina förutsättningar

att angripa problem de kommit i kontakt med i samhället. Det är viktigt att man skapar ett system som inte missgynnar dem som på andra vägar än de hittills gängse söker sig till forskarutbildningen. Det kan i stället finnas anledning att vidta särskilda åtgärder för att bredda rekryteringen till forskarutbildning.

Det är enligt min mening väsentligt att man i forskarutbildningen och forskningen vid universitet och högskolor behandlar frågeställningar, som upplevs som väsentliga inom skilda delar av samhällslivet utanför universiteten. En vanlig kritik bl. a. mot samhällsforskningen är att forskningsresultaten endast sällan berör sådana frågor som är av betydelse för politiska beslut eller som underlättar arbetet för dem som har att verkställa dessa. Det är därför angeläget att till forskarutbildningen kunna rekrytera studerande, som har erfarenhet av yrkesverksamhet inom olika samhällssektorer, och att dessa i sin utbildning ges möjlighet att bearbeta problem, som de upplevt som centrala i sin yrkesutövning.

De sakkunniga bör pröva frågan om rekrytering och urval till forskarutbildning och till andra utbildningar på samma nivå samt lägga fram de förslag som kan fordras.

1968 års utbildningsutredning (U 68) har föreslagit att högskolebegreppet skall vidgas till att omfatta även utbildningar som f. n. inte räknas till den högre utbildningen. Jag kan komma att senare, när statsmakternas ställningstaganden till U 68:s förslag föreligger, återkomma till Kungl. Maj:t med förslag till de tilläggsdirektiv till de sakkunniga rörande rekryteringen till forskarutbildning som kan motiveras av dessa ställningstaganden.

På grundval av förslag i prop. 1973:1 (bil. 10 s. 321) fattade 1973 års riksdag beslut om inrättande av arvodestjänster som adjungerad professor (UbU 1973:8, rskr 1973:105). Dessa tjänster, till vilka skulle knytas personer som utanför universitets- och högskolesektorn bedriver forskning, har setts främst som tillskott till utbildningsorganisationen. I vissa fall har de möjliggjort en breddning av forskarutbildningens vetenskapliga inriktning vid den berörda institutionen. Härutöver bör, enligt min mening, tjänsterna som adjungerad professor ses som ett försök att skapa bättre kontakter mellan forskning bedriven inom och utom universitetsinstitutionerna.

Inom näringsliv, förvaltning och forskningsinstitutioner utanför universitets- och högskoleområdet bedrivs forsknings- och utvecklingsarbete, som till sin karaktär nära ansluter till den forskning som bedrivs vid institutioner med forskarutbildning. Som exempel kan nämnas det sektorsanknutna utvecklingsarbete som bedrivs inom statliga och kommunala myndigheter samt kvalificerat utredningsarbete inom kommittéer och organisationer. Det är realistiskt att räkna med att en väsentlig andel av dem som nu går igenom forskarutbildning kommer att få sysselsättning i verksamhet av detta slag.

Forskarutbildningen som den bedrivs f. n. replierar i många fall uteslutande på den forskning som kommit att bedrivas inom den berörda institutionens ram. Jag har i det föregående understrukit betydelsen av att rekryteringen till forskarutbildningen breddas, vilket sannolikt skulle främja en breddning av forskarutbildningens inriktning. Det är emellertid angeläget att man även på andra sätt försöker anknyta forskarutbildningen till FoU-verksamhet utanför universitet och högskolor. Man skulle på detta sätt bättre än f. n. kunna tillgodose de krav på alternativa mål för forskarutbildningen

som en allt mer variationsrik FoU-verksamhet ställer.

Man bör alltså räkna med att en del av dem som går igenom forskarutbildning kommer att bli verksamma inom FoU-verksamhet av annat slag än den, för vilken forskarutbildningen ursprungligen förberett. Andra kommer att få arbetsuppgifter, för vilka en fördjupad utbildning efter grundexamen i och för sig är lämplig, men där den speciella inriktningen av utbildningen mot verksamhet som forskare inte är helt ändamålsenlig. Det finns enligt min mening anledning att överväga om en del av de resurser som kan ställas till förfogande för utbildning över grundutbildningsnivå bör utnyttjas för utbildningar som från början inriktas mot arbetsuppgifter av detta slag.

1963 års forskarutredning diskuterade utförligt om en avgångsnivå skulle införas mellan grundexamen och doktorsexamen, i diskussionen kallad mellanexamen. I prop. 1969:31 framhöll departementschefen att han inte var beredd att förorda att mellanexamen infördes som ett – om än frivilligt – led i forskarutbildningen. Motiven för detta var att en sådan examen bedömdes verka förlängande på studietiderna samt att endast några få exempel på personal med kompetens motsvarande den som mellanexamen avsågs ge redovisats av utredningen eller i remissyttrandena. Departementschefen framhöll att behovet av sådana yrkesinriktade utbildningar, som bygger på den grundläggande utbildningen, borde bedömas mot bakgrund av möjligheterna att precisera avnämarintresset.

Vid de filosofiska fakulteterna har införts en yrkesinriktad utbildning av det slag som avsågs i propositionen. Denna utbildning, som ger behörighet till tjänst som psykolog, omfattar två år och får avslutas med psykologexamen. Utbildningen är delvis parallell med forskarutbildningen i de berörda ämnena och enstaka moment kan vara gemensamma för psykologutbildningen och forskarutbildningen.

I debatten kring 1969 års forskarutbildningsreform har tanken ofta framförts att ytterligare utbildningsmål på en nivå ovanför grundexamen skulle definieras. Man har därvid hänvisat bl. a. till den tekniska sektorn. I november 1973 lade UKÄ fram ett förslag om försöksverksamhet med yrkesinriktad specialistutbildning vid teknisk fakultet. Förslaget avser en tvåårig heltidsutbildning, för vilken krävs i princip samma förkunskaper som för forskarutbildning vid teknisk fakultet. Utbildningen är inte tärkt att kunna utnyttjas som en etapp på vägen mot doktorsexamen, främst på grund av att kraven på den tänkta tillämpningsuppgiften bör vara helt andra än kraven på en doktorsavhandling. UKÄ:s förslag bereds f. n. inom utbildningsdepartementet.

Inom det ekonomiska området anordnas vid Handelshögskolan i Stockholm, vid sidan av utbildningen för ekonom- och doktorsexamina, en starkt tillämpningsinriktad utbildning inom ramen för ett s. k. mastersprogram. För tillträde till utbildningen fordras ekonomexamen samt viss tids kvalificerad yrkeserfarenhet.

De sakkunniga bör pröva om det finns anledning att för speciela utbildningsmål bredda utbildningsutbudet ovanför grundutbildningsnivån utöver det som syftar till utbildning av forskare. Jag har redovisat några exempel på utbildningar av det slag som kan vara aktuella. Utformningen och dimensioneringen av dessa utbildningar bör bedömas endast mot bak-

grund av arbetsmarknadens behov. I utredningsarbetet bör man särskilt uppmärksamma risken att de kommer att utnyttjas som nödutgångar av dem som inte klarar av forskarutbildning. Man får givetvis räkna med att dessa alternativa utbildningar i väsentlig utsträckning kommer att ta i anspråk samma personella resurser som forskarutbildningen samt att resursbehovet för dem får täckas inom den totala ram som kan ställas till förfogande för utbildning över grundutbildningsnivån.

Jag har i det föregående framhållit att omfattningen av tillgängliga resurser för undervisning och handledning inom forskarutbildningen även i framtiden måste vara av betydelse för dimensioneringen av utbildningen efter grundexamen. Detta är delvis en rent kvantitativ fråga. Den innehåller emellertid även en kvalitativ aspekt i den meningen att de enskilda lärarnas forskningsinriktning och kompetens påverkar utformningen och inriktningen av utbildningen. Vetenskapens utveckling, behovet av förnyelse av forskningen inom ett område och förändringar av samhällets prioriteringar av forskningsområden talar för en hög rörlighet bland lärarna på denna nivå. Med utgångspunkt häri borde forskarkarriären utformas så att successiva förändringar i personuppsättningen främjades. Den enskildes krav på trygghet i anställningen talar å andra sidan för ett jämförelsevis fast system.

1963 års forskarutredning hade i uppdrag att se över även forskarkarriären och lade fram vissa förslag till förändringar i denna. Utredningens förslag innebar i stora drag att den, som efter viss s. k. aspiranttjänstgöring fått tjänst inom forskarkarriären, skulle vara tillförsäkrad fortsatt anställning inom denna sektor. Statsmakternas beslut med anledning av prop. 1969:31 innebar dock inte några större förändringar i det rådande systemet. Detta innebär att f. n. endast en del av dem som inleder en forskarkarriär kan räkna med att så småningom få fast anställning inom universitetsorganisationen. I ett system med en planerad dimensionering av forskarutbildningen kan det komma att ställas andra krav än f. n. på möjligheterna att förändra forskartjänsternas antal och inriktning. De sakkunniga bör mot denna bakgrund se över även utformningen av forskarkarriären. Frågan om en mer allmän översyn av de icke-ordinarie universitetslärarnas anställningsförhållanden mot bakgrund bl. a. av lagen (1974:12) om anställningsskydd kommer att prövas i annat sammanhang.

De studerandes benägenhet att gå vidare till forskarutbildning påverkas bl. a. av utsikterna att kunna finansiera studierna på annat sätt än med studiemedel. En grundläggande princip för de statliga studiefinansieringssystemen har varit att de skall vara utbildningspolitiskt neutrala. I ett reglerat system, där bl. a. samhällets behov av forskarutbildad arbetskraft påverkar besluten om forskarutbildningens dimensionering, kan man emellertid behöva stimulera tillströmningen av studerande till en sektor eller ett ämnesområde. De sakkunniga bör undersöka motiven för och möjligheterna till att använda studiefinansieringen i ett sådant syfte. En metod som skulle innebära en beloppsmässig differentiering av t. ex. de nuvarande doktorandstipendierna bör dock inte kunna komma i fråga.

När doktorandstipendierna fastställdes år 1969 beräknades de, som nämnts, så att de tillsammans med den återbetalningsfria delen av studiemedlen skulle motsvara de dittillsvarande doktorandstipendierna. Kompensation för inträffade kostnadsökningar har sedan dess utgått genom att den

återbetalningspliktiga delen av studiemedlen automatiskt ökat i takt med prisförändringarna. Det sammanlagda studiestödet för den som uppbar stipendium tillsammans med studiemedel bedömdes år 1969 ligga på en nivå som gjorde det till ett realistiskt alternativ till yrkesverksamhet av annat slag. Genom statsmakternas beslut har under de senaste åren samhällets stöd vid bl. a. sjukdom och arbetslöshet omvandlats från skattefria nettobidrag till bruttoersättning, vilken skall behandlas som inkomst. Detta ändrade sätt att se på vissa sociala förmåner är av betydelse bl. a. vid beslut om vissa behovsprövade bidrag för vilka den beskattningsbara inkomsten ligger till grund, exempelvis de statliga och statskommunala bostadstilläggen. Från allmän rättvisesynpunkt är det otillfredsställande att en grupp studerande, på grund av stipendiernas karaktär av skattefria bidrag, i fråga om vissa sociala förmåner kommer att behandlas mer förmånligt än förvärvsarbetande med lika stor disponibel inkomst. Även från andra utgångspunkter kan det finnas skäl att övergå till att mer konsekvent betrakta dessa bidrag som ersättning för utfört arbete. I sitt betänkande 1974:13 framhöll utbildningsutskottet att en utvärdering bör göras av erfarenheterna av det år 1969 beslutade stipendiesystemet. På grundval av resultaten av utvärderingen borde enligt utskottet frågan om att ersätta de nuvarande stipendierna med annan finansieringsform, t. ex. någon form av beskattningsbara utbildningsarvoden övervägas genom särskild utredning eller i annan ordning.

De sakkunniga bör mot den bakgrund som här redovisats överväga om de nuvarande doktorandstipendierna bör ersättas med någon annan form för finansiering av forskarutbildningen. De sakkunniga bör i detta sammanhang beakta de förslag och beslut som kan bli en följd av arbetet inom kommittén för studiestöd åt vuxna (SVUX, U 1969:51). Arbetet bör i denna del bedrivas särskilt skyndsamt.

Tjänsterna som amanuens och assistent är, som nämnts, viktiga för studiefinansieringen inom forskarutbildningen. I prop. 1969:31 slogs fast att innehavare av sådana tjänster normalt borde vara antagna till forskarutbildning och att de borde ha arbetsuppgifter som anslöt till inriktningen av forskarutbildningen. En stor del av det totala antalet assistent- och amanuenstjänsterna inrättas inom ramen för medel som avses för grundläggande utbildning. Detta innebär att omfattningen av antalet försörjningstillfällen för studerande i forskarutbildning i viss mån bestäms av omfattningen av den grundläggande utbildningen. Detta kan, mot bakgrund av vad jag anfört i det föregående, inte anses vara tillfredsställande. Detta samband kommer att finnas kvar även vid en anslagsmässig åtskillnad mellan grundutbildning och forskarutbildning/forskning, i den mån assistent- och amanuenstjänster inrättas för uppgifter inom den grundläggande utbildningen. Tjänster och stipendier avsedda för studerande i forskarutbildning inrättas även i andra sammanhang med i huvudsak annan motivering än stöd åt forskarutbildningen. Som exempel kan nämnas tjänster inom ramen för projekt stödda av forskningsråd samt vissa landstingskommunala läkartjänster. De sakkunniga bör undersöka vilka möjligheter som kan finnas att närmare samordna besluten om fördelning av studiefinansieringstillfällena med besluten om dimensionering av forskarutbildningen. En sådan samordnad bedömning torde förutsätta att det nuvarande sambandet mellan

antalet assistent- och amanuenstjänster och den grundläggande utbildningens omfattning avsevärt måste försvagas.

U 68 har i mars 1973 lagt fram förslag rörande den högre utbildningens dimensionering, lokalisering och organisation. Utredningens förslag berör forskarutbildningens organisation endast i den utsträckning som föranleds av förslagen rörande den grundläggande utbildningen vid universitet och högskolor. Beredningen av hithörande frågor är ännu inte avslutad. Frågan om ett eventuellt uppdrag till de sakkunniga att pröva även frågor om bl. a. forskarutbildningens planerings- och ledningsorganisation får prövas sedan ställning tagits till U 68:s förslag. I detta sammanhang kan det också bli aktuellt att beakta förslag som kan komma att läggas fram av den år 1972 tillkallade utredningen rörande forskningsråden inom utbildningsdepartementets område, forskningsrådsutredningen (U 1972:02).

De sakkunnigas förslag bör åtföljas av specificerade kostnadsberäkningar och förslag till erforderliga författningsändringar och bestämmelser. Arbetet bör bedrivas skyndsamt och de sakkunniga bör kunna lägga fram sina förslag i etapper.

Utredningsuppdraget tangerar andra utredningars arbeten. Jag tänker här bl. a. på forskningsrådsutredningen och SVUX. De sakkunniga bör hålla sig underrättade om arbetet inom dessa utredningar och även beakta de beslut som kan grundas på förslag från dem.

Uppdraget berör som jag tidigare framhållit den högre utbildningen och forskningen i flera avseenden och de sakkunniga bör arbeta i god kontakt med bl. a. universitetskanslersämbetet, universitet, högskolor och andra institutioner för forskarutbildning och forskning samt berörda personal- och studerandeorganisationer.

På grund av det anförda hemställer jag att Kungl. Maj:t bemyndigar chefen för utbildningsdepartementet

att tillkalla sju sakkunniga med uppdrag att utreda vissa frågor rörande forskarutbildningen m. m.,

att utse en av de sakkunniga att vara ordförande,

att besluta om experter, sekreterare och annat arbetsbiträde åt de sakkunniga.

Vidare hemställer jag att Kungl. Maj:t föreskriver

att de sakkunniga får samråda med myndigheter samt begära uppgifter och yttranden från dem,

att ersättning till de sakkunniga, experter och sekreterare skall utgå i form av dagarvode enligt kommittékungörelsen (1946:394), om ej annat föreskrivs,

att kostnaderna för utredningen skall betalas från åttonde huvudtitelns kommittéanslag.

Vad föredraganden sålunda med instämmande av statsrådets övriga ledamöter hemställt bifaller Hans Maj:t Konungen.

Bilaga 2 Tilläggsdirektiven

Utdrag av protokoll vid regeringssammanträde 1975-08-14
Tilläggsdirektiv till forskarutbildningsutredningen

Chefen för utbildningsdepartementet, statsrådet Zachrisson, anför.

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 19 april 1974 tillkallade jag sakkunniga för utredning av vissa frågor rörande forskarutbildningen m. m. (Forskarutbildningsutredningen, U 1974:06). Enligt sina direktiv skall de sakkunniga beträffande utbildningen efter grundexamen (motsv.) behandla fem huvudområden, nämligen dimensionering, rekrytering, differentiering, studiefinansiering samt anknytningen till forskning utanför högskolan. De sakkunniga skall också ta upp frågan om utformningen av forskarkarriären. I direktiven framhöll jag att vissa tilläggsdirektiv till de sakkunniga skulle kunna bli aktuella sedan regeringen och riksdagen tagit ställning till de förslag 1968 års utbildningsutredning lagt fram.

Riksdagen har sedermera fattat beslut med anledning av regeringens proposition om reformering av högskoleutbildningen m. m. (prop. 1975:9, UbU 1975:17, rskr 1975:179).

Riksdagens beslut innebär bl. a. att högskoleutbildningen fr. o. m. den 1 juli 1977 kommer att omfatta också en rad utbildningslinjer som f. n. inte har någon naturlig fortsättning ovanför grundutbildningsnivån. Denna nya struktur hos högskoleutbildningen förändrar förutsättningarna för rekryteringen till forskarutbildning och annan utbildning efter grundexamen (motsv.). Det är enligt min mening angeläget att man inom hela högskolan utvecklar möjligheter att gå vidare till sådan utbildning. Detta är, som jag berört i prop. 1975:9 (s. 424), av betydelse både för att bredda inriktningen av högskolans forskning och forskarutbildning och för att ge även andra grundutbildningar än dem som återfinns inom den traditionella universitets- och högskoleorganisationen en naturlig anknytning till vetenskaplig verksamhet.

Den önskvärda utvecklingen kan med all sannolikhet i många fall förverkligas inom ramen för utbildning som redan nu anordnas på forskarutbildningsnivå. Härvid uppstår dock särskilda problem vad gäller behörighet, förkunskaper och urval. Man måste emellertid också räkna med att det för en del högskoleutbildningar inte finns någon lämpligt utformad påbyggnadsutbildning inom den nuvarande organisationen. I debatten har exempelvis ofta pekats på behovet av forskning och forskarutbildning inom de för socionomutbildningen centrala metodämnena.

Forskarutbildningsutredningen bör mot denna bakgrund pröva i vilken utsträckning åtgärder bör vidtas för att inom den nya högskolan möjliggöra övergång till befintlig utbildning över grundexamensnivå från utbildningslinjer som i dag inte har någon naturlig fortsättning. Utredningen bör också pröva frågan om åtgärder för att säkerställa förutsättningarna för att nya påbyggnadsutbildningar kommer till stånd inom områden där behov härav finns. En viktig fråga vid sistnämnda prövning är om en ordning, där forskningens och forskarutbildningens planering m. m. är knuten till nuvarande fakulteter/sektioner, ger en ändamålsenlig grund för den önskade utvecklingen. De organisatoriska ramarna för forskning och forskarutbildning inom högskolan blir sålunda aktuella i sammanhanget.

Riksdagens förut nämnda beslut innebär att vissa mindre förändringar skall göras i planerings- och ledningsorganisationen för forskning och forskarutbildning inom högskolan såvitt avser utbildningsdepartementets område. Tills vidare skall emellertid fakultets/sektionsindelningen ligga till grund för organisationen i denna del. I prop. 1975:9 framhöll jag (s. 524) att frågan om utredning av högskolans organisation för forskning och forskarutbildning borde övervägas mot bakgrund av bl. a. den år 1972 tillkallade forskningsrådsutredningens (U 1972:02) numera avgivna förslag och också med beaktande av forskarutbildningsutredningens arbete. Vad jag anförde på denna punkt lämnades utan erinran av riksdagen.

Forskarutbildningsutredningen har enligt sina direktiv i uppdrag att utarbeta förslag till ett system för dimensionering av utbildningen ovanför grundexamensnivån vid universitet och högskolor. Denna fråga har samband med kompetensfördelningen mellan olika nivåer och organ inom högskoleorganisationen. Den berör också systemet för fördelning av resurser och utformningen av den administrativa regleringen av forskarutbildningen. Inom många områden påverkar dimensioneringen av forskarutbildningen direkt forskningsvolymen, eftersom de studerande i sådan utbildning utför en inte oväsentlig del av forskningsarbetet. Det finns också i andra avseenden ett nära samband mellan forskning och forskarutbildning när det gäller utformningen av högskolans organisation och verksamhet.

Man kan, som jag berörde i prop. 1975:9 (s. 524), ifrågasätta om den nuvarande fakultets/sektionsorganisationen svarar mot de krav man bör ställa på högskolans planerings- och ledningsorganisation för forskning och forskarutbildning i perspektivet av det senaste årtiondets vetenskapliga utveckling. Det är inte minst önskvärt att finna ändamålsenliga former för att stimulera framväxten av mångvetenskapliga forskningsprojekt inom universitetsorganisationen. Jag vill i detta sammanhang erinra om att regeringen nyligen uppdragit åt universitetet i Linköping att utreda frågan om en tvärvetenskapligt och tematiskt orienterad forskningsorganisation inom i första hand de områden som representeras av den filosofiska fakulteten där.

Forskningsrådsutredningen har i sitt i april 1975 avlämnade betänkande (SOU 1975:26) Forskningsråd föreslagit vissa sammanföranden av befintliga forskningsråd. Utredningen har också tagit upp frågan om de möjligheter till samverkan och samplanering i forskningsfrågor som finns på olika nivåer inom universitetsorganisationen. Utredningen konstaterar att den starka decentralisering av ansvaret för forskning vid universitet och högskolor som nuvarande organisation innebär har en rad fördelar men att behovet av

gränsöverskridande, sammanhållande och samplanering inom denna organisation också nära berör rådsorganisationen och dess möjligheter att arbeta med universitetsorganisationen som bas.

Enligt min mening bör mot den angivna bakgrunden utformningen på längre sikt av planerings- och ledningsorganisationen för forskning och forskarutbildning inom högskolan nu tas upp till överväganden, såvitt gäller utbildningsdepartementets område. Dessa överväganden bör innefatta såväl frågan om vilken indelning av verksamhetsområdet forskning och forskarutbildning som bör ligga till grund för organisationen som frågan om omfattningen av och formerna för inflytande för olika intressen. Med hänvisning till vad jag anfört om sambandet mellan forskarutbildningsutredningens uppgifter och de nu aktuella frågorna anser jag att utredningsarbetet även i dessa frågor bör anförtros forskarutbildningsutredningen. Jag erinrar i sammanhanget om att den centrala organisationskommittén (U 1975:04) för högskolereformen har i uppdrag att överväga frågor om nämnder för forskning och forskarutbildning inom ramen för den nuvarande fakultets/sektionsorganisationen. Kommittén skall i dessa frågor samråda med forskarutbildningsutredningen.

Riksdagens beslut med anledning av prop. 1975:9 innebär bl. a. att ett samspel mellan grundläggande utbildning och forskning/forskarutbildning bör komma till stånd över hela fältet av högskoleutbildning samt att de organisatoriska förutsättningarna för ett sådant samspel bör kartläggas (UbU 1975:17 s. 23).

Frågan om den grundläggande utbildningens forskningsanknytning berör på flera områden forskarutbildningsutredningens arbete. Den hänger för det första samman med förekomsten av för den grundläggande utbildningen relevant forskning och forskarutbildning. I detta avseende anknyter frågan till vad jag i det föregående anfört med anledning av vidgningen av högskolebegreppet. Den är vidare sammankopplad med utformningen av planerings- och ledningsorganisationen inom högskolan och de förutsättningar för samband mellan grundläggande utbildning och forskning/forskarutbildning som denna organisation ger. Frågan om grundutbildningens forskningsanknytning berör slutligen tjänsteorganisationen inom högskolan. Som utbildningsutskottet framhållit är det viktigt att en översyn av tjänsteorganisationen utgår från att så långt möjligt alla lärare i grundutbildningen skall ha anknytning till forskning.

Forskarutbildningsutredningen bör i anslutning till sitt arbete inom de nämnda områdena särskilt beakta frågan om den grundläggande högskoleutbildningens forskningsanknytning. Vad beträffar tjänsteorganisation bör utredningens arbete utgå från att de betydande vinster för den pedagogiska verksamheten vid universitet och högskolor inte skall äventyras, vilka uppnåddes genom statsmakternas beslut år 1958 om inrättande av lärartjänster, för vilka vetenskaplig kompetens krävs men vilka samtidigt i första hand är avsedda för grundläggande utbildning (prop. 1958:104, SU 1958:B 48, rskr 1958:B 76).

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen bemyndigar mig att uppdra åt forskarutbildningsutredningen att behandla även de frågor jag redovisat i det föregående.

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och bifaller hans hemställan.

Bilaga 3 Forskarutbildningsutredningens ledamöter, sekretariat och experter

Ledamöter

riksdagsledamot Arne Gadd, Uppsala, ordf.
riksdagsledamot Anna Eliasson, Enskede
riksdagsledamot Anita Gradin, Vällingby
docent Bengt Karlberg, Linköping
professor Rune Lagneborg, Vällingby
professor Kerstin Lindahl-Kiessling, Uppsala
professor David Magnusson, Lidingö

Sekretariat

Sekreterare

departementssekreterare Anders Franzén, Trångsund (1974-09-19 –)

Bitr. sekreterare

fil.kand. Christer Andersson, Uppsala (1975-08-28 –)
fil.kand. Ewa Arenbro, Stockholm (1975-04-03 – 1975-09-05)
socionom Anders Major, Hägersten (1975-04-01 – 1976-09-13)
forskningssekreterare Roger Svensson, Sigtuna (1975-04-14 –)
1:e byråsekreterare Kerstin Wallin, Uppsala (1976-09-01 –)

Kansli

kanslist Gerd Brandt, Hägersten (1975-04-01 –)
fil.mag. Beatrice Christensen-Sköld, Bandhagen (1975-09-29 – 1975-12-03, 1976-08-16 –)
kontorist Anne Thunberg, Stockholm (1975-01-01 – 1976-12-31)

Experter

Studiefinansieringsgruppen

(1975-05-12 – 1976-03-31)
riksdagsledamot Anita Gradin, ordf.
byråchef Einar Edwardsson, RFV

universitetslektor Gunnel Gustafsson, universitetet i Umeå
byrådirektör Gabriella Hansson, CSN
civilingenjör Per Hedelin, CTH
t.f. professor Tore Janson, TCO
assistent Per Jennische, SACO/SR
fil.kand. Åke Sollén, SFS
professor Jan Svartvik, universitetet i Lund

Dimensioneringsgruppen
(1975-05-12 – 1976-03-31)
riksdagsledamot Anna Eliasson, ordf.
professor Rolf Adamson, universitetet i Stockholm
byråchef Curt Canarp, AMS
avdelningsdirektör Karl Axel Edin, UKÄ
professor Sven Erlander, universitetet i Linköping
byrådirektör Göran Friborg, NFR
sekreterare Bo Jonsson, LO
professor Nils Malmer, universitetet i Lund
sekreterare Sten Marcusson, SACO/SR
byrådirektör Inger Munkhammar, SCB
professor Frithiof Rundgren, universitetet i Uppsala
direktör Nils Starfelt, Sveriges industriförbund
docent Jan Uhler, STU
ombudsman Uno Westerlund, TCO

Rekryteringsgruppen
(1975-05-12 – 1976-03-31)
professor Kerstin Lindahl-Kiessling, ordf.
sekreterare Anders Arfwedsson, SACO/SR
bitr. professor Lennart Eberson, universitetet i Lund
byrådirektör Britta Ericsson, utbildningsdepartementet
universitetslektor Thore Hammarland, universitetsfilialen i Örebro
fil.kand. Lars Henriksson, SFS
professor Kjell Härnqvist, universitetet i Göteborg
universitetslektor Hans Klette, socialhögskolan i Lund
utredningssekreterare Lars-G. Nilsson, TCO
sekreterare Mauritz Sköld, LO
docent Inge-Bert Täljedal, universitetet i Umeå
professor Gunnar Westin, universitetet i Stockholm

Differentieringsgruppen
(1975-05-12 – 1976-03-31)
docent Bengt Karlberg, ordf.
professor Sune Berndt, KTH
universitetslektor Inge Brinck, SACO/SR
byråchef Curt Canarp, AMS
direktör Dick Lundqvist, IVA
sekreterare Lennart Nyström, LO

forskningschef Ragnar Ohlsson, Sveriges industriförbund
professor Sigvard Rubenowitz, universitetet i Göteborg
byrådirektör Yvonne Wessman, UKÄ
tekn.lic. Sven Wikman, Sveriges industriförbund
professor Uno Zachrisson, universitetet i Umeå
avdelningsdirektör Ulla Åhgren-Lange, nämnden för socionomutbildning

Kontaktgruppen
(1975-05-12 – 1976-03-31)
professor Rune Lagneborg, ordf.
tekn.dr Erik Bengtsson, IVA
professor Erik Bylund, universitetet i Umeå
avdelningsdirektör Birgit Erngren, STU
avdelningsdirektör Egon Hemlin, UKÄ
tekn.lic. Bengt Jiewertz, Sveriges industriförbund
sekreterare Göte Jonson, Svenska kommunförbundet
professor Ingvar Lindqvist, lantbrukshögskolan
sekreterare Lars Starkerud, LO

Tjänsteorganisationsgruppen
(1975-05-12 – 1976-03-31)
professor David Magnusson, ordf.
docent Sigbert Axelsson, universitetet i Uppsala
professor Sigfrid Bjerninger, universitetet i Lund
ombudsman Per Bollmark, TCO
studievägledare Peter Egardt, SFS
professor Åke Holmberg, universitetet i Göteborg
avdelningsdirektör Ingegerd Lager, UKÄ
ombudsman Hans Larsson, LO
universitetslektor Kerstin Stråby, universitetet i Umeå
universitetslektor John-Erik Thun, SACO/SR
avdelningsdirektör Lars Unger, SPN
byrådirektör Per Öhlund, universitetet i Umeå

Styrproblemgruppen
(1975-05-12 – 1976-03-31)
riksdagsledamot Arne Gadd, ordf.
professor Staffan Helmfrid, universitetet i Stockholm
docent Hans Landberg, FRU
universitetslektor Ingemar Lind, universitetet i Linköping
professor Birgitta Odén, universitetet i Lund
byråchef Hans Poppius, UKÄ
professor Sven Thiberg, KTH
avdelningschef Iwan Wahlgren, RRV
universitetsråd Gunnar Wijkman, universitetet i Uppsala

Linköpingsgruppen

(1975-05-12 – 1976-03-31)
riksdagsledamot Arne Gadd, ordf.
utbildningsledare Göran Graninger, universitetet i Linköping
docent Bengt Karlberg, universitetet i Linköping
universitetslektor Ingemar Lind, universitetet i Linköping
professor Kerstin Lindahl-Kiessling, universitetet i Uppsala
professor Hans Meijer, universitetet i Linköping

Gruppen för medicinsk forskarutbildning

(1976-09-11 –)
riksdagsledamot Arne Gadd, ordf.
1:e sekreterare Ingemar Egelstedt, Svenska landstingsförbundet
med.lic. Anneka Ehrnst, SFS
professor Curt von Euler-Chelpin, Karolinska institutet
avdelningsdirektör Lillemor Kim, UKÄ
professor Jan Lindsten, Karolinska institutet
byråchef Olle Orava, socialstyrelsen
professor Börje Uvnäs, Karolinska institutet
professor Jan Wersäll, Karolinska institutet
departementssekreterare Greger Widgren, utbildningsdepartementet
professor Hans Åkesson, Sveriges Läkarförbund

Övriga

byrådirektör Fingal Appelgren, RRV
departementssekreterare Sonja Dahl, utbildningsdepartementet
universitetsadjunkt Lars Fransson, universitetet i Uppsala
kanslisekreterare Bjarne Kirsebom, utbildningsdepartementet
avdelningsdirektör Berit Sandqvist-Örnberg, utbildningsdepartementet
departementssekreterare Marianne Thorén, jordbruksdepartementet
byrådirektör Göran Östberg, RRV

Bilaga 4 Deltagare i symposier november 1976–januari 1977[1]

Marstrand 18–19 november 1976

studeranderepresentant	Claes Alvstam	universitetet i Göteborg
departementsråd	Johnny Andersson	utbildningsdepartementet
avdelningsdirektör	Karin Balsvik	UHÄ
rektor	Gunnar Bergendal	lärarhögskolan i Malmö
professor	Bengt Borgström	universitetet i Lund
professor	Gunnar Bramstång	universitetet i Lund
universitetslektor	Inge Brinck	universitetet i Lund
bitr. professor	Lennart Eberson	universitetet i Lund
fil.kand.	Peter Egardt	SFS
professor	Sven Erlander	universitetet i Linköping
avdelningsdirektör	Göran Graninger	universitetet i Linköping
professor	Kurt Grönfors	universitetet i Göteborg
förvaltningschef	Lars Gurmund	universitetet i Göteborg
fil.dr	Stina Hansson	universitetet i Göteborg
professor	Sven Hartman	universitetet i Lund
forskarassistent	Torsten Hedberg	CTH
forskarstuderande	Per Hedelin	CTH
forskarstuderande	Björn Hellqvist	organisationskommittén för Göteborgs högskoleregion
forskarassistent	Bertil Holmberg	universitetet i Lund
kanslisekreterare	Mildrid Johansen	organisationskommittén för Göteborgs högskoleregion
professor	Lennart Jörberg	universitetet i Lund
professor	Petter Karlberg	universitetet i Göteborg

[1] I sammanställningen anges den myndighet (motsv.) som utsett vederbörande deltagare.

avdelningsdirektör	Ingvar Kopp	universitetet i Linköping
professor	Åke Larsson	universitetet i Lund
utbildningssekreterare	Gun-Britt Laxheim	SFS
byråchef	Lennart Levin	UHÄ
universitetslektor	Ingemar Lind	universitetet i Linköping
bitr. professor	Arnold Lundén	CTH
rektor	Georg Lundgren	universitetet i Göteborg
professor	Lennart Lundholm	universitetet i Linköping
professor	Hampus Lyttkens	universitetet i Lund
professor	Robert Magnusson	CTH
avdelningsdirektör	Åke Mattsson	UHÄ
lektor	Lennart Månsson	organisationskommittén för Göteborgs högskoleregion
forskningssekreterare	Bengt Nilsson	lärarhögskolan i Malmö
docent	Carl-Axel Nilsson	universitetet i Lund
avdelningsdirektör	Ingemar Nilsson	UHÄ
lektor	Gerd Nordin	organisationskommittén för Göteborgs högskoleregion
universitetslektor	Ingemar Norling	organisationskommittén för Göteborgs högskoleregion
t.f. förvaltningschef	Görel Oscarsson	styrelsen för jordbrukets högskolor och SVA
avdelningsdirektör	Arne Palmgren	CTH
universitetslektor	Rune Persson	universitetet i Lund
byråchef	Erland Ringborg	UHÄ
professor	Nils Herman Schöön	CTH
universitetslektor	Nils Åke Sjöstedt	universitetet i Göteborg
professor	Jan Svartvik	universitetet i Lund
professor	Paul Åström	universitetet i Göteborg
byrådirektör	Göran Östberg	RRV

Huddinge 6–7 december 1976

forskarassistent	Inga-Britt Ahlbert	universitetet i Stockholm
departementsråd	Johnny Andersson	utbildningsdepartementet

professor	Pär-Erik Back	universitetet i Umeå
professor	Sune Berndt	KTH
docent	Göran Björck	universitetet i Stockholm
rektor	Erik Blix	lärarhögskolan i Stockholm
bitr. professor	Jan Carlsson	universitetet i Umeå
docent	Erling Dahlberg	KTH
professor	Urban Dahllöf	universitetet i Uppsala
professor	Henry Danielsson	universitetet i Uppsala
med.lic.	Anneka Ehrnst	SFS
jur.kand.	Ronnie Eklund	universitetet i Stockholm
professor	Claes-Christian Elert	universitetet i Umeå
rektor	Lars Furhoff	organisationskommittén för Stockholms högskoleregion
professor	Lars Furuland	universitetet i Uppsala
bitr. rektor	Märta Gaaserud	organisationskommittén för Stockholms högskoleregion
professor	Ingemar Gabrielsson	organisationskommittén för Stockholms högskoleregion
universitetslektor	Torbjörn Hedberg	högskolan i Luleå
professor	Staffan Helmfrid	universitetet i Stockholm
professor	Carl-Olof Jacobsson	universitetet i Uppsala
assistent	Per Jennische	universitetet i Uppsala
avdelningsdirektör	Lillemor Kim	UHÄ
t.f. professor	Lars Olof Larsson	universitetet i Stockholm
universitetslektor	Reidar Larsson	organisationskommittén för Stockholms högskoleregion
professor	Ingvar Lindqvist	styrelsen för jordbrukets högskolor och SVA
professor	Bengt-Olof Ljung	lärarhögskolan i Stockholm
bitr. professor	Bengt Lundberg	högskolan i Luleå
civilingenjör	Anders Löfvenberg	KTH
1:e byråsekreterare	Ulla Malm	KTH
professor	Ingmar Månsson	styrelsen för jordbrukets högskolor och SVA
avdelningsdirektör	Ingemar Nilsson	UHÄ
avdelningsdirektör	Sigvard Nilsson	styrelsen för jordbrukets högskolor och SVA

byråchef	Thaly Nilsson	universitetet i Uppsala
universitetslektor	Arne Nordlander	universitetet i Umeå
professor, rektor	Anders Rasmuson	KTH
byråchef	Erland Ringborg	UHÄ
avdelningsdirektör	Bengterik Ronne	UHÄ
professor	Gunnar Ström	universitetet i Uppsala
professor	Vadim Söderström	styrelsen för jordbrukets högskolor och SVA
professor	Hans Thornstedt	universitetet i Stockholm
universitetslektor	John-Erik Thun	universitetet i Uppsala
professor	Börje Uvnäs	karolinska institutet
docent	Åke Vallbo	universitetet i Umeå
professor	Jan Wersäll	karolinska institutet
rektor	Kajsa Wigren	organisationskommittén för Stockholms högskoleregion
med.kand.	Örjan Wrange	karolinska institutet
universitetslektor	Bengt Åberg	KTH
professor	Per-Olof Åstrand	GIH, Stockholm

Hässelby slott 17 januari 1977

docent	Björn Ambrosiani	statens historiska museum
civilingenjör	Curt Andersson	Sveriges industriförbund
fil.dr	Torsten Andersson	HFR
överantikvarie	Margareta Biörnstad	riksantikvarieämbetet
professor	Bert Bolin	NFR
kanslichef	Åke Bruhn-Möller	SFR
fil.dr	Karl-Axel Edin	delegationen för energiforskning
1:e sekreterare	Ingemar Egelstedt	Svenska landstingsförbundet
utredningssekreterare	Lennart Elg	IVA
avdelningsdirektör	Birgit Erngren	STU
byrådirektör	Jan Gunnarsson	statens naturvårdsverk
avdelningsdirektör	Gabriella Hansson	CSN
professor	Jan Hult	IVA
professor	Tore Hultin	NFR
fil.lic.	Lars Högberg	FOA
utbildningschef	Pelle Isberg	SAF
1:e kemist	Håkan Johnsson	statens livsmedelsverk
laborator	Egon Josefsson	statens livsmedelsverk
docent	Hans Landberg	FRU
bitr. sekreterare	Rolf Larsson	STU-kommittén
professor	Torvald Laurent	MFR

byråchef	Lennart Levin	UHÄ
handläggare	Nina Lindgren	riksbankens jubileumsfond
sekreterare	Annica Lindroth	organisationskommittén för forskningsråden
forskningssekreterare	Ingrid Lunddahl	statens råd för byggnadsforskning
generaldirektör	Nils-H. Lundquist	FOA
byrådirektör	Olof Lundquist	CSN
byråchef	Jan Nilsson	statens naturvårdsverk
professor	Bertil Näslund	SFR
byråchef	Olle Orava	socialstyrelsen
byråchef	Erland Ringborg	UHÄ
överingenjör	Lennart Rohlin	Sandvik AB
kanslichef	Åke Roos	statens råd för byggnadsforskning
direktörsassistent	Annika Sandström	SAF
direktör	Nils-Eric Svensson	riksbankens jubileumsfond
avdelningsdirektör	Gustaf Trotzig	riksantikvarieämbetet
professor	Rolf Zetterström	MFR
byrådirektör	Göran Östberg	RRV

Gamla riksdagshuset 20 januari 1977

sekreterare	Tore Andersson	LO
utredningssekreterare	Bengt Bergström	SF
lönesekreterare	Göran Blennow	SAV
ombudsman	Per Bollmark	ST
professor	Janne Carlsson	SACO/SR
forskarstuderande	Ingemar Ernberg	SACO/SR
sekreterare	Bengt Gustafsson	SACO/SR
forskarstuderande	Uli Hacksell	SFS
forskarstuderande	Hertha Hansson	SFS
docent	Tore Janson	TCO
ombudsman	Hans Larsson	LO
sekreterare	Tore Lidbom	LO
assistent	Börje Lindberg	ST
forskarstuderande	Anders Löfvenberg	REFTEC
sekreterare	Sten Marcusson	SACO/SR
utredningssekreterare	Lars-G. Nilsson	TCO
ombudsman	Henry Persson	LO
universitetslektor	John-Erik Thun	ULF
forskarstuderande	Peter Ulriksen	REFTEC
studiesekreterare	Rigmor Wendt	TCO
ombudsman	Uno Westerlund	TCO
docent	Roger Wäppling	ULF
ombudsman	Rolf Österberg	SUHAF

Bilaga 5 Tabellmaterial

1 Allmänna uppgifter om resurser för FoU

Tabell 1 Medel för FoU som budgetåret 1977/78 har anvisats över statsbudgeten[a]

Sektor	Milj. kr.
Arbetsmarknadsåtgärder regional utveckling och planering	13
Bostäder	21
Energiförsörjning	234
Kommunikationer	69
Jordbruk och skogsbruk m. m.	347
Näringslivsutveckling	155
Sociala ändamål: insatser för barnfamiljer och ungdom, konsumentpolitiska åtgärder, hälso- och sjukvård, åtgärder mot brott	172
Miljövård	107
Allmän forskning	1 458
Utbildning	52
Totalförsvar	852
Internationellt utvecklingsarbete	125
Summa	3 605

[a] Medel för forsknings- och utvecklingsarbete anvisas under flertalet huvudtitlar i statsbudgeten dels under anslag enbart avsedda för FoU, dels under anslag avsedda för även andra ändamål. För dessa senare anslag är det svårt att exakt ange det belopp som används för FoU. Sammanställningen ger därför endast en grov uppskattning av storleken av dessa resurser. Utbildnings- och försvarsdepartementen svarar för de största beloppen till FoU. Den helt övervägande delen av FoU-utgifterna inom utbildningsdepartementets område avser allmän forskning och kan betraktas som i huvudsak grundforskning.

Källa: Prop. 1976/77:100.

Tabell 2. Drift- och kapitalkostnader för industriell FoU, fördelade på branscher, år 1975

Bransch	Summa drift- o. kapital-kostnader (mkr)	Andel självfinan-siering	FoU i pro-cent av förädlings-värdet
Gruv- o. stenbrytnings-industri	15	100	0,7
Livsmedelsindustri m. m.	103	99	1,6
Beklädnadsindustri	16	100	0,6
Trä- o. möbelindustri	13	98	0,3
Massa-, pappers- o. pappersvaruindustri	109	95	1,3
Grafisk industri	4	100	0,1
Kemisk industri	91	98	3,9
Läkemedelsindustri	208	94	30,0
Petroleum- o. kolindustri[a]	19	30	5,7
Gummi- o. plastindustri	19	96	1,6
Porslins- o. glasindustri	9	100	1,4
Tegelbruk o. cementfabriker	46	97	3,0
Järn- o. stålverk	113	96	1,8
Andra metallverk	34	100	4,1
Metallvaruindustri	117	94	2,0
Maskinindustri	589	88	6,5
Elektroindustri m. m.	708	91	12,2
Skeppsvarv	45	76	1,9
Transportindustri	755	64	13,5
Instrumentfabriker m. m.	40	96	7,8
Övrig industri	7	100	2,1
Samtliga branscher	3 060	85	4,4

[a] Låg självfinansiering inom petroleumindustin p. g. a. ett tillskott på 13,6 mkr från privat utländsk källa (med stor sannolikhet moderbolag i utlandet).

Källa: Bearbetat material från SCB (SM U 1977:23)

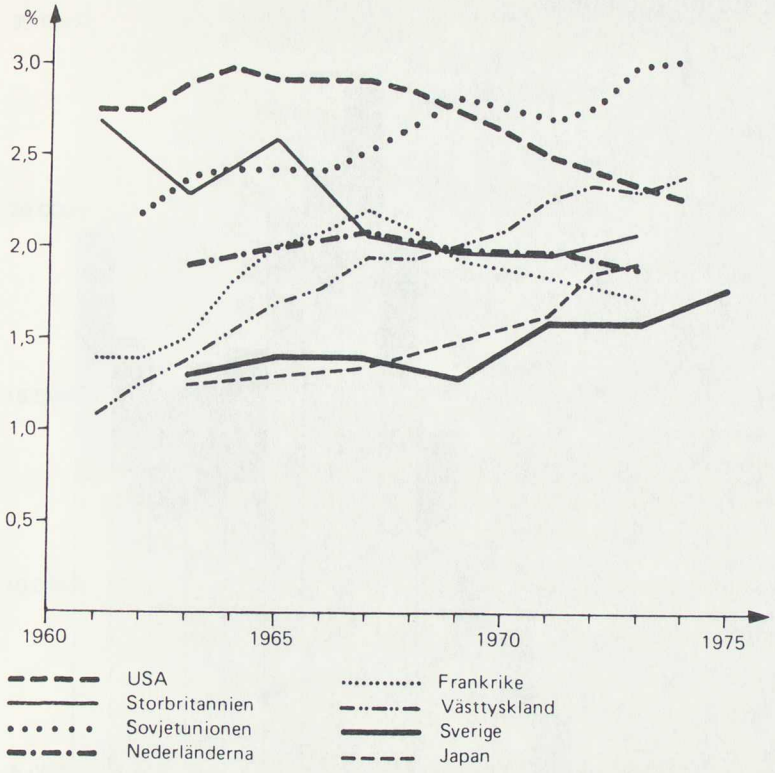

Figur 1 FoU-utgifter i procent av bruttonationalprodukten för vissa länder åren 1960–1975.

Källor: Science Indicators. 1974. National Science Board, Wash. DC OECD, Survey of the resources devoted to R&D by OECD member countries, 1963, 1967, 1969, 1971 och 1975
SCB:s rapportering till OECD för år 1975

2 Grundutbildning

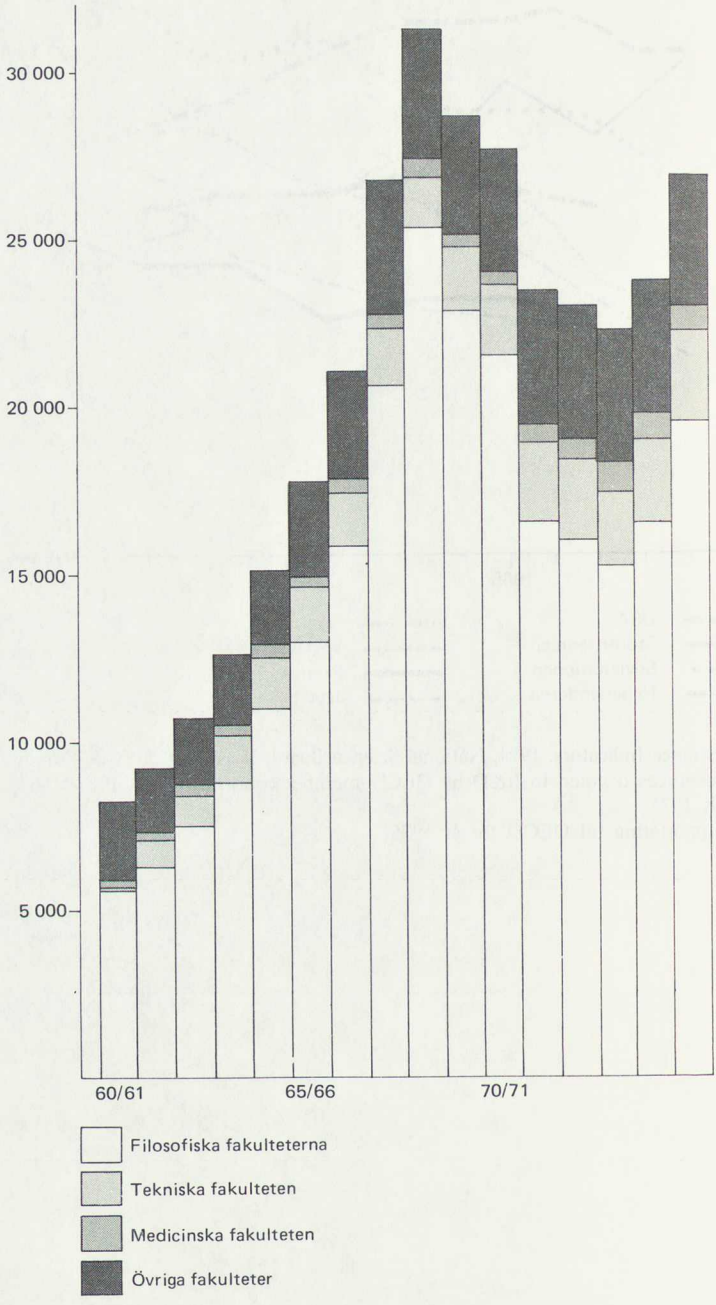

Figur 2 Första gången inskrivna vid universitet och högskolor under läsåren 1960/61–1975/76 efter studieinriktning.

Källor: SCB, PM 1974:3, SM U 1975:11, 1976:42 och 1977:7 (1974/75–1975/76 preliminära siffror)

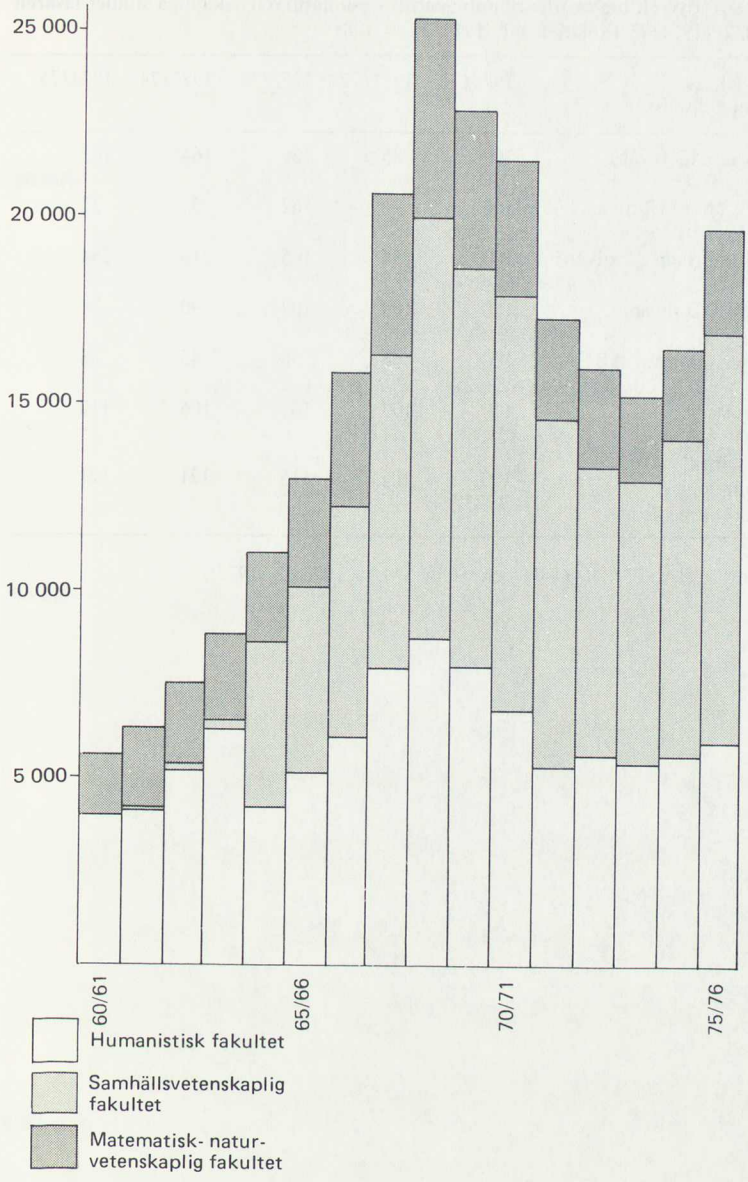

Figur 3 Första gången inskrivna vid de filosofiska fakulteterna under läsåren 1960/61–1975/76.

Källor: SCB, PM 1974:3, SM U 1975:11, 1976:42 och 1977:7 (1974/75–1975/76 preliminära siffror)

Tabell 3 Utveckling av tillströmningen till vissa naturvetenskapliga studier läsåren 1970/71–1974/75 (Relativa tal, 1970/71 = 100)

Studiekurs, fakultet (motsv.)	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75
Biologi (AB-nivån)	100 (294)	85	129	164	163
Fysik (A + AB-nivån)	100 (1 243)	72	62	53	37
Geovetenskap (A-nivån)	100 (129)	184	165	218	254
Kemi (AB-nivån)	100 (966)	109	107	90	74
Matematik (A + AB-nivån)	100 (3 325)	66	56	45	36
Teknisk	100 (2 858)	109	103	106	110
Medicinsk Odontologisk Veterinärmedicinsk	100 (1 337)	109	115	121	121

Källor: UHÄ, PM 76-12-09 och SCB, SM U 1976:42, 1977:7.

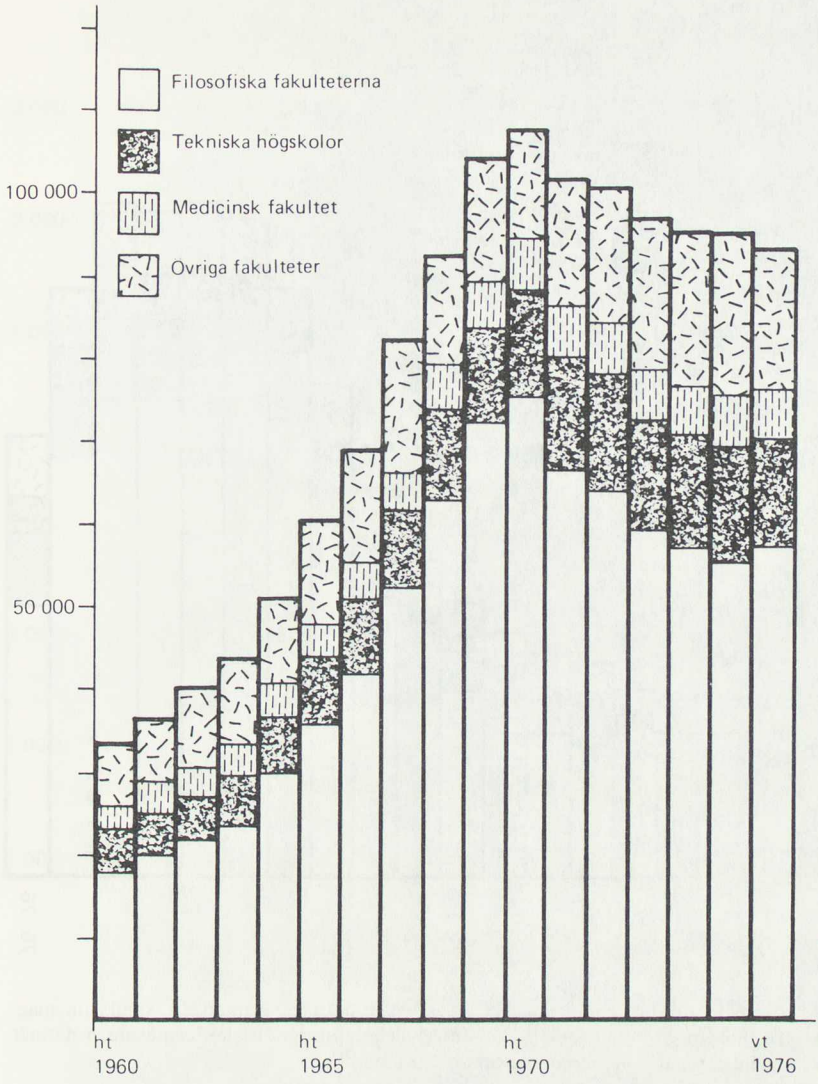

Figur 4 Närvarande studerande i grundutbildning vid universitet och högskolor under höstterminerna 1960–1975 samt vårterminen 1976.

Källor: SCB, PM 1974:3, SM U 1973:2, 1974:13, 1975:41, 1976:42, 1977:7 och 1977:10.

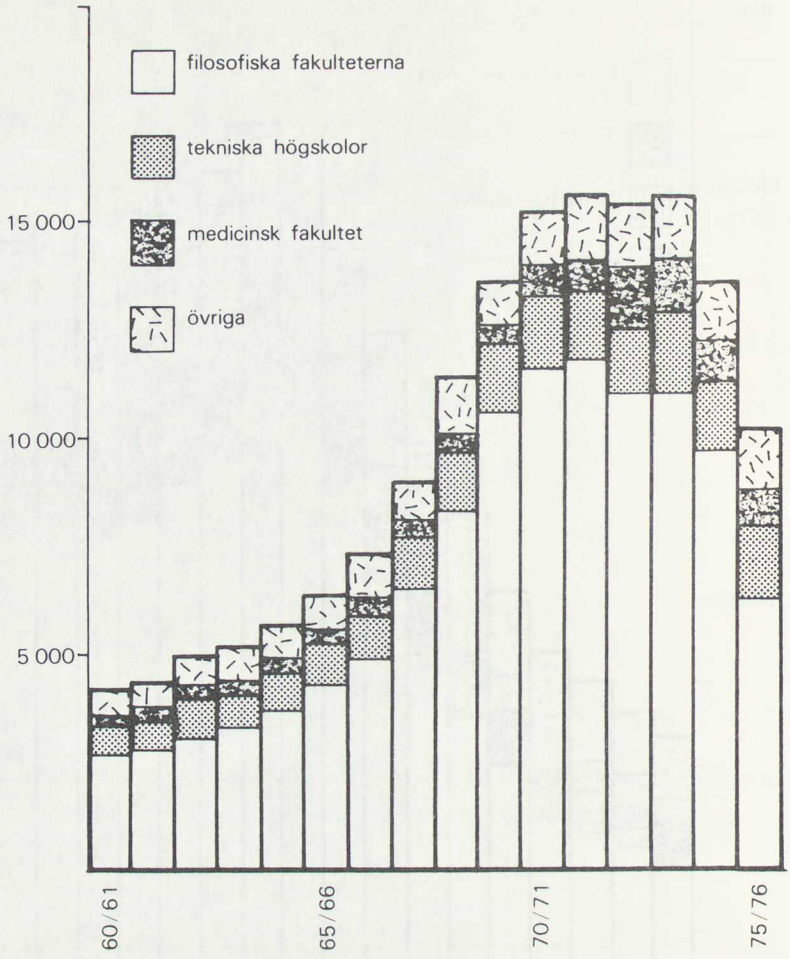

Figur 5 Avlagda grundexamina vid universitet och högskolor under läsåren 1960/61–1975/76[a].

[a] teol. kand., jur. kand., jur. pol. mag., med. lic./läkarexamen, fil. kand., fil. mag., fil. pol. mag., civilingenjör, ekonom/civilekonom, tandläkare, apotekare, veterinär, civiljägmästare, agronom/hortonom, socionom.

Källor: SCB, PM 1974:3, SM U 1975:11 och 41, 1976:9, 11 och 42, 1977:7

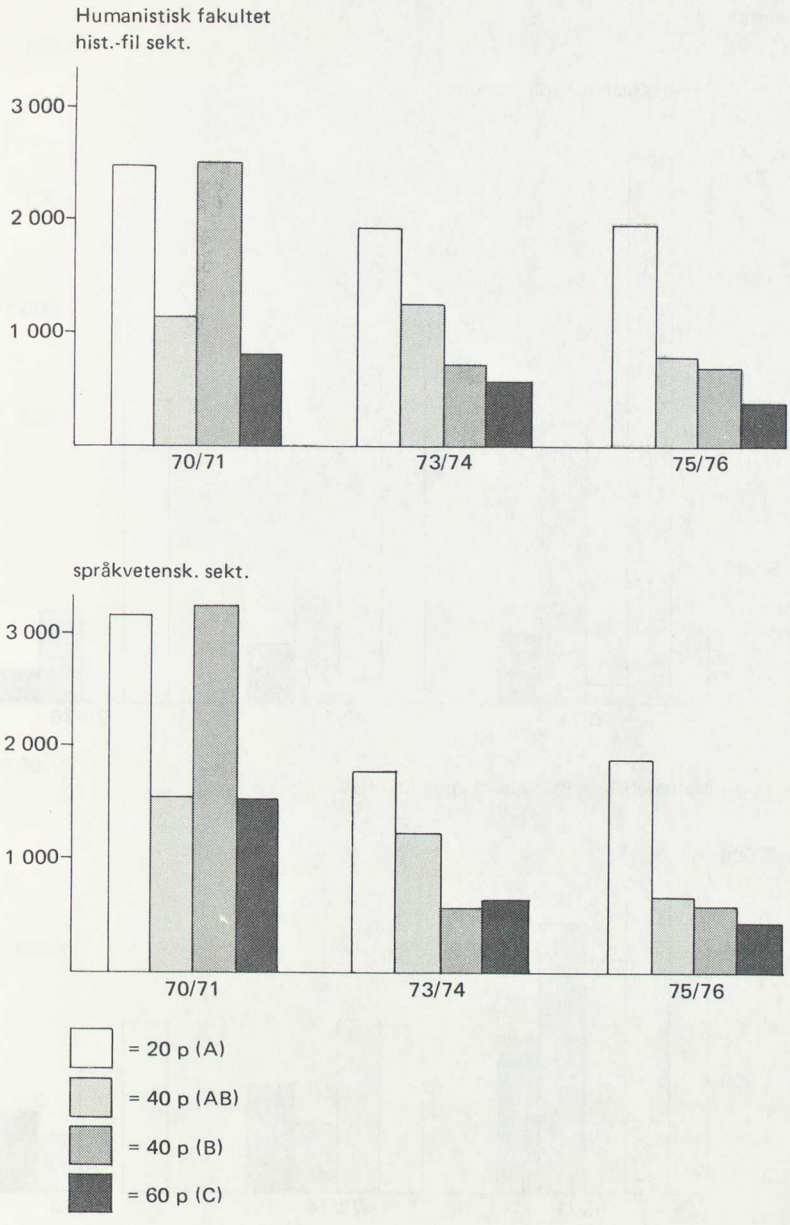

Figur 6 Klarade studiekurser vid filosofisk fakultet läsåren 1970/71, 1973/74 och 1975/76.

Forts. figur 6.

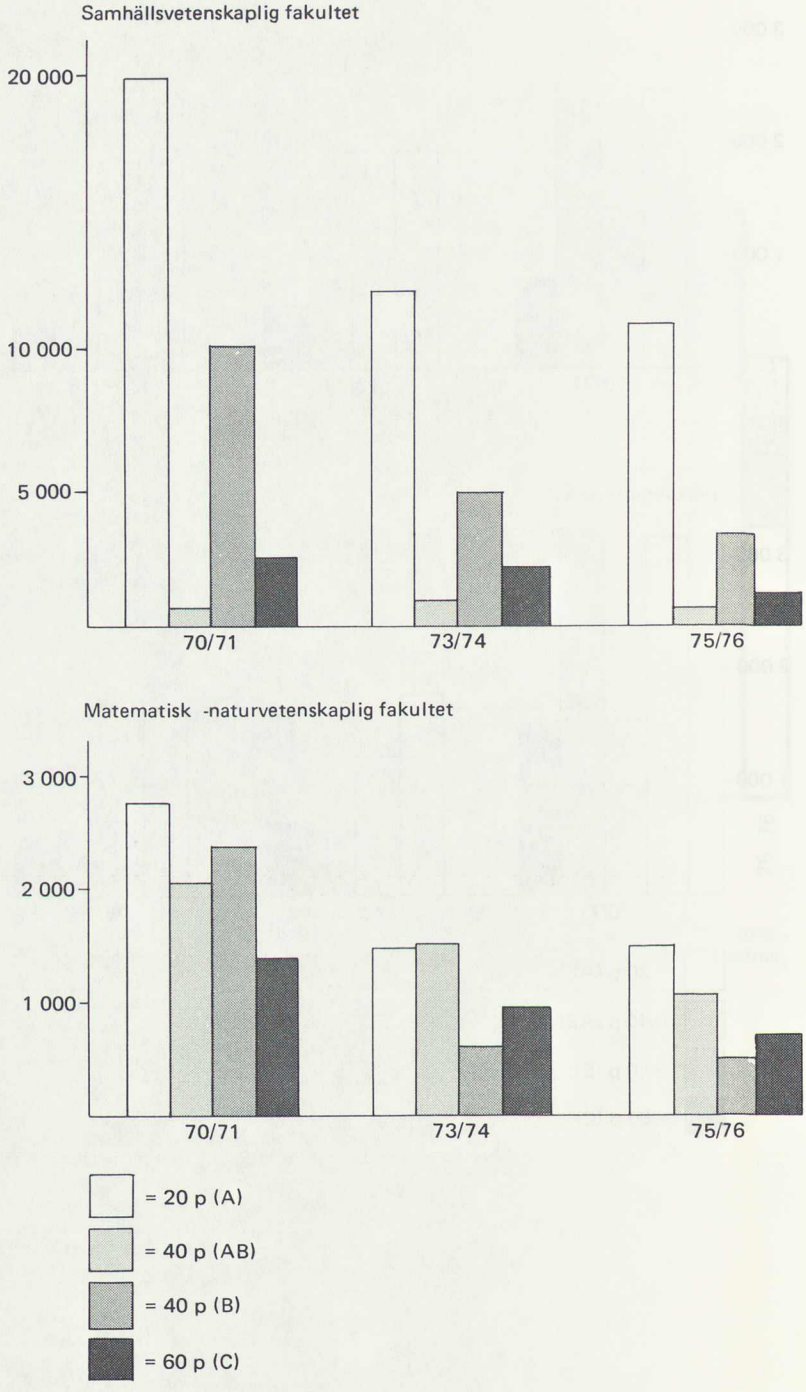

Källa: Opublicerat material från SCB.

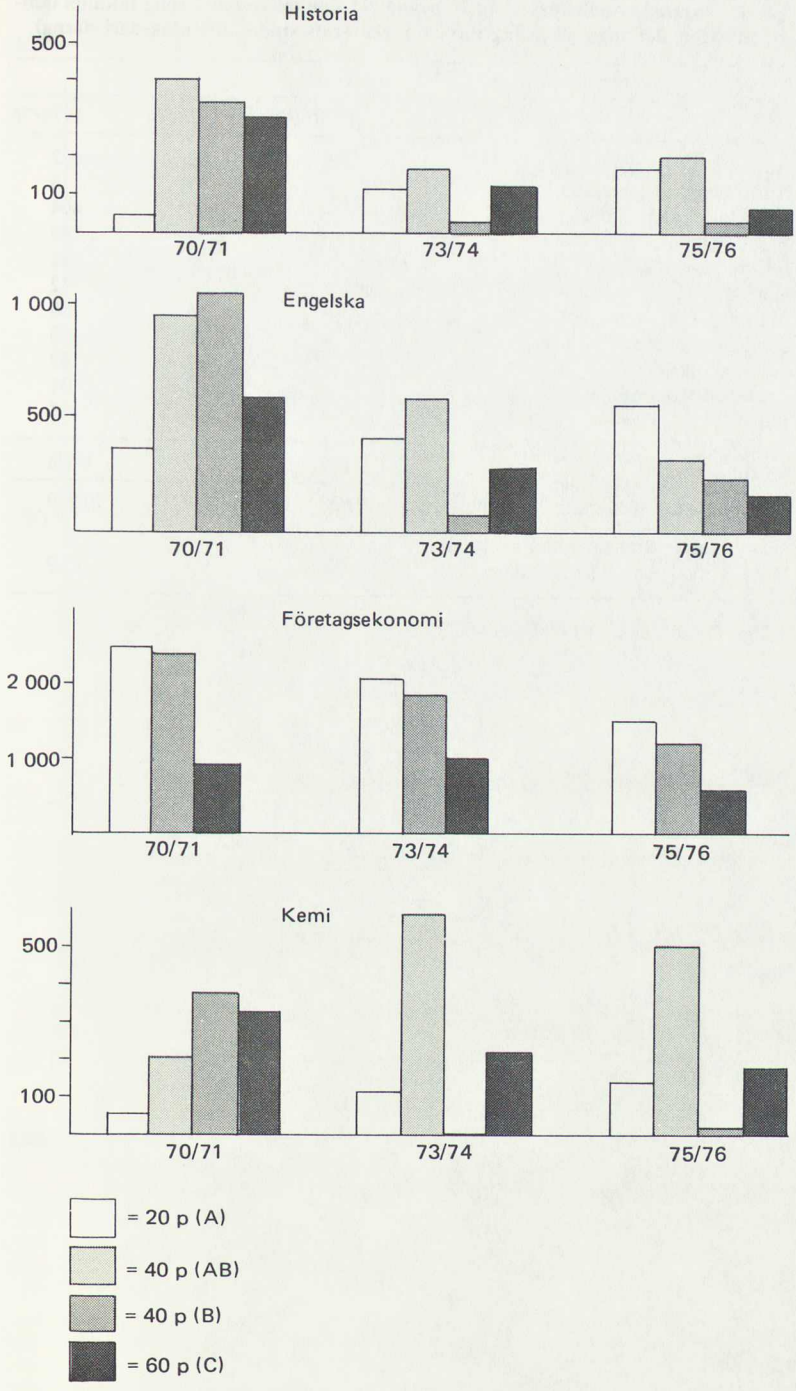

Figur 7 Klarade studiekurser inom vissa ämnen vid filosofisk fakultet läsåren 1970/71, 1973/74 och 1975/76.

Källa: se figur 6

Tabell 4 Klarade studiekurser om 20 poäng vid samhällsvetenskaplig fakultet (ämnesområden där inga 40-poängskurser registrerats under mätningsperioderna)

Kurs	Antal		
	1970/71	1973/74	1975/76
Administrativ teknik	46	282	422
Adm. utredningsmetodik	–	9	6
Arbetsmarknadsteknik	–	350	404
Barnkunskap	–	–	45
Informationsteknik	109	398	432
Könsrollsfrågor	–	–	12
Marknadsf. o. kons. pol.	–	66	60
Samhällsplanering	–	25	30
Socialpolitik	–	22	69
Transportekonomi	–	60	31
Individen i närmiljön	–	–	17
Summa	155	1 212	1 528
Totalt antal avklarade 20-poängskurser	19 938	12 239	10 979
Ovanstående kursers andel av totala antalet avklarade 20-poängskurser	0,8	9,9	13,9

Källa: Opublicerat material från SCB.

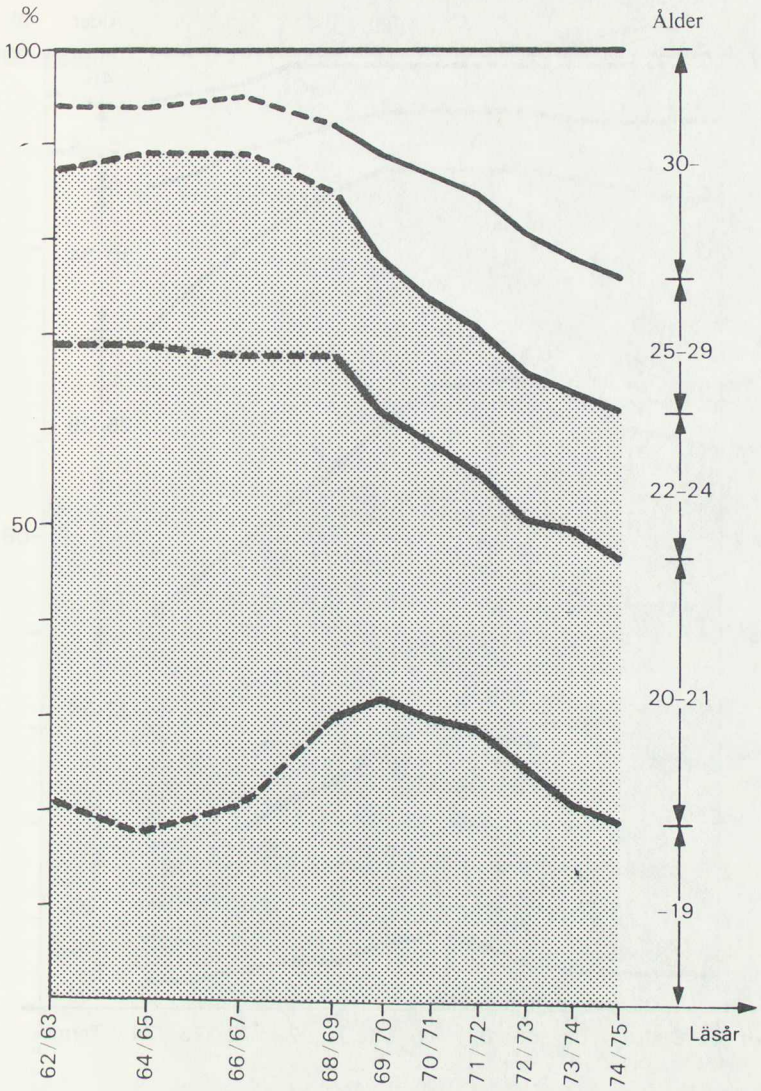

Figur 8 a Första gången inskrivna studerande vid universitet och högskolor efter ålder läsåren 1962/63, 1964/65, 1966/67 och 1968/69–1974/75. Procent.

Källor: SCB, PM 1975:2 och opublicerat material.

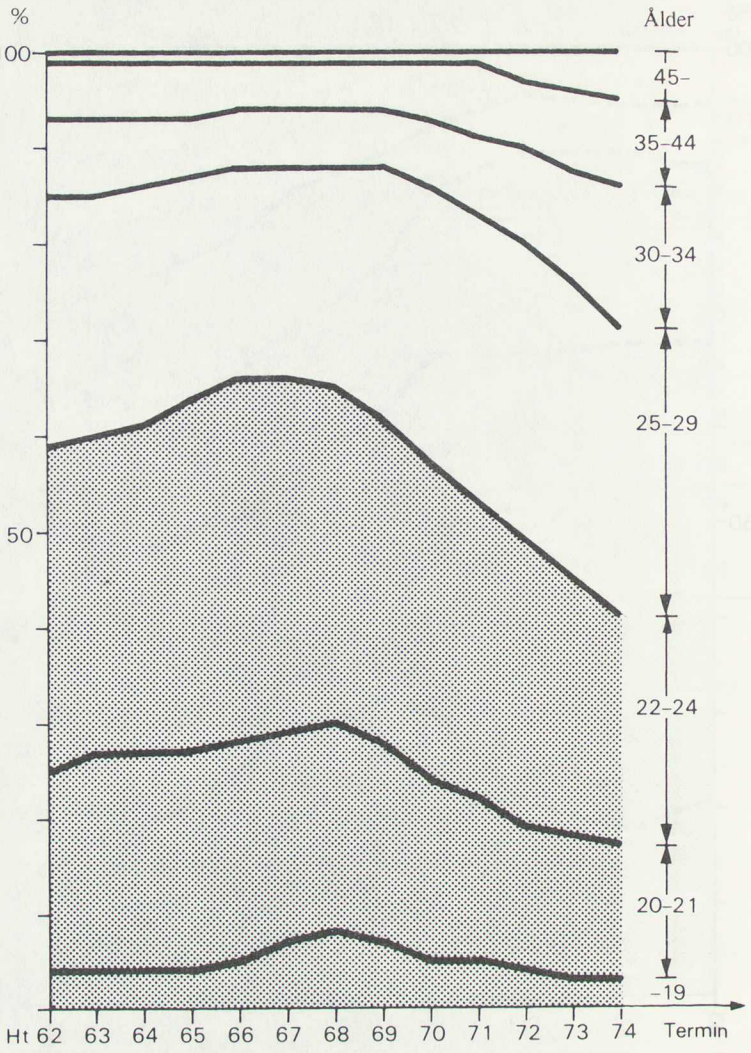

Figur 8 b Bruttoantalet närvarande studerande vid universitet och högskolor efter ålder, höstterminerna 1962–1974. Procent.

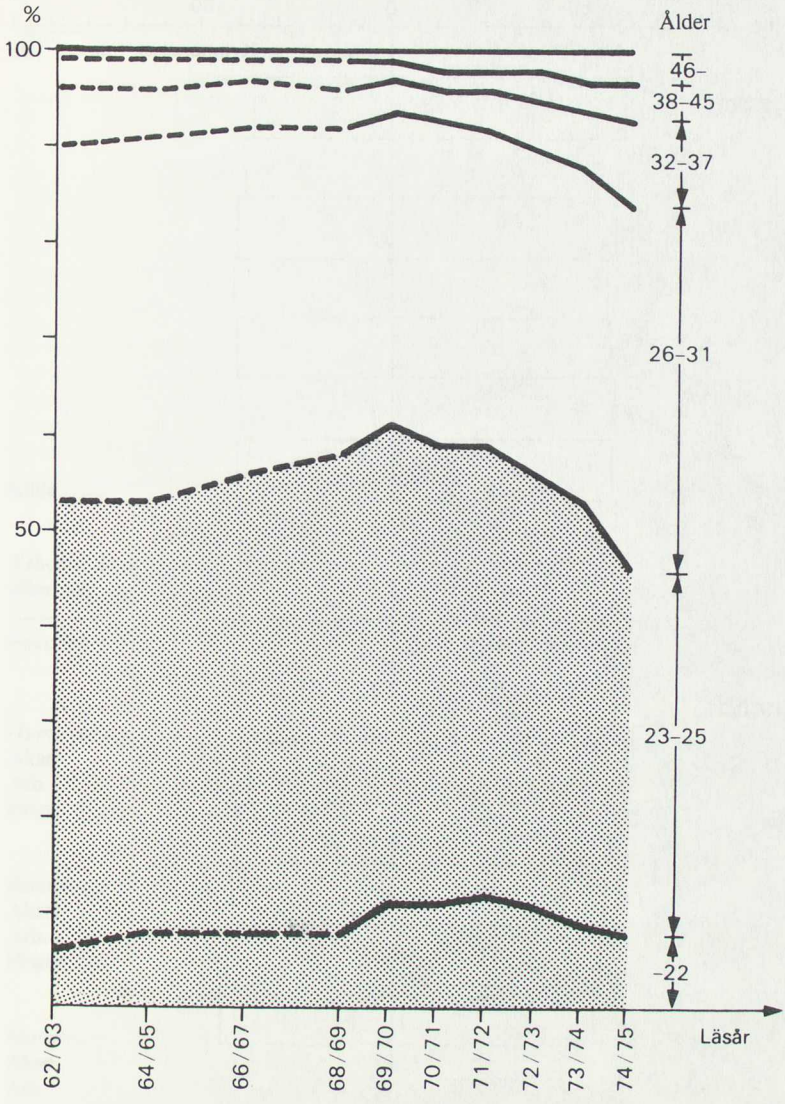

Figur 8 c Examinerade från grundutbildning efter ålder läsåren 1962/63, 1964/65, 1966/67 och 1968/69–1974/75. Procent.

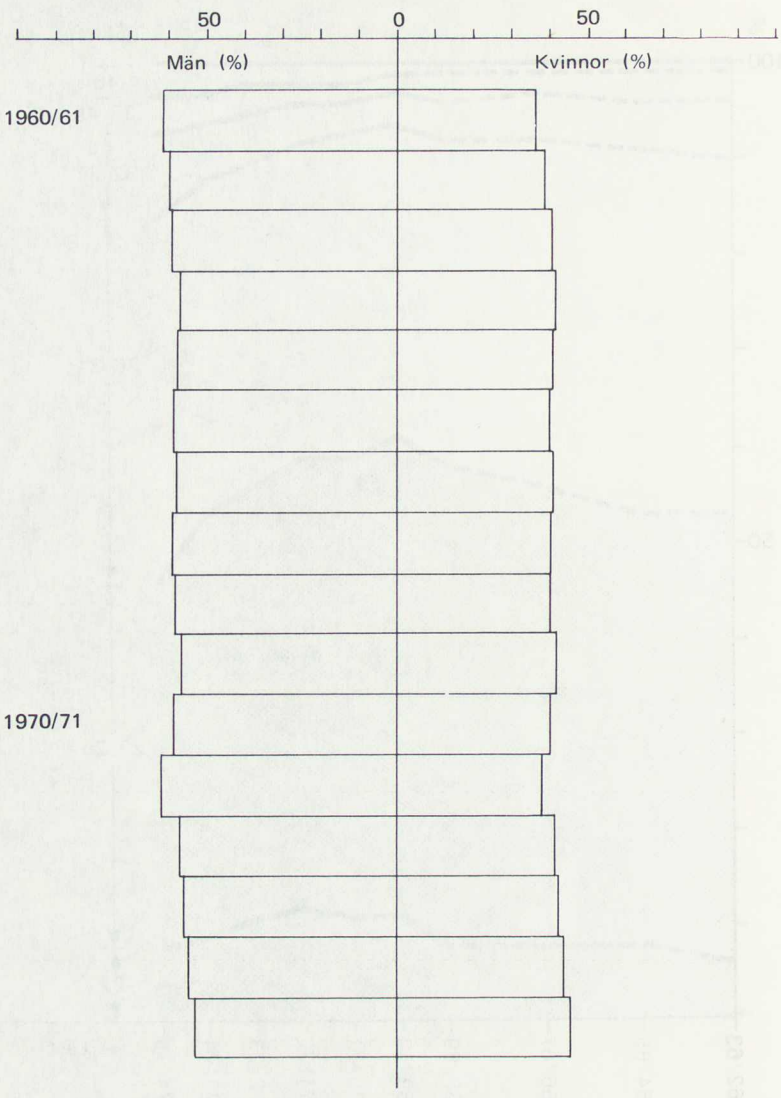

Figur 9 Andelen kvinnor av första gången inskrivna vid universitet och högskolor under läsåren 1960/61–1975/76.

Källor: Se figur 2

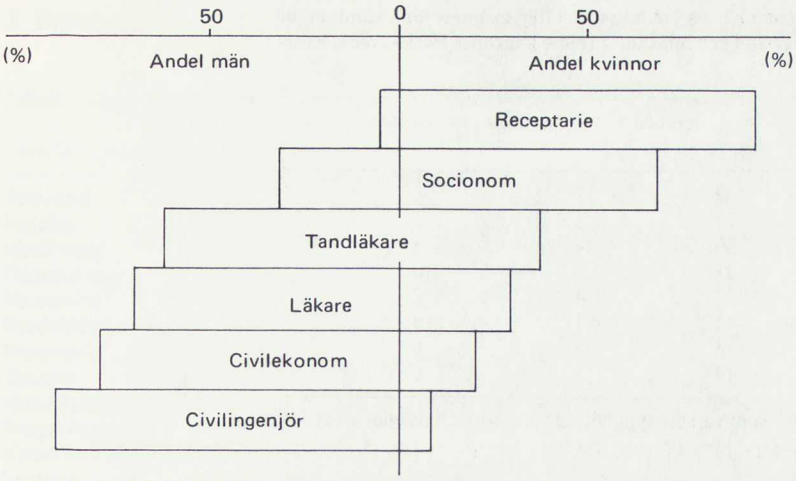

Figur 10 Könsfördelning vid några spärrade utbildningar, examination vårterminen 1975.

Källa: SCB, SM U 1977:7

Tabell 5 Första gången inskrivna studerande från akademiker-, arbetar- och högre tjänstemannahem fördelade efter val av studieinriktning. Procent

Fakultet (motsv.)	Läsår					
	1962/63	1968/69	1970/71	1972/73	1973/74	1974/75
Humanistisk						
Akad.	38,2	28,9	26,0	30,6	29,8	27,4
Arb.	28,5	35,2	38,9	35,3	36,0	36,3
Högre tjm	33,3	35,9	35,1	34,1	34,2	36,3
	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)
Samhällsvetenskaplig						
Akad.	–	25,0	19,7	19,3	19,6	18,8
Arb.	–	36,9	43,3	46,3	45,1	45,7
Högre tjm	–	38,1	37,0	34,4	35,3	35,5
	(–)	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)
Matematisk-naturvetenskaplig						
Akad.	34,3	26,7	21,5	25,2	26,2	23,6
Arb.	35,6	38,5	46,2	41,7	39,5	44,4
Högre tjm	30,1	34,8	32,3	33,1	34,3	32,0
	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)
Medicinsk						
Akad.	56,7	62,7	58,2	56,5	50,2	52,7
Arb.	20,6	14,5	17,7	16,4	19,4	17,4
Högre tjm	22,7	22,8	24,1	27,1	30,4	29,9
	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)
Teknisk						
Akad.	39,4	34,8	33,0	28,9	29,3	30,0
Arb.	26,9	28,4	30,5	29,7	29,0	28,5
Högre tjm	33,7	36,8	36,5	41,4	41,7	41,5
	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)

Källor: SCB, PM 1976:5. Högskolestatistik II och opublicerat material.

Tabell 6 a Huvudsaklig verksamhet ca ett halvt år efter examen för examinerade med grundexamen från universitet och högskolor tredje kvartalet 1968 – tredje kvartalet 1975. Procent

3:e kvartalet år	Förvärvsarbetande	Studerande	Arbetslösa	Övriga[a]
1968	71	22	1	6
1969	65	27	3	5
1970	62	30	4	4
1971	64	21	5	10
1972	67	22	4	7
1973	73	18	3	6
1974	73	18	3	6
1975	78	14	2	6

[a] Avser "ej förvärvsarbetande" som varken uppgivit sig vara studerande eller arbetslösa.

Källor: SCB, PM 1974:3, SM U 1976:45.

Tabell 6 b Verksamhet ett halvt resp. tre år efter examen bland examinerade läsåren 1970/71 och 1971/72

Tidpunkt efter examen	Män						Kvinnor					
	Förvärvsarb	Arbetslösa	Studerar	Hemarb	Övrigt	S:a	Förvärvsarb	Arbetslösa	Studerar	Hemarb	Övrigt	S:a
1/2 år												
1970/71	68	5	21	0	7	100	56	7	32	5	1	100
1971/72	66	7	21	0	6	100	57	7	28	7	1	100
3 år												
1970/71	88	1	9	0	1	100	73	2	13	12	1	100
1971/72	90	1	8	0	1	100	73	3	12	11	1	100

Källa: SCB, Information i prognosfrågor 1976:5.

3 Forskarutbildning

Tabell 7 Nybörjare i forskarutbildning kalenderåren 1970 och 1971 samt läsåren 1972/73–1976/77

Fakultet (motsv.)	1970	1971	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77[b]
Teologisk	23	23	31	37	31	34	28
Juridisk	14	27	15	46	29	39	26
Medicinsk	302	348	333	623	567	456	451
Odontologisk	51	43	52	36	28	41	44
Humanistisk	396	457	498	498	431	438	304
Samhällsvetenskaplig[a]	847	806	579	530	440	463	453
Matematisk-naturvetenskaplig	446	399	406	390	403	385	355
Teknisk	378	346	428	440	468	541	413
Handelshögskola	44	20	18	20	25	20	31
Skogshögskola	10	13	8	9	17	13	16
Veterinärhögskola	14	19	8	19	16	17	15
Lantbrukshögskola	38	17	21	28	50	49	46
Farmaceutisk	19	32	32	24	20	20	24
Samtliga	2 582	2 550	2 429	2 700	2 525	2 516	2 206

[a] Exklusive nybörjare i psykologutbildning (skattat antal för år 1970 och 1971).
[b] Preliminära siffror.
Källor: SCB, SM U 1974:22 och 37, 1975:17, 31 och 34, 1976:17 och 33.

Illustration till tabell 7.

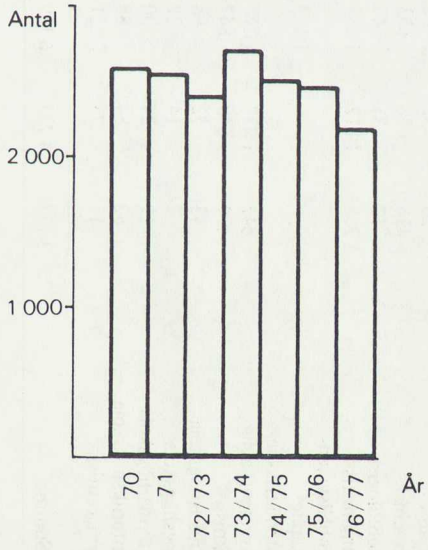

Tabell 8 Antal närvarande studerande (exklusive 0-aktiva) i forskarutbildning höstterminerna 1960, 1963, 1966, 1969–1975 samt vt 1976

Fakultet (motsv.)	1960	1963	1966	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976
Teologisk	108	127	86	83	98	103	117	135	133	143	151
Juridisk	20	32	48	57	55	75	86	94	99	114	125
Medicinsk	416	638	683	988	1 161	1 306	1 390	1 509	1 590	1 701	1 716
Odontologisk	17	35	45	77	124	153	168	191	175	181	184
Humanistisk	1 205	1 812	1 284	1 642	1 798	2 040	2 064	2 116	2 163	2 260	2 354
Samhällsvetenskaplig[a]	–	–	1 119	2 261	3 295	4 273	2 406	2 344	2 340	2 414	2 117
Matematisk-naturvetenskaplig	842	1 237	1 778	2 285	2 293	2 356	2 627	2 571	2 477	2 505	2 486
Teknisk	429	640	847	1 288	1 436	1 554	1 484	1 641	1 667	1 782	1 828
Handelshögskola	43	72	98	122	157	97	104	94	90	78	81
Skogshögskola	7	14	32	67	74	85	72	65	72	68	108
Veterinärhögskola	17	24	30	47	51	62	56	53	50	46	51
Lantbrukshögskola	62	84	88	151	193	187	193	179	199	208	69
Farmaceutisk	11	23	31	71	82	96	119	118	114	109	215
Summa	3 177	4 738	6 169	9 139	10 817	12 387	10 886	11 110	11 169	11 609	11 485

[a] Exklusive studerande för psykologexamen.

Anm. vt 1976 preliminära siffror.

Källor: SCB, PM 1974:3, SM U 1976:42, 1977:7 och 1977:10.

Tabell 9 Avlagda forskarexamina läsåren 1969/70–1975/76 efter studieinriktning

Fakultet (motsv.)	1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76
Teologisk	19	30	21	13	17	7	5
Juridisk	15	9	10	8	15	4	6
Medicinsk	133	139	172	174	318	165	179
Odontologisk	6	7	2	11	25	11	10
Humanistisk	158	201	193	154	130	108	71
Samhällsvetenskaplig[a]	142	239	294	233	164	138	100
Matematisk-naturvetenskaplig	355	461	365	285	263	200	172
Teknisk	177	239	196	202	218	116	94
Handelshögskola	11	8	10	14	11	13	26
Skogshögskola	5	7	10	9	3	11	3
Veterinärhögskola	7	7	4	10	12	14	8
Lantbrukshögskola	22	31	19	19	13	18	13
Farmaceutisk	8	32	13	10	4	13	12
Summa	1 058	1 410	1 309	1 142	1 193	818	699

[a] Exklusive psykologexamina.

Anm. läsåret 1975/76 preliminära siffror.

Källor: SCB, SM U 1975:31, 1976:42, 1977:7 och 1977:10.

Tabell 10 a Nybörjare i psykologutbildning kalenderåren 1970–1972 och läsåren 1972/73–1975/76

1970	1971	1972	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76[b]
540[a]	450[a]	560[a]	227	310	210	194

[a] Skattade siffror.

[b] Preliminära siffror.

Källor: Se tabell 7.

Tabell 10 b Närvarande studerande (exklusive 0-aktiva) i psykologutbildning höstterminerna 1970–1976

ht 1970	ht 1971	ht 1972	ht 1973	ht 1974	ht 1975	ht 1976[b]
1 100[a]	1 500[a]	1 567	1 447	1 407	892	616

[a] Skattade siffror.

[b] Preliminära siffror.

Källor: Se tabell 8.

Tabell 10 c Avlagda psykologexamina läsåren 1969/70–1975/76

1969/70	1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76[a]
5	26	95	228	287	681	450

[a] Preliminära siffror.

Källor: Se tabell 9.

Tabell 11 Registrerade i forskarutbildning vårterminen 1976 samt summa antal heltidsekvivalenter efter studieinriktning

Fakultet (motsv.)	Antal registrerade[b]			Summa antal heltidsekvivalenter		
	Män	Kvinnor	Båda könen	Män	Kvinnor	Båda könen
Teologisk	171	21	192	79,0	8,1	87,0
Juridisk	131	26	157	60,5	18,8	79,3
Medicinsk						
teoretiska ämnen	411	116	527	259,9	80,6	340,4
kliniska ämnen	1 159	256	1 415	656,0	140,8	796,8
Odontologisk	179	42	221	78,4	16,5	94,9
Humanistisk	1 762	1 323	3 085	775,4	530,7	1 306,1
Samhällsvetenskaplig[a]	2 612	856	3 468	1 120,0	340,2	1 460,2
Matematisk-natur-						
vetenskaplig	2 379	528	2 907	1 471,7	310,5	1 782,2
Teknisk	2 080	173	2 253	1 065,0	84,9	1 149,9
Handelshögskola	102	10	112	41,3	5,2	46,5
Skogshögskola	84	7	91	29,5	3,5	33,0
Veterinärhögskola	49	10	59	32,9	6,5	39,4
Lantbrukshögskola	218	43	261	93,5	20,0	113,5
Farmaceutisk	85	45	130	46,5	25,8	72,3
Summa	11 422	3 456	14 878	5 809,5	1 591,8	7 410,4

[a] Exklusive studerande för psykologexamen.

[b] Inklusive 0-aktiva

Källa: Opublicerat material från SCB

Tabell 12 Registrerade i forskarutbildning vt 1976 vid humanistisk, samhällsvetenskaplig, matematisk-naturvetenskaplig samt medicinsk fakultet, inom vissa större ämnen

Fakultet/sektion (motsv.) ämnen	Antal registrerade	Procent av fakulteten (motsv.)	Heltidsekvivalenter	Procent av fakulteten (motsv.)
Historisk-filosofisk sektion (19 ämnen)	1 862		1 306,9	
Arkeologi, särskilt nordeuropeisk	132	7,0	55,9	4,2
Etnologi	116	6,2	34,8	2,6
Historia	458	24,5	197,7	15,1
Konstvetenskap	308	16,5	119,3	9,1
Litteraturvetenskap	383	20,5	175,2	13,4
Språkvetenskaplig sektion (18 ämnen)	1 224		489,1	
Engelska	306	25,0	123,2	25,1
Nordiska språk	198	16,1	71,5	14,6
Romanska språk	191	15,6	81,0	16,5
Slaviska språk	125	10,2	46,2	9,4
Tyska	163	13,3	54,0	11,0
Samhällsvetenskaplig fakultet (15 ämnen)	3 468		1 460,2	
Företagsekonomi	485	13,9	198,0	12,5
Nationalekonomi	329	9,4	131,5	9,0
Pedagogik	540	15,5	200,8	13,7
Psykologi	584	16,8	221,5	15,1
Sociologi	473	13,6	224,5	15,3
Matematisk-fysisk sektion (18 ämnen)	817		483,6	
Fysik	241	29,4	170,4	35,2
Informationsbehandling, Numerisk analys	94	11,5	44,2	9,1
Matematik	119	14,5	61,6	12,7
Matematisk statistik	78	9,5	28,0	5,7
Teoretisk fysik	83	10,1	53,7	11,1
Biologisk-geografisk sektion (21 ämnen)	1 391		831,4	
Botanik	243	17,4	151,8	18,2
Zoofysiologi	134	9,6	94,4	11,3
Zoologi	270	19,4	172,3	20,7
Medicinskt-teoretiska ämnen (18 ämnen)	527		340,4	
Anatomi	46	8,7	26,8	7,8
Farmakologi	57	10,8	38,2	11,2
Fysiologi	86	16,3	53,3	15,6
Histologi	55	10,4	36,8	10,8
Medicinsk kemi	113	21,4	82,6	24,2
Medicinsk mikrobiologi	84	15,9	52,3	15,3
Medicinskt-kliniska ämnen (28 ämnen)	1 415		796,8	
Kirurgi	245	17,3	149,0	18,6
Medicin	217	15,3	128,3	16,1
Obstetrik/gynekologi	83	5,8	51,5	6,4
Ortopedisk kirurgi	82	5,7	48,7	6,1
Patologi	74	5,2	43,1	5,4
Pediatrik	99	6,9	55,3	6,9
Psykiatri	98	6,9	56,9	7,1
Röntgendiagnostik	96	6,7	47,9	6,1

Källa: Opublicerat material från SCB.

Tabell 13 Genomsnittliga brutto- och nettostudietider för forskarexamina avlagda läsåret 1974/75

Examen Studieinriktning	Medianantal terminer		
	Bruttostudietid		Nettostudietid i terminer
	Fr. o. m. termin efter första avlagda grundexamen t. o. m. examenstermin	Fr. o. m. termin för första antagning t. o. m. examenstermin	
Doktorsexamen			
Teologisk fakultet	13,5	9,0	7,4
Juridisk fakultet	13,0	11,0	9,1
Medicinsk fakultet	10,0	8,0	6,0
Teoretiska ämnen	13,0	10,0	7,8
Kliniska ämnen	ca 20,0	7,0	5,3
Odontologisk fakultet	ca 20,0	9,0	7,7
Filosofisk fakultet	15,0	12,0	10,3
Humanistisk fakultet	17,0	14,0	11,2
Historisk-filosofiska ämnen	17,0	14,0	11,3
Språkvetenskapliga ämnen	ca 20,0	14,0	11,1
Samhällsvetenskaplig fakultet	15,0	12,0	9,2
Samhällsvetenskapliga ämnen	14,5	12,0	9,0
Pedagogik o psykologi	17,5	14,0	9,6
Matem-naturvetenskaplig fakultet	14,0	12,0	10,5
Matematiska ämnen	15,0	11,5	10,4
Fysisk-kemiska ämnen	14,0	12,0	10,3
Biologisk-geografiska ämnen	18,5	13,0	10,8
Teknisk fakultet	14,0	10,0	7,6
Handelshögskola	16,0	13,0	10,5
Skogshögskola	13,0	10,5	4,7
Veterinärhögskola	14,0	9,0	6,8
Lantbrukshögskola	12,5	9,0	8,0
Farmaceutisk fakultet	12,0	12,0	8,9
Samtliga	15,0	11,0	8,7
Doktorsgrad	ca 20,0	13,0	9,7
Licentiatexamen	18,0	14,0	9,6
Psykologexamen	12,0	8,0	4,6

Källa: SCB, SM U 1977:10.

Tabell 14 Studieintensitet i forskarutbildning vårterminen 1976, uttryckt som heltidsekvivalenter i procent av antalet registrerade studerande

Fakultet (motsv.)	Procent
Teologisk	45
Juridisk	50
Medicinsk	
teoretiska ämnen	65
kliniska ämnen	56
Odontologisk	43
Humanistisk	42
Samhällsvetenskaplig	43
Matematisk-naturvetenskaplig	61
Teknisk	51
Handelshögskola	42
Skogshögskola	36
Veterinärhögskola	67
Lantbrukshögskola	43
Farmaceutisk	56
Totalt	50

Källa: Opublicerat material från SCB.

Tabell 15 a De forskarstuderandes genomsnittsålder vårterminerna 1974, 1975 och 1976 efter studieinriktning

Fakultet (motsv.)	vt 1974	vt 1975	vt 1976
Teologisk	37,3	37,8	38,4
Juridisk	36,4	36,2	36,8
Medicinsk	34,6	34,4	34,7
Odontologisk	35,0	34,8	35,2
Humanistisk	35,8	36,2	36,9
Samhällsvetenskaplig	31,9	32,6	33,1
Matematisk-naturvetenskaplig	31,6	31,7	32,0
Teknisk	31,3	31,5	31,7
Handelshögskola	30,4	30,3	30,9
Skogshögskola	35,6	35,4	35,8
Veterinärhögskola	33,9	33,8	32,1
Lantbrukshögskola	35,7	34,9	35,2
Farmaceutisk	30,2	30,3	30,6
Samtliga	32,9	33,3	33,8

Källor: SCB, SM U 1975:34, 1976:33.

Tabell 15 b Åldersfördelning för aktiva studerande i forskarutbildning vårterminen 1976

Ålder	Procent
–24	2
25–29	27
30–34	38
35–39	18
40–44	7
45–	8

Källa: Opublicerade siffror från SCB.

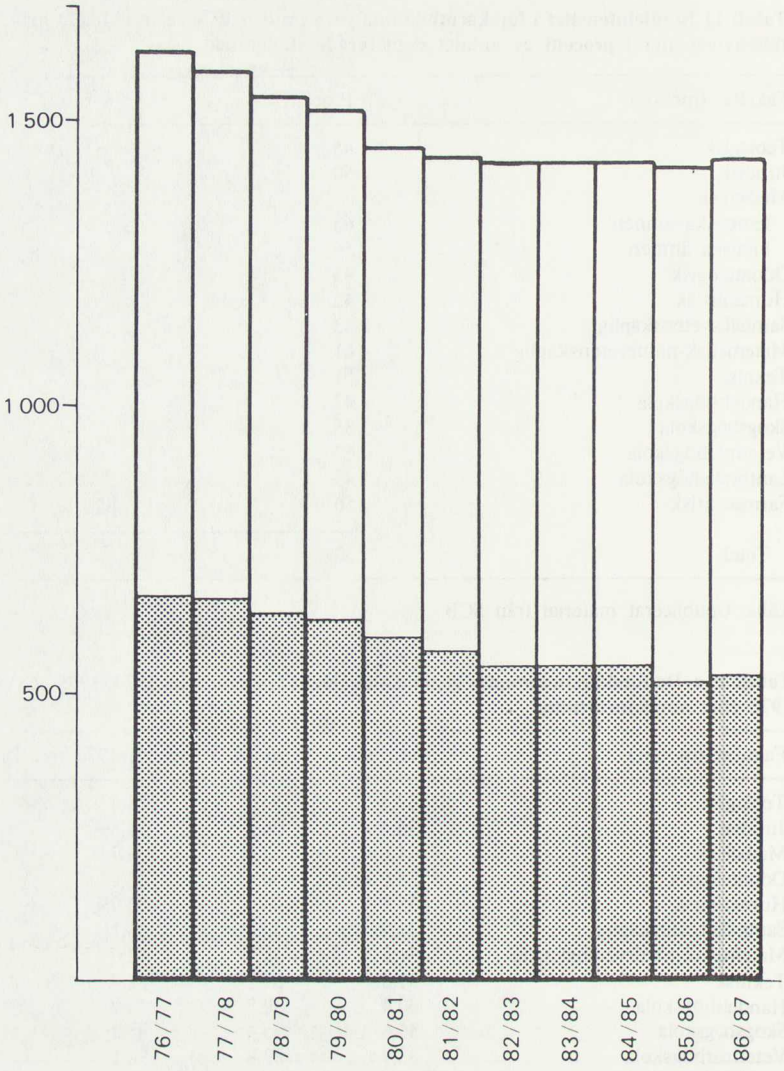

Figur 11 Beräknat antal forskarexaminerade under perioden 1976/77–1986/87 vid en antagen examination motsvarande 0,5 och 1,2 procent av antalet födda[a].

[a] Beräkningarna har utförts på följande sätt:
Studerande som avlagt forskarexamen under perioden 1969/70 t. o. m. 1975/76 antas ha avlagt studentexamen vid 20 års ålder och grundexamen fyra år senare. Studietiden i forskarutbildning antas ha varit åtta år. Vid beräkning av antalet forskarexaminerade har antalet examina enligt äldre studieordning (fil. lic. och fil. dr.-grad) reducerats med en tredjedel.
Antalet examinerade har därefter för vart och ett av de aktuella läsåren ställts i relation till antalet födda 32 år tidigare. Den på detta sätt erhållna andelen forskarexaminerade av antalet födda var lägst 0,5 procent (1975/76) och högst 1,2 procent (1970/71). För läsåret 1976/77 kommer enligt uppgifter från läroanstalterna inom UHÄ:s ansvarsområde, antalet forskarexaminerade vid dessa att vara mellan 650–700, eller 0,5 procent av antalet födda år 1945.

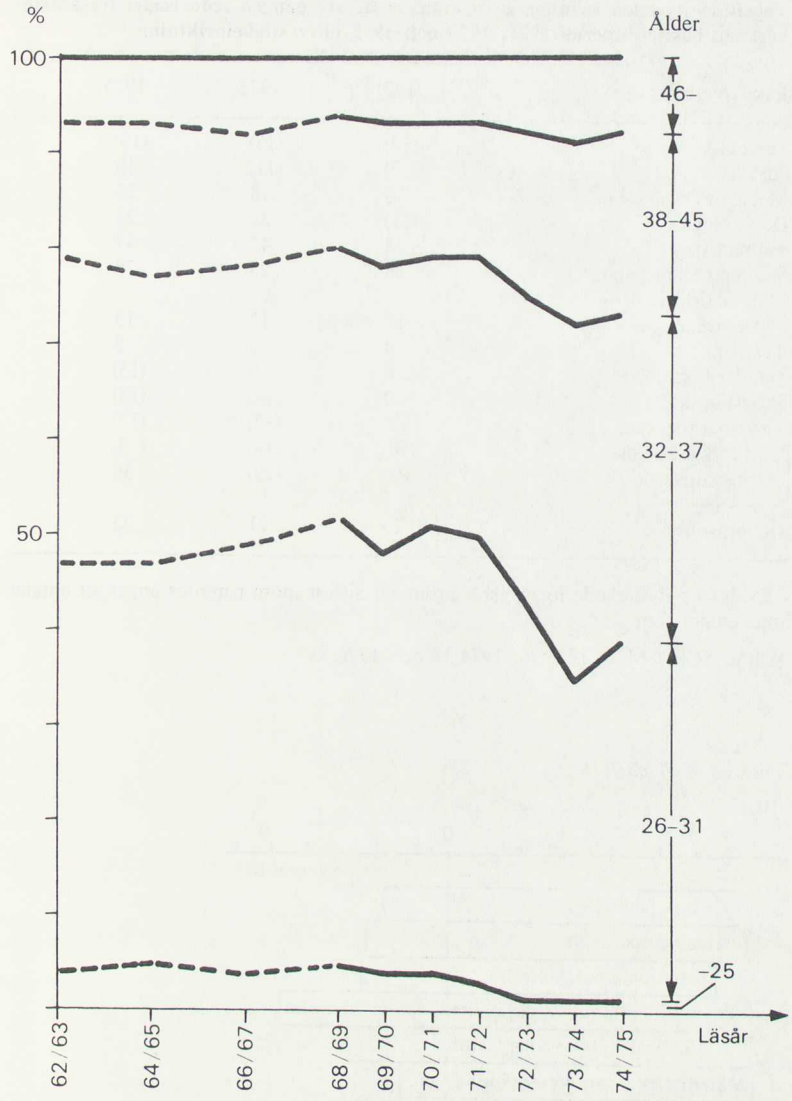

Figur 12 Examinerade från forskarutbildning efter ålder, läsåren 1962/63, 1964/65, 1966/67 och 1968/69–1974/75. Procent.

Källor: SCB, PM 1975:2 och opublicerat material.

Tabell 16 Andelen kvinnor av nyantagna (första gången redovisade) forskarstuderande höstterminerna 1971, 1973 och 1975 efter studieinriktning

Fakultet (motsv.)	1971	1973	1975
Teologisk	(14)	(15)	(19)
Juridisk	(7)	(11)	18
Medicinsk	16	18	23
Odontologisk	(11)	33	24
Humanistisk	43	43	47
Samhällsvetenskaplig[a]	26	23	28
Matematisk-naturvetenskaplig	16	17	13
Teknisk	4	5	8
Handelshögskola	0	0	(15)
Skogshögskola	0	(14)	(18)
Veterinärhögskola	0	(33)	(17)
Lantbrukshögskola	(10)	(14)	(3)
Farmaceutisk	50	(29)	36
Genomsnitt	23	21	23

[a] Exklusive studerande för psykologexamen. Siffror inom parentes anger att antalet understiger fem.

Källor: SCB, SM U 1973:36, 1974:37 och 1976:33.

Illustration till tabell 16.

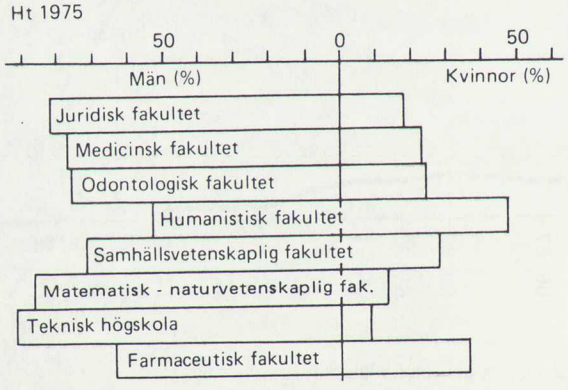

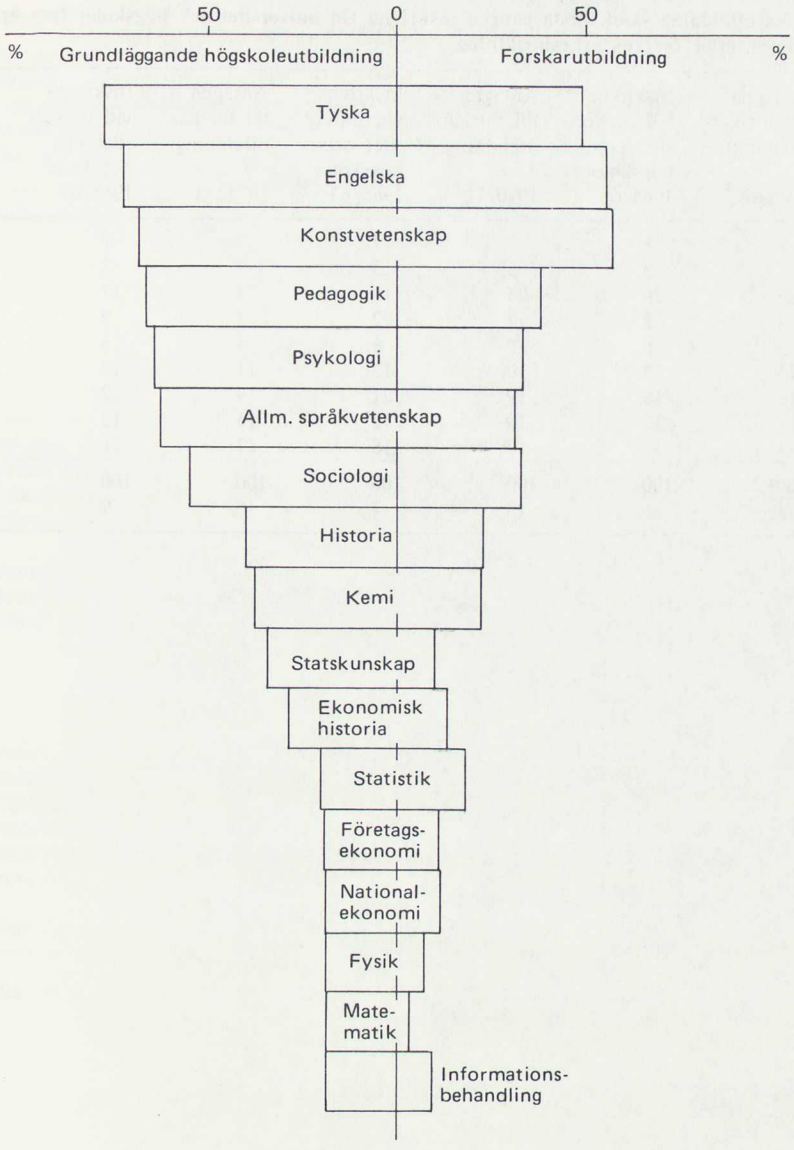

Figur 13 Andelen kvinnor registrerade i grundutbildning respektive forskarutbildning i vissa ämnen vid filosofisk fakultet höstterminen 1974.

Källa: UKÄ-rapport 1975:10

Tabell 17 Antagna till forskarutbildning samt första gången inskrivna vid universitet och högskolor fyra år tidigare. Procentuell fördelning efter faderns yrkesinriktning

Faderns yrke	Antagna till forskar-utbildning 1968/69	Inskrivna vid univer-sitet och högskolor 1964/65	Antagna till forskar-utbildning 1970/71	Inskrivna vid univer-sitet och högskolor 1966/67	Antagna till forskar-utbildning 1972/73	Inskrivna vid univer-sitet och högskolor 1968/69
Jordbrukare	8	8	7	7	7	7
Folkskollärare	5	3	5	3	3	2
Akademiker	25	20	25	19	23	17
Officerare	2	2	2	2	2	2
Direktörer	5	6	6	6	5	5
Handlande	13	12	10	12	11	12
Högre tjänstemän	16	19	19	21	19	22
Övriga tjänstemän	11	12	10	12	13	13
Arbetare	16	17	17	18	17	21
Summa procent	100	100	100	100	100	100
Bortfall, procent	12	5	13	7	15	9

Källa: SCB, PM 1976:5.

Tabell 18 a Forskarutbildning 1975/76: stipendiering och förvärvsarbete. Procent

Procentandelarna hänför sig till antalet studerande i forskarutbildning med aktivitet över 0 procent vid respektive fakultet. Som närmare beskrivs i texten har vissa studerande t. ex. både amanuenstjänst och annat förvärvsarbete, vissa varken stipendium eller någon form av förvärsvarbete. Summan av de angivna procentandelarna för en fakultet en viss termin kan därför såväl överstiga som understiga 100. Uppgifterna för *båda* terminerna är hämtade från den preliminära rapporteringen i terminens början.

Studieinriktning	Procentuell andel studerande i forskarutbildning med aktivitet över 0 % som under terminen haft									
	Doktorand-stipendium		Forsknings-rådsassistent-tjänst		Assistent-/ amanuens-tjänst		Övrig univer-sitetslärar-tjänst		Annat för-värvsarbete	
	Ht 1975	Vt 1976	Ht 1975	Vt 1976	Ht 1975	Vt 1976	Ht 1975	Vt 1976	Ht 1975	Vt 1976
Teologisk fakultet	15	16	0	0	10	9	8	7	51	49
Juridisk fakultet	24	23	1	0	4	5	16	19	34	38
Medicinsk fakultet	7	7	1	1	25	24	3	2	62	67
därav teoretiska ämnen	19	19	0	1	65	64	4	3	24	26
kliniska ämnen	3	3	2	1	11	10	2	1	77	81
Odontologisk fakultet	6	10	0	0	53	51	17	23	46	42
Filosofisk fakultet	12	12	3	3	18	18	9	9	38	41
därav humanistisk fakultet	14	14	1	1	9	9	9	9	43	43
samhällsvetenskaplig fakultet	9	9	2	2	12	13	11	12	39	44
därav psykologstud.	0	0	0	0	2	2	0	0	38	47
matematisk-naturvetenskaplig fakultet	15	15	5	6	35	33	5	5	32	34
Teknisk fakultet	7	7	7	7	42	43	5	6	42	42
Handelshögskola	19	12	0	0	12	14	9	15	57	59
Skogshögskola	6	1	4	7	49	43	7	13	39	46
Veterinärhögskola	4	12	0	6	42	47	22	18	36	27
Lantbrukshögskola	7	10	6	3	27	27	3	6	51	57
Farmaceutisk fakultet	11	12	6	6	35	35	5	6	41	44
Samtliga	11	11	3	3	23	23	8	8	42	45

Källa: SCB, SM U 1976:33.

Tabell 18 b Fördelning av utbildningsbidrag för doktorander på fakulteter och läroanstalter inom UHÄ:s ansvarsområde budgetåret 1976/77

Fakultet (motsv.)	Läroanstalt											
	U	L	G	S	Um	KI	KTH	CTH	Li	Hh	Lu	S:a
Teologisk	10	12										22
Juridisk	6	6		8								20
Medicinsk	24	25	30		10	36			6			131
Odontologisk		3	7		2	9						21
Humanistisk	88	81	60	86	16							331
Samhällsvetenskaplig	70	74	77	80	30				15	15		346
Matematisk-naturvetenskaplig	98	84	52	82	34							350
Teknisk		22					46	40	11		4	123
Farmaceutisk	10											10
Samtliga	306	307	226	256	92	45	46	40	17[a]	15	4	1 354[a]

Anm. U = Uppsala, L = Lund, G = Göteborg, S = Stockholm, Um = Umeå, KI = karolinska institutet, KTH = tekniska högskolan i Stockholm, CTH = Chalmers tekniska högskola, Li = Linköping, Hh = Handelshögskolan, Lu = högskolan i Luleå.

[a] Härutöver finns för filosofiska fakulteten vid universitetet i Linköping 6 utbildningsbidrag.

Källa: UKÄ:s skrivelse Dnr 3080/76 P, den 21 juni 1976.

Bilaga 6 Forskarutbildning vid medicinsk fakultet

1 Allmänt

Den belysning av problem förknippade med forskarutbildning vid medicinsk fakultet, som görs i denna bilaga bygger i allt väsentligt på diskussioner, som fördes i en särskilt tillkallad expertgrupp för frågor rörande medicinsk forskarutbildning (se bilaga 3) samt på skrivelser m. m. från bl. a. Svenska Läkaresällskapet, Sveriges Läkarförbund, Fysiologföreningen, medicinska fakulteten vid universitetet i Linköping och avdelningen för forskarutbildning vid karolinska institutet. I det följande redovisas synpunkter och resonemang utan ställningstagande från utredningens sida.

Inom medicinsk fakultet har traditionellt en förhållandevis stor andel av dem som avlagt grundexamen också avlagt forskarexamen. Avhandlingsarbete och övriga moment i utbildningen har – framför allt för dem som gått igenom utbildning inom kliniska ämnesområden – ofta ägt rum parallellt med tjänstgöring inom sjukvården. Många har avlagt forskarexamen först lång tid efter avslutad läkarutbildning.

Under 1960- och 1970-talen har läkarutbildningen byggts ut kraftigt. Denna utbyggnad har följts av en ökad tillströmning till forskarutbildningen inom medicinska ämnesområden. Expansionen vid medicinsk fakultet har motiverats av den snabba utbyggnaden av sjukvården och behovet av läkare.

Tillströmningen till forskarutbildningen ökade kraftigt under de första åren av 1970-talet. Under kalenderåret 1970 påbörjade 302 studerande forskarutbildning. Läsåret 1973/74 uppgick antalet nybörjare till 623. Därefter har tillströmningen till forskarutbildningen minskat. Antalet nybörjare uppgick läsåret 1976/77 till 451. I den diskussion som har förts om forskarutbildning vid medicinsk fakultet har man från läroanstalterna uttalat farhågor för att tillströmningen av studerande är alltför låg för att på sikt tillgodose behovet av personer med medicinsk forskarutbildning.

Ändrade intagningsbestämmelser och ändrad läkarutbildning är skäl som ofta anges för att förklara det – som man upplever det – alltför låga antalet nybörjare i forskarutbildningen. De allmänna farhågor, som framförts, för en svag rekrytering till forskarutbildningen kompletteras av speciella problem vid institutioner med såväl medicinskt-teoretisk som klinisk inriktning.

2 Rekrytering av studerande till medicinskt-teoretisk forskarutbildning

2.1 *Allmänt*

Det har blivit allt svårare att rekrytera studerande med läkarutbildning till medicinskt- teoretisk forskarutbildning, dvs. till forskarutbildning inom s. k. prekliniska ämnen. Bortfallet av studerande med läkarutbildning kompenseras till viss del av att studerande med grundläggande högskoleutbildning från bl. a. matematisk-naturvetenskaplig fakultet söker sig till medicinskt-teoretiska ämnesområden för fortsatt utbildning.

De kunskaper dessa studerande för med sig från resp. ämnesområde är värdefulla för den medicinska grundforskningen. Genom tillskott av studerande, som inte har gått igenom läkarutbildning, underlättas tvärvetenskaplig metodutveckling och samarbete med forskargrupper vid andra fakulteter.

Huvuddelen av de studerande som går igenom läkarutbildning kommer emellertid att tjänstgöra som läkare inom sjukvården. De medicinskt-teoretiska ämnena utgör en viktig del av läkarutbildningen. Undervisningen i dessa ämnen bör därför ge kunskaper av betydelse för blivande läkares praktiska sjukvårdsverksamhet. Synen på människa som biologisk varelse förmedlas därvid bäst av den som gått igenom läkarutbildning och fått egen erfarenhet av sjukvård. En majoritet av lärarna vid de teoretiska institutionerna bör därför ha läkarutbildning.

Samarbetet mellan preklinisk och klinisk forskning anses ha haft stor betydelse för framgångar inom den medicinska forskningen i Sverige. Forskare inom kliniska ämnesområden har ofta fått sin vetenskapliga utbildning vid institutioner med teoretisk inriktning. Den kontinuerliga övergången av forskare från teoretisk till klinisk forskning har på ett fruktbart sätt berikat den kliniska forskningen. Det är naturligtvis möjligt även för forskarstuderande som saknar läkarutbildning att i begränsad omfattning gå över till klinisk forskning efter avlagd forskarexamen. Det är emellertid inte sannolikt att man på detta sätt kan upprätthålla en fruktbar samverkan mellan preklinisk och klinisk forskning. För att den kliniska forskningen även fortsättningsvis skall utvecklas på ett tillfredsställande sätt kan det däför bli nödvändigt med en kraftig utbyggnad av medicinsk grundforskning vid institutioner med klinisk inriktning. Detta alternativ utgör inte en fullgod ersättning för övergången av forskare från teoretisk till klinisk forskning.

2.2 *Anförda orsaker till den vikande rekryteringen*

År 1968 ändrades intagningsbestämmelserna till läkarutbildningen liksom till annan högre utbildning. En viss andel av utbildningsplatserna – högst 15 procent – skulle förbehållas studerande som togs in på en s. k. frikvot. De som antogs inom frikvoten tillgodoräknades även andra meriter än formell utbildning. Under de första åren antogs mellan fem och tio procent av de studerande inom den fria kvoten. Därefter har hela kvoten utnyttjats.

Studerande antagna till läkarutbildningen inom ramen för den fria kvoten har i allmänhet varit äldre än övriga antagna studerande. Intresset för

läkarutbildning bland dessa studerande, som har kunnat tillgodoräkna sig arbetslivserfarenhet vid antagning till utbildningen, är oftast intimt förknippat med intresse för praktisk sjukvård. Den högre åldern tillsammans med ett starkt intresse för praktiskt arbete i sjukvården har bidragit till att dessa studerande varit svårare att motivera för fortsatt utbildning efter läkarexamen än övriga studerande.

Urvalsprinciperna vid antagning till läkarutbildningen missgynnar dem som skulle kunna bli de bästa och mest intresserade forskarna inom de medicinskt-teoretiska ämnena. Konkurrensen om utbildningsplatserna är stor. För att bli antagen till läkarutbildning krävs höga betyg i alla ämnen. Studerande med specialbegåvning eller med intresse för fördjupade studier i något eller några ämnen hinner inte med i jakten på poäng. Konsekvensen blir att t. ex. de som har utpräglat intresse och fallenhet för naturvetenskapliga studier har för låga genomsnittspoäng för att bli antagna till läkarutbildningen.

En av de främsta orsakerna till att rekryteringen av studerande, som gått igenom läkarutbildning, till forskarutbildning vid teoretisk institution minskar anses vara den nya organisationen av läkarutbildningen. 1969 års reform av läkarutbildningen har inneburit, att utbildningen till läkare har schemalagts i block. Utbildningen är förhållandevis bunden och omfattar en grundutbildning på fem och ett halvt år, en allmäntjänstgöring på 21 månader och en specialistutbildning på mellan fyra och fem och ett halvt år. För att uppnå allmänläkarkompetens eller specialistkompetens krävs således en sammanlagd utbildningstid på elva till tolv och ett halvt år.

Tjänstgöring vid teoretisk institution och kursgång för grundutbildning i lämpliga självvalda delar gjorde det förr möjligt med ett tidigare inträde i forskarutbildningen än vad som kan ske nu. Detta medförde många fördelar för den medicinskt-teoretiska forskarutbildningen med avseende på bl. a. motivation, effektivitet och försörjning och därmed på rekryteringsläget. Nuvarande ordning innebär – som nämnts – att studiegången är mer bunden. Konkurrensen om utbildningsplatserna gör att många studerande tvekar att avbryta grundutbildningen för forskarutbildning eller tjänstgöring vid en institution, eftersom möjligheten att återfå en utbildningsplats i läkarutbildningen när så önskas är oklar. Man är inte beredd att försvåra eller förlänga sin utbildning till läkare. Detta har särskilt stor betydelse eftersom de studerande samtidigt upplever en stark osäkerhetskänsla när det gäller forskarutbildningens värde för den framtida verksamheten. Skillnaden är i detta avseende stor mellan institutioner med resp. medicinskt-teoretisk inriktning och klinisk inriktning. Studerande vid de senare institutionerna kan ofta fortsätta läkarutbildningen samtidigt som de deltar i forskarutbildningen. Studerande vid institutioner för prekliniska ämnen är i praktiken tvingade att göra avbrott i läkarutbildningen.

Ett av blocken i läkarutbildningen utgörs av allmäntjänstgöring (AT). AT, som omfattar 21 månader, skall fullgöras efter läkarexamen och leder fram till legitimation som läkare. Endast en mindre del av tjänsterna för AT finns vid undervisningssjukhus. Flertalet av de studerande som påbörjar forskarutbildning under läkarutbildningen måste fullgöra AT utanför den ort, där undervisningssjukhuset är beläget. Avståndet till den institution, som förmedlar forskarutbildningen, blir ofta så stort, att den studerande

får svårigheter att hålla löpande kontakt med institutionen. Utan regelbunden kontakt med handledare och övriga forskare är risken stor för att den studerande avlägsnas från de problem han börjat studera. AT kan sålunda innebära ett avbrott i en påbörjad forskarutbildning. Under AT utgår lön. Ekonomiska åtaganden och familjebildning kan göra att återgång till de ekonomiska villkor som erbjuds inom forskarutbildningen är orealistisk. Endast ett fåtal studerande har den starka motivation som krävs för att efter fullgjord AT återuppta påbörjad medicinskt-teoretisk forskarutbildning.

Meritvärdet av forskarutbildning och av tjänstgöring vid en medicinskt-teoretisk institution vid antagning till AT och fortsatt vidareutbildning (FV) är oklart. Huvudmännen har fastställt vissa formella regler för meritvärdering. Härutöver gör emellertid berörda klinikchefer en egen värdering av de sökandes meriter. Osäkerheten om det reella meritvärdet av en forskarutbildning vid tillsättning av AT-tjänster och andra läkartjänster verkar rekryteringshämmande. Praktisk tjänstgöring inom sjukvården har fastställt meritvärde. Forskarutbildning anses inte ha detta. De studerande väljer därför tjänstgöring inom sjukvården under ferierna i stället för den forskningsintroducerande ferieanställning många institutioner skulle vilja satsa på.

De ekonomiska villkoren för forskarstuderande vid institutioner med preklinisk inriktning har en direkt rekryteringshämmande verkan. I jämförelse med förhållandena för studerande vid institutioner med klinisk inriktning och i jämförelse med de ekonomiska villkor som erbjuds inom sjukvården framstår villkoren under forskarutbildningen som oacceptabla.

3 Forskarutbildning inom kliniska ämnesområden

3.1 *Allmänt*

Tillströmningen av studerande till forskarutbildning inom kliniska ämnesområden är f. n. tillräckligt omfattande för att tillgodose behovet av vetenskapligt utbildad personal inom dessa ämnesområden. Studerande för forskarutbildning rekryteras bland läkare under AT- och FV-utbildning, bland specialistkompetenta läkare under efterutbildning på undervisningssjukhus för lasarettsläkarkompetens och bland specialistkompetenta läkare utanför undervisningssjukhusen. Personer som i övrigt har anknytning till medicinsk verksamhet, som t. ex. medicine kandidater, sjuksköterskor m. fl. kan också rekryteras under förutsättning att deras förkunskaper ger behörighet att antas till forskarutbildning.

De svårigheter som finns när det gäller forskarutbildning inom kliniska ämnesområden består i brist på handledare/handledartid och i otillräckligt antal tjänster för personer som går igenom forskarutbildning.

3.2 *Handledarsituationen*

Professorstjänster i kliniska ämnen är oftast förenade med överläkartjänst inom sjukvårdsorganisationen. Samma person har därmed huvudansvar för sjukvården på kliniken, ansvar för den administrativa ledningen av vård och undervisning, ansvar för forskningen samt undervisningsskyldighet

inom läkarutbildningen. Innehavare av professur/överläkartjänst kan därför endast undantagsvis ge kontinuerlig forskarhandledning. Professorernas möjlighet att bedriva egen forskning är också begränsad, vilket leder till att de kan få svårigheter att fullgöra handledaruppgifterna.

Handledningen av forskarstuderande delegeras ofta till docentkompetenta läkare. Dessa läkare har emellertid själva många gånger ansvar för andra uppgifter inom sjukvården. De kan således inte heller ge den handledning som är nödvändig för att intentionerna i den nya forskarutbildningen skall kunna förverkligas. Inrättade e. o. docenttjänster saknar reglerad anknytning till sjukvården. Anställningsförhållandena vid docenttjänsterna gör dessa tjänster mindre attraktiva än läkartjänster. Handledningen av forskarstuderande fungerar bäst vid de fåtaliga projekt, där en person som sitt huvudansvar har att forska och handleda.

3.3 *Ekonomiska villkor för de forskarstuderande*

Huvuddelen av de utbildningsbidrag för doktorander, som tillförs medicinsk fakultet fördelas på medicinskt-teoretiska institutioner. Forskarstuderande inom kliniska ämnesområden kan därför endast i begränsad omfattning få del av dessa utbildningsbidrag. De har naturligtvis möjlighet att finansiera sin fortsatta utbildning med studiemedel. Denna möjlighet finns för forskarstuderande inom alla ämnesområden men utnyttjas dock i mycket begränsad omfattning.

Flertalet forskarstuderande inom kliniska ämnesområden tjänstgör vid sjukhus som underläkare eller avdelningsläkare. Arbetsuppgifterna inom ramen för dessa tjänster består av sjukvård och administration. Forskarutbildning får därför bedrivas i huvudsak på ledig tid.

Den 1 juli 1974 infördes nya regler för innehav av tjänst som underläkare. Bestämmelserna innebär att specialistkompetent läkare inte kan förordnas på tjänst som underläkare. Frågan om förordnande på tjänst för läkare under vidareutbildning och forskarutbildning har varit föremål för flera utredningar. UKÄ:s klinikergrupp och socialdepartementets utredning (1972:1) Läkartjänster vid undervisningssjukhus, har var för sig kommit fram till att en organisatorisk samordning av forskar- och vidareutbildning är nödvändig. En partiell sammanslagning av dessa två utbildningar borde i många fall vara möjlig. Därigenom skulle på grund av gemensamma moment en förkortad studietid kunna uppnås. Förslagen har remissbehandlats, men inte föranlett något beslut.

I avvaktan på beslut om läkartjänsternas utformning vid undervisningssjukhusen har dispensregler utformats, enligt vilka läkare antagna till forskarutbildning kan få förlängt förordnande på underläkartjänst upp till två år, om huvudmannen accepterar detta. Denna möjlighet är begränsad så tillvida, att endast ledigt vikariatsutrymme får utnyttjas. Inskränkning av utrymme för FV-block får inte ske. Ytterligare förlängning av förordnande kan erhållas först efter prövning av socialstyrelsen. Socialstyrelsens prövning skall därvid ske i samråd med UHÄ.

Erfarenheterna av dispenssystemet för läkare under forskarutbildning är att systemet inte fungerar tillfredsställande. Risk föreligger för konkurrens mellan forskarutbildning och FV. Innehav av tjänst som underläkare innebär dessutom oftast att forskarutbildningen måste bedrivas helt på fritid.

Bilaga 7 Indelning av forskning och forskarutbildning vid högskolan i Lund

Följande sammanställning utgör ett inom sekretariatet utarbetat exempel på en tänkbar indelning av verksamhetsområdet forskning och forskarutbildning vid dåvarande universitetet i Lund och är sålunda inte ett förslag från utredningen.

Vid universitetet skall finnas följande fakulteter:

Historisk-filosofisk fakultet
Språkvetenskaplig fakultet
Teologisk fakultet
Juridisk fakultet
Ekonomisk-socialvetenskaplig fakultet
Beteendevetenskaplig fakultet
Medicinsk fakultet
Odontologisk fakultet
Matematisk-systemvetenskaplig fakultet
Kemisk fakultet
Biologisk-geografisk fakultet
Fakulteten för fysik och elektronik
Fakulteten för byggnads- och konstruktionslära

Fakulteterna består av grupper av ämnen/institutioner enligt följande:

Historisk-filosofisk fakultet

Filosofiska institutionen
Etnologiska institutionen med folklivsarkivet
Historiska institutionen
Historiska museet (arkeologi, ssk nordeuropeisk; medeltidsark.)
Klassiska institutionen
Litteraturvetenskapliga institutionen
Musikvetenskapliga institutionen
Religionsvetenskapliga institutionen

Språkvetenskaplig fakultet

Engelska institutionen
Finsk-ugriska språk

Institutionen för lingvistik
Institutionen för nordiska språk
Romanska institutionen
Institutionen för österländska språk
Slaviska institutionen
Tyska institutionen

Teologisk fakultet

Teologiska institutionen

Juridisk fakultet

Juridiska institutionen

Ekonomisk-socialvetenskaplig fakultet

Ekonomisk-historiska institutionen
Företagsekonomiska institutionen
Institutionen för handelsrätt
Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi
Nationalekonomiska institutionen
Statistiska institutionen
Statsvetenskapliga institutionen

Beteendevetenskaplig fakultet

Pedagogiska institutionen
Pedagogisk-psykologiska institutionen, LHM
Psykologiska institutionen
Institutionen för sociologi
(Rättssociologi)
(Socialantropologi)

Medicinsk fakultet

Institutionen för anatomi och histologi
Anestesi
Barnmedicin
Barnpsykiatri
Embryologiska institutionen
Farmakologiska institutionen
Fysikalisk medicin
Institutionen för fysiologi och medicinsk fysik
Dermato-venerologi
Institutionen för hygien
Institutionen för infektionssjukdomar
Kirurgi
Klinisk fysiologi
Klinisk kemi
Klinisk neurofysiologi

Obstetrik och gynekologi
Invärtes medicin
Medicin
Njurmedicin
Medicinsk genetik
Institutionen för medicinsk kemi
Institutionen för medicinsk mikrobiologi
Neurokirurgi
Neurologi
Ortopedi
Institutionen för patologi och rättsmedicin
Patologi
Psykiatri
Radioterapi
Rättsmedicin
Rättspsykiatri
Röntgendiagnostik
Socialmedicin
Ögonsjukdomar
Öron-, näs-, halssjukdomar

Odontologiska fakulteten

Allmän kirurgi
Anatomi
Bakteriologi
Institutionen för cariologi
Institutionen för klinisk bettfysiologi
Institutionen för odontologisk röntgendiagnostik
Institutionen för oral histopatologi
Institutionen för oral kirurgi
Oral mikrobiologi
Institutionen för ortodonti
Institutionen för paradontologi
Institutionen för pedodonti
Institutionen för protetik

Matematisk-systemvetenskaplig fakultet

Matematiska institutionen
  matematik
  matematisk statistik
Institutionen för informationsbehandling

Kemisk fakultet

Kemiska institutionen
  analytisk kemi
  biokemi
  oorganisk och fysikalisk kemi

organisk kemi
termokemi
allmän kemi
fysikalisk kemi
industriell näringslära
livsmedelsteknik
teknisk mikrobiologi
kemisk apparatteknik
kemisk teknologi
oorganisk kemi
teknisk analytisk kemi

Biologisk-geografisk fakultet

Institutionen för fysiologisk botanik
Institutionen för systematisk botanik
Genetiska institutionen
Geologiska institutionen
Limnologiska institutionen
Mikrobiologiska institutionen
Institutionen för molekylär cytogenetik
Naturgeografiska institutionen
Zoofysiologiska institutionen
Zoologiska institutionen

Fakulteten för fysik och elektronik

Institutionen för astronomi
Fysiska institutionen
Radiofysiska institutionen
Institutionen för teoretisk fysik och mekanik
Institutionen för mekanisk värmeteori
Institutionen för reglerteknik
Institutionen för allmän elektroteknik
Institutionen för elautomatik
Institutionen för teletrafiksystem
Institutionen för teletransmissionsteknik
Institutionen för tillämpad elektroteknik

Fakulteten för byggnads- och konstruktionslära

Institutionen för byggnadsstatik
Institutionen för byggnadsteknik
Institutionen för teknisk vattenresurslära
Institutionen för trafikteknik
Institutionen för arkitektur
Institutionen för byggnadsfunktionslära
Institutionen för hållfasthetslära
Institutionen för industriell organisation
Institutionen för maskinelement och maskinkonstruktion

Institutionen för mekanisk teknologi
Institutionen för strömningsmaskiner
Institutionen för transportteknik
Institutionen för värme- och kraftteknik

Bilaga 8 Mål och riktlinjer för forskning och forskarutbildning i de historisk-filosofiska vetenskaperna

Det exempel på mål och riktlinjer som här presenteras är utarbetat inom utredningens sekretariat. Vissa uppgifter i exemplet bygger på humanistiska forskningsrådets utredning Humanistisk och teologisk forskning, som presenterades år 1974. Exemplet får inte uppfattas som ett ställningstagande från vår sida till den forskning och forskarutbildning som f. n. bedrivs inom den humanistiska fakulteten.

Inom programmet, som disponerar resurser vid högskolorna i Uppsala, Lund, Göteborg, Stockholm och Umeå, bedrivs forskning och forskarutbildning inom de filosofiska, estetiska och historiska vetenskapsområdena.

Budgetåret 1976/77 deltog i forskarutbildning 1 862 studerande fördelade på 19 ämnesområden.

1 Avgränsning av vetenskapsområdet

Forskning och forskarutbildning inom det filosofiska vetenskapsområdet

Forskningen inom området indelas i livsåskådningsforskning och vetenskapsteori. Livsåskådningsforskningen syftar till att bidra till att kasta ljus över fungerande värde- och livsåskådningsstrukturer i samhället och därigenom visa hur dessa förhåller sig till av samhället accepterade grundläggande värderingar. Analysen av livsåskådningarnas struktur avser att ge ökad klarhet om deras funktion och betydelse för individer och i samhället.

Den vetenskapsteoretiska forskningen är att betrakta som en hjälp- och servicevetenskap, som syftar till att ge djupare förståelse av metodiska och teoretiska problem inom de olika fackvetenskaperna. Den skall därmed bidra till en konstruktiv kritisk inställning till forskningstraditioner inom dessa ämnen.

Forskning och forskarutbildning inom det estetiska vetenskapsområdet

Forskningen och forskarutbildningen inom det estetiska vetenskapsområdet är inriktad på studiet av de olika konstarterna i vid mening: litteratur, teater, bildkonst och musik. Frågor rörande konstverkens innebörd är centrala inom de estetiska vetenskaperna. Forskningen omfattar också konstarternas sociala funktioner, studiet av estetiska normsystem, förståelse och upplevelse av konstverk. Kontakterna med bl. a. samhällsvetenskaplig forskning, i synnerhet beteendevetenskaplig, är viktiga.

Forskning och forskarutbildning inom det historiska vetenskapsområdet

De historiska vetenskapernas uppgift är att från olika tidsperioder hämta ett ofantligt jämförelsematerial, drastiskt uttryckt människosläktets samlade erfarenheter. Förutom en allmän strävan efter ökad kunskap om tidigare perioder skall genom historiska studier skapas underlag för bedömningar av företeelser i samtiden. Prognostiska bedömningar på längre sikt kräver, för att bli praktiskt möjliga, att de aktuellt inriktade samhällsvetenskapernas analyser kompletteras av långsiktiga perspektiv bakåt i tiden och av syntetisk överblick över olika faktorers inverkan på miljöns utveckling och förändring.

De historiska vetenskaperna skall vidare belysa sociala och ekonomiska frågor under skilda tidsepoker. Liksom för de estetiska vetenskaperna innebär detta samarbete med andra vetenskapsområden, i första hand det samhällsvetenskapliga.

2 Mål och riktlinjer för verksamheten

De humanistiska vetenskapernas betydelse för samhällsutvecklingen har ofta underskattats eller ifrågasatts. Under senare tid har emellertid en ökad insikt vunnits om att enbart FoU som bidrar till ökat materiellt välstånd och förbättrad teknologi inte är tillräcklig utan måste kompletteras med insikter som baseras på bl. a. humanistisk forskning.

Den snabba samhällsförändringen under tiden efter det andra världskriget har i flera fall inneburit betydande påfrestningar för medborgarna. Drastiska förändringar i befolkningsstrukturen har i många fall bidragit till en ökad känsla av rotlöshet hos stora delar av befolkningen. Den omfattande forskningen kring migrationen under senare delen av 1800-talet och början av 1900-talet har givit en värdefull belysning av de sociala och ekonomiska problem som ligger bakom och uppstår i samband med snabba befolkningsomflyttningar.

En annan aspekt av migrationsproblemen är det kraftiga inslaget av invandrare från kulturellt och socialt mycket olika länder till Sverige. Dessa invandrargrupper finns i flera fall koncentrerade till ett fåtal orter. De problem som därvid uppstår är väl kända. En framgångsrik invandrarpolitik förutsätter en solid kunskapsbas, bl. a. rörande dessa invandrares kulturella, religiösa och sociala bakgrund. Den historisk-filosofiska forskningen torde på detta område kunna ge värdefulla bidrag.

Såväl migrationen inom landet som invandringen till Sverige har givit upphov till tendenser som visar på en tilltagande segregering och polarisering i det svenska samhället. Liknande företeelser finner man på kulturområdet. Vid sidan av verk som i brist på annan sammanfattande beteckning brukar hänföras till det högre kulturlivet, har massmarknadsprodukter kommit att spela en mycket stor roll. Produktions-, distributions- och publikkretsarna har kommit att delas in i – grovt taget – två skikt. Publikkretsarna fungerar som relativt slutna system.

Den rådande kultursituationen visar sålunda tendenser till ökande klyftor mellan en elitkultur och en massmarknadskultur. En aktiv kulturpolitik måste grundas på insikter och kunskaper som kan erhållas bl. a. genom

en ökad satsning på forskning, i första hand inom det estetiska vetenskapsområdet. En rad frågor är ännu otillräckligt belysta.

Man bör inom det historisk-filosofiska vetenskapsområdet öka insatserna kring de här antydda problemen. Detta bör ske i ett vidgat samarbete med bl. a. företrädare för beteendevetenskapliga och ekonomiska vetenskapsområden.

Forskningen inom vetenskapsområdet har en stark övervikt för de historiska vetenskaperna. En ökning av forskningsinsatserna inom det estetiska vetenskapsområdet kan därför komma att kräva en överföring av resurser från i första hand det historiska vetenskapsområdet.

Forskarutbildningen inom programområdet har i stort samma profil som forskningen. En stor del av områdets samlade forskningsproduktion sker i form av avhandlingsarbeten. Även vad gäller forskarutbildningen bör därför strävan vara att förskjuta tyngdpunkten mot det estetiska forskningsområdet.

En ökad omfattning av den tvär- och mångvetenskapliga forskningsverksamheten ställer krav på en större insikt i de problem som är förbundna med en integrering av forskningsverksamheten. Utvecklingen av tematisk forskning liksom frågan om kopplingen mellan FoU och planering eller utveckling ställer likartade problem. Dessa är delvis av vetenskapsteoretisk natur. Den vetenskapsteoretiska forskningen och forskarutbildningen bör därför belysa också dessa frågor.

Forskarutbildningen inom programområdet bör för den närmaste femårsperioden ligga på en volymmässig nivå som motsvarar en examination av 150–200. UHÄ har beräknat miniminivån inom de olika ämnesområdena för samma period enligt följande. . .

Bilaga 9 Schematisk sammanställning av det i avsnitt 17.3.3 föreslagna redovisningssystemet

Problemområdes-orienterad redovisning	Kameral redovisning											
	Fakultet A			Fakultet B			Fakultet C			Fakultet Ö		
	Institution a	Institution b	Institution d	Institution f	Institution g	Institution m	Institution p	Institution q	Institution t	Institution x	Institution y	Institution ö
Problemområde 1												
Projekt 1		000									000	
Projekt 2			000		000							
Projekt 3	000						000					000
. . . .												
Projekt n	000									000		
Problemområde 2												
Projekt n + 1				000								
Projekt n + 2				000								
Projekt n + 3				000								
. . . .												
Projekt N								000				
Problemområde 3												
Projekt N + 1							000					
Projekt N + 2								000				
Projekt N + 3									000			
. . . .												
Projekt P									000			
etc.												

Bilaga 10 Ekonomisk redovisning[1]

Förslag till utformning av redovisningen för universitetsinstitutioner med tonvikt på informationsbehov för forskning och forskarutbildning.

Innehåll

1 Rapportens syfte och avgränsning . . . . . .
2 Externa krav på ekonomisk information . . . . . .
3 Några faktorer att beakta vid förändringar . . . . . .
4 Exempel på användning av ekonomisk information på institutionsnivå . . . . . .
5 Förslag till modell för ekonomisk redovisning vid högskoleinstitutioner . . . . . .
5.1 Inledning . . . . . .
5.2 Redovisningsinformation . . . . . .
5.3 Projektredovisning . . . . . .
5.4 Intressenter för redovisningsinformation . . . . . .
5.5 Olika strukturer av redovisningsinformation . . . . . .
6 Avslutande kommentar . . . . . .

Bilagor

1 Biologiska övningslaboratoriet . . . . . .
2 Fysiska institutionen . . . . . .
3 Semitiska institutionen . . . . . .
4 Zoofysiologiska institutionen . . . . . .

1 Rapportens syfte och avgränsning

Föreliggande rapport har utarbetats av en arbetsgrupp med representanter för RRV (sektor tillsyn och drift) och Uppsala universitet på begäran av Forskarutbildningsutredningen (FUN).

Gruppen har utrett den ekonomiska redovisningens roll för planering och uppföljning av forskning och forskarutbildning vid universitets- och högskoleinstitutionerna med ledning av de förslag rörande forskning och forskarut-

[1] Rapport utarbetad av Riksrevisionsverket och Uppsala universitet 1977-03-03.

bildning som FUN kommer att framlägga. Syftet har varit att ge förslag till modell för ekonomisk redovisning vid högskoleinstitutioner med hänsyn tagen till statsmakternas informationskrav och med utgångspunkt i institutionernas behov av ekonomisk information. Undersökningen har begränsats till att åskådliggöra den ekonomiska redovisningen som ett av flera hjälpmedel att skapa underlag för beskrivning av och beslut om forskning och forskarutbildning. Rapporten går däremot inte in på andra typer av redovisning såsom t. ex. verksamhetsberättelser i verbal form eller vetenskapliga rapporter. Vi vill understryka att den *ekonomiska* redovisningen endast kan ge en *del* av den totalbild som utgör underlag för beslut av olika slag om forskning och forskarutbildning.

Utgångspunkt för vårt arbete har varit dels den kommande organisationen av högskoleväsendet i den form som f. n. är känd, dels utnyttjande av det befintliga statliga generella redovisningssystemet (system S) med dess kringrutiner för ekonomisk redovisning. Vidare utgår vi från att oförändrad begränsad kapacitet för ekonomiadministration kommer att finnas på institutionerna vid högskolorna, vilket innebär att största möjliga enkelhet har eftersträvats. Vi har behandlat budgetering, redovisning och uppföljning på institutionsnivå. Vi har däremot inte behandlat själva budgetprocessen, utan våra förslag hänför sig till den ekonomiska redovisningen. De strukturer som i denna rapport föreslås för redovisning styr givetvis även utformningen av budgeten. Slutligen har vi inte lämnat förslag i personaladministrativa frågor, även om vi berört redovisningens samband med övrig administrativ verksamhet.

Som grund för vårt arbete har vi haft en inom Riksrevisionsverket (RRV) upprättad promemoria (Hansson-Östberg PM 1976-05-04 Ekonomisk redovisning av forskning och forskarutbildning P 1976:3) som utarbetades våren 1976 Vidare har vi tagit del av UKÄs rapport "ekonomisk uppföljning och redovisning inom högskolan" (UKÄ 1976:6), som berör genomförandet av högskolereformen. Dessutom har vi tagit del av erfarenheter från försöksverksamheten med ändamålsinriktat budgetsystem vid några institutioner vid Uppsala universitet.

Arbetet har genomförts i nära kontakt med fyra institutioner vid Uppsala universitet (Fysiska, Semitiska och Zoofysiologiska institutionerna samt Biologiska övningslaboratoriet). Vi har kartlagt nuvarande utnyttjande av befintlig ekonomisk information vid institutionerna samt dess användning vid planering och uppföljning av verksamheten. Detta har skett genom intervjuer i diskussionsform med företrädare för institutionerna samt genom studier av befintlig dokumentation kring institutionernas verksamhet och redovisningssystem. I samband därmed har vi även försökt utröna institutionernas egna önskemål och behov av ekonomisk information, dvs. den information som institutionsrepresentanterna anser angelägna och intressant för planering av verksamheten oberoende av de krav som f. n. finns uppställda och som inte alltid utgår från institutionens egna behov.

Utifrån de önskemål som framkommit på institutionerna har vi utarbetat det förslag till modell för ekonomisk redovisning som framläggs i kapitel 5 i denna rapport.

I bilagorna 1–4 beskrivs de fyra medverkande institutionerna med hänsyn till dels behovet av information för intern uppföljning av verksamheten med

avseende på forskning, utbildning och gemensamma funktioner, dels deras synpunkter på extern avrapportering till överordnade myndigheter och anslagsgivare.

2 Externa krav på ekonomisk information

Med externa krav avses i denna framställning sådana krav på redovisningens utformning, omfattning och periodicitet som ställs av organ utanför institutionerna, dvs. krav från såväl högskolans centrala förvaltning som organ utanför högskoleenheten.

Intressenter för ekonomisk information om forskning och forskarutbildning är inom högskoleenheten förutom institutionerna de kommande fakultetsnämnderna och högskolestyrelsen. Utanför högskolan är intressenterna de organ som är finansiärer av forskning och forskarutbildningen, dv. i första hand UHÄ, departement, forskningsråd, sektoriella organ m. fl. Även näringslivet anslår medel till forskning, varför det även därifrån ställs krav på tillförlitlig och ändamålsenlig redovisning.

FUN föreslår i en arbets PM 1976-10-29 "Forskarutbildningen och dess miljö" en indelning av forskningen i för samhället relevanta problemområden som är politiskt definierade. Dessa problemområden kan avvika från de områden som täcks in av t. ex. ett visst fakultetsanslag för forskning. Exempel på sådana problemområden är energi, miljö, kulturminnesvård och hälso- och sjukvård. En förutsättning för aggregeringar till relevanta problemområden är en projektbaserad ändamålsinriktad redovisning.

Beslutsfattare på alla nivåer har intresse av en *totalbild* över den forskning och forskarutbildning som bedrivs i landet. För att kunna fördela anslagen på problemområden har statsmakterna behov av att uppdela denna totalbild i politiskt definierade problemområden, som inte behöver uttrycka vetenskapliga ämnesområden. Rapportering till statsmakterna enligt denna indelning kan enligt FUN begränsas till en gång efter budgetårets slut.

Om statsmakterna ställer krav på att få belyst den ekonomiska satsningen inom olika problemområden så måste befintliga regelsystem förändras. Statsmakterna kan förväntas bl. a. i budgetbrev föreskriva att redovisningen skall vara så ordnad att uppgifter om olika problemområden kan hämtas ur redovisningen.

Statsmakternas övriga krav på ekonomisk information tillgodoses bl. a. genom riksredovisningen som upprättas av RRV. Riksredovisningen ger en aggregerad information om bl. a. anslagsförbrukning över hela området för högre utbildning och forskning.

Riksredovisningen utgörs av de obligatoriska delarna i det statliga redovisningssystemet, system S. De obligatoriska delarna är kassaredovisning samt redovisning av kostnadsslag.

Kassaredovisningens främsta syfte är att ge myndigheterna information om den aktuella anslagsbelastningen månadsvis. Denna information är grunden för att ge statsmakterna och andra finansiärer uppgift om förbrukning av tilldelade medel.

Redovisningen av kostnadsslag bildar underlag för framtagande av finansstatistik och skall ske löpande. Avnämare av finansstatistiken är RRV, konjunkturinstitutet, budgetdepartementet, SCB m. fl.

En ytterligare kravställare på redovisningssystemets uppbyggnad är högskoleförvaltningarna. Högskoleförvaltningarna ställer ofta krav på enhetlighet och enkelhet i redovisningens uppbyggnad för att på så sätt erhålla ett praktiskt hanterbart informationssystem. Detta kan begränsa de enskilda institutionernas möjlighet till informationsuttag.

3 Några faktorer att beakta vid förändringar

FUN överväger att föreslå förändringar, som syftar till en höjning av ambitionsnivån för den interna ekonomiadministrationen. Eftersom budgetering och ekonomisk redovisning inte kan ses isolerad från övriga förhållanden av betydelse för verksamheten, kommer inledningsvis ekonomiadministration att sättas in i ett större sammanhang.

Administrativa hjälpmedel

För att samordna och kontrollera verksamheten i en organisation behövs administrativa hjälpmedel, bl. a. planering, budgetering och uppföljning.

Värdet och nyttan av olika hjälpmedel beror på i vad mån deras användning uppfyller de båda kraven att bidra till högre effektivitet samt större arbetstillfredsställelse. De får sitt positiva värde först när de används av befattningshavare för att lösa reella problem.

När en ekonomiadministrativ förändring av exempelvis planering och budgetering påbörjats påverkar det också andra förhållanden inom organisationen såsom inflytande, ansvar m. m. vilket måste tas i beaktande när förändringar planeras.

Erfarenheter har visat att man genom utveckling av ekonomiadministrationen i organisationen kan åstadkomma delegering av ansvar, friare arbetsfördelning och större medverkan vid beslut. Sådana arbetsformer kan underlätta förståelsen kring arbetssituationen och skapa möjligheter till ökat inflytande och större arbetstillfredsställelse.

Användning av ekonomisk information

Det är inte ovanligt med brister i kostnadsmedvetenhet hos befattningshavare som tilldelats befogenhet att förbruka resurser. Orsaken ligger ofta i att de passivt mottagit resurser utan att aktivt ha deltagit i resursberäkningen eller i diskussioner och överväganden om alternativa användningar. Därtill kan komma organisatoriska brister såsom avsaknad av definierade ansvarsområden samt avsaknad av krav på rapportering av kostnader för utförd verksamhet och bedömningar om resultatet står i väntad proportion till nedlagt arbete.

Beroende på verksamhetens art samt personalens kunskap och intresse finns idag på institutionerna olika behov av att utnyttja ekonomisk information. Likaså uppfattas den ekonomiska informationens relevans på skilda sätt på olika institutioner. Förklaringen är bl. a. att många institutioner på kort sikt inte anser sig ha någon reell möjlighet att göra meningsfulla alternativbedömningar. Detta gäller både verksamhetens inriktning och val av resurser eftersom resurserna ofta är uppbundna i tjänster m. m. Därför görs i realiteten

knappast bedömningar i ekonomiska termer. Upprättande av budgets kan bli en automatisk konsekvensberäkning av i annan ordning beslutad verksamhet snarare än i förväg genomtänkta överväganden om resursernas användning. Eftersom en stor del av resurserna är låsta av andra regelsystem kan ekonomisk information som hjälpmedel vid planering på institutionsnivå i vissa fall uppfattas som verklighetsfrämmande. Även om detta innebär kortsiktiga restriktioner vid val av olika verksamhetsalternativ så bör de ekonomiska konsekvenserna inta en mer framskjuten plats i planeringen på längre sikt där större möjlighet finns att välja mellan olika alternativ.

Det är främst ansvaret och känslan för att något blir uträttat som positivt bidrar till ökad arbetstillfredsställelse vid verksamhetens utförande. Därför gäller det att utforma administrationen så enkelt och ändamålsenligt som möjligt.

- Ändamålsenlighet genom att "administration" ger användarna känslan av möjligheter till bättre resursutnyttjande för att åstadkomma uppfyllande av viktiga ändamål.
- Enkelhet genom att så lite arbete som möjligt behöver läggas ned på administration jämfört med direkt produktion dvs. undervisning och forskning.

För att uppnå detta förutsätter vi att det vid sidan av en utveckling av ekonomiadministrationen även sker en allmän organisatorisk utveckling, som uppmuntrar och belönar en bred och aktiv personalmedverkan vid t. ex. planering och budgetering av verksamheten. På så sätt finns det större garantier att behovet av ekonomiadministration för forskning och forskarutbildning upplevs som meningsfullt.

Avslutningsvis vill vi nämna att det utöver den ekonomiska redovisningen finns behov av att belysa forskningens och forskarutbildningens effekter så att en jämförelse mellan nedlagda resurser och effekter blir möjlig, se figur sid. 398.

4 Exempel på användning av ekonomisk information på institutionsnivå

Den ekonomiska redovisningen är begränsad till att belysa storlek och användning av insatta resurser. Under pågående verksamhetsår finns självfallet alltid behov av att vid institutionen löpande kunna följa den kassamässiga resursförbrukningen för att i tid upptäcka anmärkningsvärda avvikelser från budgets och undvika överskridanden med resursbrist som följd. Informationen är då bakåtriktad och i syftet läggs tonvikten vid kontroll- och säkerhetsaspekten.

Men redovisningsinformation, sammanställt i ett bokslut samt analyserad och diskuterad vid en uppföljningsprocess, kan också utnyttjas vid institutionens planering för styrning av verksamheten.

Redovisningen är då framåtriktad och i syftet läggs tonvikten vid möjligheterna till jämförelser mellan olika resursinsatser och resultat vid budgetering och kalkylering.

Är då sådana jämförelser meningsfulla för en institution? Försöksverksamhet visar att beroende på omständigheterna så är fallet. Främst avses vissa typer av forskning och undervisning som är "tungt" laborativa. Men även på institutioner med mindre resurskrävande verksamhet medför diskussioner kring institutionens "ekonomi" större kostnadsmedvetenhet hos personalen vilket kan leda till bättre utnyttjande av tilldelade resurser.

Detta förutsätter att redovisningen kan spegla institutionens kostnadsutveckling ur intressanta synvinklar. Eftersom kärnan i institutionernas forskning och forskarutbildning är bedrivna projekt och kurser är således en viktig utgångspunkt att basera redovisningen på projekt- och kursverksamheten.

Dessutom blir det lättare att förhandla vid anslagsäskanden om bättre underlag kan presenteras både om pågående och nya projekt och kurser. Vid förändringar kan det gälla frågor såsom: Vilka kostnader faller bort om projekt läggs ned? Vilka kostnader tillkommer om ny kurs startas? Vid pågående aktiviteter är det av intresse att få information om de påverkbara kostnaderna.

Därmed inte sagt att ambitionsnivån i detaljeringsgrad skall sättas alltför högt utan anpassas från fall till fall efter informationens pålitlighet. En risk finns annars att alltför detaljerad ekonomisk information ser fin ut men ger en falsk känsla av säkerhet som döljer brister i grundmaterialet.

Det gäller därför att urskilja och i ekonomiska termer beskriva endast sådana förhållanden som är av verklig betydelse. Nedan skall ges exempel på några sådana analyssituationer.

Det finns behov av information om:

- Resursinsats totalt på verksamhetsområde
- Resursslag på verksamhetsområde

  Syfte: Bedömning av önskvärda alternativ

- Kapacitet samt bindningar genom åtaganden eller långsiktiga avtal om framtida utnyttjande

  Syfte: Bedömning av möjliga alternativ.

Informationen avser alltså främst att ge kunskaper om möjligheter och restriktioner vid förändringar.

När finns behov av ekonomisk information? Vid den årliga budgeteringen och i andra fall, när beslut med större ekonomiska konsekvenser skall fattas, framkommer nyttan av ekonomisk information som hjälpmedel att belysa existerande och framtida rörelsefrihet, kapacitet och restriktioner.

Rörelsefrihet

Alternativbedömning av totala resursinsatsens fördelning på verksamhetsområden.

Institutionen utgör den producerande basen för forskning och forskarutbildning inom högskolan. Forskningsverksamheten är ofta initierad i samarbete med, styrd och delvis finansierad av någon organisation utanför högskolan. För att stå till tjänst vid övergripande bedömningar av forskningens inriktning och alternativa tyngdpunkter är det av intresse för institutionen att

kunna belysa sin samlade profil i termer av totala resursinsatser inom olika verksamhetsområden.

Alternativbedömning av resursernas sammansättning.

Information om den totala resursinsatsens fördelning på olika resursslag är av intresse dels i anslutning till enskilda projekt och kurser, dels för institutionen som helhet, bl. a. vid analys av löne- och prisutveckling inom strategiska resursslag. Resursslagen är i huvudsak personal, externa tjänster, material, utrustning samt anläggningar.

Kapacitet och restriktioner; investeringar

Överblick över kapacitet och resursbindningar.

I varierande grad finns behov av att för institutionen som helhet kunna överblicka den uppbyggda baskapaciteten. För viss typ av institutioner, t. ex. de fysiska, är investeringar i laboratorier, utrustning och anläggningar av strategisk betydelse för forskningens inriktning. Investeringar kan antingen ske genom verksamhet i egen regi eller som inköp av färdiga objekt.

Uppsamling av investeringskostnader ger en bild av hur stora resurser som lagts ned i kapacitetsuppbyggnad. Detta är bl. a. av intresse i samband med bedömning av återinvesteringsbehov (för bibehållande av oförändrad kapacitet). Därmed inte sagt att oförändrad kapacitet är något i sig eftersträvansvärt. Ett sådant underlag kan dock ge en viss stadga åt diskussion kring framtida investeringsbehov.

Ett annat skäl för redovisning av investeringskostnader är att skapa underlag för debitering och fördelning av kostnader. Detta gäller både vid extern uppdragsverksamhet samt servicefunktioner som utformats som ekonomiskt självbärande enheter. Inom detta område tycks det idag inte existera något enhetligt tillvägagångssätt.

Eftersom några externa krav f. n. inte finns för periodisering av investeringskostnader i redovisningen föreslår vi inga konkreta förslag till lösning för detta. Däremot föreslår vi att man i kalkyler beaktar investeringars förväntade livslängd, kapitalkostnader m. m. för att kunna sätta rättvisande taxor för utnyttjandet av objekten ifråga.

En viss del av institutionernas investeringar sker över utrustningsnämnden. Kostnader för dessa inköp uppträder inte i institutionens redovisning vilket är ett problem ur informationssynpunkt eftersom de inte kommer att sammanföras med institutionens övriga investeringskostnader.

Förrådshållning

Vid omfattande förrådshållning bör övervägas om det är av intresse att i redovisningen kunna följa utvecklingen av denna.

Ekonomisk förrådsredovisning kan motiveras av tidsglapp mellan inköp och förbrukning samt att det förrådsförda materialet representerar en icke obetydlig tillgång. Önskemål om en riktig periodisering måste bedömas utifrån tidsglappets storlek och förrådets betydelse.

Personalkostnader

Även om redovisningsinformation är av begränsad betydelse för beskrivning av den del av kapaciteten som representeras av personalens kompetens, är det väsentligt att hålla ett samlat grepp om personalkapaciteten och att veta hur personalen fördelar sina insatser på olika uppgifter. Högskoleenheten har ett ansvar för anställningstrygghet, oberoende av för tillfället aktuella finansieringsformer.

Åtaganden

Överblick över kapacitet och åtaganden.

Av strategisk betydelse för institutionsforskningens planering och styrning är relationen till finansierande organ. I egenskap av produktionsenhet åtar sig institutionen forsknings- och utbildningsuppgifter. Dessa åtaganden kan i vissa fall vara av långsiktig karaktär.

Åtaganden beskriver avtalat framtida utnyttjande av kapaciteten vilket måste beaktas och komma till uttryck vid budgeteringen.

Den ekonomiska informationen kan alltså användas för att beskriva verksamhetens fördelning på olika verksamhetsområden samt vilka resurser som tas i anspråk härför. Informationen tjänar ett kontroll- och upplysningssyfte. Planering av en verksamhet och budgeteringen av resurser på olika verksamhetsområden innebär en prognos för verksamheten och ett åtagande att med givna resurser utföra viss verksamhet. Detta innebär att man gjort hypoteser och haft värderingar av olika slag om det resultat man räknat med att erhålla. Utfallet av verksamheten i ekonomiska termer kan hjälpa till att belysa och förklara det resultat som uppnåtts inom projekt, vid uppdrag samt vid forskarutbildning.

Särskiljande av forskarutbildning.

Samtliga kostnader för forskarutbildning är svåravgränsade. Forskarutbildning bedrivs bl. a. i form av medverkan i forskningsprojekt. Frågan om vad som är kostnader för forskning resp. forskarutbildning blir i detta sammanhang komplicerat och kan inte klargöras av den löpande redovisningen. En del av forskarutbildningen går dock att särskilja såsom kurser, kursutveckling och seminarieverksamhet som inte direkt sammanhänger med projektforskningen.

Vid behov får man göra särskilda undersökningar för att klargöra inslaget av utbildning i det bedrivna projektet.

Vid beräkning av kostnader för ändamålet forskarutbildning får särskilda undersökningar göras och komplettera projekt- och kursredovisningen.

Projekt

Den minsta biten att planera, budgetera och följa upp är projekt och kurser. Projekt är dels interna forskningsprojekt, dels externa uppdrag. Projektverksamheten bör budgeteras och kan följas upp med olika detaljeringsgrad. Kravet att redovisningen skall belysa samspelet mellan intäkter och kostnader bör gälla för all projektverksamhet men blir särskilt accentuerat när krav finns på full kostnadstäckning. Angående projektredovisning se vidare 5.3.

Vid externa uppdrag är det viktigt att samtliga indirekta kostnader hänförs till uppdraget eller projektet ifråga. Detta betyder att uppdragsgivaren skall belastas med såväl direkta som indirekta kostnader. Med indirekta kostnader menas utnyttjande av utrustning, apparater samt pålägg för institutionsgemensamma kostnader.

Ekonomiskt ansvar

Projekt utgör också ansvarsområden. Ytterligare ansvarsområden kan utgöras av viss forskargrupp, kursverksamhet eller stödfunktion, t. ex. verkstad. Institutionens organisation och den utsträckning resursbeslut delegeras genom budgets påverkar behovet av en redovisning per ansvarsområde. I delegeringen ligger att medel friare kan väljas på genomförandenivå. Ekonomisk information behövs då för att kontrollera resursförbrukningen så att inte enskilda överskridanden äventyrar forskning och undervisning på andra områden.

Det råder en inbördes spänning mellan en indelning i ansvars- resp. ämnesområden. Projekt kan därvid fungera som "minsta gemensamma nämnare" och utgöra förbindelselänk mellan ansvars- och ämnesstrukturerna i de fall dessa inte överensstämmer.

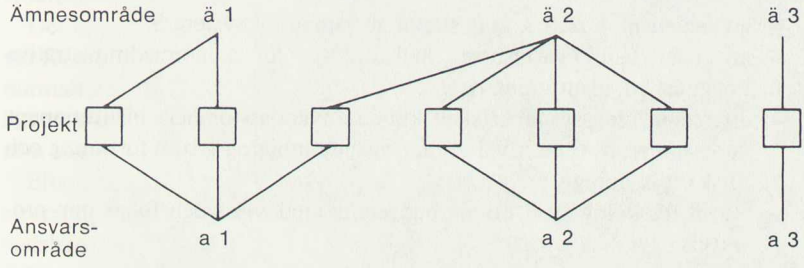

5 Förslag till modell för ekonomisk redovisning vid högskoleinstitutioner

5.1 *Inledning*

Verksamheten vid en universitetsinstitution kan beskrivas på flera olika sätt. Beskrivningssättet väljs utifrån den aktuella beskrivningens syfte. Vid en beskrivning av redovisningens roll i informations- och styrsystemet går det att betrakta verksamheten som en omvandling av resurser.

Den modell för ekonomisk redovisning som här föreslås kan naturligtvis utnyttjas i olika omfattning beroende på institutionernas olika behov. Detta innebär t. ex. att vissa små institutioner endast behöver utnyttja delar av modellen.

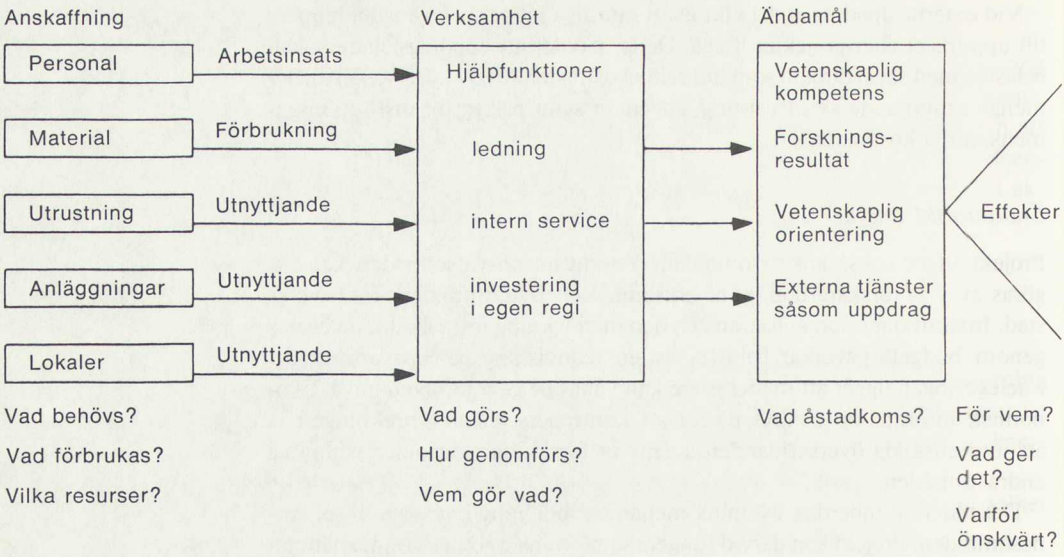

Resursflöde vid forskning och forskarutbildning inom en högskoleinstitution.

I arbetet med att skissa en modell för redovisning ut går vi ifrån följande:

- att redovisning skall kunna ske inom ramen för system S
- att enbart befintliga resurser skall utnyttjas för ekonomiadministrativa uppgifter på institutionerna
- att redovisningssystemet skall kunna användas för hela institutionens verksamhet, dvs. för såväl grundläggande utbildning som forskning och forskarutbildning
- att all forskning skall kunna budgeteras, redovisas och följas upp projektvis oavsett finansiär.

5.2 *Redovisningsinformation*

Redovisningens grundläggande syfte är att säkerställa en korrekt notering av ekonomiska händelser och uppfylla vissa formella krav på registrering av ekonomiska händelser som inkomster och utgifter. Redovisningen kan vidare bidra till analys- och beslutsunderlag på olika nivåer dels inom institutioner, dels till över- och sidoordnade ledningsorgan och intressenter. Vid analys av verksamhet och resultat träder ofta annan information än resursförbrukningen i förgrunden som exempelvis den vetenskapliga värderingen av ett forskningsprojekt. Redovisningsinformation bör samordnas med annan uppföljningsinformation och ges den vikt som svarar mot dess reella betydelse i den aktuella situationen.

Som komplement till redovisningen kan det vara aktuellt att utnyttja olika former av kalkyler. Avvägningen mellan vad som skall innefattas i den egentliga redovisningen och vad som skall förläggas till sidoordnade kalkyler är inte självklar. Utmärkande för kalkyler är att antagande om resursfördelning kan varieras efter aktuell beslutssituation. Kalkyler är därför ett mer flexibelt instrument än redovisningen.

Vid överväganden kring redovisningens utformning är det viktigt att bedöma om önskad information kan tillhandahållas (fångas, lagras, bearbetas och rapporteras) till en rimlig kostnad.

I vår modell utgår vi ifrån att registrering skall kunna ske på kurs, projekt, ledning, olika stödfunktioner och ändamål. Dessutom skall registrering kunna ske på enkla och/eller sammansatta resursslag eller intäktsslag.

Kärnan i institutionernas forskning och forskarutbildning är bedrivna *projekt* och *kurser*. Om redovisningen skall kunna spegla verksamhetens kostnadsutveckling är det viktigt att basera redovisningen på projekt- och kursverksamheten. Verksamheten planeras normalt både innehålls- och kostnadsmässigt på kurs resp. projekt, varför det är naturligt att lägga upp budgets i redovisningen och följa upp resursflödet på samma nivå. Finansieringssituationen är av intresse i budgetarbetet men blir av mindre betydelse i det dagliga arbetet. Med kurser avses kurser på såväl grundutbildningsnivå som forskarutbildningskurser. Angående projektredovisning se vidare 5.3.

Möjligheterna att hänföra kostnader till enskilda projekt varierar med verksamhetens karaktär och de rutiner för kostnadsfördelning som utnyttjas. Normalt går de flesta kostnaderna inte att direkt påföras projekt eller kurs. Dessa indirekta kostnader bör samlas upp på lednings- resp. stödfunktioner för att senare fördelas när fördelningsunderlag föreligger. Exempel på ledningsfunktion är institutionens prefekt, kassa, skrivtjänst m. m. Exempel på stödfunktioner är verkstad, förråd, djurhus m. m.

Det är viktigt att fånga upp kostnaderna för *lednings- resp. stödfunktioner* var för sig i redovisningen dels för att se den totala kostnaden, dels för att de normalt utgör olika ansvarsområden var för sig. I budgetarbetet är det väsentligt att dimensionera lednings- och stödfunktionerna i enlighet med de krav som ställs på dem och fastställa principer för debitering och utnyttjande.

Eftersom det är svårt att under pågående budgetår påverka debiteringsprinciperna för ledningsfunktioner bör det räcka att fördela kostnaderna på kostnadsbärarna (projekt resp. kurser) vid ett fåtal tillfällen per år. Förslagsvis fördelas kostnaderna dels efter höstterminens slut dels efter vårterminens slut. Det kan också övervägas om inte institutionsledningen kan budgeteras och följas upp centralt vid institutionen.

Kostnader för stödfunktioner, t. ex. utnyttjande av verkstad eller djurhus, bör dock periodiskt (förslagsvis månadsvis) belasta kostnadsbärarna. Motiv för tätare debitering av stödfunktioner är att för dem råder normalt en valsituation. En forskare kan t. ex. i en valsituation välja att låta verkstaden utföra en tjänst, köpa tjänsten utifrån eller kanske själv utföra arbetet. Det slutliga valet kan t. ex. bero av projektets finansiella läge eller rådande kostnadsläge för att få vissa tjänster utförda.

Till grund för debitering av stödfunktioner bör ligga den totala kostnaden för stödfunktionen (inkl. personalkostnader) för att få en rättvisande kostnadsbelastning. Detta bör kunna ge som resultat väl fungerande och dimensionerade stödfunktioner eftersom den enskilda projektmedarbetaren belastas av institutionens "verkliga kostnad" för tjänster.

Större delen av högskolornas kostnader är *lönekostnader* avseende inrättade tjänster. Förordnandet på dessa tjänster avser normalt hela budgetåret. I dessa fall är det svårt att vid förordnandetillfället ge information om vilken kurs eller vilket forskningsprojekt som skall belastas. Sådana lönekostnader

bör därför bokföras på speciella hjälpkonton vid utbetalningstillfället. Vid ett senare tillfälle, när ytterligare information erhållits, kan kostnaderna fördelas från hjälpkonton till kostnadsbärare genom särskilda rutiner.

För att fördela lönekostnader kan någon form av *tidredovisning* användas. Härvid bör påpekas att all personal säkert inte behöver fördela sin tid. Viss personal arbetar uteslutande med en uppgift (t. ex. på en verkstad) och hela löneutgiften kan redovisas direkt. Schemalagda kurser skapar inte behov av tidredovisning utan schema kan i sig utgöra fördelningsunderlag.

För övrig personal vars tid fördelar sig på olika aktiviteter kan exempelvis tidredovisningsrutinen i system S utnyttjas. Tidredovisningens syfte är i första hand att vara ett instrument för kostnadsfördelning och ge nödvändiga specifikationer av kostnaderna. I andra hand kan tidredovisning också ge information om hur personalkategorier eller personer fördelat sin tid på olika aktiviteter och ansvarsområden.

Den inrapporterade tiden måste hänföras till en bestämd person eller kategori. Detta sker med ett identitetsbegrepp som för enskilda personer utgörs av personnummer och för kategori ett identitetsbegrepp som väljs av myndigheten och är gemensamt för flera personer. Eftersom en viss tveksamhet till tidredovisning finns kan kategoribegreppet kanske vara mer attraktivt. Förslagsvis kan fyra kategorier bildas:

Kategori A professorer – docenter – forskarass.
Kategori B universitetslektorer – adjunkter m. fl.
Kategori C amanuenser – assistenter
Kategori D administrativ och teknisk personal

Vid kategorivis tidrapportering kan man på rapporter inte se hur den arbetade tiden fördelar sig på enskilda personer. Myndigheten bestämmer själv tidsenheter för inrapportering och hur ofta inrapportering av tidsuppgifter till rutinen skall ske. Om tidredovisningen skall vara till hjälp för att styra verksamheten under året bör inrapportering av tidsuppgifter ske varje månad. Med månadsvis fördelning av personalkostnader finns möjlighet att i redovisningen avläsa totala resursinsatser på olika projekt vilket kan bilda underlag för omprioritering. Fördelning av personalkostnader två gånger om året (terminsvis) utgör en miniminivå i uppföljning av den helt dominerande resursen som personalkostnaderna utgör. Vid fördelning av personalkostnader terminsvis kan utfallet bilda underlag för en totalbedömning av verksamheten i dels budget- och petitaarbetet, dels efter avslutat budgetår. Däremot blir det svårt att styra verksamheten löpande under året via budgets- och utfallsrapporter från redovisningen om fördelning av personalkostnaderna sker terminsvis.

För övergripande bedömningar av forskningens inriktning är det av intresse för statsmakterna att belysa institutionens samlade profil i termer av totala resursinsatser (oavsett finansiär) inom olika politiskt definierade *problemområden*. En projektbaserad redovisning kan bidra till en sådan belysning. Detta förutsätter att kostnader så långt som möjligt hänförs till projekt. Kostnader kan fördelas, som tidigare nämnts, i den löpande redovisningen eller med hjälp av särskilda kalkyler.

Vid utformning av en redovisningsmodell är det viktigt att överväga *hur de ekonomiska händelserna skall registreras kassamässigt*. Här finns två olika

synsätt varav ett är att samtliga utgifter primärt och kassamässigt registreras i en struktur som institutionen finner lämplig. Därefter vidarefördelas dessa för finansiärerna indirekta kostnader enligt olika fördelningsprinciper. Fördelen med denna metod är att uppföljningen kassamässigt kan ske i en samlad struktur på en rapportlista i lämplig sorteringsordning.

Det andra synsättet är att samtliga kostnader som direkt kan hänföras till kostnadsbärare skall registreras i bärarstrukturen. Kostnader som inte direkt kan hänföras till bärare samlas däremot upp på hjälpkonton i särskilda funktionella strukturer för att vid ett senare lämpligt tillfälle fördelas till bärare. Denna metod ger en rättvis kostnadsbild, så långt det går med hänsyn till volymen av indirekta kostnader och använda fördelningsprinciper, men ger en något mer komplex bild då de kassamässiga resursströmmarna skall följas upp.

Det är också viktigt vid utformningen av en redovisningsmodell att överväga om *redovisningen även skall fånga upp beställningar och förordnanden.* Beställning av varor eller förordnande av en person på en tjänst tills vidare innebär en bindning av resurser. Detta kan vara av värde att avspegla i redovisningen så att ett verkligt disponibelt saldo framkommer på framtagna datalistor.

I anslutning till införandet av ett nytt statligt löneutbetalningssystem (SLÖR) inom högskoleområdet undersöks möjligheten att få till stånd en förordnanderutin. Denna förordnanderutin kommer att utnyttja den grundinformation som finns registrerad i SLÖR och skall via en datoriserad rutin generera de bindningar i kronor en institution gjort genom att förordna personer på viss tid.

Motsvarande rutin för att skapa bindningar i redovisningen genom att registrera beställningar av varor o. dyl. finns i system S och kallas dispositionsplaneringsrutin. Denna rutin förutsätter dock att användaren registrerar beställningar separat för kodning i redovisningssystemet. Detta skapar en del ytterligare registreringsmoment som kan vara betungande för högskoleinstitutioner. Det kan därför vara lättare att vid behov hålla rätt på sådana åtaganden genom anteckningar i en hjälpliggare. Fördelen med tidigare nämnd förordnanderutin är att inga separata indata fordras utom de som normalt registreras till löneutbetalningssystemet.

5.3 *Projektredovisning*

Forskningsprojekt kan finansieras med medel från flera olika finansiärer, från fakultetsanslag, forskningsråd, sektororgan, näringsliv, fonder m. m. Den ekonomiska återrapportering som för närvarande krävs är kassamässigt inriktad. Oftast krävs redovisning specifikt för de medel finansiären beviljat. Införandet av det nya anlagssystemet för högskolan och utvecklingen av system pekar mot en mer resultatinriktad ekonomisk uppföljning dvs. en beskrivning av till vilka ändamål resurserna fördelats. Ett bibehållande av den kassamässiga rapportering som nu lämnas till finansiären kommer därför inte att överensstämma med det ekonomiadministrativa tänkandet i övrigt inom högskolan.

Då ett projekt finansieras från flera håll är det inte meningsfullt med en löpande redovisning på de olika finansiärerna. En sådan redovisning ger ingen

fullständig bild av verksamheten och bör därför inte uppmuntras. Uppföljningen bör avse det totala projektet med eventuell specifikation för förbrukade kostnadsslag. Finansiärerna belastas årsvis och vid projektets slut med avtalad andel av den totala projektkostnaden. En sådan resultatinriktad redovisning, genom vilken varje finansiär utifrån en helhetsbild kan bedöma hur det egna bidraget använts i projektarbetet, utgör sannolikt ett bättre underlag för utvärdering och uppföljning av forskningsprojekt.

Till detta kommer att det vetenskapliga resultatet av samfinansierade projekt varken kan eller bör spjälkas upp relaterat till finansiär. Det blir fråga om en helhetsbedömning. Den löpande anslagsvisa redovisningen med specifikationer på bl. a. lönekostnader kan normalt inte motiveras av ett finansiellt personalansvar eftersom detta åvilar universitet/institutionen oberoende av finansieringskälla. Exempel på finansiellt personalansvar är frågor som rör personaltryggheten, löneavtal, retroaktiva löner, vikariat, havandeskap m. m. Detta bör dock inte vara ett hinder men kräver sannolikt någon typ av överenskommelse med finansiärerna om hur man skall lösa denna typ av problem.

Uppföljning av projekt sker företrädesvis i resultatredovisningen i system S. Här presenteras ett förslag till informationsuttag ur redovisningssystemet.

Projekt A	Perioden[a]		Budgetåret		
	Budget	Mån utfall	Budget	Utfall	Avvikelse %
Tryckkostnader		Y	X	Y	Z
Annonser och reklam		Y	X	Y	Z
Lönefördelningskonto		Y	X	Y	Z
Verkstadstjänst		Y	X	Y	Z
Summa kostnader	X	Y	X	Y	Z

[a]Tidsperiod = mån, kvartal, budgetår eller projektets livslängd.

Det är nödvändigt att dokumentera hur finansieringssituationen ser ut för varje projekt eftersom återrapportering skall ske till resp. finansiär. Finansieringssituationen för ett projekt behövs även för att kunna återbetala ej förbrukade medel vid projektets slut eller om forskare flyttar till annan ort och vill ta med sig "sina" resurser. Detta kan ligga utanför redovisningen exempelvis på en specifikation i anslutning till kontraktet.

Projekt A

	Beslutande medel
10 % STU	10 000
70 % Fond X	70 000
20 % Fakultetsanslag	20 000
Budget	100 000

Inbetalningarna bokförs i kassaredovisningen i system S.

Vid den ekonomiska avrapporteringen till uppdragsgivarna (t. ex. forskningsråd) bifogas hela projektredovisningen där budget är lika med den totala budgeten för projektet. Dessutom bifogas en kopia på upprättad finansieringsplan för projektet ifråga där resp. finansiärs andel framgår.

Några problem kan urskiljas:

Olika finansiärer betalar in medel vid olika tidpunkter. Finansiell bevakning och uppföljning är därför nödvändig och bör göras centralt.

Finansiär önskar finansiera endast visst resursslag (resor, inköp av viss utrustning etc). Nöjer finansiären sig med ovan skisserad ekonomisk uppföljning kompletterad med en skriftlig kommentar att medlen är utnyttjade i enlighet med upprättat kontrakt?

Personalkostnader hänförbara till olika finansiärer bör kunna särskiljas för att kompensation efter avtalsförhandlingar skall kunna beräknas i relation till ursprunglig finansiering.

5.4 *Intressenter för redovisningsinformation*

Institutionen har krav på uppföljningsinformation för att kunna planera, styra och utvärdera verksamheten. Intressenter inom institutionen kan vara *institutionsledning, områdes-, projekt-, kurs-* eller *funktionsansvariga* samt *enskilda medarbetare.*

Projekt- och funktionsansvariga bör månadsvis få information via redovisningssystemet om den ekonomiska ställningen för projekt resp. funktion. Uppföljningen av t. ex. ett projekt bör innehålla information om projektets budget, månadens kostnader, ackumulerade kostnader och saldo för projektet.

Områdesansvariga bör månadsvis kunna följa de olika projekten inom sitt område med avseende på budget, ackumulerade kostnader och saldo. Endast anmärkningsvärda ekonomiska avvikelser bör diskuteras, då t. ex. ett projekts framskridande rapporteras av projektansvarig.

Institutionsstyrelsen bör få information om budget och utfall av övergripande karaktär. Styrelsen bör också upplysas om hur verksamheten är finansierad.

Kassafunktionen inom institutionen bör månadsvis följa bokföringen av utgifter för hela institutionens verksamhet. På kassan kontrolleras att en korrekt bokföring av de ekonomiska händelserna kommer till stånd. "Kassan" kan underlätta den ekonomiska uppföljningen för projektansvariga m. fl. genom att påpeka anmärkningsvärda avvikelser från budgets.

Andra *organ* inom högskolan med *planerande/resursprövande* uppgifter, t. ex. fakultetsnämnd har krav på uppföljningsinformation. Redovisningsinformation bör erhållas minst terminsvis av organ inom högskolan. Dessa organ bör känna till det ekonomiska läget för kurser och projekt dels inför petita- och budgetarbetet i början på varje kalenderår, dels efter avslutat budgetår. Ekonomisk information om t. ex. projekt bör bestå av budget, utfall och saldo för projektet ifråga.

Ytterligare intressenter är *regionala och centrala forskningsplanerande och resursfördelande organ, uppdragsfinansiärer* och *övriga avnämare* utanför högskolan.

För organ ovan institutionsnivå torde det vara av intresse med aggregerad information om institutionsforskningens inriktning i ekonomiskt avseende. Detta innebär således önskemål om att institutionsvisa ämnesgrupperingar eller politiskt definierade problemområden är kommunicerbara över institutionsgränserna. Systemtekniskt är sådana institutionsövergripande summeringar möjliga men enbart inom enskild högskoleenhet.

Flera faktorer talar mot att i den löpande redovisningen bygga in institutions övergripande summeringar för landets samtliga högskoleenheter. De praktiska problemen med att uppnå nödvändig enhetlighet i kontoplansuppbyggnad mellan högskoleenheter torde vara betydande och en tung byråkrati kan befaras.

Problemområdenas relevans för de enskilda institutionerna förutsätter att verksamhetsstrukturering får ske successivt som en process inom institutionerna och i dialog med planerande organ. De ofta komplicerade sambanden mellan kostnader (för t. ex. stödfunktioner, investeringar) och problemområden medför att den totala resursinsatsen inte på ett meningsfullt sätt låter sig redovisas mer än ev. två gånger per budgetår.

Ytterligare informationsbehov i samband med övergripande analys av högskoleenheternas forskningsinriktning torde vara så komplexa att de till stor del måste tillgodoses med särskilda utredningsinsatser.

5.5 *Olika strukturer av redovisningsinformation*

För att registrera ekonomiska händelser kan system S utnyttjas med följande strukturer av redovisningsinformation.

Struktur 1	Struktur 2	Struktur 3	Struktur 4
Hjälpkonto	Kostnadsbärare/ändamål	Finansieringskälla	Finansstatistik kostnads – intäktsslag
Löner	Kurs A	Sektoranslag 1	Löner
Inst. ledning	Kurs B	Sektoranslag 2	Hyror
Verkstad } stöd-	●	Enstaka kurser	Material
Djurhus } funktio-	Projekt 1 } problem-	Lokala och indi-	●
Dator } ner	Projekt 2 } område X	viduella utbild-	●
		ningslinjer	
●	Projekt 3 problem-	Fakultetsanslag	●
●	område Y	Rådsmedel	Försäljning av gas
●	●	Sektorsmedel	Försäljning av
	●	●	datortjänst
	●	●	●
		●	●

Vi har valt att benämna de olika kolumnerna struktur 1, 2, 3 och 4 i stället för olika kontoklasser i kontoplanen som system S bygger på. Detta beror på att vi ser kontoplanen som en teknik som kan utnyttjas på olika sätt efter lokala behov och önskemål. Strukturerna är således inte entydigt hänförbara till speciella kontoklasser i den statliga kontoplanen.

Struktur 1 beskriver olika hjälp- och stödfunktioner. Här kan löneutgifter som inte direkt kan hänföras till kostnadsbärare fångas upp för att senare fördelas på kostnadsbärare (struktur 2) och finansiär (struktur 3). Vidare kan kostnader för institutionsledning, verkstäder, djurhus, datorer m. m. samlas upp för vidare fördelning till kostnadsbärare och finansiär.

Stödfunktioner utgör vanligen olika ansvarsområden. Dessa ansvarsområden kan budgeteras och följas upp i redovisningen i struktur 1.

Samtliga kostnader skall senast vid budgetårets slut fördelas från struktur 1 till struktur 2 och 3. Detta innebär att samtliga konton i struktur 1 skall nollställas i bokslutet.

Struktur 2 beskriver verksamhetens syfte och anger institutionens kostnadsbärare. Kostnadsbärare kan vara kurser, projekt, kompetensuppbyggnad m. m.

Trots att gränsdragningsproblem kan uppstå bör varje projekt vara hänförbart till ett problemområde i någon eller några positioner i kontobegreppet. Problemområdet anges så att summering över projektens kostnader per problemområde blir möjlig. Grunden för projektgrupperingen kan vara vetenskapliga och/eller samhälleliga kriterier.

Struktur 3 uttrycker institutionens finansieringssituation och är obligatorisk för att uppfylla tidigare nämnda krav på kassamässig externredovisning. Tilldelning av resurser till institutionens verksamhet sker i många olika former. Resurstilldelningen kan specificeras med olika detaljeringsgrad. Institutionen kan t. ex. tilldelas medel för att köpa viss utrustning eller för anställning av viss personal. Om krav finns måste möjlighet finnas att kunna särskilja enskild finansiär.

Det är viktigt att ha en finansiell bevakning av inbetalningar av beslutade medel. Olika finansiärer betalar in medel vid olika tidpunkter, dvs. före, periodiskt under eller efter det att arbetet utförts. Förslag rörande projektredovisning oavsett finansiär, se 5.3.

Finansiärerna kan i stort grupperas i fyra olika grupper.

Anslag direkt över statsbudgeten (exempelvis sektoranslag, fakultetsanslag)
Anslag indirekt över statsbudgeten (exempelvis från forskningsråd, sektororgan)
Fonder och stiftelser
Övriga uppdragsgivare

Struktur 4 är obligatorisk för myndigheter anslutna till system S. Struktur 4 omfattar kostnads- och intäktsslag och utgör den obligatoriska kontoklassen 2 i den statliga kontoplanen som på myndighetsnivå är avsedd att lämna myndigheterna uppgifter om utgifternas sammansättning för bl. a. resursanalys. Struktur 4 är på riksnivå bl. a. avsedd att ligga till grund för fördelning av statens utgifter enligt nationalräkenskapernas artsindelning.

Högskoleområdets myndigheter kommer fr. o. m. 1977-07-01 att löpande få rapportera enligt en förenklad kontoklass 2 i jämförelse med dagens krav.

Möjlighet kommer även att finnas fr. o. m. 1977-07-01 att använda en myndighetsanpassad kontoklass 2. Detta innebär antingen en underindelning av finansstatistisk kontoklass 2, eller entydiga översättningar mellan myndighetsanpassade konton och finansstatistiken med användande av ny

teknik. Finansstatistikens informationsbehov kan även efter prövning och godkännande av RRV tillgodoses genom alternativa insamlingsmetoder.

6 Avslutande kommentarer

Mot bakgrund av att ett ökat samspel mellan högskolan och samhället är önskvärt bl. a. genom att uppdragsforskning bedrivs inom högskolorna ser vi det som självklart och önskvärt att en totalplanering av verksamheten kommer till stånd.

För att kunna dimensionera basorganisationen på lämpligt sätt måste en överblick över kapacitet, bindningar och åtaganden ske åtminstone vid ett tillfälle per år.

Basorganisationen består bl. a. av lednings- och stödfunktioner som bör avspegla sig i planering, budgetering och uppföljning av verksamheten.

Normalt utgör olika stödfunktioner väl avgränsade ansvarsområden vilka var för sig bör budgeteras och följas upp i redovisningen.

För övergripande bedömningar av forskningens inriktning är det av intresse för statsmakterna att belysa forskningens samlade profil i termer av totala resursinsatser (oavsett finansiärer) inom olika problemområden.

En projektbaserad redovisning kan bidra till en redovisning på olika problemområden. Detta förutsätter att kostnader så långt som möjligt hänförs till projekt.

Kärnan i institutionernas forskning är projektverksamheten. Verksamheten planeras normalt både innehållsmässigt resp. kostnadsmässigt på projekt varför det känns naturligt att lägga upp budgets i redovisningen och följa upp resursflödet på samma nivå.

Med tanke på att lönekostnaderna utgör den större delen av högskolans kostnader måste det vara av stort intresse att fördela dessa kostnader på ett så rättvisande sätt som möjligt.

Ett hjälpmedel att fördela lönekostnader av någon form är tidredovisning. En viss tveksamhet finns inom HUFO-området till tidredovisning bl. a. med hänsyn till den personliga integriteten. Enligt vår mening finns det former av tidredovisning som primärt är avsedda som kostnadsfördelningsinstrument, som väl tillgodoser kraven på bevarandet av den personliga integriteten. Ett sådant exempel är kategorivis tidrapportering där det i utdata inte framgår hur den arbetade tiden fördelar sig på enskilda personer.

Om tidredovisning både kopplas till ekonomiskt ansvar och används på lämplig ambitionsnivå och detaljeringsgrad kan den utgöra ett rättvisande fördelningsunderlag i kostnadsredovisningen. Ambitionsnivån bör ställas i relation till dels arbetet med att ta fram information, dels nyttan av ett verklighetsbaserat underlag vid anslagsframställningar, externa uppdrag m. m.

Det bör understrykas att de ökade kraven på ekonomisk redovisning kan skapa behov av utbildning för befattningshavare som berörs av förändringar.

Förslaget till modell för ekonomisk redovisning i kapitel 5 avser att belysa tänkbara lösningar för att tillgodose högskoleinstitutionens ekonomiska informationsbehov. Det bör understrykas att den föreslagna modellen är mer eller mindre heltäckande. Detta innebär att varje institution endast skall ut-

nyttja de för institutionen relevanta delarna av modellen.

Som komplement till redovisningen kan det vara aktuellt att utnyttja olika former av kalkyler. Avvägningen mellan vad som skall innefattas i den egentliga redovisningen och vad som skall förläggas till sidoordnade kalkyler är inte självklar.

Avslutningsvis vill vi påpeka att redovisningsinformation bör samordnas med annan uppföljningsinformation och ges den vikt som svarar mot dess reella betydelse i den aktuella situationen.

Bilaga 1 Biologiska övningslaboratoriet (BÖL)

1 Intern uppföljning av verksamheten inom BÖL

1.1 Uppföljning av grundutbildningskurser

Vid BÖL ges endast kurser inom den grundläggande utbildningen. Försöksverksamhet med ändamålsinriktad budget pågår. Därvid har verksamheten indelats i de 36 olika kurser som ges vid institutionen samt en post för gemensamma kostnader. För varje sådant ändamål finns en indelning i ett tjugotal kostnadsslag. Indelningen i ändamål och kostnadsslag framgår av bilaga 1.

Varje kurs leds av en kursansvarig lärare med budgetansvar även för en del av institutionens driftskostnadsanslag. Genom att följa upp given budget efter ett budgetår i denna struktur har man avsett att erhålla underlag för budget för ett följande år.

Då den största delen av verksamheten vid BÖL bedrivs genom köp av tjänster från "moderinstitutionerna" med forskarutbildning är fördelningen av undervisningskostnaderna (lärarlönerna) på enskilda kurser förhållandevis enkel och kan ofta ske vid förordnandetillfället. Annars sker denna fördelning på kurserna manuellt en gång per termin. På grund av den omfattande verksamheten och det stora antalet timarvoderade lärare är dock detta arbete tidskrävande. Arbetet utförs av studierektor.

Uppföljning av förbrukade medel mot anslag är också jämförelsevis enkel då praktiskt taget samtliga tillgängliga medel hänför sig till lärarlöneanslaget och det nuvarande driftkostnadsanslaget. Även efter genomförandet av högskolereformen torde denna uppföljning inte behöva bereda alltför stora svårigheter då institutionens verksamhet kommer att bekostas från dels anslaget för sektor 1, dvs. sektorn för utbildning för tekniska yrken (biologlinjen), dels anslaget för enstaka kurser (orienteringskurserna, se nedan).

Uppföljningen av det nuvarande driftskostnadsanslaget mot kurser har under försöksverksamheten genomförts huvudsakligen manuellt med hjälp av en extra tjänsteman vid universitetets centrala förvaltning som haft i uppdrag att biträda de institutioner vid universitetet som omfattas av försöksverksamheten med fördelningen av kostnaderna på de olika kurserna. Arbetet har tillgått så att tjänstemannen genomgått samtliga fakturor och belastat varje kurs med den kostnad som hänfört sig till kursen och om möjligt även försökt fördela kostnader för t. ex. gemensamt material på de berörda kurserna efter deras utnyttjandegrad. Till sin hjälp med detta har han haft institutionens intendent vid förrådet, som ombesörjt mer omfattande inköp och därefter belastat de olika kurserna efter deras förbrukning.

1.2 Stödfunktioner och institutionsgemensamma uppgifter

Kostnader för institutionsledning, studievägledning och administrativ personal fördelas inte ut på de olika kurserna utan utgör egen kostnadsbärare tillsammans med vissa övriga medel från driftskostnadsanslaget.

Förrådet sköts av en intendent som debiterar utnyttjarna av de lagerhållna varorna. Lönen för intendenten fördelas däremot inte ut.

BÖL förfogar tillsammans med övriga institutioner inom sektionen även över ett laboratorium i Norrtälje samt Klubbans biologiska station på Västkusten. Kostnaderna för dessa belastar inte institutionerna direkt utan medel avsätts på en högre nivå för dessa ändamål.

1.3 Kostnadsslag

Som nämnts ovan har BÖL utarbetat en mycket finfördelad uppdelning på kostnadsslag i samband med försöksverksamheten med ändamålsbudgetering. De använda 24 olika kostnadsslagen har uppfattats som alltför uppsplittrat varför en reducering till ett mindre antal kostnadsslag anses angelägen. Förslagsvis skulle vid sidan av löner och "övrigt" endast 4 specificerade kostnadsslag behöva förekomma, nämligen de som är av störst betydelse för att belysa verksamheten. Vid BÖL är dessa kemikalier, laboratoriematerial, växt- och djurmateriel samt exkursioner.

1.4 Målgrupper för uppföljningsinformation

Prefekt, studierektor och kursansvariga har intresse av uppföljningsinformationen. Dessutom gäller detta intendenten som med ledning därav bättre kan planera sina inköp.

Institutionsstyrelsen behöver knappast den detaljerade uppföljningsinformationen på kursnivå utan snarare per studiekurs eller linje.

Löpande bokföring över utgifter för diverse material för viss kurs bör delegeras till kursansvarig. Detta beror på att vissa kurser pågår under endast begränsade tider av terminen eller fordrar utrustning eller materiel huvudsakligen vid några tidpunkter varför en viss ryckighet kan uppstå i den tidsmässiga kostnadsfördelningen, något som i system S kan ge den oinitierade felaktig uppfattning om kostnadsutvecklingen för kursen.

1.5 Nuvarande uppföljningslistor

De listor som erhålls från system S är kontoutdrag, kontoöversikt, resultatlista och lönekostnadsspecifikation. Listorna utnyttjas endast i mindre omfattning. En halvtidsanställd sekreterare kontrollerar gjorda utbetalningar mot kontoutdraget.

Det viktigaste uppföljningsmaterialet under försöksverksamheten har varit den manuellt framtagna förteckningen som anger aktuell belastning i olika kostnadsslag på varje kurs samt på gemensamma ändamål.

2 Extern uppföljning av verksamheten

För extern, men även intern, uppföljning av verksamheten kan en mindre finfördelad struktur än den kursrelaterade vara ändamålsenlig. Därvid har institutionen ansett följande indelning i fyra kurstyper eller program vara lämplig.

- orienteringskurser (t. ex. miljövård, biologi A 1)
- grundutbildning i biologi och teknisk biologi (AB-kurser)
- fördjupningskurser i biologi C 1
- fördjupnings- och tillämpningskurser på D-nivå

Av dessa 4 nivåer kommer orienteringskurserna i den nya högskolan att hänföras till anslaget för enstaka kurser, medan de tre övriga hänförs till biologlinjen inom sektor 1 (sektorn för utbildning för tekniska yrken). Även denna tvådelade struktur kan därför vara ändamålsenlig i den nya högskolan. Intressent för denna uppföljningsinformation är bl. a. linjenämnder och sektorkansli. Uppgifterna tas fram vid BÖL av studierektor. För närvarande finns inga personer med särskilt ansvar för dessa 4 huvudprogram förutom studierektor och prefekt.

Bilaga BÖL 1:1

Ändamål Kostn.slag	A1 Miljö- vård	A2 Miljö- vård	A1 Biologi (Uppsala)	A1 Biologi Distans	A1 Biologi (Örebro)	AB1 Teknisk biologi
Löner, lärare	45 671	45 671	201 088	78 629		162 302
Löner, övrig personal						
Arvoden	767					
Skrivningsvakter	1 123	771	188			897
Städning						
Möbler och inventarier						
Bil						
Drivmedel, reparationer m. m.						
Hyrda transporter	1 050	1 615	2 513	575		87
Telefon	668			29		
El, värme, vatten						
Reparationer och service						1 622
Kemikalier				138		1 643
Laboratoriematerial						1 693
Växt- och djurmaterial	136	232	284	735		706
Instrument och dyrare utrustn.						1 526
Kontorsmaterial	3	192	268			116
Kontorsmaskiner						
Böcker, tidskrifter, AV-material	71	351	35			
Konferenser, lärardagar	77					
Exkursioner	2 734	2 075	4 244	3 186		1 039
Resor och traktamenten						
Förbrukningsmaterial	17	14	69			320
Övriga kostnader	850		820	2 763		3 308
Summa	53 167	50 921	209 509	86 055		175 259

Bilaga BÖL 1:2

Ändamål Kostn.slag	D2 Zoologisk fysiologi	Gemensamma	Summa
Löner, lärare	45 902	94 427	4 210 807
Löner, övrig personal		342 250	342 250
Arvoden		98 037	105 213
Skrivningsvakter	202		12 191
Städning		159 288	159 288
Möbler och inventarier	294	3 758	4 346
Bil			
Drivmedel, reparationer m. m.		8 389	8 769
Hyrda transporter		735	37 586
Telefon		20 268	21 175
El, värme, vatten			
Reparationer och service		14 553	23 944
Kemikalier	6 120	6 756	121 004
Laboratoriematerial	2 401	24 530	75 970
Växt- och djurmaterial	3 802	1 551	35 752
Instrument och dyrare utrustning		13 510	43 208
Kontorsmaterial	82	36 006	41 326
Kontorsmaskiner		11 108	11 932
Böcker, tidskrifter, AV-material		18 443	22 982
Konferenser, lärardagar		4 793	4 870
Exkursioner		4 928	135 432
Resor och traktamenten		1 841	3 255
Förbrukningsmaterial		3 320	7 651
Övriga kostnader	1 756	17 763	62 708
Summa	60 559	886 254	5 491 659

Bilaga 2 Fysiska institutionen (FI)

1 Intern uppföljning av verksamheten inom fysiska institutionen

1.1 Inledning

Den fysiska institutionen vid Uppsala universitet är indelad i två avdelningar, fysikum och teknikum. Vid båda avdelningarna bedrivs både forskning, forskarutbildning och grundutbildning. Uppdragsverksamhet bedrivs också vid båda avdelningarna.

Ansvaret för verksamheten åvilar teoretiskt en institutionsstyrelse. I praktiken ansvarar vid teknikum den sedan några år fungerande avdelningsstyrelsen för verksamheten. Vid fysikum ansvarar prefekt. Examinatorerna ansvarar för den konkreta verksamheten inom resp. ämnesområde.

Teknikums verksamhet uppdelas i:

I Forskning, forskarutbildning, utvecklingsarbete
II Uppdragsverksamhet och teknisk service

Ämnesområden	Pågående forskningsprojekt					Forskar-utbild.-kurser	Uppdrags-verksamhet
	Antal stora	Externt finans.		Antal mindre	Extern finans		
		Helt	Delvis				
Teoretisk elektronik	2		2				×
Elektronik	3		3			1	×
Fasta tillståndets fysik	4		4	1	1	1	×
Datorteknik				4	1	2	×
Hållfasthetslära	3	1	2	2	2	—	×
Materialvetenskap	2		2	3	3	1	×
Reglerteknik	2	2		1	1	2	×
							Dessutom vid processdator-enheten teknikums elektronik-tjänst
Summa	16			11		7	

III Grundutbildning

	Antal kurser
Civilingenjörskurser	48
Tekniska kurser (fil kandutbildning)	7[a]
Kurser inom andra utbildningsvägar (Ultuna)	2
Fort- och vidareutbildningskurser för yrkesverksamma	1
Summa	58

IV Gemensamt

Fysikums verksamhet uppdelas i:

I Forskning, forskarutbildning, uppdragsverksamhet

Ämnesområden:	Pågående forskningsprojekt					Forskar-utbildn.-kurser	Uppdrags-verksamhet
	Antal stora	Externt finans.		Antal mindre	Extern finans.		
		Helt	Delvis				
Materiefysik	4		4			4	×
Nukleär materiefysik	4		4			4	—
Atom och molekylfysik	4		4			4	—
Isotopgeofysik	1	1		3	3	1	×
Summa	13			3		13	

II Grundutbildning

	Antal kurser
Civilingenjörskurser	5
Fil kand kurser	7 [a]
Fysikkurser inom agronomutbildningen	4 [a]
Fortbildningskurser för yrkesverksamma	2
Summa	19

[a] Avser studiekurser som vardera omfattar 3—8 kurser.

III Gemensamt

I teknikums årsrapport 75/76, som är strukturerad i ovanstående avsnitt, dras slutsatser av erfarenheter från verksamheten vilka även kan anses gälla vid fysikum. Under t. ex. grundutbildning nämns bl. a.:

I Lokalbrist och materialförslitning

- Besvärande lokalbrist inverkar på de utbildningsåtaganden som åvilar avdelningen.
- Sambruk av materiel mellan de olika utbildningarna ökar utnyttjandegraden men medför snabb förslitning.

Snabb teknisk utveckling medför också att utrustningen fort blir omodern. Båda faktorerna bidrar till att behovet av nyanskaffning ökar.

II Projektinriktning av undervisning

Målet "Kunskapsförmedling" förverkligas idag någorlunda väl. "Färdighets- och arbetsmetodträningen" har inte utvecklats lika långt. Diskussioner förs inom avdelningen om att stimulera verkligheten genom att bedriva delar av utbildningen som projektarbete såväl för enskilda kurser som större block eller hela linjer.

III Ökad satsning på fort- och vidareutbildning

Karakteristiskt för många av teknikums ämnen är att de snabbt förändras under inverkan av ny kunskap och ny teknik. Detta medför ett växande behov av fort- och vidareutbildningskurser. Inom Teknikum finns beredskap för sådant engagemang under förutsättning att lokal- och utrustningsproblemen kan övervinnas.

Av dessa uppföljningsresonemang framgår klart

- att verksamhetens *förändringar* står i centrum för intresset. Ett statiskt synsätt är främmande för befattningshavarna. I ekonomiska termer skulle då syftet med uppföljningen och den därpå följande planeringen kunna formuleras sålunda: Tillhandahåll bättre information om ekonomiska konsekvenser för att underlätta bedömning av *önskvärda* handlingsalternativ.

- att *restriktioner* genom begränsad kapacitet, resursbindningar och åtaganden upplevs som besvärande vid dessa förändringssträvanden men restriktionerna är mycket oprecist formulerade. En utvecklad budgetering och redovisning skulle medföra bättre ekonomisk information som kunde användas dels vid kalkyler för att bedöma *möjliga* alternativ, dels stärka argumentationen vid anslagsäskanden för investeringar samt nya kurser och projekt.

Den ekonomiska information om forskningen som idag redovisas i årsberättelsen är tämligen intetsägande (bilaga 1), beroende på att kostnaderna för forskningen inte projektredovisas. Dessutom är forskningsresultat svåra att möta i ekonomiska termer.

Därför finns i dag inte möjlighet att externt bedöma om resursinsatserna kan anses ha varit rimliga med hänsyn till uppnådda resultat. Än mindre ges möjligheter till bedömningar av sådana tendenser i kostnadsutvecklingen, som stöder påståendena om urholkningen av motsvarande driftkostnadsanslag eller accelererande avskrivningsbehov för den tekniska utrustningen. En bättre ekonomisk redovisning skulle ge möjlighet att belysa sådana saker. På institutionen är man medveten om dessa behov vilket skall framgå av den fortsatta redogörelsen.

1.2 Uppföljning av forskningsprojekt

Indelningsgrund för verksamheten är forskningsproblem, där ansvarsområdena överensstämmer med professorernas ämnesområden. Traditionellt har dessa personer hållit i verksamheten vilket är betydelsefullt för finansieringen. Tilldelningen av anslag är beroende av "bra namn" vid den vetenskapliga bedömningen av ansökan. För grundutbildning ansvarar studierektorer, vilket speglar finansieringssituationen.

Forskningen vid t. ex. teknikum finansieras idag dels över VIII huvudtiteln via två fakultetsanslag, dels "externt" vid fyra forskningsråd samt ett antal fonder och stiftelser. Detta gör finansieringssituationen komplicerad. Finansieringen sker huvudsakligen genom projektanslag. Tilldelade medel specificeras normalt i löner samt andra kostnadsslag. Ibland specialdestineras medel till viss tjänst. Detta komplicerar ytterligare finansieringsbilden.

Forskningsråden efterfrågar dock numera vid ansökan i växande utsträckning även information om ekonomisk totalomslutning för projekt. Som framgår av den inledningsvis visade verksamhetsöversikten är antalet stora projekt heller inte fler än att en individuell budgetering och uppföljning är både möjlig och meningsfull. Men i fysikums verksamhetsberättelse 75/76 redovisas endast en ekonomisk uppföljning per program, inte per projekt (bilaga 2). Ibland fordrar råden dessutom information om övrig verksamhet som bedrivs vid institutionen. Samband mellan projekt är därvid ett stöd vid anslagsäskande.

Finansiärerna litar i dag på att universitetet kontrollerar att pengarna används för ändamålet. Återrapporteringen till forskningsråd etc. av det ekonomiska utfallet sker idag i samma detaljerade termer som anslagen. Universitetsförvaltningen gör detta årligen utan kontakt med projektledaren. Själv lämnar projektledaren årligen en vetenskaplig redogörelse som innehåller lä-

gesrapport, tidplan etc. Efter avslutat projekt upprättar forskaren slutlig vetenskaplig rapport samt slutlig verksamhetsredovisning.

En återkommande diskussionsfråga är: Skall rådsanslag täcka endast särkostnad eller hela kostnaden? Nuvarande praxis är att rådsanslag normalt täcker särkostnaderna för projekt. Råden förväntar sig att institutionen (universiteten) håller med "basorganisationen". Vissa råd accepterar dock att i vissa situationer lämna bidrag till samkostnader.

Mot denna bakgrund är det inte förvånansvärt att den interna uppföljningen styrts av och inriktats på att tillgodose de externa önskemålen – som endast delvis överensstämmer med institutionens egna behov. Idag sköts anslagsbevakningen på fysikum av institutionssekreteraren, som för kort över anslag per finansiär. På teknikum sker motsvarande med hjälp av system S. Erfarenheten är dock att ADB-systemet inte är anpassat till institutionens behov kanske främst därför att försök inte gjorts att informera om och vara behjälplig med systemlösningar för institutionen.

Uppföljning av driftkostnadsanslag, forskningsanslag och övriga externa medel sker genom den i bilaga visade manuellt framställda fördelningen på ämnesområden, vilken dras för avdelningsstyrelsen. Lärarlöner budgeteras per projekt i timmar, inte i kronor. Däremot budgeteras kursanslaget för lärarlöner i kronor totalt men fördelas ej i kronor, endast i timmar.

För institutionen vore det bättre om den ekonomiska uppföljningen kunde inriktas på projekt. Man har behov av kunskap om vad projekt och de däri ingående resursslagen kostar, bl. a. för att kunna bedöma konsekvenserna om man skall lägga ned verksamhet vid omstruktureringar. Med knapp ekonomi och små anslag ökar behovet av detaljeringsgrad ty man vill kunna kontrollera olika kostnadsposter för att se var man kan spara. Särskilt i början vill man kunna följa kostnadsutvecklingen relativt detaljerat för att lära sig och kunna se vilka kostnadsslag som är viktiga.

Därför bör i den löpande redovisningen särkostnader per projekt bokföras löpande på resp. projekt i den inledningsvis skissade programstrukturen. Uppföljning av dessa särkostnader kommer då också att kunna ske månadsvis.

Lön för personal bör redovisas direkt på projekt. Lön för förordnad personal, som arbetar på mer än ett projekt, kan däremot redovisas löpande på ett för institutionen gemensamt löneutbetalningskonto. Från detta konto förs lönekostnader till resp. projekt efter tidredovisning eller annan lämplig statistik.

Om i budgeten uppdelning sker mellan löner och övrigt, kommer sedan vid redovisningen saldot på "övrigt rörliga kostnader" att utgöra det verkligt disponibla kvarvarande saldot för projektet. Detta förutsätter då att samtliga fasta löner budgeteras och följs upp på ett lönekonto. Budgeterade löner anger ju de bindningar som gjorts på projektet och kan normalt inte omfördelas.

Projekt A:						
Budgeteras av	Kostnads-slag	Budget	Förbrukat		Saldo	
			Under perioden	Totalt under året		
Projektledningen budgeterar och förhandlar med institutionen	Löner + Lkp					Bundet
	Pålägg för institutionsgemensamma "fasta" kostnader[a]					Bundet
	Övrigt, "rörliga" kostn och arvoden					Disponibelt
	Summa					

[a]Pålägg för förvaltningens kostnader, fn 1 %, ingår ej.

Budgetering förutsätts alltså ske för samtliga medel, oavsett finansiär.

Vissa projekt subventionerar idag andra och bidrar oproportionerligt till täckning av gemensamma kostnader. Interna förhandlingar om fördelning på projekt av gemensamma kostnader medför då större kostnadsmedvetenhet.

Exempelvis betraktas viss service och personal idag som "gratis", t. ex. instrumentmakare som tillverkar instrument, offsetpress där endast papper betalas av projekt.

Tekniska uppdrag utförs dels av de olika forskargrupperna i deras forskningsprogram, dels av två enheter – processdatorenheten samt teknikums elektroniktjänst. Eftersom enheterna skall vara ekonomiskt självbärande, debiteras utnyttjande av deras tjänster med taxor, som godkänts av teknikums styrelse. Det ekonomiska utfallet redovisas i årsrapporten (bilaga 3).

Teknikum har upprättat ett utkast till riktlinjer för uppdragsverksamhet. För varje uppdragsprojekt skall upprättas en finansieringsplan, som utgörs av en kalkyl uppbyggd av löne- och övriga kostnader. Man har också tagit fram ett fakturaset för att få en enkel och fungerande faktureringsrutin.

1.3 Uppföljning av forskarutbildning

Forskarutbildning bedrivs inom både teknisk och filosofisk fakultet. Av 12 möjliga ämnesområden ges forskarutbildning inom 7 av de inledningsvis redovisade ämnesområdena.

Kursutbudet är inte stationärt år från år. En periodicering av utbudet över 2–3 år praktiseras beroende på efterfrågan. Endast en mindre del av det totala antalet möjliga kurser ges p. g. a. brist på resurser.

I och med högskolereformen kommer forskarutbildningskurser att budge-

teras var för sig. För närvarande upprättar institutionen studieplaner för forskarutbildningskurser. Därvid sker en genomgång av storleken på handledning, undervisning, examination etc. I direkt anslutning till studieplansarbetet bör budgetar beräknas.

I den löpande redovisningen finns svårigheter att särskilja dessa kostnader för forskarutbildning eftersom ett visst "produktionssamband" finns mellan forskning och forskarutbildning. Därför kommer endast vissa särkostnader för kurser, kursutveckling, seminarieverksamhet m. m. att kunna redovisas. Övriga kostnadsdelar för forskarutbildningen ligger i bedrivna forskningsprojekt.

1.4 Uppföljning av grundutbildningskurser

Efter högskolereformens genomförande kommer kurser inom grundutbildningen att budgeteras var för sig efter beställning från linjenämnd. En uppskattning får därvid göras om fördelning av gemensamma kostnader samt fördelningen när civ.ing.- och fil.kandelever blandas i kurser. För att undvika onödigt merarbete får approximeringar tillgripas även vid redovisningen. På grund av det stora antalet kurser (se inledningsvis visad verksamhetsöversikt) kommer en fullständig uppföljning per kurs ej att vara möjlig. Vissa särkostnader följs dock upp mer uppmärksamt bl. a. därför att viss befattningshavare har ett direkt ansvar. Det kan gälla komplettering och vidareutveckling av laborationer, framställning av lab.instruktioner m. m.

1.5 Stödfunktioner och institutionsgemensamma uppgifter

Institutionsgemensamma uppgifter och stödfunktioner kan budgeteras och följas upp på motsvarande sätt som projektverksamhet. Därvid erhålls bl. a. möjlighet att belysa det problem man idag har med lönekostnader som växer kraftigt på övriga resursers bekostnad.

Idag upplever man också problem med att i redovisningen ange meningsfulla kostnadsslag. Men detta kan delvis hänföras till nuvarande brist på redovisning per stödfunktion.

Exempel på stödfunktioner är:

- mekanisk verkstad
- laborationer
- förråd
- datorer
- bibliotek
- allmän service

Samtliga kostnader inklusive löner bör redovisas för dessa stödfunktioner liksom erhållna intäkter. Dessa kostnader och intäkter kan därvid jämföras med budgets som de som är ansvariga för stödfunktioner bör vara med om att upprätta. De ansvariga kan också bedöma kostnader för behov av underhåll samt lämplig avskrivningstid.

Kostnadsfördelning kan i vissa fall ske genom kvalificerade uppskattningar. I andra fall kan tidskrivning eller andra former av nyttjandestatistik ligga

till grund för fördelningen av stödfunktionens kostnader på projekt och kurser, vilket delvis redan sker. Fördelningen kan antingen ske vid nyttjandet eller exempelvis två gånger per år, dels i samband med petita- och budgetarbetet, dels i samband med bokslutsarbetet samtidigt med fördelning av övrig fast personals lönekostnader. Innan rutiner utvecklats kan det i början vara svårt att åstadkomma en rättvisande kostnadsfördelning. Men genom att de verkliga totalkostnaderna redovisas inklusive ev. avskrivningar, finns underlag för att föra en dialog dels inom institutionen, dels med linjenämnden om dimensioneringen av stödfunktioner för att krav från projekt och kurser skall kunna tillgodoses.

1.6 Uppföljning av samfinansierade projekt

Då projekt finansieras från flera håll finner man det inte meningsfullt med löpande redovisning mot resp. finansiär. Uppföljningen bör avse projektets totala kostnader, ev. med specifikation på viktigaste kostnadsslag.

Finansiärerna bör istället årsvis och vid projektets slut belastas med avtalad andel av den totala projektkostnaden.

1.7 Målgrupper för uppföljningsinformation

Den ekonomiska uppföljningen bör begränsas i möjligaste mån för att inte belasta befattningshavarna i onödan och framför allt endast avse information om vad man själv ansvarar för och har budgeterat. För dessa budgetar skall å andra sidan avrapportering verkligen krävas av överordnade så att kostnadsmedvetande inpräntas och erfarenheter kan dras för framtiden.

Projektansvariga och *ansvariga för stödfunktioner* bör med lämpliga tidsintervaller, månadsvis få information om den ekonomiska ställningen inom sina ansvarsområden.

Uppföljningen bör innehålla lättläst och överskådlig information om budget, utfall samt saldo för t. ex. löner och övrigt.

Programansvariga och *prefekt* bör kräva rapportering vid anmärkningsvärda avvikelser från budgets i samband med ordinarie möten då projektens framskridande diskuteras (bilaga 4).

Ekonomiska kansliet bör månadsvis kontrollera att korrekt bokföring kommit till stånd samt påpeka anmärkningsvärda budgetavvikelser.

Institutionsstyrelsen bör kräva information på programnivå samt informeras om finansieringssituationen (bilaga 5).

Behöver man då verkligen de skisserade typerna av ekonomisk information? Erfarenheterna från andra verksamheter inom statsförvaltningen visar, att det är svårt och tar lång tid att bryta etablerade traditioner såsom negativa attityder och invanda beteendemönster. Detta gäller särskilt när utomstående s. k. experter kommer och ställer krav och talar om för folk hur de skall bete sig.

Inom fysiska institutionen fanns inte tidigare av tradition någon önskan att öppet särredovisa verkliga kostnader för projekt. Däremot ligger man sedan länge långt framme som forskare och är intresserade av förändringar för att kunna följa med och helst påverka utvecklingen. Endast om man på bred front lyckas förklara betydelsen av ekonomisk information som ett *medel* att

kunna motivera och få igenom önskade förändringar, kommer man att uppleva "belöning" av att lägga ned litet arbete på att följa den ekonomiska utvecklingen. Detta är den positiva sidan som bygger på motivation och befogenheter. Samtidigt fordras alltid att krav på rapportering verkligen uttalas av överordnade som delegerat budgetansvar.

Kan sedan de enskilda befattningshavarna se att den ekonomiska informationen verkligen används förnuftigt vid årsrapportering samt anslagsäskanden byggs så småningom en grund för bred förståelse av den ekonomiska informationens betydelse. Därvid speglar inte minst universitetsförvaltningens beteende en avgörande roll.

2 Extern uppföljning

För externt bruk kan verksamheten beskrivas i de inledningsvis nämnda ämnesområdena. Beskrivningen bör kunna göras i termer av totala kostnader oavsett finansieringssituation och ske en gång om året. Därvid bör kostnadsutvecklingen ställas i relation till dels vad som budgeterats, dels vilka resultat som uppnåtts genom verksamheten. På grundval därav bör slutsatser dras för framtiden om eventuellt alternativa inriktningar av verksamheten, vilka kan bilda utgångspunkt för överväganden vid den kommande planeringen.

Bilaga FI 1:1

Nedanstående uppställning ger en bild av hur tillgängliga medel under läsåret 1975–76 användes vid *Teknikum*, fördelade mellan grundutbildning (Gu) och doktorsutbildning och forskning (Fo). Inom parentes anges antalet heltidstjänster. Belopp i kkr.

	Grundutbildning		Forskning o forskarutbildning	
	UKÄ	Ext	UKÄ	Ext
Löner				
Undervisande personal				
Lärare (11 Gu + 11 Fo) 23 personer Ass (20,5 Gu + 15,75 Fo) 50 personer	2.401	0.050	1.314	0.665
AT-personal (12 Gu + 13 Fo)31 personer	0.747	–	0.422	0.284
AMS 6 personer	–	0.120	–	0.180
Materiel				
Dka	0.425	–	0.364	0.300
Reservfond	–	–	–	0.141
Datortid	–	–	0.050	–
Ograd	–	–	0.020	–
	3.573	0.170	2.170	1.570
	Summa totalt: 7.483			
Doktorandstipendium				0.052

Bilaga FI 1:2
Budgetutfall 75/76 (universitetsmedel). Fysikum.

	LU		HUFO		Totalt	
	Budget	Utfall	Budget	Utfall	Budget	Utfall
Automatikanslag "fil. fak" inkl. ord. univ. lektorat och e.o. adjunkttjänster	1 175 395	1 370 126	156 191	179 525	1 331 586	1 549 651
Kursanslag civ.ing.utb.	750 075	796 046	102 283	211 754	852 358	1 007 800
Lärarlöner, forskning inkl. kursanslag, fo-utb. och assistenter för forskning och allmänt institutionsarbete			1 190 796	1 232 177	1 190 796	1 232 177
Löner, arvoden dka	362 537	468 716	1 087 610	1 198 335	1 450 147	1 667 051
Material, expenser dka	193 002	225 600	188 505	197 500	381 507	423 100
Datamaskintidsanslag			200 000	150 774	200 000	150 774
Summa	2 481 009	2 860 488	2 925 385	3 170 065	5 406 394	6 030 553

B.2. Forskningsläget vid institutionen

	Fysik I	Fysik II	Fysik III	Isotopgeofysik
Projekt	1. Utveckl. av ny generation ESCA instr., spec. för ytstudier och materiefysik. 2. Relaxationseffekter i elektron-exciterade Augerspektra. 3. Valenselektronspektroskopi m. polariserad UV-excitation. 4. Elektronspektr. m. synkrotron-strålning.	1. Excitationskällor av intermediär energi för ESCA. 2. Mjukröntgenspektra från fria molekyler. 3. Laserspektroskopi (delvis inom omr. energirelaterad grundforskning). 4. Mätning i tidsdomän av dielektriska egenskaper (DTS).	1. Mössbauerspektr. på magnetiska föreningar, tillämpn. inom metallurgi och geologi. 2. Studier av lokal spinnpolarisation i magn. mat. m. hjälp av PAC och NMR. 3. Mätn. av inre magnetfält och kärnmom. vid tandemacceleratorn. 4. Studium av positiva myoners diffusion och precession i metaller (vid CERN).	1. Utveckling av C^{14}-metoden och C^{14}-dateringar. 2. Studium av proportionalräknerör. 3. Konstruktion av apparatur för Pb^{210}-dateringar. 4. Planering av TL-datering och ESR-studier för utveckling av dateringsmetod.
Gästforskare	3	1	1	0
Gästförel. (utländska)	7	4	6	0
Extern finansiering (forskn.råd o. likn.)	1 711 kkr	330 kkr	296 kkr	263 kkr
Intern finansiering materiel löner således ej investeringsanslag (ESCA 4,3 milj)		192 kkr 2 955 kkr		3 kkr 20 kkr
Grad av extern finansiering		43 %		92 %

Allmänt: Den rörliga delen av dka täckte under 75/76 blott vissa underhållskostnader när det gäller lokaler; telefonkostnader; tidskriftsprenumeration i begränsad omfattning samt kanslikostnader. Däremot räckte dka ej till för förbrukningsmaterial inom forskargrupperna, ej heller för skrivmateriel eller

Bilaga F1 3:1

IV Processdatorenheten

Av de speciella serviceenheter, för vilka medel avsatts inom basorganisationen (bilaga 3 i förslaget) förtjänar processdatorenheten vid Teknikum att något beröras.

I samband med att den fyraåriga utbildningen erhöll ett utrustningsanslag av engångskaraktär för dess uppbyggnad vid starten 1968, gjordes en satsning på inköp av ett processdatorsystem till civilingenjörsutbildningen. Från denna början har sedan systemet byggts ut och kompletterats i etapper så att det för närvarande omfattar dels en enhet för s. k. realtidskörningar, dels en enhet för terminalkörning (f. n. 8 permanenta terminaler). Härutöver förfogar utbildningen även över ett antal mindre datorenheter för speciellt bruk.

Ansvaret för drift, underhåll och vidareutveckling av datorutrustningen ligger på en särskild enhet, processdatorenheten. Enheten arbetar med en egen budget och tar betalt för de tjänster den levererar. I tabell 2 redovisas såväl utfallet av enhetens verksamhet under föregående budgetår som budgeten för innevarande år. Av denna sammanställning framgår att de poster som föreslås tillföras enheten från driftkostnadsanslaget täcker dels viss del av lönerna för den personal som behövs för att hålla utrustningen funktionsduglig, dels täcker in hälften av kostnaden för servicekontrakt. Övriga ingående poster är små och avser huvudsakligen kostnad för viss förbrukningsmaterial.

Tabell 3 visar den relativa beläggningen på processdatorenheten från olika kunder. Av tabellen framgår att teknisk utbildning är den helt dominerande användaren av utrustningen.

Tabell 4 slutligen listar de kurser som f. n. utnyttjar datorer i sin undervisning. I detta sammanhang bör framhållas, att den mesta datoranvändningen ligger inom laborationskurser och innebär en typ av service som svårligen kan erhållas från en stor datacentral. På grund härav har processdatorenheten vid Teknikum utvecklats utan att någon egentlig intressekonflikt med exempelvis UDAC behövt uppstå. Tvärtom har Teknikums processdatorenhet kunnat erbjuda olika institutioner vid universitetet sådana undervisningsresurser, som UDAC hittills inte har haft möjlighet att erbjuda.

Ur tabell 2 kan en medelkostnad för tillgången till processdatorenheten beräknas till 135 000/300 = 450 kr/teknolog. Som jämförelse kan nämnas att universitetets synliga kostnader per teknolog och år uppgår till ca 15 000 kr.

Hans Christian Fischer
föreståndare för
civilingenjörsutbildning
ordförande i TUN

/Vigner Karlsson
studieledare

Tabell 2. Ekonomisk redovisning för Teknikums processdatorenhet (PDE)
(alla summor i kkr)

	1974/75 utfall					1975/76 budget				
	Summa	Teknisk utb			Yttre kunder	Summa	Teknisk utb			Yttre kunder
		Civ	Fil tekn kurser	HuFo			Civ	Fil tekn kurser	HuFo	
AT-löner	126	93			33	131	95			36
Arvoden	8				8	5				5
Servicekontrakt	63	32	16	15		66	33	17	16	
Större rep	13	3	5	5		10	2	4	4	
Förbrukningsmtrl	17	5	4	4	4	20	5	5	5	5
Terminalhyra										
Leasing	7				7	7				7
Litteratur	1			1		1			1	
Kontorsmtrl	1		1			1		1		
Diverse	2		1	1		1			1	
		133	27	26			135	27	27	
Summa	238		186		52	242		189		53
Pålägg till Teknikum	14				14	19				19
Avskrivning	76				76	45?				45?
Totalt	328		186		142	306?		189		117?

Tabell 3. Beläggningen på processdatorenheten

Grundutbildning: Kurser	75 %
Examensarb. (motsv.)	5 %
Forskarutb. och forskning:	10 %
Externa kunder:	10 %

Bilaga FI 4

Månadsredovisning 76/77 för Januari avseende ett ämnesområde.

	(Budget ./. ackum. utg o inkomst) Föregående saldo	Utgifter	Inkomster	Saldo
LM XXXX-X				
undervisning	15 693:01			15 693:01
forskning	12 907:28	1 909:35		10 997:93
uppdragsverksamhet	0:–			0:–
material	–336:60			–336:60
NFR 2102-56				
drift	17 500:–	17 500:–		0:–
NFR 2102-50				
drift	3:66	3:66		0:–
NFR 2102-53				
lön	21 859:70	13 091:–		8 768:70
drift	41 675:58	3 038:99		38 636:59
UFT	8 090:81			8 090:81
Helium	–5 415:76	4 752:52		–10 168:28
Kväve	10 133:26	2 477:75	5 532:35	13 190:86
Tekn fak gästf	3 000:–			3 000:–

Litteraturtilldelning (4 700) Saldo: 2 212:29
Datortilldelning (10 000) Saldo: 6 487:–

Bilaga FI 5

Driftkostnadsanslaget

Ekonomisk ställning 1976-03-25 gällande Teknikums kostnadsställen (i kkr)

	Tekn fak.	Teknikum gemensamt	Elektro-nik	Fasta tills.	Hållf. lära	Matr. v.skap	Teor el teknik	Regl. teknik	Data tekn.	El. teknik	Process dator	El. tjänst
Grundutb												
Forskarutb												
Material												
Löner												
Uppdragsv.het												
Utestående fordringar												
Reservfond												
Ograd.												
Forskn.anslag												
STU												
NFR												
Övriga												

Härutöver vissa verksamheter som i stort sett går ihop: bibliotek, telefon, kopiering, kontorsmtrl, mek.verkstad, flytande kväve, helium, skrivn.vakter samt exkursioner.

Bilaga 3 Semitiska institutionen (SI)

1 Allmänt om uppföljning av verksamheten vid Semitiska institutionen

Vid Semitiska institutionen, vid vilken undervisning ges i arabiska, hebreiska, etiopiska, turkiska språk och swahili, har ekonomisk uppföljning av verksamheten hittills ägt rum i mycket begränsad utsträckning. Uppföljningen har i princip endast rört driftkostnadsanslaget och då med syfte att vid behov utröna hur mycket som återstår av anslaget inför t. ex. större inköp. Det belopp som årligen står till institutionens förfogande för inköp m. m. sedan samtliga löner betalats uppgår till ca 35 000 kr.

Budgetering av anslaget har knappast skett. Däremot gjordes ht 1975 en uppskattning av fördelningen av samtliga kostnader vid institutionen på de båda huvudändamålen forskning/forskarutbildning och grundutbildning i samband med att en verksamhetsplan försöksvis upprättades för budgetåret 1975–1976 på anmodan av universitetsförvaltningen. Denna plan återfinns som bilaga 1.

En komplikation vid såväl uppföljning som budgetering av kostnaderna vid institutionen är att nära nog varje tjänst delas på de båda huvudändamålen. Smärre variationer förekommer mellan olika budgetår. Antalet finansiärer är vidare lågt och många läsår endast universitetet. Efter högskolereformen kan medel beräknas och tilldelas från tre anslag inom universitetet, nämligen anslaget för forskning och forskarutbildning inom humanistisk fakultet, anslaget för lokala och individuella utbildningslinjer samt anslaget för enstaka kurser.

Den principiella uppfattningen på institutionen är att redovisning och budgetering bör ske uppdelat på dels *löner för fast personal,* dels *löner för extra personal,* dels *övriga kostnader,* som då huvudsakligen innefattar den rörliga delen av det nuvarande driftskostnadsanslaget. "Övriga kostnader" anses böra belasta ett hjälpkostnadsställe under budgetåret och vid årets slut efter bedömning på institutionen fördelas ut på de båda huvudändamålen. Lönekostnader kan redovisas på motsvarande sätt, men det bedöms som möjligt att även i förväg vid budgeteringstillfället göra en rimlig fördelning av lönekostnader på de båda ändamålen.

Uppföljningsinformationen bör lämnas så att bindningar av såväl löner som övriga kostnader (t. ex. för städning, telefon) klart framgår så att det faktiskt tillgängliga beloppet anges vid varje informationstillfälle.

2 Intern uppföljning av verksamheten vid Semitiska institutionen

2.1 Uppföljning av forskning och forskarutbildning

Den forskning som bedrivs vid institutionen utförs av både den anställda lärarpersonalen och de forskarstuderande. För lärarpersonalen, främst professorn och de båda docenterna, gäller att de nästan undantagslöst utför sin forskningsverksamhet inom tjänsten, dvs. inga ytterligare anslag än universitetets fakultetsanslag tas i anspråk. Då deras forskningsuppgifter varierar mellan olika läsår är det svårt att utarbeta en redovisningsstruktur på projekt

eller uppgifter som är meningsfull under en längre tidsperiod. Då inte heller varje forskningsuppgift eller "projekt" (ofta lika med en uppsats i något avgränsat ämne etc.) är "beställd" eller alltid inplanerad långt i förväg är det svårt att åstadkomma en struktur som lämpar sig för fortlöpande redovisning vare sig internt eller externt. Endast i efterhand är det möjligt att göra uppskattningar av storleken på de insatser som krävts för de olika arbetena under året. Summan av dessa insatser sammanfaller då med respektive lärares tjänstgöringsskyldighet för forskning/forskarutbildning under året.

Uppföljning och redovisning av forskning/forskarutbildning inom institutionen bör avse den totala resursinsatsen för detta ändamål eller program. I samband med redovisningen lämnas lämpligen en verbal redogörelse för de arbeten som utförts och de kurser som givits.

2.2 Uppföljning av grundutbildningen

Intern kostnadsuppföljning av grundutbildningen kan ske per given kurs. Det ringa antalet kurser torde dock medföra att det kan anses tillfyllest att redovisa och följa upp kostnaderna i samma struktur som anges nedan för den externa uppföljningen eller alternativt per ämnesområde (språk). Några större svårigheter att åstadkomma en någotsånär rättvisande bild av de faktiska kostnaderna torde inte föreligga då den helt dominerande kostnaden utgörs av lärarlöner.

2.3 Stödfunktioner och institutionsgemensamma uppgifter

Hit kan räknas den kontorist och den förste amanuens som tjänstgör vid institutionen. Vidare finns ett bibliotek, som dock sköts av amanuensen. Institutionen anser sig kunna bedöma fördelningen av kostnaderna för denna personal på de båda huvudändamålen forskning/forskarutbildning och grundutbildning.

2.4 Kostnadsslag

I den försöksvisa verksamhetsplanen ht 1975 redovisades 9 kostnadsslag. Det anses dock tillfyllest med en enda kategori för övriga kostnader vid sidan av lönekostnader.

2.5 Målgrupper för uppföljningsinformation

Den direkta mottagaren av uppföljningsinformationen på institutionen är kontoristen som vid behov eller på förfrågan vidarebefordrar uppgifterna till amanuensen och prefekten. Periodiciteten på utmaterial kan vara månadsvis eller kvartalsvis.

Nuvarande månatliga utdatalistor från system S är resultatlista, kontoutdrag, kontoöversikt och lönekostnadsspecifikation. Institutionen anser sig ha mest nytta av kontoutdraget för att kontrollera att alla räkningar är betalda. Övriga listor används i mindre omfattning.

3 Extern uppföljning av verksamheten

Beträffande grundutbildningen vid institutionen torde det vara lämpligt att anknyta budgeterings- och redovisningsmodellen till de två anslag som kommer att finansiera grundutbildningen vid institutionen, dvs. anslaget för lokala och individuella utbildningslinjer (för den lokala linjen Internationell kultur- och samhällslinje med inriktning på Östafrika) samt anslaget för enstaka kurser (för övriga kurser).

Forskningsuppgifterna och forskarutbildningen redovisas samlat tillsammans med en verbal redogörelse för vetenskapliga arbeten och givna forskarutbildningskurser med angivande av aktuellt språkområde.

Bilaga SI 1:1

Uppsala universitet
Semitiska institutionen 1976-01-12

Humanistiska fakulteten
Språkvetenskapliga sektionen

Ang. verksamhetsplan 1975/76–1979/80

Som svar på RÄ:s anmodan till institutionerna att inkomma med verksamhetsplan för tiden fram till 1980 uttryckt i ändamålstermer vill Semitiska institutionen anföra följande.

U-68 reformen kommer sannolikt att medföra förändringar för ämnena inom institutionen beroende på om institutionens förslag till nya studieplaner inom området Internationell kultur- och samhällslinje kommer att antas med de resursförstärkningar dessa förutsätter. Då vi ännu ej vet något om U-68:s återverkningar på våra ämnen anser vi oss ej kunna göra någon som helst verksamhetsplan för framtiden. Med de resurser som nu står till förfogande torde en sådan inte kunna skilja sig mycket från den budget för 1975/76 utformad i ändamålstermer som vi härmed överlämnar. Med en förstärkning av resurserna i form av en professur i turkiska språk och en i swahili samt ökade medel för grundutbildningen förändras givetvis bilden. Forskarutbildning införes i så fall i ämnena turkiska språk och swahili och inom ämnet semitiska språk skulle framför allt en förstärkning av undervisning på B-, C- och D-nivå genomföras.

Studerandeantal ht 1975

Grundutbildningen 65 st
Forskarutbildningen 8 st

Uppsala dag som ovan
Frithiof Rundgren
/Eva Riad
Katharina Lanshammar

Bilaga SI 1:2

Inkomster/fördelning	Utgifter/fördelning			Procent	
	Totalt	Forskar-utb	Grund-utb	Forskar-utb	Grund-utb
Lärarlöner					
Professor (1)	136 008	68 004	68 004	50	50
Docenter (2)	204 792		204 792		100
Utl lektorer (1 1/2)	138 366	23 061	115 305	17	83
Amanuens (1)	36 168	18 084	18 084	50	50
Kursanslag I	15 000		15 000		100
Kursanslag II	7 160		7 160		100
Summa lärarlöner	537 494	109 149	428 345		
DKA					
Prefektarvode	6 080	3 040	3 040	50	50
Kontorspers 3/4	40 380	20 190	20 190	50	50
Böcker, bindn	12 000	9 600	2 400	80	20
Kontrosmtrl	4 500	2 250	2 250	50	50
Telefon	2 000	1 000	1 000	50	50
Annonser	1 000	100	900	10	90
Städning	11 100	2 775	8 325	25	75
Sjukvård	500	250	250	50	50
Övrigt	1 520	760	760	50	50
Summa DKA	82 192	41 521	40 671		
SIDA-medel					
Utarb av läromedel	10 000		10 000		100
Böcker	5 000		5 000		100
Resestipendier	5 000		5 000		100
Summa SIDA-medel	20 000		20 000		

Fördelning på grundnivå i procent

A-nivå	B-nivå	C-nivå
42,86 %	30,36 %	26,79 %

Bilaga 4 Zoofysiologiska institutionen (ZFI)

1 Intern uppföljning av verksamheten inom ZFI

1.1 Forskning: uppföljning av projekt- och kursverksamhet

ZFI har utarbetat ett förslag till ändamålsinriktad budget för budgetåret 1975/76. Härvid har en intern indelning gjorts i 12 olika organisatoriska ansvarsområden. För varje ansvarsområde har totala gemensamma kostnader beräknats och uppdelats i löner och övrigt per anslagsgivare (finansiär), bilaga 1 och 2.

Organisatoriska ansvarsområden:

1 Cellfysiologi
2 Ekotoxikologi och hormonell reglering av sexuella funktioner
3 Ekofysiologi och biotest på fisk
4 Studier av smaksinnets funktionssätt
5 Populationsdynamisk forskning
6 Sexualfysiologi och ekotoxikologi
7 Elektromikroskopisk och cytokemisk analys av olika stadier av förkalkningsprocessen
8 Cellfysiologi och ultrastrukturell forskning på muskler och foster
9 Studier över alkoholens och acetaldehydens toxiska effekter på organismen
10 Normala och patologiska cellförändringar
11 Forskarutbildningskurser
12 Grundutbildning

Dessa ansvarsområden är underindelade i *projekt*. För varje forskningsprojekt anges dessutom namn på medverkande doktorander med uppgift om löner, stipendier m. m. Vidare finns en specificering av löner och övrigt per anslagsgivare, se bilaga 3.

Programmen forskarutbildning*skurser* och grundutbildning är specificerade i löner, arvoden och övrigt per anslagsgivare, se bilaga 4.

Löpande föreslås redovisning ske månadsvis av *särkostnader* per projekt- och kursverksamhet i skissad "programstruktur". Uppföljning av dessa särkostnader kommer då också att kunna ske löpande.

Löneutbetalning för övrig personal redovisas direkt på projekt. Lön för förordnad personal, som arbetar med mer än ett projekt/kurs, kommer däremot löpande att redovisas på ett för institutionen centralt löneutbetalningskonto.

Om *budgets* upprättas för resp. löner och övrigt separat, och *utfallet* i redovisningen ställs mot budgets på löner och övrigt, utgör *saldot för "övrigt"* det verkliga disponibla saldot för projektet eller programmet ifråga. Detta förutsätter då att samtliga fasta löner budgeteras och följs upp på ett lönekonto. Budgeterade löner anger de bindningar som gjorts på projektet eller motsvarande.

Projekt A

	Budget	Månads-[a] förbr	Total[a] förbr	Saldo	
Löner					Bundet
Övrigt					Disponibelt
Summa projekt A					

[a] Tidsperiod = mån, kvartal, budgetår eller projektets livslängd.

Budgetering och uppföljning förutsätts ske för samtliga *medel* oavsett finansiär.

I och med att samtliga kostnader för *fast personal* redovisas på separata konton och är uppbundna, finns inte behov att fördela dessa månadsvis.

Fördelning av fast personals lönekostnader till projekt resp. kurs kommer att ske två gånger per år dels i samband med petita- och budgetarbetet, dels i samband med bokslutsarbetet.

Fördelningsunderlaget kommer troligtvis att tas fram av programansvariga tillsammans med projektledare. Fördelning av lönekostnader kommer att ske genom skattningar av resursinsatser på olika projekt resp. kurser. ZFI har inte för avsikt att löpande ha någon tidrapporteringsrutin. Däremot finns intresse av att göra studier för vissa *personalgrupper* eller vissa *funktioner* några veckor per år för att få acceptabel säkerhet i fördelningsunderlaget.

Fördelning av *övriga institutionsgemensamma stödfunktioner* till projekt resp. kurs förväntas ske två gånger per år vid samma tillfällen som vid fördelning av lönekostnader.

1.2 Uppföljning av forskarutbildning

I och med genomförandet av högskolereformen kommer ZFI att budgetera forskarutbildningskurser var för sig.

För närvarande upprättar institutionen *studieplaner* för forskarutbildningskurser vilka fastställs av UHÄ. Vid arbetet med att upprätta studieplaner måste en genomgång ske av storleken på handledning, undervisning, examination m. m. I direkt anslutning till studieplansarbetet bör upprättandet av budgets för resp. kurs ske.

I den löpande redovisningen är det svårt att särskilja kostnader för forskarutbildning. Problemen är inte av redovisningsteknisk natur utan mer en konsekvens av "produktionssamband" mellan forskarutbildning och forskning.

De "redovisningstekniska problemen" sammanhänger med gemensamma stödfunktioner, utrustning och förråd i fördelning av personalkostnader m. m.

De mer specifika problemen för forskarutbildningen beror på att denna beskrivs till väsentlig del i form av medverkan i forskningsprojekt. Frågan om vad som är kostnader för forskning resp. forskarutbildning blir i detta sammanhang mycket komplicerad.

För att samla en del kostnader för forskarutbildning kan vissa kostnader särredovisas för kurser, kursutveckling, seminarieverksamhet m. m. Resterande kostnadsdelar av forskarutbildningen ligger i bedrivna forskningsprojekt.

1.3 Grundutbildningskurser

ZFI håller ett antal kurser på grundutbildningsnivå. Efter genomförandet av högskolereformen kommer ZFI att budgetera dessa kostnader per kurs.

Kurskostnader för kurser på grundutbildningsnivå debiteras Biologiska övningslaboratoriet (BÖL). BÖL ansvarar för det samlade kursutbudet för den grundläggande utbildningen.

1.4 Stödfunktioner, institutionsgemensamma uppgifter

Institutionsgemensamma uppgifter och stödfunktioner för ZFI budgeteras och följs upp på motsvarande sätt som projekt- resp. kursverksamhet.

Gemensamma funktioner är:

Institutionsledning (ledning, kassa, skrivtjänst, vaktmästeri)
Förråd (inköp)
Bibliotek
Djurhus
Elektronikverkstad
Mekanisk- och träverkstad
Laboratorier
Lokalvård och disk

Gemensamt för förråd, djurhus och verkstäder är att de *rörliga kostnaderna* för närvarande belastar projekt eller motsvarande i förhållandet till utnyttjandet. Däremot debiteras inte *kostnader för basutrustning* m. m. av de olika funktionerna. Denna princip vill ZFI fortfarande tillämpa.

Däremot är ZFI intresserad av att primärt redovisa *samtliga* kostnader för dessa stödfunktioner för att få den totala kostnaden för resp. funktion.

För stödfunktioner finns *ansvariga* som bör beredas tillfälle att deltaga i planering och budgetering av "sin" verksamhet, samt att följa verksamheten löpande mot upprättade budgets.

Kostnader för institutionsgemensamma uppgifter och stödfunktioner fördelas *två gånger per år* till program dels i samband med petita- och budgetarbetet, dels i samband med bokslutsarbetet parallellt med fördelning av lönekostnader.

Kostnadsslag

Några interna behov inom ZFI att följa upp verksamheten i kostnadsslag (kkl 2) finns inte för närvarande. ZFI föreslår att kontering av kostnadsslag sker centralt vid universitetsförvaltningen i den nya högskolan.

Om ZFI bereds tillfälle att själva få disponera utrymmet i kkl 2 och på så sätt får ytterligare en dimension i redovisningen för interna behov, kommer kontoklassen att utnyttjas. För närvarande finns cirka fem kostnadsslag som är av intresse för institutionen.

1.5 Projektuppföljning vid samfinansiering av projekt

Då ett projekt finansieras från flera håll finner ZFI det inte meningsfullt med en löpande redovisning mot resp. finansiär (anslagsgivare). Uppföljningen bör avse det totala projektet med ev. specifikation på förbrukade kostnadsslag.

Finansiärerna belastas *årsvis* och *vid projektets slut* med avtalad andel av den totala projektkostnaden. Uppdragsgivarna (finansiärerna) får ekonomiska utfallsuppgifter för hela projektet i fråga samt information om i vilken grad de bidragit till finansieringen. Denna fullständiga ekonomiska avrapportering stämmer troligtvis bättre överens med de insatser som framgår av den vetenskapliga avrapporteringen.

1.6 Målgrupper för uppföljningsinformation

Projektansvarig bör månadsvis få information om den ekonomiska ställningen för projektet ifråga. Projektuppföljning bör innehålla information om bud-

get, månadens kostnader, ackumulerat utfall och saldo för t. ex. löner och övrigt.

Programansvarig bör månadsvis kunna följa de olika projekten där budget, månadens kostnader, ackumulerat utfall och saldo framgår projektvis. Endast anmärkningsvärda ekonomiska avvikelser bör diskuteras i samband med ordinarie möten då projektens framskridande rapporteras av projektansvariga.

Kassan bör månadsvis följa bokföringen av utgifter för hela institutionens verksamhet. På kassan kontrolleras att en korrekt bokföring av ekonomiska händelser kommer till stånd. Kassan kan underlätta den ekonomiska uppföljningen för projektansvariga m. fl. genom att påpeka anmärkningsvärda avvikelser från budgets.

Ansvariga för stödfunktioner. Exempelvis bör ansvarig för djurhuset dels ansvara för upprättande av budget för "sin" verksamhet i samråd med övriga berörda, dels månadsvis följa kostnadsutfallet.

Prefekt bör ha samma information som programansvarig men för hela institutionen för att kunna följa verksamheten och ha möjlighet att gripa in om risk finns för överskridande.

Institutionsstyrelsen bör upplysas om budget- och utfall på programnivå. Institutionsstyrelsen bör informeras om hur verksamheten är finansierad.

De flesta målgrupperna är av den uppfattningen beträffande uppföljningsinformation att månadsuppföljning är tillräcklig. Däremot bör aktualiteten i utdata från system S vara bättre än den är i dag.

Nuvarande uppföljningslistor

Kontoutdrag anger för varje kassabokföringskonto ingående balans (IB), årets tilldelning, reservationer från föregående år, utgifter, inkomster och saldo. Dessutom framgår månadens transaktioner samt utgående balans (UB) från föregående år, utgifter, inkomster och saldo.

Kontoöversikt som är en "chefsrapport" visar för varje kassakonto årets tilldelning, reservationer från föregående år, utgifter, inkomster och saldo.

Resultatlista erhålls kvartalsvis och innehåller en listning av kostnadsslagen för hela institutionen. Här bör påpekas att kostnadsslag för externt finansierad verksamhet inte inrapporteras och därför inte framgår av resultatlistan.

ZFI har en manuell bokföring på kort dit kostnader per *projekt* förs. *Kortregistret* innehåller dock enbart rörliga kostnader men inte personalkostnader. Den manuella bokföringen tillgodoser kravet på aktuell kassaställning på de olika projektkontona.

På kansliet framtages manuellt en lista, som även den kallas *resultatlista,* och som anger för resp. konto (anslag) tilldelning (belopp) och saldo. *Kontoställning* sänds dels ut till resp. projektledare, dels sammanställt för hela institutionen för ledningens behov. Underlaget på listorna hämtas dels från system S-listor, dels från kortregistret.

Budgetställning upprättas manuellt och är en budget för driftkostnadsanslaget (DKA). Denna budgetställning följs upp månadsvis med underlag från kkl 2.

Organisatoriska ansvarsområden för intern verbal och ekonomisk planering, budgetering, redovisning samt uppföljning	Vetenskapliga ämnesområden för främst extern verbal uppföljning					
	Ekofysiologi	Ekotoxikologi	Alkoholforskning	Cellfysiologi	Reproduktionsfysiologi	
	1	2	3	4	5	Σ
1. Cellfysiologi						
2. Ekotoxikologi och hormonell reglering av sexuella funktioner						
3. Ekofysiologi och biotest på fisk						
4. Smaksinnets funktionssätt						
5. Populationsdynamik						
6. Sexualfysiologi och ekotoxikologi						
7. Elektromikroskopisk och cytokemisk analys av förkalkningsprocessen						
8. Cellfysiologi och ultrastrukturell forskning på muskler och foster						
9. Alkoholens och acetaldekydens toxiska effekter på organismen						
10. Cellförändringar, normala och patologiska						
11. Forskarutbildningskurser						
12. Grundutbildning						
Σ						

2 Extern uppföljning av verksamheten inom ZFI

ZFI har arbetat fram en programstruktur som uttrycker vetenskapliga ämnesområden:

1 Ekofysiologi
2 Ekotoxikologi
3 Alkoholforskning
4 Cellfysiologi
5 Reproduktionsfysiologi

Denna programstruktur vill ZFI utnyttja för att beskriva hela den verksamhet som bedrivs inom institutionen oavsett finansiär (totalkostnader) en gång om året.

Olika ansvarsområden enligt tidigare nämnda "program" kommer att gå på tvären över dessa vetenskapliga ämnesområden. Därför måste en fördelning av kostnader ske med hjälp av schabloner och kalkyler.

Uppföljningen mot vetenskapliga ämnesområden skall ske manuellt och helt utanför redovisningen och kommer att utgöra den ekonomiska delen av institutionens verksamhetsberättelse.

Sambanden mellan organisatoriska ansvarsområden och vetenskapliga ämnesområden framgår av matrisen på föregående sida.

Bilaga ZFI 1

Zoofysiologiska institutionen
Uppsala

1975-12-17

Anvisningar för ifyllande av blankett angående övergång till ändamålsinriktat budgetsystem

1. *Program definieras* med en kort beskrivning högst 100 ord.
2. *Ansvarig* för programformulering är forskningsledare/forskarutbildningsledare.
3. Så få program som möjligt bör avgränsas, om möjligt bara ett per forskningsledare.
4. Program uppdelas i olika *projekt*, varje projekt redovisas på en härför avsedd blankett, såväl kostnad som arbetsinsats per projekt skall redovisas.
5. Detta material skall användas för av konsistoriet påbjuden s. k. skuggbudget. Enligt föreskrifterna skall ambitionsnivån vara "måttlig".

Här följer från konsistoriet lämnade direktiv

a. Den information som hämtas ur *redovisningssystemet* skall vara så strukturerad att den samtidigt kan användas som information till intressenter på olika nivåer (statsmakterna – fakulteter/nämnder – institutioner).

b. Omläggningen till en fullt utbyggd kostnads/prestationsredovisning bör ske etappvis, ambitionsnivån under första budgetåret bör vara måttlig.

c. Redovisningssystemet och därtill hörande rutiner skall vara enhetliga inom universitetets verksamhetsområde, vilket innebär att kraven på information från olika intressenter måste sammanjämkas.

d. Den ekonomiska redovisningen skall inledningsvis inte belastas med sådan detaljinformation att nyttan därav är tveksam.

e. Utbyggnaden av *kostnadsbärare, hjälpkostnadsställen* bör begränsas så att de administrativa arbetsinsatserna inte blir ohanterliga.

Institutionens eget *driftkostnadsanslag* och egen *AT-personal* redovisas ej av de enskilda programansvariga. Däremot påföres varje program kostnader för forskningsledarens egen lön i tillämpliga delar.

Senast den 7 jan 1976, kl. 9.00 måste de ifyllda blanketterna finnas inlämnade på kontoret. De programansvariga forskningsledarna är ansvariga för att de lämnade uppgifterna är fullständiga och korrekta.

Bilaga ZFI 2

Zoofysiologiska institutionen
Uppsala

Program (= kostnadsbärare):
Programansvarig:
Programkostnad:

För hela programmet gemensamma kostnader budgetåret 1975–1976

Anslagsgivare	Löner	Övrigt	Totalt
DKA			
Ograd medel			
Lärarlöner			
Återanskaffn av utrustn (UKÄ)			
Forskningsråd			
Sektorer			
Fonder			
AMS medel för viss personal			

Förteckning av ingående projekt

Beteckning	Övriga särskilda kostnader		
	Löner	Övrigt	Totalt

Bilaga ZFI 3

Zoofysiologiska institutionen

Forskningsprojekt: Redovisning av enskilda projekt.
Anvisningar: Alla medel inom projektet redovisas, t. ex. x kr NFR till N.N. y kr Groschinsky till M.M.

Inflytande medel fördelas på löner och övriga kostnader. För beräkning av löner se bifogad tabell. En ungefärlig fördelning av kostnaderna på forskning och forskarutbildning skall göras.

Projektbeteckning:

Doktorander inom projektet:

Namn	Lön från (ev. med parantes)[1]	Stip. el. dyl. från	Summa

Tilldelade medel 75/76

Anslagsgivare	Anslags-mottagare	Löner	Övrigt	Övr utg.	Totalt	Härav åtgår till Fo	Härav åtgår till Fo.utb.

[1] Om "lön" enl. övre delen av tabellen ingår i "lön" enligt nedre delen sättes parentes kring summan i övre delen.

Bilaga ZFI 4

Zoofysiologiska institutionen

Forskarutbildningskurser

Program (= kostnadsbärare):
Projekt (= kurser):

Tilldelade medel 75/76

Källa	Löner arvoden	Övrigt	Totalt

Bilaga 11 Författningsförslag

Förslag till
Lag om ändring i högskolelagen (1977:218)

Härigenom föreskrives att i fråga om högskolelagen (1977:218)
dels att 8, 9, 23, 24, 25 och 30 §§ skall ha nedan angivna lydelse,
dels att i lagen skall föras in en ny paragraf, 21 a § av nedan angivna lydelse.

8 § Utbildningen inom högskolan skall omfatta grundläggande högskoleutbildning och fortsatt högskoleutbildning.

Fortsatt högskoleutbildning består av påbyggnadsutbildning och forskarutbildning.

Inom högskolan kan även meddelas annan utbildning än grundläggande högskoleutbildning och fortsatt högskoleutbildning. Föreskrifter om sådan annan utbildning meddelas av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer.

9 § Grundläggande högskoleutbildning skall bygga på att de studerande har gått igenom en linje i gymnasieskolan som omfattar minst två läsår eller att de har motsvarande utbildning eller erfarenhet. Regeringen eller myndighet som regeringen utser kan för viss grundläggande utbildning föreskriva annat.

Fortsatt högskoleutbildning skall bygga på att de studerande har gått igenom en allmän utbildningslinje i högskolan omfattande minst 80 poäng eller att de har annan därmed jämförlig utbildning eller erfarenhet. Regeringen eller myndighet som regeringen utser kan för viss fortsatt högskoleutbildning föreskriva annat.

21 a § Om det är lämpligt kan i linjenämnds verksamhetsområde ingå påbyggnadsutbildning.

23 § För forskningen och forskarutbildningen vid högskolan inom utbildningsdepartementets område skall finnas fakultetsnämnder och forskarutbildningsnämnder.

Fakultetsnämnds och forskarutbildningsnämnds verksamhetsområde skall avse ett särskilt vetenskapsområde (fakultet) i en högskoleregion.

Fakultetsnämnd skall inom sitt verksamhetsområde

1. planera forskningen och därvid redovisa de vetenskapliga kriterier som ligger till grund för fakultetsnämndens prioriteringar,
2. handlägga vissa övriga frågor om forskningens inriktning och omfattning samt om hur forskningen skall organiseras,
3. samordna forskningen och forskarutbildningen.

Forskarutbildningsnämnd skall inom sitt verksamhetsområde

1. planera forskarutbildningen,
2. handlägga vissa övriga frågor om vad forskarutbildningen skall innehålla och om hur forskarutbildningen skall organiseras.

Om det är lämpligt kan i forskarutbildningsnämnds verksamhetsområde ingå påbyggnadsutbildning.

24 § I fakultetsnämnd skall ingå företrädare för verksamheten inom nämndens verksamhetsområde. Företrädare för de anställda och de studerande inom fakultetsnämndens verksamhetsområde har rätt att ingå i nämnden. I fakultetsnämnd kan ingå företrädare för sådant forsknings- och utvecklingsarbete utanför högskolan som har anknytning till nämndens verksamhetsområde samt för sådan grundläggande högskoleutbildning som saknar eller har liten representation i fakultetskollegiet.

I forskarutbildningsnämnd skall ingå företrädare för verksamheten inom nämndens verksamhetsområde. Företrädare för de studerande inom forskarutbildningsnämndens verksamhetsområde har rätt att ingå i nämnden.

25 § För forskningen och forskarutbildningen vid högskoleenheten inom jordbruksdepartementets verksamhetsområde får finnas andra organ än fakultets- och forskarutbildningsnämnder. Föreskrifter om dessa organ meddelas av regeringen eller myndighet som regeringen utser.

30 § Regionstyrelse skall i fråga om högskoleutbildningen inom utbildningsdepartementets verksamhetsområde för högskoleregionen

1. planera och samordna den grundläggande utbildningen,
2. planera påbyggnadsutbildning.

Förslag till
Lag om tidsbegränsning av anställning som assistent eller forskarassistent vid högskoleenhet

Härigenom föreskrives följande.

1 § Denna lag gäller icke-ordinarie tjänst vid högskoleenhet som

1. assistent, vilken är avsedd för forskarstuderande, som har tilldelats utbildningsbidrag för doktorander,
2. forskarassistent.

2 § Förordnande på tjänst som avses i 1 § 1. skall meddelas tills vidare för högst den tid under vilken utbildningsbidrag för doktorander utgår. Förordnandet får dock ej avse längre tid än till den tidpunkt då arbetstagaren kommer att ha innehaft sådan tjänst under sammanlagt åtta år.

3 § Förordnande på tjänst som avses i 1 § 2. skall meddelas tills vidare för högst fyra år. Sådan tjänst får innehas under högst fyra år.

4 § Bestämmelserna i 2 och 3 §§ innebär ej inskränkning i den rätt att tidsbegränsa förordnande som följer av andra stycket lagen (1974:12) om anställningsskydd eller av föreskrifter som regeringen meddelar.

Förslag till Förordning om ändring av högskoleförordningen (1977:263)

Härigenom föreskrives i fråga om högskoleförordningen (1977:263)
dels att 8 kap., 14 kap., 15 kap. 8 och 9 §§, 19 kap. 1–9, 13, 56–60 §§ samt 20 kap. skall ha nedan angivna lydelse,
dels att i förordningen skall föras in åtta nya paragrafer 15 kap. 26–33 §§ av nedan angivna lydelse,
dels att 19 kap. 29 och 51–53 §§ skall utgå.[1]

8 kap. Fortsatt högskoleutbildning

Allmänna föreskrifter

1 § Allmänna riktlinjer för fortsatt högskoleutbildning finns i 2, 5 och 7 §§ högskolelagen (1977:218).

2 § Utöver de allmänna riktlinjer som avses i 1 § skall gälla att
1. forskarutbildning skall anordnas så att de studerande förvärvar kunskaper som innebär väsentlig fördjupning och breddning utöver vad som ges i grundläggande högskoleutbildning, samt färdigheter i forskningsmetodik och erfarenheter av forskning,
2. påbyggnadsutbildning skall anordnas så att de studerande förvärvar kunskaper, utöver vad som ges i grundläggande högskoleutbildning, vilka erfordras för yrkesverksamhet.

3 § Fortsatt högskoleutbildning skall anordnas under läsår. Läsåret skall omfatta 40 veckor av det statliga budgetåret, om ej annat följer av föreskrifter som kan ha meddelats av regeringen eller myndighet som regeringen utser.
Läsåret skall delas på två terminer.

4 § Läsårets och terminernas förläggning skall fastställas
för högskoleenhet som står under tillsyn av universitets- och högskoleämbetet av ämbetet,
för Sveriges lantbruksuniversitet av styrelsen efter samråd med universitets- och högskoleämbetet.
Universitets- och högskoleämbetet får överlåta på högskolestyrelse att för enheten fatta beslut som avses i första stycket.

5 § Med hänsyn till utbildningens art eller de studerandes önskemål får undervisning och prov inom ramen för fortsatt högskoleutbildning förläggas

[1] Härutöver krävs konsekvensändringar i 18, 19, 21 och 25 kap. då begreppen "biträdande professor", "sektion", "sektionsnämnd", "sektionskollegium" och "universitetslektor" försvinner och ordet "docent" ges ändrad innebörd.

även till annan tid än läsår. Beslut härom fattas av styrelsen för utbildningen eller det organ som styrelsen utser.

6 § Fortsatt högskoleutbildning anordnas, i fråga om

1. forskarutbildning inom de fakulteter regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, universitets- och högskoleämbetet bestämmer,
2. påbyggnadsutbildning inom de fakulteter eller i anslutning till de utbildningslinjer regionstyrelse bestämmer.

7 § Inom fakultet skall forskarutbildning anordnas inom de ämnen där det finns lärare som kan ge handledning av den omfattning som anges i 19 och 20 §§. För varje fakultet och högskoleenhet skall ämnen fastställas av fakultetsnämnden eller organ som avses i 25 § högskolelagen (1977:218).

Riktlinjer för beslut enligt första stycket skall meddelas

för högskoleenhet som står under tillsyn av universitets- och högskoleämbetet av ämbetet och

för Sveriges lantbruksuniversitet av dess styrelse.

Forskarutbildningen inom ett ämne kan ges olika inriktningar.

Forskarutbildning omfattar för varje studerande ett av de ämnen som avses i första stycket.

8 § Påbyggnadsutbildning anordnas inom de ämnen regionstyrelse bestämmer.

Regionstyrelses beslut skall anmälas till UHÄ, som får upphäva beslutet.

9 § Fortsatt högskoleutbildning skall, där så är ändamålsenligt, anordnas i samarbete med forskare inom andra fakulteter och vid andra högskoleenheter samt med andra myndigheter och inrättningar som bedriver forskning.

10 § Föreskrift nedan i detta kapitel om fakultetsnämnd gäller även för sådant annat organ som avses i 25 § högskolelagen (1977:218).

Utbildning

Forskarutbildning

11 § Forskarutbildning får avslutas med doktorsexamen.

Doktorsexamen skall ges en beteckning, som svarar mot namnet på den fakultet, inom vilken examen avlägges. Om särskilda skäl föreligger får doktorsexamen ges annan benämning.

12 § Fordringarna för doktorsexamen skall bestämmas och utbildningen planläggas så, att studierna normalt kräver fyra läsår. Därvid förutsättes att de studerande dels har de förkunskaper som krävs, dels ägnar sig helt åt studierna, dels utnyttjar undervisningen effektivt.

I tid som anges i första stycket inräknas ej den tid för klinisk verksamhet, som inom medicinsk, odontologisk eller veterinärmedicinsk fakultet behövs för forskarutbildning inom kliniskt ämne.

13 § För varje fakultet skall finnas en utbildningsplan för forskarutbildningen.

14 § I utbildningsplan för forskarutbildning anges

1. syftet med utbildningen,
2. riktlinjer för de krav på särskilda förkunskaper som bör gälla för tillträde till utbildningen.

15 § Utbildningsplan som avses i 13 § skall fastställas av universitets- och högskoleämbetet.

16 § För varje ämne inom en fakultet, inom vilket forskarutbildning anordnas vid en högskoleenhet, skall finnas en studieplan.

17 § I studieplan för forskarutbildning inom ett ämne anges

1. syftet med utbildningen,
2. de krav på särskilda förkunskaper som har fastställts,
3. de krav på förkunskaper och andra villkor som gäller för tillträde till viss undervisning,
4. de krav på kunskaper och vetenskaplig skicklighet som gäller för doktorsexamen och
5. de prov som ingår i forskarutbildningen.

Kraven på kunskaper för doktorsexamen skall avse dels moment som skall gälla för samtliga studerande som följer studieplanen, dels moment som skall fastställas för varje studerande särskilt av handledare efter samråd med den studerande enligt riktlinjer som anges i studieplanen.

18 § Studieplan för forskarutbildning skall fastställas av fakultetsnämnden.

19 § Studerande för forskarutbildning har rätt till handledning, heltidsstuderande under fyra år och deltidsstuderande under motsvarande tid.

Om särskilda skäl föreligger får fakultetsnämnden medge att viss studerande ges handledning under längre tid än som avses i första stycket.

20 § Studerande för forskarutbildning inom kliniskt ämne inom medicinsk, odontologisk eller veterinärmedicinsk fakultet har rätt till handledning även under den tid för klinisk verksamhet som behövs för forskarutbildningen.

Påbyggnadsutbildning

21 § Påbyggnadsutbildning anordnas enligt regionstyrelses bestämmande enligt ettdera av de två alternativ som anges i 22–25 §§.

Alternativ 1

22 § När ansvaret för viss påbyggnadsutbildning åvilar linjenämnd skall 3 kap. 7 § första stycket, 8, 9 och 12 §§, 13 § första stycket, 14, 17–22 §§ tillämpas på motsvarande sätt.

23 § Utbildningsplan enligt 3 kap. 13 § fastställes av regionstyrelsen

Alternativ 2

24 § När ansvaret för viss påbyggnadsutbildning åvilar fakultetsnämnd skall 13, 14 samt 16–18 §§ tillämpas på motsvarande sätt.

25 § Utbildningsplan enligt 13 § skall fastställas av regionstyrelsen.

Tillträde till fortsatt högskoleutbildning

Allmänna föreskrifter

26 § I fråga om annan fortsatt högskoleutbildning än den som omfattas av beslut av riksdagen enligt 11 § första stycket högskolelagen (1977:218) skall berörd forskarutbildningsnämnd eller, i fråga om påbyggnadsutbildning som avses i 22 §, berörd regionstyrelse besluta om antalet årsstudieplatser varje budgetår.

Beslut som avses i första stycket skall avse dels varje påbyggnadsutbildning, dels forskarutbildning inom varje ämne.

27 § När studerande antages till fortsatt högskoleutbildning skall antagningen avse

1. fullständig forskarutbildning i visst ämne,
2. fullständig påbyggnadsutbildning eller
3. vissa angivna kurser eller andra moment, som ingår i forskarutbildning eller påbyggnadsutbildning.

Behörighet

28 § Behörig att antagas till fortsatt högskoleutbildning är den som uppfyller dels villkor för allmän behörighet, dels villkor för särskild behörighet.

29 § Allmän behörighet har den som på ett tillfredsställande sätt har gått igenom allmän utbildningslinje omfattande minst 80 poäng.

Allmän behörighet har även den som i annan ordning, inom eller utom landet, gått igenom utbildning som är av i huvudsak samma slag och omfattning som den utbildning som fordras enligt första stycket.

30 § Villkor för särskild behörighet meddelas

i fråga om forskarutbildning och påbyggnadsutbildning som avses i 24 § i studieplan,

i fråga om påbyggnadsutbildning som avses i 22 § i utbildningsplan eller kursplan.

31 § Villkor för särskild behörighet skall avse krav på kunskaper i ämne eller ämnen, som den studerande behöver för att på ett tillfredsställande sätt kunna fullfölja utbildningen, samt de andra krav som betingas av utbildningen.

Krav på kunskaper i ämne skall utformas som krav på sådana kunskaper

som motsvarar en eller flera kurser inom grundläggande högskoleutbildning. Såvitt gäller ämne av omedelbar betydelse för viss forskarutbildning, skall kravet utformas som krav på väsentlig fördjupning avseende kurser av forskningsförberedande karaktär.

Villkor för särskild behörighet får även avse krav på erfarenhet av yrkesverksamhet av omedelbar betydelse för utbildningen. Sådant krav skall, om inte särskilda skäl föranleder annat, uppställas för påbyggnadsutbildning.

32 § Krav som avses i 31 § skall anses uppfyllt även av den som på annat sätt inom eller utom landet förvärvat i huvudsak motsvarande kunskaper och erfarenheter.

Urval

33 § Företräde mellan behöriga sökande, när plats ej finns för alla behöriga sökande till viss fortsatt högskoleutbildning, bestämmes genom urval.

Urval verkställes av antagningsmyndighet som avses i 37–38 §§.

34 § Grunden för urval bland behöriga sökande till fortsatt högskoleutbildning är graden av förmåga att tillgodogöra sig utbildningen.

Vid urval skall hänsyn tas till erfarenhet av yrkesverksamhet som är av omedelbar betydelse för utbildningen.

35 § För urval till sådan påbyggnadsutbildning som avses i 22 § får regionstyrelse besluta att i stället för 33 och 34 §§ skall föreskrifterna i 5 kap. 34–45 §§ tillämpas på motsvarande sätt.

Antagningsförfarandet

36 § Den som vill deltaga i fortsatt högskoleutbildning vid en högskoleenhet skall anmäla detta till den myndighet som enligt 37–38 §§ avgör fråga om antagning till utbildningen inom den tid och i den ordning högskolestyrelsen bestämmer.

Antagningsmyndighet får antaga behörig sökande som har anmält sig för sent, om särskilda skäl föreligger.

37 § Fråga om antagning till forskarutbildning avgöres av den antagningsnämnd som avses i 15 kap. 26 §.

Antagningsnämndens beslut skall prövas av forskarutbildningsnämnden.

38 § Fråga om antagning avgöres i fråga om påbyggnadsutbildning

1. för sådan påbyggnadsutbildning som avses i 24 § av den antagningsnämnd enligt 15 kap. 26 § som forskarutbildningsnämnden utser,
2. för sådan påbyggnadsutbildning som avses i 22 § med motsvarande tillämpning av föreskrifterna i 5 kap. 51–59 §§.

Särskilda föreskrifter

39 § Antagningsmyndighet skall på begäran av enskild person lämna skriftligt besked huruvida denne uppfyller villkoren för behörighet att antagas till viss fortsatt högskoleutbildning vid högskoleenheten.

Den som vill skaffa sig behörighet att antagas till viss fortsatt högskoleutbildning har rätt till studierådgivning.

Examination

Forskarutbildning

40 § Doktorsexamen får avläggas av studerande som har gått igenom forskarutbildning.

Doktorsexamen får avläggas också av den som ej har gått igenom forskarutbildning, om han är behörig att antagas som studerande för forskarutbildning. Föreskrift om studerande i 27–39 §§ gäller även sådan person.

41 § För doktorsexamen fordras att den studerande har fått betyget godkänd vid de prov som ingår i forskarutbildningen samt för en vetenskaplig avhandling (doktorsavhandling). Dessutom krävs att han muntligen har försvarat doktorsavhandlingen vid en offentlig disputation.

42 § Prov som ingår i forskarutbildning skall bedömas med något av betygen underkänd och godkänd.

När prov bedömes skall hänsyn tagas till såväl grundligheten av den studerandes kunskaper som den grad av mogenhet och förmåga till självständigt omdöme och kritisk analys som den studerande har visat.

Betyg skall bestämmas av lärare som utses av fakultetsnämnden eller organ som nämnden bestämmer.

43 § Studerande, som vid en högskoleenhet har godkänts i prov som ingår i forskarutbildning, har rätt att tillgodoräkna sig detta även vid annan högskoleenhet.

Lärare som bestämmer betyg får medge studerande rätt att tillgodoräkna sig utbildning vid utländsk läroanstalt.

44 § Doktorsavhandling skall utformas antingen som ett enhetligt, sammanhängande vetenskapligt verk (monografiavhandling) eller som en kort sammanfattning (sammanläggningsavhandling) av vetenskapliga uppsatser som den studerande har författat ensam eller gemensamt med annan person.

Doktorsavhandling skall skrivas på svenska, danska, norska, engelska, franska eller tyska. I fråga om språkvetenskapligt ämne får fakultetsnämnd medge att doktorsavhandling skrives på annat språk. Doktorsavhandling som ej har skrivits på engelska, franska eller tyska skall innehålla en sammanfattning på något av dessa språk.

Till doktorsavhandling skall fogas ett kortfattat engelskspråkigt referat enligt de närmare föreskrifter som meddelas av universitets- och högskoleämbetet.

45 § Doktorsavhandling skall under minst tre terminsveckor omedelbart före disputationen finnas tillgänglig vid högskoleenhetens bibliotek i det antal exemplar som behövs för att möjliggöra en tillfredsställande granskning av avhandlingen vid disputationen.

Minst tre terminsveckor före disputationen skall doktorsavhandlingen sändas dels till varje sådan institution vid högskoleenhet inom vars verksamhetsområde ämnet för avhandlingen faller, dels till bibliotek vid sådan högskoleenhet i högskoleregionen vid vilken det finns arbetstagare som är ledamöter i det fakultetskollegium inom vars verksamhetsområde doktorsavhandlingen faller.

Om särskilda skäl föreligger, får högskolestyrelsen medge att viss doktorsavhandling göres tillgänglig eller utsändes senare än som anges i första respektive andra stycket.

Föreskrifterna i första–tredje styckena om doktorsavhandling gäller även de vetenskapliga uppsatser som har sammanfattats i en sammanläggningsavhandling.

46 § Disputation skall äga rum under terminstid på tid och plats som rektorsämbetet bestämmer. Tillkännagivande av rektorsämbetets beslut skall anslås på högskoleenhetens anslagstavla minst tre terminsveckor före disputationen.

Om särskilda skäl föreligger, får rektorsämbetet medge att viss disputation får ske under annan tid än terminstid. I sådant medgivande får ämbetet även medge att doktorsavhandlingen får göras tillgänglig och utsändas enligt 31 § under annan tid än terminstid. Tillkännagivande om tiden för sådan disputation skall anslås på högskoleenhetens anslagstavla minst tre veckor före disputationen.

47 § Disputation skall ledas av en ordförande. Vid disputationen skall finnas en opponent (fakultetsopponent). Ordförande och fakultetsopponent utses av fakultetsnämnden.

48 § Disputation skall inledas med att fakultetsopponenten framför sina synpunkter på doktorsavhandlingen och att den studerande besvarar frågor.

Därefter har varje åhörare rätt att framställa frågor och ge synpunkter på doktorsavhandlingen i den ordning som ordföranden vid disputationen bestämmer. Den studerande skall besvara frågorna.

49 § Doktorsavhandling skall bedömas med något av betygen underkänd och godkänd. Vid betygsättningen skall hänsyn tagas till innehållet i avhandlingen och till försvaret av avhandlingen.

Vetenskaplig avhandling som har författats av två eller flera personer gemensamt får godkännas som doktorsavhandling för sådan författare vars insatser kan särskiljas.

När sammanläggningsavhandling bedömes, får vetenskaplig uppsats, som den studerande har författat gemensamt med annan person, beaktas endast i den mån den studerandes insatser kan särskiljas.

50 § Betyg för doktorsavhandling skall bestämmas av en betygsnämnd. Denna skall utses särskilt för varje avhandling.

51 § Betygsnämnd skall bestå av tre eller fem ledamöter. Den lärare som har utsetts att vara handledare skall vara ledamot i nämnden. Antalet ledamöter skall bestämmas och ledamöterna utses av fakultetsnämnden. Nämnden utser ordförande inom sig.

Fakultetsopponenten får ej ingå i nämnden men har rätt att närvara vid sammanträde med nämnden och att deltaga i överläggningarna men ej i besluten.

Betygsnämnden är beslutför när samtliga ledamöter är närvarande. Som nämndens beslut gäller den mening som de flesta förenar sig om. Om avhandlingen godkännes får skälen för nämndens beslut ej redovisas i protokoll eller annan handling. Detsamma gäller även i fråga om de skäl som enskild ledamot kan ha anfört i skiljaktig mening eller i annan ordning.

52 § Bevis om doktorsexamen skall på begäran utfärdas av rektorsämbetet.

53 § Den som utan att uppfylla fordringarna för doktorsexamen har godkänts i prov för sådan examen får på begäran bevis därom. Beviset skall utfärdas av rektorsämbetet.

Påbyggnadsutbildning

54 § För påbyggnadsutbildning som avses i 24 § skall 42, 43, 52 samt 53 §§ tillämpas på motsvarande sätt.

För påbyggnadsutbildning som avses i 22 § skall 7 kap. tillämpas på motsvarande sätt.

14 kap. Fakulteter

Allmänna föreskrifter

1 § Verksamhetsområdet forskning och forskarutbildning vid högskoleenheterna inom en högskoleregion indelas för planering och ledning i fakulteter.

2 § Indelningen i fakulteter inom en region skall fastställas av UHÄ.

Före beslut enligt första stycket skall berörda institutioner, fakultetsnämnder och forskarutbildningsnämnder samt högskolestyrelsen avge förslag eller beredas tillfälle att yttra sig.

Fakultetkollegier

Allmänna föreskrifter

3 § I en högskoleregion skall finnas ett fakultetskollegium för varje fakultet.

4 § Fakultetskollegium är gemensamt för de högskoleenheter inom högskoleregionen vid vilka det finns sådana lärartjänster som avses i 6 § 1 och 2 i ämne som hör till fakulteten.

Kollegium skall knytas till den högskoleenhet som UHÄ bestämmer.

Uppgifter

5 § Fakultetskollegium skall såsom samrådsorgan för fakultet främja forskning, fortsatt högskoleutbildning och grundläggande högskoleutbildning.

Det åligger fakultetskollegium att utse ledamöter i organ inom högskolan enligt föreskrifter i denna förordning och de föreskrifter som meddelats särskilt av regeringen eller av styrelsen för den högskoleenhet till vilken kollegiet är knutet.

Fakultetskollegium får utse hedersdoktor.

Sammansättning

6 § I fakultetskollegium skall ingå den som i ämne som tillhör fakulteten

1. innehar eller uppehåller tjänst som professor vid högskoleenhet i högskoleregionen.
2. innehar eller uppehåller tjänst vid högskoleenhet i högskoleregionen, för vilken tjänst krävs lägst doktorsexamen eller motsvarande kompetens,
3. innehar eller uppehåller tjänst vid forskningsråd, vilken motsvarar tjänst under 1 eller 2, om tjänsten är knuten till högskoleenhet i högskoleregionen.

För att arbetstagare skall ingå i kollegium fordras dessutom att han innehar eller uppehåller tjänst som avses i första stycket utan tidsbegränsning eller med förordnande för minst sex månader. Tjänsten skall avse minst halvtidstjänstgöring. För att den som uppehåller tjänst som avses i första stycket skall ha rätt att ingå i kollegiet krävs att han uppfyller behörighetskraven för tjänsten.

7 § På förslag av eller efter hörande av fakultetskollegium får styrelsen för den högskoleenhet till vilken kollegiet är knutet besluta att vetenskapligt meriterad person, som är verksam i utbildning eller forskning inom högskolan, skall ingå i kollegiet utan hinder av att han ej innehar eller uppehåller tjänst som avses i 6 §.

8 § Närmare föreskrifter om sammansättningen av fakultetskollegium meddelas av regionstyrelsen eller, efter regionstyrelsens bemyndigande, av styrelsen för den högskoleenhet till vilken kollegiet är knutet.

9 § Fakultetskollegium skall välja en ordförande (dekanus) och en vice ordförande (prodekanus) bland de ledamöter som avses i 6 § första stycket 1 och 2. Valbar är dock ej den som innehar eller uppehåller tjänst med tidsbegränsat förordnande.

Ärendenas handläggning

10 § I fråga om handläggning i fakultetskollegium av ärenden om utseende av ledamöter i organ enligt 5 § tredje stycket och om val av dekanus och

prodekanus enligt 9 § skall 10 kap. 9 § första och andra styckena samt 10 kap. 13 § tillämpas på motsvarande sätt.

Fakultetsnämnder

Allmänna föreskrifter

11 § För forskningen och forskarutbildningen vid högskolan skall enligt 23 § högskolelagen (1977/218) finnas fakultetsnämnder.

För varje fakultetskollegium skall finnas en fakultetsnämnd.

12 § Fakultetsnämnd är knuten till samma högskoleenhet som motsvarande fakultetskollegium.

Uppgifter

13 § Enligt 23 § tredje stycket högskolelagen (1977:218) skall fakultetsnämnd inom sitt verksamhetsområde

1. planera forskningen och därvid redovisa de vetenskapliga kriterier som ligger till grund för fakultetsnämndens prioriteringar,
2. handlägga vissa övriga frågor om forskningens inriktning och omfattning samt om hur forskningen skall organiseras,
3. samordna forskningen och forskarutbildningen.

14 § Det åligger fakultetsnämnd särskilt att inom sitt verksamhetsområde

1. främja forskning av betydelse för vetenskapens utveckling och samhällets behov.
2. ange riktlinjer för samt följa omfattningen och inriktningen av forskningssamverkan med finansiärer utanför högskolan,
3. ta initiativ till forskning inom nya områden i samarbete med företrädare för den grundläggande utbildningen,
4. främja forskningens kontakter med samhällslivet och samarbetet mellan forskare,
5. främja forskarutbildningen samt samordna forskarutbildningen och forskningen,
6. ägna uppmärksamhet åt frågor om information om forskningen och forskarutbildningen,
7. årligen till unviersitets- och högskoleämbetet avge förslag till anslagsframställning och andra framställningar hos riksdagen i fråga om forskningen och forskarutbildningen,
8. i fråga om forskningen och forskarutbildningen lämna högskolestyrelsen underlag för plan för fördelning och användning av högskoleenhetens resurser,
9. till högskolestyrelser och linjenämnder föra fram sådana synpunkter och förslag rörande den grundläggande högskoleutbildningens innehåll och organisation, som betingas av den vetenskapliga utvecklingen,

10. även i övrigt främja den grundläggande högskoleutbildningens anknytning till forskningen och forskarutbildningen,

11. hos myndighet föreslå de åtgärder i fråga om forskningen och forskarutbildningen som nämnden finner påkallade eller i övrigt lämpliga.

Förslag som avses i första stycket 7 skall överlämnas till högskolestyrelsen.

Sammansättning

15 § Om ledamöter i fakultetsnämnd finns föreskrifter i 24 § högskolelagen (1977:218).

Vid tillämpningen av 24 § högskolelagen skall iakttagas att fakultetsnämnd skall bestå av fakultetskollegiets dekanus, som är ordförande, och dess prodekanus, som är vice ordförande samt en, tre eller fem andra ledamöter, vilka är ledamöter av fakultetskollegiet.

Antalet företrädare för de anställda och de studerande som enligt 24 § högskolelagen har rätt att ingå i fakultetsnämnd skall vara en för vardera gruppen.

16 § I stället för en av de ledamöter utöver dekanus och prodekanus, vilka enligt 15 § andra stycket skall vara ledamöter i fakultetskollegiet, får i fakultetsnämnd ingå en företrädare för forskning och utvecklingsarbete utanför högskolan med anknytning till nämndens verksamhetsområde. Sådan företrädare utses av högskolestyrelsen efter förslag eller hörande av fakultetskollegiet.

17 § Utöver de ledamöter vilka enligt 15 § skall vara ledamöter i fakultetskollegiet får ingå en företrädare för utbildningslinjer inom den grundläggande högskoleutbildningen, som saknar eller har liten representation i fakultetskollegiet. Sådan företrädare utses av regionstyrelsen bland lärare inom den grundläggande högskoleutbildningen, vilka inte är ledamöter av fakultetskollegiet.

18 § Av de ledamöter som avses i 15 § andra stycket skall minst resp. två, fyra och fem vara professor.

19 § I fakultetsnämnden skall den eller de ledamöter utöver dekanus och prodekanus, vilka är ledamöter av fakultetskollegiet, utses av fakultetskollegiet.

20 § Företrädare för de anställda skall utses att ingå i fakultetsnämnd, om det begärs av arbetstagarorganisation, som har en eller flera medlemmar bland de anställda som är verksamma inom fakultetsnämndens verksamhetsområde. Företrädaren skall utses av högskolestyrelsen efter förslag av arbetstagarorganisation som har en eller flera medlemmar verksamma inom fakultetsnämndens ansvarsområde. Finns mer än en sådan organisation, som vill avge förslag, skall organisationerna avge ett gemensamt förslag.

21 § I fråga om utseende av företrädare för de studerande i fakultetsnämnd gäller föreskrifter i lagen (1977:220) om elektorsförsamling vid högskoleenhet.

22 § De ledamöter i fakultetsnämnd som avses i 15 § tredje stycket skall vara verksamma inom fakultetsnämndens verksamhetsområde.

23 § Antalet ledamöter i fakultetsnämnd enligt 15 § andra stycket fastställes av högskolestyrelsen efter hörande av fakultetskollegiet.

24 § Högskolestyrelsen skall meddela de ytterligare föreskrifter om ledamöter i fakultetsnämnd som behövs.

Forskarutbildningsnämnder

Allmänna föreskrifter

25 § För forskarutbildningen vid högskolan skall enligt 23 § högskolelagen (1977:218) finnas forskarutbildningsnämnder.

För varje fakultetskollegium skall finnas en forskarutbildningsnämnd.

26 § Forskarutbildningsnämnd är knuten till samma högskoleenhet som motsvarande fakultetskollegium.

Uppgifter

27 § Enligt 23 § fjärde stycket högskolelagen (1977:218) skall forskarutbildningsnämnd inom sitt område

1. planera forskarutbildningen,
2. handlägga vissa övriga frågor om vad forskarutbildningen skall innehålla och om hur forskarutbildningen skall organiseras.

28 § Det åligger forskarutbildningsnämnd särskilt att inom sitt verksamhetsområde

1. ha inseende över forskarutbildningen samt besluta om dess innehåll, organisation och omfattning,
2. ägna uppmärksamhet åt studieförhållandena inom forskarutbildningen och följa de studerandes studieresultat,
3. ägna uppmärksamhet åt frågor om information om forskarutbildningen,
4. till fakultetsnämnden i fråga om forskarutbildningen avge underlag för förslag till anslagsframställning och andra framställningar hos riksdagen samt till underlag för plan för fördelning och användning av högskoleenhetens resurser,
5. till högskolestyrelser och linjenämnder föra fram sådana synpunkter och förslag rörande den grundläggande högskoleutbildningens innehåll och organisation, som betingas av forskarutbildningens behov,
6. även i övrigt främja den grundläggande högskoleutbildningens anknytning till forskningen och forskarutbildningen,
7. hos myndighet föreslå de åtgärder i fråga om forskningen och forskarutbildningen som nämnden finner påkallade eller i övrigt lämpliga.

Sammansättning

29 § Om ledamöter i forskarutbildningsnämnd finns föreskrifter i 24 § högskolelagen (1977:218).

Vid tillämpningen av 24 § högskolelagen skall iakttagas att forskarutbildningsnämnd skall bestå av fakultetskollegiets dekanus, som är ordförande samt två, tre eller fyra andra ledamöter, vilka är ledamöter av fakultetskollegiet.

Antalet företrädare för de studerande som enligt 24 § högskolelagen har rätt att ingå i forskarutbildningsnämnd skall vara lika stort som det antal ledamöter, utöver dekanus, vilka enligt andra stycket skall ingå i forskarutbildningsnämnden.

30 § De ledamöter som avses i 29 § tredje stycket skall vara studerande inom forskarutbildningsnämndens verksamhetsområde.

31 § I forskarutbildningsnämnden skall de ledamöter, utöver dekanus, som avses i 29 § andra stycket utses av fakultetskollegiet.

32 § I fråga om utseende av företrädare för de studerande i forskarutbildningsnämnd gäller föreskrifter i lagen (1977:220) om elektorsförsamling vid högskoleenhet.

33 § Antalet ledamöter i forskarutbildningsnämnd enligt 29 § fastställes av högskolestyrelsen efter hörande av fakultetskollegiet.

34 § Högskolestyrelsen skall meddela de ytterligare föreskrifter om ledamöter i forskarutbildningsnämnd som behövs.

Ärendenas handläggning

35 § Fakultets- och forskarutbildningsnämnd får överlämna till en eller flera ledamöter eller till en eller flera arbetstagare vid den högskoleenhet, till vilken fakultets- eller forskarutbildningsnämnden är knuten eller till styrelse för institution eller annan arbetsenhet att avgöra ärende eller grupp av ärenden som ej är av sådan beskaffenhet att prövningen bör ankomma på nämnden.

36 § Ärende skall avgöras efter föredragning.

37 § I fråga om ärendenas handläggning i fakultets- och forskarutbildningsnämnd skall 10 kap. 9 § första och andra styckena samt 10 kap. 13 och 15 §§ tillämpas på motsvarande sätt.

15 kap. Institutioner och andra arbetsenheter

Alternativ 1

8 § Institutionsstyrelse skall ha allmän tillsyn över och vård om institutionens angelägenheter samt verka för goda arbets- och studieförhållanden

och ett gott samarbete inom institutionen och med andra institutioner. Styrelsen skall taga initiativ till och främja utvecklingen av utbildning, forskning och utvecklingsarbete inom institutionens område.

Vidare skall institutionsstyrelsen för institutionen

1. besluta om riktlinjer för organisation av arbetet samt för fördelning av göromål mellan arbetstagarna,
2. besluta om riktlinjer för disposition av lokaler och materiella resurser i övrigt, dock med undantag av lokaler och materiel som sjukvårdshuvudman tillhandahåller,
3. besluta om riktlinjer för anordnande av undervisning och prov,
4. utarbeta och avge förslag till föreskrivna planer för utbildningen,
5. utarbeta underlag för förslag till anslagsframställningar,
6. avge förslag som avses i 19 kap. 22 § angående lärartjänst som är eller blir ledig,
7. avge förslag om inrättande av tjänst,
8. informera de anställda och de studerande om styrelsens uppgifter,
9. besluta i frågor som har överlämnats till styrelsen genom beslut av högskolestyrelsen enligt 10 kap. 11 §, av rektorsämbetet enligt 11 kap. 9 §, av linjenämnd enligt 12 kap. 24 § eller av fakultetsnämnd enligt 14 kap. 35 § denna förordning.
10. yttra sig i fråga om tillsättning av ledig tjänst.

Alternativ 2

9 § Institutionsstyrelsen skall fullgöra de uppgifter som avses i 8 § första stycket och 8 § andra stycket 1–9.

De uppgifter som avses i 8 § andra stycket 10 skall fullgöras av prefekten.

Innan prefekten fattar beslut i ärende som avses i 8 § andra stycket 10 skall han samråda med de ledamöter i fakultetskollegium som tillhör institutionen.

Institutionsstyrelsen kan föreskriva att prefekten i ärende som avses i 8 § andra stycket 10 skall samråda med styrelsen eller avdelning inom styrelsen.

Antagningsnämnd för forskarutbildning

26 § Vid institution där forskarutbildning anordnas skall finnas en antagningsnämnd för forskarutbildning.

27 § Antagningsnämnd för forskarutbildning skall för institutionen

1. verkställa urval bland behöriga sökande samt antaga studerande till forskarutbildning och påbyggnadsutbildning enligt 8 kap. 33–38 §§.
2. lämna sådana besked som avses i 8 kap. 39 §,
3. avge förslag till forskarutbildningsnämnden rörande krav på kunskaper för särskild behörighet enligt 8 kap. 31 §.

28 § Antagningsnämnd skall bestå av de innehavare av lärartjänst vid institutionen, som har skyldighet att meddela handledning inom forskarutbildningen. Nämnden utser ordförande inom sig.

29 § Högskolestyrelsen får besluta att antagningsnämnd i stället skall bestå av företrädare för de lärare som avses i 28 §.

Ledamöter i antagningsnämnd enligt första stycket utses på sätt högskolestyrelsen bestämmer.

30 § Regionstyrelsen får besluta att för påbyggnadsutbildning som avses i 8 kap. 24 § får, i stället för antagningsnämnd som avses i 26 §, finnas särskild antagningsnämnd. Särskild antagningsnämnd skall bestå av företrädare för lärarna vid berörda institutioner samt för arbetslivet. Ordförande och övriga ledamöter utses på sätt regionstyrelsen bestämmer.

31 § Antagningsnämnd skall sammanträda på kallelse av ordföranden så ofta omständigheterna föranleder det.

32 § Ärende skall avgöras efter föredragning som ankommer på ordföranden eller den arbetstagare, som tillhör institutionen, som han utser.

33 § I fråga om ärendenas handläggning i antagningsnämnd skall 10 kap. 9 § första och andra styckena samt 10 kap. 13–16 §§ tillämpas på motsvarande sätt.

19 kap. Lärare

Allmänna föreskrifter

1 § Vid högskoleenheter finns följande slag av tjänster som lärare, nämligen tjänster som ackompanjatör, adjunkt, assistenttandläkare, avdelningstandläkare, biträdande lärare, docent, fackl ärare, forskarassistent, klinisk lärare, lektor, lärare i visst ämne, professor, adjungerad professor, speciallärare, studieledare, universitetsadjunkt och utländsk lektor.

2 § Vid högskoleenhet kan även finnas oavlönad docent.

3 § Tjänsterna som forskarassistent, professor och adjungerad professor är avsedda för utbildning och forskning eller, i fråga om tjänst som professor med vilken är förenat konstnärligt utvecklingsarbete, för utbildning och utvecklingsarbete.

Övriga tjänster som lärare är avsedda företrädesvis eller helt för utbildning.

4 § Oavlönad docent bör bedriva forskning. Han har rätt att i sin vetenskap meddela undervisning.

Oavlönad docent är skyldig att mottaga förordnande att uppehålla tjänst som lärare i sin vetenskap om han ej har giltigt förfall eller högskolestyrelsen på grund av andra särskilda skäl befriar honom från denna skyldighet.

Oavlönad docent är skyldig att vid högskoleenheten fullgöra uppdrag som fakultetsopponent.

Behörighet

5 § Behörig till tjänst som lärare är den som har den vetenskapliga och pedagogiska skicklighet, de kunskaper och erfarenheter och sådan förmåga i övrigt som behövs för att fullgöra tjänsten väl. För vissa tjänster som lärare finns dessutom särskilda behörighetsvillkor i 6–10 §§.

6 § För behörighet till annan tjänst som lärare än tjänst som professor eller adjungerad professor kräves att ha genomgått allmän utbildningslinje eller motsvarande grundläggande högskoleutbildning som är av betydelse för tjänsten eller att på annat sätt ha förvärvat motsvarande kunskaper och erfarenheter.

7 § För behörighet till tjänst som docent eller forskarassistent krävs att ha avlagt doktorsexamen eller ha motsvarande kompetens.

8 § För behörighet till tjänst som utländsk lektor kräves att ha det språk i vilket undervisning skall meddelas som sitt modersmål och att under åren närmast före förordnandet huvudsakligen ha vistats i land där språket talas.

9 § För behörighet till tjänst som lärare med tjänstgöring företrädesvis inom praktisk-pedagogisk utbildning för undervisningsyrken kräves att ha genomgått sådan utbildning och därefter i minst två år ha utövat särskilt förtjänstfull pedagogisk verksamhet med den inriktning som tjänsten avser. Är tjänsten företrädesvis avsedd för utbildning för annat yrke än som lärare inom skolväsendet skall dock den pedagogiska verksamheten ha utövats i undervisning.

Första stycket skall äga motsvarande tillämpning på tjänst som lärare med tjänstgöring företrädesvis inom lärarutbildning i vilken ämnesteoretisk utbildning är samordnad med praktisk-pedagogisk utbildning.

Första och andra styckena gäller i fråga om tjänst som docent utöver vad som har föreskrivits i 7 §.

Föreskrifterna i första–tredje styckena gäller ej tjänst som professor.

För behörighet till tjänst som lärare i förskolestadiets metodik, med tjänstgöring företrädesvis inom utbildning vid förskollärarlinjen, kräves att ha genomgått förskollärarutbildning, utövat väl vitsordad yrkesverksamhet med den inriktning förskollärarlinjen avser, tjänstgjort som handledare för studerande inom förskollärarutbildning samt att ha genomgått särskild kurs för utbildning av lärare i förskolestadiets metodik.

För behörighet till tjänst som lärare i fritidsverksamhetens metodik, med tjänstgöring företrädesvis inom utbildning vid fritidspedagoglinjen, kräves att ha genomgått fritidspedagogutbildning, utövat väl vitsordad yrkesverksamhet med den inriktning fritidspedagoglinjen avser, tjänstgjort som handledare för studerande inom fritidspedagogutbildning samt att ha genomgått särskild kurs för utbildning av lärare i fritidsverksamhetens metodik.

Befordringsgrunder

13 § Som befordringsgrund vid tillsättning av tjänst som lärare gäller graden av sådan vetenskaplig, pedagogisk och annan skicklighet som är av betydelse med hänsyn till tjänstens ämnesinnehåll och beskaffenhet i övrigt.

Därvid skall vikt fästas

1. i fråga om ordinarie tjänst som professor särskilt vid vetenskaplig skicklighet som har visats genom egen forskning samt genom planering och ledning av forskning samt även vid pedagogisk skicklighet som har visats genom handledning av forskare, vetenskaplig undervisning eller utarbetande av läromedel för sådan undervisning,

2. i fråga om ordinarie eller extra ordinarie tjänst som docent vid vetenskaplig skicklighet som har visats genom egen forskning samt vid pedagogisk skicklighet, som har visats genom undervisning, planering och ledning av undervisning samt genom utarbetande av läromedel.

3. i fråga om tjänst som forskarassistent särskilt vid vetenskaplig skicklighet som har visats genom egen forskning, om ej annat följer av andra stycket.

I fråga om annan tjänst som forskarassistent än sådan som avses främst för grundläggande högskoleutbildning inom det medicinska området skall företräde ges behörig sökande som inte haft möjlighet att under längre tid självständigt bedriva forskning inom högskolan.

I den mån tjänstens beskaffenhet påkallar det, skall särskild vikt fästas även vid annan egenskap än som anges i första stycket 1–3, såsom klinisk, teknisk eller konstnärlig skicklighet.

Till innehavare av sådan tjänst som lärare för vilken 9 § första–tredje styckena gäller skall utses den som är lämpligast för den utbildning som är förenad med tjänsten.

Handläggning av ärende om tillsättning av ordinarie eller extra ordinarie tjänst som docent

56 § Blir ordinarie eller extra ordinarie tjänst som docent ledig, skall rektorsämbetet utfärda kungörelse i Post- och Inrikes Tidningar med föreläggande av tre veckors ansökningstid räknat från dagen för kungörandet.

Universitets- och högskoleämbetet får medge uppskov med ledigkungörande.

57 § I fråga om tillsättning av ordinarie eller extra ordinarie tjänst som docent skall 44 § första stycket samt 48–50 §§ äga motsvarande tillämpning. Tjänsteförslagsnämndens förslag avges dock till universitets- och högskoleämbetet.

Handläggning av ärende om tillsättning av tjänst som forskarassistent

58 § Vid tillsättning av sådan tjänst som forskarassistent, som ej enligt beslut av regeringen är avsedd för visst ämne, skall tjänstens ämne bestämmas, innan tjänsten kungöres ledig.

Om särskilda skäl föreligger, får tjänsten kungöras ledig i en grupp av

ämnen. I sådant fall skall tjänstens ämne bestämmas i samband med tillsättningen.

Beslut som avses i första stycket om ämne för tjänst skall meddelas av högskolestyrelsen efter förslag av den fakultetsnämnd till vars verksamhetsområde tjänsten hör.

59 § I fråga om tillsättning av tjänst som avses i 58 § skall 42 § första stycket och 44 § första stycket äga motsvarande tillämpning.

Handläggning av ärende om antagning av oavlönad docent

60 § Oavlönad docent antages av vederbörande fakultetsnämnd.

Den som vill bli antagen till oavlönad docent skall göra ansökan därom hos nämnden och vid ansökningen foga de vetenskapliga arbeten och andra handlingar med vilka han vill styrka sin vetenskapliga skicklighet.

Fakultetsnämnden får inhämta yttrande i ärendet från en eller flera sakkunniga.

Det åligger sökanden att genom lärarprov styrka sin skicklighet att meddela vetenskaplig undervisning. Kan sökande anses redan ha styrkt att han har den skicklighet som krävs, får nämnden befria honom från lärarprovet.

20 kap. Assistenter

1 § Vid högskoleenhet finns extra ordinarie och extra tjänster som assistent samt arvodestjänst som assistent.

Tjänsterna är avsedda för undervisning, egen forskning och allmänt institutionsarbete.

2 § För behörighet till tjänst som assistent kräves, om ej särskilda skäl föreligger, att sökanden tilldelats utbildningsbidrag för doktorander.

3 § Tjänst som assistent skall tillsättas av högskolestyrelsen efter yttrande i den ordning som följer av 15 kap. 5–12 §§.

Förslag till Förordning om ändring av förordningen (1976:536) om utbildningsbidrag för doktorander

Härigenom föreskrives i fråga om förordningen (1976:536) om utbildningsbidrag för doktorander

dels att 10–15 §§ skall upphöra att gälla,

dels att i 19, 20 och 21 §§ ordet "utbildningsnämnden" skall bytas ut mot ordet "forskarutbildningsnämnden",

dels att 3, 6, 8, 17, 18, 22 och 23 §§ skall ha nedan angivna lydelse

3 § Utbildningsbidrag utgår som helt bidrag vid heltidsstudier och som del av helt bidrag vid deltidsstudier som bedrivs i kombination med för-

värvsarbete på deltid. Till deltidsstuderande utgår utbildningsbidraget med så stor del av helt bidrag som motsvarar den andel av full arbetstid den studerande ägnar åt utbildningen. Del av helt utbildningsbidrag får utgå med lägst 25 procent av helt bidrag.

Om särskilda skäl föreligger får till deltidsstuderande utgå del av utbildningsbidrag även i andra fall än som avses i första stycket.

Studerande får uppbära helt eller del av helt utbildningsbidrag under sammanlagt högst åtta år. Om synnerliga skäl föreligger, kan universitets- och högskoleämbetet eller, såvitt avser Sveriges lantbruksuniversitet, styrelsen för universitetet medge att bidrag får utgå under ytterligare högst ett år.

Utbildningsbidrag får utgå längst till utgången av månaden närmast efter den under vilken den studerande avlagt doktorsexamen.

6 § Fråga om utbildningsbidrag prövas av antagningsnämnden för forskarutbildning vid institutionen.

8 § Utbildningsbidrag får utgå utan hinder av att den studerande fullgör militärtjänstgöring eller är ledig för barnsbörd. Detta gäller dock endast om tjänstgöringen eller ledigheten omfattar högst 60 dagar under ett bidragsår.

Studerande som uppbär helt utbildningsbidrag får ej fullgöra schemalagd lärartjänstgöring eller annat arbete i större utsträckning än som motsvarar tio procent av full tjänst. Deltidsstuderande får utöver sitt deltidsarbete utföra annat arbete i högst den utsträckning som motsvarar tio procent av nedsättningen av deltidsarbetet.

Om särskilda skäl föreligger kan forskarutbildningsnämnden medge studerande att vid sidan av studier eller utöver ordinarie arbete utföra arbete i större omfattning än som sägs i andra stycket. Den studerande får alltid inneha förtroendeuppdrag inom facklig organisation eller studentkår.

17 § Utgår sjukpenning enligt lagen (1962:231) om allmän försäkring eller motsvarande ersättning enligt annan författning för tid under vilken den studerande uppbär helt utbildningsbidrag, skall bidraget minskas med belopp som har utgått i sjukpenning eller annan ersättning för samma tid.

För studerande som uppbär del av helt utbildningsbidrag skall bidraget minskas med så många procent av sjukpenningen eller den motsvarande ersättningen som bidraget utgör av helt utbildningsbidrag.

18 § I andra fall än som anges i 3 § första och tredje styckena, 8 § eller 10–15 §§ har den studerande ej rätt att uppbära utbildningsbidrag som avser sådan tid under vilken han

1. ej bedriver studier,
2. bedriver andra studier,
3. bedriver annan verksamhet vid sidan av studierna.

22 § Mot beslut av antagningsnämnd för forskarutbildning i fråga som avser tillämpningen av 9 § får talan ej föras.

I övrigt får talan mot beslut av forskarutbildningsnämnd enligt denna förordning föras genom besvär hos universitets- och högskoleämbetet eller, såvitt avser studerande vid Sveriges lantbruksuniversitet, hos styrelsen för

universitetet. Mot beslut av universitets- och högskoleämbetet eller styrelsen för Sveriges lantbruksuniversitet får talan ej föras.

23 § Föreskrift i denna förordning om forskarutbildningsnämnd skall med stöd av lagen (1976:426) om överlämnande av förvaltningsuppgifter till föreningar, samfälligheter och stiftelser inom utbildningsdepartementets verksamhetsområde, såvitt gäller Handelshögskolan i Stockholm gälla högskolans lärarråd.

Förslag till
Förordning med ändring i förordningen (1977:458) med instruktion för regionstyrelserna för högskolan

Härigenom föreskrivs att 4, 5 och 6 §§ förordningen (1977:458) med instruktion för regionstyrelserna för högskolan skall ha nedan angivna lydelse.

4 § Enligt 30 § i högskolelagen (1977:218) skall regionstyrelsen för högskoleregionen i fråga om högskoleutbildningen inom utbildningsdepartementets verksamhetsområde

1. planera och samordna den grundläggande utbildningen,
2. planera påbyggnadsutbildningar.

De uppgifter som avses i första stycket skall regionstyrelsen fullgöra i kontakt med yrkeslivet och samhället i övrigt samt med myndigheter och organisationer som anordnar andra slag av utbildning.

5 § Regionstyrelsen skall inom regionen främja ett nära samband mellan forskning och den grundläggande högskoleutbildningen. Regionstyrelsen skall handlägga frågor om organ, institutioner och andra arbetsenheter, inrättningar och resurser som är gemensamma för två eller flera högskoleenheter eller för högskoleenhet och kommun eller landstingskommun som anordnar högskoleutbildning, i regionen.

Regionstyrelsen skall genom informations- och kontaktverksamhet främja forskningssamverkan mellan högskolan och utomstående intressenter.

6 § Det åligger regionstyrelsen att

1. verka för att den grundläggande högskoleutbildningen och påbyggnadsutbildningen i regionen inom fastställda ramar blir så mångsidig som möjligt,
2. verka för att resurserna för sådan utbildning fördelas så att behov och önskemål i skilda delar av regionen tillgodoses,
3. verka för att resurserna utnyttjas effektivt,
4. främja verksamheten inom högskolan i regionen genom information, rådgivning och andra åtgärder,
5. yttra sig över förslag från statliga högskoleenheter i regionen till anslagsframställningar och andra framställningar till riksdagen,
6. yttra sig över sådant underlag för planering i fråga om grundläggande högskoleutbildning och antalet studerande i sådan utbildning, som avges

av kommun eller landstingskommun, som anordnar högskoleutbildning, i regionen,

7. yttra sig över annat förslag från högskoleenhet eller kommun eller landstingskommun, som anordnar högskoleutbildning, i regionen i fråga om utveckling eller utbyggnad av grundläggande högskoleutbildning och påbyggnadsutbildning,

8. årligen till universitets- och högskoleämbetet avge förslag till anslagsframställningar och andra framställningar till riksdagen i fråga om sådana organ, institutioner eller andra arbetsenheter, inrättningar och resurser, som avses i 5 § och för vilkas förvaltning regionstyrelsen svarar samt enligt beslut av regeringen för ändamål för vilka regionstyrelsen disponerar medel samt i fråga om styrelsens kansli.

Statens offentliga utredningar 1977

Kronologisk förteckning

1. Totalförsvaret 1977–82. Fö.
2. Bilarbetstid. K.
3. Utbyggd regional näringspolitik. A.
4. Sjukvårdsavfall. Jo.
5. Kvinnlig tronföljd. Ju.
6. Översyn av det skatteadministrativa sanktionssystemet 1. B.
7. Rätten till vapenfri tjänst. Fö.
8. Folkhögskolan 2. U.
9. Betygen i skolan. U.
10. Utrikeshandelsstatistiken. E.
11. Forskning om massmedier. U.
12. Kommunal och enskild väghållning. K.
13. Sveriges samarbete med u-länderna. Ud.
14. Sveriges samarbete med u-länderna. Bilagor. Ud.
15. Handelsstålsindustrin inför 1980-talet. I.
16. Handelsstålsindustrin inför 1980-talet. Bilagor. I.
17. Översyn av jordbrukspolitiken. Jo.
18. Inflationsskyddad skatteskala. B.
19. Radio och tv 1978–1985. U.
20. Kommunernas ekonomi 1975–1985. B.
21. Svensk undervisning i utlandet. U.
22. Arbete med näringshjälp. A.
23. Psykiskt störda lagöverträdare. Ju.
24. Näringsidkares avbetalningsköp m. m. Ju.
25. Båtliv 2. Registerfrågan. Jo.
26. Kvinnan och försvarets yrken. Fö.
27. Revision av vattenlagen. Del 4. Förslag till ny vattenlag. Ju.
28. Kortare väntetider i utlänningsärenden. A.
29. Konkursförvaltning. Ju.
30. Elektronmusik i Sverige. U.
31. Studiestöd. U.
32. Konsumentskydd vid köp av begagnad personbil. Ju.
33. Allmänflygplats–Stockholm. K.
34. Inrikesflygplats–Stockholm. K.
35. Inrikesflygplats–Stockholm. Bilagor. K.
36. Ersättning för brottsskador. Ju.
37. Underhåll till barn och frånskilda. Ju.
38. Folkbildningen i framtiden. U.
39. Företagsdemokrati i kommuner och landstingskommuner. Kn.
40. Socialtjänst och socialförsäkringstillägg. S.
41. Socialtjänst och socialförsäkringstillägg. Sammanfattning. S.
42 Kronofogdemyndigheterna. Kn.
43. Koncentrationstendenser inom byggnadsmaterialindustrin. I.
44. Skyddad verkstad–halvskyddad verksamhet. A.
45. Information vid kriser. H.
46. Pensionsfrågor m. m. S.
47. Billingen. I.
48. Översyn av de speciella statsbidragen till kommunerna. B.
49. Översyn av rättshjälpssystemet. Ju.
50. Häktning och anhållande. Ju.
51. Fusioner och förvärv i svenskt näringsliv 1969–73. H.
52. Forskningspolitik. U.
53. Sektorsanknuten forskning och utveckling. Expertbilaga 1. U.
54. Information om pågående forskning. Expertbilaga 2. U.
55. Forskning i kontakt med samhället. Expertbilaga 3. U.
56. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. I.
57. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga A. I.
58. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga B. I.
59. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga C. I.
60. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga D. I.
61. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga E. I.
62. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga F. I.
63. Fortsatt högskoleutbildning. U.

Statens offentliga utredningar 1977

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Kvinnlig tronföljd. [5]
Psykiskt störda lagöverträdare. [23]
Näringsidkares avbetalningsköp m. m. [24]
Revision av vattenlagen. Del 4. Förslag till ny vattenlag. [27]
Konkursförvaltning. [29]
Konsumentskydd vid köp av begagnad personbil. [32]
Ersättning för brottsskador. [36]
Underhåll till barn och frånskilda. [37]
Översyn av rättshjälpssystemet. [49]
Häktning och anhållande. [50]

Utrikesdepartementet

Biståndspolitiska utredningen. 1. Sveriges samarbete med u-länderna. [13] 2. Sveriges samarbete med u-länderna. Bilagor. [14]

Försvarsdepartementet

Totalförsvaret 1977–82. [1]
Rätten till vapenfri tjänst. [7]
Kvinnan och försvarets yrken. [26]

Socialdepartementet

Socialutredningen. 1. Socialtjänst och socialförsäkringstillägg. [40] 2. Socialtjänst och socialförsäkringstillägg. Sammanfattning. [41]
Pensionsfrågor m. m. [46]

Kommunikationsdepartementet

Bilarbetstid. [2]
Kommunal och enskild väghållning. [12]
Allmänflygplats–Stockholm. [33]
Brommautredningen. 1. Inrikesflygplats–Stockholm. [34] 2. Inrikesflygplats–Stockholm. Bilagor. [35]

Ekonomidepartementet

Utrikeshandelsstatistiken. [10]

Budgetdepartementet

Översyn av det skatteadministrativa sanktionssystemet 1. [6]
Inflationsskyddad skatteskala. [18]
Kommunernas ekonomi 1975–1985. [20]
Översyn av de speciella statsbidragen till kommunerna. [48]

Utbildningsdepartementet

Folkhögskolan 2. [8]
Betygen i skolan. [9]
Forskning om massmedier. [11]
Radio och tv 1978–1985. [19]
Svensk undervisning i utlandet. [21]
Elektronmusik i Sverige. [30]
Studiestöd. [31]
Folkbildningen i framtiden. [38]
Forskningsrådsutredningen. 1. Forskningspolitik. [52] 2. Sektorsanknuten forskning och utveckling. Expertbilaga 1. [53] 3. Information om pågående forskning. Expertbilaga 2. [54] 4. Forskning i kontakt med samhället. Expertbilaga 3. [55]
Fortsatt högskoleutbildning. [63]

Jordbruksdepartementet

Sjukvårdsavfall. [4]
Översyn av jordbrukspolitiken. [17]
Båtliv 2. Registerfrågan. [25]

Handelsdepartementet

Information vid kriser. [45]
Fusioner och förvärv i svenskt näringsliv 1969–73. [51]

Arbetsmarknadsdepartementet

Utbyggd regional näringspolitik. [3]
Arbete med näringshjälp. [22]
Kortare väntetider i utlänningsärenden. [28]
Skyddad verkstad–halvskyddad verksamhet. [44]

Industridepartementet

Handelsstålsutredningen. 1. Handelsstålsindustrin inför 1980-talet. [15] 2. Handelsstålsindustrin inför 1980-talet. Bilagor. [16]
Koncentrationstendenser inom byggnadsmaterialindustrin. [43]
Billingen. [47]
Delegationen för energiforskning. 1. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. [56] 2. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga A. [57] 3. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga B. [58] 4. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga C. [59] 5. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga D. [60] 6. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga E. [61] 7. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga F. [62]

Kommundepartementet

Företagsdemokrati i kommuner och landstingskommuner. [39]
Kronofogdemyndigheterna. [42]

Anm. Siffrorna inom klammer betecknar utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen

KUNGL. BIBL.
25 NOV 1977
STOCKHOLM

KUNGL. BIBL.
25 NOV 1977
STOCKHOLM

LiberFörlag
Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-03562-6
ISSN 0375-250X